TITUS POPOVICI

SETEA

Ediția a VII-a revăzută

EDITURA EMINESCU

CAPITOLUL I

1

Cu mult înaintea celui dintîi război mondial Lunca nu era decît o îngrămădire de case, adunate la întîmplare pe malul Teuzului, în mijlocul unei păduri sălbatice, la marginea căreia şerpuia drumul de ţară.

Luncanii creşteau vite şi se îndeletniceau cu jaful la drumul mare: de aici s-au ridicat cîţiva tîlhari vestiţi, dintre care unul a ajuns om de încredere al lui Sóbri Ioska şi l-a spînzurat la Szegedin însuşi Bogár Imre, cunoscutul călău; vreo doi bătrîni îşi mai aduc aminte şi astăzi de popa Aavram, care umbla cu pistol şi sabie la brîul reverendei, cînd era asupra băuturii.

Prin 1870 pădurea a început să se taie, făcînd de azi pe mîine mult loc pămînturilor; pe şosea au început să umble jandarmi — cu pene de cocoş la „ceacău" — iar luncanii s-au potolit, devenind oameni de pustă, blegiţi de malarie. Cît a rămas din pădure a ajuns terenul de vînătoare, împănat cu paznici, al unui herţeg. Într-un luminiş s-a clădit o bisericuţă, în amintirea unei vînători, încheiată cu moarte de om. Azi nu mai stă în picioare decît un singur zid, îmbrăcat în muşchi, şi o cruce ciuntită de umezeală, pe care scrie doar atît:

IOHANN
1863 † 1884

Acest Iohann era fiul mai mare al herţegului şi se împuşcase singur la o vînătoare de mistreţi. Oamenii care au fost hăitaşi au povestit, multă vreme după aceea, că herţegul l-ar fi puşcat pe fecior, deoarece acesta îi furase ibovnica, o vestită cîntăreaţă într-o cafenea din Budapesta. S-ar putea să fi fost adevărat, fiindcă de atunci herţegul n-a mai venit la vînătoare. Abia la mulţi ani

după întîmplarea aceea s-a zvonit că „ar binevoi să vie", și primarul de atunci, Cloambeș zis Lădoc, a scos oamenii la marginea drumului. A ieșit și popa cu praporii, dar trăsurile au trecut atît de repede, încît oamenii abia au zărit obrazul alb al herțegului și pălăria înaltă a fișpanului. Părintele a slobozit cu glas de bivol : „Pre stăpînul și arhiereul nostru", copiii de la școală au țipat : „Doamne, ține și protege", iar primarul, aplecat pînă la pămînt, bîiguia în neștire, pe ungurește : „Să ne miluiască Alteța-Sa cu înalta sa mărinimie"...

Au rămas, pe jumătate uitate, unele cîntece din vremurile acelea :

„Ardelean cu șuba sură
Ziua bea și noaptea fură,
Ziua bate cărțile,
Noaptea fură fetele..."

Ori altul, tărăgănat și amar :

„Pe dealul Feleacului
Trec carăle Iancului...
Dar nu trec cum trec carăle,
Ce lucesc ca soarele...
Trece Iancu supărat
Pre-acel hoț de împărat..."

precum și o colindă despre trei tovarăși păstori, unul cinstit și bun, ceilalți doi păcătoși, care l-au și omorît pe urmă, să-i ia oile :

„D-aude s-aude, d-aude s-aude
Un gomon de om,
Nu-i gomon de om,
Ce-i fon la oi..."

Nu numai tinerii, ci și bătrînii le-au uitat. Șed pe laviță în fața porții, pîciie din pipele de cireș cu camiș lung și seamănă cu morții. Numai cînd se întunecă și lămpașele cu petroleu încep să-și pîlpîie lumina lor gălbuie, tulbure și tremurătoare, încep să-și aducă aminte, fiindcă noaptea vremea nu mai are chip.

Şi Ana Moţ îşi reaminteşte totul, adică ce vrea să-şi amintească. Îşi pune încet pe masa mare din bucătărie mîinile mici, cu pielea galbenă, uscată şi încreţită şi stă aşa, privind undeva. De ani de zile, nici nu mai ţine minte de cînd, toate amintirile se ivesc în acelaşi fel, într-unul singur.

Întîi cum a fost la Czernowitz în 1890, prin martie, să-şi vadă bărbatul care era husar : avea nădragi roşii, dolman vînăt, cu tot felul de ciucuri negri, pinteni şi sabie. Mihai era ordonanţă la un locotenent, om bun, mare beţiv şi jucător de cărţi, gata să se taie în săbii cu oricine, dintr-o vorbă, sau dintr-o căutătură piezişă. Ca să-şi „facă mînă", spunea el, îl scotea pe Mihai în curte în fiecare dimineaţă şi, în joacă, se băteau cu nişte săbii fără vîrf şi tăiş. Ofiţerul sărea ca zvîrluga în jurul lui Mihai, spunînd tot la a doua vorbă, dracu ştie de ce : „În gard ! În gard !"

Pe urmă Ana vede căsuţa lor de pe marginea Teuzului, ograda cu maci, cucuruz, castraveţi şi cartofi, gardul de nuiele şi, dincolo de gard, un cer depărtat şi bun.

Pe vremea cînd a început şi ea să iasă la horă, Moţ Mihai era înalt, cu ochi verzi, păr negru şi o mustaţă mică, uşor răsucită. Era semeţ şi nepăsător, dar ea a ghicit dintr-o dată că e neajutorat. Oamenii din sat îl socoteau lucraş de mîna întîia, iar fetelor li se scurgeau ochii după el. Lăboşoaia cea bătrînă îl ispitea, gîndindu-se că nu i-ar strica un astfel de ginere, dar lui i-a plăcut Ana şi s-au luat. Atunci cîţiva au început să-i ia în bătaie de joc, bîrfindu-i că şi-ar fi găsit sacul petecul ; dar n-au rîs multă vreme. Mihai, aşa mălai mare cum părea, l-a tăvălit odată pe feciorul lui Flondor de l-a lăsat lat în mijlocul drumului, cu capul spart. Nimeni n-a avut ce zice : toţi erau martori că Imbre, cam afumat, şi-a bătut joc de Mihai şi de muiere, aşa că a primit ce şi-a căutat.

După un an de la cununie, Mihai s-a dus cătană. Acum, Anei i se pare că vremea aceea a trecut repede, ca o clipă, dar atunci se zvîrcolea nopţi întregi în aşternutul fierbinte, parcă plin de urzici, umbla năucă şi tremura ca varga ori de cîte ori feciorii de o seamă cu ea, rămaşi neînsuraţi, căutau să-i taie calea. N-avea de unde să ştie că la cîrciumă s-a făcut un rămăşag : pe cine anume va primi cel dintîi în pat, într-o noapte de iarnă. Încălziţi de pălincă, feciorii se întrecuseră care de care

cu laudele, numai Miklos, intezăul domniei, ședea pe o margine de laviță, își răsucea mustața lungă, subțire, și surîdea rece, privindu-i de sus cu milă și scîrbă.

După ce s-a întors de la Czernowitz, i-a venit și mai greu să aștepte ; slăbise, avea cearcăne la ochi și nici mersul nu-i mai era atît de sprinten ca înainte. De la o vreme începu să simtă privirile grele și zîmbetul de gheață al lui Miklos ; o spaimă oarbă puse stăpînire pe ea. Intezăul era un fost strajă-meșter la husari, unde-i mersese vestea că se purta ca o fiară. Umbla într-un laibăr negru, cu nasturi de argint, avea chimir lat, bătut în ținte, cizme cu tureac lung și pinteni mari, că era mai mult călare decît pedestru. Îi plăcea grozav să sperie muierile, atunci cînd le întîlnea, ridicînd în două picioare armăsarul negru pintenog. Domnia îl prețuia fiindcă-și făcea slujba cu tragere de inimă și nu era hoț. Îi plăcea numai să bea, ungurește, în fiecare noapte, iar spre dimineață se înnegura ; atunci dădea de pămînt cu paharele și sticlele, își cuprindea în palme fruntea îngustă și plîngea, cîntînd cu glas subțire, ca de scopit, despre o mîndră din a cărei dragoste o să i se tragă lui moartea. Duminica venea la horă și pișca fetele de pulpe. Feciorii strîngeau dinții, pipăindu-și cuțitele la brîu. Unii binevoitori, lingăii stăpînirii, îl preveneau să se păzească, dar Miklos rîdea subțire și strîmb.

— Fugi de aici, mă ! Tîmpit ești ! Nu-mi purta grija !

Singurătatea Anei îl atîța ; n-avea părinți, n-avea pe nimeni. Se gîndea că pînă i-o veni bărbatul — și nu mai era mult pînă atunci — ar putea merge la ea în fiecare noapte, să rămînă acolo în patul ei, și ar avea și el, om pribeag și fără bucurii, un fel de casă. Nevasta îl lăsase încă din vremea cînd ostășea în armata chezaro-crăiască ; fugise cu un ofițeraș austriac. O și uitase ; numai un singur lucru mai ținea minte : ce bine era să nu te trezești singur într-un pat, mai ales toamna, cînd bat ploile putrede.

Începu să-i dea tîrcoale Anei. Venise vremea culesului porumbului și pămînturile erau pline de muieri ; se afundau tot mai mult în porumbiște, ca într-o pădure. Peste pustă plutea arama și vîntul de amărăciune al toamnelor. Miklos descălecase, își legase armăsarul de o tufă ; o văzu pe Ana printre tuleii gălbui. Porni spre ea, fluierînd.

— Cum merge treaba, nevăstuță ?

— Bine... Îl privea piezîș, fricoasă.

— No, nu mai zice, șopti el înecat. Nu știa ce să-i mai spună și se apropie de ea, suflînd pripit. Auzi tu... Ană... nevastă...

Ea se întoarse încruntată :

— Du-te de aici, că strig pe bacea Irimie... Ce-ți trebuiește ?

— No, că nu știi ? rîse Miklos, trăgînd cu ochiul.

— Du-te-n drumu-ți ! ridică Ana glasul, s-o audă cei ce lucrau prin apropiere.

— Să știi că ești proastă...

— Așa ni-s noi... Du-te fă bine cu binele...

El o privi scurt, cu o neașteptată tristețe.

După ce isprăveau lucrul și vătăjelul le scria în catastif fiecăruia cît lucrase, se îndreptau spre casă. Ana nu mergea niciodată pe drumul de țară, cu ceilalți. O tăia drept, prin porumbiște, pe un duleu ce șerpuia piezîș și o scotea drept pe malul Teuzului. Îi plăcea să fie singură : cu alții ar fi trebuit să vorbească, să rîdă și nu putea. Pe aici putea merge și cu ochii închiși, ascultînd susurul frunzelor de cucuruz și plînsul vîntului. Se gîndea, umblînd, că Mihai are să fie acasă, se vor pune pe lucru, o să adune bani... într-un an își cumpără un iugăr de la domnie, în celălalt altul, apoi își fac casă de piatră cu țărnatul vopsit albastru, cu o curte mare, unde cresc pomi și e loc și pentru vite, să le duci la adăpat.

Auzi deodată, în urma ei, tropăitul focos al unui cal. Grăbi pasul, fără să se întoarcă, voind să iasă din porumbiște. Desluși sforăitul calului și clincănitul clopoțelului de argint de la zăbală. Miklos, cu mîna încleștată pe frîu, împinse calul alături de ea, și Ana simți cu umărul crupa lucioasă, tare.

— No, uite că... mormăi Miklos și se pregăti să coboare. Cînd rămase numai cu un picior în scară, Ana lovi cu pumnul în burta calului, din toate puterile. Armăsarul se ridică în două picioare și Miklos căzu, rostogolindu-se în praf.

— Dumnezeii fîntînilor și găleților care te-au adăpat în burta mă-ti, trestia pe care o taie unul Dumnezeu încălțat, în papucii negri ai sfîntului Antoniu de Padova ! zbiera Miklos, ștergîndu-și cu mîneca sîngele care-i șiroia din tîmplă. Pun eu mîna pe tine, căcăcioasă ! Și te...

Ana fugi în neștire, pînă ajunse destul de departe.

În seara aceea îi scrise lui Mihai : *„Haidę acasă, că eu nu mai pot singură“.*

Nu mai avu liniște. Noaptea, Miklos venea la ea beat și-l auzea cum se opintește să spargă ușa. Își puse toporul lîngă pat ; dacă Miklos ar fi intrat, era hotărîtă să-i crape capul. Cu cît se apropia vremea eliberării lui Mihai, Miklos își pierdea cumpătul și se lega de ea pe față, fără să-i mai pese de oameni. Cînd se gîndea la Ana, îi venea să aprindă satul ; și-ar fi dat jumătate din viață numai s-o poată rușina în mijlocul uliței, cu lumea strînsă roată în jurul lor.

3

A doua zi după întoarcerea lui Mihai, într-o duminică, Miklos veni la biserică, numai ca să-i vadă. Tot timpul slujbei nu avu liniște. Ana se lipea rușinată de umărul lui Mihai și-i șoptea ceva, fără încetare. El se ținea drept, milităreste, și, din pricina sfielii, își făcea cruci mari, una după alta.

După sfînta slujbă, așa cum era datina, s-a dus la cîrciumă cu prietenii din copilărie, să le povestească istorii de prin locurile pe unde umblase. A venit și părintele, a închinat șase pahare de pălincă, apoi s-a dus unde avea treabă. Dintr-o vorbă într-alta, oamenii i-au povestit lui Mihai cum umbla întezăul după nevastă-sa. El n-a mai zis nimic din clipa aceea și a început să golească paharele, de parcă ar fi fost pline cu apă.

— Bată-l unul Dumnezeu, Doamne, iartă-mă, se pocni peste buze moș Pătru, un unchi de-al treilea. Nu-și mai încape în piele, gîndești că el e înălțimea-sa fișpanul.

— Dacă nu sînteți oameni ! a răcnit Mihai, mușcîndu-și buzele.

— Ce vrei să faci ? El îi mai mare aici... Ori vrei să te scoată din sat ?

— Om mai vedea noi !

— Șezi blînd, Mihai... I-o plăcut muierea ta și gata... Ea n-o vrut, ba odată l-o și țipat jos de pe cal...

— Bine am ajuns, dacă muierile îs mai oameni ca noi, s-a posomorît Mihai.

Atunci a intrat în crîșmă Miklos. S-a uitat de jur împrejur, s-a încruntat și, după ce și-a răsucit o țigară,

s-a așezat pe o margine de laviță. Lăboșoiul cel bătrîn i-a adus o sticlă și l-a întrebat ce alta mai poftește.

— Să te duci dracului...

— Mai încet, domnule Miklos! s-a burzuluit bătrînul. Mai încet, că te afli în crîșma mea și eu nu-s chiară cel mai de pre urmă.

Miklos a băut cît a băut, apoi s-a dus la masa lui Mihai.

— Venit-ai, mă? Am auzit că ai fost husar! Ce? Amu-i bagă la husari pe toți boii și bivolii?

— Vezi-ți de treabă, a scrîșnit Mihai. Ai de grijă să nu mă scol de aici...

— Ce-e-e? a behăit Miklos, făcînd o roată mare cu brațele, parcă ar fi poruncit tuturor din jur să tacă, fiindcă are el ceva însemnat de spus.

Și l-a suduit pe Mihai de mamă, scurt, rar, apăsat.

Atunci Mihai s-a sculat încet de pe laviță, a dat-o cu grijă deoparte și l-a trăsnit cu pumnul între ochi. Miklos s-a rostogolit de-a berbeleacul prin crîșmă, murdărindu-și cămașa albă, s-a ridicat repede, scuipînd, și a început să se caute după pistol. Într-o clipă prietenii lui Mihai au fost deasupra lui și i-au cărat la pumni pînă l-au umplut de sînge.

— Măi oamenilor! zbiera Lăboșoiul, frîngîndu-și mîinile. Tulvai, doamne, că faceți moarte de om!

După ce l-au snopit, l-au luat de mîini și de picioare, l-au dus în ocol și l-au tăvălit în vălăul porcilor, lăsîndu-l acolo leșinat. Dacă nu venea repede bîrăul, poate-l omorau. Pe urmă, plini de sîngele lui Miklos pe mîini, au petrecut, fără veselie, pînă-n zori.

Ana nu l-a întrebat nimic pe Mihai, care venise acasă beat, înnegurat și posomorît. L-a spălat, i-a tras cizmele din picioare și l-a ajutat să se culce. El mormăia cu răutate:

— L-am bătut... No, poate-ți pare rău, Ană... Că și ție, dacă-mi vine mie, odată-ți crăp capul...

— Taci și dormi! s-a răstit ea. Ce-ți umblă prin cap, tu, bolundule?

Și după ce el a început să sforăie, cu fața urîțită și răsuflarea puturoasă, a ieșit în ocolul îngust, s-a rezemat cu fruntea de un prun și a plîns multă vreme, cu inima grea, fără să știe de ce. Mihai s-a trezit a doua zi pe la prînz, cu capul greu și limba încleiată. A robotit prin

curte, potrivind niște leturi în gard, a tăiat cîteva crengi uscate din pomi. Nu îndrăznea să se uite în ochii Anei, dar bănuiala rodea încă în el. Dar dacă... La armată tot despre asta vorbea fiecare : „Ei, noi ne uscăm pe aici, iară acasă, cine știe cine ne călărește nevestele...“

O vreme a plutit între ei o stinghereală prostească, Mihai arătîndu-se supărat, ca nu cumva să-și dea seama Ana cît îi e de rușine de bănuielile lui. Ea era mîndră din fire și nu voia să arate că o doare. Îi făcea de mîncare, îl îngrijea, iar noaptea, cînd el o mîngîia înfocat, strîngea dinții și stătea ca stana, stăpînindu-se.

Miklos a bolit o săptămînă, învelit în prișnițe, apoi s-a sculat și a ieșit pe cîmpuri, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

În primăvară, cînd au început muncile la hodăi și Mihai a venit cu Ana, Miklos a surîs rece :

— Ai venit și tu ?

— Dupre cum vezi, i-a răspuns liniștit Mihaï.

— Bine...

La cîteva zile, Ana a aflat, după semnele cunoscute femeilor, că era însărcinată. În noaptea aceea n-a putut închide ochii. Mihai răsufla ușor, liniștit, alături de ea. „Doarme“, se gîndi și începu să plîngă încet, fără suspinuri și sughițuri ; numai lacrimile i se scurgeau de-a lungul obrazului, pe pernă.

— Dar tu de ce plîngi, Ană ? răsună în întuneric glasul speriat al lui Mihai. Cine ți-o avut baiul ?

Ea se strînse lîngă el și spuse :

— Mi se pare că am rămas grea...

4

La o săptămînă după aceea, carul cu care Mihai căra gunoi se rupse din senin, în mijlocul drumului. El rămase prostit, cu biciul atîrnînd deasupra cailor care sforăiau speriați. Tocmai atunci trecu Miklos călare. Cînd văzu paguba se opri, își săltă trăpașul și azvîrli, privind în altă parte :

— De ce nu ești cu băgare de seamă ? Amu ai ce plăti, feldi. Cocie bună, luată anul trecut din tîrg de la Dobrițîn. Ce-ai știut face cu ea, aci pe drum neted, că s-a rupt ?

Asta s-a întîmplat odată ; Mihai bănuia că ar putea fi mîna lui Miklos la mijloc, dar n-avea dovezi. Pe urmă jandarmul l-a prins pescuind în Teuz, pe un mal care trecea prin pămînturile domniei. Toţi luncanii pescuiau cît voiau, dar pe el îl puseră să plătească amendă şi cum n-avea bani, chişbărăul veni să-l poprească. Mihai nu pricepea ce se întîmplă cu el, dar parcă, de cînd se întorsese din armată, călca mereu cu stîngul. Ana nu mai ieşea la lucru. Se apropia vremea să nască. Se urîţise, faţa i se acoperise de pete gălbui. Călca greoi, legănîndu-se, şi pe Mihai îl durea inima cînd se uita la ea. Pe urmă-şi spuse că asta-i soarta muierii, hărăzită de cel de sus ; în dureri să-şi nască pruncii. Avea el alte griji pe cap, decît să se mai necăjească şi din pricina ei. Într-o zi de tîrg, s-a întors de la Arad îngîndurat.

Toată seara s-a foit prin curte fără să-şi afle locul, iar noaptea i-a spus Anei pe neaşteptate :

— Muiere, ce-ai zice tu dacă ne-am duce la America ?

— Unde ? a ţipat Ana îngrozită. Doamne apără şi păzeşte, Mihăieş, da ce-i cu tine ?

— Am vorbit la Arad cu nişte oameni... Zice că-ţi plăteşte drumul pînă acolo, iară dacă ai ajuns, poţi lua cît pămînt îţi trebuieşte, numai să-l poţi birui...

— Cum să ne lăsăm satul ? întrebă Ana, aspră. Să mergem la capătul pămîntului ?

— Mulţi s-or dus...

— Treaba lor...

Mihai n-a mai vorbit de plecare, dar era din ce în ce mai îngîndurat. Îşi făcea socoteli : jumătate din munca lui din anul acela se ducea dracului, pe carul stricat, pe amenda cu pescuitul ; pe urmă Miklos pusese vina pe el că ar fi betegit un armăsar de prăsilă, pe care l-a lovit cu coada furcii în picior, fiindcă era nărăvaş din caleafară. Mihai vedea cum oamenii, care altădată îl preţuiseră, îi vorbeau ca din spatele calului ; la crîşmă, cînd se aşeza la masa lor, tăceau, dîndu-i să priceapă că-i stînjeneşte. Ajunsese în rînd cu Crăcea, cu Picuţu, cu urmele satului. Pe la începutul lui mai Ana născu un băiat pe care-l botezară Todor. N-avea pe seama cui să-l lase, aşa că stătea în casă şi nu mai ieşea la lucru. Nemaiştiind ce să facă, Mihai se apucă şi-i scrise fratelui său, care era neguţător în Ungaria, şi-i spuse că, dacă nu-l ajută cumva, îşi pune ştreangul de gît. Nădăjduia că Iosiv are să-l

împrumute cu niște bani, ca să-și poată cumpăra un iugăr-două. Peste cîteva luni primi carte. Frate-său îi scria să vie la Tisa, să se bage slugi la o moșie a grofului Bornemisza Aladár. Mihai și Ana citiră scrisoarea, pînă o învățară amîndoi pe dinafară. Li se rupea inima, dar își dădeau seama că nu le rămîne altceva de făcut. Ana era din nou însărcinată și Mihai voia s-o aștepte pînă va naște, dar ea se împotrivi :

— Nu mai stăm... Dacă-i să fim slugi, apoi mai bine în străini. Acolo barem nu te rîde nime.

Ana vedea limpede că pe Mihai îl cuprinsese o groază, ca de moarte, cu cît se apropia vremea ca să ia o hotărîre. Căuta să-l îmbărbăteze și numai ea știa cît îi venea de greu :

— N-om rămîne acolo, Mihăieș... Om veni înapoi cu bani mulți... Ungaria nu-i America. Scriei-i lui Iosiv că venim... Auzi tu, nu zăbovi, omule !

El o privea mirat. N-o mai cunoștea, așa se făcuse de rea. Ochii negri îi străluceau arareori și atunci numai de mînie :

— Nu-i bai ! Le-om arăta noi cine sîntem, dumnezeul mamii lor, la toți !

Mihai nu știa că acum cîteva zile, întorcîndu-se de la fîntînă, Ana se întîlnise cu Miklos. Acesta se ținea tot semeț, deși îmbătrînise. Pleșuvise și mustața îi atîrna sub nări ca un fuior nescărmănat. Miklos s-a oprit, și-a pus mîinile în șolduri și a rîs, arătîndu-și dinții stricați, mîncați de carii și de tutun.

— Hei, muierea lui Dumnezeu... Te-ai făcut ca o scoabă. Iară ești grea ! Se vede că te încalecă des bărbatul ! Dacă nu erai proastă, azi ai fi doamnă...

Ana l-a înjurat de mamă și l-a amenințat că-i sparge olul în creștet ;

— Orăcăi ca o broască, bată-te Dumnezeu !

Dar acasă, după ce l-a pus în pat pe Todor, a luat o oglindă, s-a dus la fereastră și și-a privit obrazul tăbăcit de vînt, cele două crețuri timpurii ce se săpaseră la rădăcina sprîncenelor. Parcă s-a rupt ceva înăuntrul ei. Fusese o fătuță nebună și fără griji, jucase la horă simțind că plutește, și acum, deodată, fără să fi avut nici o bucurie, s-a trezit zbîrcită, urîtă și bătrînă. În clipa aceea i-a urît și i-a blestemat pe Mihai, pe Todoruț și pe cel ce urma să vie și-i îngreuna pîntecele.

Îndată, speriată, a căzut în genunchi pe locul unde se afla și s-a rugat lui Dumnezeu s-o ierte. Mihai era în pădure să fure lemne și pînă s-a întors acasă, Ana nu și-a aflat liniștea. Doamne, da dacă-l prinde cumva ? Sau dacă ciosul are să pușt după el ? Cînd l-a văzut intrînd pe poartă, a fugit înaintea lui, ca odinioară. Mihai era așa de obosit, că abia se mai ținea pe picioare.

— Nu te-a prins ? întrebă ea.

— Prins pe muma lor... Lemnele le-am lăsat la Bituțița, la marginea satului... Mîne noapte mă duc să le iau.

Ana nu știa cum să-i intre în voie și pînă la urmă, călcîndu-și pe inimă, a prins cocoșul de sămînță, l-a tăiat și i-a pregătit zeamă grasă. S-a dus la cîrciumă cu trei ouă în batistă și s-a întors cu un pac de tutun și o sticlă de pălincă, pe datorie. S-a așezat lîngă el și l-a privit cum mănîncă, așa de hămesit că nu putea scoate o vorbă. Se gîndea : „Om în toată firea și noi mai că nu murim de foame". Tuși și-i spuse poruncitoare :

— Măi omule, pune-te și scrie-i lui Iosiv. Merem.

— Bine, bine, s-a posomorît el. După ce-i naște tu...

— Mie nu-mi purta grije... Știi ce ? Mai bine îi scriu eu. (Ana învățase bine la școală. Știa să scrie, să citească și să cînte cele opt glasuri. Îi plăcea cîteodată să se așeze în fața hîrtiei, să ascuțească o pană de gîscă și să-și scrie numele de fată : Ardelean Ana... pe urmă pe cel de muiere măritată : Moț Ana.)

Peste cîteva săptămîni, cînd Ana era în luna a șaptea le veni vestea că Iosiv le găsise loc pe moșia acelui grof Bornemisza, în județul Szolnok, lîngă Tisa. Deocamdată Mihai putea fi numit doar sămădău mic, pînă ce avea să se dovedească ce fel de om este.

„*Meltoșagoș grofu este pita lui Dumnezeu*, scria Iosiv. *Pe cine iubește acela are de la el multă milă vaț cujetat bine și io vreau sămănlorc înapoi în sat peste un An doi. Scrieți cînd veniți să știu că io luna vietoare mă duc la Solnoc și iară vorbesc de voi. Al vost iubitor frate și cumnat Moc Iozsef.*"

Începură să vîndă puținele lucruri, gîndindu-se că Iosiv are să-i ajute la început, Mihai a scos scîndurile din pod și a meșterit două lăzi mari, în care și-a îngrămădit toate boarfele. În fiecare seară casa le era plină de vecinii care veneau să-și ia rămas bun și să se mire ce curaj le-a venit de-și lasă și satul lor, și sărăcia lor, și se duc. Într-o seară a venit și Miklos. Era afumat și lăcrimos :

— Și așa... Mereți în *anyaország*... Ehei, eu cine știe... Mie aici în Lunca asta, bat-o voia lui Dumnezeu, îmi putrezesc oasele...

Băgînd de seamă că Mihai îl privește piezîș, s-a apropiat de el, clătinîndu-se :

— Nu fi mînios, mă. Ce dracu... Ce-o fost o trecut... Bată-l Dumnezeu pe cine se mai gîndește... Uite aici... Ți-am adus ceva... Nu poți merge în Ungaria așa golișel cum te afli. Na, niște haine de-ale mele... Ți-or veni cam mici, da nu-i bai. Să nu fii zdrențuros... Na, mă...

Azvîrli pe masă un pachet învelit în foaie de ziar.

Mihai văzu roșu înaintea ochilor. Își strînse pumnii, dar tocmai cînd voia să-l trimită la toți dracii, Ana surîse, se ploconi atîta cît îi îngăduia sarcina și spuse :

— Mulțămim, domnule Milkos, mulțămim frumos...

— Ei, ho... Miklos oftă. Aveți să vedeți și voi amu cît îi de ușoară viața de slugă peste slugi... Așa am socotit și eu cînd am venit încoace. O să-mi fac bani, o să mă întorc acasă și mi-oi lua pămînt... Iacă, făcu el, ridicînd mîna de care spînzura harapnicul, asta mi-o mai rămas. Asta și dușmănia oamenilor. Într-o zi m-or tăia... No, drum bun și Dumnezeu să vă ajute...

După plecarea lui, Mihai stătu multă vreme în mijlocul odăii, cu bărbia în piept. Deodată se făcu roșu, se duse la Ana și fără nici o vorbă îi trase o palmă. Ea se rezemă de perete și se uită la el cu ochi mari. Mihai mai dădu o dată. Atunci ea se repezi la el și, prinzîndu-l de piept, cu o putere neobișnuită, îl împinse cît colo.

— Să nu rădici mîna asupra mea, auzitu-m-ai ? Că-ți crăp capul ! Te ții domn ? Pară-ți bine că o fost beat, și ți-o adus haine, să ai ce pune pe tine...

— Muiere !

— Nici o muiere ! Și... să nu mai dai în mine niciodată ! Auzi ? Niciodată, cît îi trăi.

Todoruț, trezit din somn, începu să țipe speriat.

— Taci și tu, că iau zbiciul de după ușe. Culcați-vă și dormiți !

Amuțit, Mihai se vîrî în pat. Într-un tîrziu, cînd Ana veni și ea, îi spuse, privind în meșter-grindă :

— Nu fi mînioasă, măi muiere...

— De ce ? se miră ea, oftînd.

— Că te-am lovit...

— Dormi. Nu-i bai.

Plecară peste o săptămînă, petrecuți de întreg satul care-i căina.

Cînd au trecut prin fața bisericii, au oprit căruța, s-au dat jos și s-au pus în genunchi în colbul drumului. Mihai înghițea cu greu un nod ce i se pusese de-a curmezișul gîtlejului și trăgea cu ochii la Ana. Dar fața ei era împietrită și buzele uscate șopteau fără glas :

— „Tatăl nostru, carele ești în ceruri...“

După ce satul a rămas în urmă, Mihai nu s-a mai putut stăpîni. A sărit din căruță, făcînd semn cumnatului să mîne mai departe, s-a trîntit în șanț și a început să plîngă. De la un timp, zdroncănitul căruței nu se mai auzi. Atunci s-a sculat și a pornit cu pași tîrșiți în urma ei

5

Drumul a durat vreo patru zile. Todoruț plîngea mereu și nu putea dormi de fumul de pipă, de mirosurile grețoase care o făceau pe Ana să verse icnind. Mihai se ruga mereu de călători :

— Nu vă supărați, faceți bine... îi grea... Îi într-a șaptea lună...

Pînă cînd o unguroaică grasă îi repezi :

— Lasă, omule, ce ? Noi nu pricepem ?

— A cincea zi de dimineață au ajuns. Iosiv, îmbrăcat orășenește, cu o scurtă neagră și cizme lucioase, îi aștepta la gară. Nici unul nu știa cum să înceapă vorba, după ce se sărutară, pînă cînd Iosiv zise :

— Haideți... Am venit cu o cocie de la domnie...

Așa a început noua lor viață. Copilul care s-a născut a murit la cîteva luni și l-au îngropat pe marginea Tisei, într-un cimitir mic. În anul următor, Mihai a ajuns sămădău, în locul unuia Sándor, care fura prea din cale-afară. Locuiau într-o căsuță albă, foarte curată, cu două odăi mici. Domnul căpitan în rezervă Bornemisza Aladár începu să țină la Mihai. Era holtei și trăia cu o slujnică frumoasă, lucru pentru care îl dăduseră afară din armată. Se plimba rar pe moșie, mai mult stătea la Budapesta. Crescătoria de porci, peste care Mihai era sămădău, număra la patru mii de capete și avea o sumedenie de slugi. Mihai era plătit bine și foarte curînd începu să se descurce în afaceri. Cupeții care veneau de la oraș, cu el trebuiau să pună la cale cumpărăturile, pentru că înăl-

ținea-să nu stătea de vorbă cu negustorii din pricina cărora sărăcea nobilimea. Din fiecare vînzare, Mihai avea parte, pentru bunăvoința lui și, pe deasupra, putea lua oricînd cinci-șase godaci, că nu se cunoștea din grămada cea mare. Își cumpără două vaci de lapte, haine și lucruri de casă. Ana redeveni frumoasă, ca în tinerețe. Numai ochii își pierduseră pentru totdeauna strălucirea, devenind aspri ca oțelul. Prin 1901 li se născu o fată pe care o botezară Ana, apoi un băiat Traian, care muri la cinci ani ; mai tîrziu o altă fată Emilia, și încă vreo trei copii, cărora nu le-a fost dat să trăiască. Todor n-avea nici o grijă. Se juca toată ziua prin pustă, cu alții de seama lui, și abia de mai știa românește. Era un copil ciudat, închis și scump la vorbă

6

Peste trei ani de la venire uitară sărăcia rușinoasă din trecut. Pe moșie intezăii, vătafii și sămădăii furau cît puteau. Numai pălmașii o duceau greu, dar asta n-o privea pe Ana, era treaba lor, dacă erau proști. Ea voia să adune cît mai mulți bani, să se întoarcă în sat și să cumpere pămînt. Avea o ladă mare, de gorun, căreia îi făcuseră fund dublu. Acolo ținea teancurile de bani și fișicurile de aur, împreună cu un pistol mare, iar deasupra haine și tot felul de boarfe. Seara, după ce Mihai se întorcea de la treburi, se încuiau amîndoi în odaia din fund și numărau...

— Asta face nouă jugăre jumătate de pămînt prima, de la Grinduri, spunea Ana, încruntată.

— Da, Ană...

Mihai era mulțumit, umbla îmbrăcat bine, purta veston negru, chimir cu nasturi de argint, cizme înalte, moi și cămașă ca zăpada. Numai harapnic n-a voit să-și ia ; cînd se ducea să vadă turmele, împrumuta unul de la un sămădău mai mic. Veneau des pe la ei intezăul, un om gras, rotund și fără barbă, numai cu cîteva fire de mustață țepene ca la un cotoi, și popa protestant. O dată la trei luni, Mihai mergea la castel să dea socoteală. Căpitanului Bornemisza îi plăcea firea lui dîrză și-l înțepa adeseori cu vorba, să-l vadă cum răspunde. („Este în el, draga mea, o anumită eleganță, ceva fin, spunea el surorii sale, o fată bătrînă, care trăia în cultul unui logodnic mort

acum cincisprezece ani în urma unei căzături de pe cal, la o manevră imperială. Rasă bună, valahii...")

— De ce să vă mai duceți acasă? se mira pastorul protestant. Nu stați bine aici? N-aveți un rost?

— Noi sîntem români! răspundea Mihai aspru.

— A, da, da... Sîngele apă nu se face, mormăia jenat pastorul.

Uneori seara, Ana începea să rîdă din senin, nevenindu-i să creadă că nu mai sînt săraci. Îi spunea bărbatului:

— Vezi, dacă nu veneam?

— Am avut noroc cu Iosiv, răspundea el supărat din pricina acestei veselii nerușinate, care ar fi putut aduce și ceasul rău. Ce? Crezi că toată lumea putea ajunge ca noi? Înălțimea-sa e plin de datorii la neguțătorul pe care-l slujește Iosiv... De aceea ne-a primit, ca să-i facă pe plac neguțătorului...

— Da de unde! dădea din mînă Ana, supărată. Oamenii harnici își fac stare oriișiunde... Numai puturosul piere.

— Hm, mormăia Mihai și tăcea. Nu-i plăcea să se pună împotriva ei, că n-ar mai fi scos-o la capăt. Ea se schimbase, de n-o mai cunoștea de multe ori. Cu toate că nu mai era ofilită, îmbătrînea. În schimb Mihai arăta foarte bine. Înalt, cu ochii verzi, mustața tunsă orășenește, umerii lați și spatele drept ca scîndura. De cîteva ori, văzîndu-l călare, domnișoara Bornemisza se gîndi, fără să-și dea seama că făptuiește un sacrilegiu, că exact așa se ținea în șea și domnul *Vitéz ghici assakürthi es ablonczkürthi Ghyczy Lehel*, logodnicul ei, căruia îi fusese hărăzită moarte de erou. Și Ana vedea cum femeile, nevasta popii, fata cea mare a intezăului, dau ochii peste cap cînd îl văd pe Mihai, dar nu-i păsa. În ladă se adunau tot mai mulți bani. Într-o zi Ana spuse:

— Măi Mihai, eu zic să băgăm banii la bancă... Întreabă pe oarecine de o bancă bună...

Nu-i plăcea să știe banii afară din casă, și carnetul pe care-l primiră de la *Allami Bank* i se părea Anei fără nici un preț, dar auzise de atîtea omoruri și jafuri întîmplate pe pustă, încît o apucă teama ca nu cumva să se piardă truda atîtor ani. Fetele erau mărișoare: Anuța umbla la școală, în clasa a IV-a, Emilia într-a I-a, așa că Ana avea ajutor la treburile casei. Le lăsa pe ele să facă de toate, iar ea începu să îngrașe gîște, curcani și să țină patru vaci. Trimiteau laptele la oraș, odată cu pro-

dusul moșiei. Ana purta haine dintr-un material foarte tare, să nu se rupă. Fiecare fiier era chivernisit, singurul loc unde „domneau" era masa ; mîncau mult și ea, și Mihai, iar la prînz copiii n-aveau voie să scoată o vorbă, fiindcă îi plesnea îndată cu dosul lingurii peste gură. În fiecare an își făceau socoteala că la primăvară vor porni spre casă, dar nu se îndurau să se despartă de bine, cu toate că abia așteptau să se vadă stăpîni cu adevărat pe avutul lor. Mihai o lăsa pe ea să hotărască totul ; numai din cînd în cînd îl cuprindea un dor bolnav de casă. Ana știa să nu zică nimic, atunci cînd el venea acasă mort de beat, pus pe ceartă. Îl lăsa să bodogănească în voie, apoi Mihai se ducea pe marginea Tisei, unde se așeza pe o movilă lătăreață, privea curgerea molcomă a apei și îngîna printre lacrimi :

„Foaie verde, foi de prun,
Drag mi-i să pornesc la drum.
S-aud calu tropotind
Și căruța zdroncănind..."

Dormea afară, în antreu, iar a doua zi se scula cu dureri de cap, morocănos și-i spunea Anei :

— Muierea lui Dumnezeu ! Îi vremea să merem acasă ! Doară nu vrei să ne îngropăm aici...

Copiii creșteau. Pe Todor îl prinsese odată maică-sa în grajd cu o slujnicuță sub el, și-l bătuse cu biciul. Anuța, fata cea mare, era destul de urîțică, tăcută și muncitoare ; în schimb Emilia avea năravuri de domnișoară, bătea din picior, mai ales în fața lui Mihai, care nu știa cum să-i mai intre în voie.

— Taci, Miliuța tatii, taci, să nu te audă mă-ta... Îți aduc eu ce vrei tu de la Pesta, săptămîna vietoare.

— Nu Pesta ! Budapest ! îl îndrepta ea. Nu vă mai subțiați oleacă !

În 1912 Ana rămase iarăși însărcinată. Pentru prima oară în viața ei se simțea mamă cu adevărat. Mihai, rușinat, socoti că e cam necuviincios să faci copii la vîrsta asta și-i veni să intre în pămînt cînd căpitanul Bornemisza îl felicită. Băgă de seamă că nici ceilalți copii nu se simțeau tocmai în largul lor. Todor veni odată acasă cu un ochi vînăt și cu un dinte lipsă.

— Ce-i cu tine ? îl întrebă mamă-sa.

El nu voi să-i spună nimic, dar cînd o văzu că începe să se înfurie, îi povesti plîngînd cum Ioșca, un argat de la grajduri, om de vreo patruzeci de ani, strigase în urma lui : „Mă, că bine vă înmulțiți... Se vede că vă prieste aici la noi !"

Todor sărise la el, dar bineînțeles fusese bătut.

— Așa ? rîse rece Ana, legîndu-și broboada și încingînd un brîu de lînă peste mijloc. No, nu-i bai !

— Unde te duci, măicuță ? întrebaseră fetele speriate.

— Tăceți din gură și ședeți acasă, să nu vie careva și să fure.

Se duse drept la grajduri și-l chemă pe Ioșca afară. Acesta veni curios, dar nu se dezmetici bine și Ana îi cîrpi o palmă răsunătoare, apoi încă una și la urmă un pumn în piept, de-l rostogoli pe jos. Tocmai atunci se deschise poarta și căpitanul Bornemisza intră cu droșca. Ioșca fugi la el și, rezemîndu-se de scară, i se plînse.

— Du-te dracului, idiotule ! rîse căpitanul și ridică biciușca. Dacă și o femeie te poate bate, mare folos o să am de tine !

De atunci oamenii curții începură să se teamă de Ana și chiar Mihai se simți sfios față de ea, multă vreme. Pe copilul care se născu, blond, cu ochii albaștri-deschiși, îl botezară Pavel, dar ea începu să-l alinte pe ungurește, Palli. Ceilalți încetară să existe pentru ea și nu zise nimic cînd auzi că Todor s-a înhăitat cu o codană. Lui Palli îi cumpăra de la oraș cele mai frumoase lucruri și nu-și încăpea în piele de bucurie și mîndrie cînd o auzea pe nevasta intezăului :

— Îi ca un copil de grof... doamne, ține-l, doamne...

Pe fete le trimisese la Budapesta : pe Anuța într-o școală de menaj, iar pe Emilia într-un institut de călugărițe unde erau primite fetele negustorilor rurali și ale țăranilor bogați. Mihai devenise omul de încredere al căpitanului, care voia chiar să-l numească administrator, îndată ce va găsi un motiv ca să se descotorosească de cel vechi, fratele amantei lui, de la care avea acum vreo trei copii. De aceea Mihai umbla tot mai des pe la Budapesta și odată, cîțiva cupeți îl duseră, după un chef, într-o casă mare, plină de oglinzi și covoare, și de muieri îmbrăcate în cămăși scurte, de mătase. Intrase în odaia uneia, Iulișka, și aceasta îl iubise așa cum Mihai nu-și

putea închipui că se poate iubi. Păcatul îl cam apăsa, dar n-avea cui să se spovedească, nefiind în tot județul un popă ortodox, iar cu papistașii și reformații nu voia să aibă de-a face.

7

Cînd Pavel avea doi ani, izbucni războiul. La început oamenii nu-și dădură seama despre ce e vorba. Se auzea că sîrbii, acești turbați, l-ar fi omorît pe singurul fecior al împăratului și pe nevastă-sa. Începură să sosească ordinele de chemare și trupele în haine cenușii porniră spre front cîntînd :

„Stai, stai, Serbie căţea !
N-o fi a ta Herţegovina !"

Dar după un an, rare erau familiile cărora postașul să nu le fi adus hîrtie cu chenar negru și stema austriacă... Într-o zi veni poruncă de sus ca în toate bisericile să se tragă clopotele în cinstea marii victorii de la Belgrad, pe care oștile austro-ungare îl ocupaseră, dar la cîteva zile se auzi că sîrbii i-au gonit pe soldații împăratului și i-au înecat în Sava. Se iscă și un cîntec :

„Turbatul comitagiu s-a cățarat în pom
Să-l puște de acolo pe viteazul honved !"

Cîțiva răniți, veniți în permisie, povesteau cu spaimă de grozăviile din Serbia : cum, intrînd într-o casă, găsiseră numai o babă pe moarte. N-au băgat-o în seamă și baba, scoțînd de sub pernă un pistol, a împușcat patru soldați înainte ca ceilalți să aibă vreme să-i bage baioneta în burtă ; despre comitagiii îmbrăcați în piele de cîine sau de oaie, care înjunghiau sentinelele și furau ofițerii din mijlocul cvartirului și cîte altele.

Todor avea optsprezece ani abia împliniți și fu chemat la armată. Mihai îl duse cu căruța la gară și plînse la despărțire. După ce făcu trei luni de instrucție la Cluj, Todor scrise că în curînd îl duc pe front. Ana îi făcu o lădiță cu de-ale mîncării și plecă să-l vadă. Clujul era un furnicar de soldați de toate vîrstele, flăcăi cărora nu le mijise încă mustața, bătrîni cu păr cărunt, toți în uniforme cenușii, răpănoase. Cu mare greutate izbuti Ana să găsească în oraș mănuși de lînă și ciorapi groși, pe

care voia să-i cumpere lui Todor, deoarece se auzea că regimentul lui pleacă în Rusia. A stat la Cluj șase zile, dar cu Todor a vorbit puțin. Se temea de spaima pe care o citea în ochii lui ; îl vedea că abia se poate ține să nu izbucnească în plîns și să se ghemuiască la pieptul ei neputincios ; poate de aceea i-a vorbit tot timpul cam aspru. La despărțire Todor îi spuse, zîmbind cu amărăciune :

— Dumneata, mamă, ai fi fost bună de strajă-meșter...

După ce se întoarse acasă, toată grija gospodăriei rămase pe umerii ei. Mihai era plecat cu treburi, aproape tot timpul. Căpitanul Bornemisza suferea de reumatism, altfel s-ar fi dus pe front. Umbla însă tot timpul îmbrăcat în uniformă, încins cu centironul de care atîrna sabia și voia să introducă o disciplină militară pe moșie. Într-una din nopțile cînd Mihai lipsea de acasă, Ana auzi în curte gălăgie și guițat de porci. Fetele se treziseră și o priveau cu ochii măriți. Emilia începu să urle :

— Au venit țiganii ! — Au să ne taie !

— Ține-ți gura ! se răsti Ana. Deschise lada în care-și ținea banii, scoase de acolo pistolul, îmbrăcă o scurtă a bărbatului și ieși din casă.

— Cine-i acolo ? întrebă ea, îngroșîndu-și vocea, deși nu era nevoie, fiindcă avea un glas ca de bărbat. Fără să aștepte răspuns, începu să tragă. Pistolul greu, cu butoi, nici nu se mișca în mîna ei. Cineva țipă ascuțit, prelung.

— Care sînteți, măi ? Trase iar. Se auziră zgomote de pași, apoi scîrțîitul unei căruțe. Ana se duse într-o fugă la sălașurile sămădăilor și-i trezi, înjurîndu-i cum îi venea la gură.

— Dormiți, dare-ar guta-n voi, și hoții s-or băgat între porci.

— No, bine, nană Ană — mormăi unul — scula-ne-om să ne taie țiganii pentru porcii grofului.

— Gura ! Mereți și-i adunareți, că s-or risipit.

Devenise o femeie aspră, fără nimic duios în fire, iar cînd voia să-l drăgălească pe Pavel, se ascundea de ochii celorlalți, ca și cum, dacă ar fi auzit-o cum îi vorbește, nu s-ar mai fi temut de ea. Lui Pavel îi era îngăduit orice : să-și tăvălească în noroi hainele noi, de catifea, să spargă geamuri, să se cațere în pomi, să se bată cu oricine și vai de acela care ar fi îndrăznit să ridice mîna împotriva lui.

În ziua cînd s-a aflat de intrarea României în război, le-a venit și lor hîrtia cu chenar negru. Todor dispăruse într-o luptă din Galiția. Mihai a izbucnit în hohote de plîns, lovindu-se cu capul de masă, iar Ana a lăcrimat și n-a vorbit cu nimeni două zile.

Un om din satul vecin, care s-a întors după trei luni, le-a povestit cum a fost lupta. Cazacii s-au năpustit țipînd, fluierînd, fîlfîindu-și săbiile și împungînd cu lăncile și măturînd totul în calea lor. Atunci Todor Moț, care era culcat pe burtă în linia întîi, s-a sculat în capul gol, a zvîrlit pușca și a ridicat brațele. Mai mult vecinul n-a putut să vadă, deoarece valul de călăreți a învăluit totul. El a simțit numai răsuflarea fierbinte a unui cal ridicat în două picioare, a auzit un șuierat, a simțit o durere nespusă și a văzut cum îi sare mîna din cot, cît colo. După părerea lui, dacă nu l-au tăiat cazacii, Todor trebuia să fie prizonier.

Pe urmă veniră ceasuri și mai grele. Toată lumea era îndîrjită împotriva românilor și chiar căpitanul Bornemisza nu-l mai trata atît de prietenește pe Mihai, dar nu se putea lipsi de el. În iarna aceea veni să-i vadă Iosiv. Îmbătrînise și se domnise. Le spuse că știe un hotel de vînzare, lîngă gara din Dobrițin.

— Ar fi o afacere tare bună. Gara-i la doi pași, cupeții ar avea unde trage. L-om lua împreună că și eu poate că am ceva bani puși deoparte.

— Cum să rămînem între unguri ? s-a răstit atunci Mihai, așa de înfuriat cum nu-l văzuse nimeni pînă atunci. Mi-i destul ! Nu vezi ? Pruncii mei abia de mai știu românește ! Mi-i destul ! s-a întors el spre Ana, cu dușmănie. Nu te mai satură Dumnezeu, gîndești că vrei să cumperi toată țara românească ! Am mîncat îndeajuns pita amară a străinului.

— No, că n-o fost chiar așa de amară ! a zîmbit Iosiv cu îngăduință. Mai bine sărac acasă ?

— Mai ! a strigat Mihai. Mai bine nu veneam niciodată !

— Dă-i pace, a spus Ana, privindu-l disprețuitoare. Așa-i vine lui cîteodată, nu știe ce scoate pe gură. S-o săturat cu binele... Vrea să poată petrece în crîșma din Lunca cu toți vîndrocii ! Cît despre afacere, ne-om mai gîndi, să vedem cum îs vremurile...

— Să nu ne-o ia altul înainte... Că de, afacerea-i bună...

— N-avem ce ne gîndi ! s-a sculat Mihai, parcă gata să-i bată pe amîndoi. Om merge acasă, la Lunca.

Şi din ziua aceea nu se mai gîndi decît la întoarcere. Războiul era pe sfîrşite, se auzea că nemţii au cerut pace francezilor şi englezilor.

Atunci a izbucnit revoluţia în Ungaria.

8

Într-o dimineaţă au sosit nişte călăreţi, îmbrăcaţi pestriţ, purtînd un steag mare roşu, pe urmă au început să vină muncitori înarmaţi din Szolnok. Stăteau de vorbă în adunări cu ţăranii şi le spuneau că tot pămîntul grofilor se ia şi se împarte săracilor, ca să-l muncească împreună, în „Comunie". Căpitanul Bornemisza fugise cu cîteva nopţi înainte, după ce mai întîi s-a oprit la geamul lui Mihai şi i-a poruncit, tremurînd de frică şi de furie :

— Auzi, Moţ ? Să-ţi deschizi bine ochii, să vezi ce se întîmplă aici... Că am să viu înapoi şi atunci e vai şi amar de mama voastră...

În noaptea următoare ţăranii şi soldaţii au ocupat castelul. Pentru prima dată de cînd venise aici, pe Ana o cuprinse frica. Nu ştia cum să se poarte, ce să spună : o mulţime de oameni, care înainte vreme munciseră pe moşie, se plimbau acuma ca la ei acasă, vorbeau de sus, de parcă ei erau grofii. Soldaţi, îmbrăcaţi pe jumătate civil, cu benzi de mitralieră trecute de-a curmezişul pieptului, făcură inventarul porcilor, apoi începură să-i ducă. Mihai stătea prostit, se uita şi nu ştia nici el ce să zică. Auzise că ăştia ar fi comunişti şi că te împuşcă fără prea multă socoteală. Unul dintre ei, un tînăr pistruiat, intră în vorbă cu el :

— Ei, vătafe ! Îţi pare rău de avutul „înălţimii-sale" ?

— Pare-i dracului ! Duceţi-l ! mormăi Mihai, fără chef. Flăcăul îl privi ciudat şi-l întrebă :

— Tu de unde eşti ? Eşti de aici ?

— Nu. De dincolo. Din Ardeal...

— Aha, şi ce faci aici ?...

— Ia, mi-s slugă. Sămădău...

— Slugă ? Du-te-ncolo... Te-ai vîndut grofului...

— Cum m-am vîndut ? îi sări ţîfna lui Mihai. Am căpătat plata muncii mele.

— Da pentru ce ? Pentru că ai asuprit pe alţii...

— Dumneata vorbești în bobote, se supără Mihai. Priceapă-te Dumnezeu...

— Cu Dumnezeu am terminat... Acum a venit rîndul dumnezeilor mai mici...

— Sărac am venit, sărac m-oi duce, spuse încet și trist Mihai, înclinîndu-se, cu un zîmbet umil. „Să nu zic în ceas rău, se gîndi. Doamne, nu mă asculta"...

N-avea curaj să se ducă să-și scoată banii din bancă, deși de multe ori se gîndise că ar trebui s-o facă și să nu primească decît aur, fiindcă hîrtiile care umblau n-aveau nici un preț.

În sat era zvîrcoală mare. Pastorul protestant se îmbrăcase țărănește și se ascundea cînd la unul, cînd la altul, apoi, cînd nimeni nu voi să-l mai primească, își găsi o scorbură, departe, pe malul Tisei, unde nevasta-i aducea zilnic de mîncare și se rugau împreună.

Castelul fusese preschimbat în cartier militar, și un steag roșu fîlfîia deasupra turnului, de unde-i plăcea căpitanului să contemple apusurile de soare. Kovács, cizmarul satului, ajunsese mare și tare. Umbla îmbrăcat în haine de piele, cu pistol în toc de lemn bătîndu-i coapsele, și locuia cu nevasta în cea mai frumoasă cameră a castelului. Toată lumea tremura în fața lui, pentru că din pricina unei vorbe scăpate la întîmplare, te trimitea în fața judecății, ori te ducea chiar el la temniță, în oraș. Ana îl blestema în fiecare seară și se certa cu Mihai, ca și cum el ar fi fost de vină :

— Ce-a zice înălțimea-sa, cînd a veni înapoi, ha ? Ne-a trage pe noi la rost, că nu i-am știut păzi avutul !

— Da ce vrei să fac, Ană ! Taci și dă-mi pace, că îți dau una de...

— No, nu te ține așa de mare, nu te întrece ! Du-te și-i spune așa : „Ascultă, nimuricul pămîntului, adu-ți aminte cînd ne-ai pingelit cizmele... și vezi că, dacă se întoarce înălțimea-sa..."

— Taci, muiere, ori ești bolundă ?

Într-o zi, în gara de pe pustă se opri un tren blindat. Mihai era tocmai acolo, fără nici o treabă, și văzu cum coboară o mulțime de soldați, apoi auzi pe un muncitor spunînd altuia :

— Gata și cu Kovács... Ăsta-i trenul lui Szamuely...

În aceeași zi, în curtea castelului, fu adunat tot satul. Kovács, cu mîinile legate la spate, arunca priviri îndobitocite în toate părțile. Dar oamenii nu prea îndrăzneau

să-și spună păsurile. Se temeau că, după plecarea soldaților, tot Kovács va rămîne șef, și atunci are să-i tragă la răspundere. Un bărbat foarte tînăr, cu nas mare și părul creț, începu să vorbească :

— De ce vă temeți, tovarăși ? Să spună fiecare tot ce are pe inimă despre acest trădător.

Rînd pe rînd, oamenii au vorbit. Cum Kovács se purta la fel ca groful, cum l-a lovit cu biciușca pe un bătrîn care-și făcuse cruce în fața bisericii... (Poate că nu-i voie acuma să-ți faci cruce, dar, iertați-ne, că noi așa am învățat... Sîntem proști !) Cum necinstise la beție pe nevasta unui argat, spunînd că acuma-i comunism și muierile-s ale tuturora, și multe altele...

— Indivizi ca acest Kovács sînt mai răi decît dușmanii de clasă, spuse tînărul despre care Mihai auzi în jurul lui că ar fi chiar Szamuely, un fel de ministru al comuniștilor. Noi, dragi tovarăși, vrem să facem un stat al muncitorilor, țăranilor și soldaților, în care numai cine muncește să mănînce...

— Așa-i !

— Înțelept îi, doamne, ține-l ! Zi mai departe, dragă...

— De acum înainte, noi sîntem stăpînii. Legile să ne slujească pe noi, nu pe cei puțini și bogați. Din pricina asta s-au sculat asupra noastră armatele burgheze ale românilor și cehilor...

— Auzi, mă, îl înghiontì pe Mihai un sămădău mic, care stătea lîngă el... Du-te, strecoară-te acasă, că dracu știe ce mai fac ăștia... Am auzit că pușcă în oameni ca-n iepuri...

— Nu vorbesc de țăranii români, cehi sau sîrbi, care sînt tot atît de necăjiți ca noi, ci de boierii speriați că, luîndu-se după pilda rușilor și a noastră, proletarii vor face revoluție și la ei. Tovarăși ! Aveți încredere în Armata Roșie, iar dacă banditi ca acest Kovács vă mai supără cu ceva, vorbiți deschis cu fiecare comunist. Și acuma, voi ați spus tot ce aveați pe suflet despre Kovács. Ce pedeapsă să-i dăm ?

Citva timp domni tăcerea. Apoi un țăran bătrîn păși înainte, își scoase pălăria, își netezi mustața, scuipă și vorbi rar, cu vădită plăcere că-și poate spune părerea în fața unei adunări :

— Eu socotesc că ar fi potrivit să-i tragem o bătaie bună, în fața lumii !

Izbucniră cîteva rîsete :

— Asta nu-i rău ! Jos nădragii !

— Da — strigă cineva — și după ce pleacă domnii-tovarăși să ne împuște ! La închisoare cu el !

— Cer cuvîntul ! păși înainte un muncitor de la gară. Numele meu este Asztalos Peter și sînt comunist. Apoi, tovarăși, revoluția are încredere în voi, nu-i bine să ne jucăm cu cuvintele ! Din pricina oamenilor de teapa lui Kovács, oamenii se sperie de revoluție și ascultă vorbele dușmanilor de clasă. Eu cer să fie împușcat imediat !

— Uuh ! răbufni dintr-o dată răsuflarea mulțimii.

— Cine este pentru propunerea tovarășului Asztalos să ridice mîna ! strigă tînărul cu părul creț.

Pe rînd, se ridicară toate mîinile.

— Tribunalul revoluționar îl condamnă la moarte pe Kovács Lajos, dușman al revoluției, rosti rar tînărul. Sentința are să se execute chiar acum.

Mihai se strecură afară din mulțime și porni spre casă. Dacă ungurii vor să se omoare între ei, treaba lor, el n-are ce să se amestece, ca să tragă scurta pe urmă. Dar întîmplarea îl tulburase. Înseamnă că, uite, au venit niște vremuri cînd nu-și mai poate bate joc oricine de oameni. Îi povesti toate acestea Anei, dar ea ridică din umeri.

— Prostii de-ale ungurilor ! Să se așeze vremurile și ne ducem. Nu mai avem ce căuta aici...

Curînd se auzi că se apropie românii să înăbușe revoluția și să aducă înapoi pe grofi și pe domni. Ana auzea atîtea blesteme împotriva neamului ei, încît își pierdu somnul de frică.

Îi trimitea nenumărate scrisori lui Iosiv, dar nu primea nici un răspuns. La cîteva săptămîni, într-o seară, se auzi grohăitul înfundat al tunurilor, iar a doua zi detașamentele roșii se retraseră ; peste cîteva ceasuri, armata română intra în sat. Ana alergă cu copiii înaintea ostașilor și izbucni în plîns, văzîndu-i : apucase și ceasul acesta, să-i vadă pe români biruitori. I se părură minunați în uniformele lor albastre, cu sulițe și steaguri tricolore. Conacul ardea cuprins de vîlvătăi ; imediat cîțiva ofițeri luară măsuri ca focul să fie stins, apoi se instalară în castel, pe al cărui turn carbonizat înălțară steagul românesc și o opincă. A doua zi un locotenent și cîțiva soldați veniră la casa lor.

— Am auzit că sînteţi români, li se adresă ofiţerul, fără să dea bună ziua. Aşa e ? Bine... Ia, atunci spuneţi-mi cine anume din sat au fost comunişti ? Scrie, Popescule !

— Nu ştim, răspunse Mihai, fără să-l privească în ochi.

— Cum nu ştii ?

— Ia aşa, nu vă supăraţi. Ce ştiu eu care-s comuniştii ? Că doară, nu vă fie cu supărare, nu le scrie pe piept şi nici coarne n-au... Îs oameni ca noi...

Ofiţerul îl examină mirat :

— Oameni ca noi ? Rămîne de văzut... Dar despre pămînt, pe cine-aţi auzit vorbind ?

— Păi, pe toată lumea, rîse Mihai cu umilinţă... Cui nu-i trebuieşte pămînt ?...

— Ia ascultă, cum te cheamă ?

— Moţ Mihai...

— Moţ... hoţ... văd că a prins în voi molima roşie... Las'că o scoatem noi, cu piele cu tot, tu-vă muma voastră de vînduţi şi deznaţionalizaţi !

Ieşi trîntind uşa.

— De ce nu i-ai spus ? strigă Ana.

— De ce să-i spun ?

— De aceea ! Vrei să te scrie şi să nu-ţi mai dea banii de la bancă ? Tulvai doamne, Mihai, nu ştiu ce-i cu tine !

După ce a căzut Budapesta, veni ştirea că în două sate, Orgovány şi Siiofok, ofiţerii unguri ar fi omorît mii de soldaţi roşii, care se predaseră. Femeile din sat — multe aveau bărbaţi şi copii în armată — umblau prin sat năucite, smulgîndu-şi părul din cap. Popa catolic refuză să le facă parastas.

— Ce le-a trebuit, au şi căpătat... Aşa sfîrşesc cei ce se leapădă de Dumnezeu şi de lege !

9

Mihai plecă la Szolnok să-şi scoată banii de la bancă. Oraşul era aproape pustiu, prăvăliile sparte, străzile murdare, oamenii speriaţi şi zdrenţoşi. Cînd văzu clădirea băncii, pe Mihai îl săgetă o durere în inimă ; era ciuruită de gloanţe, cu geamurile sparte, bătute în şipci de lemn. În locul directorului gras, cu barbă albă, mătăsoasă, Mihai întîlni un om slab, zgribulit şi pliţisit, care după

ce luă carnetul și-l cercetă în scîrbă, îi spuse că îi aduce îndată banii.

— Nu vă supărați — surîse Mihai, înclinîndu-se — noi, știți, nu sîntem de pe aici... am vrea să mergem acasă...

— Drum bun și mult noroc...

— Să-mi dați bani de aur, așa cum v-am dat și eu.

Omul păru că are să se prăpădească de rîs ; îi curgeau lacrimile, înroșindu-i ochii apoși ; își plesnea palmele și se încovoia peste birou ca un vierme.

— Apoi, din vremea maiestății-sale Frantz Iosif n-am auzit una atît de bună... Aur ! aur ! Am să-ți dau, domnule Moț, doi saci cu hîrtii ! Ai să ai cu ce-ți aprinde pipa pînă la moarte ! Vino...

Mihai îl urmă, nepricepînd nimic. Abia cînd se văzu în față cu o grămadă de hîrtii palide care n-aveau nici un preț, își dădu seama ce se întîmplase. Se repezi la omulețul vesel din fața lui ; voi să-l strîngă de gît, plînse, fu gata să se pună în genunchi. Celuilalt i se făcu milă !

— Bine, omule, dar pe ce lume trăiești dumneata ?... Familii mari, istorice, domnule Moț, au rămas pe drumuri, tradițiile maghiare s-au prăbușit! Conversiunea, domnule!

— Eu am fost pe pustă, eu n-am avut de unde ști ! gemea Mihai... Pe pustă ! O venit războiul și revoluția, eu n-am avut de unde ști, domnule... dragă domnule... De șaptesprezece ani m-am trudit, am fost slugă...

— Îmi pare sincer rău... Asta este.

Se trezi în stradă, cu hîrtiile în brațe. Erau cîteva sute de milioane, din care abia de și-ar fi putut cumpăra o vacă slabă. Intră într-o crîșmă, începu să bea și, pe măsură ce mintea i se încețoșa, o liniște ca de moarte îi amorțea trupul. Nu știu cum ajunsese acasă. Fusese culeș din piață de către un om din sat și azvîrlit într-o căruță. Tot timpul drumului Mihai a zăcut pe spate, privind cerul albastru de primăvară. Cînd l-a văzut Ana, s-a speriat, l-a luat repede de subțiori și l-a dus înăuntru. Mihai s-a lăsat întins pe pat și, tîrziu de tot, a șoptit :

— Putem mere acasă, așa cum am venit. Nu mai avem un ban.

— Cum ? a răcnit Ana și s-a repezit la el. Dar Mihai adormise buștean.

Din ziua aceea au început să se ascundă unul de altul. Cînd venea el să mănînce, Ana stătea în fundul curții ; noaptea, Mihai se culca în pod. În casă, fetele pășeau

încet, ca și cum ar fi fost un mort în odaia cealaltă. Numai noaptea se culcau în același pat și-și plîngeau visurile spulberate. Ana le auzi odată, luă mătura de după ușă și, repezindu-se la ele, le bătu pînă ce-i osteni mîna, după care se îmbătă moartă, cu rachiu.

Căpitanul Bornemisza, în care era ultima lor nădejde, se întoarse de la Budapesta și în loc să-i răsplătească într-un fel, pentru că, de bine de rău, i-au scăpat avutul, îi spuse lui Mihai că poate să-și facă boarfele și să se ducă. A rămas și el calic, își vinde moșia unui fabricant și are să aștepte reînvierea dumnezeului maghiarilor.

— Mai bine rămîneai acasă, Moț... La voi s-a făcut reformă agrară. Ieri am vorbit la Cafeneaua Pretzler cu contele Széchenyi de la Satu-Mare... A venit cu ce avea pe el... Au fost deștepți românii voștri, altfel îi pîrjoleau și pe ei... Închipuie-ți! La Budapesta m-au arestat ca ostatec... Dacă nu...

— Dumnezeu să vă bată, acum pe loc! țipă atunci Mihai, cu o voce ascuțită, ca de copil. O luă la fugă de-a lungul malului Tisei, căutîndu-și un loc unde să se înece. „Copiii-s mari, au să-și caute singuri pînea cea de toate zilele..."

Aici îl găsi Ana; se așeză lîngă el, cu genunchii la gură. Fără să-l privească vorbi parcă apelor:

— No, Mihăieș, ce s-o dus îi bun dus... Avem trei vaci, șase porci grași, mobile... Le-om vinde, ne-om lua cît pămîncior om putea și gata... Nu le cătrăni... Avem încă putere, mărire ție, doamne...

În ianuarie 1920 porniră spre casă. Fetele începură să plîngă privind în urmă Tisa cu valuri mărunte, pusta, casa unde crescuseră, curtea pustie, cu gardurile strălucind în lumina ascuțită a unui soare cu dinți, conacul pe jumătate dărîmat de obuze, din care salahorii scoteau mobilele și lucrurile căpitanului Bornemisza.

La Arad vîndură vitele și tot ce le prisosea și adunară ceva bani.

Mihai nu mai simțea nici o bucurie la gîndul că se întoarce în sat și nici nu-i tresări inima cînd văzu turla bisericii răsărind dintre castanii bătrîni și pletoși. Trecură cu căruța pe șosea, urmăriți cu priviri curioase de sătenii care nu mai știau cine sînt și se îndreptară spre marginea Teuzului. Cînd dădu cu ochii de căsuța dărăpănată, cu ferestrele bătute în scînduri putrede, cu acoperișul

mîncat de ploi, zăpezi și arșiți, cu ocolul unde creșteau bălării înalte pînă la brîu, Emilia își ascunse fața în palme și începu să plîngă, țipînd. Ana îi trase o palmă răsunătoare :

— Nu v-a pica comănacul dacă-ți munci, cum am muncit și eu și cu tată vost. Și... gura !

Cu bruma de bani pe care o încropiseră, cumpărară lotul de patru iugăre al unui țigan, Creițar, care fusese împroprietărit din moșia herțegului. Țiganul se întorsese de pe front, de la Piave, lovit cu leuca : umbla fudul, comandînd și înjurînd pe nemțește : *Rectumgeverarm ! Herr creiț iesuscriștus und donnerweter !* O lună întreagă fu musafirul nelipsit al lui Laboș cel tînăr, pînă-și bău toți banii și se apucă iar de făcut văioage. Mihai, împins de Ana, umblă prin toate părțile, doar va primi și el patru iugăre din moșie, pentru Todor, care pierise în război. Dar cît mai rămăsese neîmpărțit din latifundiu, vreo patru sute de iugăre, le cumpărase baronul Romulus Papp de Zerind, ca să le scape din mîna bisericii catolice, care voia să le înhațe.

Cu ce le-a mai rămas își reparară casa. Dulgherul satului, Tulea, le era cam neam, așa că nu le-a luat mult. Se simțeau străini în sat : cunoscuții lor muriseră demult. Pe Miklos îl școseseră într-o dimineață de iarnă înghețat, din răstoacă.

Ana nu se plîngea de nimic. Cosi singură buruienile din curte, văruí casa cu albastru, săpă și plivi grădina, plantă zarzăvaturi, adună ou cu ou, pînă ce-și încropi un cîrd de galițe. În schimb Mihai se lenevise cu totul. Nu voia să pună mîna pe nimic ; chiar dacă se apuca de un lucru, treceau ceasuri pînă cînd îl isprăvea. La muncile cîmpului nu se ducea ; spunea că-l doare inima. Avea un frate mai mic, Dumitru, căruia Ana îi dăduse de înțeles că nu s-au întors din Ungaria tocmai așa de săraci cum spuneau ei și cum se zvonea prin sat, dar că nu puteau vinde scumpeturile cu care veniseră, pentru că le-ar fi furat de prin casele grofilor, în vremea revoluției. Dumitru era un om de treabă, bătut de Dumnezeu. Îi murise nevasta cam de o jumătate de an, de oftică, și-l lăsase cu un copil de doi ani, Mitruț. Locuiau pe aceeași uliță cu frate-său, într-o cocioabă, aproape de țigănie. Ana îl sfătui să se mute la ei, ca să fie și pruncul mai îngrijit. Toate astea le făcea numai că să poată birui

muncile, fiindcă din partea lui Mihai nu se mai putea aștepta la nici un ajutor. El lincezea ceasuri întregi în grădină, pe bancă, sub un măr altoit, cu biblia în mînă, dar nu citea : urmărea curgerea nepăsătoare a Teuzului, fuioarele de nori, creasta albăstruie-verde din zare, ultima rămășiță a codrului de odinioară ; rămînea așa, nici el nu știa cît, pînă simțea că-l săgetează un junghi prin inimă și-i dau lacrimile.

Ana răbdă cît răbdă, apoi îl luă la rost. Dar Mihai privind-o cu ochii lui verzi, spălăciți acum, îi răspunse în doi peri :

— Nu mă tulbura, că-l jelesc în inima mea pre Todor, care nu mai este între cei vii, ci la domnul...

Speriată, Ana îl lăsă în pace. Avea mare noroc cu Dumitru, care era blînd și nu cîrtea nimic, deși muncea de dimineață pînă seara, pe degeaba, în așteptarea răsplății. Ana își spărgea capul cu toate grijile : Emilia urma Școala normală și peste trei ani trebuia să vie învățătoare ; Anuța intrase funcționară la C.F.R. și nădăjduia c-o să-și poată cumpăra singură cele trebuitoare pentru măritiș ; Pavel era înscris în clasa I, la Liceul comercial. Emilia învața foarte bine, și tot la două săptămîni îi scria cum o laudă toți profesorii și-i prevestesc viitor mare ; Pavel însă nu voia să se țină de carte. Ana mergea să-l vadă o dată pe lună, stătea de vorbă cu directorul și acesta-i spunea :

— Nană dragă, nu-i prost... E chiar deștept, dar nu știu ce are... Toată școala nu-mi dă atîtea griji cîte feciorul dumitale... Vezi, vorbește cu el, arată-i cum vă truditi ca să iasă om din el, poate are să priceapă... Că dacă nu, eu multă vreme nu-l mai rabd în școală !

Ana tăcea, strîngea buzele subțiri și gîndea : „Bată-ți Dumnezeu inima, nu-ți place că învață și pruncii oamenilor săraci..."

Nu era fericită decît atunci cînd Pavel venea în vacanță. Nu știa cum să-l țină mai bine, încerca în fel și chip să-i intre în voie și nu se supără nici atunci cînd îl prinse fumînd. „La urma urmei, toți oamenii duhănesc."

Cînd își amintea de Todor, plătea acatiste părintelui Pinteriu pentru ca feciorașul să-și găsească somn liniștit și bun, acolo în pămînt depărtat. Uneori încerca să-și aducă aminte de el, dar nu vedea decît o umbră fără chip. Ar fi vrut să-l știe cel puțin îngropat în cimitirul de la marginea satului, acolo unde odihnesc părinții ei.

Emilia era în ultimul an la Școala normală, cînd, într-o noapte, în timpul vacanței Paștilor, Ana îl auzi pe Mihai horcăind. Se ridică în capul oaselor, adunîndu-și repede părul cenușiu și dibuind pe întuneric după broboadă.

— Ană... gemu Mihai... Nu-ș' ce-i cu mine...

— Ai prea multe gînduri, șopti ea. Lasă-le pustiei...

— La ce? murmură el. O sudoare rece îl acoperi dintr-o dată. Încercă să se scoale, dar nu izbuti.

— Ană, spuse rușinat. M-aș duce afară și nu pot...

— Stai oleacă...

Se sculă repede, se îmbrăcă, aprinse lămpașul, lăsîndu-i fitilul jos, ca să nu se trezească Pavel și fetele, care dormeau în odaia cealaltă.

— No, haĭ... Razămă-te de mine...

Ieșiră afară, împleticindu-se. El se uită împrejur, apoi în sus: pe cerul acoperit de zdrențe de nori plutea o lună rotundă. Se chirci.

— Hai în casă... Mi-i frig.

— Da, îi cam răcoare...

— Parcă-mi vine să duhănesc o țigară...

Ea-l duse opintindu-se — era foarte greu, ca lutul — și-l întinse pe pat, apoi îi dădu cutia de tinichea și foița. Degetele lui tremurau și nu fu în stare să-și răsucească țigara.

— Dă-o încoace, că ți-o fac eu... Risipești duhanul cel scump.

I-o întinse, dar Mihai nu mai răspundea nimic. Sufla greu, încerca să spună ceva și, într-un tîrziu, rosti cîteva cuvinte ciudate:

— Ană... la ce bun... au fost... toate?

Privirile i se tulburară, mai simți un zgîrci înghețat strîngîndu-i inima și muri. Ana îi închise ochii, aprinse o luminare și i-o puse între degetele care începeau să se răcească, apoi își trase cizmele, fugi după Dumitru și împreună, încă în acea noapte, îl spălară, îl raseră, îi traseră hainele noi, aprinseră două lumînări mari, legate cu panglică albastră, rămase de la botezul lui Pavel. Cînd totul fu gata, Ana se duse în odaia cealaltă și sculă fetele.

— Treziți-vă, Anuță și Emilie, că au murit tatăl vost...

Bulgării de pămînt bocăneau pe sicriu. Ana și-a acoperit ochii seci cu dosul palmei bătătorite, l-a cuprins cu cealaltă pe Pavel, care plîngea cu sughițuri alături de ea, și a oftat adînc. „Acuma, numai atîta să mai birui — se gîndi — pînă îi ajunge tu domn, puiu mamii... Pe urmă pot veni să mă culc și eu aici.“ I se părea că ziua aceea, a liniștirii veșnice, nu mai e așa de departe... Numai dacă Pavel s-ar sili să ajungă om, să poată muri și ea măcar cu o bucurie. Auzi în jurul ei glasurile oamenilor :

— Dumnezeu să-l ierte, că a fost om muncitor și cumsecade...

Se închina :

— Poftiți, dragilor mei, la pomană...

După ce oamenii au închinat în amintirea mortului și au povestit despre el, au început să-și aducă aminte de grijile lor, pe urmă s-au dus. În noaptea aceea, Ana s-a plimbat prin curte, plină de gînduri. Trebuia să vadă de viitorul fetelor, al lui Pavel și rămăsese singură, fără bărbat la casă. E drept că de la Mihai, bunul Dumnezeu să-l ierte, n-a avut prea mare ajutor de cînd s-au întors la sat, și le-a făcut mai toate singură, dar oricum, avea bărbat, nu trebuia să păsească ea în rîndul întîi.

A stat o vreme după aceea de vorbă cu Dumitru, cu care se înțelesese întotdeauna bine : el era sfios, nehotărît, nu știa cum să se descurce, așa că a ascultat-o bucuros. Au hotărît să-și muncească împreună pămînturile, iar mai tîrziu Emilia va avea grijă de Mitruț : dacă o să-i placă să învețe, îl va trimite să se facă învățător ori popă. Copilul era deștept și vioi, și de la șase ani dădea o mînă de ajutor împrejurul casei, mergea cu gîștele, ori cu vacile. Cînd Emilia a isprăvit Școala normală, s-au certat ca niciodată : fata voia să urmeze mai departe, să se facă profesoară și să rămînă la oraș. Ana s-a împotrivit, mirîndu-se că Emilia îndrăznește să aibă altă părere decît ea :

— Nu ți-a fi bine dăscăliță, în Lunca ? Ți-a fi mai mult decît bine !

— Nici nu mă gîndesc să mă îngrop în noroaiele astea ! Și dumneata, mamă, fă bine și pricepe că nu-mi mai poți porunci ! Vinde partea mea de pămînt și dă-mi banii !

— Care parte ? s-a mirat Ana, plesnindu-și palmele.

— Cum care? Aceea pe care trebuie să mi-o dai cînd am să mă mărit!

Ana începu să rîdă.

— Tu n-ai parte, atîta cît trăiesc eu! Nici un fel de parte. Și pentru că Emilia a început să plîngă, încercă s-o potolească:

— Nu fi proastă, Milie, pentru o fată de porcar e numai de ajuns să fie dăscăliță.

— Tata a fost „administrator"! țipă Emilia, scoasă din fire. De ce-ți place să te înjosești?

— Nu, dragă — a dat din cap Ana, liniștită — taică-tău, Dumnezeu să-l ierte, și cu mine am fost slugi... No, gata, să nu ne răcim gurile. Îi veni dăscăliță aici, trebuie să ai grijă și de Pavelea.

Emilia n-a avut încotro, dar n-a iertat-o niciodată pe mama-sa, nici mai tîrziu cînd s-a măritat și a început să le meargă foarte bine. Din cînd în cînd, cu un zîmbet sfios de bătrînă știrbă, Ana o întreba, tocmai în clipele cînd o vedea fericită:

— No, spune! Mai bine ar fi fost la oraș? Uite, ai de toate!

— Ține-ți gura, mamă! se răstea Emilia, înnegurîndu-se dintr-o dată și aducîndu-și aminte de toate bucuriile pe care le-ar fi putut avea în altă parte; bucurii care habar n-avea cum ar fi putut să fie.

Anuța, fata cea mai mare, s-a măritat cu un funcționar de la C.F.R., cam fără voie, silită mai mult de mamă-sa, care-și avea socotelile ei.

— Ascultă, fata mea, i-a spus după logodnă. Vouă pămînt nu vă trebuiește, că sînteți orășeni, și pămîntul ori îl îngrijești, ori îți aduce pagubă și nu folos. Partea ta oi vinde-o eu, că-s mai pricepută, și ți-oi trimite banii.

A vîndut pămîntul, două iugăre jumătate, cu un preț destul de mare, deși parcă și-ar fi tăiat o mînă. Fetei nu i-a dat însă decît trei sferturi din bani, iar restul l-a dat Emiliei ca s-o îmbuneze, deoarece era tare încăpățînată și lungă la supărare.

— Orășenii pradă banul... Noi trebuie să ne luăm pămînt, să punem la loc ce-am risipit cu ea.

Din leafa ei de învățătoare începătoare, Emilia își cumpăra în fiecare lună rochii, pantofi, și Ana se bucura văzînd-o cît e de frumoasă. În sat fusese numit director al școlii un băiat de vreo nouăsprezece ani. George Teodorescu, înalt, bine făcut și serios. În fiecare seară Emilia

îi povestea despre el, cît e de energic, de muncitor, de bun dascăl, cum îl respectă ceilalți învățători, deși sînt mai bătrîni decît el. Ana nu spunea nimic : gîndul ei era s-o mărite pe Emilia cu doctorul Hălmăgianu de la Zerind, un holtei beţiv, chel și burduhănos, care cîștiga bine, avea clienți pe care-i jecmănea cît putea mai mult, în toate satele plășii. Venea o dată pe lună în Lunca și Ana făcu tot ce-i stătea în putință ca să-l cheme la masă. Știa că Hălmăgianu trăiește cu servitoarea lui, de la care avea doi copii, dar se gîndea că, de bună seamă, doctorului are să-i placă o fată tînără, curată și doamnă. Dar cînd încercă să aducă vorba, Emilia începu să zbiere la ea ca o nebună, sparse niște farfurii și o amenință că dacă o mai aude o singură dată vorbind despre „satirul acela", își ia lucrurile și pleacă din sat. Nu-și vorbiră aproape două săptămîni, apoi, într-o zi, Emilia îi spuse poruncitoare :

— Mamă, bietul domnu' Teodorescu trăiește ca vai de el la Gui baci... A slăbit ca scîndura... Ce-ar fi să-l luăm la noi, în vipt ?

— Ce-a zice lumea ? se sperie Ana.

— Puțin îmi pasă...

— Cum crezi tu... Da unde-a dormi ?

— În odaia cea mare... Noi ne-om găsi loc împreună. Îi spun chiar astăzi...

Într-un fel Anei îi plăcea că Emilia e așa de hotărîtă, dar nu renunță încă la socotelile ei. George se mută în curînd și Anei îi făcea plăcere să arate Emiliei cămășile lui cîrpite, ciorapii rupți, costumul ros și lucios pe la coate. Îi pîndea mereu și nu-i lăsa o clipă singuri. Cu George se purta rece, dușmănoasă aproape. Ce-i drept, era frumușel, dar parcă din asta trăiește omul ? Avea o față de copil simțitor, roșea repede și, la fiecare mișcare mai apăsată, părul negru, bogat, îi cădea pe frunte. Din pricina ochilor mari, reci și cenușii, părea mai bătrîn decît era și te silea să-i vorbești cu respect. De Paști, Ana se gîndi să facă o ultimă încercare : îl chemă la ei pe Hălmăgianu, în ospeție. Doctorul sosi cu droșca, aducînd zece sticle de vinuri scumpe și prăjituri de la oraș. La masă povesti cu voioșie că habar n-are de medicină și că, dacă pacienții lui nu mor, înseamnă că sînt tari ca taurii și s-ar vindeca oricum. George îl privea cu scîrbă și de

cîteva ori încercă să-l ia la rost, vorbindu-i despre misiunea intelectualului, la care doctorul rîse multă vreme și spuse că-i pare foarte rău că vîrsta lui îl va împiedica să vorbească cu George peste vreo zece-cincisprezece ani. Îl bătu pe umeri, îi spuse tot timpul „tinere" și numai o dată „domn director". Ana băgă de seamă că Emilia se roșise de ciudă și înțelese că nu mai e nimic de făcut. După-masă, Hălmăgianu se culcă în odaia cea mare, de unde, peste cinci minute se auzi sforăitul lui de om sătul și mulțumit de viață. Ana se trase spre grădiniță, unde-i auzi vorbind pe Emilia și pe George.

— Știi — spunea ea — mi-e scîrbă... Hălmăgianu se plimbă prin sate, trage la casele unde sînt fete mari... și se îndoapă... iar mama se teme să nu rămîn fată bătrînă... A devenit ca o zgripțuroaică... Am să plec... Ai să vezi, George, că am să plec din sat... La București...

— Te rog, rămîi, șopti el, privind cu încăpățînare în pămînt.

Spre cină, Ana îl rugă pe neașteptate pe doctor s-o caute pe Emilia, fiindcă i se pare cam slabă de plămîni, ceea ce doctorul acceptă cu plăcere, chiar acum, pînă mai e lumină. Fără un cuvînt, Emilia se ridică și plecă să se culce la notarul Meliuță, cu a cărui tînără nevastă se împrietenise.

Peste o lună, după ce se încheie școala, George veni o dată în bucătărie și începu să vorbească repede, spunînd parcă o lecție învățată pe de rost :

— Dragă nană Ana, eu aș vrea... să am bucuria... să-ți pot spune... mamă...

— Spune-mi, domnule director, surîse acru Ana, privind țintă plita încinsă.

— Prin aceste cuvinte aș vrea să înțelegi că... o cer în căsătorie pe Emilia, pe care o iubesc foarte mult.

— Apoi, dacă-i așa, să stăm de vorbă, se întoarse Ana. Trage-ți un scaun.

Scoase din dulăpior o sticlă cu țuică, umplu două pahare, îl goli pe-al ei dintr-o sorbitură și se așeză țeapănă, cu mîinile încrucișate în poală. Îl întrebă ce leafă are, din ce are de gînd s-o țină pe Emilia, deoarece „ea a fost învățată cu binele și numai din nenorocire e dăscăliță, fiindcă altfel ar fi doctoriță, sau poate și mai mult".

Roșind tot și începînd să se bîlbîie, George îi spuse că în afară de leafa lui n-are nici un fel de avere, dar că

să muncí cu puteri înzecite ; tatăl îi murise în 1907, anul în care se născuse el, iar mamă-sa trăia ca vai de ea.

— Îhî, și vrei s-o aduci și pe ea aici ?

— Nu... dealtfel știți dumneavoastră cum sînt bătrînii... își părăsesc cu greu... locul unde au...

— Știu, dădu din cap Ana. Și eu mă rog lui Dumnezeu să mă lase să mor aici, după ce mi-oi vedea pruncii aripuiți.

Simți că l-a rănit, dar nu-i păru rău ; dimpotrivă, el trebuia să știe cu cine are de-a face.

— Nu prea bei, schimbă Ana vorba. (Ea era la al patrulea păhărel.) Nu-ți place ?

— Nu ! strigă aproape George.

— Asta nu-i rău, dară bărbatul care se teme de răchie, să știi de la mine, domnule derector, că-i moale din fire. Eu ce să zic — începu ea să lăcrimeze, simțind că a sosit și clipa lacrimilor — eu m-am trudit toată viața să fac un rost acelora pe care i-am adus pe lume... N-am avut noroc și...

George se repezi și-i sărută mîna. Aducîndu-și aminte că uitase ceva, Ana își suflă nasul, își șterse lacrimile și-i puse în vedere că va trebui să se îngrijească de soarta lui Pavel, care, sărmanul, e fără tată, copil fraged, supus ispitelor. George se grăbi să accepte cu bucurie.

Deși Emilia voia ca nunta să fie simplă, Ana n-a vrut să audă.

— Ce, să ne rîdă puturoșii de luncani ? Nu vezi că și așa își bat joc de noi, că am fost proști și-am venit lipiți pămîntului din Ungaria ?... Ei, doamne, hodinește-l pe taică-tău, da slabă minte a avut... Dacă cumpăram hanul acela de la Dobrițin, erai azi domnă mare și te măritai cu un ungur bogătoi, poate cu ceva fecior de grof, *oberleitnant*... Frumoasă ești, deșteaptă ești, altă soarte ar fi trebuit să ai... (Ca să știe George în ce familie s-a băgat și s-o prețuiască pînă la moarte.)

La nuntă, părintele a lăudat-o pentru viitorul de aur pe care l-a făurit copiilor ei S-a băut mult și Octavian Sabin, bărbatul Anuței, care avea o voce frumoasă, a cîntat de nu l-au uitat luncanii niciodată, încît, mai tîrziu, peste ani de zile, cînd venea în sat, îl rugau să cînte apostolul și pricezna în biserică.

Cam ametită, deși nu se cunoștea nimic nici după umbletul, nici după cuvintele ei, Ana și-a spus cu amărăciune că de acum s-a sfîrșit cu domnia ei.

La cîteva săptămîni s-au mutat în locuința de piatră care fusese a domniei și unde era acum școala : în noua gospodărie, toată grija cădea în spinarea Anei. Ea îngrijea de porci, mulgea vaca, număra puii, căuta găinile de ou, gătea, cocea pîine, iar în timpul muncilor de vară era toată vremea pe pămînturi, ca nu cumva Dumitru, care lucra iugărele, să greșească la împărțire. Începu să le meargă bine și intelectualii satului, care la început îl priviseră pe George chiorîș, din pricina singurului geamantan de lemn, legat cu sfoară, cu care venise, îl primeau cu plăcere în mijlocul lor și foarte curînd el începu să dea tonul în societatea lor. Sesia școlară era de cincisprezece iugăre, din care directorului i se dăduseră șase ; Emilia primise două, ca zestre. Din recolta unui an își mai cumpărară trei iugăre, dintre cele mai bune. Creșteau în fiecare an trei-patru porci, zeci de găini, gîște, curcani. Și totuși, Ana nu era fericită ; nu mai știa ce se face cu banii, cîți sînt în casă. Într-o vară, Emilia și George plecară să vadă țara și bănui că au cheltuit foarte mulți bani, deoarece s-au întors cam plouați și Emilia s-a plîns de viața asta ticăloasă, murdară în care s-a îngropat. Se simțea străină între ei : la masă vorbeau de tot felul de lucruri pe care nu le pricepea și cînd încerca să spună și ea cîte ceva, George o privea politicos, iar Emilia i-o reteza scurt :

— Lasă-le, mamă, astea ! Nu ne interesează pe noi, cine cu cine trăiește sau ce boșorog de-al dumitale a mai murit...

O cuprindea atunci o mînie neputincioasă. „Așa-i — se gîndea — eu mi-s țărană, ei domni... Îs bună de corvoadă, ferească Dumnezeu să mă lese puterile...“

Îi căuta des ceartă Emiliei, amenințînd-o că are să-i părăsească și să se ducă la ea acasă. Dacă n-ar fi fost Pavel, poate că de multe ori ar fi făcut-o. Dar băiatul fusese dat afară din liceu, apoi din Școala normală, unde nu învăța nimic, se ținea numai de beții și de jocuri de cărți pe bani.

— Dumneata ești de vină, mamă ! i-o aruncase Emilia în obraz, de nenumărate ori. L-ai crescut ca pe un grofșor, nu l-ai învățat să muncească ! Ai să vezi că are să ajungă hoț de drumul mare, să ne facă de rîsul țării !

Cînd se vorbea în felul acesta despre Pavel, Ana tăcea, de parcă ar fi fost surdă ca pămîntul. L-au băgat ucenic

la ASTRA și, cu chiu, cu vai, a ajuns să se califice. Emilia mergea des la Arad, dar nu-l găsea niciodată acasă. Proprietăreasa camerei unde locuia Pavel și unde stătuse și ea în ultimul an de școală îi povestise în nenumărate rînduri că Pavel vine beat în fiecare seară, cu femei pierdute, cu „tîrîturi, dragă...“

— Dacă n-ar fi fratele unei doamne așa de drăguțe, așa de fine, nu l-aș mai răbda nici o singură zi... Îi tot spun : „Nu fă de rușine pe surioara dumitale...“ Dar, vai, e „preverz...“

Pe toate acestea Emilia le povestea cu lux de amănunte bătrînei, făcîndu-și o plăcere din a-i arăta că e mai deșteaptă și mai departe-văzătoare decît mamă-sa.

Din cînd în cînd primeau cîte o telegramă : „Trimiteți bani, sînt în spital, Pavel“. Ascunzîndu-se ca o hoață, Ana îi trimitea, deși știa că minte, dar față de copilul acesta n-avea nici o putere. Cît timp nu-l vedea, îl ura, se jura că n-are să-i mai trimită un leu, chiar dacă s-ar întinde de foame în mijlocul Aradului, dar îndată ce Pavel venea acasă, slab, cu obrajii scobiți de foame și ascultla umilit, ca un cîine, predicile și înjurăturile Emiliei, Ana uita totul și trecea, cu toată inima, de partea lui.

Noaptea, în odăița ei, stăteau de vorbă pînă dimineața și ea îi împărtășea toate necazurile ei :

— Da, Pavele, ei se țin amu domni... Eu mi-s de vină, că am trudit ca o roabă pentru Emilia... Mi-s slujnica lor, nimica alta. „Fă, mamă, du-te, mamă, adă, mamă...“ Vai, vai, dacă tu, puiule, ai fi fost om, să-ți faci și tu un rost, să te însori cu o fată cumsecade și cu avere, să mă duci la tine să mă bucur și eu, o dată în viață, puținul ce-l mai am de trăit !

Pavel, culcat pe patul ei, începea să plîngă, jura pe ce are mai sfînt că are să se schimbe, făcea planuri de viitor : cum o să-și cumpere el o căsuță la marginea orașului, o să se însoare, și mamă-sa va trăi ca o doamnă...

— Ai să vezi, măicuță, cum ai să te simți la mine... Pe palme am să te port, măicuță dragă... Numai acuma mă mai ajută să mă pot duce la Arad ca un om, cu o haină pe mine, că știi cum îi lumea, dacă nu te vede îmbrăcat cumsecade, nici nu se uită la tine...

La plecare Ana îi dădea, pe furiș, toți banii pe care-i strînsese tot pentru el, iar Pavel, îndată ce se dădea jos din tren, intra la „Pipa albastră“, unde era cunoscut ca un

cal breaz, și nu ieșea de acolo pînă mai avea o haină pe el.

Cu timpul Ana încetă să se mai întrebe ce-i cu băiatul ei, de ce face ce face. Cînd se mai gîndea la el, numai o amărăciune și o osteneală îi umpleau inima și se ruga din ce în ce mai rar lui Dumnezeu să-l îndrepte, simțind că-și tocește genunchii pe ciment degeaba. Începu să-i trimită tot mai puțini bani și să dea totul Emiliei. Ea barem știe ce face cu ei : casa-i era îndestulată cu de toate, cu mobile noi, chipuri pe pereți, haine, albituri, văsărie.

Pe urmă veniră nepoții : Andrei, băiatul Anei, și Dan, al Emiliei. În fiecare vară, Ana cu bărbatul ei veneau în ospeție și copiii creșteau împreună, ca frații. Odată, privindu-i cum se joacă în soare, ca doi vierme șori trandafirii, bătrîna se gîndi cu o mulțumire neașteptată, care o umplu toată, ca și cînd ar fi mîncat bine : „Cum îi și viața asta, doamne, doamne... Oamenii se nasc, cresc și mor cînd le vine rîndul... Și-n urma lor alții se nasc și-n urma acestora alții și tot așa, pînă cînd Dumnezeu va pune capăt vieții pe pămînt...“

La moartea ei nu se gîndea. Rînduise totul în dulap : ștergările pentru preoți și dieci, hainele negre, pantofii care nu trebuiau să calce niciodată țărîna, lumînările și banii mărunți, strînși în fișicuri pe care era scris : *Pentru d. părinte. Pentru hora mortului. Pentru săraci.*

11

Cumnatul ei, Dumitru Moț, se prăpădi într-o iarnă. Se rupsese gheața Teuzului sub el și stătu acolo două ceasuri pînă scoase din apa rece și adîncă pînă la brîu căruța și calul, pe care George le împrumutase de la Găvrila Ursului. Toate neamurile, chiar cele mai îndepărtate, se repeziră să-l ia la ele pe Mitru, care împlinise paisprezece ani, făcîndu-și socoteala să pună mîna pe iugărul lui de pămînt, dar George îl aduse pe Mitru la ei, ca să termine băiatul cele șapte clase și să le fie de ajutor la treburile gospodăriei ; iugărul rămas de la Dumitru îl puseră laolaltă cu pămîntul bătrînei, iar banii cuveniți băiatului, în dulap, ca să aibă cu ce-și începe viața la optsprezece ani.

Mitru era un băiețandru subțire, firetic, silitor la carte și muncitor. La început, luni de zile, se simți stingher în casa directorului, tresărind speriat ori de cîte ori cineva îl vorbea. Ana începu să se simtă din nou mulțumită: avea cui porunci, pe cine mustrului; îl freca pe Mitru toată ziua; cînd îl vedea cu o carte, sau făcîndu-și lecțiile, se repezea cu gura la el:

— Mai lasă-le, că nu din asta îi trăi, mă feciorule! Tu muncește bine, ca să fim mulțămiți de tine și să ai milă de la noi, cînd îi mere pe lume...

Băiatul se scula îndată, supus, punea cartea ori caietul și se ducea unde-l trimitea ea, dar începu s-o privească tot mai piezîș pe bătrînă, cu o căutătură ciudată, ca un sfredel, și o lucire aprinsă, de dușmănie repede ascunsă. Nu fusese vorbăreț din fire niciodată, dar acum abia de mai scotea patru-cinci cuvinte pe zi. Asta o supăra nespus pe bătrînă: ar fi vrut să-l audă cum le mulțumește în fiecare zi, i-ar fi plăcut să-l vadă lingușindu-se, și pentru că Mitru nu făcea nimic din toate astea, începu să-l bănuiască de gînduri ascunse. Acum avea de cine să vorbească, atunci cînd mai venea pe la ea cîte o babă vecină. Se așezau în soare, pe scăunașe; Ana începea să se plîngă de răutatea lumii, dîndu-i drept pildă pe acest orfan, care ar fi trebuit să se roage lui Dumnezeu de dimineața pînă seara pentru sănătatea lor, iar el, de bună seamă, îi blestemă și le dorește pieirea. Vorbea anume cu glas tare, ca s-o audă nerecunoscătorul. Într-o zi Mitru nu mai putu răbda. Se proțăpi în fața ei și începu să strige cu vocea lui caraghioasă din pricina schimbării:

— Mai dă-mi pace, nană Ană! Ce-ai cu mine? Mai bine ai tăcea, să-ți fie rușine, muiere bătrînă, că nu încapi de mine! Pe tata l-ai înceluit cît a trăit, i-ai spus că ați venit bogați și l-ai pus să-ți lucre ca o marhă! I-ai spus că ai să mă ții la școală, să ajung domn! Nu te temi de bunul Dumnezeu, că nu mai ai mult de trăit, umbra pămîntului ce ești!

Dădu de pămînt cu cana de apă, se întoarse pe călcîie și fugi din curte. Nici seara n-a venit la cină, nici a doua zi dimineață.

Ana n-a dormit toată noaptea. Îi era frică. Nu de ce-o să zică George, sau satul, ci pentru că nu înțelegea cum a îndrăznit să se supere mucosul ăsta. Dimineața i-a

venit să se ascundă în pămînt, cînd George a întrebat-o unde-i Mitru...

S-a făcut roșie la față și a bîiguit, slab :

— S-o supărat... pe mine și... s-o dus...

— Doamne, Dumnezeule ! strigă Emilia. Du-te, George, după el ; vai, mamă, mamă...

Peste un ceas, George s-a întors, ținîndu-l de umăr pe Mitru, care plîngea cu sughițuri. Cînd a văzut-o și pe Emilia fugind înaintea lui și sărutîndu-l pe amîndoi obrajii, bătrîna s-a dus în odăița ei și a început să-și adune lucrurile într-un coș mare de nuiele. Aici, îngenuncheată pe ciment și îndesînd hainele cu pumnii, a găsit-o Emilia, care venise s-o certe. Uimită, a întrebat-o :

— Da dumneata ce faci acolo, mamă ?

— Nimica... N-am ce căuta eu la voi... Voi sînteți domni... Da să știi că te pun să-mi plătești toți anii cît ți-am fost roabă, și dacă nu-mi plătești, am să te chem în fața judecătilor... mi-oi vinde pămîntul și am să-l prăd cu avocații, da nu mă las ! Mă duc la Arad, la fată-mea Anuța, săraca, cu care m-am purtat ca o viperă, pentru tine, să ai tu și al tău ! Să vă îmbuibați voi și să vă bateți joc de mine, și să mă țineți iarna în camera asta rece, să mă omoare reumele !

Și în clipa cînd Emilia, zguduită de aceste cuvinte neașteptate, a început să plîngă, bătrîna a înțeles că tot ea e cea mai tare ; a urmat să-și îndese hainele, deși îi venea să rîdă de bucurie.

— George ! George ! a strigat Emilia, vino te rog, mama vrea să plece...

— Da ce s-a întîmplat, mamă ? a întrebat repede George.

— Nimica. Cine nu mă iubește, nu-l iubesc nici eu.

Pe la prînz, însă, a uitat de plecare. S-a așezat în capul mesei, a tăiat pîinea și, ca și cum și-ar fi adus aminte, a strigat :

— Mă, tu, ăla, cum te-o fi chemînd ! Vină să-ți dau pită moale !

— Nu mă duc ! a răsunat de după cuptor glasul uscat de plîns al lui Mitru. Nu-mi place mie pita moale, mă dor foalele de ea !

Atunci Dănuț, care avea șapte ani și era un copil tăcut, mereu gînditor, a înhățat pîinea de pe masă, a fugit cu ea la Mitru, s-a așezat la măsuța lui și a spus că el nu mai

nu mîncă niciodată la masă, dacă nu vine și Mitru, pentru că bunica mănîncă urît și lui i se face greață. George a vrut să-l pălmuiască, dar Ana l-a oprit rîzînd :

— Lasă-l, George... bine am ajuns, că și pruncii rîd de mine. Vină la masă, Dănuț, și vină și tu, hoherule !

12

Niciodată nu și-a dat seama cum s-a petrecut schimbarea din sufletul ei, de ce și-a schimbat purtarea față de acest orfan, care nu voia să priceapă că e slugă și-și ține capul sus, parcă ar fi fost din viță de grof. În nopțile de iarnă n-avea somn și, ca să aibă cui vorbi, îl ținea pe Mitru lîngă ea, îi povestea din tinerețea ei, despre Miklos : „Ei, acela a fost om, nu glumă ! Cînd se uita la o muiere, he-he, simțea că o trec nădușelile !...“

— Dumnezeu l-o făcut pe om ca pe o vită, dară i-a dat minte și în schimbul minții l-o pus să trudească, că nu este plată fără răsplată, nici bucurie fără durere, feciorașule... Tu te rogi ?

— Mda, nană Ană...

— Și cum te rogi ?

— Păi, cum am învățat... „Tatăl nostru, împărate ceresc...“

— Auzi — șopti ea — eu mă rog singură... Vorbesc cu domnul și-i spun cum cred eu... Te-oi învăța și pe tine... Auzi tu, tu semeni cu unchiu-tău Mihai, fie iertat... Și el o fost tare mîndru... Nu i-o putut nime călca pe coadă... Dară geaba te ții, dacă ești sărac... Ia-ți cojocul meu, mîine dimineața, cînd te duci la porci, că-i frig...

Mitru începuse să iasă la horă duminica și de la el mai afla ce e nou prin sat, iar ea îi povestea nemulțumirile ei :

— Cînd din țăran se ardică domn, acela nu-i aici domn, nici țăran, bani mulți n-are ca să-i poată arunca pe ferești, cu fală, așa cum făceau grofii, iară puținul nu-l știe chivernisi... Că totdeauna, oricît de bine ți-ar fi, trebuie să te gîndești că pot veni zile grele, și-i răbda de foame. Nu-i mult să nu se gate, nici puțin să n-ajungă... Tu să ții minte, Mitruțule, că eu mi-s bătrînă și știu... Să încelui o fată bogată, să te învăluiești cu ea, să ți-o deie tată-său de nevoie, dacă nu de voie. Omul cînd îi sărac nu-i om e cîne, și n-are „unoare“ la nime... Poți fi

tu prost și hîd, dacă ai pămînt, te vede satul și frumos, și cuminte.

Cînd Mitru a împlinit optsprezece ani, i-a luat din banii ei un rînd de haine de duminică și cînd Emilia a început să rîdă de ea, aducîndu-i aminte cum nu l-a putut suferi la început, bătrîna s-a supărat.

— Vouă nu vă pare bine dacă un țăran are și el o bucurie. V-ați domnit, fata mea, să nu deie Dumnezeu să vă pară rău, într-o zi, că n-ați rămas la cormana plugului...

Peste un an, Mitru le-a mulțumit frumos pentru toate, și le-a spus că de acuma are să se țină singur. Bătrîna îi dădu pămîntul ei să-l muncească în parte și pînă s-a dus feciorul în armată, n-a avut de ce să se plîngă de el. Se sfătuia cu ea, cerîndu-i părerea ce ar fi mai bine să semene; cînd vindeau grîul o ducea și pe ea la tîrgul din Chișinău și o lăsa să se tîrguiască, apoi îi aducea la căruță răchie fiartă și cinsteau împreună. Numai în privința însurătorii nu i-a urmat sfatul; a luat-o pe Floriția Busuiocului, fată frumușică și așezată, dar din tată nebun, hoț, mort la ocnă. Ana i-a cumpărat masă, două scaune și un dulap, deși ar fi vrut să-l certe, că n-a luat o bogătană. Dar simțea că îmbătrînește și nu se mai putea supăra cu cei iubiți, ca să nu rămînă singură, și apoi cînd Mihai a ales-o pe ea, n-a rîs toată lumea de el? Dacă ar fi avut noroc în Ungaria, azi ar fi fruntea satului.

13

Al doilea război...

Pavel a plecat din prima zi cu un regiment de vînători de munte, la fel și George, care era mobilizat mereu din '38. Nepoții erau la Arad, la liceu. Emilia a rămas să conducă școala: toți învățătorii plecaseră pe front, așa că trebui să primească suplinitoare pe fata moașei, pe preuteasă și pe notăreasă. Treaba mergea foarte bine, inspectorii o lăudau mereu. Încerca să nu arate cît suferă din pricina lipsei lui George, dar nu putea și plîngea nopți întregi pe pieptul bătrînei. Ana se silea să muncească la fel ca înainte, dar puterile o lăsau și din zi în zi vedea tot mai slab: ochiul stîng i-l acoperise albeața, dar nu spuse nimic Emiliei, ca să nu-i mai facă griji, avea destule.

În septembrie 1943, primiră vestea că sergentul Pavel Moț a căzut vitejește în luptele de la Nalcik. Amîndoi ne-

poții erau în vacanță, la țară. Începură să plîngă amar, numai Ana rămase dreaptă în capul mesei, privind curtea scăldată în razele unui soare alburiu, tomnatic. Cu o voce uscată spuse după un timp :

— Dumnezeu să-l ierte, haideți să ședem la masă, că se răcește zama...

— Pentru Dumnezeu, mamă ! strigă Emilia printre lacrimi. Numai la stomac te gîndești !

Ana surîse ciudat :

— Nici așa nu-l mai înviem. Așa i-a fost lui scris, ca lui Todoruț, feciorului meu celui dintîi. Fie-le țărîna ușoară !

După aceea aducea vorba de Pavel, ca și cum ar fi fost mort de foarte multă vreme, din copilărie, cînd îl iubise atîta.

În sat veneau tot mai des înștiințări de moarte. La primărie și la școală atîrnaseră un tablou albastru, reprezentînd un soldat cu baioneta la armă. Vîrful baionetei acoperea Ardealul cedat. Deasupra tabloului scria : „Căzuți pentru reintegrarea teritoriilor vremelnic răpite" ; iar dedesubt se înșira pomelnicul :

Lung Mihai, mort la Dalnik, Ilieș Petre, căzut la Kiev, Neteda Gheorghe, căzut la Simferopol, Lung Avram, căzut la Ialta, Trifuț Mihai, căzut la Krivoi Rog, Gurcă Daniel, căzut la Harkov, Pălincaș Dumitru, căzut la Rostov, Bogdan Pavel, Moț Grigore, Albu Petre, Ardeleanu Alexă, Purcaru Vasile, Mihăieș Florea, căzuți la Stalingrad, Moț Pavel, căzut la Nalcik, Ifraim Ludovic, căzut la Rostov, și alții, în fiecare zi.

În noiembrie 1943 au primit știrea că locotenentul de rezervă Teodorescu George, din regimentul 74 infanterie, a dispărut în încercuirea de la Stalingrad. Atunci bătrîna a început să plîngă cum nu plînsese pentru nici unul din feciorii ei, nici pentru bărbat. Emilia s-a încuiat în dormitor, a tras storurile și n-a ieșit de acolo două zile. Dan rămăsese orfan. Cum o să-l crească o femeie singură, cu atîtea griji pe cap ? Noroc de Sabin, la care putea sta și de Ana, care bolnavă de inimă se pensionase, așa că se putea ocupa de băieți.

Emilia intra noaptea în odaia unde mamă-sa dormea într-un pat de lemn tare, pe spătarul căruia era pictată o tavă cu fructe, și-i spunea, rugătoare :

— Mamă, să vindem pămîntul, să ne mutăm în oraș. Simt că George a murit...

Atunci bătrîna își regăsea parcă puterea de altădată ; se ridica într-un cot și striga :

— Ce-ți umblă prin cap, tu, bolundă ! Să vinzi pămîntul ? Da să știu că eu, așa nimurică cum am ajuns, mă duc să-l ar și să-l samăn și să-l secer și nu te lăs ! Cum să vinzi pămîntul ? Du-te la doctor !

În vara aceea, după ce nepoții veniră acasă, în vacanță, pe Mitru l-au luat pe front. Din pricina pămîntului semănat cu tutun scăpase pînă atunci, dar Cloambeș zis și Lădoi îl înșelase să i-l vîndă, ca să-și scape de militărie feciorul.

În august s-a făcut pace. În casă a fost mare bucurie ; dacă George trăiește are să vie acasă. Așa a fost și în '19 ; toți prizonierii s-au întors, cei care au mai avut zile. Dar în 13 septembrie, nemții și ungurii au mai cotropit țara. Oamenii și-au adunat lucrurile în căruțe și au pornit-o spre răsărit, să iasă în întîmpinarea rușilor, pentru că se zvonise că nemții iau cu ei pe toți bărbații de la cincisprezece la cincizeci de ani. Emilia era la Arad, unde se dusese să vadă dacă nu poate afla ceva de la comandamentul cercului militar, despre soarta lui George. Bătrîna nici n-a vrut să audă de plecare.

— Duceți-vă voi, dragilor mei... Cum să las casa pe sama cătanelor ? Nice nu mă gîndesc...

— Dar, mamă, pentru Dumnezeu — încercă Anuța s-o facă să-și schimbe hotărîrea — cum ai să rămîi, muiere bătrînă ?

— Nu-mi purta grija. Mi-oi pune săcurea după ușe. Nu mă tem eu de nime pe lumea asta... Dacă mă omoară, tot mi-i vremea... Duceți-vă, nu pierdereți vremea cu mine...

Nepoții au ascuns grînele într-o hudiță a podului, apoi au încărcat ce-au putut în căruța șefului de gară, Turculeț. Bătrîna i-a petrecut pînă la poartă, apoi a tras zăvorul, s-a încuiat în casă, după ce și-a pus toporul la îndemînă. Pe la trei după-masă, ultimii grăniceri s-au retras. Cîțiva soldați au bătut în poartă și ea le-a dat lapte și pîine.

— Să nu vă lăsați — le-a spus — să veniți înapoi !

Și s-a dus iarăși în casă, să aștepte dușmanul. Soldații au intrat în sat, spre seară. Au trecut pe uliță cîțiva soldați călare și un ofițer ; la primărie le-a ieșit înainte

Sofron, cu pîine și sare, s-a închinat pînă la pămînt și le-a spus ce voiau să știe. În satul pe jumătate pustiu, unde fost încartiruiți soldații, la școală au căzut vreo sută, și cinci ofițeri. Cînd au început să bată cu pumnii în poartă, Ana și-a făcut cruce, și-a strîns broboada pe umeri și le-a pășit înainte.

— Unde-s stăpînii casei? Învățătorul? a întrebat-o un ofițer.

— S-au dus, domnule ofițer, i-a răspuns ea pe ungurește.

— Au fugit de noi?

— Treaba lor!

— Da dumneata cine ești?

— Io-s o muiere bătrînă.

În noaptea aceea domnii ofițeri au făcut petrecere mare. Soldații se culcaseră în clase, pe paie, după ce tăiaseră toți puii și toate găinile. Unul dintre ei, un om între două vîrste, a intrat în vorbă cu bătrîna. Era amărît, lăsase acasă patru copii și nu știa nimic de ei.

— Zic ai noștri că într-o lună sîntem în București, dar eu nu cred. Rușii-s aproape și cu ei nu te poți prinde.

— Da, încuviință Ana. Îs mulți...

Domnii ofițeri se îmbătaseră: tăiau cu săbiile așternuturile de pat, spărgeau geamurile, rupeau cărțile lui George. A doua zi au plecat. Bătrîna s-a apucat să facă rînduială în casă, cu inima strînsă. Ce-o zice Emilia cînd o vedea prăpădul și paguba?

La trei zile după aceea s-a întors fată-sa, cu Dan și o mulțime de țărani. Anuța era nebună de durere. Andrei se pierduse de ei și plecase, Dumnezeu știe unde.

— Lasă, că scapă el, o îmbărbăta bătrîna, deși pricepea că vorbele ei cad în gol: așa-i sufletul de mamă, nu-și poate afla liniștea. Mai tîrziu, fată-sa va ști că toate-s rînduite pe lume și n-are rost să te zbați: și așa se întîmplă cum ți-e scris, nu-ți poți schimba soarta.

Într-o zi, stătea pe prag privind cu ochii micșorați curtea răvășită. Auzi un strigăt înăbușit și o văzu pe Anuța căzînd în mijlocul curții. Cu inima strînsă într-o menghine de gheață se repezi la ea, îngenunche alături și-i căută inima. Nu mai bătea. Stătu așa, năucită, fără să poată geme măcar, apoi tot sîngele îi năvăli în cap. Ridică brațele slabe spre cerul senin, și se gîndi: „Doamne! Cine ești dacă ne bați atîta! Ce ți-am făcut?"

Încordîndu-şi toate puterile, luă trupul moartei în braţe şi-l duse în casă, apropie o oglindă de buzele ei învineţite, dar sticla nu se aburi. Dan plîngea mut. Atunci bătrîna îi porunci :

— Du-te după unchiul tău Ţulea şi cheamă-l încoace... Ce ne facem, Dănuţ, că nu-i popă în sat ?

Ţulea a meşterit sicriul din nişte scînduri vechi, găsite în pod. Tot el a săpat groapa în cimitir. Cu greu au găsit o căruţă şubredă, la care au înhămat o vacă. Bătrîna, Dan şi cu Ţulea au păşit în urma ei, pe uliţa pustie, luminată de un soare obosit de toamnă.

Au coborît sicriul în groapă, cu ajutorul unei funii, apoi Ţulea a luat lopata să astupe groapa, dar bătrîna l-a oprit.

— Stai, omule, că nu sîntem păgîni ! Şi cu vocea ei hodorogită, a început să cînte tremurat :

— „Cu duhurile dreptilor, acelora ce s-au săvîrşit, hodineşte, doamne, şi sufletul roabei tale, în loc luminat, în loc cu verdeaţă, de unde a fugit toată grija şi suspinarea..."

Rezemat în lopată, Ţulea dădea răspunsurile : „Amin" şi „În veci pomenirea ei". Apoi au astupat groapa, Ţulea cu lopata, bătrîna şi Dan cu mîinile goale. S-au întors acasă tăcuţi. Seara, bătrîna îi spuse nepotului :

— Cea mai mare pedeapsă a omului, Dănuţ, îi viaţa... Iadul de care vorbesc sfinţii îi pre pămînt şi nu altundeva... Nicăierea ce pre pămînt...

14

Toate acestea au trecut. Oamenii au venit din băjenie, războiul s-a sfîrşit, au primit scrisoare de la George că e viu şi se întoarce acasă.

Iarna a fost grea şi lungă. Ghemuită lîngă foc, bătrîna asculta hohotele vîntului peste pustă, plînsetul cumpenei zgîlţîite, spulberarea zăpezii pe acoperiş. Nu mai avea somn aproape deloc : toată vremea stătea de vorbă cu morţii.

Într-o zi, streşinile au început să cînte.

Atunci a ieşit afară, în curte. Era încă frig, dar vîntul sufla mai dulce şi mai cald.

Peste două săptămîni a pipăit o crenguţă de salcie şi a simţit mîţişorii mătăsoşi. Soarele era bun, viu, numai

din vreme în vreme nu mai ardea și atunci bătrîna știa că l-a acoperit un nor. Știa ; nu se putea uita la soare, din pricina ochilor slabi.

De la George au primit scrisoare că e rănit, la Debreţin. Are să vie.

Se aud multe vorbe ciudate, de tot felul, așa cum se aud după fiecare război : toată lumea vrea să trăiască, să-i plătească cineva, oricine, suferințele prin care a trecut. Bărbații îs ca muierile, vorbesc tot timpul : i-au înfricoșat vremurile și războiul le-a supt vlaga. Unii spun că și la noi are să fie acuma ca la rușî, colhoz, că o să mănînce toţi la cazan, cu ceaiaca, iar la lucru vor fi scoși dimineața, cu trîmbițele, ca vitele.

Ei, dacă-i drept ce se vorbește — că și în Ungaria a fost la fel, după celălalt prăpăd — atunci se trezesc plugarii, nici o grijă.

Vai și amar de acela care vrea să strice rînduielile, dar bătrîna știe că nici nu sînt asemenea oameni, n-au ei asemenea putere ; sînt numai niște vorbe iscate de amărăciunea oamenilor.

N-a mai ieșit din curte, pe picioarele ei, de multă vreme, că-i slabă. Dar cu mintea se poate plimba cît vrea de-a lungul uliței mari, pînă dincolo de crucea din capul satului, acolo unde se înșiruie pămînturile...

Ca și cum fiecare om din sat ar sta pe holda lui, bătrîna știe care iugăr al cui e și cum îl cheamă, că toate fișiile de pămînt au nume, ca și ființele vii.

Cum e acuma primăvară și bate vîntul, capeți puteri și ai munci din răsărit pînă-n asfințit, ai mînca bine la prînz, fără să te îmbuibi, ca să nu te îngreunezi și să tragi la somn, și te-ai apleca iarăși pe cormana plugului, cu ochii ațintiți pe bulgării negri, grași, lucioși, care se răstoarnă despicați, și sînt ai tăi, fiecare, de demult, de la vechii luncani, și pînă pururea, în vecii vecilor...

CAPITOLUL II

1

Spre apus se lățea ca un bivol un nor vînăt. Sub pîntecul lui revărsat, mai lucea o fîșie de cer verzui și sticlos ; poate de acolo se cernea lumina sură, pe care vîntul o împrăștia de parcă ar fi fost pleavă. Peste sat, ascunse tupilate în dosul perdelelor de pomi, tunetul mîrîia mînios, înfundat, în răstimpuri și, sub amenințarea grozavă a furtunii zbătîndu-se să se dezlănțuie, pusta a încremenit apăsată : pămîntul uscat și vlăguit de vînturile calde și seci care bătuseră neîntrerupt, cam de pe la mijlocul lui martie, căsca despicături adînci, cu marginile zgrunțuroase. Aerul era fierbinte, mirosea a pucioasă și a mîl și tremura ca de friguri. Cîte o zdreanță de nor gonea șerpuitoare, pînă se destrăma.

Locomotiva scuipa șuvițe de fum, țipa scurt, șuierătoare și icnea. Stînd culcat pe acoperișul vagonului, Mitru Moț se gîndi că locomotiva seamănă cu spatele unei iepe asudate și-i veni să rîdă. În jurul lui, sub sabia vîntului, oamenii erau înghesuiți unul în altul : soldați care veneau din război, precupeți întorcîndu-se din oraș cu saci plini de scumpeturi ; muieri ghemuite cu genunchii la gură țipau ca rațele... Dar oricum, ochii lui Mitru, ațintiți de nesomn, se întorceau spre cercul uriaș al cîmpiei posomorîte. Cunoștea totul : așezarea pomilor, fiecare bucată de pădure ce mai rămăsese din codrul de altădată, despre care povesteau bătrînii. Iar cînd luci stins sfoara de apă a Crișului scăzut, ivit pe neașteptate din stufărișul crud, simți un nod în gît. „O, pustă, pustă, bate-te Dumnezeu !“

Acum trenul urca, opintindu-se, dolma spre pod ; Mitru își scoase sacul dintre boarfele celorlalți și se ridică în picioare, clătinîndu-se. Dorogan, sergentu' cu care călătorise, îi întinse o țigară gata răsucită, din foaia de ziar.

— Na, mă !...

— Mulțam. Ajunsei acasă...

Și Mitru se sili să rîdă : nu știa ce să-i spună celuilalt, la despărțire. Bătuseră alături drumurile Ungariei și Cehoslovaciei, tremuraseră alături sub împroșcăturile de gloanțe, văzuseră atîta lume murind în fel și chip ; de plumb, de boală, de foame... În sfîrșit, se lăsă lîngă Dorogan și se sărutară stîngaci, neînvățați.

— Să vii pe la noi, murmură Mitru. Te-om omeni.

Podul de fier fusese aruncat în aer ; din apa verde se înălța o încîlcitură neagră de fiare, și printre ele Crișul spumega și bolborosea. Trenul o luă alături, pe un podeț de scînduri care se lăsă, tremurînd viu, sub greutatea lui. După ce ultimul vagon trecu, locomotiva șuieră o dată ascuțit și-și luă vînt la vale.

Înghiontind în stînga și în dreapta, Mitru coborî pînă pe tampoane și cînd trenul intră huruind în gară, nu-l mai așteptă să se oprească, ci sări sprinten, înainte.

— Mult noroc, măi ! îi ură de sus, din mulțimea de fețe de nedeslușit, Dorogan.

Primul om cunoscut pe care-l văzu Mitru, în forfota de oameni scoborîți să ia apă și grăbiți să nu piardă trenul, fu șeful de gară, Turculeț. Era îmbrăcat pe jumătate militărește : în spate îi atîrna o pușcă de vînătoare. Mitru așteptă pînă cînd trenul se urni într-o hărmălaie de strigăte și de fierărie ciocnită, apoi merse spre Turculeț, zîmbind cu mîna întinsă.

— Bine v-am găsit sănătos, dom' șef.

Turculeț tresări și-l întrebă răstit :

— Dar tu cine ești ?

— Mitru Moț... Din Lunca, dom' șef... nu mă mai cunoașteți ?

— Aha ! Te știu... Te știu... Da, da... Azi-vară, nu ?

— Ce-i nou pe acasă, dom' șef ?

Turculeț se dădu înapoi și-l privi cu ochi rătăciți. Era beat criță.

— Ce să fie ? răspunse după un timp. Nimic. Ce să fie ? Și, întorcîndu-i spatele, intră pe neașteptate în birou.

Se înnopta. Departe străluceau ca niște stropi de lumină ferestrele caselor din sat. Săltîndu-și rănița grea în spinare, Mitru porni pieptiș, peste cîmp. Călca apăsat, cu toată talpa, ca pe pămînt cunoscut. Era pămînt bun, gras, sfărîmicios, dar vînturile îl secătuiseră, și sub țintele bocancilor brușii plesneau ca sticla. Norii se spărseseră, biruiți, numai vîntul bocea, rostogolindu-se prin înalturi,

dedesubtul stelelor verzui. Cînd ajunse cam prin mijlocul imașului, Mitru se opri să răsufle. Sudoarea îi curgea gîrlă pe spinare : o simțea ca pe un șuvoi fierbinte, pînă pe șale. Își scoase capela, să se răcorească, dar n-avu astîmpăr să rămînă așa, nemișcat. Căutînd să străpungă grămada de umbre unde știa că e satul, se scuturâ ca de un fior. Nu-și amintea să mai fi tremurat așa, din tot adîncul ființei lui, decît odată, acum cine știe cîți ani cînd — fecioraș necopt și răscolit de dorințe — îl duseseră prietenii mai mari la Ana lu Fodor, curvișlina satului. În jurul lui, ca și atunci, noaptea era grea și aerul înăbușit, plin de miresmele sălbatice ale pămîntului, îl îmbăta ca pălinca nouă, de prună... Pe front, cu obrazul lipit de pămîntul străin, încleștîndu-și degetele pe patul asudat al armei, asurzit și totuși căutînd să deslușească în hărmălaia aceea șuierul obuzelor care veneau de la inamic, se închipuise de multe ori pășind pe ulița mare a satului, scăldată în razele unui soare de foc. Muierile care se holbau la el de la ferestre își goneau copiii, șoptindu-le gîfîit : „Fugi, mă, și spune lui bacea Cloambeș să se asascundă, că o venit bolundul de Mitru și-l taie."

El se oprea în fața casei mari, își ferea ochii de strălucirea razelor pe acoperișul de tablă, clănțănea o dată din închizătorul armei, apoi bătea cu bocancul în poartă...

Acum era noapte, dar era bine și așa, era bine, oricum. Știuse tot timpul că odată și odată are să se întoarcă, să plătească fiecăruia ce i se cuvenea. De aceea, nici nu s-a ferit de moarte, ca alții. Din ziua cînd din „mila" lui Cloambeș, a lui Sofron, primarul și a domnului notar Meliuță l-au trimis cu sila pe front, au trecut 348 de zile. Uneori la atac, cînd alerga spre dușman, urlînd, cu toate că nu-și auzea glasul, amintirile i se înecau într-o picla roșie, dar îndată ce se așezau să se odihnească, în vreme ce-și ștergea cu un șomoiog de iarbă baioneta năclăită de sînge, își aducea aminte. Serile, în jurul unui foc aprins cu lețuri de gard ori cu scaune și mese de prin casele părăsite, soldații vorbeau despre reforma care se auzea că ar fi început prin țară, despre staulele noi ce trebuie ridicate, deoarece cele vechi, de bună seamă, s-or fi prăpădit. Mitru tăcea încruntat.

Toți camarazii cunoșteau pățania lui ; o povesteau cu lăcomie, din ce în ce mai înflorită ; după un timp toți se plictisiră de ea.

— Mă, tu altă treabă n-ai în capul tău ? — îl întrerupse odată Guțea, un caporul mărunt și cumsecade.

— Nu ! Ce altă treabă să am ? Fiecare om sărac și necăjit are pe cineva care i-a făcut rău, altfel de ce ar fi sărac și necăjit ? Și dacă fiecare om necăjit, cînd se întoarce acasă, bagă cuțitul în ăl de i-a făcut rău... gata, asta-i tot ! răspunsese Mitru.

Poate că Guțea raportase mai sus această discuție, deoarece din tot plutonul, numai Mitru nu căpătase nici o decorație, dar îl lăsa rece : el voia să scape cu viață și să ajungă acasă.

Și acum, cu sîngele bătîndu-i cald în tîmple, în vinele brațelor, Mitru se întorcea acasă. Îl așteptau muierea și pruncii, așternutul fierbinte și îmboțit al femeii lui, care a fost atîta vreme singură. Fănică a crescut. Să tot aibă șapte ani, vremea să meargă la școală... „Am să-i cumpăr încălțăminte."

Începu să alerge. Sări șanțul, alunecă și fu cît pe ce să cadă înapoi, îngreunat parcă de turul nădragilor militari, apoi o luă pe șosea. Iacă și cimitirul... Aici iarba a crescut grasă, de pe acum, că are din ce să se hrănească. Din cei care au fost. Pe neașteptate, ca și cum ar fi fost culcată la pămînt și s-ar fi înălțat la apropierea lui, îi răsări în față crucea cea mare de la capul satului. Se opri să se închine. Atunci băgă de seamă că în șanț se zvîrcoleau, gemînd amarnic, două trupuri. Se opriră dintr-o dată și bărbatul trase zadia neagră peste pulpele dezgolite, groase, ale muierii.

— În altă parte nu v-ați găsit ? rîse înăbușit Mitru și plecă iute. „Așa-i, se gîndi apoi. Războiul s-o gătat, bărbații și muierile îs însetați unul de altul."

Întunecat, mut, satul se întindea înaintea lui ; trase adînc aer în piept, ca și cum satul ar fi avut un miros al lui. Coti pe cea dintîi uliță, la stînga. La capătul ei, aproape de sălașurile țiganilor și de răstoacă, era casa lui și se auzea orăcăitul broaștelor. „Cer ploaie, săracele de ele... Iaca, au tăiat salcîmul cel mare, dinaintea fierăriei lui Gyuszi... Era, pesemne, putred pe dinlăuntru."

Picioarele îi bocăniră pe scîndurile putrezite ale podeței : de jos se ridica duhoarea bălții coclite, groasă ca aluatul. Casa lui.

Dar, ciudat, nu se vedea acoperișul, iar zidurile păreau împuținate, căzute asupra lor. Și gardul era dărîmat, la

pămînt. Se repezi cu umărul în poartă, intră în ocol: întîi văzu rămășițele gardului, niște grinzi arse, bucăți de scînduri negre, apoi casa cu văioagele împrăștiate și pereții ca scrumul.

Se năpusti înainte, orbiș. O broască icni, strivită sub călcîi, iar cînd Mitru păși în tărnaț, se împiedică de-o grindă, care se rostogoli cu zgomot. „Floriță ?“ răcni din răspunderi. „Fată ! Floriță !“

Broaștele din răstoacă orăcăiau de parcă le-ar fi mîncat șerpii.

— Floriță ! Unde dracu ești, muiere ?

Se rezemă de unul din stîlpii tărnațului și-l simți clătinîndu-se. Sudoarea îi frigea ochii, îi săra buzele. Mai strigă de cîteva ori, din ce în ce mai slab ; în sfîrșit auzi cum se deschide ușa casei vecine, de care îl despărțea numai un gard de nuiele și o voce hîrîită, de muiere bătrînă, întrebă întunericul :

— Da carele ești acolo, mă ?

— Eu mi-s, Mitru, unchioaie Valerie...

— La bun sălaș ai venit, Mitre !...

— Ce... voi el să întrebe.

— Vină pînă la gard, că mi-i greu să strîg...

Buimăcit, Mitru străbătu ocolul și se agăță cu degetele de spinii gardului.

— Ai venit din rezbel, ha ?

— Da, unchioaie...

— Da pe Trăianu Florii Simii, văzutu-l-ai ?

— Da, unchioaie...

— Da de al nost știi ? Au murit la Pești... Iară ție ți-o ars casa cînd i-or păfugat rușii pe unguri de la noi...

— Cum a ars ? strigă Mitru.

— Din senin. O trăsnit cu tunul în ea... Florița și cu pruncu îs sănătoși. Îs la Lădoi...

— Cum ? zbieră Mitru și se lăsă cu toată greutatea asupra gardului. Un par se aplecă, smuls și Mitru fu cît pe ce să cadă între spini.

— I-o luat la el, că doar vi-s neam de-al patrulea, ce, nu știi ? Moșu tău, Luțărna, o fost văr de frate cu sora mine-sa... No, bine că te-o adus domnul Iisus... Bătrîna începu să smiorcăie. Al nost o murit... Așa... i-o fost scris... lui... Să scape la Rusia și să moară la Ungaria...

Mitru n-o mai ascultă. Se repezi pe poartă, buimac. „S-o gîndit să se pună bine cu mine, cînd m-oi întoarce, soarele cui l-o teremtit, astăzi și mîne. No, nu-i bai! Nu-i bai!“

Umbla clătinîndu-se, cu picioarele muiate. Numai cînd văzu în fața lui casa mare, de piatră, cu acoperiș de tablă argintie, se liniști. Bătu cu pumnii în poartă, dar nu cu dușmănie, ci tare, ca atunci cînd vrei să trezești pe cineva, tîrziu, noaptea. Din casă nu răzbătea nici un zgomot, ca din mormînt.

— Hei, deschideți, n-auziți? Ați adormit, dormire-ați somnul cel de veci!

Într-un tîrziu oblonul verde se crăpă și, cu o tresărire care-l străbătu tot, Mitru văzu ivindu-se obrazul smead, roșiatic, al Lădoiului.

— Cine-i? întrebă acesta cu voce înaltă. Loc de cvartir n-avem!

— Mi-s eu... Mitru... Poate m-ai uitat, spuse el foarte blînd.

— Tu ești? Cloambeș trase aer pe nări, sforăind. Te-a adus... domnul... teafăr... Stăi, că ies și te las înăuntru...

— Aștept, dragă...

Geamul se închise la loc, încet. Mitru scotoci în raniță, printre boarfele sărace aduse muierii și scoase de la fund pistolul nemțesc, luat de la un ofițer prins într-o patrulare. Vîrî un glonț pe țeavă, trase piedica și strecură arma în buzunar. Dincolo lipăiră niște papuci de lemn, din tărnaț izbucni o rază de lumină gălbicioasă, se auzi clempănitul greu al unui zăvor, cheia scrîșni în broască. Înainte de-a se deschide poarta, o voce de femeie țipă prelung:

— Mitrule! Apoi, fără să-și dea seama cum, Mitru se pomeni cu Florița în brațe. Era numai într-o cămașă de cînepă, scurtă, cu zadia pusă în pripă. Se lipi de el, strîngîndu-i gîtul încordat cu brațele calde. Degetele ei aspre, ca raspa, alunecară pe obrazul neras, pe buzele arse de vînt. Hohotea și-l strîngea din răsputeri, tăindu-i răsuflarea, cu țițele strivite de vestonul lui păros. Deodată se lăsă moale, în genunchi și-i sărută amîndouă mîinile, bîiguind printre sughițuri: Mitre... nu mai avem căsuța... Am ajuns pe drumuri... Te rog să mă ierți...

Ridicîndu-și ochii, Mitru dădu de Cloambeș. Schimbat la față, îmbătrînit de părea un moșneag, tăcut, încovoiat. Ținea lămpașul deasupra capului și, deși mîna-i tremura, nu voia să-l lase jos, să micșoreze lumina în care se aflau. Mitru se scutură. Floriția nu se mai dezlipea de el, ca și cum ar fi vrut să i se bage în suflet. O dădu la o parte, tuși greu și făcu un pas spre Cloambeș. Femeia ghici ce voia să facă și, agățîndu-i-se de umeri, gemu :

— Nu ! Nu ! Mitre ! Nu ne-o lăsat pe drumuri ! Ne-o ajutat !

— Iaca, domnule, cumătrule, că am sosit și eu, spuse Mitru răgușit.

— Slavă domnului, murmură Cloambeș, făcîndu-și o cruce largă, pe tot pieptul.

— A venit dară și acel ceas, vorbi Mitru cu greutate. Șopti : Unde-i Ioșca, să-l vedem și pe el la obraz ? Avem vorbe să-i spunem !

Cloambeș se înălță dintr-o dată și spuse apăsat, cu buzele tremurînd :

— Ioșca-i mort. Nu mai avea treabă cu el.

Atunci, din casă, se auzi un glas sălbatic de femeie :

— Tulvai, tulvai ! Că numa un prunc am avut !

— Cum ? plesni, neîncrezătoare, întrebarea lui Mitru.

— L-or omorît rușii...

— Bine i-or făcut.

— Mitre... susură Floriția.

— Tu du-te în casă ! Du-te de aici ! porunci Mitru furios. Du-te și-ți adună boarfele ! Te zbengui aici ca o... fui ! Meri și-ți adună boarfele. Eu am o vorbă cu șogorul. Numa una... și-și strecură mîna în buzunar, în așa fel încît Lădoi să vadă și să înțeleagă.

Cloambeș puse lămpașul pe tărnaț, și cu pași mărunți, ca la biserică, se apropie de Mitru. Ajuns lîngă el, întinse mîinile, rugător. Lacrimile-i șiroiau pe obraz. Atunci cînd vorbi, vocea lui păru foarte ostenită, ca după un plîns îndelungat.

— Mitrule... mi-s vinovat, măi... Dumnezeu carele pe toate le vede, mi-au luat pe Ioșcuța, lumina ochilor mei... m-a pedepsit.

— Tulvai, se bocì iar Aurelia, din pragul casei. Tulvai !

— Așa că amu... Cloambeș nu se mai putu stăpîni. Cuvintele i se înecară în gîtlej, stîlcite. Smiorcăia, își

ștergea nasul, ochii și se uita țintă la mîna lui Mitru.

— Fă bine și iartă-mă... Iartă-mă, fă bine...

Lui Mitru i se făcu scîrbă de el și în clipa aceea se simți foarte obosit; în buzunar pistolul era greu ca o piatră.

— Cînd ți-o ars casa... m-am dus... am adus... ho... ho... plîngea Cloambeș, oarecum mai ușurat, simțind că nebunul n-are să-i mai facă nimic. Mitru își suflă nasul cu degetele.

— Îți sta la noi... cît îți poftì... că... grele vremuri... Păcatele noastre... cele multe și mari... Sîntem oameni și români...

— Amu-ți aduci aminte? zvîrli Mitru îngrețoșat. Du-te dinaintea mea... Du-te dracului!

Cloambeș făcu stînga împrejur și, într-o clipă, se mistui în casă. Lămpașul uitat ardea stingher. Floriția îl luă, apoi veni lîngă Mitru și-l trase de mînă, ca pe un orbete.

— Haide... Îi fi ostănit... Haide.

Mitru se lăsă dus. Străbătură curtea cea mare, pardosită cu cărămidă, apoi ajunseră la sălașurile slugilor unde mai locuiseră ei odată. Intrară. Auzind în întuneric răsuflările liniștite ale copiilor, pe Mitru îl podidi slăbiciunea. Se lăsă să cadă pe laviță, cu mîinile spînzurînd, ca rupte din cot. Floriția, dîndu-și seama că e aproape goală, sări în pat și-și trase pătura aspră de cal, pînă peste bărbie. Ochii îi străluceau. Zîmbi, apoi îi veni să plîngă și-și acoperi buzele cu palma. Mitru se sculă și merse greoi spre laviță, unde dormea Fănică.

— Și celălalt? Că te-am lăsat grea, cînd m-am dus...

— Am lepădat cînd o fost războiul aici... șopti ea.

— Da... N-ai avut putere-n tine să-l ții... Fănică, murmură, scuturîndu-l de umăr pe băiat. Dar pruncul dădu mînios din mînă și se întoarse pe partea cealaltă.

— Îi ostenit, că-i tare blăstămat, spuse Floriția. Nu-l poți trezi nici cu bătaia tunului... Lasă-l... îți povesti de dimineață...

Înainte de-a se culca, Mitru scoase pungile de bomboane și le rîndui pe perină, să le afle feciorașul cum o face ochi. Cu un oftat, se aplecă să-și dezlege șireturile bocancilor. „No, iară ni-s slugi și amu-i pe vecii vecilor... Nici nu mă întreabă dacă mi-s flămînd... Numai la una-i umblă gîndul... Ei, minte de muiere, minte de muiere... Ori, poate n-are ce-mi da, săraca."

Micșoră fitilul, suflă în lampă și, bîjbîind, se îndreptă spre pat. Genunchii i se loviră de marginea de scîndură și, atunci, două mîini tremurătoare îl prinseră de umeri și-l traseră în jos. Sub cămașa de cînepă dădu de trupul ei arzător, scuturat de-un tremur, care-l prinse și pe el și-l făcu să uite de toate.

Mai tîrziu, ea începu să plîngă potolită, înăbușindu-și hohotele și ghemuindu-se la perete, să-i facă mai mult loc.

— Da ce ai ? o întrebă cu glas moale. De ce plîngi ?

— Mă gîndesc... prin cîte-ai trecut, săracu' de tine...

Lui îi era sete de-o țigară... Rămase multă vreme cu ochii deschiși, simțindu-se prea ostenit ca să poată dormi.

2

Din zi în zi, tot mai mulți, soldații se întorceau la casele lor. Spre seară, muierile ieșeau la crucea din capul satului, cam la ceasul cînd trebuia să sosească trenul : se așezau pe marginea șanțului, în iarba mărunță, și sporovăiau. Din vreme-n vreme, cîte una se scula și, cu mîna streașină la ochi, scruta pusta unde zbenguiau razele amurgului. Iar atunci cînd, departe, se vedeau mișcîndu-se mogîldețe grăbite, răsuna un strigăt subțire, gîtuit de bucurie, de neliniște și nerăbdare :

— Vin, măi muierilor... Vin !

Toate tăceau. Stăteau nemișcate, gîfîind, iar mamele se încleștau de mîinile murdare ale copiilor. Oamenii se vedeau tot mai deslușit, tot mai aproape ; cînd ajungeau față-n față, vorbele se înecau în strigăte, plînsete, sărutări stîngace și stînjenite. Aproape cu teamă, soldații își ridicau copiii în brațe, își cufundau privirile în ochii lor, rîdeau strîmb, deoarece copiii, necunoscîndu-i, priveau sălbăticiți și sfioși fețele acestea bărboase, supte. Într-un tîrziu, cele cărora nu le sosise nimeni, îndrăzneau să se apropie :

— Aurele... da de Mihai ce știi ?

Și cei întorși răspundeau repede, anapoda : pe unii din cei despre care erau întrebați îi văzuseră în Ungaria sau în Cehoslovacia, de alții auziseră că ar fi în drum spre casă, sau răniți prin spitalele din Arad, Timișoara și Oradea.

Ceata se punea în mișcare, străbătea satul. Muierile se agățau mîndre de brațul bărbaților, se frecau de ei,

rideau în neștire sau plîngeau, ca să le vadă satul cît sînt de bucuroase.

Demobilizații leneveau o zi-două, se adunau seara la crișma lui Laboș, unde stăteau pînă noaptea tîrziu, povestind de locurile pe unde fuseseră, de bătălii, de unguri, de cehi, de ruși. Istoriile se nășteau și înfloreau cu fiecare cinzeacă, plătită bucuros de cei mai bătrîni, care nu credeau că războiul acesta să fi fost mai greu decît al lor, cel făcut cu oștirea K. und K. la Piave, Caporetto, în Galiția sau în Bosnia-Herțegovina. Laboș, cu mînecile cămășii suflecate, asculta, plescăia din limbă, gusta din țuică, moțăia, pînă cînd Lăboșoaia, neadormită ca o viperă, îl împungea cu cotul ei osos; atunci tresărea, își lingea mustața albă și dădea o dușcă, pe furiș. Dacă n-ar fi fost Lăboșoaia să-i ție socotelile, s-ar fi dus de rîpa, că era molălău. Cîte un plugar venea la tejghea, îi făcea cu ochiul și-l întreba:

— Cu ce te mai lauzi, bace Ioane?

El nu răspundea: n-avea vreme de prostiile lor.

Oamenii nu beau din cale-afară. Pălincă de prună nu era; tocmai în vremea culesului veniseră ungurii și poamele se prăpădiseră; în schimb toată lumea fierbea răchie de porumb, tare ca spirtul și grețoasă la gust. La crișmă, oamenii veneau doar așa, să se afle în treabă și să schimbe o vorbă, că nimeni nu știa azi ce are să aducă ziua de mîine. Se vestea an rău. În sat se risipiseră multe. Și cînd aduceau vorba de pierderi se întunecau, dădeau cu pumnii în scîndurile ude ale meselor și-și înjurau nevestele:

— Bată-le puterea lui Dumnezeu! Ce le-o trebuit să fugă în lume?

— S-or temut să nu se suie cătanele pe ele?

— Drac' să le ia! Luda mea mi-o lăsat plugul la Gurba... Amu să mă duc și să-l caut, ha?

— Da mie, că mi-o prăpădit văcuța... Pe Steala... O știi? Era roșie...

— Să-mi vezi cocia! Hîrburi! Nevasta, cînd o bat, plînge și zice: „Dă mulțămită cerului că ne vezi vii!"

Se întorceau spre cei bătrîni:

— Da dumnilorvoastre ce-ați păzit? Ați luat-o la picior! Că doar nu era să vă... și pe voi?

Și se înveninau pînă plecau cătrăniți, nemaiuitîndu-se unde calcă, în noaptea neagră ca smoala. Toți nădăjduiseră că se vor întoarce acasă la bine, că se vor odihni puțin

după război. Și găsiseră sărăcie lucie, garduri arse, geamuri sparte, staule goale, porumbul necules, pluguri, căruțe și sape prăpădite. Lui Mitru Moț barem nu i-a mai rămas nimic. Îi gol ca șarpele și slugă.

Lumina dimineții îi prindea învîrtindu-se prin curți ca găina cu ou. Scoteau cîte un cui ruginit și-l băteau în altă parte, cu atîta năduf de-l strîmbau și-l rupeau ; încercau să-și repare căruțele, dar rafurile plesniseră și, de-i dădeai un picior mai zdravăn, toată căruța se năruia în bucăți. Fîntînele n-aveau găleți : și pe astea le luaseră femeile în băjenie, împreună cu lavițele din casă, cu hîrdaiele de varză, sau cu cercevelele ferestrelor, ca să le semene pe cîmpuri. Flămînzi și îngrețoșați de zeama de urzici și ciuperci, fără rîntaș, oamenii adormeau amețiți : bijbiiala asta fără rost îi obosea mai mult ca o zi de coasă.

Porumbul necules se usca pe cîmpuri, iar ciorile se îngrășaseră, ca găinile. Bătrînii vorbeau de vremurile „cele dintr-o dată", dar pe furiș, să nu-i audă cumva feciorii ăștia așa de supărăcioși. Din cînd în cînd, se iscau tot felul de zvonuri : că la vară se vor lua grînele oamenilor, pînă la cel din urmă bob, de asemenea vitele și păsările. Petrea Milionului prevestea că are să vie o secetă cumplită, deoarece atîtea milioane de bubuituri de tun și de pușți au speriat norii, care s-au ridicat în slăvi, de unde n-o să mai coboare cîteva milioane de ani.

În schimb, feciorașii care nu ajunseseră să guste din război, petreceau de mama focului : zilnic se auzea ba că aia a fugit cu ăla, ba că pe Iliuța primarului a prins-o taică-său în șură cu băiatul Cuțului, un mucos de cincisprezece ani, călare pe ea : i-a legat unul de altul și i-a bătut cu biciul pînă au sărit vecinii să-i scape. Apoi, o bandă de tîlhari își găsi sălaș în pădurile Supreușului : jefuiră pe popa din Gurbetiu, pe notarul din Vînători și dădură buzna la o nuntă, batjocorind pe mireasă, fosta iubită a șefului lor, un haidău de prin Bihor.

Atunci oamenii au scos la iveală armele adunate în timpul războiului. În satul vecin, o divizie de husari fusese nimicită de avioanele rusești și, umblînd pe acolo, luncanii adunaseră pușți, pistoale automate, lăzi cu cartușe ; despre cîțiva se spunea chiar că ar avea mitraliere. Îndată ce se înserа, pe marginile răstocii se auzeau împușcături, ca pe front ; dîre subțiri și verzi de trasoare sfîșiau

întunericul ; se trăgeau și rachete. Pînă și copiii de cinci-șase ani aveau buzunarele cioarecilor pline cu gloanțe. Făceau focuri de tulei, în care le azvîrleau, se risipeau ca potîrnichile și, ascunși — care unde ajungea — așteptau „să pușteˮ. Notarul Meliuță ieșea la pescuit cu grenade, însoțit de alții ; seara, pe firul scăzut al Teuzului, pluteau sute de pești cu burta argintie în sus. Un prunc crud, nici nu știa vorbi cumsecade, băgă în cuptor o rachetă și stătu cu fața la ușiță să vadă ce-o să se întîmple. Racheta explodă și-i arse toată fața, pînă la os. Pruncul se chinui vreun ceas, zbierînd de se cutremura toată ulița. Mă-sa, o vădană bețivă, dormea cu capul pe masă, în ograda Picului, unde se fierbea rachiu de porumb. Zadarnic se ruga părintele Ioja de plutonierul Gociman să confiște armele ; acesta, veșnic beat, îi rîse în nas. Și el petrecea de minune duminica, după slujbă, pe imașul din dosul primăriei, unde se trăgea la țintă într-o cască nemțească prinsă în vîrful unui par. Pînă acum nu izbutise nimeni s-o găurească : o dogiseră numai, de semăna cu o oală de noapte.

Apoi, într-o noapte fără lună, feciorii s-au luat la bătaie pentru Măria Ursului, cea mai frumoasă fată din sat. Toată povestea a început de la niște vorbe slabe, pe care le-a spus asupra ei Ion Poțocu, băiatul primarului, otrăvit la gură din pricina urîțeniei și a ghebului din spate. Petrea Marcului, drăguțul Măriei, un bătăuș fără pereche, l-a snopit de l-a lăsat lat. Atunci au sărit pe el ortacii lui Ion și, încleștați unii cu alții, s-au rostogolit în uliță, într-o viermuială de trupuri. Pe neașteptate a răsunat un zbieret ascuțit, de s-au cutremurat ferestrele crîșmei lui Laboș. După ce feciorii s-au împrăștiat repede, Petrea a rămas zvîrcolindu-se în praful șoselei, cu sîngele mustindu-i din burtă. În înghesuială, cineva băgase cuțitul în el. Muri peste trei zile, fără să-și fi venit în fire. Gociman nu l-a putut descoperi pe făptaș ; dealtfel nici nu și-a dat osteneală prea mare : i-a adunat pe feciori la post, s-a răstit la ei, pe cîțiva i-a bătut cu pumnii în fălci. În noaptea aceea, cineva a tras un foc de armă după plutonierul care se întorcea beat de la Laboș și se oprise sub un gard să se ușureze. Nu l-a nimerit.

La îngropăciunea lui Petrea, părintele Ioja a ținut o predică de au plîns cu hohot babele satului. Pe mama lui Petrea o țineau patru de mîini, deoarece voia să se

arunce în groapă. Striga, cu spume însîngerate la gură, că n-are să aibă alinare pînă ce nu va afla pe ucigașul singurului ei fecior, că are să-i scoată ochii cu fusul, că are să-l bleastă și are să-l săreze.

Părintele cînta :

— „Hodinește, doamne, pre robul tău, întru viața cea fericită, care este la tine, iubitoriule de oameni."

Întristata adunare șoptea :

— Eu m-oi duce la oraș, să mă fac șogirț...

— Taci, mă... Cum să-ți leși satul ?

— ...„Și-l așază pre dînsul în rai, unde toți drepții tăi se hodinesc..."

— Ai auzit ? Pe-a lu Șoantă o lasă bărbatu... O găsit-o grea.

— De, curvă...

— Și Mitru Moțului s-o alipuit la Lădoi...

— Bine-i șede... N-o băgat cuțitu-n el ?

— Nu... I-o fost milă...

— „Privit-am în mormînturi și-am văzut toată frumusețea noastră, cea zidită dupre chipul și asămănarea ta..."

— D-apoi Floriția Busuiocului, d-a bună samă că trăiește cu Lădoiul...

— Taci, mă ! Să nu te audă Mitru...

— Da audă-mă... Temu-mă ? Îi un cacăfrică... Numa gura-i de el.

— „O ! Minune ! Ce taină este aceasta ?"

Măria Ursului stătea la o parte, albă ca o moartă, dar nu se cuvenea să plîngă. Toate babele, toate muierile puteau să-l vaiete, numai ea trebuia să tacă, să audă cum îi cînta popa prohodul și, din cînd în cînd, să se uite la lume, prefăcîndu-se curioasă. Atunci cînd Grozuța, cantorul, începu *Hora mortului*, nu mai putu : se întoarse repede pe călcîiele cizmulițelor roșii și se strecură printre oameni. Grozuța cînta cu vocea ca o trîmbiță, de se auzea pînă în sat :

„Într-o noapte pe-nserat,
Pe Pe-e-trea l-or înjunghiat,
Plîngeți ochi, și plînge, gură,
Că-amu-n groapă îl băgară !"

Tot în zilele acestea se întoarse cineva în sat și povesti că l-a văzut pe directorul școlii, Teodorescu, în spital la

Dobrețin, unde era rănit. Îi tăiaseră o mînă, altfel era bine și mult mai gras decît fusese înainte de război. Pe urmă sosi și o scrisoare de la el : notarul o deschise și o citi tuturor celor de față, la primărie ; abia după aceea trimise după Emilia, soția directorului. Arătîndu-i scrisoarea deschisă, îi spuse tainic : „cenzura“ și o rugă să le-o citească cu voce tare, „bineînțeles afară de ceea ce e prea intim“, pentru că „toți așteptăm apropiata sosire a lui George“. Numai Cordișeștii, care erau vecini cu George, nu s-au bucurat de apropiata lui întoarcere. Petre Cordiș, cel mai mic dintre frați, era învățător, ceva mai tînăr decît Teodorescu. Singurul lui vis era să ajungă director de școală în satul acesta, unde cunoștea pe toată lumea pînă-ntr-a șaptea spiță. Dar nu izbutise nici în timpul războiului, cu toate că fusese lăsat la vatră, în urma unei răni în palma dreaptă. Gurile rele spuneau că și-ar fi făcut-o singur, împușcîndu-se printr-o pîine. Școala fusese condusă de Emilia Teodorescu, de care inspectorii — dascăli mai în vîrstă, rechemați din pensie — se arătaseră încîntați. Petre Cordiș o bîrfea cu furie, spunînd cui voia să-l asculte că laudele acestea nu meritelor ei de dăscăliță se datoresc. În ziua cînd s-a aflat de sosirea lui Teodorescu, dîndu-și seama că toate nădejdile lui s-au spulberat, Petre își pierdu orice rămășiță de cumpăt și izbucni în crîșmă, cît îl ținea gura :

— Bine că-l aduse dracu și pe ciungu ăsta ! Ei, dacă nu sînteți oameni, că de cîte ori v-am spus să-i faceți vînt dracului ! Da și consiliul comunal i se uită-n ușa c... și din partea mea puteți să vă spălați pe cap cu el !

Din cuvintele acestea fu cît pe ce să se încingă o bătaie, deoarece Teodorescu era prețuit și iubit de oameni din sat.

3

Din tren, în lumina brutală a dimineții, locurile păreau necunoscute : dănțuind ușor, casele se adunau, se despărțeau, străzile se roteau larg, iar departe, pierzîndu-și formele, gospodăriile mărunte ale mahalalei păreau mormane de cărbuni stinși.

În vagon, cei care avuseseră loc să doarmă se trezeau, rînd pe rînd, și-și priveau mirați fețele strîmbate, verzui și zbîrcite din pricina somnului chinuit. Cineva își aprinse

o țigară și începu s-o fumeze lacom, zgomotos, de parcă ar fi supt o pară zemoasă. De pe coridor, o femeie tînără își turtea nasul de ușa compartimentului, întrebînd în șoaptă, rușinată de insistența ei deznădăjduită :

— Nu e vreun loc ? Nu s-a făcut vreun loc ? Nu pot sta aici pe coridor...

Lui George, din pricina uniformei, îi lăsaseră destul loc să se întindă cu picioarele sub bancheta din față ; se siliseră să nu tușească din pricina țigărilor pe care le fuma fără încetare, una după alta. După ce el adormi, o femeie frumoasă cu trăsături fine, pe care broboada țărănească și paltonul demodat și ros nu le puteau ascunde, îl privi multă vreme cu obrăznicie ; un zîmbet amuzat făcea să-i tresară din cînd în cînd buzele cărnoase, crăpate de vînt, vineții. Mai tîrziu, cu o strîngere de inimă, observă că bărbatul acesta cu fața aspră, subțire, cu ochii cenușii, reci, timpuriu înconjurați de o rețea deasă de riduri, n-avea mîna dreaptă. Mantaua care-i acoperea umerii se dăduse la o parte, și-i văzu mîneca goală, de la cot în jos, vîrîtă sub centura lată, de piele scorojită, alături de tocul negru al revolverului. Își închise și ea ochii, încercînd să adoarmă, deși n-avea rost, deoarece ajunseseră la marginea orașului. Hurducîndu-se, trenul trecu peste încrucișările de linii ; oamenii cățărați pe acoperișuri si pe tampoane începură să strige și să fluiere sălbatic ; de pe peronul răvășit, plin de gropi, găurit de obuze, o mulțime cenușie, informă se repezi la asalt, împiedicîndu-i pe cei ce voiau să coboare. La ușa fiecărui vagon se încinse bătaie ; geamantanele de lemn, sacii, erau aruncați în capetele care se înghesuiau în lungul vagoanelor. Un cefe-rist beat răcnea atît de tare, încît ochii i se umpluseră de lacrimi.

— Stați, tu-i dumnezeii lui de tren, că stă cinci ceasuri. Boilor, vitelor ! Unde ești, Marișcă ? Vaca dracului, ai adormit în tren ? Scoboa-a-a-ră !

Făcîndu-și loc, George străbătu mulțimea ațîțată din gară, trecu prin coridoarele arse ale fostei săli de așteptare și ajunse afară, în piață. Aici regăsi priveliștea familiară pe care o văzuse de atîtea ori în orașele pe unde trecuse : printre scheletele jupuite de mașini, tancuri pline de apă, tot felul de fierării împrăștiate, „tîrgul negru" funcționa furios, strigătele și sudălmile se topeau într-un fel de hămăit general, agresiv și ascuțit, neomenesc.

Datorită uniformei, scăpă neagățat de negustorii improvizați, care pîndeau sosirea tuturor trenurilor ; trecu repede printre oamenii cuprinși de frenezie și o porni prin parc, spre locuința cumnatului său, Sabin. Se pare că drumul acesta era ocolit de oameni, deoarece tot timpul își auzi zumetul pașilor pe aleile pustii, multiplicat la infinit, netulburat de nici un alt zgomot. Respira greu mirosul stătut, apăsător al frunzelor putrezite, duhoarea coclită a Peței, un șuvoi verzui, gros ca flegma, prin care se scurgeau toate murdăriile orașului. Peste puțin timp, obosi. Lunile petrecute în liniștea albă a spitalului unguresc îl moleșiseră. Răsuflînd greoi, asudat, se rezemă cu spatele de trunchiul unui pom și-și aprinse o țigară. Gestul acesta, așa de complicat acum, îl făcea totdeauna să-și piardă echilibrul ; instinctiv, mîna dreaptă se smulgea de sub centură ; degetele ei imateriale țineau țigara, căutau chibriturile, simțeau forma, căldura, asperitățile cutiei. Rămase destulă vreme în parc, înregistrînd uimit ciudata rarefiere a aerului, printre pomii negri, cei mai mulți ciuntiți de bombe. Și pe aici războiul își lăsase urmele și de aceea nu se simțea nici „în țară", nici „acasă". În spital, în lungile nopți de insomnie, răscolit și deznădăjduit din pricina infirmității, pe care vindecarea trupului, dispariția treptată a temperaturii o făceau și mai acută, se silise să-și închipuie „readaptarea" la cealaltă viață, de care-l despărțeau numai cîțiva ani, dar care i se părea infinit mai ireală decît războiul, decît liniștea — la un pas de nebunie — a soldaților bătrîni și experimentați. Încercă o clipă, inutil, să se vadă cu ochii celorlalți, a celor apropiați și simți o ciudată vibrație a corpului, o uscăciune în gît ; își fu lui însuși străin, atît de depărtat de omul liniștit și împăcat cu lumea care plecase din sat, acum șase ani, cu sentimentul mirat că pleacă într-o excursie absurdă și nedorită. Era un grup mare de concentrați, mulți îi fuseseră elevi și în gară, în timp ce spuneau grăbiți și alandala cuvinte fără șir soțiilor și rudelor care îi petrecuseră, îl priveau pe el, ca și cum ar fi așteptat să le spună ce se va întîmpla acum, ce va fi cu ei, cînd se vor întoarce acasă. Din privirile lor răzbătea o încredere oarbă și copilărească : ar fi fost bucuroși să creadă orice le-ar fi spus, dar el nu le spuse nimic și amintirea acestei neputințe îl urmări

multă vreme, ca o vinovăție difuză, ca un reproș meritat și nemeritat în același timp.

Reproș... Vinovăție... pentru prima oară formulase aceste cuvinte într-una din nopțile fără sfîrșit, cînd aștepta să fie executat și nu-și dădea seama dacă omul din fața lui, masiv, închis, tăcut, cu fața arsă de vînt, îl crede, sau își închipuie că vrea să-și scape viața, umilindu-se.

Dar vremea adevăratului răspuns sosise abia acum și *celălalt* n-avea să-l mai cunoască. El avea altfel de certitudini și în numele lor murise, tot așa de simplu cum ar fi trăit în numele lor.

Îndată ce ieși dintre ruinele roșcate ale cartierului gării, pustiu și răscolit, orașul îl copleși : nu mai era murdăria dezolantă a orașelor ungurești, a cartierelor pe care bombardamentele le distruseseră, ci un gunoi vesel, viu, care va fi ridicat mîine, sau peste o săptămînă, ca să se nască îndată la loc, ca o mărturie a setei brutale de viață a locuitorilor. Hîrtii unsuroase, cîrpe, ziare, cutii de conserve militare, urme de pași ; pereții acoperiți cu afișe de cinematograf violent colorate ; toate fețele mai roșii decît ar fi trebuit, trupurile mai grase, parcă gata să explodeze din pricina mișcării pașnice pe care o înmagazinau ; afișele cîtorva filme de război, cenușii, informe, neclare, cum era și normal, nu mai interesau pe nimeni ; iar oamenii alergau, strigau, trînteau cu voluptate ușile prăvăliilor.

Amețit și amuzat, George se plimbă pînă la casa cumnatului său. Fusese informat că Dan îl așteaptă acasă, la Lunca, dar voia să-l întîlnească pe Andrei. Abia intră în curte, că o femeie grasă, care spăla rufe într-o albie enormă, acoperită toată de clăbuci, ca de frișcă, se repezi înaintea lui, strigînd cît o ținea gura :

— *Niet cvartir ! Niet ! Niet !*

— Îl caut pe domnul Sabin, spuse George apăsat, dar din pricină că voia să fie cît mai clar cu putință, cuvintele ieșiră stîlcite și nesigure. Femeia îl privi mirată, holbîndu-se, apoi, proțăpindu-se mereu în față, ca nu cumva el să poată înainta un pas, îi spuse că domnul Sabin e plecat în inspecție.

— Dar Andrei ?

— Dar cine sînteți dumneata ?

— Eu sînt cumnatul domnului Sabin...

— A, vai, da ! Tata lu domnișoru Dan ? Ai, ai, cum s-a bucura doamna, ai, ai, ai... Se repezi în casă, o chichineață măruntă, și ieși repede cu un scaun pe care-l împinse sub George și, după ce-l văzu așezat, începu să se învîrte în jurul lui, pocnindu-și palmele. Pe urmă, aducîndu-și aminte de ultima întrebare, se posomorî :

— Domnișoru Andrei nu-i acasă... Nu mai locuiește aici... S-o certat cu domnu... Dumnealui nu mai locuiește aici. O plecat...

— Unde ! ?

— Pe lume... Și, aplecîndu-se la urechea lui George, îi șopti îngrijorată și discretă : Îi mare *comonist*...

După ce scăpă cu greu de insistențele femeii care-l chema să intre în casă, ca să guste „o cafea cu lapte" (îi din orz, dar laptele-i bun, american, din praf...), George se trezi în stradă, descumpănit. Avea o mulțime de treburi de aranjat în oraș, dar mai întîi se duse la un restaurant unde, în schimbul unei jumătăți de soldă, mîncă o friptură sălcie și bău un pahar mare de rachiu de porumb, servit conspirativ într-o ceașcă de porțelan, fără toartă. Plăti și porni spre inspectoratul școlar, sub o burniță măruntă, care schimbase dintr-o dată înfățișarea orașului, silind oamenii să meargă lipiți de ziduri, în șir indian, ca o patrulă în timpul unei bătălii de stradă.

4

Inspectoratul se afla într-o clădire urîtă, cu fațada jupuită de schije și de igrasie ; ploaia, care se înteți̦se și bătea acum oblic, mînjise nenumăratele ferestre care dădeau spre stradă : casa adăpostea o mulțime de familii și cîteva dughene ; în curtea îngustă, pardosită cu plăci crăpate de ciment, prin care trecu George, tot felul de mirosuri casnice, stătute și proaspete, se uneau într-o duhoare grea, atîrnînd în falduri. Dar și această promiscuitate avea un aer de mizerie pașnică. George urcă nesigur treptele de scîndură subțiată și prăfuită, ținîndu-se cît mai aproape de perete. Balustrada se clătina îngrijorător. În clipa cînd deschise ușa enormă, barată de-a curmezișul de o inscripție cît un panou, „Inspectorat", îl întîmpinară un val acru de fum de țigară și o hărmălaie de glasuri ațițate, care tăcură brusc la intrarea lui. O lampă de masă, cu abajur de tinichea verde, clipea eroic

în fumăraie și-n întunericul umed. Pînă să se dezmeticească George, cineva veni repede la el și-i spuse politicos :

— Aici e inspectorat școlar... dar de la birou, se auzi un răcnet răgușit :

— Teodorescule ! Măi, e Teodorescu ! A venit Teodorescu ! Se trezi cuprins în brațe, sărutat lipicios, prin stufărișul nicotinizat al mustăților domnului Mareș, unul din foștii lui profesori de la Școala normală. Bătrînul era cam amețit, lăcrima, îl bătea pe umăr și-i pipăia, unul după altul, nasturii de la manta. — Se întorc eroii, domnilor ! anunță el apoi pe ceilalți, în majoritate necunoscuți, care priveau scena stînjeniți și plictisiți de venirea acestui ofițer care întrerupsese o discuție interesantă. Un om mic, rotofei, foarte chel (părea mai chel decît era din pricina rotunjimii perfecte a capului, în care năsul, urechile și buzele erau mai mult schițate decît existente), se apropie și el de George, îi întinse o mînă amorfă, umedă și lipicioasă, cu unghiile roase pînă la sînge.

— Păi, etă — țipă el cu un glas care se spărgea la fiecare vocală — păi, etă, he, he, tocmai am vorbit... a fost ea, doamna, p-ici, etă, să tot fie o săptămînă... Știi — se grăbi să-l lămurească — eu sînt inspectorul acuma... He, he...

Strîngînd mîna cîtorva învățători din satele învecinate, se întrebă cum de ajunsese Mocanu în acest post : era un om ciudat, scrîntit — din pricina urîțeniei — spuneau unii, alții se fereau de el, bănuindu-l delator, vindicativ și idiot. Mocanu eliberă un scaun, i-l puse lui George în mijlocul odăii mari, unde domnea o necurățenie sleită și prăfoasă, și începu să se învîrtă în jurul lui, bolborosind. Avea buza de sus foarte mică, transparentă și, deși rîdea tot timpul, căprește, părea că fiecare chicotit îl doare. După cîteva clipe, în care rumegase ceva, rise îndelung, se opri în fața lui George și, gesticulînd dezarticulat, țipă :

— Și, zi, așa ? Fără să-i lase timp să răspundă, se întoarse spre ceilalți :

„Din brav vînător de munte
Rușii m-au făcut pandur...

Un hohot general izbucni ; cei mai mulți rîdeau de Mocanu, alții gustau situația în care-l pusese pe George. Acesta se simți într-adevăr stînjenit și roși, lucru care mări ilaritatea lui Mocanu. Asuda, lăcrima, își ștergea nasul și chelia ; pîntecele gogonel i se zbuciuma, strîns în chinga pantalonilor albaștri, descheiați în față și pătați cu hărți uscate de sosuri.

— Formidabil ! țipă un învățător, tînăr, blond, pe umeri cu o șubă țărănească de oaie. Și ce bine ați spus-o, domnule inspector, cît de bine !

Toată societatea se prăpădea de rîs și-l îndemna să mai spună. Fără să se sinchisească de George, cineva scoase din coșul de hîrtii o sticlă mare cu țuică și o făcu să circule din mînă în mînă. Bătrînul Mareș, deși ar fi vrut și el să se distreze, stătea lîngă scaunul lui George, cu mîna ostentativ apăsată pe spătar, dîndu-le a înțelege celorlalți că noul venit e oarecum sub protecția lui. Toți cei de față se întreceau în glume împotriva comuniștilor ; din cînd în cînd Mocanu, aducîndu-și aminte de George, se proțăpea legănîndu-se în fața lui și-i mai spunea „una". Acum, pilit, nu mai rîdea, ci bătea tactul, anunțînd poanta printr-un gest scurt. Dacă la început George fusese nedumerit și nu izbutise să-și explice de unde acumulaseră atîta venin, această nedumerire începu să se preschimbe în mînie, atunci cînd observă că supralicitarea asta de umor se făcea pe socoteala lui, ca și cum cei de față ar fi voit să-l provoace. De aceea se ridică brusc și, cu un gest apăsat, dădu scaunul la o parte. Crezînd că urmează scandalul, ceilalți amuțiră pe rînd, iar Mocanu își adoptă înfățișarea care-i era proprie cînd simțea că urmează ceva „tare". Privea undeva într-un colț al camerei, cu ochii ficși, goi de orice expresie, și-și mișca buzele, imitînd zgomotul pe care-l fac băsicile de aer în mămăligă.

— Nu vă supărați — spuse George, încheindu-și mantaua — aș dori să stau puțin de vorbă cu Mocanu. Eu am să plec peste cîteva ceasuri și am o mulțime de treburi.

— Mocanule — îl scutură Mareș de umăr — n-auzi ?

— Păi, etă — se trezi Mocanu — doamna, știe tot... A condus foarte bine, foarte bine, he, he, he... Mulțumiți... poate și decorație... laude, mulțumiri, Monitorul școlar...

— Te rog, spune-mi, care e situația corpului didactic în Lunca ?

Vocea lui George, poruncitoare și militărească îl sperie pe Mocanu. Deschise un dulap din care se prăvăliră cîteva zeci de dosare și hîrtii, scormoni cu mîna prin rafturi, ca și cum ar fi fost orb și se orienta după pipăit, scoase în fine un dosar cartonat, îl răsfoi și, fără să se întoarcă spre George, chițcăi :

— Păi, etă, e acolo doamna Teodorescu, Cordiș... și gata... a fost suplinitoare o moașe, he, he, i-o fi învățat pe copii, he, he... Pufni încîntat și, pudic de data asta, își acoperi buzele cu palma murdară.

— Cordiș o să se bucure mult, se strîmbă ironic Mareș, tușinîndu-și mustața. Și săptămîna trecută ne-a trimis un raport. Îl ai, Mocanule ? Spunea că „sîrguința lui", abnegația, spiritul democratic, faptul că pe front n-a fost în linia I, deci n-a avut ocazia, nici fără voia lui, să provoace vreun rău fizic vreunui ostaș sovietic, viitor aliat etc. etc., îndreptățesc să fie numit directorul școlii din Lunca, cel puțin pînă la întoarcerea ta. O să ai de furcă.

George ridică din umeri. Atunci Mareș, care părea să conducă treburile inspectoratului, îi făcu un semn lui Mocanu și spuse, cu calculată încetineală :

— Mocanule, tu ce-ai zice de... știi, ăla, care tot vrea să... la țară. Dracu știe ce are... Și azi m-a bătut la cap.

— He, he, he, rîse Mocanu.

— Într-adevăr, Lunca, sat mare, românesc, merită o soartă mai bună ; Teodorescu... de, trebuie să se mai odihnească și munca de director nu-i pentru o femeie, oricît de vrednică... Și, nu-i așa, acuma, democrația, școlaritatea regulată, ridicarea poporului...

— Numai că sîntem și noi pe aici ! zbieră un dascăl roșcovan, îmbrăcat ca un „gentry" ungur. Și noi !

— Păi, să-l dăm ? își încreți fruntea Mocanu.

— Despre ce e vorba ? întrebă George. Dar Mareș îl luă de braț, protector, făcu un semn larg celorlalți și strigă :

— Domnilor, inspectoratul își închide ușile ! La „Mircea" !

— *Eins, zwei, drei !* porni un bătrînel spre ușă, bătînd pas de gîscă. George voi să protesteze, dar Mareș nu-l lăsă să scoată o vorbă, îl înhăță și mai strîns și-l trase pe scări în jos.

— Lasă, Gică, ce dracu !... Rigorile militare, gata ! Ne așteaptă alte rigori, se posomori el, dintr-o dată.

Fără să lase brațul lui George, străbătură strada în bandă veselă, și intrară în restaurantul „Mircea", foarte elegant pe vremuri, dar acum o jalnică ruină, cu oglinzile sparte, scaunele rablagite, mesele șchioape, echilibrate cu ziare sau coceni de porumb. George se trezi așezat între Mareș și un tînăr pe care nu-l cunoștea : o față roșcovană, din pricina pieliței prea subțiri, bătută de vînt și spuzită de coșuri mari, dureroase, stoarse cu disperare. Chelnerul, care-i cunoștea, veni repede, surîzător, distribui o mulțime de sticle de bere, repetînd o formulă, învățată probabil de la ei : „Pentru domnii luminători !" Răspunsul răsună în cor, probabil stereotip și el : „Dar de foame muritori !" În sticle se dovedi că nu are bere, ci același rachiu de porumb, foarte tare, cu iz de fum lichid.

Discuția începu să se încingă dintr-o dată, deși, după frînturile pe care le auzea George, se părea că toți sînt de acord.

— Uite ce-i, dragule, se aplecă Mareș spre George... O înduioșare subită îi umezi ochii ; fără să și-i șteargă, simțind parcă o plăcere călduță, familiară, să plîngă, își culcă tîmpla sură pe epoletul lui moale, de campanie... Prin cîte am trecut, doamne, și calvarul... abia acum ! E începutul abia...

— Credeți ? zîmbi George, și Mareș, cu o uluire de bețiv, îl privi multă vreme : în fond întoarcerea lui sau a altuia de pe front îi era complet indiferentă ; de Teodorescu și de atîția alții se vorbise în ultimii ani cu o îndurerare oficială: „A căzut la Rostov... la Stalingrad... Săracu, de ăla ai auzit ? Prizonier... Ei, ce să-i faci... Las', că-i vine vremea și lui Hitler", sau „La vara viitoare gata cu rușii !" ; dar era bine să te lipești așa de cineva, să-l înduioșezi cu bucuria ta, chiar prefăcută, și să te emoționezi de emoția lui.

— Uite ce-i, își aduse totuși aminte bătrînul. Ai dreptate, stați rău cu învățătorii la Lunca... Și să știi... dincolo de... (făcu un gest scurt, disprețuitor, spre dăscălimea din ce în ce mai înfierbîntată : O să vedem ! Ce ? Ei au pretenții ? Care luptă pînă la urmă cu fac... fas... ciștii ? Pe cînd noi... România democrată !) ăștia... Generațiile tinere... Datoria noastră... să ne uităm pe noi, da, într-un

sens... cu toată ironia care s-a vărsat asupra noastră... ca lăturile... Apostoli ! E vorba de... un tînăr profesor... Eminent ! Eminent ! O somitate ! Încolțit aici ! Mari greutăți morale, intime, e disperat... Vrea să meargă la țară, pe un an, doi... Pînă cînd, cu ajutorul bunului Dumnezeu, s-or limpezi aceste monstruozități... Debil de plămîni și, să știi — hercăi el pradă unui acces de tuse — că ne așteaptă o mizerie... o mizerie... o mize-e-e-rie ! Vrea să meargă într-un sat, unde, evident, un director cu o anumită mentalitate, un domn, un român, un om de cultură... Tu ești... Ce zici ? N-ai să regreți, și nici el, sînt sigur...

— Evident, nu pot fi decît de acord, răspunse George... Eu... într-adevăr trebuie să mă odihnesc puțin... Pe urmă zîmbi cu ochii plecați... trebuie să învăț să scriu cu stînga...

— O, da ! Uite, atunci fug sus să-i dau un telefon și stabiliți o întîlnire...

— Stai ! Dacă se poate chiar azi, pe la două, deoarece eu vreau să plec...

— Bine... și îți mulțumesc foarte mult... Ești nobil...

Rămas singur, George încercă să-și dea seama cam ce discută ceilalți. Era curios de mentalitatea colegilor lui, deși își dădea seama că dacă mai întîrzie mult între ei, o să-i fie greu să se stăpînească. Boroș, directorul școlii din Talpeș, urcat pe scaun, tocmai termina de spus o nouă anecdotă :

— Și atunci, țineți-vă, mă, zice : Sire și sirenă ! Membri și membrane ! Dragi rîmniceni sărați !

— Eu n-am plăcerea să vă cunosc, spuse atunci tînărul de lîngă el, care-l privise foarte atent. Mă numesc Gavriiș, cu doi i, dar îmi dau seama că nu vă plac aceste glume.

— Sînt cam nesărate, recunoscu George, luîndu-se după tonul lui.

— Sînt foarte sărate, domnule ! Cu lacrimile noastre le sărăm ! izbucni Gavriiș, patetic, culcîndu-și pieptul pe masă. Habar n-aveți ce se petrece în țară ! Mizerie, frică, foame, frig, jubilația tuturor străinilor. Antonescu a făcut o mare greșeală, domnule : trebuia să meargă pînă la capăt, ori să fi lăsat misiunea asta pe seama altuia, mai vrednic. Războiul nostru să-l fi dus pînă la capăt !

— Dumneata ai fost pe front ?

— Înțeleg ce vreți să insinuați. N-am fost. Sînt tuberculos. Își spuse boala tranșat, agresiv. Mizeria studenției,

domnule. Răsuflă adînc și bău repede un pahar mare cu țuică. Vreau să vă previn, prietenește : nu vă va merge !

Își strînse amîndoi pumnii pe masă, dînd acestui „nu vă va merge" adevăratul lui înțeles. George își stinse grijuliu țigara cu talpa cizmei, scuipă milităreste asupra mucului și, privindu-l piezîș, spuse moale :

— Dacă într-adevăr suferiți de TBC, n-ar trebui să beți atîta. Nu face bine. Și, fără legătură, destul de încet : Eu cred că va merge.

Tocmai atunci se întoarse Mareș și-i strigă lui George de la ușă, ca și cum ar fi fost numai ei doi :

— S-a făcut ! La două jumătate, în fața bisericii. Te așteaptă.

George se ridică, salută circular, dar nimeni nu-i dădu atenție. Răsuna iar glasul subțire, întinzîndu-se ca un mat, al lui Mocanu, dar nu se înțelegea ce spune.

La ușa de sticlă opacă, deschisă servil de un chelner, George îi mai privi o dată ; înghesuiți în jurul mesei slinoase, ude, cu capetele apropiate, printre sticlele goale, asudați, beți, prost îmbrăcați, nechezau, amețiți de veselie.

5

Ajunse înainte de ora două în fața bisericii, unde trebuia să se întîlnească cu profesorul acela de care-i vorbise Mareș. Toată istoria i se părea destul de încurcată, plină de subînțelesuri și aproape-i părea rău că primise așa de ușor. Se gîndise însă că nu strică un om în plus la școala din Lunca. Ploua încă, în răstimpuri, dar cerul se mai limpezise: avea acum aceeași culoare cenușie, mată, ca asfaltul pieței. Îi venea să zîmbească înduioșat, gîndindu-se la căldura familiară a bucătăriei de acasă, la patul mare, alb, cu salteaua în care dormind atîția ani, trupul lui își întipărise forma.

Tocmai se pregătea să plece cînd, de după colțul străzii, se ivi un tînăr îmbrăcat într-un palton negru, lung, demodat, cu blana de la gît destul de roasă. Din pricina grabei era asudat și ochelarii îi străluceau aburiți. Se opri în fața lui, foarte încurcat și-l întrebă cu o voce (George nu-și dădu seama de ce) rugătoare :

— Domnul director Teodorescu ?

— Da. Eu sînt.

— Îmi permiteți... profesor Suslănescu.

George strînse cu o mînă de copil, subțire, fierbinte și asudată. Rămaseră amîndoi stingheriți, neștiind ce să-și spună.

— Cred că... domnul Mareș... v-a vorbit despre mine...

— Da, fără să mă lămurească prea mult. Am înțeles doar că...

— Doresc să plec la țară, spuse Suslănescu și începu să rîdă forțat. Avea un obraz îngust, cu trăsături fine și nervoase : zîmbetul îi era chinuit, trist și te făcea să-i bănuiești ochii întotdeauna plini de lacrimi. Probabil așteptați... cîteva lămuriri, nu-i așa ? O porni înainte și George se luă după el, întrebîndu-se încotro se duc. Suslănescu mergea repezit, cu tot trupul înclinat înainte și mîinile inerte, prea grele.

— Explicația e... simplă... Bineînțeles n-am intenția să mă eternizez la țară, dar deocamdată... Trăim o perioadă tulbure... O mizerie îngrozitoare... sănătatea mea e șubredă... leafa nu-mi ajunge...

Le spuse toate acestea dintr-o răsuflare, ca pe-o lecție îndelung rumegată.

Pe neașteptate îl privi drept în față pe George ; dincolo de sticlele groase ale ochelarilor, ochii lui negri străluceau intens, foarte curați, neașteptat de copilărești. Dealtfel, în toată ființa lui era ceva de adolescent, ai cărui obraji fuseseră pe neașteptate năpădiți de o barbă deasă, sîrmoasă. Spuse apăsat, dar cu vocea tremurînd :

— Și apoi, acolo e liniște... Mai merse cîțiva pași și adăugă : Vă rog foarte mult să fiți de acord... Mi-am adus actele, diploma... și, cu degete febrile, începu să se scotocească prin buzunarul dinăuntru al paltonului.

— Nu e nevoie... nu e nevoie, îl potoli, jenat, George. Și cînd aveți intenția să veniți ?

— Dar... odată cu dumneavoastră ! Aveți ceva împotrivă ?

— Nu, desigur... Doar că eu plec chiar azi...

— Vă pot însoți. Bagajele-mi sînt făcute.

— Domnule profesor — glumi George — îmi face impresia că plecarea dumneavoastră seamănă cu o fugă.

Se aștepta să-l zăpăcească pe celălalt, îi trecuse prin minte că o fi vreun fost legionar care vrea să se ascundă, așa că răspunsul prompt, deslușit, îl descumpăni.

— Da, e o fugă !

— Și de cine fugiți ?

— De mine! Suslănescu răsuflă greoi, ca și cum ar fi vrut să gonească o neliniște și preciză: Puteți primi toate informațiile despre mine, de la inspectorat. Sînt... membru al partidului socialist... am publicat un articol în *Vocea poporului*... Iar dacă... mă sfiiesc : alte motive, sînt numai de natură intimă...

— Bine... atunci...

— Mai am o singură rugăminte... V-ar deranja foarte mult dacă v-aș ruga... dar să mă iertați, ați mîncat?

— Nu.

— ...dacă v-aș ruga să luați masa la mine? Locuiesc prin apropiere... într-un fel de pensiune, nici o grijă, e plătită pînă la sfîrșitul lunii — surîse el, studențește — și... n-aș vrea să fiu singur... acum.

Pe fața bronzată a lui George, pe care Suslănescu o cerceta pe furiș, se citea deslușit plictiseala; asta îl făcu să roșească și să adauge, aproape disperat:

— Dealtfel, va trebui să... mă găzduiți probabil, o zi, așa că aș vrea să... mă recompensez, prin anticipație.

Restul drumului îl străbătură tăcuți; din cînd în cînd Suslănescu, arătîndu-i pereții stropiți de găuri ai vreunei case, îi explica ce fel de lupte se dăduseră pe acolo, adăugînd că, desigur, asta nu-i poate produce nici o impresie, deoarece văzuse atîtea... Ajunși pe malul Mureșului, Suslănescu se opri la poarta cochetă a unei vile, o descuie și se dădu la o parte, ca să-i facă loc lui George să treacă. Străbătură o mică alee, mărginită de tufe uscate de trandafir, urcară cîteva trepte; la ușă Suslănescu, din ce în ce mai stînjenit, îi spuse:

— N-o să vă supărați... dacă o să vă prezint ca pe un vechi prieten... Înțelegeți... pentru convenințe...

Deschise ușa și în clipa aceea se auzi un glas plin de femeie:

— Tu ești, Sandule? Te așteptam cu masa!

O ușă albă se deschise și în prag se ivi o doamnă într-un elegant capot auriu. Încremeni văzîndu-l pe George, dar Suslănescu, rîzînd tare, forțat, îl prezentă:

— Închipuiți-vă, doamnă... un prieten din copilărie... domnul căpitan Teodorescu... L-am întîlnit din întîmplare și mi-am permis... Doamna procuror Velceanu...

Ea își înclină capul frumos, cu trăsături netede, înconjurat de aureola arămie a părului.

— Mi-am permis... să-l invit la masă..

— Îmi face plăcere. În permisie, domnule ?

— Mă întorc de pe front, spuse George răgușit.

— Domnul Suslănescu vă va conduce la baie... Noi vă așteptăm...

Îi lăsă singuri și intră în sufragerie, tîrînd în urmă o dîră de parfum. Ca să nu-i lase timp să spună ceva, Suslănescu îl ajută, vorbind întruna, să se dezbrace, îl conduse la baie, se miră că nu e apă caldă.

— Sînt foarte simpatici... neprotocolari... Să nu credeți că... Poftim prosopul... Îndată după-masă, dacă vreți, plecăm. Eu sînt gata... Sau poate... cîteva ceasuri de somn... Nu ? Bine, cum doriți... Pe aici...

Intrară într-o odaie luminoasă, tapisată cu mătase roșie ; în mijloc, pe masa mare, acoperită cu damasc, tacîmurile obișnuite fuseseră înlocuite cu altele, de argint. George strînse mîna procurorului Velceanu, care părea enervat, clipea des din pleoapele umflate, verzui și-și pipăia nodul cravatei, sucindu-l. Numai în clipa cînd ridică păhărușul de țuică, își strîmbă fața gălbuie, smeadă, într-un fel de surîs și se înclină spre George :

— În cinstea... nu-i așa, a victoriei apropiate, căci e foarte apropiată. Doamne-ajută !

Se așezară cu o stinghereală totală, pe care bietul Suslănescu încerca zadarnic s-o împrăștie, sărind de la un subiect la altul. Velceanu găsi cusururi supei, fripturii, cartofilor, care erau uscați, apoi, pe neașteptate îl țintui pe George cu degetul :

— Ați fost mult timp prizonier ?

— Aproape doi ani...

— Aha, și ce credeți, va trebui mult pînă să se introducă și la noi raiul comunist ?

George își așeză ușor furculița în farfurie și-l privi fix :

— Nu știu.

Suslănescu sări :

— Ascultați una fantastică ! Știți că se vorbește... am auzit din foruri serioase, că domnul Varga va fi primar !

— Nu m-ar mira, surîse doamna Velceanu. O porcărie în plus...

— Și a doua veste e că astăzi voi avea regretul să vă părăsesc. Mi-am găsit un post de învățător la țară. Încep apostolatul. În cinstea lui !

Dădu peste cap paharul cu vin, se înecă, tuși și stropi fața de masă. Fața doamnei Velceanu se acoperi de o paloare verzuie ; numai buzele fardate, ușor unsuroase, rămaseră roșii, ca o rană brusc apărută.

— Ete-te-te, mormăi Velceanu, și continuă să se scobească în dinți, preocupat, încruntat din pricina durerilor pe care și le isca.

— Vorbești serios ? întrebă Mimi, după un timp, cu voce uscată.

— Extrem de serios... Domnule Teodorescu, serviți-vă din cafeaua aceasta, în prepararea căreia doamna Velceanu e o maestră desăvîrșită. Da — se aplecă spre ea — plec, doamnă. Evident, cuvintele ar fi prea slabe ca să exprime recunoștința pe care vi-o păstrez pentru tot ce-ați făcut pentru mine...

— Am auzit un banc excelent, interveni procurorul.

Și începu să povestească, cîntărindu-și fiecare cuvînt, o istorie plicticoasă, încărcată de amănunte și descrieri. Doamna Velceanu se ridică încet și îl rugă pe Suslănescu s-o urmeze în odaia de dincolo. Sentimentul că asistă, ca un martor nepoftit, la o întîmplare pe care n-o înțelegea îl enerva pe George. Vinul băut i se urcase la cap, îmbujorîndu-l și osteneala i se strecura în vine, cu mii de ace. Răspundea cu cîte un „Da, desigur,... Nu e rău", glumelor pe care Velceanu le debita, și din care auzise cîteva azi-dimineață, la inspectorat, apoi deodată încremeni, deoarece din odaia cealaltă se auzeau foarte limpede cuvintele celor doi :

— Ești nebun ? De ce faci asta ?

— Trebuie, doamnă... Glasul lui Suslănescu, încordat, vibra cu o notă mai sus decît era normal. Viața m-a învățat că există momente unice... pe care nu mai am dreptul să le scap... Era... un cerc aparent vicios, în care m-am complăcut... fără să-mi dau seama...

— Și... eu ? Întrebarea se auzi șoptită, dar limpede. Velceanu curăța o pipă, înșirînd pe fața de masă boabele umede, amare și puturoase de nicotină.

— Vă mulțumesc pentru masă, se ridică George. Trînti scaunul, căutînd să facă zgomot cît mai mult, dar Velceanu, cu un rînjet placid, îi făcu semn să se așeze.

— Ocupă loc, domnule, te rog. Trebuie să se isprăvească interesanta scenă de dincolo. Îl duci cu dumneata pe Suslănescu ?

— Da, murmură George.

— E un tînăr de treabă și idiot. L-au apucat elanuri bolșevice. Mi-a ținut multe predici despre misiunea intelectualului, despre destin și...

— ...gîndul acesta m-a bîntuit și pe mine, doamnă, cu aceeași nesinceritate esențială. Sîntem prea sănătoși și... prea români, pentru așa ceva. Necesită nu numai curaj, ci și o anumită filozofie... demodată, doamnă, și apoi... urmează o epocă de vitalitate.

De dincolo se auzi un țipăt, apoi liniște. Suslănescu se ivi în prag. Era cu paltonul pe el, încheiat la toți nasturii și tîra un geamantan legat cu o frînghiuță.

— Domnule Velceanu, iertați această plecare atît de bruscă.

— La revedere, mă.

O servitoare intră și anunță că a sosit trăsura. Suslănescu porni înainte, împiedicîndu-se în geamantan, se urcă și se trînti pe bancheta de piele, apăsat, privindu-și încăpățînat ghetele scîlciate. George îl urmă și abia în trăsură izbuti să-și încheie toate cataramele.

Îi spuse rîzînd plictisit :

— Ești nebun, domnule... S-a auzit tot !

— La gară ! țipă Suslănescu, înghiontindu-l pe birjar. La gară !

Și întoarse spre George un obraz roșu, în care ochii aveau o strălucire tîmpă, de mort subit.

6

„Restaurantul" gării părea un hangar de aviație : o baracă nemaipomenită, din tot felul de scînduri de vagoane, din poduri de case, uși, mese, bătute în cuie la întîmplare ; acoperișul din foi de cort, cusute cu sfoară, peticite și găurile, prin care ploua. Pe jos, zgură roșie, mormane de hîrtie, de cîrpe, oameni trîntiți, boccele, bagaje, saci, resturi de mîncare, totul învăluit într-un fum dens, albastru, pe care-l tăia cu ființa lui subțire, colțuroasă, patronul, un băiețandru cu nasul mîncat de lupus, care vărsa de băut dintr-o imensă damigeană pe care-o ținea strîns, la subsuoară. Din buzunarul paltonului de piele scorojită, ieșea tocul unui revolver militar. Toate acestea îi păreau lui George de mult cunoscute, fără să și le poată lega în minte de ceva : un oraș,

o stradă, sau o gară pe unde umblase. Tot timpul drumului stăruise în el o jenă înghețată din pricina celor petrecute azi. Își spunea că va trebui mult timp pînă să se obișnuiască cu mentalitatea încîlcită a celor „de acasă". Suslănescu era de-o veselie nestăpînită, vorbea dezlînat, pronunțînd mereu cuvîntul „vacanță"; hamalului care le adusese bagajele la restaurant și le spusese că abia peste două-trei ore pleacă un tren în direcția Oradea, îi dăduse un bacșiș uriaș și omul, plecat de șale și bîiguind „săru' mîna, săru' mîna, domnilor", rămăsese pe peron ca o sperietoare de ciori, clătinată de vînt. Abia duhoarea stătută și groasă dinăuntru îl mai potoli. Își găsiră cu greu loc la un capăt de laviță, alături de un precupeț care dormea liniștit cu capul pe mîini, și îndată patronul îi zări, le aduse două pahare mari de sticlă groasă și le umplu cu țuică. Băură tăcuți, George din obișnuință, Suslănescu exagerînd plăcerea produsă de spirtul grețos. După al doilea pahar umplut cu promptitudine, Suslănescu deveni volubil.

— Sper că o să ne înțelegem bine, domnule director. Dumneata ești un om tăcut, ponderat, calități care mi-au impus, prin contrast... Iartă-mă... te-am făcut să asiști la o scenă penibilă. Știam că va fi așa, și tocmai din pricina aceea am insistat să vii...

Clipi din ochi, dar imediat îl copleși tristețea. Aruncă o privire circulară în restaurant: cei mai mulți dormeau, alții sporovăiau în șoaptă; în fața lor, lîngă peretele de lemn, doi bărbați sărutau pe rînd buzele groase, cenușii, ale unei femei care stătea pe o buturgă, cu picioarele depărtate și mîinile mari, roșii, în poală, ca doi căței nounăscuți.

— Fioroasă promiscuitatea asta... nu? Nu m-am putut obișnui niciodată, deși am trecut prin atîtea... Oare din tot ce vedem se va naște, ca pasărea Phoenix, demnitatea umană?

Aștepta întunecat răspunsul.

— Nu știu, rosti încet George.

Suslănescu rămase cu sprîncenele ridicate, ca și cum nu i-ar fi venit să creadă. Apoi, fără rușine, începu să-l cerceteze pe George. „O față neobișnuită, o frumusețe bărbătească, rigidă, o inteligență calculată", își spuse. Suferința fizică îi subțiase obrazul îngust, bronzat, cu oase puternice sub pielea tăbăcită. Dar ceea ce-l im-

presiona mai mult erau ochii cenușii, cu gene dese și scurte : aveau o strălucire metalică, pătrunzătoare. Păcat că nici alcoolul nu-l face mai vorbăreț ! Simți dintr-o dată, ca de atîtea ori pînă acum, că de omul acesta se va lega din toată puterea, că iarăși acțiunile lui se vor coordona într-un fel anume, care să-i fie pe plac celuilalt, să-l ridice în ochii lui. Pînă acum acceptase asta ca pe o fatalitate, dar acum se gîndi, cu o bucurie secretă, că în noua viață care începea, totul depinde într-adevăr numai de el. „Să trăiești cu luciditate, ca un conspirator, iar momentele de deznădejde să le îneci în acțiune... într-o acțiune care să aibă șanse istorice de succes..." Și iarăși se gîndi, cu fericirea aceea legănătoare pe care i-o producea întotdeauna alcoolul, că viața lui începe din nou, nu numai în ceea ce privește viitorul, dar și trecutul...

— S-ar putea spune că și eu mă întorc de pe front, spuse el cu dezinvoltură. Au fost și pe aici mari bătălii... și-au avut răniții lor, marii lor mutilați. Senzația că a fost numai începutul e măreață și înfricoșătoare...

Se opri brusc, speriat.

— Vă displace că sînt atît de vorbăreț ?

— Nu... atîta că nu sînt obișnuit... Trebuie să-mi aduc aminte și alte noțiuni, decît cele pe care le-am folosit atîția ani...

— Da... Toți va trebui să învățăm alte noțiuni. Îmi permiteți o întrebare indiscretă ?

George dădu din cap.

— Sînteți... comunist ?

— Ce înțelegeți prin asta ?

Suslănescu începu să rîdă :

— Intrăm în Zodia definițiilor, epoca în care individul se ascunde sub o definiție, ca sub o armură... De ceilalți și de el însuși, de propria lui singurătate... Comunist ? Să zicem cineva care-și închipuie... crede... că relațiile actuale trebuie schimbate prin forță.

— Dumneata crezi că se poate altfel ?

— Nu... Mă tem că nu...

— De ce „mă tem" ?

— Pentru că revoluția e o furtună care nu are timp să aleagă... Poate nici să înțeleagă pe fiecare... Pentru dumneata e mai simplu : ai venit cu o divizie sovietică...

— Am venit cu divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu", spuse cu blîndețe George.

— Da, da, surise Suslănescu, vă rog să mă iertați...

— Și... pentru că m-ai întrebat : nu sînt membru de partid. Suslănescu tresări : păru dezamăgit.

Între timp, patronul le mai adusese un rînd de pahare și, la cererea lui Suslănescu, niște castraveți murați, mari și zbîrciți, într-o farfurie cu muștar.

— Trebuie să vă mărturisesc că fug la țară în căutarea unui Ideal, spuse Suslănescu, în timp ce-și ștergea ochelarii cu blana căciulii. În căutarea unui Sens.

— Presupun că poate fi găsit oriunde, spuse sec George ; profesorul începea să-l scoată din sărite.

Suslănescu clătină din cap, trist.

— Poate. Dar întîi trebuie să ne regăsim. Să ne spălăm de toată murdăria din noi.

— De ce te simți murdar dumneata ? îl întrebă George cu un fel de nervozitate.

— Eu personal, nu. În sfîrșit, poate. Tagma din care fac parte... Trebuie să recunoști că intelectualitatea română a eșuat lamentabil pînă acum. Și alte țări și-au avut, periodic *Götterdämmerung*-ul lor, dar niciunde intelectualii nu și-au plîns mai aprig, dar în secret, zeii detronați, n-au murit mai masiv odată cu ei...

Avu senzația — ca un fel de trezire — că vorbește în gol și se posomorî brusc. Dintr-o dată, hangarul unde se aflau îi apăru în respingătoarea lui murdărie și fuga lui din nou lamentabilă. Împărtășise cîteva frînturi de idei acestui militar ostenit, a cărui tăcere ascundea poate o neînțelegere ostilă. Se simțea iarăși singur, părăsit, cu fiorul acela de neliniște cutreierîndu-i, fizic, tot trupul. Își bău paharul cu greață.

Afară se auzi fluieratul unui tren ; în clipa aceea mulțimea se însufleți, se îmbulzi spre ușa barăcii unde se auziră zbieretele furioase ale celor striviți sau împiedicați să iasă. Se vede că patronul stabilimentului își luase toate precauțiile, deoarece un personal foarte numeros, niște haidamaci, în zdrențe și neînchipuit de murdari, se repeziră la mesele celor care nu plătiseră încă. Afară, trenul era încolțit din toate părțile : din mers lumea se cățăra pe acoperișul plin, sărea pe trepte, îi împingea pe cei care voiau să coboare. George și Suslănescu se repeziră în urmă și își găsiră, fără prea mare efort, un loc într-un vagon deschis, de marfă. O ploaie măruntă, foarte rară, cădea iarăși, înecînd toată gara într-o pîclă sură,

înțepătoare, ca un fum rece. Amețit de alcool, gîtuit de anxietate — amintirile călătoriilor din vara trecută erau încă prea vii — cu mîinile încleștate pe geamantanul lui vechi, legat cu sfoară, Suslănescu încercă să nu se gîndească la nimic.

Peste două ceasuri trenul se urni greoi, chinuit, roțile scrîșniră, alunecară de-a lungul șinelor ude și părăsiră orașul, deasupra căruia se învălătuceau ghemotoace mari de pîclă, de fum. George își trăsese gluga peste cap și, cu țigara aprinsă în colțul gurii, adormise. Vagonul era plin de oameni, ghemuiți cu genunchii la gură, oferindu-și spatele umil încovoiat, ploii monotone, ca de toamnă...

7

Plecarea lui Suslănescu „în căutarea adevărului" nu era totuși rezultatul unui simplu impuls. De luni de zile prietenii lui erau uimiți de schimbarea care se petrecuse cu el : în locul izbucnirilor pasionate de odinioară, în urma cărora se prăbușea epuizat, cu ochii în lacrimi, devenise ironic, rece, calculat, dar într-un fel aparte, plin de surprize ; alteori părea absent la tot ce-l înconjoară ; zile întregi își făcea lecțiile în silă, azvîrlind datele și numele (care altădată avuseseră pentru el atîta semnificație secretă, din care reușea să transmită celorlalți măcar emoția) cu un fel de plictiseală neprefăcută. Fu văzut o dată, în timpul unei mari manifestații muncitorești, pe un trotuar, privind cu ochii măriți, palid, scurgerea cenușie a mulțimii, peste care, din loc în loc, fîlfîiau, ca niște aripi roșii, drapelele. În cancelarie discuțiile preferate ale colegilor : foametea, mizeria, nădejdile îndreptate spre America, siguranța veselă că toate acestea nu vor dura mai mult de șase luni, nu-l atrăgeau. Stătea ghemuit pe un scaun, aproape de fereastră, citind încordat, aproape atingînd cu fruntea filele, o carte învelită riguros în foaie de ziar. Dacă la început toate acestea intrigaseră, curînd nimeni nu-i mai dădu nici o atenție : de aceea izbucnirea lui produse stupoare, în ziua cînd profesorul de geografie, Blaga, tremurînd de indignare, povesti că ziarul P.N.Ț., *Ardealul democrat*, fusese interzis, iar cei care-l difuzau, fiii celor mai bune familii din oraș, maltratați de muncitori unguri. Suslănescu, alb ca varul, cu tot obrazul tremurînd se repezise în mijlocul cancelariei și începuse să urle :

— Nici acum n-ați înțeles? Și acum continuați să debitați aceleași gogoși răsuflate, jalnice? Minciuni!... Noi... să mai vorbim? Noi, care... am trădat, am mințit, am înșelat acest popor nenorocit, această turmă! Istoria va face afară, în stradă... așa cum s-a făcut întotdeauna, dar pe atunci ne măgulearn egoismul, crezînd că și noi... buricul pămîntului! Treziți-vă odată, nefericiților! Îți tremi prăvălia, dom'le Blaga?

Luați pe neașteptate, profesorii se dezmeticiră cu greu; începură să strige, dar vocea lui Suslănescu acoperea tot vacarmul.

— Bate un vînt de înnoire... e revoluție, domnilor. Și ori o vom înțelege, ori o să ne calce în picioare... așa cum meritărn dealtfel!

Ieși, trîntind ușa, de zăngăniră geamurile și în clasa a VIII-a, unde avea cursuri, le vorbi elevilor nu despre „Imperiul Româno-Bulgar", cum prevedea condica, ci despre comuniști, despre sacrificiile lor în închisori, în lagăre, despre imensa porcărie care a fost România, despre democrație, fascism, strigînd din răsputeri într-o tăcere nedumerită la început, apoi ostilă fățiș. Sări de la una la alta, uneori voia să dea precizări, să fie crezut, cita mărturii, alteori era numai vibrant, poetic. Peste două ceasuri liceul vuia: Suslănescu a înnebunit! Directorul îl chemă la cancelarie, îl puse să stea în cel mai bun fotoliu și se interesă, cu o desăvîrșită lipsă de tact, de starea sănătății lui; îl sfătui să ia un concediu, ceea ce Suslănescu, la capătul puterilor, primi fără să crîcnească. Din ziua aceea nu mai dădu pe la liceu; leafa i se trimitea acasă, iar pe stradă, cînd întîlnea vreun coleg, trecea pe trotuarul celălalt.

Totul începuse din pricina fricii și a remușcărilor. Toată lumea „bine" vorbea de naționaliști bătuți, asasinați mai rar, trecuți pe liste negre, dar nimeni dintre cunoștințele lui Suslănescu nu avea un depozit atît de mare, mereu împrospătat, ca Velceanu. Procurorul scăpase de primele epurări, dar era foarte neliniștit. Se înscrisese în partidul social-democrat, fără ca asta să-l facă să se simtă la adăpost. Părea că-și face o plăcere nespusă să crecze în jurul lui o atmosferă de teroare, dormea pe jumătate îmbrăcat, într-un antreu cu mai multe ieșiri, avînd pe noptieră revolverul și un geamantan cu lucruri necesare. Cerceta într-una o hartă, pregătindu-se să fugă spre Apus,

dar își amîna mereu plecarea. De la lucruri generale, trecu la personalități : doctorul Guiașiu ar fi fost arestat ; despre Suslănescu ar fi auzit într-un mediu de „stînga" : „A, boiernașul ăla șovin ? Îi vine rîndul..."

Cînd află de ieșirea din cancelarie, îi spuse, surîzînd cu bunătate :

— Crezi că îi poți duce așa ? Aștia nu se înșală, dragă... În liceu nu-ți dai seama ce muncă precisă duc comuniștii... Cum se pregătesc pentru vremea cînd vor veni la putere. În momentul acela, toți vom avea o etichetă de care nu vei putea scăpa niciodată...

Există o voluptate amară a schimbării radicale de atitudine, pe care Suslănescu o încerca în secret, de cîtăva vreme : cumpărase din librării, adunase de prin bibliotecile prietenilor tot ce era publicație marxistă, dispus însă dinainte să accepte totul, dorind cu fervoare, în adîncul sufletului, să fie convins. Avusese o viziune sentimentală a istoriei, iubită ca muzica, de exemplu, liric. Plăcerea, beția, pe care i-o da istoria, venea din posibilitatea lui de-a crea pentru sine, dintr-un mîner de spadă într-un muzeu, dintr-o replică sonoră, dintr-un detaliu arhitectonic, o întreagă atmosferă plină de sunet și de culoare și de-a realiza, în același timp — lucid — distanța de netrecut, nostalgia timpului. Istoria României o judeca după aceleași criterii, cu un adaos patriotic format din cîteva locuri comune : rolul nostru de apărători ai civilizației — de unde mîndria destul de puerilă că am participat, într-un mod indirect, la clădirea Versaillesului — latinitatea incoruptibilă, marile calități ale unor domnitori care, fiind într-o țară mică, nu s-au putut valorifica, laudele pe care ni le-au adus străinii : „Atlet al lui Crist", aprecierile lui Custos, în *Atrii Heroici*... De aceea, analiza superioară a lui Marx, ironia lui, înțelegerea marilor legi care guvernează lumea și istoria îl copleșiră. Avea impresia că se află în fața unei personalități covîrșitoare care, din mulțimea de nume, date și fapte, pe care le știa și el, reface lumea, punîndu-le pe toate la locul pe care într-adevăr l-au ocupat. Vechiul deziderat al cronicarilor, „din cele trecute să pricepem cele viitoare" devenea acum un imperativ cutremurător. Trăi zile întregi într-un fel de beție, amestecînd epoci, avînd un fel de viziune a mulțimilor obscure și infinite, care creează și distrug, într-un proces colosal, față de care vechea

la „înțelegere" era puerilă. Ceea ce se obișnuise să numească fatalitate nu era decît necunoaștere; în locul primei apărea certitudinea, gîndirea se putea avînta, luminată și liberă, în toate direcțiile, devenea stăpînă pe ea însăși, bărbătească, agresivă. În sfîrșit, Revoluția rusă și primele cărți sovietice apărute îl aruncară într-o lume a cărei existență n-o bănuise măcar. Avea senzația că simpla participare intelectuală îl face mai bărbat; citea cu acea uitare de sine și emoție epică, pe care o pierduse din adolescență, chiar dacă aceste pagini n-aveau nobilitatea literaturii franceze sau adîncimea lui Tolstoi și Dostoievski. Își dădea însă seama că între convingerea lui interioară, sinceră, și felul cum societatea va accepta această convingere există o prăpastie. Va fi făcut oportunist, fripturist, i se vor aduce argumente pe care va fi silit să le combată cu noile lui arme, ceea ce va accentua impresia detestabilă asupra caracterului lui. Concesii nu voia să facă, nici una.

Dacă în singurătatea camerei lui, unde stătea toată ziua trîntit în pat, cu un maldăr de cărți, chiorîndu-se la veilleuză, i se părea ușor să înfrunte pe toată lumea, să-și strige mintal disprețul, își dădea seama că era prea slab ca să lupte efectiv împotriva lor și nici nu simțea de altfel vreun imbold pentru așa ceva: ar fi polemizat cu plăcere cu vreun istoric susținînd vechile teze, cu aceeași adorație cu care le susținuse el, dar ziarele erau pline doar de atacuri veninoase, personale, calomnii sau țipete ultragiate în numele „democrației", zeița la modă. La urmă își spuse că totul se reduce, în ceea ce-l privește, la o salvare personală. Contribui la aceasta, prin ricoșet, o discuție cu Răducanu, fost profesor de naturale, acum ajutor de primar, sau așa ceva, în administrația Groza. Într-o zi acesta veni să-i facă o vizită. Era mic, slab, prost îmbrăcat și cămașa îi era destul de cenușie la guler. Rămăsese tot vesel, copilăros, dar agitația lui și lucirile sigure din priviri dezmințeau atît bonomia lui exagerată, cît și silințele pe care și le dădea să nu ia o atitudine protectoare față de el. Discutară multă vreme lucruri la ordinea zilei, în fond indiferente lui Suslănescu cînd, pe neașteptate, Răducanu îl întrebă ce anume determinase ieșirea sa din cancelarie. Suslănescu încercă să explice, cît putea mai bine și poate tocmai de aceea fu confuz și neconvingător. Își dădea seama că se încurcă,

amesteca fără rost „epoca", „marile cutremurări interioare" și rămase uluit atunci cînd Răducanu, apropiindu-se de el și punîndu-i mîna pe genunchi, îi spuse cu un surîs de circumstanță :

— Știi ce se vorbește ? Că ai fi făcut asta... ca să te pui la adăpost, ca să... te rog să nu te simți jignit... ca să acoperi unele lucruri din trecut.

Roșu ca jarul, tremurînd interior, deoarece cele cîteva articole pe care i le scrisese lui Vîslan, ori participarea lui la discuțiile veninoase din „lumea bună", i se păreau crime oribile în ochii neînduplecați ai revoluționarilor, Suslănescu neagă, jură, protestă.

— Trebuie să-ți spun un lucru, îl liniști la despărțire Răducanu... Pentru opera pe care o pregătim, avem nevoie de tot ce are bun acest popor, de toată inteligența, de toate forțele care vor să vină alături de noi, cinstit.

La o săptămînă se auzi că Vîslan, directorul *Ardealului democrat* ar fi fost arestat ca criminal de război. Deznădăjduit, Suslănescu își spuse că e pierdut. Desigur, Vîslan își va denunța toți colaboratorii, va poza în escroc simpatic, inculț și idiot, care făcuse totul pentru bani, va dovedi că era incapabil să susțină măcar o singură idee dintre sutele care apăruseră sub semnătura sa. Cu atît mai groaznică i se părea situația lui, cu cît nu se simțea capabil să înfrunte martiriul pentru o cauză hidoasă, pentru „burghezie". (Folosea termenii aceștia, într-o nouă accepțiune, plină de semnificațiile lor politice și filozofice, cu deliciul novicelui.) Velceanu, care ancheta cazul, plin de groază din pricina năpastei care se abătea pentru prima oară asupra unuia din cercul pe care-l frecventase și el, era de nepătruns și nici Suslănescu nu-l întreba nimic, ca să nu se sperie. O singură dată Velceanu scăpase cîteva detalii înfricoșătoare : se părea că Vîslan fusese înfundat chiar de baronul Papp, în urma unui șantaj, dar cînd Suslănescu, pierzîndu-și cumpătul, ceru amănunte, retractă totul, îi ceru cuvîntul de onoare că va tăcea și, din ziua aceea, începu să se poarte dușmănos cu el. Atmosfera din casă era insuportabilă : o teroare absurdă, dementă îi zgîlțîia pe toți ; păreau că locuiesc într-o casă cu stafii.

Relațiile cu Mimi Velceanu se reînnodaseră la cîtva timp după întoarcerea din refugiu, după ce ei îi ieșise din cap ideea că, după toate prin cîte a trecut, poate „în-

cepe o viață nouă, liberă". Pasiunea și disperările dispăruseră, lăsînd loc unei intimități casnice, comode. Uneori ea se mai revolta și îi arunca în obraz cuvinte grele, îi spunea că n-o satisface și se culcă cu el numai din milă. Dar și se vedeau în fiecare zi, dacă ar fi încercat în absența ei să și-o închipuie, nu i-ar fi putut recompune trăsăturile. Doar în scurtele momente intime, regăsea o vagă duioșie pentru această femeie îmbătrînită, care se zbătea cu ochii închiși în brațele lui.

Își dădu seama că trebuie să plece de aici, într-una din zilele incerte, care nu semănau cu nimic, pe malul Mureșului ; apa, ca o masă de pămînt lichid, cenușiu, curgea atît de încet, încît privită multă vreme părea nemișcată, între malurile care alunecau. Vîntul șuiera dinspre pustă, rece și vesel. Zgribulit, Suslănescu se așeză pe o bancă, strîngîndu-și paltonul în jurul picioarelor, ca pe o rochie. Era oprimat, frămîntat de un neastîmpăr rece, dușmănos. „Am să plec de aici", își spuse și în prima clipă simți o imensă ușurare, mirarea că nu se gîndise pînă acum la un lucru pe care-l putea realiza atît de simplu. Nu-l lega nimic de acest oraș obtuz, de oamenii mărginiți și condamnați la moarte care-i populau străzile și cîrciumile : simplul cuvînt *plecare* trezi în el o ciudată senzație de căldură, o suită de imagini strălucitoare, ca dintr-o goană veselă prin locuri însorite. Peste două zile se întîlni cu Mareș, de la inspectorat și, după ce vorbiră plictisiți despre mizeriile vieții, Suslănescu îi spuse, într-un oftat :

— Ei, cum aș pleca de aici...

Bătrînul deveni foarte serios, merse un timp îngîndurat, apoi zise :

— Știi că ar fi foarte bine... *Foarte* bine...

— Unde ? surîse Suslănescu.

— De pildă, într-un sat... Nu-ți are nimeni baiul, te mai îngrași, că începe pe dumneata... Într-un sat... e liniște... Multă liniște...

Rămase să se mai gîndească, dar nu-i trebui multă vreme. În copilărie își petrecuse cîteva vacanțe la țară și-și aducea aminte vag, de ceva verde, strălucitor și de mult alb, sub un cer senin. Din ziua aceea începu să-l bombardeze pe Mareș cu telefoane și vizite. Îl întări în credința că e amenințat, că vrea să se ascundă, dar îl rugă totodată să-i găsească un director mai cult, cu care să

poată schimba o vorbă și, dacă se poate... chiar unul cu idei „noi", ceea ce Mareș îi făgădui uimit.

În loc să renunțe la această fugă copilărească, cu cît treceau zilele, ea îi părea din ce în ce mai atrăgătoare, singura soluție.

Își pregăti bagajele. Mimi se arătă furioasă cînd el îi spuse că va pleca, apoi crezu că înțelege : i se părea un mic șantaj absurd și copilăresc.

Cîmpia cenușie plutea de-a lungul trenului ; departe, linia orizontului aducea cu un șarpe înaintînd în ondulări largi, lenețe. O pustietate fără sfîrșit, ca o țară moartă, ca o mare toropită, plumburie. Teodorescu dormea mereu, nepăsător și nemișcat, manechin în haine militare. Nu se trezi decît la începutul nopții și-i spuse lui Suslănescu cu o voce răgușită :

— Pregătește-te... Am ajuns...

— Da, da, răspunse acesta, sfios. Inima îi bătea dezordonat, se temea și era nerăbdător în același timp, iar pe buze îl ardea un vers pe care și-l spuse pe toate tonurile, patetic, melancolic și batjocoritor :

„Amer savoir celui qu'on tire d'un voyage..."

8

O gară înecată între pomi, mormane de umbră, gîfîitul locomotivei, strigăte ; de undeva, o vacă mugea, deznădăjduită : toate acestea apărură dintr-o dată, amenințătoare. Trenul păru că se sparge în mii de bucăți, oamenii coborau unii peste alții, făcînd să trosnească scîndurile vagoanelor.

— E fîntînă p-aici ?

— Cît stă, mă ? Cît stă, n-auzi ? Întreabă-l pe ăla !

— Unde-i buda, mă care știi ?

— Te taie, ce ?

Deotată, chiar lîngă vagonul din care George și Suslănescu se zbăteau să coboare, răsună un zbieret ascuțit, metalic, ca și cum cineva și-ar fi încercat, în noapte, toată puterea plămînilor :

— Dom' derectoooor ! Un's'teți dom' derectououououoor !

Și, îndată, o voce spartă de adolescent emoționat :

— Tată !

— Aici ! strigă George și se lăsă să alunece jos, cu o sprinteneală nesocotită ; își pierdu echilibrul și căzu, lovindu-se la genunchi și julindu-și palma. Se ridică îndată și șopti : Dan, unde ești ? Din întuneric cineva îi căzu la piept, stîngaci, răsuflînd greoi. Îl cuprinse de gît și-și alătură obrazul de al lui, simțindu-i netezimea catifelată, dar și firele țepoase din bărbie. De emoție băiatul nu putea spune nimic și, ca să-și învingă lacrimile, se strînse de lîngă el.

— Ați venit, dom' derector, ați venit cu ajutorul și cu îndurările celui care pe toți ne vede !...

Țăranul care-l strigase atît de aprig îl îmbrățișă și el, culcîndu-și capul pe umerii lui, apoi începu să plîngă din răsputeri. Era beat mort, i se împleticeau picioarele și-l zdrobea înduioșarea.

— Că de cîte ori... în sfînta beserică... noi toți nu ne-am rugat...

În clipa aceea trenul porni, zdruncinîndu-se, învăluit într-o ploaie de fluturei de jăratic.

Săriră la o parte și rămaseră asurziți. Cîțiva pași mai încolo, Suslănescu se silea să lege sfoara în jurul geamantanului. Văzînd că sărutările s-au terminat se apropie, încovoiat de greutatea bagajului.

— Fiul meu, îl prezentă George pe Dan, domnul Suslănescu... dar, poate, vă cunoașteți de la liceu...

— A... dumneata ești fiul... Ne cunoaștem, evident, șopti Suslănescu cu o voce șuierătoare. Mi-a fost elev și... și...

— Domnul profesor a venit să funcționeze un timp la noi, la țară...

— Îmi pare bine, răspunse Dan.

Grozuța, care tăcuse pînă acum, hăuli dintr-o dată :

— Dumnezeu cel îndurat v-o aduus ! Tulvai, doamne, tulvai, doamne...

— Hai, bace Grozuță, să plecăm, spuse Dan plictisit. Și-i șopti lui George : La noi e mare tămbălău... S-au adunat toți să te aștepte... popa... Cordiș... cîțiva oameni... Sînt beți... Mama e furioasă.

Se urcară în căruță ; Grozuța biciui caii, care porniră într-un galop dezordonat. Suslănescu strîngea fălcile, ca să nu-și muște limba, și zdruncinăturile le primea ca pe niște lovituri în maxilare, în oasele frunții. „E stupid, complet stupid..."

Alături de Dan, George tăcea : băiatul avea un miros ciudat, care-i amintea de ceva și-l irita, fără voia lui ; acum cîțiva ani, în clipa cînd îl îmbrățișase la despărțire și Dan se smucise grăbit, pentru că-l așteptau niște copii la joacă, simțise mirosul dulce, ca de miere puțin prea coaptă, al părului blond, zburlit, ud de sudoare ; acum era altceva, oarecum străin și el n-avea curajul să întindă mîna, să-l mîngîie.

Îl simțea stingherit, ar fi vrut să-l întrebe ceva, să-i vină în clipa asta niște cuvinte numai ale lor, care să-i izoleze de lume, pentru o singură secundă.

— Tu cîți ani ai, Dănuț ? întrebă și se miră de sunetul firav, aproape copilăresc al vocii lui.

— Șaptesprezece, nu știi ?

— Cum să nu ? Te-am întrebat doar..

Între ei erau cîțiva ani, necunoscuți, goi și pentru unul, și pentru altul.

Grozuța, după ce încercă să chiuiască, potoli goana cailor și se întoarse spre ei :

— Adică... ați venit... Că noi tot am zis, cînd și cînd : adă-l, doamne, să facă oameni din pruncii noștri... Că doamna... îi buună, da... Da o muiere, he, he... Îs blăstămați pruncii, ce nu se mai vede... Un bărbat trebuie... Să-i bată ! Cum vă așteaptă toată lumea ! Că om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut !

— Lasă, Grozuță !

— Ce să las ! Cu mîna pe cruce zic : om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut și n-om mai vedea !

Pe sub pătura care le acoperea genunchii, George căută sfios mîna lui Dan. O găsi ; era lungă, cu degete flexibile și unghiile tăiate adînc. Era ceva timid și străin în ea ; George o strînse încet, apoi din ce în ce mai tare ; degetele copilului nu răspundeau, erau moi, aveau parcă o vibrație intimă și ostilă.

— Ai crescut, șopti...

— Ce să fac ? răspunse Dan.

Poate dacă ar fi fost ziuă și ei singuri, i-ar fi prins fața în palme, s-ar fi uitat cu insistență în ochii lui pe care-i știa, dar îi bănuia acum mai plini de lucruri necunoscute, și într-un sens familiare și lui ; ar fi înfruntat această privire lucitoare, cu privirea lui cenușie și s-ar fi regăsit. Se simți însă, o bună bucată de drum, străbătut de o uimire fericită și de o frică neînțeleasă și-și spuse

să aveau destulă vreme să se cunoască. Îi păru de aceea bine când îl auzi pe Suslănescu :

— Și așa... Dan... n-o să mă aveți profesor anul acesta...

— O să ne pară rău, răspunse băiatul, repede.

Străbătură, petrecuți de lătrături, ulița mare, desfundată ; de sub copitele cailor țîșneau scăpărări viorii. Curtea școlii se vedea acum ca o pată galbenă de lumină ; cineva stătea în poartă cu un felinar ridicat deasupra capului. Îndată ce intrară în curte, Grozuța se sculă în picioare pe capră și răcni :

— Vi-l adusei, doamnăăă derectoaree ! Iacătă-l...

Din bucătărie năvăliră, clătinîndu-se, cîțiva oameni. Învățătorul Cordiș nimeri între cai, țipă speriat și începu să înjure. Îl înconjurară gălăgioși, trăgîndu-l de poalele mantalei : era popa Ioja, care plîngea, Cordiș duhnind a țuică, notarul Meliuță, într-un smoching lucios ca tinicheaua, măruntul perceptor Pocorodiță, care bîlbîia monoton : „Trăiască, bine-a venit, trăiască !“ În prag, cu lumina gălbui-cenușie a lămpii în spate, Emilia. Îl văzu cum coboară, înalt, zvelt, stîngaci... apoi vine spre ea cu pași mari. Din pricina hohotului de plîns care o sugruma, îi clănțăneau dinții ; își îngropă fața la pieptul lui, strivindu-și-o de mantaua păroasă, cu miros de tutun prost, de fum, de murdărie. Nu-și putură spune nimic, deoarece în clipa următoare musafirii se repeziră în bucătărie, se îmbulziră în jurul lor, despărțindu-i, zbierînd. Abia atunci Emilia îl văzu deslușit : ochii încercuiți de riduri, gura uscată, gîtul slab, prost ras, cu mărul lui Adam urcîndu-se și coborînd nervos, cu mîneca goală, vîrîtă în centură. Dintr-o dată toată bucuria clocotitoare care o zguduise păru că se scurge din ea în pămînt ; simți că-i vine să leșine și se rezemă de masă. În anii aceștia îl avusese în ființa ei, de multe ori noaptea se trezea scăldată în sudoare, simțindu-i mîngîierile cu mîini scute, și acum, deodată, în fața ei stătea un om îmbătrînit, altul, și în clipa aceasta grea, cea dintîi, nu puteau fi singuri din pricina bandei acesteia de nesimțiți. Spuse răstit, aproape grosolan :

— Poftiți, vă rog, înăuntru... George, îți pun să te speli și-ți aduc hainele...

— Ne-am adunat... de bucurie, mă ! De bucurie ! strigă Cordiș încruntat, bălăngănindu-și capul... Și o țuică, ceva... Ne turtirăm. De bucurie...

Popa Ioja îl luă de mînă și-l împinse înăuntru.

— Unde-i mama ? întrebă George.

— Doarme... S-a îmbătat. Îl ajută să se dezbrace și făcu semn spre odaia cealaltă, de unde se auzeau strigătele musafirilor : Ăștia ne-au mai trebuit...

Atunci intrară Dan cu Suslănescu.

— A, era să uit, rîse George... Domnul profesor a venit să funcționeze la noi... O să-l adăpostim, cîteva zile... Soția mea...

— Sărut mîinile, doamnă, se înclină Suslănescu... Mă simt profund stînjenit că am căzut tocmai acum... cînd...

— Nu face nimic, ne pare bine că ne-a sosit un ajutor... surîse ea și, deși zîmbetul era silit, toată expresia feței i se schimbă, se însenină, ceea ce-i dădu lui Suslănescu impresia că femeia aceasta are o mare putere de stăpînire. Se simțea grozav de intimidat în fața acestor doi oameni care, desigur, abia așteptau să fie singuri. Deși modest și cam demodat îmbrăcată, doamna Teodorescu i se păru foarte frumoasă, tocmai din pricina senzației de putere pe care o degaja. Era înaltă, robustă, cu un nas acvilin și ochi minunați, mari, negri și gene lungi, încovoiate care, atunci cînd le cobora, aruncau o pată de umbră pe obrajii ei făcînd-o să pară foarte obosită.

Ea le turnă apoi într-un lighean și Suslănescu, care se repezi să se spele, rămase îndată nemișcat, privindu-l pe George cum frămînta săpunul în stînga.

— Poftiți înăuntru... îi rugă Emilia. George, nu vrei să te schimbi ? El clătină din cap, ursuz. Trecură printr-o odaie mică, luminată de o candelă, deasupra unui pat uriaș, plin de perne, în care sforăia cineva. Emilia îl pișcă pe George de braț și țîstui din buze.

În odaia cea mare, pe două mese alăturate, fuseseră întinse tot felul de bunătăți : răcituri de porc, slănină, cîrnați, șuncă. Țuica licărea în sticlele pe jumătate golite. Intrarea lui George dezlănțui o nouă avalanșă de urale, dar stridența lor părea să spună că musafirii se bucură mai mult de ocazia care le dădea de băut, decît de întoarcerea lui.

— Luați, vă rog,-îi îmbie Emilia... Poftiți...

— Că am cam tot luat, rîse blajin popa Ioja, ștergîndu-și fața roșie și udă, cu poala reverendei... Sîntem cam făcuți...

— Ce făcuți, mă ? se răsti Cordiș... Mie să-mi dai încă o dată pe atîta... și, nimic ! Eu, mă, îs fără fund !

— Și fără obraz, glumi notarul.

Dar Cordiș se înfurie și se repezi la el :

— Ascultă, să nu... că...

Suslănescu se așezase pe o canapea, alături de Dan, și încerca să lege o conversație. Îi venea să urle de plictiseală, între acești oameni străini.

— Ei — se ridică popa Ioja cu paharul în mînă — să bem ! Pe urmă George ne va povesti cum e în raiul roșu...

George păru că nu-l aude. Se silea să prindă cu furculița o bucățică de slănină ; văzîndu-l, Grozuța începu să plîngă :

— Tulvai, doamne, cum veni olog... Mîna lui cea bună, care atîtea lucruri a făcut !

Se așternu o tăcere grea. Popa Ioja își veni cel dintîi în fire și se răsti la cantor :

— Ia taci din gură, nu ți-i rușine ? ! Măi !

— Faceți bine și mă iertați, dar eu atîta l-am iubit pe domnul derector ! smiorcăi el, ca la mort.

Venirea lui George, mai mult decît ieșirea prostească a cantorului, le înghețase veselia. Nici nu mai erau flămînzi, deoarece, tot așteptîndu-l, se îndopaseră și băuseră fără măsură și acum nu știau ce să facă. Emilia se așezase departe de masă și-i privea încordată și furioasă. Tăcerea se prelungi apăsătoare ; musafirii se uitau unul la celălalt, apoi, pe furiș, la George, care mînca netulburat.

În sfîrșit, Grozuța turnă vin în pahare, le rîndui în fața fiecăruia, cu un zîmbet batjocoritor care voia să spună că, deși el e beat, „domnii" sînt de zece ori pe atît și nu-s în stare să se servească singuri.

— Apoi — mormăi popa Ioja, pe care-l biruia un somn de piatră — bine-ai venit ! E bine că ești aici, și ai venit ca să strîngem forțele noastre, spre mîntuirea satului. Căci, George, scumpul meu, sînt vremuri grele...

— Trăiască maiestatea-sa regele Mihăiță ! zbieră Grozuța din răsputeri, ridicînd paharul.

Atunci George se sculă încet, posomorît, își luă paharul și, privindu-l în ochi pe Grozuța, atît de pătrunzător încît cantorul se întrebă ce prostie-i scăpase, spuse :

— Să trăiască *poporul român*, Grozuță ! Și mai amabil, celorlalți : Vă mulțumesc că ați venit... Cît despre cele de pe lume, vom mai vorbi altă dată... Să trăiți...

— Adică, ne dai afară ? surîse strepezit Cordiș și trase cu ochiul... Îi fi obosit, noi... pricepem... Dar, poate, nu tocmai așa de obosit...

Plecară repede, ca și cînd i-ar fi gonit un vînt din spate. În uliță se opriră nedumeriți. Ce se întîmplase ? Nimeni n-a fost mojic și totuși toți se simțeau puțin cam jigniți.

— Știți ce ? Haideți la mine ! strigă Cordiș. Țuică am... voie bună a fi... Că nu-s grăbit să... asta !...

— Doamnă, sînt neconsolat, spuse Suslănescu, înclinînduse spre Emilia, care rămăsese pe scaun nedumerită și ea. Nici n-aș fi îndrăznit... dar... am fost...

— Lăsați, dom' profesor, spuse atunci Dan și tonul lui era atît de stîngaci, încît Suslănescu începu să rîdă.

Îi ardeau obrajii, nu îndrăznea să se ridice de pe canapeaua unde simțea că nu incomodează pe nimeni. „O lume obișnuită — se gîndi — în care eu îmi caut locul... pe alt plan, ca și cînd s-ar putea..." Atunci, ridicîndu-și ochii, dădu cu privirea de o fotografie a lui Andrei Sabin, într-o ramă de scoici. Simți că tot trupul i se răcește dintr-o dată și, fără să-și dezlipească privirea de la fotografia proastă — un licean cu trăsături nesigure, piептănat cu cărare — îl întrebă pe Dan :

— Sînteți prieteni ?

— Dar e vărul meu, nu vă mai aduceți aminte ?

— A, da, da, bîigui Suslănescu și nu mai spuse nimic.

În timpul acesta Emilia așternea paturile în odaia cealaltă. Bufnetul mîinilor ei în pernele de fulgi, foșnetul așternuturilor erau atît de intime, ca și nerăbdarea ei de a-i vedea odată așezați pe toți, încît Suslănescu ar fi vrut să se cufunde în pămînt. Abia cînd se văzu în sufrageria mare, neprietenoasă, din pricină că se simțea că nu era folosită decît la zile mari, răsuflă ușurat. Pîndea pe fața lui Dan aceleași sentimente care-l tulburau pe el, apoi, auzind foșnetul patului în odaia de dincolo, începu să vorbească repede, pe măsură ce se dezbrăca :

— Am venit la țară, ca să mă mai odihnesc... știi, mi-ați dat destulă bătaie de cap, voi ! Voi, adolescenților neînduplecați... Și, zi, ești văr cu Sabin ? Da, desigur, acuma-mi aduc aminte... Și ce e cu el ? Tot nu vrea să vie la școală ? E o prostie ceea ce face, aș fi vrut să i-o pot spune... N-are rost să se supere pe viață. În general nu știu dacă are rost să te superi pe ea, din pricină că nu e așa cum

am vrea noi... Ce figuri triste „intelectualii« satului... apostolii...

Se strecură sub plapuma grea de mătase vișinie, își scoase ochelarii și rămase cu ei în mînă, neștiind unde să-i pună.

— Ascultă, Dan Teodorescu — întrebă el rîzînd — tu iubești oamenii ?

— Nu știu. Nu m-am gîndit niciodată la asta... Vreți un roman polițist înainte de-a adormi ? Am unul bunicel... patru crime... Și cine o să vie acum la istorie, în locul dumneavoastră ?

— Cineva... murmură Suslănescu, ascunzîndu-și capul sub plapumă. Așternutul mirosea a levănțică și a lapte proaspăt muls.

9

— Te rog să te duci afară pînă mă dezbrac, îi ceru George aspru. Încremenită din pricina tonului rece, poruncitor, Emilia îl privi o clipă, cu tot sîngele fugit din obraji. Apoi înțelese și ieși repede, fără să spună o vorbă. Se așeză pe marginea patului bătrînei, care dormea greu, sforăind. „Doamne, Dumnezeule, ce rușine", se gîndi ea îngrozită. Mama ciocnise cu toți musafirii, plîngînd tot mai tare, pe măsură ce se amețea, apoi, curînd, rămăsese prostită, legănîndu-se pe scaun și neputînd să se scoale. O culcase ea, bestelind-o cum îi venea la gură. Bătrîna mormăia, furioasă : „Nu-s beată, te-a bate Dumnezeu că mă rușinezi de față cu lumea..." Ce idee pe George, să aducă în casă pe omul acesta străin !... Pe de altă parte, nu era rău că vine un învățător nou... S-a chinuit destul cu preoteasa, cu notăreasa și cu celelalte suplinitoare de ocazie, care puneau copiii să copieze din cartea de citire, în timp ce tricotau fără întrerupere. Închise ochii strîns și încercă să se obișnuiască mai mult cu gîndul că George s-a întors. E aici, dincolo și... Un tremur pe care nu și-l putea stăpîni o străbătuse toată seara, dar acum, singură, așteptînd, auzea acest tremur. Fugi în bucătărie să încuie ușa, și, înainte de-a sufla în lampă, se privi în oglindă, își aranjă părul la tîmple, acolo unde, de amîndouă părțile, apăruseră două șuvițe argintii, care o făceau să pară, în mod ciudat, mai tînără. Apoi, pășind pe vîrful picioarelor, intră în dormitor. El era întins în pat, acoperit pînă la bărbie.

— Parcă... ești un țigan, rîse ea, dar se opri îndată : nu-și recunoștea vocea. Cu mîini tremurătoare începu să se dezbrace, apoi, cuprinsă de-o sfială neașteptată, stinse lampa și, pe întuneric, din cîteva mișcări își smulse rochia. Îl auzea răsuflînd greoi, sacadat, și tulburarea ei crescu ; își trecu, cu un fel de spaimă, degetele de-a lungul șoldurilor pline și tari, apoi, înfiorată de această mîngîiere și de tot ce-i trezea în minte : sutele de nopți, cînd stătea așa, cutremurată, în mijlocul camerei, neîndrăznind să se miște, dorind atît de somnul, se strecură în pat...

Rămaseră multă vreme nemișcați, înainte de a se apropia unul de altul ; în clipa cînd îi simți respirația fierbinte, încărcată de tutun și de țuică, pe gît, nu se mai putu stăpîni, începu să-l sărute cu lăcomie sălbatică, strîngîndu-i mîna la piept, ca el să nu poată face nici o mișcare, să-l regăsească, să uite înfățișarea lui străină și privirea lui.

— Iartă-mă, îi șopti la ureche, că sînt atît de... nerușinată... dar tu nu știi... nu știi... cît am fost de singură... În clipa cînd el o cuprinse, îi simți ciotul mătăsos și fierbinte al brațului zbătîndu-se pe sîn.

Și rămase nemișcată, tremurînd de bucurie și de durere.

10

Deodată Mitru împinse blidul de pămînt din fața lui cu atîta sălbăticie, că-l zvîrli de pe masă jos, unde se sparse în bucăți și zeama făcu o stea gălbuie pe podeaua de lut. Florița își înghiți strigătul de spaimă, înhăță o cîrpă murdară și, îngenunchind la picioarele lui, începu să șteargă. Mitru nu mai zise nimic, rușinat. Pe furiș își întoarse pe dos buzunarul, ca să mai adune cîteva fire de tutun.

— Tăicuță — șopti atunci Fănică foarte bucuros — am furat niște foi de duhan, din podul Lădoiului... Le-am pus în cuptor să se uște... Oare ți-or fi bune ?

Deși isprăvise de șters, Florița nu se ridicase de jos și Mitru îi văzu umerii încremenind.

— Mai taci ! zise moale, fără s-o privească.

Se sculă și pășind pe vîrful picioarelor, se strecură pe lîngă cuptor, deschise ușița și scoase frunzele mari, late, de tutun încă verde. Le fărîmiță între degete, își mirosi palmele și strănută.

— Fănică ! Mai culcă-te odată ! se răsti Florița. Iaca, îi trecut de miezul nopții... Acuma vine strigoaia, ia te uită !

Mitru ieși în pridvor. Ocolul strălucea de curățenie, nisipul mărunt de pe jos părea pieptănat cu mătura. „Iară a măturat-o — se gîndi furios — și de cîte ori i-am spus să n-o mături, mintea ei de ludă !« Știa că nevastă-sa muncește ca o slugă, mulge vacile, rînește gunoiul din grajd, adapă caii. El, înadins, se scula mai tîrziu, să nu dea ochii cu Cloambeș. Furia aceea stăruitoare, ca o boală îndelungată și dureroasă, îi trecuse acum, dar simțea că nu i-ar fi trebuit mai mult de-o mișcare sau de-un cuvînt ca să-l apuce nebunia și să sfarme capul lui Lădoi. Și cînd se mai gîndea că e în casa lui și n-are unde se ducă, că dușmanul lui de moarte îl hrănește, îi venea să spargă totul în jurul lui. În sat nu ieșea aproape deloc. I se părea că citește în ochii oamenilor batjocura, și asta n-o putea răbda. Nu mai departe de ieri, Sofron, primarul, îl întîlnise noaptea tîrziu : Mitru se întorcea de la arteziană, cărînd un hîrdăiaș, treabă pe care un bărbat n-ar fi făcut-o nici dacă i-ar fi fost muierea pe moarte. Numai femeilor le ședea bine să vie la arteziană și să bîrfească de cîte-n lună și-n stele, așteptînd să le vie rîndul la apă. Dar Florița căzuse pe pat, ca pălită în frunte, adormise sforăind gros : s-a dus el după apă. Era și tîrziu, nu s-a întîlnit cu nimeni, dar, venind spre casă, se izbise de Sofron, pe cărăruia îngustă și veșnic noroioasă care ducea de la arteziană la șosea.

— Ei, tu ești ? îl recunoscu Sofron. Nu ți-am văzut obrazul de cînd te-ai întors. Bine te-au adus bunul și înduratul Dumnezeu și rugăciunile Floriții. Îmi pare bine și că ți-au venit mințile la loc, omule... Noi românii trebuiește să ținem unii cu ceilalți.

— Du-te-n p... mîne-ta ! horcăise Mitru, simțind că se îneacă. Du-te, măi boșorogule, pînă nu mă uit de mine și te coiez ! Și, după ce primarul se depărtase mormăind speriat, dăduse cu hîrdăul de pămînt.

Stătu multă vreme în ograda cea mare ; pe la miezul nopții, razele lunii, rotundă și albă ca slănina, începură să mături pămîntul. O clipă îi trecu prin minte, cu un oftat, gîndul că ar fi mai bine să scoată cureaua și să se spînzure acolo, de nucul cel mare. Ca să spulbere otrăvurile din el, începu să dea cu bocancii în pomi, în pietre.

De sub ținte săreau scîntei mici, albăstrii. Se opri și din asta. Floriţa îl ruga în fiecare zi : „Mitre, fă bine și lapţ-i bocancele acelea. Îi cald amu, poţi umbla și desculţ... Ţi-or prinde bine la iarnă...“

Se rezemă cu spatele de trunchiul zgrunţuros al părului cel bătrîn și fumă neîntrerupt, pînă-l podidi o tuse seacă, răscolitoare. În jurul lui toate erau albe și frumoase : casa de piatră, caișii sădiţi de-a lungul gardului păreau niște santinele încremenite ; din grajdul mai arătos decît casa lui care arsese se auzeau zgomotele stinse ale rumegatului și sforăitul neliniștit al lui Mircea, armasarul de Panonia, care simţea venirea primăverii. Nu sufla vîntul și, totuși, frunzele crude foșneau... Atunci îi veni să plîngă. „Ei, cum ţi-aș da eu foc, cugetă... Cum te-aș arde, ca pe un porc ce ești, să nu-ţi rămînă decît praful și pulberea...“

Spre dimineaţă frigul îl potopi. Clănţănea din dinţi. Dacă Lădoi nu-i dă boii și plugul, pămîntul rămîne neluerat. De la altcineva n-avea de la cine să ceară, jumătate din sat rămăsese fără atelaje. Plugul lui îl vînduse Floriţă azi-iarnă, unor unguri din Simand, bată-i Dumnezeu și pe aceia. Săraca, s-a gîndit bine, n-a vrut să se împrumute de la Lădoi. Ar fi însemnat să-i slugărească după aceea vreo doi ani : drept că pînă la urmă n-a mai avut de ales și tot i-a cerut grîu și porumb. Poate ar fi mai bine să se ducă și el să se facă tîlhar în pădurea Șupreușului. Pînă i-o prinde... Că, de prins, tot are să-i prindă.

Mitru slăbise, mînca puţin, cu greaţă, ca și cum ar fi cules fiecare îmbucătură cu buzele, de la picioarele lui Cloambeș. Ochii i se înfundaseră în orbite și străluceau la fel cu ochii ţiganilor flămînzi. Dar pentru ţigani nu-i rușine cerșitul și mănîncă și mortăciuni, cînd n-au încotro.

Cînd cerul deveni lăptos și frigul pătrunzător, se strecură în casă și se întinse alături de Floriţa. Ea dormea cu gura căscată și frigea toată. Dar Mitru nu-și putu afla somnul. Se gîndea că rușii au fost deștepţi, au omorît pe domni ca pe ciini și s-au înfruptat din averile lor. Așa era bine, să nu rămînă sămînţă de domn pe toată faţa pămîntului, să fie toţi oamenii la fel de flămînzi și de zdrenţăroși, că atunci nu mai ţi-e rușine de alţii. Floriţa se trezi și, cînd își închise gura amorţită, dinţii îi pocniră. Temătoare, voi să iasă de sub pătură, dar

Mitru o prinse de mînă. Ea țipă speriată; îl crezuse adormit.

— Să nu te duci nicăierea, auzitu-m-ai? șopti el.

— Dar... vezi că...

— Să nu te duci, că-ți rup oasele...

Ea se lăsă să cadă înapoi, pe perna de paie.

— Și să nu plîngi, urmă Mitru cu ochii în tavan.

— D-apoi vezi că... Mîncăm de pe urma lor... și-i musai să...

— Ține-ți tu gura, atîta-ți spun.

Mai tîrziu se trezi și Fănică și ea-i dădu o bucată de pîine, un cartof și o ceapă încolțită. Tresărea tot timpul și de cîteva ori îl întrebă pe Mitru dacă n-are cumva treabă în sat, ori poate vrea să se ducă să vadă pămînturile. Era proastă, săraca, parcă el nu pricepea... Iaca, pricepea și nu voia s-o lase. O s-o țină așa, lîngă el, să vadă ce se întîmplă.

Pe la șapte, cineva tropăi pe prag.

— Sculatu-v-ați? Să nu vă găsesc goi...întrebă, veselă, vocea lui Cloambeș, de afară...

— Da, unchiule, poftește... strigă Florița speriată.

Cloambeș intră sprinten, veni drept la Mitru și-i spuse cu prietenie:

— Mitre dragă, venii să te rog ceva...

— Spune, mormăi el, răgușit din pricina mirării.

— Fă bine și hai cu mine pînă-n Grinduri... Trebuie să gunoiez nește pămînt... Fă bine și ajută-mă, că ți-oi mulțămi...

Uluit. Mitru se uită la el, întrebîndu-se dacă a înțeles bine. Florița se repezi:

— Merge, unchiule, de bună seamă că merge, cum să nu meargă?

Încet de tot, Mitru se sculă de pe laviță; era din ce în ce mai curios. Cloambeș ieșise și-i strigă din curte:

— Fă bine și înhamă caii, că eu mă duc să poroncesc muierii să ne pună ceva de îmbucat. Ceva bun. L-am chemat pe văru Cula să mă ajute, dară azi e ocupat la gară, are servici...

Pășind ca după o beție, Mitru intră în grajd, scoase cei doi cai lucioși, țesălați și nerăbdători, apoi intră în casa mare să ia hamurile. Cînd isprăvi de prins, veni și Lădoi: trăsese pe el un laibăr militar și-și pusese în cap un clop vechi, mare cît un ligheau

— Furcile le-ai luat ?

Deși se silea să-i vorbească prietenește, vocea lui, atunci cînd puse întrebarea aceasta, răsună poruncitoare, de stăpîn. Mitru clătină din cap și se sui pe capră, fărîndu-și tot timpul ochii. Florița se repezi și deschise poarta, apăsînd cu tot trupul asupra canaturilor ferecate.

Gunoiul mirosea puternic a dospitură dulceagă. Lădoi se cocoțase chiar în vîrf și de acolo îi întinse lui Mitru o țigară națională.

Căruța grea, puternică, zdroncănea pe pietrișul uliței. Mitru nu se uita nici în stînga, nici în dreapta ; își ațintise ochii asupra spinărilor lucioase ale cailor, unul negru, celălalt murg. Apărîndu-se de muște, calul din dreapta îl plesni cu coada peste mînă. Rizînd prostește, Mitru îi arse un bici, cît putu de tare, și calul zvîcni înainte, gata să tragă căruța în șanț. Tocmai treceau prin fața primăriei și notarul Meliuță ieșea din casă, cu ochelarii pe nas, strălucind de mulțumire.

— Aha... aha... La sfînta muncă ?

— Acolo, domnule notar... Vai și amar de mama lui, spuse Lădoi după ce se mai depărtă. Îi rîsul satului... Slab domn... Mitru tăcu tot timpul drumului. Îndemna caii cît putea, nu știa de ce se grăbea, cu un fel de bucurie. Pămîntul tînăr răspîndea răcoare, dintr-un salcîm o pasăre țipa și jur împrejurul lor fîșîiau ascuțit porumbiștile neculese, galbene, cenușii. Din goana căruței, Mitru plesni cu biciul asupra unui tuleu înalt ; sfîrcul de piele se încolăci în jurul trunchiului și se făcu nod. Apoi, după ce străbătură nenumărate cotituri, în fața lor se ivi pămîntul lui Cloambeș, negru, lucrat din vreme. Coborîră și începură să descarce gunoiul în grămezi mici. Picioarele lui Mitru, afundîndu-se pînă la glezne, simțeau pămîntul călduț, afînat, gras, mărunțit ca nisipul. După cîțiva pași, ca o căldură, ură îl năpădi iar, dar nu împotriva lui Cloambeș, ci împotriva pămîntului acesta, negru și tăcut. Ar fi vrut să-l poată spulbera, să-l sape, să rămînă apă împuțită în loc. Înfipse furca adînc și se întoarse spre Lădoi, care venea în urmă. Acesta se sperie pesemne de privirea lui, că-i întinse repede o țigară.

— Nu-mi trebuiește, făcu Mitru cu glas străin, și-l lovi ușor peste degetele întinse. Țigara căzu în brazdă și rămase acolo, ca un vierme alb, țeapăn.

Mitru își alipi obrazul de coada lustruită a furcii, își înfundă mîinile în buzunare și scuipă printre dinți. Îl măsură pe Lădoi din cap pînă-n picioare, de la obrazul slab pe care pielea atîrna în lăbărțături fleoșcăite, se opri pe ochii lui fără culoare, ca ai orbilor din naștere, pe umerii coșcoviți, pe țurloaiele picioarelor, subțiri ca niște mături.

— Și zi, mă, izbuti să spună într-un tîrziu. Tu crezi că eu sînt o zdreanță ?

Groaza se răspîndi pe obrazul lui Lădoi, care albi, ca și cum cineva i-ar fi aruncat între ochi un pumn de smîntînă. Dar cizmele i se înfundaseră în pămînt, așa că nu mai putu să se miște... În jurul lor, pînă departe de tot, era pustiu, se auzeau numai plîngerea porumbiștilor și plescăitul moale al vîntului.

Mitru rîdea senin, frecîndu-și obrazul de coada furcii. Apoi o lovi cu pumnul și furca, înfiptă adînc, se clătină și rămase piezișă.

— Zi, măi unchiule, ori ce dracu-mi ești... nu te temi tu de mine ?

— Mitre...

— Te-am întrebat ceva... și făcu un pas spre el, zîmbind mereu.

— Mitre, pentru numele înduratului Dumnezeu,

— Te-am întrebat ceva, spuse Mitru.

— Mă tem, șopti Cloambeș.

— Bine. No, atunci destupă-ți urechile... Atîta vreme cît am să trăiesc, așa să știi, eu am să te nimicesc pe tine, mă poțoală ! Iaca așa ! Se aplecă iute și culese un pumn de humă ; strînse degetele și țărîna țîșni printre ele.

— No, și acuma hai să ne gătăm treaba, că ne vorbirăm vorbele.

Îi întoarse spatele și descărcă tot gunoiul. Cînd isprăvi, privi în urmă : Lădoi era tot acolo, nemișcat, împietrit. Nici în drum spre casă nu-și vorbiră. Mitru se mira : ce-i cu el, de tace așa ?... Că doară nu și-o fi închipuit că l-a iertat, ierte-l viermii cei neadormiți...

Abia în clipa cînd trecură prin fața primăriei, care se afla la capătul dinspre apus al satului, Lădoi se sculă în picioare și începu să urle, înecîndu-se și scuipînd :

— Să ieși din casa mea ! Să ieși ! Ghilcoșule ! Are să mă omoare într-o noapte ! Să ieși, zic ! Acuma să ieși !

Mitru biciui caii, căruța zbură înainte și Lădoi căzu pe fundul ei, lovindu-se la genunchi. Acasă, Mitru nu așteptă să i se deschidă poarta, ci dădu buzna cu ruda căruței în ea. Trase de hățuri și, înainte de-a se da jos, începu să strige :

— Floriță ! Adună-ți boarfele ! Plecăm !

Și ușa casei celei mari, și a celei mici, unde locuiau ei se deschiseră în același timp. Florița albi, își duse colțul cîrpei la gură, iar Aurelia se repezi valvîrtej pe trepte.

— Da, adună-ți boarfele, ori ai surzit ? strigă Mitru. Sări din căruță și se propti în fața lui Cloambeș, care-și freca genunchii. Îl înhăță de piept și-l lovi din toate puterile, cu piciorul în burtă.

— Luncani ! urlă Aurelia, repezindu-se în ulița. Săriți !

Cloambeș căzuse jos și se zvîrcolea slab. Mitru îl ridică iar, numai cu o mînă. Cu cealaltă începu să-l plesnească peste obraz, una după alta, o dată cu dosul, o dată cu fața palmei și nu se opri pînă nu-i amorțiră toate degetele. Din vecini năvăliră cîțiva oameni, băgîndu-se între ei.

— Mitre ! Ce faci, mă ! Ai luzit, mă ?

— Nu vezi că moare, mă ? Stai blînd !

— Taci, că-ți dau și ție vreo cîteva.

Oamenii îl duseră repede pe Lădoi în casă, purtîndu-l pe brațe. Din nări i se scurgea un șuvoi gros de sînge negricios, năclăindu-i toată fața. Mitru își trosni degetele și, fără să se uite la oamenii care-l priveau buimăciți, intră în casă.

— Gata ești odată ? o întrebă pe Florița care-l ținea pe Fănică de mînă. Băgînd de seamă că nu plînge, sări la ea, o cuprinse de gît, o sărută țocăit.

— Ei, Floriță, cît mă vezi pe mine viu, nu te teme... Că eu nu mi-s zdreanța nimănui... Haideți, haideți acasă...

Se încărcă singur cu toate lucrurile ce le mai aveau și ieși, pășind lung. Lumea, care se adunase ca la urs, se dădu la o parte, făcîndu-i loc. Din casă se auzea, ca un clopot tras în dungă, vocea Aureliei :

— Tulvai, că l-o omorît ! Tulvai, că l-o ologit ! Tulvai, doamne, ce m-oi ști face cu el, că iaca-i nimuric ! I s-or

umflat boașele, ca ludăile! Fugi careva după Catița Țuricului!

Mitru merse tot prin mijlocul drumului, ca la paradă. Din toate părțile, de pe ulițele lăturalnice, lumea se întorcea după el, clătinînd din cap.

— Doamne, cum l-a mai bătut pe unchiu! spuse Fănică și ea îi astupă repede gura cu palma. Dar Mitru auzise, și cînd se întoarse spre el, rîdea:

— Da ce mă? Asta-i bătaie?

CAPITOLUL III

1

Spre deosebire de ceilalți oameni cu stare, ale căror gospodării se înșiruiau de-a lungul șoselei, ca să se afle în inima satului, aproape de biserică și de fîntîna arteziană, Găvrila Ursului se statornicise la capătul dinspre apus, peste drum de primărie, pe malul răstocii care se lărgea în locul acela, făcînd un fel de iaz destul de adînc, cu o sclipire stinsă de ochi verde, sleit.

În spatele curții lui se înălța dolma, dar chiar dacă te-ai fi urcat pe ea nu vedeai nimic, deoarece Găvilă își împrejmuise gospodăria cu un inel stufos de salcîmi. Uneori oamenii, mirați de această schivnicie, își aduceau aminte cu admirație de casa cea veche a Ursilor, dar Găvrilă țistuia scurt și schimba vorba apăsat, dînd de înțeles fiecăruia că aceste amintiri îl jignesc.

Casa în care se născuse el fusese una din ciudățeniile satului, acum cîteva zeci de ani. Tatăl lui Găvrilă, Teofil Ursu, zis Mîndreața, adusese arhitect de la oraș, un neamț gras, care umbla în izmene scurte și dimineața își răzuia dinții cu o periuță. Casa s-a înălțat repede și era nemaipomenită : ferestrele mari de doi metri, acoperiș de tinichea, despre care copiii credeau că-i de argint și stăteau ceasuri întregi în fața lui, să-l vadă cum strălucește la soare. Dar asta a fost numai începutul uimirilor. Teofil și-a cumpărat o cutie de lemn în care era înșurubată o trîmbiță lungă, pe unde se auzea vocea unui cîntăreț. Părintele Aavram, tulburat și îngrijorat, a venit s-o vadă, s-a învîrtit temător în jurul ei, a ascultat glasul țipător, neomenesc, și-a făcut cîteva cruci și i-a poruncit s-o arunce în răstoacă, în clipa aceea.

— Da, părinte, aista-i garmafon, i-a rîs în nas Teofil.

— Ba, aista-i vocea lui Mamona ! A lui „bată-l crucea și tîmîia" !

Seara, cînd se întorceau vacile de la imaș, Teofil ieșea în fața casei, așeza pe o măsuță cutia și o punea să cînte. Speriate, ca și cum le-ar fi pișcat columbaca, vacile năvăleau toate pe cealaltă parte a drumului, răsturnînd femeile care veneau de la arteziană. Teofil se prăpădea de rîs și le striga :

— Nană ! Vezi că ți s-or suit poalele-n cap și ți se vede „Oradea" !

— Dumnezeu să te bată ! strigau ele, mai speriate, mai rîzînd și apărîndu-se de vacile înspăimîntate.

Teofil era frumos, bogat și, cu toată nebunia lui, care a început din ziua cînd a murit taică-său, om așezat și zgîrcit, femeile mureau după el. Ca să arate că nu i-s mințile tocmai atît de împrăștiate pe cît se părea, Teofil s-a însurat cu Rozalia Cloambeș, fata lui Cloambeș zis Lădoi, care se întorsese din America plin de bani și a fost primar pînă la moarte. Nevasta nu era urîtă : înaltă, lată în șolduri, rumenă la față și fudulă din cale-afară. Dar numai la doi ani după nuntă a început să se ofilească și să arunce în toate părțile căutături speriate de vietate hăituită. Teofil o bătea, trăia cu toate slujnicele, avea țiitoare și a mers cu nerușinarea pînă acolo încît a adus-o pe una în casă, de Paști, și a ținut-o trei săptămîni. Nimeni nu-i putea zice nimic, deoarece era foarte bine văzut de stăpînire, fiind prieten cu un grofșor ungur din tîrgul învecinat, cu care o ținea în petreceri fără sfîrșit. Rozalia se spetea cu gospodăria, cu pămîntul, cu slugile, iar el lipsea cu săptămînile ; cînd era acasă dormea pînă la prînz, iar tot lucrul care-i plăcea să-l facă era să se plimbe pe pămînturi, călare și beat.

De la o vreme, calul nu l-a mai mulțumit și și-a luat bicicletă, ca să mai aibă satul de ce să se mire.

Copii au avut destui, dar n-aveau vlagă, se stingeau curînd, și uneori Teofil întreba :

— Auzi tu, muiere, da unde-i Traian, ăla mic ?

— O murit amu-s două luni, păgînule, mînce-te viermii cei nedormiți !

Singurul copil care le-a rămas a fost Găvrilă. A crescut împreună cu pruncii slugilor, mai mult prin casele lor ; pe urmă, cînd s-a mai ridicat, mamă-sa îl lua la ea și-i povestea toate necazurile vieții ei fără bucurii, din pricina „bolundului" pe care Găvrilă s-a învățat să-l privească ca pe un dușman. Îl măsura cu ochi răi, piezișiși, decît

să stea de vorbă cu el, mai bine umbla prin curte pînă la miezul nopții. Mamă-sa îi băgase în cap că Teofil vrea să prade tot, ca să nu-i rămînă lui nimic. Și, într-adevăr, cu cît îmbătrînea, Teofil își pierdea mințile. Dăduse între niște jucători de cărți, care-l sugeau ca lipitorile, aţîţîndu-l mereu că-i prost și nu știe să joace, pînă cînd lui i se suia sîngele la cap și nu mai vedea cum schimbă între ei cărțile pe sub masă. Găvrilă era de șaptesprezece ani, dar arăta ca de douăzeci și cinci, așa era de stors de vlagă.

Fără știrea lor, Teofil și-a ipotecat două iugăre, a pierdut banii și n-a avut curaj să spună nimănui, iar într-o bună zi s-au trezit că li se ia pămîntul. Chiar în ziua aceea Găvrilă trebuia să plece la armată. Tatăl său s-a ascuns, ca să nu dea ochii cu el. Înainte de plecare, Găvrilă i-a lăsat vorbă că dacă nu se potolește, măcar acuma cînd are părul alb, are să vină de la armată, îl omoară în bătăi și după aceea îl bagă în „Casa galbenă".

Cine știe cc-ar mai fi făcut bătrînul, dacă nu l-ar fi lovit moartea pe neașteptate. Rozalia era la Timișoara, la fecior, iar el și-a adus în casă o fetișcană de optsprezece ani, una Floarea Vireagului, o negruță cu carnea ca piatra și ochi blestemați. A petrecut cu ea o zi și-o noapte, pe urmă s-au certat și fata, bătută bine, a fugit. Teofil, beat, s-a culcat cu pipa aprinsă în gură, iar cînd s-a trezit casa ardea. Ameţit, stors de puteri, s-a repezit afară, să scoată apă din fîntînă. S-a aplecat asupra ochiului negru, lucitor în bătaia lunii, l-a apucat ameţeala și a căzut înăuntru. Cînd focul a răzbit prin acoperiș și prin ferestre și au alergat oamenii cu găleţile, el era de mult umflat. I-au făcut înmormîntare după datină, cu patru popi. Găvrilă, venit în permisie, pășea stîngaci, în uniforma cenușie, părăoasă, cu capela în mînă, alături de mama sa năucă de durere. La pomană a fost petrecere mare și preoții, prieteni ai răposatului, și-au adus aminte ce creștin de treabă a fost Teofil, ce tovarăș bun de petreceri. După ce-au mai golit din rachiul de prună, au vorbit și de femeile rele de muscă pe care le iubiseră cu toții, împreună. Atunci s-a scîrbit pe veci Găvrilă de biserică și de slujitorii ei, mai degrabă ai satanei decît ai lui Cristos. Tocmai venise în sat un predicator baptist, om tăcut, foarte învăţat; care propovăduia adevărata evanghelie. Găvrilă l-a ascultat de multe ori, pe urmă a început să-i ceară sfaturile. Spre marea mînie și durere a pă-

rintelui Pinteriu, ginerele popii Aavram, care trecuse la domnul la vîrsta de nouăzeci și opt de ani, tot mai mulți lunceni au început să ocolească biserica și să se adune la predicator. La un an după aceea, erau destui credincioși baptiști ca să poată clădi un templu din banii lor. Au primit din America un armoniu și, în fiecare duminică dimineața, sunetele lui multe răsunau pe ulița cea mare, însoțite de vocile tărăgănate ale femeilor. Găvrilă a vîndut locul pe care arsese casa și și-a înălțat alta, la marginea satului. Numai la chip semăna cu Teofil ; la fire era altul, parcă n-ar fi fost zămislit de acesta. Așezat, cuminte, om cu carte, a cîștigat prețuirea oamenilor din sat, pe măsură ce treceau anii. Însurătoarea i-a pus la loc ceea ce împrăștiase Teofil. Cu vremea nu mai ținea argați, deoarece avea opt feciori, deci brațe de muncă destule. Îi botezase cu nume din Scripturi : David, Isaiia, Iona, Adam, Iosif, Ezechil și Lazăr ; nimeni n-a rîs, deoarece Găvrilă era un om atît de puțin ciudat și de socotit, încît pesemne că, dacă a făcut așa, a avut gîndurile lui bine cumpănite. Feciorii erau zdraveni cu toții, nu beau, nu fumau, la horă nu-i vedea nimeni și le mersese vestea că-s lucrași fără pereche. Uneori oamenii se mirau cum de izbutește să-i țină în frîu pe toți, așa de bine ; cînd s-au însurat, Găvrilă nici n-a vrut să audă de împărțirea pămînturilor, nici de plecarea feciorilor. Și-a tot mărit gospodăria, adăugînd odăi pentru noile familii, încît așezarea lor ajunsese să semene cu un cătun. Tot ce făcea îi ieșea bine, avea părerile lui din care nu-l putea scoate nimeni, se ținea deoparte și nu ți-ar fi dat bani cu împrumut nici dacă te-ai fi întins de foame înaintea lui : te miluia doar cu o predică, spusă cu multă blîndețe, și te povățuia să nu te bagi dator, deoarece datoria e robia trupului și a sufletului. Predicatorul a murit după un timp ; era bolnav de inimă și i-a venit rău pe drum, într-o iarnă. În locul lui n-a mai venit nimeni ; Găvrila Ursului cunoștea pe dinafară amîndouă testamentele și-i plăcea să le tălmăcească.

Parcă nici nu îmbătrînea : mic, bine legat, cu ochi albaștri, copilărești și o mustață porumbie, rotundă, îl vedeau oamenii pășind pe uliță, fără fudulie, dar cu un mers cumpănit, de om care se știe deasupra. Spre bătrînețe, plăcerea lui de-a vorbi din scripturi era cam obositoare și tinerii rîdeau de el pe ascuns. Avea o singură

fată, Măria, despre care chiar și gurile cele mai otrăvite nu puteau să spună că nu e frumoasă și așezată. Cînd veneau la templu, ea pășea alături de Găvrilă, înaltă, subțire, albă la față, cu ochii mari, căprui și umezi. Nu mergea ca celelalte fete, legănîndu-se și săltîndu-și șoldurile, nici scuturîndu-și pieptul, ci pășea ușor, parcă aluneca pe gheață, dînd doar o ușoară legănare celor douăsprezece fuste, care o făceau să semene cu un clopot de mătase. În urma lor, potoliți, veneau feciorii și nevestele lor, ținîndu-se de batist. În afară de Ezechil, toți erau bălani și cam greoi; priveau mai mult în jos și se poticneau în vorbă, mai ales în fața tatălui lor. Oamenii spuneau că Găvrilă îi strunește fără milă, neingăduindu-le nici o vorbă contra și în ochii lui avea prețuire acela care muncea mai bine și tăcea mai mult. Avusese noroc că nu i se prăpădise nici unul în război, se întorseseră tot așa de supuși ca înainte, afară de Ezechil. Acesta nu semăna cu nici unul dintre ceilalți, era negricios, păros ca un câine, urît, cu nas mare, ascuțit, fălci puternice, mereu albăstrii din pricina bărbii pe care nu prididea să și-o radă. Pășea legănat, bălăngănindu-și mîinile pe undeva pe la genunchi, vorbea puțin, chinuit; doar din cînd în cînd se spărgea ceva în vocea lui, ca un răcnet înăbușit. Mare a fost mirarea tuturor cînd, într-o duminică, Ezechil a apărut la horă, s-a oprit la tejgheaua lui Laboș, s-a îmbătat, apoi a jucat cu toate fetele și la urmă l-a bătut cumplit pe feciorul primarului.

În vremea refugiului, printre puținii oameni din sat care nu și-au luat lumea în cap a fost Găvrilă. A privit un timp, clătinînd din cap cu milă, curgerea dezmățată a puhoiului, spre podul unde se înghesuiau căruțe și oameni gata să rupă pălimarele, a rîs cu îngăduință cînd au venit oamenii să-l sfătuiască s-o ia și el la picior. Pînă seara și-a îngropat toate grînele, a scos din casă lucrurile mai de preț și le-a ascuns, însemnînd pe hîrtiuță locul fiecăruia. Măriei și nurorilor le-a făcut culcuș în pod, într-un cotlon pe care nu-l putea descoperi nimeni, a trimis caii în pădure cu Lazăr, copilul lui cel mai tînăr, pe urmă, luînd o carte, s-a așezat să citească. N-a avut de suferit nimic, soldații dușmani nici n-au tras la el, iar peste o lună, cînd au început să se întoarcă luncanii sărăciți de tot, rupți de osteneală, cu avutul prăpădit, au început să-l privească cu respect, ca pe cel mai destept

om pe care l-a avut satul vreodată. Cuvintele „Ce te ţii aşa de deştept, parcă eşti Găvrila Ursului" ajunseseră un fel de zicală. Primarul şi notarul îl respectau din calea-afară : tot timpul cît ruşii au trecut prin sat — deoarece podul fusese aruncat în aer şi alt drum spre Salonta nu era — nu i-au trimis militari în cvartir, decît o singură dată, şi atunci un ofiţer. Acesta era de undeva de pe lîngă Tiraspol şi ştia binişor româneşte. Cu toate că era foarte tînăr, Găvrilă l-a omenit ca şi cînd ar fi fost cel puţin general, deşi pe urmă i-a părut rău. Ofiţerul se purtă rece, aproape duşmănos şi, ca să-l îmbuneze, mai ales că nu ştia ce are, Găvrilă îl duse prin toată gospodăria, îi arătă locuinţele feciorilor, acareturile, curtea grajdurilor.

— Da' slugile unde stau ? întrebă pe neaşteptate ofiţerul. Unde-s bordeiele lor ?

— N-am slugi, tovarăşe, îl lămuri Găvrilă. Mi-a dat Dumnezeu opt feciori, mă ajutorez cu ei...

— Ei, n-ai ! rîse batjocoritor ofiţerul. Ori ai ascuns ?

— Ce s-ascund, tovarăşe ?

— Noi nu tovarăşi ! îi spuse aspru ofiţerul, privindu-l cu ochii lui albaştri, copilăreşti, încruntaţi. Tu eşti *culac* ! Exploatator...

— Doamne, apără şi păzeşte ! se sperie Găvrilă.

După ce-l aşezară în odaia cea mare, Găvrilă veni la Ezechil, pe care ştia că se poate bizui la greu, şi-i spuse cele petrecute. Ezechil îl ascultă în tăcere, rotind ochii mînioşi şi îl întrebă scurt :

— Cine ştie că o venit la noi în cvartir ?

— Da de ce ?... Ce-ţi trece prin minte, zăludule !

— Nimica ! se răsti Ezechil. Da' dacă vine mîine dimineaţă cu cătanele şi ne pune foc ? Ha ?

Supărat pe prostia lui, Găvilă se duse să se culce dar nu putu închide ochii toată noaptea. Pînă astăzi, toţi cei cu care avusese de-a face îi vorbiseră cu respect, căutînd să-i intre în voie, să nu-şi facă Găvrilă cumva o părere rea despre el, şi uite, dintr-o dată, rusnacul se leagă de el, după ce-l omenise ca pe un domn ofiţer. Neliniştea şi frica nu-i dădeau pace, şi a doua zi, cînd ofiţerul se pregătea de plecare, veni la el şi, foarte umilit îi ceru voie să-l întrebe ceva :

— Spune...

— Nu vă supăraţi, dar eu n-am înţeles de ce sînteţi supărat pe noi... Poate v-am necăjit cu ceva... atunci

binevoiți și ne iertați, că la noi așa sînt obiceiurile... Ați spus că sînt *culac*, iar eu n-am înțeles...

— O să înțelegeți mai tîrziu, spuse ofițerul, mai blînd. Tu ești bogat, alții sînt săraci... Acuma cei săraci o să vă bată...

— Doamne apără, de ce să ne bată ?...

— Pentru că voi sugeți sîngele celor săraci...

Încremenit, Găvrilă nu mai găsi un cuvînt, și începu să se legene de pe un picior pe altul. Nu mai spuse nimic, puse pe Ezechil să-l petreacă pe ofițer pînă la poartă și s-o încuie bine în urma lui. Din ziua aceea deveni și mai tăcut decît era de obicei. Seara, cînd oamenii care se adunau la el povesteau tot felul de istorii, clătina din cap, dîndu-le de înțeles că și el știe destule, dar e mai bine să tacă. Într-o seară, Gligor a Hahăului, un munte de om, povesti cum a văzut la oraș o manifestație a comuniștilor : umblau pe uliță, cu steaguri, cît frunza și iarba și strigau „Jos Maniu și Brătianu", iar în piața unul a ținut o cuvîntare, vorbind și despre țărani.

— Ei, să mă bată Dumnezeu dacă mințesc — dădea din capul lui mare cît o pîine, Gligor — așa a spus : „Să se deie pămînt țăranilor săraci, acelora care or venit din război". Își trase clopul pe ochi și murmură gînditor : Acuma, ce-i drept îi drept, dacă ne-ar da pămînt...

În clipa următoare toți încremeniră, pentru că Găvrilă, cu ochii ieșiți din orbite, se năpusti asupra lui Gligor.

— Nu ți-i rușine, Gligore ? Nu vezi ce scoți pe gură ? Om în toată firea... Vin... toate veniturile pămîntului să vă momească... și tu... hop, țop, asta-i bine ! N-ai prins pești în viața ta ? Ce ? Te duci la Teuz și începi să sudui pești ? Ha ? Sări în apă și dai cu bîta după ei să-i omori, ori le pui nadă ?

Auzindu-l cum strigă, Gligor se posomorî și mormăi gros ca un taur ; pe urmă își luă seama. Nu-i bine să te pui rău cu a Ursului pe vremuri de astea. Începu să rîdă, silindu-se să pară vesel :

— D-apoi, nu te supăra, bace Găvrilă... Nada-i mare și bună... Pe mine dacă mă nădește cu un iugăr... mi-s om !

Toți cei de față dădură din cap, încuviințîndu-l. Găvrilă nu mai spuse nimic toată seara, de se uitau toți unul la altul, întrebîndu-se ce are. Numai la despărțire, cînd dădu mîna cu toată cu ei, se întoarse pe umăr și-i strunci lui Gligor :

— Ei, Gligore, Gligore, fericiți sînt cei săraci cu duhul... Îmi povestești cum strigau vandrocii : *Jos cu Maniu și cu Brătianu !* Da știi tu cine-s ei ? Ai auzit tu de ei ? Știi tu ce-au făcut ei pentru țară ? În loc să te rogi să-i trăiască bunul Dumnezeu, că-s oameni bătrîni... tu-mi povestești ce strigau... *aceia*...

— Da, da, încercă să liniștească apele Culcușea... Îs oameni mari...

Săptămîna următoare Găvrilă se abonă la *Dreptatea*. În fiecare seară le citea celor veniți la el articolele din care reieșea cum își fac de cap comuniștii, cum îi asupresc pe români. Citea rar, nu zicea nimic, ci aștepta să vorbească alții. Iar cînd dădu de un articol al lui Hațieganu, în care se spunea că P.N.Ț. vrea să facă reforma agrară, îi vîrî lui Gligor foaia sub nas :

— Uite, Gligore, vezi și tu... Aștia-s oameni cu cap, gîndiți, și cînd spun o vorbă, aia-i bine spusă...

Gligor, care de cîteva zile își spărgea capul cum să împrumute caii de la Găvrilă, își trosni degetele bucuros :

— Noi, ăștia mai tineri, nu știm multe, bade Găvrilă... Am îndurat multe în război, dumneata nu știi, ori poate ți-or fi povestind feciorii. . Baiu-i acolo că ni-s săraci lipiți pămîntului, că altfel... ce treabă avem noi cu politica?

2

Un cer de seară din care se scurge o lumină subțiată își proptește marginile în zare, acolo unde, chiar cînd e senin, pare că dospește o furtună. Peste zi a fost cald, iar răcoarea neașteptată a serii e stingheritoare și tristă, și dinspre Teuz vine în valuri un miros de mîl și un clipocit molcom, gras și rece. Umbra salcîmilor se tîrăște încet și, în această înnegurare, pereții albi ai casei strălucesc parcă mai puternic decît soarele zilei.

Cu ochii micșorați, Găvrilă privea dincolo de dolmă, pe pusta încă arămie și năpîrlită, semănată, ici-colo, cu smocuri de iarbă firavă și crudă, cu tufe cafenii de scaieți. Îi era drag ceasul acesta cînd puterea zilei slăbește treptat, ca a unui om ce se stinge senin, de bătrînețe, și în clipele rare cînd se odihnea, toți îl lăsau în pace. Ochii lui se acopereau de o pîclă ușoară și auzea, neobișnuit de limpede, toate zgomotele de seară ale gospodăriei ca venind din depărtări : în grajd lipetele țîrîia în șiștar, o

noră bătea cu papucul fundul vreunui nepot neastîmpărat; în casele lor feciorii își odihneau pumnii mari pe fețele albe de masă, în așteptarea cinei. Pe ușa deschisă a grajdului, o limbă de lumină galbenă, încețoșată, se lăbărța în ocol; îndată se ivi Măria, cu mînecile suflecate pînă la cot, ducînd șiștarele pline, înspumate. O lăsă să treacă pe lîngă el și abia cînd ajunse la bucătărie, o chemă:

— Tu, fată...

— Da, tăicuță...

— Hai încoace...

Ea veni repede, oarecum mirată, și se opri lîngă stîlpul albastru al tărnațului, în umbră.

— Vino mai aproape, o chemă Găvrilă, aproape rugător.

— Tăicuță, nu ți-i dumetale frig? Îi răcoare...

— Nu.

Fata își mușcă buzele subțiri, roșii. Se temea de tatăl ei, o teamă crescută în ea odată cu anii, hrănită de smerenia cu care mamă-sa și toți frații îl ascultau fără crîcnire, mirîndu-se speriați atunci cînd ceva nu se întîmpla așa cum prezisese el. Feciorii, cel puțin, săreau ca arși, atunci cînd Găvrilă îi „ruga" să facă ceva; cu Măria nu prea vorbise cît era mică, rostul ei fiind să stea lîngă poalele mă-si și s-o ajute. Pe urmă, Măria mai mult simți decît își dădu seama că pe ea o iubește mai mult Găvrilă; el, care n-ar fi încuviințat pentru nimic în lume altă părere decît a lui, sau nici măcar ca o părere pe care o avea și el să fi fost spusă cu alte cuvinte, asculta atent tot ce spunea ea, privind-o ciudat, ca și cum ar fi pîndit-o. Și mai ales în ultima vreme o urmărea mereu, pe nepusă masă întreba, cu glasul lui domol și nepăsător: „Unde-i fata aceea?"

Maria tremura toată și n-avea somn, deoarece acum avea ce să-i ascundă. Se temea în halul acesta pentru că nu-și putea închipui ce-ar fi făcut tatăl ei dacă ar fi aflat, și-și dădea seama că el are să afle. În fiecare seară el o pîndea la ieșirea din grajd, o chema la el și-i punea tot felul de întrebări, alandala, care n-aveau nici în clin nici în mînecă una cu alta. Cînd scăpa de el, Măria se simțea secătuită de puteri și i se împleticeau picioarele. Acum stătea iarăși alături de el și se pregătea să-i facă față.

— Tu cu cine te ții? o întrebă Găvrilă, ascuțit.

Ea înlemni și simți cum sîngele îi umple obrajii, fierbinte și ațițat...

— Cu nimenea, tăicuță...

Din bucătărie, lampa lumina jumătate din obrazul lui Găvrilă, și ochiul albăstriu lucea umed, copilăros...

— Vino cu mine, șopti Găvrilă și, coborînd treptele, o luă înainte spre ograda cea mare, potopită de umbre. Căpițele înalte de fîn și paie păreau niște animale tolănite greoi, iarba înaltă și rece înțepa ușor pulpele goale ale fetei. Ograda era mare și îngrijită ca o livadă. În mijloc feciorii săpaseră o groapă adîncă, să aibă apă chiar pe vreme de secetă : în jurul ei iarba crescuse pînă la brîu și înăuntru se adunaseră sute de broaște, de nu se putea dormi din pricina lor. Găvrilă oftă, părînd că a uitat de fată ; vorbi încet, fără să se uite la ea :

— Apoi, ți-o venit și ție vremea să te măriți... Ți-o fost dat să-mi aduci om străin în casă... Să nu mă faci de rușine... Ți-oi da cincisprezece iugăre și casă și-ți sta și voi aici la mine, pînă cînd mi-oi închide ochii... Și, fără nici o legătură, dar neschimbîndu-și glasul : Am auzit că duminică ai fost la horă... (Baptiștii nu-și lăsau fetele și feciorii la horă, socotind că e loc de desfrînare ; în templu, nu o dată, Găvrilă tunase asupra celor care uită poruncile.) Măria plîngea ușor în ultima vreme, acum însă parcă ochii-i secaseră. Bîigui, mai mult moartă :

— Fă bine și mă iartă, tăicuță...

— Eu așa am socotit, că viața nu-i dată omului spre petrecere... Dară dacă tu vrei să te duci, du-te slobodă... Nu te mai feri. Ești tînără... Vorbise cu o mare tristețe și oboseală, cu ochii închiși, apoi se apropie de ea și voind s-o mîngîie îi trase broboada de pe cap.

— Voi sînteți tineri, aveți alte păreri...

Măria știa că acuma ar trebui să zică și ea ceva să-i facă plăcere și să spună că s-a dus o singură dată, de curioasă, că n-o să mai meargă niciodată, dar parcă i se încleștase gura și nu putea scoate o vorbă... Acolo la horă, pînă nu începea jocul, aștepta ca beată pe cel despre care știa bine că n-o să mai vie niciodată și așteptarea asta era singurul lucru care-i mai aducea aminte de el, ca și cum ar fi fost viu.

Dar tocmai atunci, din casă se auzi vocea slabă, cam fonfăită, a mamei :

— Găvrilă ! Vină iute, că te caută bace Culbușe !

Găvrilă stătu încă o clipă încordat în fața ei, apoi se întoarse sprinten pe călcîie și ieși din ogradă. Culcușea îl aștepta, tropăind lîngă poartă. Numele lui adevărat nu-l mai știa nici nevastă-sa și el însuși cînd și-l auzea tresărea stingherit. I se spunea „Culcușea" pentru că-i plăceau peste măsură sarmalele și, de sărbători, se îmbolnăvea de gălbinare. Obrazul îi semăna cu o varză roșie : avea o piele subțire, pe care soarele și vîntul o cojeau mereu, încît părea opărită ; genele-i căzuseră și nu era prea plăcut la vedere ; încolo, toți îl socoteau om de treabă. Nelipsit de la adunările din casa lui Găvrilă, se credea foarte înțelept, măcar că nu voia să arate asta nimănui ; se știa sărac și săracului îi șade bine prostia : dacă-l cred oamenii slab la minte, îi poate duce mai ușor. Găvrilă îl iubea, cu toate că era bisericos din cale-afară : cuvintele popii, bune sau proaste, se lipeau de el ca mîncarea, îl îngrășau sufletește. Mirat că venise înainte de ora cînd obișnuiau oamenii să se adune la el, Găvrilă îl cercetă atent dar, înainte de a izbuti să-l întrebe ceva, îl izbi înfățișarea cu totul schimbată a vecinului. El, om așezat și scump la mișcări, n-avea stare ; tropăia pe loc, își mozolea mustața între dinții stricați, negri și moi ca de șarpe bătrîn.

— Vină, pentru Dumnezeu, bace Găvrilă ! L-or omorît ungurii din Șimand pe Picu ! Ungurii din Șimand ! Vină la el ! Îi gata !

Gavrilă își aruncă pe umeri un laibăr negru și ieșiră grăbiți, ciocnindu-se unul de altul.

Maria rămase multă vreme în ogradă, plîngînd în tăcere, ușurător, mirată. Nu știa dacă de rușine sau de bucurie, dar simțea că toată lumea se scufundă cu ea. În jurul ei, în înserarea lină, totul mirosea nespus de puternic : iarba grasă, frunzele amare ale nucului, Teuzul mîngîiat de vînt și, mai departe, pusta. Și, deodată, ca și cum ar fi străpuns-o ceva, tot trupul îi fu răscolit de amintirea lui Petrea. Pișcătura ușoară a ierbii pe picioare o înfioră, inima începu să i se zbată neliniștită : îl simți viu, nerăbdător, în dosul căpiței. Clătinîndu-se, păși pînă acolo și se lăsă să cadă cu fața în jos, pe așternutul de paie ude se zvîrcoli scurt. Petrea era mort, viermii îi mîncau ochii stinși, mîinile mari ca lopețile și ea era însărcinată de pe urma lui.

3

Tot drumul Culcușea își chinuia mintea, încercînd să ghicească ce gîndește Găvrilă. Ar fi vrut să-l vadă zăpăcit, și-l încerca o bucurie răutăcioasă socotind că, deși Găvrilă nu se trădează prin nimic, trebuie să fie întors pe dos, deoarece sîngele apă nu se face. Tot voind să-i vadă fața, se băga în el cu umărul stîng și murmura : „Ei, viață, viață, legată cu ață". Nu era om să nu știe că Picu, nebunul satului, era frate vitreg al lui Găvrilă, făcut de Teofil cu o văduvă bogată. Chiar dacă ai fi dat deoparte asemănarea care-ți scotea ochii, tot nu ți-ar fi venit să crezi că Mărchișoaia l-ar fi putut purta pe Picu în pîntece treisprezece luni, pentru că atîta ar fi trebuit să-l poarte, socotind că l-ar fi zămislit cu Marchiș, în cea din urmă zi a vieții lui pămîntești. Despre Teodor Marchiș, poreclit, nu se știe de ce, Picu, se puteau povesti o groază de lucruri. Pe cît era Găvrilă de așezat și de socotit, de zece ori mai spulberat la minte se arăta frate-său vitreg. Cît a fost fecior, nu trecea duminică fără să nu fi tăiat pe cineva pentru o fată, dintr-o sudalmă, sau numai pentru că i se suia sîngele la cap. Cînd s-a însurat, i s-a năzărît că de acum înainte trebuia să păsească în fruntea satului. Cu cine se întîlnea, făcea cum făcea de aducea vorba de feciorii care o să i se nască lui, își holba ochii și se rastea :

— Mă ! Feciorii mei or fi regii țării, mă !

Pe Găvrilă nu-l putea suferi, îi scotea tot felul de vorbe spurcate, îi născocea țiitoare, omoruri, furturi de cai, poreclindu-l în fel și chip : „Jidovul", „Ștrimfli", „Cîcădare" și-i venea să turbe văzînd că aceste porecle, pe care le scornea nevastă-sa, nu prindeau. Pentru nimic în lume n-ar fi recunoscut că-s frați, mai degrabă ar fi spus că se trage din țigani, ori din unguri. Poate că răceala lui Găvrilă îl durea — fapt este că nu se știe căruia îi era mai rușine de celălalt — și voia cu tot dinadinsul să se ridice deasupra lui. Cum s-a însurat, a vîndut un sfert din pămîntul nevestei, să-și poată face cea mai arătoasă casă din sat. S-a zbătut, s-a înglodat în datorii și pînă la urmă a trebuit s-o sfințească neisprăvită, cu cărămizile rînjindu-se sîngeriu și jumătate din geamuri bătute în șipci. I-a chemat însă pe toți popii din împrejurimi, a îmbătat toată ulița și după aceea s-a dat la

fund. Trudea și înjura de dimineață pînă seara, bea de stingea, își zobea nevasta, care de multe ori a fugit de la el la neamuri ; de fiecare dată însă Picu a adus-o înapoi, după ce-i bătuse bine pe cei care-o adăpostiseră. A mai făcut una singură, cumplită, după care s-au scîrbit de el toți și-au început să-l ocolească.

Nevastă-sa, despre care ajunsese să creadă că era stearpă, a rămas grea și a născut o fată. Picu a vrut s-o omoare pe lehuză de ciudă că i se stinge neamul, apoi s-a posomorît și n-a mai scos o vorbă pînă la botez, cînd s-au trezit că vrea să-și numească fata *Rigo*, nume pe care-l purtau jumătate din vacile satului. Zadarnic l-au rugat popa, învățătorii, notarul ; Picu nu-i ascultă. Dădea din cap în stînga și în dreapta și tăcea. Bineînțeles, notarul n-a vrut s-o treacă în catastif cu astfel de nume și atunci Picu a botezat-o, tot ca pe vaci, *Stela*, nume care suna oricum mai omenește. dar pe el nu l-a auzit niimeni spunîndu-i fetei altfel decît Rigo. Lumea e rea și fata Rigo a rămas. A crescut mare, lăbărțată și domoală, parcă să-și îndreptățească numele. Nu s-ar fi uitat un fecior la ea să fi fost picată din soare și de zece ori mai bogată decît era.

Cînd a început războiul, pe Picu l-au dus pe front, de unde s-a întors ofticos, scuipînd sînge și slab ca moartea. Se îngrijea singur, cum îl învățase cineva, mîncînd ca un spart, bînd numai rachiu de la 50 de grade în sus, și fumînd mahorcă, despre care auzise că sufocă toate lighioanele acelea mici care rod plămînul. Cum s-a întremat puțin, s-a apucat de lucru. În sat nu rămăseseră decît muierile, boșorogii și copiii. Picu se spetea de dimineață pînă seara pe toate ogoarele, luînd jumătate și trei sferturi din recoltă, își angajase slugi cîțiva dezertori, dintre care pe unul l-au prins și l-au împușcat, tăia vite și le vindea pe ascuns la oraș, își hăituia fără milă nevasta și fata. Cînd au venit ungurii, le-a lăsat dracului să facă ce-or ști, iar el a pornit cu o căruță goală, la o zi după ce au plecat cei din urmă oameni, atunci cînd din turnul bisericii se puteau vedea infanteriștii unguri înaintînd spre sat. Pe drum, Picu se oprea prin toate casele părăsite, mai ales ale învățătorilor și popilor, de unde încărca plăpumi, haine, ceasuri, scaune, albituri. Cînd căruța se umplea cu lucruri le lăsa pe la cunoscuții lui prin sate, spunînd că i le dăduseră în păstrare „domnii"

din Lunca. La întoarcere, venind pe urma frontului, s-a ales cu patru cai, cîteva pușți și o mitralieră. Acum avea de toate. Socoti că va mai lăsa să treacă un timp înainte de-a începe să vîndă. La cîteva luni după ce lucrurile s-au mai așezat, a băgat de seamă că fetei îi crește burta. Le-a luat la rost pe amîndouă, cum știa el ; la început i-au spus că fusese necinstită cu sila de soldații unguri apoi, cînd nu s-a mai putut, că le omora, i-au mărturisit că a trăit cu un sergent român. Picu, care nădăjduia că faptașul e vreun fecior înstărit din sat, a început să facă spume la gură :

— Acuma te apuci și mă faci de rușine, cînd mă mai pun și eu pe picioare ? No, nu-i bai ! Nu-i mai vedea tu milă de la mine, de aici incolo !

A dus-o la Zerind, la un doctor, i-a dat acestuia șase saci cu grîu, s-o facă să lepede, iar la întoarcere a gonit căruța prin toate hîrtoapele. Cînd zdroncănea mai tare, se întorcea spre fată :

— Nu mori încă, nerușinata tîrgului ?

În noaptea aceea l-a podidit o tuse cumplită și sîngele i-a izbucnit pe nas și pe gură. Scuturăturile îi făcuseră lui mai mult rău. Crezînd că e gata și bucuroasă că le lasă înstărite, cu podul și odăile pline de tot felul de lucruri, nevastă-sa, altfel bleagă și mută ca o umbră, s-a repezit la el, plîngînd :

— No, crapă ! Nici pe dom' părinte nu ți-l aduc ! Stinge-te ca un cîine !

Iar Rigo, care avea călduri și nu știa pe ce lume trăiește, s-a sculat în pat, roșie ca sîngele și l-a blestemat :

— M-ai nenorocit ! M-ai făcut de rîsul lumii ! Mînce-te viermii cei neadormiți, pînă-n veacul veacurilor !

Picu a horcăit cît a horcăit, iar dimineața s-a sculat din pat, alb ca praful de cretă, s-a spălat de sînge și a început să se îndoape cu slănină și cîrnați. Cele două femei, moarte de groază, nu îndrăzneau să răsufle, dar din clipa aceea el nu le-a mai făcut nimic ; se uita la ele ca prin sticlă și le poruncea prin semne, dacă-i trebuia ceva. Cînd era foarte bine dispus, le privea cu milă și dădea din cap. De cînd dovedise că nu-i un prăpădit, ci unul care știe să se descurce în aceste vremuri întoarse cu dosul în sus, locuitorii uliței mari începuseră să se uite cu alți ochi la el. Mai ales Cloambeș, care înainte vreme rîdea de el cum putea, îi căuta prietenia, îl poftea

să bea la dînsul și-i cerea poveţele, cu deosebire de cînd îi bătuse Mitru Moţ. Picu, nelăsîndu-se înșelat de aceste dovezi de prețuire, îl asculta, cu gîndurile în altă parte. Avea el alte griji decît să ia aminte la văicărelile acestui coiat. În vremea din urmă, auzind cum toți oamenii discută numai politică și se învrăjbesc din asta, își făcu o socoteală : în satul vecin, Adea, locuiau numai cinci familii de români, restul unguri și sași. Picu a început să scoată prin Lunca vorbe că pămînturile acestora vor fi împărţite la foștii soldați, iar boanghinele pot să se ducă unde văd cu ochii, ori să se bage slugi. Atît de des a spus povestea asta, încît pînă la urmă a ajuns să creadă singur în ea și să se întrebe cu nerăbdare cînd oare are să se facă dreptate în lume. Înainte vreme nu-i trecuse prin minte că ar putea să dușmănească pe alți plugari numai pentru că sînt din alt neam decît el, dar acum, îndată ce auzea o vorbă ungurească, se făcea roșu ca racul. De Gyuszi, fierarul, s-a legat într-o zi, dar acesta a pus mîna pe baros și erau și alții de față, care i-au luat partea. Pe urmă s-a auzit în sat că într-o zi de tîrg Picu a intrat cu căruţa în niște amăriți de feciorași unguri și cînd unul, crezînd că omul nu-și poate ține caii, s-a agățat de frîne ca să nu se întîmple vreo nenorocire, Picu l-a călcat în picioare, lăsîndu-l ameţit. Notarului din Adea, domnul Küllössi, i-a zburat pălăria din cap cu biciul ; pe părintele Agoston l-a scuipat, învinuindu-l că scosese steagul unguresc cînd au venit soldații lui Horthy (ceea ce era dealtfel adevărat) ; pe nevasta învățătorului Dénes a făcut-o „curvă de cățea", doctorului Lörincz, acela care-i scăpase fata de plod, i-a spart într-o noapte toate ferestrele, aruncînd în casă butuci de lemn și bolovani. Îi mersese vestea și în toate satele ungurești din împrejurimi era cunoscut ca un cal breaz. Cînd trecea, stînd în picioare în căruță, cu pălăria neagră trasă pe ochi, oamenii se dădeau la o parte de pe șosea și se prefăceau că nu-l văd. De mîndrie, Picu se uita la ei aproape prietenos.

4

În fața casei lui Picu mișunau oamenii : se răspîndise vestea că ungurii din Șimand l-au pîndit la podul de peste Sartișe și l-au zdrobit în bătăi, i-au rupt căruța în bucăți, iar caii i-au gonit în pădure. Cînd se apropie,

Găvrilă fu înconjurat îndată. Cei mai de la margine, care din pricina întunericului nu știau cine venise, se îmbulzeau, își făceau loc cu coatele, așa că pînă izbuti să intre în casă, Găvrilă asudă tot. În odaia cea mare era o fumărie înțepătoare și un miros dulceag, de sînge. Catița Țuricului, moașa, umbla de colo-colo, legănîndu-și șoldurile late și dînd porunci. În pat, urcat pe patru perne, Picu gemea și scrîșnea din dinți. Jumătate din obraz îi era zdrobită, și ochiul sting, acoperit de o vînătaie, ca o prună. Nasul strivit îi sîngera mereu și o tăietură adîncă, parcă de ferestrău, îi scrijelise fruntea, pierzîndu-se în părul țepos, cînepiu.

La capul patului, nevasta lui, nemaiștiind ce să facă, își sugea mereu buzele făcute pungă. Cînd îl văzu pe Găvrilă, Picu încercă să rîdă și se strîmbă groaznic : îi spărseseră și dinții din față, iar colțurile rămase îi tăiau buza. Cu un glas schimbat, dogit, care venea parcă din umeri, mormăi :

— No, ai venit... Nu te-am chemat... Puteai sta acasă... Sînteți nește boi, tăți. Se bate omul pentru voi și ungurii îi rupe oasele... Mereți acasă, ce vă uitați la mine ?

— Delirește, trase cu ochiul Catița Țuricului, căreia îi plăcea să folosească expresii domnești. Nu-l băgați în seamă, domnule Ursu... Găvrilă netezi duna de puf și se așeză pe marginea patului.

— Las'că trece, șopti bătrînește.

— Ce să treacă, Găvrilă ! se răsti Marcu Petrii Simii, clătinîndu-și aproape de tavan căciula pe care n-o scotea din cap nici vara, nici iarna, fiind chel ca un ou. Că azimîine ne omoară pe toți...

— Omoare-vă, marhe ce sînteți, horcăi Picu.

Găvrilă se întoarse spre cei din odaie. Îi știa pe toți și într-o clipire încercă să-și facă socoteala cît plăteau, mai ales așa afumați cum erau : bătrînul Alexie Mavă, mare agent liberal pe vremuri, acum împuținat, slăbit, bățiindu-se de pe un picior pe altul ; Grigore Lapu, cel mai mare stupar din sat, înalt, ciolănos și cam greu de cap ; Petrea Milionului, Pavăl Bitușea, gura satului, care acum făcea să călătorească din mînă în mînă o sticlă mare de rachiu ; Cloambeș, tăcut și tras la față, clătinînd din cap ca și cum ar fi vrut să le aducă aminte : „Vedeți, eu v-am spus și nu m-ați crezut" ; Gligor a Hahăului, cu umerii încordați și fruntea aplecată, de parcă ar fi

vrut să împungă pe cineva. În lumina slabă a lămpii, fețele lor păreau acoperite cu un strat subțire de noroi. Deodată Picu gemu scurt, se întoarse greoi pe o rînă și vărsă sînge. Nevastă-sa sări și-i ținu capul, dar cu greutatea și nepăsarea cu care ar fi ridicat un bolovan.

— Adică să ne lăsă-ă-ăm ! țipă pe neașteptate o voce nazală, jignită. În loc de răspuns, un cor de glasuri dogite răsună :

— Bună sara dom'văstor !

Petre Cordiș, beat, făcu niște semne din mîna care parcă voia să-i zboare din cot, îi împinse pe toți din calea lui și, apropiindu-se de Picu, se aplecă și-l sărută pe obraji. Rănitul, biruit, începu să plîngă, înecîndu-se cu lacrimile, mucii și sîngele care-l sufocau. Cu o mișcare smucită, Cordiș se întoarse spre adunare.

— Rușine să vă fie, luncani ! Așa ați fost totdeauna, niște căcați ! Ați venit să-l văietați, în loc să ne luăm cu toții, să dăm o fugută pîn' la Șimand și să-l aprindem ca Horia, Cloșca și Crișan ! Tăcu puțin, clipi din ochi, apoi se răsti : Ce mai stați, hai ?

Cuvintele lui fură primite cu o tăcere plină de subînțelesuri. Deși era ametit, Cordiș își dădu seama că oamenii nu dau nimic pe cuvintele lui și nu-l contrazic doar pentru că e domn. Se întoarse spre moașă și începu s-o dăscălească în ce chip trebuie doftorit bolnavul. Pe neașteptate, și mai furios, se întoarse spre ceilalți, mereu tăcuți.

— Pînă cînd, ce ? Unde sîntem ? În România sau în Patagonia ?

— Undee ? se miră Bitușea.

— În *Patagonia* ! Cordiș răsuflă zgomotos.

Văzîndu-l atît de pornit, cineva îi întinse sticla cu rachiu. Învățătorul trase o duscă, rigîi și i se tulburară ochii.

— Uite ce-i, se aplecă atunci Marcu Petrii Simii spre Găvrilă. Te chemarăm să ne sfătuim. Noi ne-am gîndit că joia vietoare ne ducem tăți să le rupem șalele celor din Șimand ! Bată-i Dumnezeu, după ce că cînd or fost ungurii aici or scos steagurile !

— Mă duc și eu ! mugi Cordiș. Preoți... și învățători cu cruceа-n frunte ! Începu să facă gesturi mari cu brațele, nemulțumit că oamenii dau atenție lui Găvrilă. Acesta

tăcea mereu, privindu-și genunchii. După un timp, spuse moale :

— Cine scoate sabia, de sabie va pieri !

— Ei or scos-o ! se răsti Cordiș. Avea beția certăreață și i se părea că Găvrilă spusese aceste cuvinte în contra lui. Auzi ! Mi-e nu știu cum de dumeta, bace Găvrilă, că ai putea să-mi fii tată, da' să știi că ești o scroafă bătrînă !

Toți înghețară. Cînd era băut, Cordiș nu știa ce scoate pe gură și se lega de toată lumea, dar cu Găvrila Ursului nu se cuvenea să vorbească așa, mai ales că acesta nu-i avusese niciodată baiul. Găvrilă nu clipi măcar, ci răspunse liniștit, cu oarecare osteneală :

— Dumnezeu să te ierte pe dumeta, dragă. Nu știi ce scoți pe gură.

— Nu-l băga în seamă — spuse rece Marcu Petrii Simii — știi cum îi el... negîndit...

Ceilalți uitaseră de rănit și se încruntau spre învățător. Acesta simți dușmănia lor și se îndreptă clătinîndu-se spre ușă :

— Dacă n-aveți nevoie de mine... Bună sara și p-aci mi-e drumul... Servustoc !

— Fii bun și rămîi, domnule Cordiș, îl rugă cuviincios Găvrilă, spre mirarea tuturor. Își împreună mîinile pe genunchi.

— Eu — zise el — v-am ascultat și vă văd că sînteți speriați.

— Noi ? plesni din buze Gligor a Hahăului, și-i veni să rîdă, gîndindu-se că el ar putea fi speriat de ceva.

— Voi, dădu din cap Găvrilă. Trăim vremuri foarte grele, care grăiesc și scripturile, „am văzut o muiere șezînd pre o hiară plină de numi de hulă, care avea capete șapte și coarne zece", cum scrie la Apocalipsis... Toate s-au întors și oamenii nu știu cum să se mai poarte... S-a adunat zavistie multă în inime și, dacă ne-om conduce după legea zavistiei, multe om pătimi... Ziceți că să mergem și să-i ardem pe șimăndani, bine. Și mîine or veni ei să ne ardă, și poimîine ne-om duce noi, și așa mai departe. Acum vedeți și voi : lege cum a fost nu mai este.

— Doamne, apără și păzește ! se închină Alexie Mavă.

— Eu atîta vă spun : cu bătaia n-om ajunge la nici un capăt. Ce numai cu unirea, care iarăși zice-n Scriptură.

Deodată vocea lui Găvrilă, pînă acum liniștită, se sparse, el se înroși tot, ca și cum s-ar fi luptat cu plînsul.

— Vai de noi! Mă uit la cei mai tînări, săracii... Ei nu știu nimic. S-or învățat cu legea războiului și nu precep că altele-s vremurile. Noi, frații mei, trebuiește să ne strîngem unii cu ceilalți, să iasă la alegeri oamenii noștri. Să nu lăsăm zavistia să se încuibeze în sat. Cine-i astăzi acela care ne apără pe noi?

— Regele, șopti Bitușea, emoționat.

— Da, bine, poți ști, dară regele-i rege. Eu vă spun: cel care ne-a dat Ardealul, domnul Maniu Iuliu...

Atunci bătrînul Mavă, care tăcuse aproape tot timpul, părînd că nu înțelege despre ce e vorba, se porni pe neașteptate, ca un ceasornic stricat:

— Că ce Maniu? Că de unde l-ai scos pe Maniu? Că care Maniu? Că lor, adică țărăniștilor, le umblă gîndul la țărani, pe dracu! Striga fără șir, încercînd să-și aducă aminte, din propaganda liberală de dinainte de război, sudălmile fără de număr aruncate în capul lui Maniu, dar nu-i venea în minte nici una, așa că tăcu tot așa neașteptat cum începuse.

— Adică, dumneata zici că să ne înscriem la țărăniști? întrebă Marcu Petrii Simii.

— Ne-or da ăia pită? exclamă Gligor a Hahăului, atrăgîndu-și îndată supărarea celorlalți; el era un tîmpit, n-avea mai multă judecată decît pe vremea cînd era copil; păcat că a ajuns la vîrsta cînd e primit între oamenii bătrîni, dacă nu știe ce scoate pe gură. El ascultă surîzînd toate acestea, pe urmă ridică din umeri: Dacă voi ziceți că așa-i bine, eu, de... mie puțin îmi pasă! Nu mă importă!

— Dacă ne-or face ceva rău comuniștii, cum am auzit că în alte părți bat pe oameni, or veni scrietori să scrie în *Dreptatea* și are să afle toată țara și America! spuse Găvrilă. Dar cu toate că nimeni nu era împotrivă și toți dădeau din cap, bucuroși să-i intre în voie, el simțea că toate astea îi lasă rece.

— Și cine ar fi președinte în sat?

— Domnu' director! țipă Pavăl Bitușea.

Toți strigară „da", „foarte bine", dintr-o dată interesați și dornici să-și arate prețuirea; numai Găvrilă, fără să se uite la ei, țistui din buze și clătină capul.

— Uite cum cred eu. Dumnealui n-are să vreie. Îi... îm neîntreg, săracu și...

— Apoi, să-l întrebăm ! Poate că vrea.

— Nu. (Ieri Găvrilă fusese la director, vorbiseră de una, de alta — mai era acolo un străin, cu ochelari — și Teodorescu scăpase de cîteva ori niște cuvinte ciudate. Poate că așa a venit, cu asemenea poruncă, altfel nu i-ar fi dat drumul din prizonierat. Găvrilă nu voia să se grăbească și să-l învinovățească, dar simțea că directorul nu mai era cel de dinainte de război. Toată greutatea era să-i facă pe acești oameni care-l iubeau să înțeleagă, fără să le spună deschis, temerile lui).

— Nouă ne trebuiește cineva, care să fie... mai de-al nost, din sat, om cu școală... Și, repede, ca nu cumva să se creadă că se vrea el șef, spuse : Uite, mă gîndesc la domnu' Cordiș.

Oamenii se uitară unul la celălalt, aproape îngroziți. Numai Cordiș, lovit în piept parcă, se pierdu de tot, se încruntă, pe urmă-l podidiră lacrimile și se repezi la Găvrilă, îi luă mîna și i-o strînse lung, înclinîndu-se de cîteva ori în fața lui.

— Bace Găvrilă, să nu crezi dumeta... că... Eu : umai de unde... din pricină că-s un foarte bun român...

— Mergeți acasă ! zbieră deodată Picu, furios că nimeni nu-l mai băga în seamă. Mergeți acasă, nu mi-i bine, n-am vreme de prostiile voastre !

Toți trecură pe rînd pe lîngă patul lui, urîndu-i sănătate bună, apoi ieșiră în uliță și se despărțiră.

5

În ziua cînd îl bătuse pe Cloambeș și se întorsese acasă, lui Mitru nu-i trecuse nici o clipă prin minte în ce greutăți avea să se zbată. Îndată ce au intrat în ocolul pustiit, Fănică s-a dus în fundul curții năpădite de buruieni, a sărit gardul de spini și a început să caute rîme pe malul Teuzului, ca să prindă pești.

Mitru cu Floriția au rămas în mijlocul ocolului, ca doi popîndăi. Nici boarfele pe care le aduseseră n-aveau unde le așeza. Au tăcut multă vreme, neîndrăznind să se uite unul la celălalt ; n-aveau putere nici să privească zidurile arse, care se hîiau spre cer, ca niște ciolane negre. Într-un tîrziu, Floriția l-a scuturat de umăr, încet ;

— Auzi... om dormi în grajd...

— Bine... În grajd.

Au cărat acolo toate lucrurile, muierea a pregătit în iesle un așternut din fîn uscat, vechi și prăfuit. Uitîndu-se la ea cum robotește, cum bate paiele și aruncă leţurile din drum, pe Mitru îl umflă rîsul. Se scutura tot, hohotea și lacrimile-i curgeau pe față de veselie. Văzîndu-i obrazul ud, strîmbat de rîs, Floriţa se culcă pe marginea ieslei și începu să bocească. Își sugruma sughiţurile, încerca să se stăpînească, dar îi venea să strige, să urle de s-o audă toată lumea. Mitru se opri din rîs, o privi curios și, deodată, se răsti :

— Taci, că dau cu ceva-n tine ! P... pe ochi știu și eu... Cum ea nu se potolea, ridică din umeri și ieși afară. Din ograda cealaltă, agățată de gard, baba Valeria se uita la el, curioasă :

— Mă, am auzit pă cum că l-ai bătut rău pe Lădoiu !

— L-am !

— Bine-ţi stă ! Și amu ce-ţi mînca ?

— N-om cere de la dumeta, nu te teme !

— Cocoș ești, mă !

— Așa m-o făcut mama ! Ce-ţi pasă ?

Jignită, baba se dădu jos de pe gard și strigă de acolo, de la adăpost :

— Mă ! Mînă pruncu la mine, să-i dau zamă și pită !

Pe urmă Mitru se duse în mijlocul dărăpănăturilor. Obuzul căzuse chiar în perete, năruindu-l. Călca pe cioburi de oale, pe așchii de lemn, pe fulgi murdari... Un șobolan mare, vineţiu, zbughi dintr-o gaură, alergă roată în jurul pereţilor și se mistui undeva. Mitru culese o scurtătură și-l așteptă să se mai ivească, să-i rupă șalele. „No — se gîndi — ni-s cheară ca Adam și Eva, după ce i-o ţîpat domnul-Dumnezeu din rai... Chiar așa...“ Și se întrebă mirat : „Oare om muri de foame aci, în mijlocul satului ? Ne-om întinde pe jos și ne-om pustuli ?“ Nu-i venea să creadă. Așa ceva nu se auzea decît despre cîte o babă oloagă, că ar fi răposat de flămîndă, dar despre un om în toate puterile niciodată.

— Mă ! Mitrule ! se auzi strigat din curte. Tu unde ești, mă ?

— Aici ! răspunse el milităreşte, dar mirat. Ieși. În poartă stătea Ezechil, feciorul Găvrilii Ursului. Era leoarcă de sudoare și-și făcea vînt cu mîinile lui mari ca niște

lopeți negricioase și strîngea între picioare un sac de cînepă, burdușit.

— M-o mînat tăicuța, spuse cu un zîmbet deschis. O zis că să-ți aduc asta...

— Da ce-i asta ? întrebă Mitru, cu glas uscat.

— Ia, niște farină de porumb, clisă... Mitru se holbă la el, voind să vadă dacă nu-i cumva băut. N-avusese în viața lui nimic cu Găvrilă, nici bune, nici rele, îi dădea doar binețe, că era fruntea satului ; cu atît mai mult se mira, cu cît despre Găvrilă se știa că mai bine te-ar fi văzut întins la marginea drumului, decît să-ți dea ceva, fie pomană, fie împrumut. Privi cu luare-aminte obrazul păros al lui Ezechil.

— Adică, așa... da de ce, mă Ezechile ?

— Ce știu eu ? Amu-i un ceas, trece unu și strigă peste gard, la tăicuța : „Mă, l-o bătut Mitru Moțului pe Cloambeș de l-o lăsat lat, mort". Și o povestit că te-ai dus de la el. Atunci tăicuța s-o tot gîndit, și numai o dată zice cată mine : „Du-te umple un sac cu mălai, pune și o tablă de clisă, și du-le lui Mitru Moțului".

Mitru era tot asudat de nedumerire.

— No, hai atunci, că l-oi întreba eu...

Tot timpul drumului își chinui mintea să priceapă, dar degeaba. Tot așa crezuse și despre Cloambeș, că-i face un bine, atunci cînd schimbaseră pămînturile.

— Și... ce mai faceți voi, altfel ? întrebă el, ca să zică ceva.

— Iaca... muncim. Ne mînă tata ca pe robii cei din Eghipt, dacă ai auzit de ei...

Îl găsiră pe Găvrilă în curte, văruind un prun. Era ras proaspăt, îmbrăcat ca în haine de duminică, și mirosea a săpun muieresc. Mitru înghiți cîteva noduri de sfială. Totdeauna îi fusese cam frică de Găvrilă.

— Bine te-am găsit sănătos și în puteri, bace Găvrilă... Se fistîci în fața privirii albastre, limpezi a celuilalt. Apoi... eu m-am pomenit în ocol cu Ezechil... zicea că...

— Eu l-am mînat !...

— Mulțămesc frumos...

— Nu mulțămi, făcu Găvrilă blînd.

— Dară noi nu primim pomană. Nu ni-s învățați

Găvrilă puse jos bidineaua, își împinse pălăria pe ceafă și-l măsură din cap pînă-n picioare. Știindu-se foarte zdrențăros, Mitru roși, dar de ciudă, nu de rușine.

— Ne-a ajuta și pe noi Dumnezeu să ieșim la cale! spuse dușmănos.

— Dumnezeu îi bun și mare, mari îs îndurările sale... Fă bine și nu te mînia pe mine, o întoarse Găvrilă, că mi-s om bătrîn și ți-am dat cu dragă inimă, cum m-am priceput mai bine. De ce să stăm noi aici? băgă el abia acum de seamă că nu l-a primit cuviincios. Poftește în casă, Mitrule. Nu-i dădu vreme să spună nu ci, luîndu-l de braț, îl împinse înăuntru, cu o putere de nebănuit în trupul lui mărunt. Abia se așeză Mitru pe lavița lungă, lustruită de vreme și de tururile celor care șezuseră pe ea de ani de zile, că nevasta lui Găvrilă îi și puse dinainte un pahar cu vin.

— Singur? zîmbi Mitru, mai înseninat, deși nedumerirea nu-i scăzuse.

— Eu nu folosesc vin, șopti Găvrilă, parcă nu s-ar fi cuvenit să spună tare un lucru știut de toată lumea.

— D-apoi eu de ce să folosesc? La ce-l ții atunci? Să se acrească?

— Pentru prieteni, se înclină spre el Găvrilă. Bea-l, să-ți fie de bine. Îi mai umplu o dată paharul și spuse repede, însoțind gîlgîitul vinului: Mare amar trebuie să fie în inima ta, Mitrule.

— Ce-e?

— Așa. Mi-am tot bătut capul cu tine... Ești sosit la încercare grea...

Mitru împinse grijuliu paharul din față, își privi palma bătătorită și răspunse cu glas ciudat:

— Ce vrei, bace Găvrilă? Așa o lăsat domnul. Toți oamenii crapă... Unii de foame, alții de bine... Cum ai si zis? Îndurările sale. Să trăiești! Înghiți vinul, cloncănind. Găvrilă se apropie și mai mult de el:

— Așa-i, așa-i... Dară, poate că ce pătimesc părinții primesc pruncii lor, în bine... ca să se plinească și năcazurile și bucuriile scrise.

„Dumnezeu să mă bată dacă nu vrei tu ceva de la mine... se gîndi vesel Mitru. Nu ești prost, dar nici eu." Și întrebă răspicat:

— Auzi, bace Găvrilă, ce vrei dumeta de la mine? Spune, ce vrei, dacă vrei oarece, ca să nu te ții de la treabă.

Deși toate acestea fură spuse cu o voce înceată, cam răgușită, Găvrilă simți că-i trebuie răbdare ca s-o scoată la capăt cu omul acesta înrăit. Întinse mîna spre el:

— Am vrut să stăm de vorbă... Vezi tu, dragu bacii, în tinerețea mea și eu am avut multe năcazuri. Dacă aș fi aplecat urechea la vocea sătanii, cine știe unde aș fi ajuns, că de multe ori mi-o venit să iau săcurea și să dau... Își holbă ochii și țistui din buze, ca Mitru să priceapă limpede că acela pe care a vrut să-l omoare era chiar părintele lui. Iară pe urmă, am găsit Calea și Pacea. Văzînd că Mitru se încruntă, nerăbdător, își lăsă gîndul neisprăvit. Nu cu mînia și cu inima cătrănită ajunge omul la liman. Nu! Uită-te la tine, dragă... L-ai bătut pe Cloambeș. Nu zic, ai avut de ce... Da' acuma ți-i mai bine, ești mai ușorat? Ai două iugăre, de, dară grîu de sămînță nu, vite nu, plug nu... Trebuie să-ți dea cineva în parte, ca să poți să-ți lucri și pămîntul tău... Cine ți-a da, dacă-ți mere vestea că ești turbat? Cine?

Deși, după înfățișarea lui, s-ar fi putut crede că a ascultat totul cu cea mai umilită luare-aminte, Mitru fierbea. „Pace.. omul la locul lui... Cine să-mi dea în parte... Dracu și maica diavolului... Dacă ți-s drag, cum zici, dă-mi tu!...“ Cuvintele pe care simțea că nu le poate spune se desfășurau în el, ca pe un mosor, din ce în ce mai repede. „V-ați bătut joc de mine și acuma... fii om de treabă, Mitrule... linge mîinile, Mitrule... Să nu care cumva să mori de foame, Mitrule...“

Se ridică și, înroșindu-se tot, se răsti la Găvrilă:

— Apoi, ascultă-mă și pe mine, Găvrila Ursului! De ce să-lucrez eu pămîntul altuia? Să mă spetesc cu muierea, care-i ca o scoabă, pe pămîntul altuia? Da adică de ce să aibă alții, iar eu nu? Ce? Îs alții mai frumoși decît mine, ori mai deștepți la cap? Da de ce să mă duc *eu* la cineva, să mă pun în genunchi, la notăraș, ori la derector, ori la popa, și să mă rog: „Faceți bine și-mi dareți pămîntul, iară voi uitați-vă cum muncesc eu, cu vitele care nu le am, cu plugul care nu-l am!“ Unde-i dreptatea lui Dumnezeu, ha? Arată-mi-o dumeta, că poate eu îs prost și nu pricep!

Găvrilă se uită la el, speriat.

— Da cum vrei altcumva?

— Ce știu eu ? Să ne dea pămînt regele ! Că așa ne-o prostit ! Că ne dă pămînt, la foștii soldați ! În Regat de ce dă ? Ce ? Îs mai buni soldații regățeni ? Ce ?

— Omule, acolo sînt moșii mari, s-or luat de la boieri...

— Să se ia și aici, de la cei care au prea mult ! De la Cloambeș, de la Marcu Petrii Simii... de la...

— De la mine, nu ?

— Și de la dumeta !

— Mitrule — vorbi încet Găvrilă — eu am șapte prunci, o fată... pămîntu-i a lor...

— Atunci să nu se ia de la dumeta ! urlă Mitru. Simțea că parcă nu stă de vorbă cu Găvrilă, ci cu toată lumea : De noi toată lumea își bate joc, iară cînd nu mai putem, ne miluiesc...

Găvrilă se ridică încet, dîndu-i să înțeleagă că nu mai are ce căuta în fața lui. Mitru înțelese că nu s-a purtat cum se cuvine, dar se adunaseră atîtea supărări în el, că nu-i mai păsa de nimic. Adăugă scurt, înhățîndu-și pălăria :

— Mulțam de mălai. M-oi plăti eu. Știi cum ? Cînd m-oi face tîlhar, pe dumeta am să te cruț ! No, ziua bună !

Tot timpul drumului spre casă, pe care-l străbătu aproape fugind, se uită supărat, căutînd pe cineva de care să se lege.

Acasă, găsi un sfert de uliță adunat în ocolul lui, în jurul Floriței. O muiere o bocea, cu cîrpa la gură :

— Tulvai, tulvai, da ce-ți ști face ? Ce-ți ști face-e-e ?

— Da ce vă trebuiește vouă ? se răsti Mitru din poartă. Ați venit ca la comedie ? Ce bai aveți ?

Abia atunci îl văzu pe Trăian Busuioc, fratele Floriței, un om gras și foarte țîfnos, care se repezi la el și-l luă de piept, în văzul lumii.

— Tu, bolîndule, tu ! Da ce-ți veni ? Vuie satul că-l omorîși pe Lădoi ! Bată-ți, bată Dumnezeu mințile, după cine-mi dădui cu sora ? Amu-ți crăpa, ha ?

— Bine zice... Lădoi i-o luat la el...

— Porc-porc, da om bătrîn, nu se face...

— Aurelia o chemat doptorul... Îi spart tăt și umflat...

— Uită-te și tu, urmă Trăian, făcîndu-și vînt cu pălăria. Să fi stat la ei pînă-ți adunai vo doi creițari... ori vrei să culduiești ?

Aiurit de năvala de cuvinte, Mitru tăcea, suflînd greoi. Cu Trăian se avusese totdeauna bine, și uite, acuma îl face albie de porci în fața satului.

— Să faceți bine să ieșiți din ocolul meu ! urlă el pe neașteptate, făcîndu-se vînăt. Hii, maica voastră !

Se repezi la gard să smulgă un par, iar femeile, unele țipriate, altele rîzînd, se buluciră pe poartă. Numai Trăian rămase lîngă Florița, care se uita fricoasă cînd la unul, cînd la altul.

— Nici ție nu ți-ar strica cîteva ! se răsti Mitru. Ori îți pare rău că am plecat de la curvarul cela bătrîn. Du-te înapoi atunci și dă-mi tu mie pace !

Rămaseră tăcuți, toți trei, buimăciți și nedumeriți. Trăian mai bombăni un timp despre unii nebuni, vai de buricul lor, apoi își aprinse pipa și se așeză pe iarbă, începînd să facă socoteli. Întîi și întîi, trebuiau bani...

— Poate dacă i-a oua găina, se strîmbă Mitru. Și pe urmă, liniștit, rece, mirîndu-se și el cît de limpezi erau aceste cuvinte la care nu se gîndise niciodată :

— Auzi, mă, eu nu pot fi slugă, pricepi-mă pe mine ? Nu pot și gata. Nici dacă bagi cuțitu-n mine. Oi mînca iarbă, băligar, da mie nu mi-a porunci nime !

Năucit, Trăian îl privi lung.

— Ai fi în stare, mormăi. Da pruncului tot băligar îi dai ? Și muierii, la iarnă, ce ? Pui pe ea cerga de la cal ? Văzînd că Mitru își mușcă buzele, îl potoli cu un semn. Bine, bine, ești deștept tu, foc. Acuma vine vara, îi cald, poți dormi și afară, da mai încolo ?... Așa că trebuie făcută casa... Și începu să se încălzească singur. Văioagele le pot face și ei, că-i tocmai vreme potrivită, caldă și uscăcioasă, lemnele o să le fure din pădure, că acuma nimeni nu știe ce al cui e, ferestre și uși nu trebuiesc deocamdată, iar niște lavițe va întocmi Mitru din lemnele gardului. Ascultîndu-l pe fratele ei cum se îngrijește de ei, Florița își tot sugea lacrimile, iar Mitru, încruntat dădea din cap : la toate astea se gîndise și el și știa că nu se pot face ; fără bani ești mort, bani n-are de unde scoate, numai dacă n-o să vîndă un iugăr. Dar asta n-avea rost să le mai spună. Dădea din cap, ca măgarul, la tot ce spunea Trăian, și la urmă hotărîră ca a doua zi dimineață să se ducă amîndoi după pămînt de văioage în Sartișe.

În noaptea aceea, Mitru nu dormi. Prin acoperișul spart al grajdului se vedea, tocmai deasupra lor, cearceaful alburiu al Căii-robilor, stelele și, mai tîrziu, o lună sfrijită, verzuie. Erau întinși în iesle. Capul Floriței îi apăsa picioarele ; în capătul celălalt, încovrigat în fîn, Fănică gemea în somn. De la o vreme, Mitru se temu că gîndurile lui se aud. Și, dracu știe de ce, atunci cînd se gîndea parcă se simțea mai liniștit, deși toate erau întunecate și fără ieșire. Dar el știa că oamenii nu mor decît atunci cînd îi lasă puterile și nu mai au chef de viață. Încă nu se făcuse ziuă de-a binelea, cînd plecă tocmai în celălalt capăt al satului, unde locuia Trăian. Îl sculă din somn, cu toate mormăielile celuilalt, înhămară două gloabe la căruță și se duseră pe malul Teuzului, într-un loc numit Sartișe, unde se afla pămînt galben. De pe apa cenușie se ridicau fuioare subțiri de ceață, ca deasupra unei fierturi. Trăian bodogănea și muncea în silă ; îi trecuse tot cheful și, pe deasupra, avea și ceva treabă la cîmp. Îl privea pieziș pe Mitru și, deodată, își aduse aminte că încă de ieri voise să-i spună ceva, dar uitase, ori nu voise să-l necăjească.

— Mă, și uitai. Am auzit că Lădoiul vrea să-ți ia înapoi pămînturile și să-ți dea ăla cu tutun. Zicea că nu-i mai trebuiește acuma și că... Se opri speriat. Pe fața lui Mitru se lățiră într-o clipă o pată galbenă-verzuie, ca de otravă, și ochii-i luciră așa de aprins, încît parcă biciuit, Trăian se apucă să încarce pămîntul în căruță. Trecu o bucată de vreme. Mitru se răsti :

— Așa o zis ?

— Așa. Ce te minunezi ? La-i bătut, l-ai rușinat, ce vrei ?

— Vreu ca să probălească. Numai atîta vreu. Să mă bată Dumnezeu, dacă nu vreu să probălească.

Întorcîndu-se spre casă, îl culeseră și pe fratele cel mai mic al Floriței, Iosif, care era ucenic la Țulea, dulgherul. Se apucară de lucru. Săpară o groapă mare în mijlocul curții. Înmuiară pămîntul cu apă și începură să-l amestece cu băligar. Călcau toți patru de parcă ar fi jucat, stropind în toate părțile mocirla aceea neagră-gălbuie și puturoasă. Dănțuiră așa toată ziua. Seara, veni mama Floriței, o bătrînă grasă, cu obrajii ca sfecla, și le aduse o oală mare cu zeamă acră și mămăligă. Îi priveghie pînă mîncară, fără să zică o vorbă, ocolind îm-

bufnată privirile lui Trăian cu care nu vorbea de ani de zile și-și mișca necontenit buzele, mestecînd rugăciuni. Nu era tocmai în toate mințile, o năuciseră necazurile și rachiul. Familia Floriței fusese socotită printre cele de mijloc în sat. Ar fi putut trăi în pace și-n omenie, dacă tatăl Floriței nu s-ar fi înhăitat, nici pînă azi nu se știe de ce, cu o ceată de țigani, hoți de cai : au furat împreună vreo două luni, pe urmă i-au prins jandarmii în tîrg la Ineu. Mărișca, mama Floriței, a vîndut pămînt după pămînt, ca să plătească avocații, deși copiii se rugau de ea, ca de Dumnezeu, să nu risipească averea. La proces, pe Ștefan Busuioc l-au condamnat la opt ani închisoare. Tot satul îi arăta cu degetul, nu mai îndrăzneau să iasă pe stradă decît după ce se lăsa noaptea. Mitru era mai demult în vorbă cu Florița și, fără să-i pese de gura lumii, a luat-o, numai cu o jumătate de iugăr zestre. Trăian cu mă-sa nu s-au putut înțelege ; ea căzuse în patima beției, fura tot de prin casă și vindea la crîșmă, pe pălincă. Trăian a răbdat cît a răbdat și, într-o zi, a bătut-o cumplit. Bătrîna, amețită, n-a scos o vorbă, a stat cu ochii închiși, ca adormită, pînă ce el și-a vărsat tot necazul asupra ei. L-a privit doar după aceea cu ochii lăcrimoși și blegi. Pe Trăian l-a podidit plînsul, a vrut să se arunce în fîntînă, de rușine că și-a pierdut într-atît cumpătul și a dat în mamă-sa. A căutat s-o îmbuneze în fel și chip, a rugat-o să nu mai bea, dar degeaba. Cînd o vedea clătinîndu-se prin curte, roșie ca o curcă, simțea că-i vine să-și ia cîmpii ; o mai amenința din cînd în cînd, dar Mărișca, prinzîndu-i slăbiciunea, venea aproape de el și-i spunea, duhnindu-i rachiu în obraz :

— No, dă, dă în mă-ta care te-a făcut ! Dă, îngeru mamii !...

La vreo doi ani, au primit carte că Ștefan murise. Feciorii nu l-au jelit prea tare, numai Mărișca a umblat ca nebună, s-a îmbătat de au culcs-o oamenii din sant și, fără știrea lui Trăian, a vîndut ultimul ei iugăr de pămînt (care trebuia să-i rămînă lui, după moartea ei, pentru că a îngrijit-o la bătrînețe), a fugit de acasă și a adus trupul bărbatului în sat. Nemaiputînd răbda și paguba, Trăian a gonit-o să meargă unde-o știi. Mărișca s-a oploșit la o vară a ei, fostă moașă. A stat aici pînă ce Iosif a crescut și și-a făcut o căsuță, pe un loc ce-l

aveau, alături de curtea lui Trăian. Atunci a venit la el și i-a spus :

— Dragu mamii, amu îi face bine și mi-i ține, că eu te-am făcut...

Iosif, fire tăcută și sfioasă, n-a putut zice nu, deși n-avea nici un chef să se mai încurce și cu ea. Cîștiga destul de bine, ar fi vrut să se însoare și să pășească în rînd cu oamenii. La nici două săptămîni, Grigoaia, vara mă-si, a cărei colibă se îmburdase din pricina ploilor, s-a mutat la el. Iosif le-a răbdat pe cele două bătrîne, care leneveau toată ziua și din cînd în cînd făceau cîte o petrecere, în două, cîntînd bisericește și de îngropăciune. Lui Iosif îi venea să-și ia lumea în cap, dar n-avea unde. Cu Trăian nu se avea prea bine ; cît fusese mai mic, acesta se folosise de el ca de o slugă și cu mare greutate l-a lăsat să învețe o meserie. În schimb Floriței, cu care se asemăna la fire, îi spusese totdeauna grijile lui, ferindu-se de Mitru, a cărui sălbăticie îl speria. Acum, cînd ei ajunseseră la greu, venea să le ajute fără cîrteală. Avea și ceva bani ascunși și se tot întreba dacă să-i dea sau să nu-i dea.

Trăian mai veni să le ajute o zi, apoi se făcu uitat : doar n-o să-și prăpădească recolta pentru coliba lui Mitru Moț. Acesta nu zise nimic · muncea toată ziua, într-o stare de amorțire, nu răspundea la întrebări, sărea mereu pe loc în mocirlă, apoi se apuca de făcut văioage. Cam a treia zi, Florița se sperie groaznic ; îl văzu deodată ridicîndu-se cu mîna în șale, strîmbat tot de durere, dar nu-și aprinse o țigară, cum avea obiceiul cînd se odihnea ci, privind drept spre cerul albăstriu, începu să cînte, cu un glas spart, de ciine bătrîn :

„Sărăcia-n c... mă-mpungeeee !
Eu tot fug și ea m-ajungece !"

Se întoarse spre Florița și Iosif, le privi ochii albi răsărind în mijlocul obrazului mînjit de nori și le spuse cuvintele cîntecului, mai departe :

„Cioarecii mi-s rupți în c...
Bate vîntul ca prin ciur !"

— Mitre...

El dădu din mînă și deodată ochii i se umplură de lacrimi. Nu mai zise un cuvînt, scrîșni din dinți și plecă de acasă. Nu veni decît seara ; asudat tot, ca și cum ar fi fugit peste cîmpuri. Floriţa, tăcută, îi împinse înainte farfuria de pămînt cu zeama de urzici și ciuperci, fără mîntaș, dar el nu se atinse de ea.

Se sculă, rămase în picioare un timp, apoi se aruncă în iesle cu fața în jos. Răsufla repede, parcă ar fi oftat tot timpul. Se hotărîse : are să-și vîndă pămîntul și pleacă la oraș. Ce-a fi a fi. Spre miezul nopții, Floriţa, care nu dormea nici ea, se tîrî lîngă el și se strînseră amîndoi, în vălătucul îngust al ieslei.

— Dormi, mă ?

— Dracu !

— Auzi, ce facem cu pămîntul ?

El rămase nemișcat, parcă surd.

— N-auzi ? Ce facem cu el ? N-avem de sămînță...

— Îl mîncăm fript !

— Tu ești lud ? Și văzîndu-l atît de obosit, încît n-avea ce se teamă de furia lui, îi spuse repede, nu rugătoare, cum avea obiceiul, ci ca o poruncă : Du-te la domnu derector, că doară la ei ai crescut. Spune să ne dea în parte niște pămînt și sămînță, că o dăm înapoi la vară. Poate vorbește el cu cineva și de plug... Poate-ţi dă și niște bani împrumut...

— Adică să mă căciulesc iară ? Îndată îi păru rău de cuvintele acestea. „Adică de ce mă ţiu eu așa de mare ? se gîndi, supărat pe el însuși. Mi-s muritor de foame... O zdreanţă..." Mă duc ! strigă : Mă duc ! Dormi dracului și dă-mi pace ! Acuma mă duc ! Îi scol din somn, mă pun în genunchi și plîng ! Și acum taci că te îmbutuș de nici.

Pe front se auzise că în multe sate s-a și făcut reforma. Dar aici, ce reformă să se facă ? Moșia arhiducelui Franţ și cum drac-îl mai chema s-a împărţit după războiul celălalt... Cît a rămas neîmpărţită în hotarul Zerindului a înghiţit-o Papp, care a fost și ministru. Nu muzise pe nimeni spunînd că „aia ar fi de luat". N-o s-o ia el singur, ce dracu !

Se sculă și se așeză pe marginea ieslei, legănîndu-și picioarele.

— Da ce-i cu tine — șușoti Floriţa — iară ai draci ?

— N-am... Auzi tu, muiere... dacă pămîntul ar fi ca guma, să-l întinzi, n-ar fi lucru rău...

— Doamne, apără și păzește... Hai și te culcă...

— Mai dă-mi și pace. Apoi brusc, fără legătură, cu vocea tremurînd :

— Dă-mi hainele !

6

Da, era fericit și din pricina asta simți nevoia să înceapă un fel de jurnal, cu toată senzația de ridicol și de inutil, pentru că în mod sincer nu mai voia „să se regăsească", nici să se clarifice :

„Sînt fericit, je suis heureux, I'm happy, e suficient să-ți spui aceste cuvinte, ca minunea măruntă să se întîmple. Intoxicat de istorie, îmi imaginam că eu, biet profesoraș naufragiat într-un orășel care nu există în conștiința nimănui, am o incidență asupra ei, sau că acest zeu tutelar, în mînia lui neselectivă, ar putea, *risum teneatis amici !*, să mă tragă la răspundere.(? !) Istoria e mai puțin ceea ce facem, cît ceea ce transmitem, și în acest sens Cordiș mi-a dat o lecție cutremurătoare. Încerc să cîștig bunăvoința acestui dobitoc, a cărui tîmpenie, obtuzitate și mărginire mi se pare un ideal greu de atins și în același timp o condiție a supraviețuirii. După ce a aflat că nu sînt evreu (O, binecuvîntat univers în care a purta ochelari e sinonim cu a fi evreu) și că mă trag dintr-o familie boierească, a căpătat o subită obsecviozitate, împletită „armonios" cu un familiarism *bon enfant*. E un personagiu. Doamna Teodorescu se teme de el și-l disprețuiește (în fond, ce deosebire e între mărunțele fricțiuni din lumea închisă a unui sat și rivalitățile Bălăcenilor și Cantacuzineștilor, sau intrigile doamnei de Chevreuse împotrivit lui Richeieu ?) — mi l-a descris cu savoare : pentru că era un copil de-o încăpățînare nemaipomenită, familia a hotărît să-l țină la școală. Ajuns învățător, s-a însurat cu fata unui om bogat, după ce trăise cu ea „învălit", cum se spune aici, vreo trei ani. În ziua logodnei a silit-o să-și ardă hainele țărănești în mijlocul uliței mari, autodafé al parvenirii sociale. Are un singur vis, o ambiție majoră : să ajungă directorul școlii și să-l gonească pe Teodorescu din sat. La

altă scară, o atare ambiție ducea pe oameni la eșafod, sau îi făcea baroni. La Cordiș, denunțurile, de obicei delirante, se soldează cu anchete și trimiterea lui, drept pedeapsă, în vreunul din satele prăpădite ale județului, de unde Teodorescu îl readuce peste cîteva luni.

Omul mă atrage pentru că e mînat de lucruri omenești, nu de himere. O, să poți trăi în concret, în zilnic! Răutăcios, mă încearcă ideea de-a canaliza această ambiție, mă văd consilierul secret al lui Cordiș, ajuns mare demnitar! Lecția „model" s-a desfășurat astfel: — Drepți! Mus-ca! Ședeți! Ce-i, Anuța Birăului? Te scarpini? Îți cresc flocii? Adă un scaun la domnu' profesor! Frenț Mihai!

— Zent!

— Spune: știi, ori nu știi, să nu pierdem vremea, că-i scumpă!

— Știu.

— Atunci spune, ce stai? Vrei poftire specială?

— La ce să spun... dom'văstor?

— La istorie. Azi începem cu istoria.

— Dimitrie Cantemir a fost domnul Moldovei, el era foarte învățat, el de mic copil a vrut să scape țara de jugul turcilor, el s-a făcut prieten cu regele rușilor, dar pe ei i-au bătut turcii la Stănilești și majestatea sa Dimitrie Cantemir a fugit la ruși să se ascundă!

— Hoo, moară! (Cordiș e foarte mîndru, îmi aruncă priviri complice; dar mulțumirea șefului nu trebuie niciodată arătată subalternului, acesta nu trebuie să fie niciodată sigur pe el însuși, trebuie să păstreze un sentiment obscur de nesiguranță: tot secretul puterii asupra celorlalți stă în acest exemplu simplu.) Deci Cordiș, încruntat, cu răceală, din vîrful buzelor:

— Bine, că nu i-o așteptat pe turci, să-l fi tras în țapă, vezi că ești un prost? Șezi! Trifan Floare!

— Noi avem despre... greci, spune fata și se roșește, ca și cum ar spune o vorbă de rușine. (Clasele IV și V fac împreună, nu sînt destule săli, „ca să se lăfăie directorul cu soață-sa" îmi șoptește Cordiș și eu îl aprob.)

— ...și grecii fugeau, săreau și se jucau de mai multe ori pe an și la ei cine era primu'ntîi în aceste jocuri și sărituri la mare cinste era și înaintea lui se dărîmeau porțile cetății și lui i se punea pe cap o cunună de frunze.

— Bine că nu i se punea pe fund. Vorbiți ca morile cele sărăcate și nu vă gîndiți! „I se punea pe cap"... Da' unde să i-o fi pusă?

— Da'atunci cum să spun? — fata, bine dezvoltată, cu sînii ascuțiți, are un acces de demnitate, poate din pricina mea. Cum să spun?

— Cum?... Cununa de frunze? Pe frunte, viteaună! Șezi!

Pe urmă am mers la crîșmă, ziua, frig, curat, țuica fierbinte, bună stare lăcrimoasă...

Sînt fericit. Mă găsesc într-o citadelă unde nimic nu mi se mai poate întîmpla, nici bine, nici rău, mă voi căsători aici, cu o fată de țăran, cu Anuța Birăului, voluptate amară a schimbării totale, cam așa ceva trebuie să-i împingă pe intelectualii de tipul meu în mișcările extremiste.

...Am fost adoptat de doamna Teodorescu, i-am sugerat că „fuga" mea se datorește unor împrejurări romantice, un amor imposibil. E foarte frumoasă la cei 35—36 de ani ai ei, dar ideea că aș putea încerca... e incestuoasă... *Vivre sans passions*... De altfel își iubește soțul, pe acest bărbat infirm, frumos, înalt, cu înfățișare de soldat și de savant, o simt cum încearcă să-l redescopere (ce-a însemnat războiul pentru el? Ce experiențe oribile ascunde tăcerea lui? Sau poate, ca de obicei, complic lucrurile. Cînd voi putea ajunge la esența vieții reale, fără iluzii, fără fard și fără disperări?)

În schimb bătrîna Ana mă paralizează: aș vrea să mă iubească, dar mă izbesc de tăcerea ei, care e *aristocratică* și într-adevăr, în fața acestei ființe topite, în negru, cu buzele voluntare, subțiri, strînse, mă simt ca un rîndaș, ca un argat care mănîncă pe degeaba. Am și auzit-o, odată, fără voia mea, întrebînd-o pe doamna Emilia: „Da pe ciovîrgăul (ce-o fi însemnînd asta?) ăsta cît îl mai ținem?..." Întreținerea mea nu înseamnă nimic pentru ei: e stupefiant să vezi belșugul de alimente din casa lor, ca și cînd n-ar fi fost război, ca și cînd n-ar fi război: după atîția ani de mizerie, mănînc cu o fericire animalică.

...Masă „oficială" pentru a sărbători „întoarcerea eroului". Mă las cuprins de febrilitatea pregătirilor, doamne, ca și cum oamenii ăștia nu s-ar vedea în fiecare zi, ani

la rînd ; dar „mesele" sînt un prilej de-a se epata unii pe alții. Țuică multă, și fac pe prostul ; admir t ·leteje doamnelor : preuteasa, despre care știu că e o int.igantă (dar nu e asta forma ambițiilor ei refulate și inconștiente ?), notăreasa, Clara, foarte frumoasă, creolă, ca o spaniolă și care mă face să simt că nu-i sînt indiferent, *madame* Cordiș, ca o iapă, spunîndu-le celorlalte, doamnă și dumneavoastră... Discuțiile despre felul cum a fost pregătit fiecare fel de mîncare sînt ezoterice ; simt în confruntarea rețetelor o surdă agresivitate a doamnelor. Dar eu sînt beat și bun. Încerc o discuție cu părintele Ioja despre superioritatea ortodoxiei asupra catolicismului, dar îmi dau seama că nu e sensibil la diferențele de dogmă, ba mai mult, discuția îl stînjenește ; în schimb el e depozitarul secretelor satului, aș vrea să fiu undeva ascuns cînd femeile își destăinuie dramele erotice și sexuale. Îmi dau seama că nu știu nimic despre poporul *meu*, și de cîte ori m-am simțit răspunzător de „destinul istoric al României", doamne fie-ți milă de mine ; nu știam că vreau doar să trăiesc. Notarul Meliuță, mic, zbîrcit, în smoking (!) îmi pune la dispoziție colecția lui de romane polițiste și de aventuri, îmi mărturisește că el însuși scrie un roman cu Bufallo Bill.

E o pace pascală, dumnezeiască, mîncăm mult de tot, de la unu pînă pe la cinci după masă, îmi vine să recit din Alecsandri și din Coșbuc ; destinul României ? E aici, în această celulă vitală, netulburată de neliniști metafizice : ei trăiesc din plin, fiecare clipă, își fac datoria, la școală, la biserică, la primărie : fiii lor vor merge la universități, nepoții la Paris și Londra, nimic nu poate altera această curgere firească a lucrurilor. Domnul Teodorescu e *charmant*, în prima seară îl simțisem iritat, vindicativ, altă impresie idioată ; omul voia să scape de mosafirii nepoftiți, să rămînă în pat, cu femeia lui... Evită orice discuție despre război, e plin de *prevenance*, mai ales față de Cordiș, rîde ciudat cînd popa îl întreabă glumind : „Măi, te pomenești că ai venit comunist de *acolo*" ; observ sclipirea recunoscătoare din ochii soției : ea e depozitara acestei armonii simple care, chiar dacă nu există în realitate așa cum o simt eu acum, aburit de alcool, trebuie inventată sau creată, cu orice preț... Poate ea a mai existat odată, demult, pe vremea adevăraților boieri, înainte ca niște domnitori

posedați de domni metafizici : putere, demnitate, libertate, să le împrăștie oasele pe cîmpurile de bătălie.

Toată lumea a băut mult, dar cuviincios. Cîntăm vechi romanțe înduioșătoare :

„Într-o grădiniță,
Supt un pom frumos
Titi și Elena stau șezînd pe jos,
Ședeau șezînd pe jos..."

Sau :

„Să nu-i tulburi a sa pace,
Să nu-i tulburi somnul său
Vecinicia dacă tace
Să tăcem și noi și voi"

Sau :

„Atunci cînd iubitul îți moare
Păstrează-i ultimul cuvînt
Și nu-l depune la uitare
Pe-acel ce zace în mormînt..."

Toți cîntă cu ochii închiși ; îl privesc pe Teodorescu, fața lui e destinsă, spălată de această mediocritate splendidă și durabilă ; „Păcat că nu mai poți cînta la vioară" spune părintele Ioja, și el dă din cap, fără tristețe și spune că vioara a dăruit-o lui Puțu țiganul : trăiască acest univers în care totul e primit firesc, ca anotimpurile. Poate mi-am găsit, fără să vreau, un ideal : poate așa ceva trebuie apărat cu orice preț. Poate, pentru așa ceva merită... fui ! *le grand mot* ! să-ți dai viața..."

Conduseră musafirii, seara, tîrziu : prin aerul uscat și pișcăcios, se simțea apropierea primăverii.

— A fost frumos, șopti Suslănescu, ascultînd zvonurile vocilor care se îndepărtau.

— Da, răspunse George. Ca orice seară de adio.

— Cum... de ce.. de adio ? A fost atît de frumos...

— Toate lucrurile de la care ne luăm rămas bun par frumoase...

Îi vedea numai partea de jos a feței, luminată de jarul țigării : gura puternică era dură, încăpățînată. Suslănescu se cutremură ; se înșelase iar, ca întotdeauna, omul acesta, în numele unei experiențe căpătată în război sau aiurea, voia să spargă această armonie măruntă și puternică. Simți un val de dușmănie subită înecîndu-l.

— Ești ambițios ? întrebă cu o voce ascuțită, și-i făcu plăcere să simtă că-l descumpănise.

— Cred că da, răspunse Geroge după un timp.

— Și care e conținutul ambiției dumitale ?

— Să-mi fac datoria.

— A, da... Și nu ți-ai făcut-o pînă acum ?

— Rahat ! spuse celălalt printre dinții strînși. Aruncă țigara, care se stinse cu un sfîrîit în apa limpede a șanțului. Totul a fost clădit pe o minciună...

— Poate toată viața noastră e o minciună, șopti Suslănescu cu gîndurile aiurea ; violența cu care vorbi George nu-l mai uimi. Înțelesese.

— Rahat ! Datoria ! Toți ne-am făcut-o ! Dascălii, jandarmii, popii, miniștri, regele, toți ! Și ne-am trezit într-un război nenorocit, duși ca niște boi... unde iarăși, ne-am făcut „datoria"... Una singură nu ne-am făcut : datoria de-a gîndi ! Din comoditate, unii, din ignoranță, alții, n-are nici o importanță... Datoria ! rîse scurt, cutremurîndu-se. Datoria ! Tata, după ce a fost zobit în bătăi în 1907, m-a învățat doar atît : fă-ți datoria ! Hai să-ți povestesc cum mi-am făcut-o odată... Intrasem într-un sat rusesc... În jurul bucătăriei de campanie, copii, mă apucase un dor nebun de casă, de copiii mei de la școală, le-am dat de mîncare... Peste cîteva ceasuri ne-am retras și am bombardat satul. Priveam cum se năruie casele mărunte și prăpădite, auzeam parcă zbieretele copiilor cărora cu cîteva ceasuri înainte le dădusem de mîncare... Datoria, nu ?

Nu-și vedeau fețele și discuția aceasta, în noapte, avea, pentru Suslănescu, ceva pueril și iritant ; simțea că i se deșteaptă vechi spaime, pe care cu cîteva ceasuri înainte le crezuse uitate pentru totdeauna.

— Și acum... ce considerați că ar fi datoria dumneavoastră ?

— Să trăiesc și să acționez conform cu ceea ce cred eu despre lume, astăzi.

— Şi aţi putea să-mi comunicaţi şi mie, surise în întuneric Suslănescu, ce credeţi despre lume ?

— Că raporturile existente trebuie schimbate.

— Cum ? Prin forţă ?

— Dacă e nevoie...

Suslănescu răsuflă adînc. Da, asta era. Încă un fanatic, încă unul care se simţea vinovat de mersul istoriei, încă unul care voia să se mîntuie, mîntuind pe alţii. Cu un breviar de idei simple, în numele unei frumoase scheme.

— Şi spuneai că nu eşti comunist...

— Nu m-am înscris *încă* în partid...

— De ce ?

— Mă priveşte, răspunse George sec.

— Şi o veţi face ?

— Da.

Nu mai era nimic de adăugat.

— Deci eşti dispus să te supui unei idei şi unei tactici, determinată în numele colectivităţii de un grup de posedaţi...

— Posedaţi ? Nu înţeleg.

— De dăruiţi cauzei proletare... (Cu care, se completă el mintal, nici eu, nici tu nefericitule, n-avem nimic comun.)

— Am cunoscut un astfel de om, spuse încet George.

Totul era perfect. Convertirea şi celelalte. Simţi că George e dispus la confesiuni, dar n-avea nici un chef să le asculte : era doar un om simplu şi obstinat, un plictisitor om obişnuit, căruia războiul şi propria suferinţă îi dăduseră sentimentul unei importanţe pe care n-o avea.

— Pot să te întreb ceva ? spuse George ; la urmă urmei de ce ai venit dumneata aici ? Am senzaţia că ai fugit de ceva.

— Dacă e să mă gîndesc cinstit de ce am fugit... ăsta e cuvîntul, cred că am avut dreptate cînd v-am spus că fug de mine însumi. Am să mă explic : se pregătesc mari lupte, oricine-şi poate da seama. N-are importanţă acum cine are dreptate sau nu, asta se va vedea atunci cînd noi vom fi de mult morţi, sau în cel mai bun caz nişte bătrîni ramoliţi... Lupte, răsturnări, violenţe, o, mai ales violenţe ! Dincolo de determinismul exclusiv social al marxiştilor, viaţa unui om poate fi hotărîtă

de evenimente, de fapte mult mai simple. De pildă, de-o nedreptate, de-o porcărie pe care o face una din tabere și acest lucru te aruncă în cealaltă, deși poate e la fel de vinovată și de pătată. Nu știu dacă mă exprim bine... În general îmi place să mă ascult vorbind și de aceea sar de la una la alta... Cu toate acestea sînt obligat să-mi consacru forțele și cunoștințele cauzei adevărate... Am venit aici, pentru că m-am temut să nu greșesc, să nu mizez pe o carte proastă, spuse el cu sinceritate.

Își scoase ochelarii și-i frecă îndelung cu pulpana vestonului răpănos. Noaptea deveni mai întunecată, materială și adevărată, ca moartea.

— Da, e bine așa, spuse prietenos George, și Suslănescu se crispă cînd îi puse mîna pe umăr... Poate intrăm într-o epocă în care contează mai puțin ce e omul, ci ceea ce face, indiferent de cauzele care-l mînă. Iar dacă ai hotărît să rămîi aici...

„Dumnezeule, se gîndi Suslănescu, speriat și amuzat, acum începe prozelitismul. Noua fraternitate..."

Dar din curte se auzi vocea plină a Emiliei :

— George ! Te caută Mitru Moț ! E în clasă, nu vrea să intre la noi !

Suslănescu rămase multă vreme, pe podețul din fața casei, cu umerii zgribuliți de frig. Oamenii satului se culcau devreme, sau poate n-aveau gaz pentru lămpi.

Întunericul era dens și lui i se părea că e singur într-un pustiu îndepărtat. Un geam al unei săli de clasă se lumină vag : i se făcuse iarăși foame.

7

Mitru stătea ghemuit într-o bancă din fundul clasei. În prima clipă George nu-l recunoscu. Slăbise peste măsură, obrajii scofîlciți îi erau năpădiți de o barbă deasă și cenușie din pricina prafului, iar picioarele goale de la genunchi în jos, acoperite de o crustă uscată de pămînt și de băligar. Sugea îndărătnic un muc stins. Ridicîndu-și ochii îl văzu pe George, voi să vină înaintea lui, dar, ca și cum nu s-ar fi putut dezlipi din banca îngustă și scrijelată, se legănă ușor, încoace și-ncolo.

— Poftește în casă, îl chemă George, trăgîndu-și mîna dintre palmele lui aspre, scorțoase, ca scîndura. Hai în casă... Tot mă întrebam de ce nu mai vii pe la noi...

— Griji, mormăi Mitru. Buzele i se strîmbară, apoi își aduse aminte ce trebuia să întrebe după cuviință : Și, altfel, cum vă mai lăudați, dom' derector ?... Vă aduse Dumnezeu viu... Văd că ești ciung ; am auzit, urmă cu gîndul în altă parte, da... Își privi trupul răpănos și clătină din cap : Îi bine și aici... ne aducem aminte de cînd eram copii... Luă țigara pe care i-o întinse George, o fumă lacom, pînă la jumătate, apoi, încruntîndu-se, făcu răstit : Murim de foame, da !

Aruncă o privire pereților, tablourilor vechi, sure, și rîse fără veselie :

— Or rămas ca pe vremea mea... Ele n-or crescut... Își strînse palmele între genunchi și, fără să-și ridice ochii, spuse cu o voce adormită : Iaca ce-i... Am venit la dumneavoastră, ca la bunul Dumnezeu, dacă o fi fiind și acela, știe-l dracu... Faceți bine și vorbiți cu doamna să-mi dea vreo trei iugăre în parte... Că dacă nu, crăp de foame, cu ciledîu cu tot. Scuipă în palmă, stinse acolo țigara și rămase mirat, neștiind unde să pună mucul ud și negru. Privind și el în podele, George se gîndi grăbit că Emilia n-o să vrea : Mitru n-avea vite, plug. Deodată simți că stă prea mult pînă să-i dea răspuns și Mitru îi va ghici gîndurile.

— Că eu dacă mă bag amu slugă, slugă rămîn, pînă-n veacul veacurilor, amin... Că de slugărit nu scapi, ca de sfrenție... Își înmuie glasul, cît putu mai mult : Faceți bine, mă rog frumos, dom' derector, că voi fi mulțămitor... Vorbiți cu doamna să-mi deie pămîntul pînă mă ridic nițel...

— Așteaptă aici ! se răsti George și fugi pînă-n bucătărie. Emilia spăla vasele.

— A plecat ?

— Nu. Vino în clasă.

— Dar ce ai ? se sperie ea, văzîndu-l palid, încordat. Bătrîna se sculă de pe scăunel și veni iute lîngă ei să nu piardă o iotă, dar George o trase pe Emilia afară. Îi spuse de ce a venit Mitru și cînd o văzu că se codește, așa cum se așteptase, își pierdu răbdarea :

— Vino cel puțin și lămurește-te cu el. Totdeauna tu te-ai ocupat de treburile astea...

Ea clipi din ochi, nemulțumită, dar nu mai zise nimic. Cînd intră în clasă, își luă o înfățișare veselă, așa cum făcea ori de cîte ori avea de-a face cu lumea.

— No, Mitrule, văd că mai veniși și pe la noi... Așa înteți voi, numai cînd aveți nevoie de ceva ne călcați pragul... Lasă, lasă, că vă cunosc eu...

— D-apoi ce să vă mai batem la cap cu năcazurile noastre, zîmbi Mitru, înviorat. (Cu doamna te puteai înțelege mai bine, ea știa gîndi țărănește, nu te lua de-a dreptul și nu te lăsa buimac, așa, ca directorul.)

— Vezi, dacă nu ești și tu mai potolit, urmă Emilia cu vădită plăcere. Te-ai bătut cu bietul Cloambeș. Mi-o spus Aurelia, tot plîngînd, că a bolit, mai să repauze... Nu ți-o fost rușine să bați un om bătrîn ?

Obrazul lui Mitru se trase, devenind lemnos. Oasele falcilor îi jucară scurt. Tăcu însă, să n-o supere.

— Da Floriția, copilul, ce fac ?

— Bine, mulțămim de-ntrebare... Trudim. Fănică are moște bube dulci pe gură... De mîncarea cea proastă...

— Da, da, se posomorî Emilia... Îi mare sărăcie... Să ne ferească Dumnezeu să nu ajungem mai rău !

— Cum mai rău ? rîse Mitru. În pămînt, poate...

— Dar cine știe cum îi și acolo, că nimeni nu s-o întors să ne spună, zise gînditoare Emilia, privindu-și unghiile.

— Așa-i, doamnă, clătină Mitru din cap, înțelegător. Ce bine ziceți. Așa cetiți în mine, ca-ntr-o carte !

— No, spune cu ce treburi ai venit, Mitrule dragă, c-s foarte obosită, am avut oaspeți și cu mama, doamne iartă-mă, mai mult necaz am decît folos...

— D-apoi așa-i ! Ce să-i faci ? Vine o vreme cînd omu-i bun numai de aruncat la gunoi. Vorba bacii Culcușii : „Viață legată cu ață...“

— Nu vede nimic, spuse Emilia necăjită. Și nu vrea să recunoască că-i oarbă și să se aline. Azi-dimineață a țipat mîncare-n lături, crezînd că-s rămășițe...

— Ei, pe vremea ei, nana Ana o fost tare ca un plotoner-major... De, ce să-i faci ? Răsuflă adînc și se grăbi, bucuros că doamna îi destăinuise grijile ei ca unui neam îndepărtat ce-i era. Nevoile m-or adus, doamnă... Că bine ar fi să poată trăi fiecare din a lui, să nu supere pe celălalt, să nu-l îmbutușe.

George asculta discuția, cu o atenție uimitoare : deși ani de-a rîndul „darea pămîntului în parte“ se petrecuse la fel, cu multe cuvinte pe de lături, acum modul în care nevastă-sa și Mitru se pîndeau și se încercau i se părea groaznic și umilitor.

— Mi-am tot spart capul, doamnă, dar degeaba. Iaca, ne mutarăm în casa noastră, între dărăpănături... Ne-am apucat s-o tocmim, dar vai și amar... Se uită stelele la noi, noaptea, prin hudrele acoperemîntului. Zdrențele ne mîncă. Am venit ca să vorbim de pămînt.

— La părintele au probăluit ? se interesă Emilia.

— Ce să-mi fi răcit gura ? Poți ști că el are oamenii lui, pe Grozuț, cantorul... Și nici nu mă iubește... Rîse scurt ; Nu mă prea iubește nimenea, pe mine.

— Că și tu... nu te supăra că-ți spun... ți-am fost dăscăliță și te știu de mic. Ești prea strîmbat.

Atunci George se întoarse spre ei și spuse repede, mîncînd cuvintele :

— Uite ce-i, Mitrule.. Am vorbit cu nevasta... Îți dăm cele patru iugăre din Grinduri, că nu-s încă date... Pe unul mai e porumb necules. Nu-i așa, dragă ?

Și Mitru și Emilia îl priviră mirați, ca și cum abia în clipa aceea și-ar fi dat seama că e și el acolo. Mitru prinse însă prilejul și începu să-i turuie gura : porumbul îl culege ori azi, ori mîine, de cu zori, căruța i-o dă cu împrumut Găvrila Ursului, cu care a și vorbit, plugul tot de la el are să-l ia, că-i om bun, Dumnezeu să-l aldiască, nu știu de ce zic unii că-i vîndut satanei... Oi munci, doamnă, zi-noapte, numai să fim gata la vreme...

— D-apoi... nu știu dacă ți-a plăcea... Pămîntul nu-i prea bun... O fost prost gunoit anul trecut, ridică din umeri Emilia. Nu știu ce să zic, se întoarse spre George. Mi se pare că mama l-o făgăduit Martei Todorului, aceea care stă în Bujac. Că Dumnezeu o știe și pe mama cîte neamuri n-are și toate vin la pomană. Știi tu, Mitre, cum îi țăranul...

— Știu, mormăi Mitru surd. Fără obraz, doamnă...

Emilia se ridică, veni lîngă Mitru și-i spuse, veselă, că toate acestea vor trece și va fi iarăși bine, ca înainte... Pămîntul, dacă e să vorbim sincer, nu-i din cale-afară de rău și are să vorbească ea cu Găvrila Ursului să-i împrumute căruța cea mai bună. Grîndurile mai au un

„avantaj" : îs aproape de drum, așa că un sfert de muncă e economisită...

— D-apoi pămîntu-i bun, oriunde se află, zîmbi Mitru... Îi bun pentru cel ce-l are... Mulțămesc, doamnă, poate că a veni accea vreme cînd ne-om putea plăti.

— Ei, eu m-am dus. Trag nădejde că ai să mai vii pe la noi. Mai aflăm ce-i nou prin sat, că trăim tare retrași.

— Să vă dea Dumnezeu sănătate și să ajungă domnișoru om mare...

— Așa sper. Că învață foarte bine. Ei, rămîneți, mai vorbiți...

După plecarea ei, cei doi rămaseră tăcuți. George nu îndrăznea să se uite la Mitru. Totul se petrecuse firesc, ca întodeauna și totuși se simțea stingherit și umilit. Emilia nu mai era ea, ci o femeie ciudată, aspră, vicleană, străină. Lui Mitru îi venea să rîdă și se stăpînea, fiindcă ar fi fost necuviincios. Și nu-i mai păsa de nimic. Dacă n-o vrea Găvrila Ursului să-i dea căruța și plugul, Dumnezeu să-l bată. „Cu unghiile să știu că-l rîcîi și nu-l scap din mînă".

— Știi ce te rog — îl trezi George — cînd mergi să culegi porumbul, vino să mă iei și pe mine. Îmi place să umblu pe cîmp și n-am fost pe acolo nici eu nu mai țin minte de cînd.

— Așa-i, dădu din cap Mitru. Acolo gîndurile omului sînt mai la largul lor...

8

Pînă la Grinduri, pămînturile cele mai bune ale satului, era cale le vreun sfert de ceas, la pas. Dimineața, Mitru cu nevastă-sa culeseseră tot porumbul și așezaseră știuleții în grămezi. După-amiază, Mitru ceru căruța lui Trăian și trecu pe la director așa cum le fusese vorba; îl omenit cu un pahar de rachiu, care i se sui îndată la cap, deoarece nu mîncase aproape nimic toată ziua; pe urmă se suiră în căruță și plecară. Peste zi fusese cald, acum vîntul înviora crengile duzilor, pieptăna cu blîndețe întinderile. George stătea pe capră, puțin încovoiat, privind țintă spinările costelive ale cailor, de pe care Mitru gonea cu biciul roiul de muște verzui, veninoase și încăpățînate. Curînd se depărtară de sat și

nu mai auziră decît zumzetul ușor al pămînturilor, al ierburilor crude și grase ; totul era limpede, iar în zare se deslușea un tren, ca un șarpe cu capul fumegînd. Tablele de pămînt păreau o ciudată împerechere între primăvară și toamnă : aici brazde de curînd arate, ca niște mari bucăți de cărbune lucios, înșiruite în jurul unui șanț, alături tulei galbeni de porumb neculeș, cu frunzele foșnind aspru, dincolo o miriște cenușie și spinoasă.

— Aista-i iugărul Piculuí... ălalaltu îi a Catiței Țuricului. Dacă trecem de cot, dăm de pămînturile domnului părinte, spuse pe neașteptate Mitru, parcă ar fi simțit dorința să-i arate lui George locurile, ca unui străin.

— Le știu, surîse acesta.

— Da, chiar că așa-i. Nu știu ce-mi veni, gîndeam că ați uitat. Iaca. ajunserăm și noi...

Pe marginea ogorului se înșiruiau grămezile de porumb : aproape toți știuleții — pe jumătate mîncați de ciori — păreau fălci galbene de cal. Mitru trase căruța lîngă un stejar sfrijit și singuratic, împiedică picioarele cailor, tăcînd mereu, ca nu cumva directorul să creadă că-i plac mai mult taclalele decît treaba. Își suflecă mînecile cămășii de cînepă cenușie, luă un coș de nuiele și începu să-l umple. Îndată ce era gata venea în fugă și-l răsturna în căruță ; curînd fruntea începu să-i lucească de sudoare, ca unsă. Oarecum stînjenit din pricină că stă și-l privește, George voi să-l ajute, dar își pierdea mereu echilibrul.

— Lăsați, că amu-s gata, își ridică Mitru spre el obrazul roșu. Și începu să vorbească, crezînd că directorului i se urăște să stea așa, ca mutul. Mare mult bine ne-ați făcut... Oare ne-a ajuta bunul Dumnezeu să ne plătim ? Eu cu muierea și cu pruncul, pînă la moarte...

— Lasă asta ! Vino încoace, să fumăm o țigară.

Mitru îl privi cu reproș, dar nu voi să-i spună că în curînd se întunecă și nu poate sta aici, oricît, cu o căruță care nu e a lui ; nu îndrăzni să zică nu. Se apropie sufiînd greoi, își șterse palmele, primi țigara, o aprinse și, fumînd, se odihni. Ochii lui mici și arzători își pierdură lucirea rece și rătăciră fără țel, ușor aburiți, peste cerul străveziu, urmărind o pasăre, un ghemotoc roșiatic de nor pufos ; dincolo de dolmă se auzea curgînd Teuzul : venea mirosul de putreziciune udă al apei care

lingea nămolul rece și gras de pe maluri. Biruit de sfîrșeală, Mitru supse ultimul fum, cel mai dulce și dădu să se scoale ; George îl prinse de braț.

— Stai puțin, omule, unde te grăbești ?

— Că de asta îmi arde mie, spuse Mitru răzbit. Luîndu-și seama se înmuie, cu o prefăcută umilință, în dosul căreia se ascundea hotărîrea lui de-a nu mai zăbovi : Nu-mi arde de stat, domnule director, nu vă supărați. Casă n-am, ce mînca n-am, cine s-o scăpat în gaci, acela să tacă... În clipa aceea îi trecu prin minte că poate s-or fi răzgîndit ai directorului în legătură cu el, cu toate că bătuserăm mîna. Tresări și se uită în altă parte.

— Ascultă, tu cît pămînt ai ?

— Eu ? Două iugăre, ale de mi le dădu Cloambeș... dar aud că vrea să le ia înapoi... De dat, numai o dată cu viața le dau, da dracu știe...

George nu știa cum să înceapă : nu voia să piardă clipa asta de singurătate care-i apropia, deși simțea că e mai ușor să te apropii de o mulțime decît de un om.

— Tu știi că după războiul celălalt au fost împroprietăriri, începu el, nesigur.

— Cum să nu știu ? O fost vorba că și acuma se dă pămînt. Am auzit că și în alte părți, guvernul cel nou o împărțit moșiile, da la noi ? Moșia lui Franț-Cranț s-o dat în '20... și-apoi iar s-o adunat, că erau oamenii împiți, s-o adunat la Cloambeș, la Găvrila Ursului. Sfîntu... Și dacă iei de la ei, ajunge la toți ? Eu m-am gîndit să...

— Dar moșia lui Papp de la Zerind ? întrebă pe neașteptate George și, așa cum se aștepta, Mitru rămase cu ochii holbați ; trecu un timp în care îl măsură grijulu, încercă chiar să surîdă ca să priceapă directorul că el știe de glumă. Dar George îl privea atent ; văzînd că Mitru nu răspunde, urmă : Aici s-a adunat moșia lui Frantz-Ferdinand, adu-ți aminte... Pămînt bun, lucrat ca vai de el, în bătaie de joc... Sînt peste cinci sute de iugăre și imaș.

— Sînt... Mitru tuși : Mai dați-mi o țigară, faceți bine, că-mi veni poftă... Îi în hotarul comunei...

— Tu nu înțelegi, ori te prefaci ? Toate moșiile, pînă la cincizeci de hectare, se expropriază... Asta a rămas pe din afară, fiindcă preotul e țărănist și toată banda

de la plasă... Iar dacă se pierde timpul, Papp o s-o împartă la oamenii lui, o să găsească el ceva de făcut...

— Cum să ne atingem noi de pămînturile domnului Romi? spuse Mitru, cu ochii mari. El, carele de tînăr s-o luptat pentru drepturile românilor și o fost și la temniţe? Doamne păzește, nici dacă aș ști că... Poate dacă el ar binevoi să le împartă, atunci, nu zic, dar altfel cum?

— Ai auzit tu vreodată de cineva care să dea de bunăvoie din al lui?

— Nu, începu să rîdă Mitru, așa ceva n-am auzit, dar cine știe...

— Guvernul a scos legea reformei agrare, ce dracu, să nu-mi spui că nu știi.

— Am auzit ceva, spuse Mitru privind prefăcut în altă parte. Dară guvernul, azi îi, mîine nu-i... iară pămîntul... Ho, ho, rîse el, domnu' Romi îi mai tare ca guvernul, acela îi la București, sau cine știe unde, iară pretorul, jandarmii îs aici.

— Tu faci pe prostul, spuse deodată George privindu-l în ochi. De ce? Ce ascunzi?

— Ce să ascund, doamne ferește, și unde? Că buzunarele mi-s rupte, n-am unde ascunde nimica...

Se chirci, pînă ce capul îi atinse aproape genunchii.

— Nu-i dreptate, dom' derector, pe lumea asta. Nici nu poate fi...

— Nu va fi, dacă toți o să gîndească așa ca tine...

— Că mult îi pasă cuiva, cum gîndesc eu! Eh, noi ne băturăm cu rușii, cu nemții, acuma să ne batem cu domnu Romi?... Nici să nu mai spuneți asta la cineva, că... Îi bine cum îi, spuse liniștit. Unul are, altul n-are, doamne dă-le sănătate la toți, bine că n-am murit pe undeva prin război...

George îl privi atent: Mitru se închisese în această umilință mincinoasă; își ferea privirile, se juca cu degetele negre, mîngîind distrat pămîntul cald.

— Ascultă-mă bine: moșia lui Papp o să se ia. Oricum. Se va face comisie de împroprietărire... De ce nu vrei să fi tu în frunte? Te-am știut deștept...

— Că mult mi-a și folosit deșteptăciunea, rîse Mitru, senin. Mi-a folosit de n-am mai putut... Și deodată îl privi deschis, tăios: Așadar e drept ce zice lumea?

— Ce?

— Că v-ați înscris la comoniști.
— Să zicem că m-aș fi înscris.
— Și v-or primit ?
— De ce nu m-ar primi ?
— Păi, parcă și dumneavoastră sînteți om cu pămînt. Și nu-l lucrați. Vreau să zic cu mînă *proprie*.

Se sperie de privirea fixă a lui George și de fața lui schimbată, își dădu seama că-l supărase prostește, fără rost. Își ținguie buzele ca un copil, dar cînd vorbi, vocea lui era uscată, nepăsătoare :

— Să nu vă supărați, n-am vrut să zic nimic în contra dumneavoastră, ori a doamnei, că doară nu l-ați furat, nice l-ați luat cu japca, ca mie Cloambeș, prin înșelăciune, l-ați luat cu bani buni, munciți... și tot satul vă iubește, doamne dă-vă sănătate... Nuu, spuse el, nu. De ce să rîvnesc eu la pămîntul altuia ? Să mă iau după cine știe cine, și pe urmă să vină alții să mi-l ia înapoi... Dreptate ? se strîmbă el, dreptate are cine-i tare, cine are bani, ori putere... Numai acela.

— Da, spuse George, cu o voce ciudată. Ai dreptate. Numai cine are putere. Numai că...

Nu mai spuse nimic și se întinse pe spate, cu mîna sub ceafă. Sub el pămîntul era rece și parcă mai viu, străbătut de curenți iuți. Se simțea ciudat de ușurat : întrebarea lui Mitru îl golise parcă de toate. Auzea zgrunțăitul cocenilor deșertați în căruță : Mitru se apucase iarăși de lucru, caii sforăiau, vîntul mieuna peste întinderi. Nici o neliniște singuratică nu înseamnă adevăr, nu înseamnă nimic ; adevărul e pitit în dosul nemulțumirii acre a lui Mitru și n-a putut să-l scoată la iveală, să-i dea un nume... Lucruri de care nu era vinovat mai trebuiau încă plătite și, poate, nu în felul în care voia el, ci altfel, și asta depindea de oamenii de care trebuia să se apropie, chiar împotriva voinței, chiar împotriva neîncrederii lor.

Peste vreun sfert de ceas, Mitru veni lîngă el, îngenunche, și-l întrebă răgușit :

— V-ați hodinit puțin ? Eu am gătat.

George se ridică încet, greoi și cînd își deschise ochii simți că erau tulburi. Mitru despiedică picioarele cailor, îi înhămă repede și se suiră amîndoi pe capră. Porumbul din căruță răspîndea un miros dulceag, mucegăit, lăptos.

— Haidee! plesni Mitru din bici, dar nu mînă caii spre șosea, ci o luă către dolmă, pe drumeagul care o însoțea, pînă în sat. Ajuns aici, opri pe neașteptate și sări jos.

— Ce faci ?

— Mi-ți aștepta olecută pe mal... Că eu vreau să vă prind un pește... Aici îi mult, bată-l Dumnezeu, în Cotu Popii.

Și, înainte ca George să-l fi putut opri, urcă în fugă dolma, aplecat de spate, scoțîndu-și cămașa din goană.

9

De aici, deși locul nu se găsea ridicat decît cu un stat de om deasupra pustei, privirea putea cutreiera toată zarea: spre apus soarele murea roșu de cealaltă parte a pămîntului, departe, sticleau casele satului vecin ca niște bucăți de zahăr azvîrlite într-un tufiș, pe șoseaua alburie se tîrau căruțe obosite, iar panglica Teuzului lucea verzui-roșiatică, pierzîndu-se sub picioarele podului de lemn care alunga pe dolmă o țesătură de umbră, ca o uriașă pînză de păianjen.

Mitru se dezbrăcase gol pușcă, după ce luase în seamă să nu fie primprejur muieri venite să-și limpezească rufele. Pe trupul lui alb-albăstriu, cu mușchi subțiri și tari, capul și ceafa, arse de soare, păreau boite cafeniu. Intră în apă, zgribulindu-se, frecîndu-și pieptul și pîntecele cu palmele, se scufundă brusc în mîl, apoi începu să înoate fără zgomot spre malul dimpotrivă, unde Teuzul plescăia printre răchiți scorburoase. Dădu de prund și se cățără atent, tăind apa cu umărul sting împins înainte. Ajuns la răchiți, începu să cotrobăiască prin cotroave încet, să nu sperie peștii ascunși acolo. George îi strigă de cîteva ori să se întoarcă, dar neprimind răspuns, se așeză printre spinii dolmei și-și aprinse o țigară. Acum știa ce trebuie să facă: îl obosea numai gîndul că nu era singur, ca să răspundă singur de viața lui.

Pe neașteptate, fața apei se sparse, Mitru scoase un strigăt și ridică deasupra capului un crap mare, argintiu; peștele, zbătîndu-se furios, îl plesnea peste obraz cu coada lui lipicioasă. Mitru rise fericit și batjocoritor, se cățără pe mal, rupse o crenguță, i-o vîrî în branchii

și intră din nou în apă, trăgîndu-l după el, într-o dîră de spumă subțire. Se îmbrăcă repede și, verde la față, se apropie de George.

— Poftiți... Are să facă doamna o zamă... O zamă, de care... numai doamna știe...

— Lasă, Mitrule, nu-i nevoie... Nouă nu ne place peștele...

— Dară nu, rîse Mitru... Cum să nu ? De ce ? Îi bun. Și adăugă apăsat : Doamna a fi tare bucuroasă, știu.

Tot timpul drumului Mitru se strînse ghem să nu clănțăne din dinți : nu voia să arate că i-ar fi frig.

Umbrele înserării filfîiau ca niște pînze deasupra șesului albastru și toate culorile se schimbau, mătăsoase și tremurătoare, de la o clipă la alta, dar pacea aceasta, pe care o dorise îndurerat în timpul războiului, îi era străină acum lui George : liniștea aceasta nu aparținea clipei de față, nici viitorului, nici oamenilor care trăiesc acum pe pămînt și de care ea nu se putea lipi.

— Are să facă doamna o zamă, spuse încurajator Mitru, în clipa cînd treceau podețul, ca să intre în curte.

CAPITOLUL IV

1

Deși în ultima vreme orbise aproape de tot, bătrîna se uită spre cer, încercînd să-și dea seama dacă nu cumva are să plouă ; apoi se chinui să se urce în căruță.

— Mamă, stai acasă, nu-i de dumneata tîrgul, încercă s-o rețină Emilia, dar Ana se prefăcu că n-o aude, se agăță de brațul lui Mitru, ajunse în sfîrșit sus și, de acolo, se răsti :

— Ține-ți gura

În căruță, pe un pat de paie, se zbuciuma un porc gras, proaspăt spălat și neliniștit, pe care Emilia se hotărîse să-l vîndă, ca să facă rost de bani pentru muncile de primăvară ; trebuiau reparate și grajdurile, cotețele, iar pînă la recoltă mai era destulă vreme. Suslănescu ținuse și el să meargă la tîrg, iar în ultima clipă sărise și bătrîna, așa că se îngrămădiră toți pe ilișul din față, gata să cadă la cea mică scuturătură. Emilia îi însoți o bucată de vreme, apoi rămase pe loc, strigîndu-i lui George :

— Vezi să nu iei mai puțin de zece mii ! El dădu din mînă, iar bătrîna se supără :

— Ce zece ! Douăsprezece și cinci sute, că-i gras ! Mă tîrgui eu !

În fiecare joi se ținea tîrg la Tîrnăuți, dar nu numai de vite și grîne ca altădată : se vindeau și se puteau cumpăra cele mai felurite lucruri, majoritatea de furat, de la instrumente medicale pînă la puști și pistoale : aceasta pe ascuns, la moara lui Soprony. Pînă la marginea satului putură merge în voie, dar acolo, în fața barajului antitanc — stîlpi mari bătuți în pămînt și împletitură de nuiele, întărită cu noroi — prin care trăsurile nu puteau trece decît una cîte una, se făcuse înghesuială ; un car cu paie se răsturnase, omul pusese căruța de-a curmezișul și nu voia să lase pe nimeni să treacă pînă cînd nu și-o

încărca la loc. Suslănescu, așezat pe margine și zdruncinat de pe acum, regreta că venise ; tîrgul nu va fi, așa cum crezuse, o îngrămădire de culori, o agitație veselă și armonioasă, ci ceva murdar și iritant, sub cerul scămoșat. Timpul petrecut în sat îl liniștise, mai ales că aici nu se auzea nimic politic, nu plutea așteptarea aceea de catastrofe care-i măcinase nervii ; în schimb, oamenii trăiau pe un plan atît de jos, nediferențiați, larvari, încît monotonia aceasta tîrîtoare nu era de preferat fricii. Chiar Teodorescu, pe care nu izbutise să-l ghicească, îl plictisea : tăcerea, rezerva și îngîndurarea lui erau doar semnele unei solemne mărginiri intelectuale. O prefera pe doamna, deși era un amestec ciudat de copilărie și rapacitate, pentru că trăia concret și unilateral și avea o frumusețe neprefăcută. Bătrîna îl speria, ca și cum ar fi fost un animal ciudat, plin de țepi neprevăzute : o bănuia ostilă lumii intregi, cu o vitalitate înzecită de orbie ; odată voise s-o roage să-l pipăie pe față, să-l știe cum arată ; nădăjduia — habar neavînd de ce — că o să-i fie milă de el ; nu îndrăznise însă și amintirea acestui gînd îl speria.

În sfîrșit trecerea se liberă și șirul de căruțe, sporit între timp, se revărsă pe șosea, umplînd-o de zgomot. Pentru Suslănescu peisajul acesta era înfiorător, ca un abis : totul părea mlăștinos, fără fund și fără început, colcăind într-o tăcere ciudată ; croncănitul unei ciori te făcea să tresari ; departe, gara parea o ruină tristă și cenușie.

— Am auzit că o să fie zai mare, azi, spuse pe neașteptate Mitru.

— Ce zai ? întrebă bătrîna.

— La tîrg. Zice că ai noștri vreu să-i bată pe ungurii care l-or schilăvit pe Picu. Or luat și puști...

— Să-i bată ! se bucură bătrîna.

— Din partea mea — mormăia Mitru — să-i și bată... Pe mine nu mă impoartă, eu vă duc pe dumneavoastră la tîrg să vă vindeți porcul...

— Îi gras și frumos — zise bătrîna — păcat că am ajuns acolo ca să-l vindem. Are unsoare de-o palmă.

— I-ai înfășurat paiul în jurul cozii, nană Ană ?

— Dar cum crezi ?

Trecură pe lîngă „Hodaie", o clădire dărăpănată, înconjurată de salcîmi : aici fusese pe vremuri administrația

moșiei lui Frantz-Ferdinand, pe urmă făzănărie regală, dar în timpul războiului arsese. Se auzea că țăranii din Lunca i-ar fi dat foc, după ce furaseră bruma de mobile ce se mai putea găsi. De aici, din șosea, se desprindea un drum îngust, dar foarte bine pietruit, drept, pierzîndu-se într-o pădurice de salcîmi, din care răsărea un acoperiș roșu, țuguiat. Privirile lui George și ale lui Mitru se întîlniră, dar nici unul nu scoase un cuvînt : era conacul baronului Papp și, în jurul lui, cele cinci sute de iugăre.

Erau mereu întrecuți de căruțe venite din urmă, deoarece caii slăbănogi ai lui Trăian obosiseră ; George își dădu seama că se pregătește ceva, văzînd că luncanii nu voiau să se despartă unul de celălalt și, la un moment dat, cînd un șimîndan încercă să spargă șirul, se auziră sudălmi și se schimbară, la repezeală, cîteva lovituri de bici, dar ungurul izbuti să scape, trecînd șanțul și luînd-o drept peste cîmp.

Mai tîrziu, ajunseră din urmă un ceferist în vîrstă, călare pe o bicicletă fără cauciucuri, care-l obosea mai mult decît mersul pe jos. Cînd îi văzu, se opri, se dădu jos și începu să strige ;

— Dom' derector, dom' derector, faceți bine și dareți-vă jos, că am să vă spun oarece. Era Cula Cordiș, fratele învățătorului, cel care-l ținuse la școală și era atît de mîndru de el, deși nu se asemănau de loc la fire, Cula fiind un om așezat, blînd, mereu îngrozit la gîndul ce s-ar putea certa cu cineva.

George coborî și veni lîngă el. Acarul îl trase dincolo de șanț și-i șopti, deși nu putea să-i audă nimeni :

— Bine că vă găsii... Mi-o fost dat sarcină să vă spun să mereți la partid... la cel comunist, adăugă el în șoaptă... Vă tot caută, dar nu dă de dumneavoastră... Și pe urmă, tare ca și cum ar fi vrut să-și facă curaj : Astăzi a fi hai mare...

— Dumneata ești comunist ? se miră George.

— Da de unde ? Mi-s membru de partid numa... La noi la chefere s-or scris tăți... Știți unde-i partidul ? Îi dincolo de biserica reformaților, în casa care o fost a lui Péterffy, ăla de-o fugit cu Horthy, mai bine-ar fi stat blînd.

— De ce mă caută, nu știi ?

— Nu pot să știu, cum vă spusei, eu m-am scris cu ceilalți de la chefere, da nu mă bag în politică, că azi

mîine ies la penzie... Unu... Ardeleanu, care o fost la noi la moară, o zis să vă caut... Îl mai țineți minte ?

Îngîndurat, George dădu din cap. Acarul, posomorît, încălecă bicicleta :

— Ce-a fi de noi dom' derector, ce-a fi de noi ?

— Știu și eu ? surîse George. Poate că bine...

— N-ar fi rău să fie bine...

2

Tîrnăuți era un orășel împrăștiat, înconjurat de un brîu de bălți mucede ; în afară de turnul de apă, nici o clădire nu se înălța : chiar bisericile aveau turlele scurte și groase, parcă strivite. Fiind clădit într-un fel de pîlnie largă, toate casele păreau că alunecă, puțin aplecate, spre un punct din mijlocul lui : acolo se ținea tîrgul. Bătătorit, pămîntul se uscase, așa că se puteau întinde poclăzi pe jos. Dar, spre deosebire de beția de culori așteptată de Suslănescu, sub cerul cenușiu foiau în groapa aceea oameni cenușii, pripiți, strecurîndu-se cu greu printre căruțe încărcate, căutînd un loc unde să-și așeze marfa. Mai departe, dincolo de o perdea gălbuie de păpuriș uscat, era tîrgul de vite, de unde se auzeau mugete, grohăituri și parcă un mic cutremur de pămînt.

— Am ajuns tîrziu, mormăi bătrîna. Nu v-am spus să ne sculăm la patru ? Nu v-am spus ?

— Pică vreun cumpărător, nană Ană, că-i plin de techerghei de la oraș. Încă mai bine-i să așteptăm pînă vine trenul, încercă s-o liniștească Mitru. Vin cupeții, dau mai mult, că se scaldă în bani.

Ocoliră groapa, dar le fu peste putință să găsească un loc bun ; se așezară la margine și coborîră porcul care, ostenit de drum, se culcă pe o rînă ; Mitru bătu un țăruș în pămînt și îi legă piciorul dinapoi.

— Uite ce-i — vorbi atunci George — eu am ceva treabă... Mă duc și vin îndată îndărăt... Dumneata, mamă, rămîi cu Mitru, că te pricepi mai bine decît mine...

— Da ce treaba nevoii ai ? se supără bătrîna. Că ai venit să vinzi, nu să te preumbli.

— Iar dumneata — zîmbi George spre Suslănescu, fără s-o bage în seamă — ești... liber... Și, fără să mai aștepte, porni cu pași mari, făcîndu-și loc printre oameni.

— Unde ești, Mitrule ? întrebă bătrîna, cu vocea tremurînd de supărare.

— Aici, nană Ană, nu mă vezi ?

— Nu. Că mi-s cam oarbă... se răsti ea. Nu știi ?

— Ba știu, da m-am gîndit că ți-i rușine să recunoști.

— De tine ? Pufni, adunîndu-și buzele pungă. La nimica nu se gîndește, ca un prost. Acuma s-o dus... Poate că-i bețiv, nu știu... După celălalt rezbel oamenii or venit acasă și s-or apucat de trebi. Ce dacă-i ciung ? Ție-ți pot spune, că tu mă pricepi...

— Ba eu nu te pricep, nană Ană. Eu nu pricep pe nimeni...

Suslănescu se depărtă pe nesimțite. Pășea nesigur printre boii cu coarne mari, pe lîngă bivolii noroioși și înspăimîntători ; trecînd de-a dreptul prin păpurișul rar, care despărțea tîrgul în două, se afundă în noroi pînă la glezne. Avea un tremur interior ca o febră : „Poporul... ce iluzie ! Marx are dreptate, dar ar trebui adăugat că există diferențe biologice, rasiale, între clase..." Își spunea că trebuie un curaj — poate o inconștiență eroică — să eliberezi aceste forțe ținute pînă acum în loc... De cine ? Ciudat, de către oameni ca el, atît de slabi, incapabili organic de acțiune, dar posedînd o forță imponderabilă, acum răvășită, în zdrențe... Eliberarea acestora, o nouă responsabilitate care va trage la răspundere pe cea veche. Și așa mai departe, dialectic.

Nu era nimic de văzut : mărfurile crau banale, eterogene, un țăran vindea o pendulă stricată, desigur de furat, altul perne, plăpumi unsuroase, cizme militare, o haină ofițerească vopsită negru.

Era ciudat că nu-și mai putea suporta singurătatea, ideile proprii îl supărau și-l plictiseau, ca o placă stricată ; ar fi vrut să poată trăi fizic și numai așa să aibă bucurii gastronomice, sexuale, cu început, dezvoltare și sfîrșit, măcar în imaginație, dar ceva se stricase în el. Dacă ar ține acum o cuvîntare acestor oameni ? O cuvîntare personală, subiectivă, în care să le cerșească milă și ajutor. Dar chiar experiența asta, convertire în concret a absurdului în care trăia, presupunea o doză de virilitate refulată undeva.

Se ciocni de un țăran afumat, care-l prinse de umăr (îi simți parcă direct, pe piele, fiecare deget noduros și i se făcu frică) și, rîzînd larg, îl întrebă :

— Domnule, nu vinzi ochelarii ?

— Iartă-mă, șopti Suslănescu, am nevoie de ei. Țăranul îl lăsă imediat, buimăcit, și-i făcu loc să treacă, suindu-se cu picioarele pe o grămadă de grîu. Suslănescu se speriase atît de tare, încît nu mai vedea pe unde calcă, se trezi la marginea grupului compact de oameni, ascultîndu-le murmurul, apoi, din spatele lui, îl izbi un alt zgomot, spart, strident. Era o circiumă plină de oameni : podele noroioase, alunecoase, tejghea de tinichea udă, fum și miros de oaie. Strecurîndu-se printre clienți, ajunse la tejghea și ceru un rom ; sorbindu-l, încercă să înțeleagă ce se vorbește în jurul lui, dar accentul acesta ardelenesc, grosolan, de parcă oamenii ar fi mestecat pietriș, îi obosea auzul ca o limbă străină, vag cunoscută. Romul era prost și nici măcar nu-l putea bea în liniște ; îl îmbrîncea mereu, împingîndu-l spre perete. Ajuns aici, alunecă, se rezemă de o masă să nu cadă și se simți apucat de braț.

— Domnule profesor ! Să trăiți ! Să trăiești ! Uite-uite ! Șezi aici, dar stai jos, cu noi... Cordiș, ametit rău, îl sili să stea pe același scaun cu el și-l prezentă celorlalți (cîțiva flăcăi bărboși și un țăran mai în vîrstă, cu capul înfășurat în bandaje ca într-un turban). Fraților ! Dumnealui e boier de-al nostru, românesc... Și șopti admirativ : A venit la noi, ca să scape de bolșevici...

— Bine a nemerit atunci, rîse Picu, dezvelindu-și dinții rupți, care-i însîngerau buza pe dinăuntru și-l făceau să scuipe subțire un sînge trandafiriu.

— Am venit să văd tîrgul, bîigui Suslănescu.

— O să ai ce vedea, îndată ! spuse scurt, milităreste, Cordiș. Să stai cu noi, că n-ai să pați nimic...

— Da de ce ? Ce se întîmplă ?

— Încă nimic... dar pînă cînd o să-i lăsăm ?

Îl siliră să bea, unul după altul, cîteva pahare de țuică, să înghită bucăți mari de slănină ardeiată și felii de pîine albă, pufoasă, caldă încă. Cordiș îl bătea tot timpul pe spate, din ce în ce mai tare, spunînd tot la al doilea cuvînt : Căci România... Picu părea neliniștit, se foia pe scaun, mînca și bea, strîmbîndu-se de durere.

— Ce nu mai vine Deme ? Bată-i Dumnezeu de luncani, că nu te poți bizui pe ei, ca pe cățele...

— Vine, nu-i așa, domnule boier, că vine ?

— Vine ! strigă Suslănescu, subțire.

— Vezi, Picule ? Dumnealui știe.

În răstimpuri ușa se trîntea și atunci năvălea de afară o lumină cenușie, lăptoasă și zgomotul surd, dușmănos al comerțului.

— Ce este istoria ? începu deodată Suslănescu, beat. Ce se ascunde în dosul acestei adunături de fapte, ce țel ? O voință ? O fatalitate ? Totul mi se pare obscur și acum stăm cu toții la pămînt, despărțiți unii de ceilalți... pe brînci și, încet, îndrăznim să ridicăm frunțile, pieziș, ca să ne găsim, să ne recunoaștem, să căpătăm încredere, recunoscîndu-ne, căci sîntem asemănători...

— Ai, ai, ai, își clătină capul Cordiș, copleșit.

Dar Suslănescu obosise :

— Și așteptăm minunea...

Atunci ușa se deschise, larg, trîntită la perete : un om cu haina sfîșiată și obrazul însîngerat se clătină în cadrul ei, păru că va cădea cu capul înainte, dar își reveni și, punîndu-și palmele pîlnie la gură, răcni din răsputeri :

— Frați români ! Săriți ! Vin comoniștii ! Săriți, odată ! Îl omoară pe dom' pretor și dau foc la țărăniști ! Haideți !

— Și Deme nu veni — mormăi Picu. Las' că-l găsim ! Sus, dom' văstor !

Suslănescu îl văzu ca prin ceață dîndu-și la o parte sumanul și scoțînd din pantalon o armă cu patul tăiat, auzi clănțănind închizătorul. În circiumă se lăsase tăcere, dar de afară un urlet prelung se spărgea în încăperea întunecată, rece ; în pătratul ușii, ca pe un ecran, se vedeau oamenii încărcînd în grabă marfa, căruțele care se ciocneau una de alta ; una se răsturnă și omul, prins sub sacii de grîu, deschidea gura larg, ca un pește ; iar de departe se auzea un fel de cor, cîntînd, sau scandînd, dar cuvintele nu se deslușeau, păreau un fel de icnit scurt, îndesat. Apoi o împușcătură.

3

Întîi nimeni nu-și dădu seama ce se petrece și din ce pricină începuse o învălmășeală atît de cumplită : în „groapa tîrgului" oamenii se rostogoleau unii peste alții ; cei care izbutiseră să-și încarce căruțele, treceau de-a dreptul peste sacii de cereale, peste poclăzile cu mărfuri ; în tîrgul de vite cineva scăpase un taur care boncăluia

înfiorător, scurma pămîntul cu picioarele și cu coarnele, în timp ce în jurul lui se făcuse un cerc larg.

În mijlocul acestei gălăgii, Ana se simți pierdută, scufundată într-o fîntînă neagră. Îl strigă pe Mitru, dar nu primi nici un răspuns ; începu să se teamă. Se încordă atît de tare să vadă ceva, încît capul începu s-o doară, ca și cum ar fi lovit-o cineva. Cînd își dădu seama că Mitru a plecat, îl înjură urît și începu să bîjbîie, cu mîinile întinse, chincită, pînă dădu de trupul gras și lățos al porcului. Își încleștă degetele în coama lui aspră și puturoasă. Se temea să nu se sperie porcul și să smulgă țărușul din pămînt.

„Bată-te Dumnezeu — se gîndi — și bată-l Dumnezeu pe ginere-meu și pe Emilia, că mă lasă aici, singură și oarbă. N-au pe Dumnezeu și de atîtea ori le-am spus... Eu atîta pot face, să le spun, altceva nu..."

În jurul ei zvîrcoleala creștea ; și parcă ar fi cunoscut toate glasurile care urlau, dar nu-și putea aduce aminte ale cui sînt ; pămîntul se scutura ușor și parcă oamenii care fugeau ar fi iscat un vînt subțire ; îl simțea pe obraz. Tremura toată de încordare, încercînd să-și închipuie ce se întîmplă... De departe, cam de pe șosea trebuie să fi fost, sute de glasuri, unite într-unul singur, se hîțînau de ici-colo, parcă ar fi vrut să spargă ceva, un zid, o poartă și sughițau.

— Mitre ! Bată-te Dumnezeu ! Unde ești ? Se înfurie tare și vinele de la tîmple i se umflară mai-mai să plesnească. „Mă lovește guta, se gîndi. Mor." Își scoase degetele din coama porcului, se ridică în picioare, dar cineva o izbi în spate, aruncînd-o la pămînt, peste porcul care guița ascuțit, se smuci și rupse sfoara cu care fusese legat. Ana îl auzi tropotind, făcu cîțiva pași pe urma lui, înghețată de frică și nimeri cu nasul într-un piept lat de om.

— Unde umbli, babă ? se răsti acesta. Șezi pe c... că-i moarte de om. Ne omorîm unii pe alții !

— Cum ? strigă ea. De ce vă omoriți ? Bată-vă Dumnezeu !

Dar omul plecase. Atunci o năpădi o furie atît de mare, încît uită de porc, de pagubă, de faptul că era rătăcită în tîrgul acesta, de care abia-și mai aducea aminte.

— Nu vă lăsați ! strigă de cîteva ori, întorcîndu-se în toate părțile, nu vă lăsați, frații romîni ! De ce să ne bată ? Cum să ne bată veniturile ? Douăsprezece mii am

pierdut! mai strigă, dar simți că în jurul ei nu mai e nimeni. Spre șosea se auzea același vuiet, dar tîrgul se golise.

— Guțu-guțu, începu atunci să-și cheme porcul. Guțu-guțu! Dacă ar fi avut o ulcică de porumb, l-ar fi găsit. „De ce a zis ăla să șed pe c...? Oameni de nimica, stinge-li-s-ar neamul... Se lasă călcați în picioare..."

Dintr-o dată se simți foarte bătrînă și singură; nu mai erau oameni pe lumea asta pustie.

„Doamne, îndură-te spre noi... Uite-uite, undeva se sparg ferestre; spargă-le, că-i ieftină sticla acum, după război: se aude pînă aici cum zbiară o femeie: poate o batjocoresc... S-a auzit de multe muieri batjocorite, nu-i bai, nici nu merită altceva, bată-le Dumnezeu de curve..."

Dintr-o dată uită de tot ce-o înconjura și începu să vorbească încet, așa cum făcea acasă, în pat, în fiecare noapte, cu Cristos:

— Mielule a lui Dumnezeu, ajută-mi să găsesc porcelul... să n-avem pagubă, că ne trebuie mulți bani, doamne, că nimeni nu știe ce-a fi mîine... Mărire ție, mărire ție, știu că mi-i ajuta să-l găsesc...

4

Lucrurile se petrecuseră astfel: la o oră după deschiderea tîrgului, vreo sută de muncitori, de la moara lui Pollony, de la fabrica de ulei și de la gară apăruseră în coloană pe șosea, cîntînd: purtau un steag mare, roșu, decolorat și o placardă pe care scria: „*Afară cu fasciștii din administrație*". Cîntau *Internaționala*, iar după fiecare strofă, un om înalt, îmbrăcat într-o salopetă unsuroasă și prea strîmtă, se oprea (încurcînd rîndurile), punea palmele pîlnie la gură și striga: „Jos fascistul de pretór!" La început fuseseră priviți cu uimire și cu un fel de frică: țăranii trăgeau la o parte căruțele din calea lor, gata să le bage în șanț; dar pe măsură ce coloana se apropia de mijlocul tîrgușorului, îngrămădeala de oameni, căruțe, vite, devenea tot mai deasă și coloana trebuia să se subțieze, să se fărîmițeze, ca să poată înainta: atunci omul care striga neobosit lozinca împotriva pretorului părea mai mare, iar vocea îi răsuna ca o trompetă, acoperind totul; de pe marginea șoselei, țăranii îi priveau cu mirare.

În piața mare, un patrulater pietruit, în mijlocul căruia se ridica statuia ecvestră a Ecaterinei Teodoroiu, care privea prin ochelari drept în ușa bisericii reformate, coloana trebui să se oprească. Aici își desfăcuseră mărfurile țăranii din satele ungurești învecinate : Zerind, Satul Nou, Vinători. (Era o tradiție încă dinaintea primului război mondial, de pe vremea jandarmilor cu pene de cocoș ; aici locul era mai uscat și oarecum mai la vedere decît în „groapă" ; dar oamenii uitaseră cît au înjurat părinții și bunicii lor această împărțire, pe vremuri, cînd trebuiau să aștepte ceasuri întregi pînă cînd cei din piață își vindeau mărfurile iar după aceea le venea și lor rîndul, după ce prețurile scădeau, cel puțin cu un sfert.)

Cei din fața coloanei se opriră, puțin nedumeriți, în fața zidului pe care-l formau căruțele, dar împinși din spate, rupseră rîndurile și se strecurară printre ele. Cineva începu să strige, parcă speriat :

— Nu vă împrăștiați, tovarăși. În ordine ! Nu stricați rîndurile ! La prefectură !

— Jos fascistul de prefect !

Între timp lumea începu să adune mărfurile, iar cei care-și întinseseră grîul pe jos, în grămezi, răcneau din răsputeri :

— Nu pe aici, mă ! Bată-vă Dumnezeu, nu vă uitați la munca oamenilor ! Înapoi ! Adună sacii, Iulișca ! Ce te uiți ca o iapă ?

Într-o clipă tîrgul se sparse. În învălmășeală nu se mai putea auzi nimic ; atunci muncitorul cu steagul se urcă pe spinarea altuia și urlă :

— Stați pe loc, tovarăși ! Pînă se face loc... Tovarăși țărani !

— Tovarăș ești cu mă-ta ! Vă bateți joc de avutul oamenilor ? mugea un ungur gras, îmbrîncind lumea în jurul lui și ținînd biciul ridicat deasupra capului. Ia stați, mă, să-nvîrtesc biciul ăsta și să împrăștii pe c... ăștia ! Acum v-ați găsit să faceți politică, cînd avem noi de lucru ? La o parte, că o sută mînc, fără sare !

În jurul lui, încurajați, începură să strige și alții, să scoată leucile de la căruță, prăjini, pari, securi.

Atunci, dintre muncitorii care stăteau în grup compact, ieși afară un tînăr, palid ca varul și, scoțîndu-și căciula din cap, se apropie de țărani și le vorbi pe ungurește :

— Servus, Palli baci... Cum ? Dai în noi ? Noi ne batem pentru voi și vreți să ne omoriți ? Hai, Palli baci ?

Noi vrem ca toți să fie pe-o formă, unguri și români, să-l dăm jos pe pretor... care și-o bătut joc de noi și uite, asmuți oamenii? Nu mă cunoști? Eu îs Lajos al vecinului dumitale...

Ungurul gras își holbă ochii și se scărpină în frunte cu codiriștea biciului. Tînărul, fără să-i mai dea timp, își făcu loc cu coatele, veni lîngă el și-l cuprinse de umeri:

— Faceți-ne loc, vă rugăm... să mergem la pretură, să-l scoatem de acolo pe Ionașcu, călăul oamenilor muncii... Să mergem înainte prin tîrg. Palli baci, să rugăm oamenii să ne facă loc... Nu-ți avea nici o pagubă, nimic... Numai uite, prin mijloc, să vă dați la o parte, să nu păgubiți...

— Apoi, ce-mi pasă mie? ridică celălalt din umeri... Fie cum zici...

Și porniră amîndoi, strigînd, urmați îndată de un grup de vreo cincizeci de țărani. După unduiala capetelor se putea vedea pe unde treceau. Muncitorii începură din nou *Internaționala*, dar cîntau numai strofa unde se spunea: *Pămîntul e al celor harnici*...

Părea că lucrurile se potoliseră și că de aici înainte totul va decurge în regulă; țăranii începuseră să se dea la o parte, lăsînd prin mijlocul pieței un coridor larg de cîțiva metri; în jurul muncitorilor se adunau grupuri curioase (se mirau mulți cum îndrăznesc să se lege de domnul colonel Ionașcu, pretorul care funcționa încă de pe vremea lui Antonescu și înspăimîntase toată plasa), cînd cineva arătă cu degetul o casă arătoasă, cu balcon, în fața bisericii reformate: era locuința avocatului Mitran, unde se afla și sediul P.N.Ț. Pe balcon apăruse o slujnică și atîrna un steag tricolor, apoi veni un domn și puse un portret imens al regelui Mihai; dar nu asta le atrase atenția, ci faptul că în fața porții grele, de stejar afumat, se postaseră, cu arma la picior, vreo doisprezece jandarmi. În clipa următoare, ca la un semn, toți muncitorii începură să strige în cor:

— Jos Brătianu și Maniu!

— Jos Maniu și Brătianu!

— Joooos!

Nu se mai auzea nimic altceva; pe balcon, slujnica rămase încremenită, cu steagul în mînă, lăsînd pînza să atîrne pînă aproape de pămînt, peste capul unui jandarm, care o tot dădea la o parte cu baioneta. Mulțimea undui, ca și cum ar fi vrut să se pună în mișcare, și-și potrivea

pasul. Atunci jandarmii clănțăniră din închizătoarele armelor și luară poziție, dar cei ce erau mai în față puteau să-i vadă că aruncă tot timpul priviri îngrozite în lături. Pe balcon apăru domnul Mitran, gesticulînd enervat; vorbea ceva, dar nu se auzea nimic; fu văzut numai răstindu-se la slujnică, smucindu-i steagul din mînă și încercînd să-l fixeze el; nu izbuti și atunci, pe neașteptate, îi trase fetei o palmă; ea se dădu la o parte și se izbi de grilajul balconului; de jos se ridică un vuiet și mulțimea porni spre poartă.

— Jos Brătianu și Maniu! Jos *penețeaua!*

Jandarmii gesticulau cu armele, le puneau la ochi, luau pe loc repaus; domnul Mitran, acoperind cu spatele portretul lui Mihai I, dădea din mîini, tropăia, pe urmă scoase din buzunar niște ochelari de soare și și-i puse pe nas.

O piatră izbi cu zgomot sec în poartă, jandarmii încremeniră cu arma la picior. Atunci, pe zidul lat de piatră roșie, care împrejmuia locuința și livada lui Mitran, apăru un individ înalt, cu părul zburlit și aproape alb; se detașa precis pe fondul cenușiu al cerului. Își scoase fulgerător mîna din buzunar, se auzi o împușcătură seacă și placarda roșie începu să se clatine, apoi dispăru printre capete. În secunda de tăcere ce urmă, individul sări de pe gard.

5

Înainte de începerea bătăliei, Găvrila Ursului venise la locuința domnului Mitran. Nu-l prețuia de loc pe acest avocat care apăruse în tîrg acum douăzeci de ani, cu o singură valiză de lemn și o haină neagră, lucioasă, făcută din reverenda părintelui Mitran, tatăl său. În scurtă vreme însă, începu să se vorbească despre el; se spunea că e părtaș cu hoții de cai și de porci, pe care, într-adevăr, izbutea să-i scape cu pedepse derizorii; îi mai mersese vestea că știe să mituiască în așa fel, încît nici regele nu s-ar simți jignit; la doi ani de la sosire se însură cu fata lui Stiegler, proprietarul magazinului general: fata avea tuberculoză osoasă de mulți ani, ceea ce nu-l împiedică pe Mitran să-i facă un copil. Ea muri la naștere și copilul îi mai supraviețui cîteva luni, orb și putred. Ca să-și uite durerea, cum spunea, Mitran intră în politică, la țărăniști, și deoarece, ca avocat, trebuia să-și menajeze clientela, era tolerant, afișa o amabilă lipsă de

principii rigide, atitudine care-i aduse de cîteva ori mandatul de deputat. În timpul lui Antonescu stătu în lagăr, ca francmason (deși habar n-avea „ce-i aia"). *Ardealul democrat* publică un medalion despre el : „Integru, om de principii, intelectual nedezrădăcinat, legături adînci cu poporul țăran, dialectician al ideii, respect la proprietate etc... etc." În realitate singurul lui talent, remarcabil însă, era o memorie uluitoare a numelor, a fizionomiilor ; cunoștea pe fiecare om din plasă, chiar pe aceia pe care i-i arătase cineva cu vreo ocazie. De aceea, cînd servitoarea veni să-i spună că-l caută Găvrila Ursului din Lunca, Mitran îl primi cu deferență, iar de la primele cuvinte, cînd înțelese că Găvrila ar vrea să organizeze P.N.Ț.-ul în sat, mimă o emoție extraordinară, și-l sărută. Era — în același timp — foarte neliniștit : avea informații că se pregătește „detronarea" cu tămbălău a pretorului : ar fi vrut să dea un exemplu țării întregi, dovedindu-i că, în „ficful" lui, comuniștii nu vor fi în stare să facă ceea ce făcuseră peste tot. Găvrilă vorbea potolit și biblic despre vremurile încercărilor, îi înșira nume de oameni din Lunca, pe care partidul ar putea să se bizuie la greu. Mitran dădu din cap, surîdea, se căuta după creion și carnet să noteze, uita să noteze : în realitate, în timpul din urmă nu se ocupase de organizare, ci fusese tot timpul la Arad, unde în cercurile diriguitoare se făceau combinații subtile pentru trecerea în rezervă a baronului Papp, ale cărui gafe deveneau monumentale : Mitran nu spera să-i ia locul, era prea realist ca să nutrească asemenea iluzii, dar știa că e bine văzut de aripa tînără ; or, acum era momentul marilor lovituri pentru care trebuia îndrăzneală și șiretenie, nu rigiditatea senilă a baronului. De la o vreme, Găvrilă simți că vorbește în gol, deși înfățișarea lui Mitran nu se schimbase. Tăcu, fără să se supere. Odaia era mare, cam întunecoasă, focul ardea vesel în sobă. „Lor nu le pasă, se gîndi trist. Ei au alte treburi și gînduri." Îi părea rău că venise, că-și lăsase fata jos, în bucătărie, ca pe o slujnică. Se mai gîndea că degeaba predicase toată viața oamenilor să fie frați.

— Știți ce, domnule ? spuse deodată, aproape mînios. Îmi lăsai fata jos, în bucătărie și i-a fi urît...

— Dar vai de mine, domnule Ursu, cum se poate ? Vă rog s-o chemați... Tot ce-mi spuneți e foarte interesant... Bată-mă Dumnezeu — surîse el șmecherește — dacă nu-i

păcat că dumneata te-ai ocupat de plugărie... Un om atît de... atît de... inteligent...

Strigă slujnica și-i spuse să poftească pe domnișoara Ursu înăuntru, imediat, apoi se întoarse spre Găvrilă, zîmbitor :

— Un om ca dumneata... în conducerea partidului...

Măria intră, roșie la față, speriată. Se temuse toată ziua. Nu înțelegea de ce o chemase tată-său la tîrg : nu era obiceiul lui să facă așa. De bună seamă *știa*. Atunci de ce nu-i spune, să se isprăvească odată ? Să se arunce în fîntînă, dacă-i mai bine așa, dar să nu aștepte fără rost, cu frica și durerea înfiptă în trup, una mai rea decît cealaltă. Era în luna a doua, avea grețuri și curînd o să se cunoască. Atunci, Dumnezeu să-i fie milostiv. Dacă n-o omoară Găvrilă, o strînge de gît Ezechil. Poate de el se temea mai mult ; parcă nici n-ar fi fost om. Cînd se ciocnea de el prin vreo odaie sau la fîntînă, Ezechil mormăia ciudos, dar privirile îi străluceau aprinse și mîinile mari, negre, parcă veșnic murdare, tremurau ușor. Uneori, cînd nu era nimeni prin apropiere, o privea piezîș și șoptea surîzînd : „tă-te dracu !“

Se așeză pe marginea unui scaun și, cînd Găvrilă îi spuse apăsat, parcă în dușmănie : „Te-am chemat *aici* !“ își simți tot trupul arzînd, pe sub rochii. Pe urmă nimeni nu mai spuse nimic. Mitran începea să se enerveze : să-l fi alarmat degeaba cretinii de la Arad ?

— Un pahar de vermut ? întrebă.

— Nu ! răspunse Găvrilă.

— O cafeluță ?

— Nu.

— În sfîrșit, o prăjiturică ?

— Nu.

Pe neașteptate ușa se dădu larg de perete și intră un om înalt, foarte slab, cu părul cînepiu, lung, vîrît sub gulerul unei haine de piele. Din pricina bărbii nerase, obrazul îi părea o scîndură negeluită.

— Dar cum ? sări în picioare Mitran, tremurînd de indignare.

— Tu ești, Mitran ? Tu ce aia a mă-ti păzești ?

Abia atunci o văzu pe Măria și se strîmbă : „Pardon, fă“.

Mitran devenise livid. „Va să zică, așa încep. Vin și mă asasinează... Bine că e țărănoiul aici... Ori, poate...“

— Cu cine am onoare ? bîigui.

— Eu sînt ăla, mă, care locuiesc la moșie... Ăla *frumosu*...

Mitran se intimidă atît de tare, încît și Găvrilă își dădu seama că noul venit trebuie să fie cineva foarte sus-pus.

— Ce plăcere... ce onoare... vă rog să...

— Bolșevicii au pornit de la gară. Vin să-l dea afară pe Ionașcu, iubițelule... Ce-ai pregătit ?

— Stimate domnule...

— Treci...

— Stimate domnule, eu, am să vă explic... e o situație... aveam aici cîțiva studenți, medicinișți de la Cluj... Au plecat ieri... E trist, dar nu ne putem bizui decît...

— Ești un c... belit !

— Apoi, domnule, noi om mere, se ridică încet Găvrilă. Atunci dacă îți binevoi, îți pofti pe la noi, să stați de vorbă cu oamenii, să le spuneți ce vrem noi și să nu se lase înșelați de nimenea...

Prin geamurile duble intră, la început încet, parcă timid, vuietul de afară.

— Ce-ar fi de făcut, domnule ? murmură Mitran.

— Îți spun eu : dacă toți sînt tîmpiți ca tine, am să-mi iau picioarele în buzunar și mă duc în Germania sau în Spania... Păi, așa se fac chestiile astea ? Ce-i spun eu lui Ramolilă ?

— Cui, vă rog ?

— Ăluia, lui Pappăsulă... Ducele... Am opt oameni. Opt ori douăzeci cît fac, mă ?

— O sută șaizeci, răspunse mașinal Măria.

— Bine, pupa-te-aș unde ți-i lumea mai dulce... O sută optzeci de gloanțe... Și ?

— Dom' fiscarăș ! Au venit jandarii ! intră zbierînd slujnica.

— Vedeți ? Am pază ! N-o să...

Individul parcă nu-l auzea. Scosese din buzunar un revolver greu „Parabellum", îi verifică încărcătorul, apoi se întoarse spre avocat.

— Cu tine mai vorbesc eu, puiule. Te-a făcut mă-ta cu un frizer, și-ai ieșit cu capul chel pe dinăuntru. Noroc, camarade ! merse el spre Găvrilă. Să nu mai vii pe la boul ăsta, că nu merită... (Cu toată puterea lui de stăpînire, Găvrilă nu se putu împiedica să nu zîmbească.) Îți temi pămînciorul, hai ? Că o să ți-l ia tovărășeii, iar pe tine o să te trimită să te răcorești la Vladivostok ? Hai ?

lar pe puiculița asta o s-o întindă în mijlocul drumului, pe rînd, cu bilet? Nu mai veni la tîmpiții ăștia, ascultă mă pe mine, că-s om bătrîn și pățit. Vă salut, ca soarele sfînt de pe cer.

Și ieși, lăsînd ușa larg deschisă în urma lui.

— Cine-i dumnealui? întrebă Găvrilă. Mitran, cu urechile vuind de zgomotul de afară, răspunse:

— Un sfînt.

Își luară rămas bun, stingheriți, ca și cum ar fi trebuit să se mai vadă odată, cine știe cînd, dar știau amîndoi că asta n-o să se mai întîmple. Mitran le spuse să coboare pe scara de dindos, să iasă în livadă, iar de acolo pe o portiță care dădea afară, spre groapă.

Păsiră amîndoi alături, pe potecuța pietruită dintre pomi; aici zgomotul se auzea parcă mai stins, neputincios să tulbure liniștea pomilor goi încă. Găvrilă, fără să se uite, întinse mîna și-o puse pe umărul Măriei.

— Fata mea, te-oi mărita, să scăp și de grija asta... Eu mi-s bătrîn și... (vocea îi scăzu pînă la șoaptă) și prost... Și o privi în ochii ușor aburiți.

— Lumea-i proastă, tăicuță.

— Îți mulțămesc pentru această vorbă.

Cînd ieșiră pe portiță, îi izbi și-i înspăimîntă viermuiala neagră din groapă; părea că fundul gropii îi suge pe oameni și ei se împotrivesc, să nu se scufunde.

Găvrilă stătu puțin; privirile albastre îi erau nevinovate, dureros uimite.

— Hai să-l găsim pe Ezechil, spuse, și să mergem acasă... Pînă mai avem casă...

Se îndreptară spre locul unde știau că-și lăsaseră căruța, dar nu putură ajunge acolo, deoarece vreo cincizeci de lunoani, cu Picu în frunte, le tăiară calea, îi despărțiră. Picu agita o pușcă cu patul retezat și zbiera ceva; nu era însă învățat să vorbească de cînd îi erau dinții rupți, își mușcase buzele și o șuviță subțire de sînge i se scurgea pe bărbie. Îl prinse pe Găvrilă de piept:

— Ce faci, mă! Ne omoară, și tu ce faci!?

— Ești băut, Picule, spuse neliniștit Găvrilă. Nu-și mai vedea fata.

Picu stătu o clipă pe gînduri, apoi îl dădu cu cotul la o parte.

— Du-te păcatelor tale! După mine, fraților!

De pe marginea gropii se cățărau oamenii cu furci, topoare și resteie; alții adunau pietre și bruși de pămînt

uscat. Treceau pe lîngă Găvrilă, izbindu-l în piept, în coaste, răsucindu-l, înghesuindu-l într-un perete ; îi văzu pe dascălul Cordiș, pe învățătorul cel nou, care pășea ca o barză, cu ochelarii alunecați pe vîrful nasului, pe Gligor al Hahăului, mai înalt cu un cap decît toți ceilalți și care, bunul Dumnezeu știe de ce, zîmbea ca un copil, pe Alexie Mavă, om de optzeci de ani, cu ochii urduroși, pe Culcușea, roșu și descojit, și încă vreo două muieri. Răcneau toți, pe toate glasurile :

— Ne omoară ungurii !

— Stați, măi fraților ! Ce faceți, măi oameni buni ?

— Omoară...

— Care unguri ? Ședeeeeți, mă, blînzi...

— Pe noi, măăăă ? Cine să ne omoare ? De ce să ne omoare, măăă ?

Unde era fata ? S-o strige, n-avea rost... N-o vedea... Poate e de cealaltă parte a mulțimii care trece... Să n-o fi luat cu ei... Cineva îl izbi atît de tare, încît își pierdu răsuflarea și ochii i se împăienjeniră. Ar fi vrut să aibă glas să le strige : „Oameni, fraților mei, iubiții mei... goniți ura din inimi, aruncați din mîini cuțitul... ori, altfel, nici întunericul cel mai din afară nu va fi mai negru și mai rău decît viața noastră... Pace pe pămînt, pace, pace, pace..." Ei treceau însă mugind, cu obrazuri străine. Măria nu se vedea nicăieri. De departe se auzeau împușcături. Lipit de perete, Găvrilă se gîndi : „Doamne, de ce m-ai făcut mai înțelept și mai cinstit decît pe semenii mei ?"

6

Luncanii intrară în mulțimea din piață ca un ic și, pentru că nu le păsa în cine dau, înaintară repede, răsturnînd în stînga și-n dreapta oameni, femei : în jurul lor se făcea un fel de tăcere ciudată, nedumerită. Picu voia să ajungă în locul unde se găseau țăranii unguri din Satul Nou ; avea cinci gloanțe în pușcă, dar nu trase nici un foc ; lovea numai cu răutate între ochi, în gît, sau în josul pîntecului pe cei ce-i stăteau în cale. În urma lui se auzea vocea spartă a lui Cordiș, cîntînd : *„Preoți cu crucea-n mînă, căci oastea e creștină"* ; Suslănescu, sprijinit în dreapta și în stînga de trupurile celor ce înaintau, era amețit pentru prima oară în viața lui de un sentiment animalic de forță ; ar fi vrut să lovească și el, să urle, dar nici un sunet nu-i ieșea din

gîtlejul încordat ; nu vedea nimic, își părăsise trupul mîngîierilor aspre ale mulțimii. Bucuria hohotea în el, ar fi vrut să se agațe de oricine, să îmbrățișeze un trup puternic, să împărtășească oricui mulțumirea neliniștită care-l sfredelea. La un moment dat, în înaintarea aceasta hăbăucă, printre oameni care nu înțelegeau ce se întîmplă, o femeie fu smulsă de pe margini și căzu, clătinîndu-se, printre luncani ; bătrînul Alexie Mavă se repezi la ea, își încleștă degetele subțiri, descărnate, în bluza ei cu flori roșii și o rupse de sus pînă jos, dezvelindu-i sînii ; femeia își puse amîndouă palmele la ochi. Striga tot timpul, dar nu se auzeau cuvintele ei ; cînd Suslănescu ajunse lîngă ea, era căzută în genunchi și-și apăra mereu fața ; el întinse mîna și o pișcă de gît, pe urmă fu purtat mai departe.

În sfîrșit, țăranii unguri își dădură seama de ce se întîmplă ; răsunară strigăte :

— Fraților, ne omoară turbații din Lunca !

Picu se trezi în fața ungurului gras și a muncitorului care voise să facă loc coloanei ; i se păru că recunoaște pe unul din ei și trase primul foc, în plin, cu țeava lipită ; țăranul căzu peste el, umplîndu-l de sînge. În fața cadavrului întins pe jos, luncanii se opriră : Picu își ascunse arma în buzunarul sumanului și se aplecă asupra mortului, îl luă de mîini și-l ridică. Alți cîțiva se apropiară de el — în învălmășeala nimeni nu văzuse ce se întîmplase — și priviră mortul ; îl băteau pe umeri, cineva-l strigă pe nume ; Picu repeta tot timpul, uimit :

— Da ce-i cu tine, frate, îți rupseși ceva ?

În clipa următoare, deasupra luncanilor începu să plouă cu pietre, aruncate la întîmplare, în grămadă : erau înconjurați din toate părțile și nu mai puteau să se miște. Suslănescu, îngrozit, auzi vîjîitul pietrelor pe la ureche și beția i se risipi într-o clipă : în jurul lui vedea fețe roșii, asudate, nemenești. Prinse brațul lui Cordiș :

— Hai să mergem de aici... nu pot suporta... Se întoarse să vadă ce s-a întîmplat cu femeia, n-o zări și privirea îi căzu asupra unor piepturi care se zbuciumau ; un flăcău lovit în ochi urla și întindea pe obraz scursoarea albicioasă a globului spart. Pe urmă, din partea cealaltă a pieței se auziră cîteva focuri răzlețe, urmate de zbieretul de spaimă al mulțimii.

„Cine trage ? De ce trage ? se întrebă Suslănescu... Şi, în definitiv, ce se petrece aici ? Ce vreau aceştia ?“ Se simţi apucat pe la spate, tras, împins : închise ochii şi se lăsă purtat ; simţea mirosul aspru de sudoare al oamenilor, îl înnebuneau de plăcere şi de spaimă vocile lor răguşite şi-n acelaşi timp îi venea să ţipe de spaimă. Împuşcăturile continuau să răpăie rare, dar, pare-se precise, deoarece piaţa începu să se golească : mulţimea năvălea pe străduţele învecinate, căzînd în şanţuri, încălecîndu-se ; în urmă, cîteva trupuri, întinse pe jos, se mişcau încet, parcă ar fi vrut să-şi găsească un loc mai comod ; de la biserica ortodoxă un clopot dogit era tras în dungă.

Suslănescu fugi şi el, se adăposti sub porţi, încercă să intre în case, dar toate porţile erau încuiate şi gardurile prea înalte ca să le poată sări. Nu mai vedea pe nimeni cunoscut, ci numai aceeaşi imagine, multiplicîndu-se la nesfîrşit, neschimbată. Oameni gonind, îmbrîncindu-se. Nu mai putea alerga şi se opri, rezemat de un gard : în fond, nu-i era frică, războiul se terminase, *nu se mai putea muri*. Ceea ce se întîmpla aici era altceva, o renaştere inconştientă şi sălbatică a tuturor lucrurilor în care crezuse sau crezuse că crede : patrie, naţionalism, existenţa virilă a poporului român. „Şi, totuşi — se gîndi — ar fi poate mai bine ca poporul să primească fără murmur schimbarea societăţii ; altfel vom avea responsabilităţi care ne depăşesc şi vom trăda iar.“

Nu-şi putea găsi respiraţia, pieptul îi ardea şi, sub cămaşă, pe trup, îi şiroia o sudoare călduţă, ca urina. Era singur ; străduţa se golise. Obosit şi ameţit se pregăti să plece, nici el nu ştia unde, cînd dinspre piaţă îl izbi, violent, vuietul ritmic al unei mulţimi de paşi. Se scanda duşmănos, cu un fel de furie care abia aşteaptă să se reverse :

— Jos fascismul ! Jos fascismul !

Cîţiva oameni trecură în goană pe lîngă el : erau bărboşi, murdari, cu puşti în mînă. Ultimul se opri lîngă Suslănescu, îl privi scurt şi rînji :

— Ei, bă, vin ai tăi. Nu te mai teme !

Avea o înfăţişare atît de sălbatică, încît Suslănescu ştiu că în clipa următoare îl va împuşca, înainte ca el să aibă timpul să-i spună că e român, că e alături de cei care...

Individul bărbos îi trase două palme ; Suslănescu simți sticla ochelarilor spărgîndu-se, rănindu-i pleoapele.

— Hai, Petre, ce faci, ma ? Vrei să ne prindă ?

— Sînt român ! strigă Suslănescu furios, gata să dea și el. Auzi, dobitocule ? Sînt !

— Atunci, să-ți fie de bine, frate, rîse omul, depărtîndu-se ca să-i ajungă pe ceilalți.

Suslănescu umblă multă vreme, orb, ținîndu-se de pereți, pînă cînd — habar n-avea în ce loc și cum — se simți apucat în brațe.

— Domnule profesor, ce-ai pățit ? Aolică de mama noastră, în ce ne băgarăm !... Era Cordiș, cu hainele rupte, cu o căciulă străină înfundată pînă peste urechi ; fața, acoperită de o crustă de noroi și bălegar, îi era agitată de un tremur nervos.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Cum, nu știți ? Morți, sute de morți, răniți, e o jale... Au venit cîteva camioane cu bolșevici de la Arad, pe de altă parte s-a telefonat că vine armata română, regele și armata ! Anglia și America ! Armata vine chiar pe drumul pe unde trebuie să mergem noi acasă... așa că... Hai, domnule, să fugim !

— Unde ?

— N-auzi ? N-auzi, ce dracu, n-oi fi surd ! (Într-adevăr se apropia zvonul muncitorilor înaintînd . „Jos fascismul ! Moarte fasciștilor !")

— Bine, dar nu văd fără ochelari. Mi i-a spart un românaș de-al nostru...

— Nu face nimic, cumpărați alții ! strigă Cordiș înfuriat. Îl luă pe sus aproape și-l tîrî după el ; din fugă urla celor pe care-i întîlnea pe drum, fără să-i pese cine sînt : Fugiți, că-i prăpăd... A curs sîngeee ! Vai de buricu nost... Vorbesc popular, să mă priceapă, îi șuflă în ureche lui Suslănescu. Uite, am ajuns... Aici, în sfînta biserică, n-o să dea de noi, poate atîta respect mai au...

Biserica era însă închisă. Intrară în curte, bătură la ușa paracliserului, care le deschise speriat ; era un om din Lunca, îl cunoștea pe Cordiș așa că, fără să mai întrebe nimic, îi duse într-o odăiță dosnică, îi încuie acolo și, de afară, îi liniști :

— Numai dacă n-or aprinde casa...

Pe pipăite Suslănescu găsi o laviță, se așeză și scoțîndu-și pulpana cămășii din pantaloni, începu să se

șteargă pe față, pe ochi. Vocea lui Cordiș venea de undeva, din odaie :

— Ei, soarele și luna, îmi vine să plîng, dom' profesor... Sfînt e țăranul, bine că de acolo mă trag... Să fi văzut ce-au făcut ai noștri, dom'le... ceva ce... dumneata niciodată... habar n-ai...

Suslănescu se întinse pe laviță, cu mîinile sub cap. Era ușor, fericit fără motiv, și trupul obosit îi făcea plăcere. „E bine că am venit aici, poate că... Nu. Altceva trebuie acum... O sală mare, aula unei facultăți, sute de ochi strălucitori, așteptîndu-mă, mîngîindu-mă, încurajîndu-mi primul moment de timiditate... O lumină ușoară mă liniștește... Domnilor studenți..."

— ...da, domnule... L-au văzut oamenii la geam... La comuniști... Eu am spus de cînd s-a întors... Am spus : „Păziți-vă, fraților, că ăsta ne mănîncă oasele..." L-a văzut Picu, țăranul ăla martir, și a vrut să tragă în el, că a mai tras prin geam, dar l-a recunoscut și... spune-mi tu, că ești cu școală, oricît, *domn*, de ce-l iubesc oamenii ?

— ...„din neguri, pe brînci, tîrîrea obscură a umanității... adevărul pumnului, al pietrei cioplite, adevărul pasiunii nude. Împreună, tovarăși ! Să învățăm altă istorie... Aceea pe care n-o bănuiam... Istoria eram noi, dar fără să știm... Am fi putut..."

— ...oare m-ar pune pe mine director ? Ori și ăia de la inspectorat or fi niște comuniști ? De bună seamă....

— ...„aici, în mulțimi, unde clocesc patimile... Prevăd murmurul dumneavoastră de indignare, dar voi spune răspicat : să luăm din marxism ceea ce e bun : ideea istoriei făurite de mulți, dar să ne oprim la momentul în care ideile răbufnesc, se amparează de mulțimi. Idei ? Nu ! Sentimentul fraternității de sînge. Și-n timp ce le-aș spune toate acestea, m-aș gîndi, detașat, la mine ! Și tu ? Fir de nisip gînditor, tu care-ai suferit atîta ? Cum poți tu să învingi tot ceea ce spui ? Cum poți să-ți învingi propriile lanțuri ?"

— Jos fascismul ! răsuna de afară. Cordiș tăcea, poate adormise.

„Tot pentru mine — se gîndea Suslănescu — în timp ce voi vorbi : Cine știe cine va fi profetul care va aprinde sentimentul adevăratei *fraternități*, dezbrăcată

de tot ce o poate mima. Eu îl voi urma și mă voi dărui cu tot ce există în mine, pentru că pînă atunci, desigur, voi afla cine sînt."

Afară, orășelul părea să fi devenit un singur strigăt.

7

George izbuti cu greu să ajungă la clădirea mare, galbenă, fosta proprietate a unui negustor ungur care fugise cu armata lui Horthy, unde i se spusese că se află sediul partidului comunist. Nici un semn, pereții erau coșcoviți, leproși, geamurile murdare și sparte; sub bolta întunecată a porții, un om într-o scurtă răpănoasă rezemase de perete o pușcă de vînătoare cu cocoașe și mînca semințe: era atît de obosit, încît părea că doarme. Îl lăsă să treacă, fără să-l întrebe nimic, spunîndu-i că „tovul" Ardeleanu e înăuntru. George făcu cîțiva pași, care răsunară ciudat sub bolta umedă, apoi, cu un reflex militar, se întoarse spre omul de pază și-l întrebă aspru:

— Dumneata lași pe oricine să intre așa, ca la moară?

Omul îl privi mirat, cu ochi mijiți:

— D-apoi că vă cunosc dom'derector, dumneavoastră nu mă țineți minte, dar eu vă știu... și-și spuse numele, care nu-i spunea nimic lui George.

În timp ce străbătea nenumărate odăi, pline de mobile rupte, de praf și de hîrtii, se întrebă cît timp ca trebui să treacă pînă cînd acest partid să devină, într-adevăr, forța capabilă de-a modela destinul milioanelor de oameni pe care războiul îi smulsese din matca lor, cu care se obișnuiseră; dar oare se obișnuiseră și se resemnaseră? Iar necesitatea schimbării pe care o simțea el, atît de dureros, atît de ascuțit, era aceeași cu a celor de afară, care se băteau ca orbeții, fără să știe de ce? Dar din moment ce era aici, timpul întrebărilor trecuse, în orice caz timpul acelor întrebări al căror centru, oricît de dureros și contradictoriu, era *el* și destinul lui individual.

În fostul dormitor al negustorului fugit, în care singura mobilă era o masă lungă de brad, cu un telefon vechi, se afla un om înalt, îndesat, cu mustață cenușie prost tunsă; se plimba încet, parcă pîndind, dintr-un colț într-altul. Îl recunoscu, deși se schimbase mult, îmbătrînise și avea acum o înfățișare închisă, sigură; din vechiul om căruia îi plăcea să vorbească puțin, dar să

asculte mult, rămăsese doar clipirea naivă a ochilor și un fel de stîngăcie tinerească.

— Am sosit ieri seară, spuse Ardeleanu și primul om de care am întrebat ați fost dumneavoastră.

— Da, mi-a spus Cula.

De afară răzbătu, ca o explozie îndepărtată, vuietul mulțimii, surd, amenințător. Ca și cum, abia din clipa aceasta, tot ce se petrecea în tîrg începea să-l privească direct, George făcu un pas spre fereastră, dar Ardeleanu păru să nu-l observe ; surîdea strîmb, cu ochii sclipitori.

— Chiar dacă nu m-ai fi căutat, veneam eu, spuse George cu o voce, nu-și dădea seama de ce, uscată. Veneam oricum... ca să mă înscriu în partid.

— Cum ? se întoarse Ardeleanu, mirat, nu v-ați înscris încă ?

— Nu.

— Înțeleg, spuse Ardeleanu încet... întors din război, înainte de-a intra într-altul, poate mai lung...

— Nu, nu de aceea, spuse sec George. Am vrut să văd mai clar în mine.

Celălalt îl privi cu atenție ; se vedea că n-a înțeles ce voia să spună.

— Ce formalități trebuie să îndeplinesc ?

Ardeleanu începu să rîdă, îndelung, cu plăcere.

— Formalități ? Doamne-dumnezeule, formalități... Tăcu o clipă și se auzi iarăși vuietul surd al mulțimii de afară, ca un muget înecat.

— Bine că ați venit, spuse apoi, fără nici o legătură. Oamenii vă cunosc, vă prețuiesc...

În clipa aceea ușa se deschise, dată de perete, și intră un om mic, pricăjit, foarte chel, cu o mustață albgălbuie, ca de foc. Părea speriat, îi tremurau mîinile și vocea cînd vorbi cu un puternic accent unguresc :

— Cu respect și supunere raportez, tovarășe instructor, că am primit legătura cu Arad. Vin... au plecat deja cîteva camion cu tovarăș.

— Ce faci ? Raportezi ? ridică din umeri Ardeleanu. Ce pot eu să-ți fac atunci ? Dumnealui e tovarășul director din Lunca, membru al partidului nostru.

— Să trăiți ! își pocni călcîiele omulețul. Am onoarea, cu supunere...

— Tovarășe Móhai !, strigă atunci Ardeleanu, pentru numele lui Dumnezeu, doar nu ești în armata lui Frantz

Iosif ! Ce dracu ! De cînd am venit... cu supunere, raportez, să trăiți...

— M-am buiguit de cap, șopti omulețul, ștergîndu-și chelia cu o batistă roșie, foarte murdară. Eu sînt Móhai, meșterul de la moară, îi spuse el lui Teodorescu. Vin tovarășii, vin.

— Să-i așteptăm atunci, mîrîi Ardeleanu.

Afară, străduțele care se vedeau de la geam erau goale, cenușii, casele păreau părăsite și un cocoș sfrijit se plimba ciudat de neliniștit. Móhai respira greoi, tușea, dar Ardeleanu nu-i dădea nici o atenție. Atunci bătrînul începu să explice (din tonul lui se vedea că o făcea cel puțin pentru a zecea oară) :

— Drept, n-am organizat, dar nu superat... Oamenii nu știu nimic, eu le-am spus de multe ori, și aseară... mult, mult de tot, cum e lupta de clasă, cum ascuți el pe zi ce trece... Acuma, dacă vin tovarăș, rezolvăm. Pînă atunci, așteptăm.

— De ce să așteptăm ? se întoarse George, scos din fire. Ce să așteptăm ? Să vină aici și să ne dea foc ?

— Bată-l Dumnezeu țăran — suspină Móhai — nu poți înțelege la el nicicum. Speculanți, plini de banii, care iau de la muncitori de la oraș.

— Toți ? sîsîi Ardeleanu.

— Nu toți, că nu toți ai bani să faci specula... Dar toți vrea... Nu-i satură Dumnezeu odată... Acum, poftim, bat pe muncitori...

— Bat pe dracu, spuse Ardeleanu... Respiră adînc — se făcuse îngrijorător de roșu la față — și în sfîrșit izbucni : Dar nici dumneata n-o să...

— N-o să ce ? bîigui speriat Móhai.

— Nimic...

— N-are rost să așteptăm ! spuse George. Nici un rost. Eu sînt de părere să ieșim afară, să le vorbim oamenilor.

— Nu ascultă ! strigă Móhai. Eu cunosc la ei... Și, mai ales, banditii din Lunca, toți legionari, naționalismus...

George își pierdu cumpătul. Nu așa își închipuise momentul acesta, momentul *angajării*, ci altfel, intrarea firească într-o armată bine organizată, în care locul lui era prevăzut dinainte ; placiditatea lui Ardeleanu, bîiguielile bătrînului Móhai, îl făceau să se simtă stingherit, ca și cum ar fi nimerit, din greșeală, în altă parte.

— E un moment care nu trebuie pierdut. Dacă vreți, pot să vorbesc eu oamenilor...

— Despre ce ? întrebă Ardeleanu și zîmbetul lui liniștit îl enervă pe George. Vorbi sec, ca la școală, atunci cînd simțea că atenția elevilor slăbește, furată de primăvara de afară :

— Dumneata, Ardeleanu, știi că nu s-a făcut nimic în legătură cu moșia baronului Papp ?... Ați pierdut atîta vreme ! se întoarse el spre Móhai, care părea mulțumit că cineva strigă la el, ca și cum asta l-ar fi ajutat să-și găsească locul. Oamenii s-au întors de pe front, știu că în alte părți... În Lunca, de luni de zile n-a ajuns un ziar... și *moșia*, moșia lui Papp...

— Cum ? se întoarse repezit Ardeleanu spre Móhai, n-ați făcut nimic în direcția asta ?

— Nu se putut ! strigă bătrînul, scos și el din fire. Pretorul, ciinele turbat, a spus că împușcă fără milă, imediat, pe cine vorbește despre asta, fără milă ! Moșia mică, nu ajunge, fost ceva comisie mai de mult, a spus că nu e moșie, e fermă modelă, a fost acolo și un ziarist de la America, prieten bun lui Roosevelt... N-am primit nimic ordin de la partid...

— Da, spuse Ardeleanu și se încruntă. Înțeleg. Oamenii se frămîntă, reacțiunea lucrează, dumneata, tovarășe Móhai, aștepți ordine. Vei răspunde în fața partidului, spuse încet, fără să-l privească

— Răspundem, de ce să nu răspundem ! spuse batjocoritor Móhai. Ușor să vii de afară, să spui : trebuia făcut așa sau așa. Mai greu să stai aici, în mijloc bandiți.

— Într-o zi, două, se poate face comisia de împroprietărire, spuse George. Trebuie !

— Desigur, încuviință Ardeleanu, la fel de placid. O s-o facem... Pînă atunci, cred că putem merge și să le spuneți oamenilor acest lucru. Afară se auziră cîteva împușcături ; Móhai tresări și-și vîrî capul între umeri.

— Nu mai bine mai stăm puțin ? întrebă el sfios. Tovarăși de la Arad nici în jumătate de ceas, și oricît, muncitori cu ecsperiență...

— Nu, spuse sec George. Acum.

Ardeleanu dădu încet din cap. Scoase din buzunar un revolver mare, greu, care mirosea a unsoare de armă, îl cumpăni în palmă și-l puse pe masă.

— Hai, se întoarse el spre George, să vorbești oamenilor. Cam astea ar fi formalitățile pentru primirea în partid... Pe urmă mergem și-l dăm jos pe pretor.

— Noi trei ? se holbă Móhai, o să rupă bucăți.

— Nu cred, spuse Ardeleanu vesel. În orice caz, o să vedem. Porni înainte, cu pași greoi, fără să se grăbească.

— Ferească Dumnezeu cînd apucă nebunia pe țăran, spuse Móhai lipindu-se de umărul lui George. Eu cunosc la el.

— Cunoști pe dracu ! se răsti George și, fără voia lui, surîse.

8

Mitru fusese smuls din tîrg de valul de oameni, purtat pe sus, ciocnit de consăteni, dar nimeni nu-l băga în seamă, ca și cum ar fi fost un butuc rătăcit în mijlocul lor și care, din pricina înghesuielii, nu se putea așterne la pămînt. Se lăsă un timp dus, apoi începu să dea cu coatele în dreapta și în stînga, la întîmplare. Era neliniștit de bătrînă, de porc, iar ceea ce se întîmpla nu-l privea. Bată-se, dacă vor, omoare-se, el n-avea nimic de împărțit cu nimeni. Înainte ca luncanii să ajungă în piață, izbuti să se smulgă dintre ei, să se agațe de un salcîm, cu toate puterile. Îi venea să rîdă : „Uite că nu mă pot trage de aici !“ Pe urmă, după ce locul se mai limpezi, voi să se întoarcă, dar asta nu era cu putință : tot mai veneau oameni și de la o vreme se zăpăci, o luă pe niște ulicioare lăturalnice ca să ajungă la „Groapă“ și, simțindu-se ostenit și flămînd, se așeză pe o bancă, în fața unei porți încuiate ; băgă de seamă că, de la ferestrele casei, din cînd în cînd, cineva ridică perdeaua și se uită la el. Își spuse că, ajutată de Dumnezeu, bătrîna o să se descurce cumva : cine ce are cu o hîrcă ! ? Îi păru îndată rău de acest gînd ; o iubea în felul lui pe nană Ana, poate și pentru că se temea de ea : ar fi vrut să-i semene, să nu pună chiar așa la inimă toate cele ce i se întîmplau, dar pesemne că oamenii de pe vremuri erau din altă viță, care pe urmă s-a stricat, prost altoită. „La urma urmei, vai și amar de cel care s-a lega de ea, că-i dă cu toporul în cap. Îi ca un hoher...“ Asculta și nu prea auzea hărmălaia din piață : îi și vuiau urechile. Înainte de plecare, doamna dăscăliță îi dăduse cafea cu

lapte — o băuse cu amărăciune, gîndindu-se că mai degrabă i s-ar fi potrivit pruncului, care de cînd e el nu gustase așa ceva. Poate nici n-ar vrea să bea, dacă nu știe ce e. Și, pe urmă, atîta pagubă că s-a spart tîrgul ; barem n-are de ce se cătrăni. Floriței i-ar fi trebuit o sumedenie de lucruri. Ea nu-i spunea nimic, dar el știa ce lucruri îi trebuie și asta-l durea de parcă i-ar fi trebuit lui. Săracele muieri, puține-s și-ale lor ! Dacă ar avea bani să-i ducă o cîrpă roșie, Floriţa ar fi mai bucuroasă decît de cine știe ce... Începu să-și facă niște socoteli încîlcite : știa dinainte că nici una n-o să-i iasă, prea i se ţinea nenorocul pe urme, dar era bine să te gîndești. Poate dracu și maica lui știu, poate că ar putea să iasă și bine... Din grîul și porumbul care i se cuvine de la director, poate să-și ridice casa pînă la iarnă. Cu mîncatul ar fi mai greu, că nu le rămîne bob, iar datornici n-ar prea fi vrut să se bage, nu de alta, dar i se înclește gîtul cînd trebuia să-și ceară iertare că nu se poate plăti încă. Nici o ţigară n-ar strica, dar n-avea fir de tutun. „Oarecum, tot nu-s prost eu, se gîndi. Cînd am venit în sat, am vrut să omor pe toată lumea... Găvrila Ursului mi-o deschis ochii, doamne, ţine-l. Poate ar fi mai bine să mă fac pocăit, că la ei nu-i rușine să vii la templu prost îmbrăcat. Și Floriţii i-ar plăcea să cînte, că are voce bună, da la biserică parcă te lasă Grozuța ? Dacă ar fi trei biserici în sat, în toate ar vrea să cînte deodată, să pice-n c... luncanii cu ce voce l-o hărăzit dracu.“ Se întrebă cît o fi ceasul și-și aduse aminte că pe front luase un ceas de mînă, de aur, de la un neamţ mort, dar îl dăduse într-un sat vecin pe un chil de pălincă. Uite, dacă nu l-ar fi dat...

Aici îl găsiră Gligor a Hahăului și Bitușea, morţi de beți, care veneau în fugă și hăulind așa de tare, încît din ogrăzile închise lătrau furioși toți cîinii. Dar altceva îl uimi pe Mitru. Amîndoi aveau brațele încărcate cu tot felul de lucruri : rochii, haine, o cratiță mare, strălucitor de nouă ; Gligor purta, aruncată pe spate, o plapumă galbenă de mătase, care se tîra în noroi. Îl recunoscură, se așezară lîngă el și începură să-l sărute ca nebunii, îmbălșîndu-l tot. Se prăpădeau de rîs, sughițau și nici unul dintre ei nu era în stare să scoată o vorbă : se gîdilau unul pe altul, scuipau. De Bitușea nu se mira : îl știa bătăuș, cam beţiv și vesel al dracului, deși curgeau zdrențele de pe el și slugărea la Picu, unde de bună

scamă va rămîne pînă la bătrîneţe, dacă o să-l ţină cineva din milă ; dar Gligor, cît era de mare şi de puternic (ducea doi saci de grîu fără să clipească şi ar mai fi putut duce unul, dar nu-l lăsau oamenii, ca nu cumva să-şi adune boaşele de pe jos), pe atît era de blînd şi de sfios ; roşea, nu era în stare să lege trei vorbe, că îndată înghiţea o gălușcă şi-şi pierdea de tot şi puţinul cumpăt. Nu putu scoate însă nimic de la ei : Gligor îl înlănţui cu amîndouă braţele, de nu se mai putea mişca, iar Bituşea îi vîrî între dinţi gîtul unei sticle de rachiu, foarte bun, tare ca focul, şi-l sili să bea pe nerăsuflate, pînă cînd îi ieşiră ochii din cap, ca nişte cepe. Cînd îl văzură că nu mai poate, îl lăsară şi începură să rîdă, scăpînd pe jos toate boarfele pe care le cărau. Bineînţeles, pe Mitru pălinca îl trăsni dintr-o dată : se pomeni şi el rizînd mînzeşte ; îi era aşa de cald pe dinăuntru, încît îl trecură toate năduşelile.

— Mă Mitre — strigă Bituşea — păi bine, mă, tu stai, mă, şi noi ne-mbogăţim ? Păi... mă... veni rivoluţia, aia de tot auzirăm de ea pe frunt. Se porni pe nişte înjurături nemaipomenit de lungi, în timp ce aduna din noroi lucrurile scăpate.

— Ce-i cu voi ? întrebă Mitru, încleiaşat.

— Nimic, mă, dacă eşti prost ca sula... Păi nu vezi ? Da ce ? În ce ţară trăim ? Ha ?

— Mai ştiu şi eu ? Într-una, dar uitai cum îi zice, surîse într-o parte Mitru.

— Românească, mă ! Ne-am băgat în casele ungurilor bogătoi, cu parul, mă, ca la rivoluţie... Ce-am găsit, am luat... Vindem şi...

— Da ce-avem noi cu ungurii ? se strîmbă Mitru.

— Nu care cumva — bîlbîi Gligor — ai văzut-o tu, Mitrule, pe aia, cum îi zice ? A lui Găvrila Ursului, că mă duc s-o peţesc... O iau, că dacă nu, mor şi-i omor pe toţi... Uite aici, cu asta ! Scoase din buzunar un revolver şi se uită la el. Pe neaşteptate strînse din dinţi şi, ridicînd ţeava în sus, trase două focuri. Cîinii de pe uliţă începură să latre, ca turbaţi.

— Unde-aţi fost, măi ?

Bituşea se ridică, se clătină scurt, de la dreapta la stînga, se agăţă de Gligor, apoi îl sărută pe Mitru.

— Hai cu noi, că n-am gătat şi n-avem vreme... Dracu ştie cine veni... asta de la Arad, zi-i pe nume, şi e prăpăd...

Mergi, mă? Da muierii tale nu-i trebuiesc boarfe? Da pruncului? Da ţie? Da ce? De ce unii să aibă şi alţii ba? Că eu, amu dracu se mai trezeşte un an şi mă iau într-o zi cu plugul şi mă bag în pămîntul Piculuí, şi al Ursului, şi atîta-mi tai cît am trebuinţă. Că eu, mă, cînd mă supăr...

Mitru se ridică în picioare. Avea ochii roşii, vorbea greu, parcă i-ar fi ars creierii, şi-i iubea pe cei doi din faţa lui, ca pe nişte fraţi buni.

— Da — mormăi — de ce adică unii da şi alţii nu? Voi mai ştiţi unde?

— Haidem! chiui Bituşea, că ca mîine vezi că intrăm în groapă. Doamne, miluieşte-neeee! Şi ne cîntă Grozuţa hora mortului.

— Nu-mi trebuieşte... Mă fac pocăit... Amu-i libertate mare...

Umblară clătinîndu-se şi trăgînd din sticlă pe străzile goale, cu case sărăcăcioase: parcă auzeau de departe hărmalaie, dar nu le păsa. Mitru nu voia nimic altceva decît să-i ia muierii ceva, o cîrpă, o zdreanţă înflerată, să aibă ce pune pe ea duminica: atunci s-ar fi simţit mai uşurat. Îi trebuiau şi lui Fănică nişte ghete, dar dacă ar găsi cizme, fie cît de mari, ar fi mai bine: le-ar putea purta amîndoi: pruncului i le-ar umple cu gazete vechi.

— Şi dacă nemerim peste cineva? întrebă neliniştit.

— Ei, îl facem să preceapă, mugi Bituşca... Pe drumuţu Delaniloruuuu...

— Lumea mea şi-a naneloruuu, îl înghină, foarte jos, Gligor. Apoi tăcu. De la o vreme îl trase pe Mitu de mînecă: Mă, tu crezi că ăla, a Ursului, sfîntu, mi-o dă?

— Ce să ţi-o dea, mă? Ţi-o dă, cu dragă inimă, că-i hudruită de Petrea Marcului, Doamneee, hodineşteeee-i! se strîmbă Bituşea.

În clipa următoare Gligor lepădase toate boarfele. Cu o mînă îl înhăţă de grumaz, ca pe un căţel, îl ridică şi voi să dea cu el de pămînt. Se răzgîndi şi-l întoarse cu capul în jos, să i-l fărîme în cădere; Mitru se băgă între ei. Nici el nu-şi recunoştea vocea, atît era de rugătoare, de umilită:

— Fraţilor, feldii mei dragi, nu vă bateţi... Nu-i hudruită... Gligore... nu-i... Îi mai nehudruită ca sfînta Fecioară înainte de-a avut de-a face cu sfîntul duh... Vă rog, faceţi bine... Unde-i casa?...

Gligor îl privi uimit și deodată ochii i se umplură de lacrimi.

— Mă, că și tu ești bătut de Dumnezeu, dacă arzi să ajungi hoț... Îl puse jos pe Bitușea, îl scutură, și-i porunci scurt :

— Hai, mă, la aia, unde ziceam că ne băgăm... Poate or fi trecut pe acolo vandrocii... Și, după un timp, în care aproape fugiră : Îi o vădană, o boanghenă putredă, bat-o crucea și tămîia... Îi pe pat...

— Aici, îi spuse Bitușea. Ajunseseră în fața unei case foarte mari, cu pereții și gardurile groase, ca de cetate : deasupra sîrmă ghimpată și bucățele de sticlă verde, pisate. Poarta de fier. Bitușea se scărpină pe frunte.

— Cum ?

Dar Mitru nu-i dădu răgaz. Se aburcă pe gard, își agăță cioarecii, își sfîrtecă pielea deasupra cotului și sări jos. În clipa următoare un cîine mare, flocos, se repezi la el și-l doborî. Prin ameteală, Mitru îi simțea răsuflarea puturoasă, ghearele mari pe umeri : își dădu seama că dulăul vrea să-l apuce de beregată. Îi puse mîna în gît, dar în tot timpul acesta, gîfîit, îi vorbea cu blîndețe :

— Cuțule, mă, ce dracu, mă, lasă, mă... du-te, mă...

— Ce-i cu tine ? zbierară de dincolo cei doi.

— Aruncă pistolu cela, mă, că, aici... mă omoară...

Revolverul greu îl lovi pe Mitru în umăr. Cîinele speriat sări un pas înapoi, se repezi iar, dar Mitru înhățase arma și trase, aproape băgîndu-i țeava în gură. Se sculă ametit și căzu într-un genunchi. Parcă îl părăsiseră toate puterile.

— Ce faci, mă ? țipă Bitușea. Deschide poarta, mă, că ne prind aici și ne mîncă ocna...

Clătinîndu-se, Mitru ajunse la poartă, se anină din toate puterile de zăvorul greu. Un scîrțîit prelung. Cei doi se strecurară înăuntru pe vîrful picioarelor, de parcă ar fi fost noapte, apoi Mitru închise poarta la loc, întinse revolverul lui Bitușea și scoase din buzunar sticla. Bău îndelung, pînă simți că i se face greață.

Curtea mare, tăcută. Din casă, nimic. Se uitară un timp unul la altul, apoi Gligor porni încet, urcă treptele, se propti cu umărul într-o ușă și o făcu să sară din țîțîni. Pe urmă iar se opriră. Era prea multă tăcere.

— Poate n-o fi acasă, spuse Gligor...

— O fi murit, se bucură Mitru. Atunci, nici păcat nu-i. Da pe păcate cu fac ceva...

Străbătură un antreu unde mirosea puternic a castraveți murați ; li se făcu poftă și înghițiră în sec, toți trei în același timp. Apoi o altă încăpere mare, cu o masă grea, dulapuri pline de farfurii, tablouri întunecate, la care se uitară grijulii, ca și cum s-ar fi temut să nu dea cu ochii de fața vreunui cunoscut.

— Aista-i Somogy, care-o fost așa de bogat, că o plesnit, arătă Bitușca, la întîmplare, un tablou.

— Nu-i drept, îl corectă Mitru. Îi mitropolitu Șaguna.

— Poate fi, ridică din umeri Gligor. Totuna...

Mai străbătură două odăi, fără să dea de nimeni. Bitușea își făcu cruce.

— Amin, doamne.

Deschiseră un dulap, apoi stătură încremeniți : erau prea multe lucruri și nu știau din care să ia. Mitru își vîrî capul înăuntru : îl izbi un miros stătut de pînzet nefolosit. Încet, cu grijă, își trecu degetele peste fiecare rochie, cercetă cusăturile, se uită prin ele la lumină, să vadă dacă nu-s cumva găurite. În sfîrșit găsi ceva ce-i plăcu : o rochie lungă (se puteau face două din ea) neagră, cu niște flori mari, amărîte, tot negre. O luă, o vîrî sub cămașă și-și încheie nasturii, ca nu cumva să se vadă.

— Te-ai îngrășat, mă, rîse Bitușea, care încărca pe el tot ce se nimerea. Mitru nu-i răspunse. I se făcuse scîrbă de amîndoi, ar fi vrut să nu-i mai vadă niciodată. Mai dădu de un șal înflorat, pe care, cînd îl întinse pe braț, jucară nenumărate ape. Îl vîrî în buzunar. Ghete nu erau, numai niște vechituri. Se întoarse spre ceilalți :

— Haidem, stăturăm destul...

— Ești bolund, mă ? se răsti Bitușea, repezindu-se la el, învăluit tot în rochii, bluze și ștergare, ca o paparudă. Ești lud ? De ce venirăm, să mergem goi de aici ? Boule !

— Nu mă fă bou, spuse Mitru din vîrful buzelor. N-am păscut boii împreună. Mie altceva nu-mi folosește.

— Nu fi prost — spuse moale Gligor — ia, mă...

— Nu mai iau, auzi ? strigă Mitru... Și vă bag...

Bitușea se uită de la unul la celălalt, fără să priceapă nimic. Gligor dădu din cap, apoi, cu o scuturătură de umeri, azvîrli de pe el tot ce adunase.

— Atunci, nu-mi trebuie nici mie, spuse.

Mitru pufni în rîs :

— De ce ? Nu fi prost.

Gligor dădu din cap ca un înțelept.

— Nu-mi trebuie. Eu tare aș vrea să mînc ceva, că-mi pomnește burta de foame...

— Asta da, zise Mitru. Merem în cămară și căutăm.

— Bătutu-v-o bunul și înduratul Dumnezeu, își făcu Bițușea cruce cu un pantof de femeie. Mă, da barem luați pentru mine, mă, că eu mi-s cu cap... Pentru mine, pe răspunderea mea...

— Luăm, zise Gligor. Cît vrei tu.

— Îmi pare rău că omorîi cînele, spuse Mitru posomorît. Da am fost bat și nu m-am gîndit... Cu cînii nu trebuiește să te sperii niciodată, ci să-i îmbunezi. Am fost bat.

Gligor se întoarse curînd cu o pîine mare, albă, slănină, o șuncă și un borcan cu castraveți în brațe. Se așezară stînjeniți, apoi Bițușea începu să taie felii mari de un sfert de chil. Traseră pe rînd o dușcă. În odaia răvășită duhnea groaznic a naftalină, a bogăție putrezită degeaba și încă un miros necunoscut.

Se auzea numai cleflăitul lor nesățios. Nu se uitau unul la altul, mîncau cu ochii în podele, repede, vrînd să se satură, dar nu izbuteau.

— Îmi duceți boarfele ? întrebă sfios Bițușea.

— Da — zise Mitru — ți le ducem.

— Oare Găvrila Ursului... începu Gligor, dar Mitru îi tăie vorba, furios :

— Taci dracului, îndoapă-te... Da cît ți-i mai căciuli în fața îmbuibaților ? Cît, mă ? Și eu ? Și tu, Bițușe ? Da de ce, adică... da de ce, vă întreb pe voi, de ce să ne căciulim ? Da ei n-au picioare, și mîini, și ochi, și ei nu se c... ca noi ?

— Mai puturos, că mîncă mai bine, rîse Bițușea. Da mie nu-mi pasă... Mă duc la Arad, vînd, și un an de zile stau la Laboș mosafir.

— Nu cred, zise Mitru.

— Crede, mă...

— Că tu nu ești rău, mă, nici bețiv. Ești numai bătut de Dumnezeu, ca mine...

— Și alți luncani s-or băgat în case, să știți... zise Bitușea. Oricît ar mai bea de acum înainte, știa că are să se trezească și începea să-i fie frică.

— Poate fi, zise Gligor. Bău restul sticlei dintr-o înghițitură și scoase alta din buzunar. Ar fi vrut să cînte încet, pentru sine, așa cum făcea noaptea : *„Amărît ca mine nu-i..."*

— Că așa nu se poate, spuse Mitru. Eu de ce, adică ? Și Florița, de ce să fie goală ?

— De ce nu-i duci mai multe lucruri, mă, Mitre ?

— Nu vreu. Nu vreu să se învețe cu preabinele dintr-odată.

După ce se săturară, se ridicară tăcuți, Gligor își făcu cruce ; Bitușea îi încărcă pe amîndoi de sus pînă jos. Nu ieșiră pe unde intraseră, ci prin altă odaie unde, într-un pat plin de perne, dormea o bătrînă galbenă, sfrijită, cu ochii deschiși : sforăia ușor, ca o mîță. Nu auzise nimic. Abia acum, în același timp, toți trei se speriară și ieșiră aproape fugind. Nici în uliță nu era nimeni. Departe, același zgomot surd, ca de apă umflată de ploi.

La vreun sfert de oră după ce ei plecaseră, o fetișcană grăsulie, cu o rochie scurtă, verde, care-i dezvelea pulpele groase, roșii, ieși în stradă și începu să zbiere ascuțit, plîngînd și smulgîndu-și părul :

— Oameni buni, oameni buni ! Vai de mine, veniți ! Că au intrat hoți și o jefuiră pe doamna ! Veniți ! Măi !

Dar nimeni nu-i răspunse. Poate prin apropiere nu era nimeni acasă, sau nu voiau să se arate. Dar pesemne că totuși auziseră, deoarece, la o jumătate de ceas după aceasta, în timp ce servitoarea alergase desculță să cheme jandarmii, vecinii intrară în casă și o goliră, fără ca bătrîna bogătoaie, care dormea, să se trezească din somn.

9

Cele trei camioane cu muncitori se opriseră în mijlocul pieței, de unde oamenii fugeau încă în grupuri mici și răzlețe. Muncitorii coborîră fără să se grăbească, se încolonară și porniră înainte, învăluind piața ; vîntul flutura pînza steagurilor pe care le purtau. La început înaintară în tăcere, apoi pe flancuri, unde se aflau tinerii de la ITA, cineva începu *Internaționala*, dar cîntecul se stinse repede, ca și cînd oamenii simțeau că nu e mo-

mentul să cînte. Ardeleanu strînse mîna cîtorva, din mers ; se înviorase, își mișca mereu brațele, stîngaci. George auzea frînturi de fraze :... de trei zile umblăm... prin plăși, sînt înghețat pînă-n măduva oaselor...

...la Burda, primarul, un fost legionar...

...măi, oricum, da ceva de mîncare...

— N-am avut timp să mă ocup de aprovizionarea proletariatului, rîdea Ardeleanu, mai răbdați și voi...

...în fața prefecturii, l-au omorît pe bătrînul Jurca...

...Baniciu... În județ... Era să-l înhațe în gară, dar a scăpat.

— Tu acuma rămîi aici ?

— Da.

— Ce-i spun lui Jurca ?

— Că Mohai n-a făcut nimic, de aia se bat oamenii ca chiorii...

George mergea alături, pe marginea coloanei cenușii : privea fețele slabe, trase, baincle ponosite, era la fel ca în marșurile lungi, cînd oboseala, foamea, făceau ca fiecare soldat să semene cu celălalt, să-și piardă vîrsta și identitatea. Dar aici oamenii se mișcau vioi, firesc, vorbeau amestecat de grijile lor și de evenimentele politice, într-un fel familiar și atunci avu pentru prima oară sentimentul unei solidarități bărbătești, neprefăcute și neconstrînse, așa cum era mersul acestei coloane spre piața din mijlocul tîrgului acestuia uitat de vreme, cu case cenușii și turtite, înecat într-un murmur surd și depărtat.

— Dumncalui e tovarășul Teodorescu, directorul școlii din Lunca, *membru al partidului nostru*. Va vorbi el, oamenilor...

— Noroc bun, spuse un muncitor de la C.F.R. N-aveți cumva o țigară ?

— Nu e bine, ascultați ce spun, se auzea, de undeva, vocea lui Mohai. De ce să ia luncanii tot pămîntul ? Alte sate nu, de ce ei, da ?

La capătul străduțelor care dădeau în piață, începusera să se ivească țărani. Înaintau încet, aproape codindu-se, dar în curînd mulțimea se îndesi și din nou locul începu să zumzăie. Murmurul creștea, se auzea și scîrțîit de căruțe, mugete de vaci, dar trebui să treacă mai mult de o oră pînă ca lumea să se adune. George, ușor neliniștit (nu se putea concentra să se gîndească la un început de cuvîntare și știa că nu e un orator dintre cei mai buni),

îi căuta pe luncani ca și cum ar fi așteptat un semn din partea lor : îi văzu risipiți ici-colo, unii cu fețele însîngerate, posomorîți, alții beți. Erau sute de fețe, necunoscute însă, ciudat de asemănătoare, cenușii. „Oare și sufletul lor se aseamănă ? se întreba George. Oare ei știu, oare ei vor *altceva ?* Cineva aduse o masă, Ardeleanu se urcă pe ea, o hățină să vadă dacă se ține, apoi se dădu jos.

— Nu-i bine aici, zise. Nu te văd oamenii... Mergem la statuia aceea. În grădinița care împrejmuia statuia tip a unui soldat din celălalt război, cu cască franțuzească și pușcă foarte lungă, două femei și vreo trei bărbați, care stăteau îngenuncheați în jurul mortului întins pe o cergă, priviră cu ochi năuciți cum intră cîțiva oameni ; se opriră din bocit. Móhai, după ce se uită la fața învinețită a mortului, spuse, destul de tare, lui Ardeleanu :

— Asta e Salamon, cel mai bogat om din Zerind... Fascist. Cine drac' să-l fi omorît ?

George încercă să se urce pe soclu, dar nu izbuti, cu o singură mînă. Atunci Ardeleanu se aplecă, îl luă de picioare și-l ridică, șoptindu-i încordat și el :

— Fără cuvinte multe ! Simplu : exproprierea.

În spate, George simțea picioarele de bronz ale statuii, butucănoase și îngrozitor de reci. La fiecare mișcare, capul i se lovea de o protuberanță : cartușierele eroului necunoscut. Încercă să înceapă, dar nu-și găsi glasul și clipele care urmară i se părură o veșnicie ; îl cuprinse amețeala. De jos, ochii globuloși ai mortului păreau fixați asupra lui ; femeile tăcuseră cu spaimă ; mai departe, dincolo de șirul de muncitori, dintr-o căruță, Găvrila Ursului îl privea ; în spatele lui, palidă, Măria plîngea încet, cu cîrpa la ochi.

Și în clipa aceea, scurtă și intensă, înțelese că vorbele pe care urma să le spună angajau întreaga lui viață de acum înainte, fără putință de întoarcere și fără compromis. Era doar un început, știa, și acest început era în deplin acord cu tot ceea ce gîndise el, la început în mod obscur și chinuit, în anii războiului. Văzu, uluitor de limpede, fața lui Petru Dragoș, aplecată asupra lui, în clipa cînd încerca să-l scoată de lîngă zidul unde se prăbușise, apoi simți căderea trupului celuilalt, peste el, greu dintr-o dată ca pămîntul, cu sîngele năpădindu-i din corpul ciuruit de rafală, omul acela care avusese viața lui în mîinile sale și care murise pentru el.

De jos, Ardeleanu îl privea neliniștit. De ce nu începe ? Tăcerea pieții se sparse în această scurtă așteptare încordată : un murmur surd crescu, cineva striga, făcînd semne mari cu biciul.

Își auzi vocea, nemaipomenit de străină :

— Înainte cu o jumătate de ceas, aici a curs sînge... V-ați bătut frați cu frați, fără să știți de ce, și acum stați alături, cu amărăciunea în suflet... Mîini ungurești și românești, bătătorite de munca aceluiași cîmp, s-au lovit. De ce ?

Mulțimea se vînzolea, un țăran își făcu loc strigînd, străbătu cordonul de muncitori și veni pînă lîngă picioarele statuii :

— Nu vă supărareți, dom' derector, dar nu se aude o vorbă.

Atunci strigă din răsputeri, apăsînd pe fiecare cuvînt, părea că dă un ordin :

— Moșia baronului Papp va fi împărțită celor în drept, așa cum sună legile guvernului nostru... și programul Partidului Comunist Român ! Asta s-a auzit ? Acesta este răspunsul clasei muncitoare la ceea ce s-a petrecut astăzi aici ! Asta s-a auzit ?

Se auzise, deoarece în clipa următoare nu se mai auzi nimic : oamenii se amestecară, se îmbulziră, se împletiră unii în alții, năvăliră spre statuie, se striviră de gardul de fier, lăsînd parcă în urma lor un gol, ca un pustiu : din căruța lui, în picioare, Găvrila Ursului îl privea atît de intens încît, deși erau departe unul de altul, privirile lor se încrucișară și George rămase uimit de expresia de deznădejde de pe obrazul acelui om, pe care-l prețuia ; apoi, pe neașteptate, undeva spre capătul pieței, George îl descoperi și pe Mitru : stătea ca prostit, cu brațele încărcate de perne și haine ; lîngă el Gligor și încă cineva, de asemenea încărcați cu boarfe. George voi să coboare, dar nu putu ; Ardeleanu se urcase lîngă el și urlă cu o voce atît de puternică, încît îi țiuiră urechile :

— Tovarăși ! Împărțirea nu s-a putut face pînă acum din pricina banditului care mai stă pe scaunul de pretor. Jos cu el ! Jos cu omul baronului !

— Joooos !

— Merem la pretură și-l scoatem de acolo !

— Mereeem !

George se pomeni iar în grădiniță, alături de mort. Ardeleanu veni repede lîngă el și-i spuse la ureche :

— Se pare că luncanii au intrat în cîteva case și au jefuit...

George îl privi în ochi.

— Cu acești oameni trebuie să facem...

— Știu. Cu ei.

10

În fața preturii, clădire galbenă, urîtă, austriacă, un șir subțire de jandarmi stăteau cu armele la ochi. Țevile se clătinau caraghios, parcă trase cu ața, iar cînd coloana de muncitori începu să se apropie, pășind încet, amenințător de măsurat, urmată de mulțimea de țărani care strigau înfîrîiți, jandarmii se retraseră lîngă perete, de care se lipiră.

— Jos cu pretorul fascist !

— Jos cu pretorul fascist !

Muncitorii se opriră la vreo cinci metri, mulțimea îi izbi din spate de cîteva ori, apoi se opri și ea. Pe urmă, milităreste, coloana se despărți în două, lăsînd la mijloc un coridor larg, cîțiva tineri porniră îndărăt, rugîndu-i pe țărani să facă la fel. Ardeleanu strigă :

— Nimeni nu se atinge de el ! Apoi se întoarse spre jandarmi și le spuse să plece și să lase intrarea liberă.

— N-avem orden, bîigui un plutonier gras, care năduși rece și smiorcăia pe nas. Noi n-avem orden... Nu ne-a dat nimeni orden...

— Aștia cine sînt ? întrebă George, arătînd mulțimea din spate.

— Nu știu, nu-i cunosc, răspunse plutonierul. Atunci un geam se deschise și apăru în uniformă, cu toate decorațiile pe piept, colonelul Ionașcu : era robust, roșu și agita un revolver.

— Pe mine, voi ? țipă el, neașteptat de subțire, ceea ce dezlănțui un hohot de rîs, care crescu, imens, deși, în urmă, nimeni nu știa de ce trebuie să rîdă.

În clipa aceea Ardeleanu îl strînse puternic de cot pe George.

— Tot dumneavoastră ! spuse el repede, cu un zîmbet ciudat. Spuneți-i să se care !

— Domnule Ionașcu — strigă George — trebuie să știți că nu mai sînteți pretor... și orice împotrivire poate să vă aducă neplăceri.

— Trageți ! strigă Ionașcu jandarmilor, dar aceștia clanțăniră numai din închizătoarele carabinelor, pe urmă le puseră la picior. Plutonierul se lăsă greoi de pe un picior pe altul, trase de șnururile albe care-i împodobeau pieptul și luă o hotărîre :

— Ascultă comanda ! Drepți ! La stînga ! Direcția la post, înainteee'arș ! În pas alergător !

Jandarmii dispărură într-o clipă după colțul clădirii. Urmă o tăcere, ca și cum lumea ar fi vrut să asculte ecoul pașilor lor. Ionașcu rămase prostit la geam, apoi îl închise cu zgomot.

— Ie-se-el-sau-in-trăm-noi ! Ie-se-el-sau-in-trăm-noi ! răsună atunci, pe neașteptate, scandat, glasul muncitorilor și George avu senzația că asistă la un spectacol pe care oamenii aceștia îl mai dăduseră de multe ori, un fel de ritual al revoluției.

— Ie-se-el-sau-in-trăm-noi !

— Hai să-l scoatem afară, spuse Ardeleanu, clipind din ochi. Haideți cu mine, se adresă el unui grup de tineri, care-l urmară rîzînd. Hai, tovarășe Teodorescu, să terminăm cu „formalitățile". Poftiți, luați-o înainte... și-l privi pieziș, ca și cum ar fi așteptat ca el să protesteze.

George înțelese : Ardeleanu îl lăsa pe el, ca să dea în fața oamenilor un fel de „legitimitate" gestului revoluționar care se petrecea. Dădu din cap, scurt și intră în curtea preturii, unde erau cîțiva oameni, factorul poștal, toboșarul, un țăran înalt, foarte negru, rezemat într-o furcă de fier, care salută cu clopul ponosit pe cei care intrau.

Urcară repede treptele, intrară într-un birou răvășit, apoi în altul, ieșiră pe un coridor unde mirosea grețos a urină și a mucegai ; se opriră în fața biroului, Ardeleanu bătu în ușă și, fără să aștepte răspuns, deschise și-i făcu loc lui George. Ionașcu era așezat la birou, cu stiloul în mînă și părea cufundat în citirea unei hîrtii. Îi privi mirat, voi să-i întrebe ce doresc, dar dînd cu ochii de George își pierdu cumpătul și sări în picioare :

— Am auzit eu de tine, lepră, tu-ți Dumnezeul mă-ti ! Mi-au spus oamenii de bine și în loc să te fi înhățat... Nu ți-e rușine, intelectual român !...

George își privi ceasul și, cu o voce fără nuanță, spuse :

— Mai aveți trei minute de stat aici, că am pierdut două venind. Vă rog. Și imediat !

— Bine... Pretorul se sculă, își netezi uniforma, își potrivi centiroanele și, fără să se uite la ei, o porni înainte. Dar cînd ajunse în stradă și văzu coridorul deschis în mulțimea de oameni, se întoarse spre George : Pentru numele lui Dumnezeu... dar.... asta...

— N-aveți nici o grijă... Vă însoțesc eu pe tot parcursul.

Pretorul se uită speriat în stînga și în dreapta și George îi puse mîna pe umăr, cu o ciudată blîndețe. Mulțimea începu să murmure și îndată un grup de muncitori îl încadră pe pretor. Din spate se auzea vocea lui Ardeleanu :

— Fiți atenți să nu i se întîmple ceva...

Cînd grupul ajunse aproape la capătul coridorului viu, George îl văzu pe Mitru. Privea cu ochii holbați, nefirești, trecerea lor, pe colonelul alb ca varul, cu buzele tremurînde, aruncînd mereu priviri în urmă, să vadă dacă nu se ia cineva după el. Pînă și pintenii aveau un sunet mic, jalnic. George ieși din grup, se opri în fața lui Mitru, și-l scutură. Acesta păru să se trezească, se uită la el și-i susținu privirea, părînd că spune : „Știu ce gîndești, puțin îmi pasă". Era atît de caraghios, ca un cuier prea încărcat, dar nu asta, ci privirea lui goală, năucă, îl înfurie pe George. Îl smuci din răsputeri, îl trase afară din șirul de oameni destul de subțire și împingîndu-l lîngă perete, îi trase o palmă din toate puterile. Mitru se clătină, umerii i se încordară, apoi spuse foarte încet, duhnind a țuică :

— Nu-s ale mele...

— Da ale cui sînt ? Ale cui dracu sînt, Mitrule ? Ce-ai făcut ?

— Se dă pămînt ? întrebă rar Mitru.

— Nu-l meriți !

Atunci Mitru zîmbi ca un copil.

— Ba-l merit, dom' derector, că mi-s foarte sărac. Împături hainele, le așeză cu grijă pe jos, și lăsîndu-le acolo se întoarse spre George :

— Haideți să găsim pe nană Ană...

CAPITOLUL V

1

Mitru nu vorbi nimic tot timpul drumului spre casă. Bătrîna povesti, rîzînd, cum găsise porcul, cum îl recunoscuse și cum îl legase de picior cu șorțul, să nu mai fugă ; era veselă și foarte mîndră ; pe urmă adormi și lui Mitru îi dădură lacrimile cînd îi simți capul mic și ușor, rezemat de umărul lui. În spate, Ardeleanu și George vorbeau despre moșia lui Papp, despre oamenii care trebuie neapărat împroprietăriți, pentru că cele cinci sute de hectare nu vor ajunge pentru toată lumea ; cînd își auzi numele tresări, îi veni să tușească, dar nu se întoarse. Deodată Ardeleanu îl întrebă :

— Și tu, Mitrule, ce gînduri ai ? Te înscrii în partidul nostru ?

Răspunse răstit privind înainte, peste spinările cailor :

— Poate că da ! Poate că nu !

În sat sosiseră înaintea lor alții, așa că toată lumea știa ce se petrecuse și totuși cîteva femei se țînură de ei, întrebîndu-i dacă nu cumva știu de-ai lor, dacă i-au bătut, ori sînt teferi, dacă s-au amestecat în înghesuială, ori dacă n-au pierdut căruțele, caii. La școală, Mitru opri căruța în fața porții, coborî porcul, dar nu voi să intre cu nici un preț ; văzînd posomorala lui George, rînji și-i spuse :

— Nu-s mînios, pentru palma aceea dom' derector, da de unde... Numai că m-am cam dezvățat... Am însă oarece treburi...

Ar fi vrut ca ei să-l întrebe ce treburi are, dar nu-l întrebară, poate că erau obosiți ori flămînzi, așa că întoarse căruța și porni spre casa cumnatului, dar nu se opri în fața ei, ci mînă mai departe, spre marginea satului, unde locuia Gligor a Hahăului, într-o cocioabă acoperită cu paie putrede. Îl găsi dormind greu, ca un butuc și

trecu multă vreme pînă ce izbuti să-l trezească ; după ce-l puse pe picioare îi șopti :

— Te-ai trezit, ori mai ești beat ?

— Mi-s treaz. Da' cam buiguit...

— No, atunci haidem, că avem de lucru...

— Ce, mă ?

— Îi vedea. Hai odată, nu te uita la mine ca la lună !

Gligor îl privi cu ochi tulburi ; Mitru tropăia atîțat, își freca mîinile și se vedea că-i vine să rîdă.

Mai ai pistolu cela ?

— Mai, da...

— Nu mă tot întreba, pune-te pe picioare ș-om mere în caruța afară.

Nu-l mai așteptă, ieși în uliță, se cățără într-un dud, și, sub privirile holbate ale lui Gligor, rupse cîteva crengi proaspăt înverzite, cu care împodobi hamurile și capetele cailor.

— Te crucești, mă Gligore ? Ha ? N-ai tu neste haine mai bune ?

— Am cele de duminică, răspunse flăcăul buimăcit.

— Dă-mi-le, să mă îmbrac cu ele...

— Ți-or fi mari, mă Mitre !

— Nu-i bai, dă-le !

Hainele într-adevăr îi erau foarte mari, mînecile cămășii ajungeau pînă la genunchi, turul pantalonilor gata să se tirască pe jos, așa că trebui să și-i tragă pînă deasupra pieptului ; în cizme își băgă două perechi de obiele. Gligor tăcea, mereu nedumerit, dar nu îndrăznea să întrebe nimic ; i se părea că Mitru se scrîntise.

— Să iei și săcurea, Gligore, și suie-te în cocie, lîngă mine.

Cînd Gligor se așeză, Mitru chiui din toate puterile și, din picioare, mînă căruța din răsputeri. Se însera, vacile se întoarseră de la cîmp, ici-colo se aprindeau lămpașele. Mitru opri căruța în fața casei lui Sofron, primarul, sări jos, îi spuse lui Gligor să țină caii că vine îndată și intră. Ocolul era mare, pietruit ; din bucătăria de vară se auzeau glasuri și era lumină. Pășind apăsat, Mitru intră și se opri în prag. Sofron era la cină, cu nevastă-sa și o fată de vreo cincisprezece ani, iar pe un scaun, lîngă perete, stătea Cloâmbeș, care, cînd îl văzu pe Mitru, se sculă repede în picioare.

— Bună seara, spuse Mitru răgușit. Poftă bună !

— Vină și mîncă cu noi, îl îmbie gazda, dînd să-i tragă un scaun.

– Mulțam, ne găsim după masă.

Primarul, om de vreo șaizeci de ani, cu o mustață mare, albă, se sculă greoi.

- Da ce poftești, mă rog ? spuse și sprînceana sură i tresări.

— Am treabă cu dumneata, Sofroane... Am avut mai demult, dar se făcu că tocmai azi mi-am adus aminte...

— Ești băut ? se apropie Sofron. Du-te și te culcă. Pînă mîne-ți trece. Vorbim atunci, la primărie... Mă afli acolo.

— Ba, te-am aflat aici, zîmbi Mitru. Fă bine și vină pînă la primărie, amu, în data asta !

— Da de ce ?

— Îi vedea acolo. Și, nemaiputînd să se țină, se strîmbă : Primăria ta s-o gătat ! Nu ți-i mai bate tu joc de nimeni. Vrem să te dăm jos, ca pe pretorul din Tîrnăuți. Că și tu ești fascist, ca și acela.

— Da cine vreți, mă, să mă dați jos ? începu să se bîlbîie Sofron, care era dealtfel foarte fricos.

— Noi, mă, *comuniștii*, mă. Și nu te pune contra, că te țipăm și din sat, cu familie cu tot. Ascultă, cu binele !

Sofron se întoarse spre Cloambeș, să-i ceară ajutor. Acesta își privea vîrful cizmelor, pe urmă murmură :

— Du-te, mă,.. vezi ce vrea...

Sofronoaia nu pricepea nimic ; stătea cu lingura mare în mînă.

— Așa-i ordinu, rise Mîtru batjocoritor. Așa sună el ! Se întoarse spre Cloambeș : Iară cu tine mai vorbesc eu, pe altă cale, mîine ori poimîine. Pe cale de servici...

Îi venea să țopăie, atît de tare-l bucura spaima nedumerită ce se citea pe obrazurile lor. Se gîndea : „Uite că-i adevărat... uite că-i așa, s-o gătat cu ei. N-au nici curajul să mă întrebe ce vreau să fac."

În sfîrșit Sofron se hotărî, își legă brîul tricolor cu degetele butucănoase și tremurătoare și porni ; din prag se întoarse spre muiere :

— Pune zama ceea pe foc, pînă vin.

Se urcă cu greu în căruță și, după ce porni, încercă să intre în vorbă cu Mitru, dar acesta fluiera subțire și părea că nu-l aude. La primărie, nu mai era nimeni în afară de Gociman, plutonierul, care locuia într-o cămă-

ruță, acolo. Auzind zgomot, ieși pe coridor, în cămașă și izmene. Mitru făcu ochi mari :

— Cum umbli așa, în casa statului, mă ? Ia pune uniforma pe tine și vină înăuntru, că avem treabă. Să nu-ți spun de două ori, că-ți spun altfel ! zise Mitru, măsurat, văzindu-l că s-a pierdut.

— Domnule primar.

— Nu mai îi Sofron primar.

— Da cine ?

— Eu, mă !

— Da cine v-o numit ?

— *Partidu comonist,* nu știu dacă ai auzit de el. Cred că ai auzit, dar n-ai priceput. Du-te, nu mai sta în c... gol 'naintea mea, că nu-mi place.

Gociman aflase și el de întîmplările din ziua aceea ; se temea încă de mai înainte că o să vină vremuri grele, așa că nu mai spuse nimic, intră caraghios de repede în cămăruță și începu să se îmbrace. Gligor stătea rezemat de pervazul ușii și zîmbea larg, de la o ureche la alta. Nu înțelegea, dar îi plăcea ce se întîmplă.

— No, poftește după mine, zise Mitru și, luînd-o înainte, intră în birou, aprinse lămpașul, se uită la pereți. Nu știu, Sofroane, n-ai auzit că avem guvern nou ? Unde-i chipul lui domnu doctor Groza, că nu-l văd ? Ori poate nu ți-o plăcut cum arată la obraz ? Ți-o plăcut mai tare de Antonescu, poate ?

Sofron se buimăci de-a binelea ; încercă să zică ceva, dar se înecă și-l lovi tusea.

— Nu-i bai — spuse Mitru mai binevoitor — lasă că-l pun eu mîine. Adă cheile.

Ușa se deschise binișor și Gociman, cu carabina în spate, încătărămat, luă poziția de drepți.

— Ordonați, dom'primar.

— Stai undeva în picioare, că acum îmi fac vreme și pentru tine.

— Am înțeles.

Mitru luă cheile din mîna întinsă a lui Sofron și le cîntări în palmă, gînditor.

— Sînt toate, spuse Sofron și încercă să zîmbească cu buze de lemn.

— Bine. No, poți mere, că ți s-o răci zama. Ia stai, să nu uit : ești feldi bun cu Cloambeș, nu ?

Da de unde, vine pe la mine, nu-l poci țipa afară... o lepădă Sofron.

No, atunci sara bună. Și, înainte ca Sofron să fi ieșit, se întoarse sprinten spre Gociman : De cînd ești în Luncă ?

— De cincisprezece ani, dom'primar.

— Nu te-ai urît de luncani ?

— Nu mi-aș permite, dom' primar...

— Ei s-or urît de tine. Nu le mai trebuiești. Leafa pe luna asta, căpătatu-o-ai ?

— Nu, să trăiți... da, eu pot să aștept...

— Lasă, nu mai aștepta...

Merse la casa de bani din colț, încercă mai multe chei, pînă o găsi pe cea bună, scoase un teanc de hîrtii :

— Cît îți umblă ?

— Două mii opt sute...

Na. Și amu ascultă aici : domma voastră s-o gătat pe veci vecilor. Vine altă domnie, care nu vă sufere... v-ați bătut joc de noi și de toată lumea, în fel și chip. O fost destul. Ia-ți boarfele și ce-ai adunat din hoții și du-te cu bunul și induratul Dumnezeu. Gligore !

— Ce vrei, mă ?

— Ia-i pușca. Suie-l în cocie, du-l pînă la capătul satului, acolo scoate plumbii să nu te pușt pe la spate, dă-i pușca și spune-i încă o dată că, dacă-l mai văd în ochi, mi-oi aduce aminte de multe. Auzi, Gligore, și, după aia, du-te la mine acasă și spune-i muierii că eu mi-s la primărie, unde mi-s primar.

Cu mîini tremurătoare, Gociman întinse carabina. Pe urmă se gîndi că, poate, la marginea satului Gligor o să-l impușt, fața i se îmbroboni de sudoare ; își simți picioarele slabe.

2

Seara cobora greoi, parcă ienind. Lumini puține ; nu era petrol de lampă ; în tulbureala leșioasă pomii păreau crescuți peste măsură ; se clătinau bezmetic în vîntul subțire.

Zgribulit, Ardeleanu își simțea singurătatea lipită de el ca o haină ; privea ulița udă, cu ochiuri de apă murdară tremurînd ușor, casele întunecate : ar fi vrut să fie oriunde în altă parte, la oraș, într-o ședință plină de fum, de

gălăgie, prelungită pînă noaptea foarte tîrziu și pe urmă pe străzi, multă vreme, cu sentimentul acela de fraternitate nerăbdătoare...

Trecuse prin multe de azi-toamnă, de cînd plecase din sat : fusese cîteva zile prizonier la nemți, zvîrlit într-un tren de marfă, împreună cu o adunătură pestriță de oameni ; pe urmă garnitura fusese părăsită pe o linie moartă, vagoanele plumbuite ; nu știau dacă sînt în cîmp sau în vreo gară și aproape o zi întreagă toți prizonierii urlară, pe jumătate asfixiați și morți de foame ; pe urmă o liniște de plumb coborî asupra trenului și se auziră zgomotele cîmpiei, greierii, zumzetul fin al pămînturilor, cîntecul firelor de telegraf. A treia zi trecură tancurile sovietice, dar la început, din pricina vuietului asurzitor al șenilelor, nu se auziră zbieretele celor închiși în tren ; pe la prînz fură eliberați : se aflau în cîmp, lîngă șosea și se împrăștiară îndată, tîrîndu-se pe drumul orbitor, deasupra căruia se scutura praful, în falduri.

Umblă două zile pînă ajunse la Arad, nemîncat, atît de obosit, încît aproape tot timpul avea vedenii. Trupele românești și rusești încă nu intraseră în oraș, dar nemții și ungurii se retrăseseră în dezordine, lăsînd arme, muniții, uniforme și mașini pe toate drumurile. Patrulau grupe de civili înarmați, schimbînd focuri cu fasciști răzleți, care trăgeau asupra lor din podurile caselor sau din balcoane. Ardeleanu găsi sediul partidului în fosta clădire a lui *Deutsche Buchhandlung*, dar erau acolo numai cîțiva oameni pe care nu-i cunoștea. Despre Mihuț, omul lui de legătură, care-l trimisese la Lunca în '43, atunci cînd era în pericol să fie descoperit și arestat, i se spuse că era prin împrejurimile orașului cu o grupă de partizani și că pînă la întoarcerea acestuia nu i se putea încredința nici o muncă. Răspunsul acesta îl duruse, deși își dădea seama că nu putea primi altul. Erau zile foarte tulburi și, desigur, fasciștii lăsaseră în urmă agenți, ca să se strecoare în partid. Munci cîteva zile prin case, tăind lemne, adunînd moloz și dormi în parc unde dimineața era foarte frig, pe urmă orașul fu eliberat și-l întîlni pe Mihuț și pe încă doi tovarăși cunoscuți mai dinainte. După trei sau patru luni, în care activă în sectorul gării, lipi afișe noaptea, se bătu cu țărăniștii, fu snopit de doi legionari de la ASTRA, vîndu ziare, încărcă vagoane pentru front, îl chemară la județeană, unde dădu un fel de raport asupra activității sale la Lunca.

Primul secretar, Gheorghe Jurca, îl ascultă atent, îl întrerupse de mai multe ori, cerînd precizări și, la un moment dat, Ardeleanu își dădu seama că pe Jurca îl interesează mai puțin ce anume făcuse el acolo, cît felul în care se comportase ; în realitate îl verifica atent, aparent nepăsător. Își spuse că era firesc să fie așa : în ultimul an înainte de eliberare, organizația ilegală primise multe lovituri, iar în ultima vreme, datorită campaniei de întreceri pentru aducerea în partid a cît mai multor membri noi, nu era timp de prea multă verificare.

Ești căsătorit ?

— Nu.

— De ce ?

— Așa s-a potrivit...

— Unde ai vrea să lucrezi ?

— Unde mă va trimite partidul...

Deocamdată Jurca hotărî să-l trimită la București, într-o școală de cadre.

La București era mizerie ; școala se afla într-o fostă casă boierească, la șosea, neînchipuit de friguroasă, cu odăi ca sălile de așteptare, în care fuseseră îngrămădite mese, scaune cu picioarele aurite, care se rupeau dacă te lăsai prea greu pe ele ; dormeau cîte douăzeci-treizeci într-o cameră fără foc, dar citeau toată ziua cu un fel de foame, înțelegînd jumătate sau un sfert din ce citeau, bătînd la cap lectorii tot timpul. În fiecare zi era cîte o manifestație care se termina cu o încăierare ; la 24 februarie fu în piața palatului, sub rafalele de mitralieră ; la 6 martie, de asemenea. Pe urmă cursurile se terminară și se întoarse la Arad ; peste cîteva zile venea încoace, cu sarcina de-a organiza celule de partid la sate. Acolo, în sala mare, de unde urmau să plece pe teren, lucrurile păreau simple ; ciocnirea din tîrg îl făcu să înțeleagă că totul trebuia luat de la începutul începutului. Moșia baronului Papp „fusese uitată" pur și simplu, iar fără rezolvarea acestei probleme, sarcina de-a înființa celule de partid era un lucru formal.

Se dezlipi de gardul ud și porni încet către crîșmă. I se făcuse poftă de un pahar mare de țuică, foarte rece și de o foaie de varză murată.

În crîșmă era atîta fum, încît de afară, din întuneric, nu se vedea nimic înăuntru. La toate mesele oamenii stăteau înghesuiți unul în altul, cu coatele pe scîndurile

groase, scrijelate și ude. Din odaia cea mică, rezervată „domnilor", se auzea stins scîrțîitul unei viori, acoperit de strigăte răgușite. Laboș, pe jumătate adormit, cu ochii cîrpiți, se prăbușea de la o masă la alta, umplea pahare, vărsînd mult pe jos, își înjura mușterii, iar Lăboșoaia, cocoțată pe-un scaun înalt, ca de strană, trecea totul în catastif, cu semne știute ei, deoarece nu știa să scrie. Foarte mulți țărani aveau capetele înfășurate în pansamente roșiatice, alții, mîinile legate cu bandaje trecute pe după gît. Nu-i dădură nici o atenție.

— Dar tu cînd ai venit ? îl întrebă Lăboșoaia rece, privindu-l numai cu un ochi. De mult ? Ce bei ? O pălincă ? Cînd dai drumul la moară ? Pe unde ai fost ?

Ardeleanu își bău țuica. Era călduță, tare și grețoasă. Se strîmbă :

— Altădată era mai bună...

— Mda... că n-o făceam ca amu, de cucuruz... Am auzit că poți și orbi din ea, șopti Lăboșoaia...

— Da de aia bună nu mai aveți ? De prună ?

— Ba avem, da nu-ți dau. Nu dau la nime. O țiu să se scumpească...

— Pe mine, mă ? mugi un om slab, cu două pete ruginii pe umerii obrajilor. (Ardeleanu îl recunoscu : era Picu.) Pe mine, ei ? Boule ! Că cînd v-am spus să nu veniți pe acolo, că de bună samă ne așteaptă boanghinele, ați zis că vă grăbiți acasă ! Nu v-am spus bine ?

— Da ce-i ? se aplecă Ardeleanu spre Lăboșoaia.

Ea căscă.

— Nu știi ? S-or bătut azi la tîrg cu ungurii. Aista — împunse ca cu unghia ascuțită și neagră spre Picu — îi capul dracului... I-o ațîțat... Apoi o venit nu știu cine, cătanele ori cine, că nu știu, și s-o spart bătaia și s-or împăcat oamenii, am auzit că s-or și îmbătat unii cu alții, că n-au minte nice românii, nice ungurii...

Cu coatele rezemate de tejghea, Ardeleanu se întoarse spre oameni. Tresări. Pe un colț de bancă, frecîndu-și ochii roșii de fum, stătea Găvrila Ursului, pe care și-l amintea foarte bine. Se miră că-l vede aici, știa că de patruzeci de ani n-a băut nici bere măcar. Privirile lor se întîlniră ; își dădu seama că Găvrilă îl recunoscuse, dar celălalt nu făcu nici o mișcare ; avea fața slabă, albă și mustața porumbie i se pleoștise peste buze.

— Da bine, mă Picule, dacă se dă pămînt ? spuse un om cam zdrențăros, destul de timid.

— Dă pe ăia a mă-ti ! Mă, proști sînteți, mă... O trebuit să vă momească cu oarece, că-i măturam de pe fața pămîntului. Ca pe front, mă... Cu noi se prind ciovîrgăii ăia de la oraș, care cît o fost războiul or sucit măniveluri în făbrici ? Apoi, noi ne-am bătut, mă... V-or mințit și voi v-ați lăsat trași de nas, mă... și puteam să-i batem... Ei, slabi oameni !

Atunci Marcu Petrii Simii se sculă de la locul lui, veni lîngă Picu și-l cuprinse de umeri ; părea beat și-și legăna capul încoace și-ncolo.

— Tu n-ai auzit, mă — spuse îmbălșat — că chiară dom' derector, doamne, ține-l, o spus că se dă pămînt... Și dom' derector îi om care...

— Îi on c... ! strigă Picu atît de tare, încît acoperi toate zgomotele cîrciumii și sili lumea să tacă și să se uite la el. Ați auzit ce-am zis ? Cîțiva murmurară, ici și colo, dar nimeni nu îndrăzni să spună nimic. Picu părea ieșit din minți ; se făcuse purpuriu și-și sîngerase iarăși buzele. Ce, dom' derector ? Gata cu el ! Cine s-o vîndut, acela nu mai are ce căuta la noi... După vorbele lui v-ați luat și unde am ajuns ? Ghiurița Lupului și Cocîș îs ca morți. Mereți și spuneți la mamele lor că derectorul îi om bun să vedeți dacă nu vă scot ochii și vă belesc. Pămînt ? începu să rîdă, nechezat, cu mînie. Sula ! Pămînt, de la cine, mă ? De la domnul Papp, mă, care-i omul lui Curcil ? Da de ce nu de la maiestatea-sa regele ? Ori poate și de la maiestatea-sa vreți să-l luați ?

— Moșia lui Papp o să se împartă lucanilor, spuse atunci foarte rar Ardeleanu.

Deodată se făcu tăcere și toți se întoarseră spre el ; Ardeleanu ceru Lăboșoaiei :

— Mai dă-mi un pahar din otrava asta.

— Cînd ai venit, domnu Ardeleanu ? Rămîi aici ? Da moara cînd o deschizi ?... Adică, așa, el știe... Musai... că pe front, noi... Taci, Picule, lasă-l pe dumnealui să spună.

— Da de ce să-l lăs ? se răsti Picu. Cine-i el să-l lăs ? Nu-l lăs și gata !

Găvrila Ursului, cu un zîmbet trist, îl trase de mînecă și-l sili să stea lîngă el.

— Uite — continuă Ardeleanu fără să se adreseze vreunuia anume, mîine are să se bată toba și mîine chiar

alegem comisia de împroprietărire. Toți care sînt în drept, primesc. Asta-i tot, să trăiți și sănătate să dea Dumnezeu.

— Pot să vă întreb și eu ceva, domnule Ardeleanu, spuse atunci cu vocea lui subțire și mătăsoasă Găvrilă... Eu numai atîta vreau să întreb : cu ce drept ?

— Mă mir că mă întrebi așa ceva, domnule Ursu, tocmai dumneata. Cu dreptul care-l dă legea scoasă de guvernul Groza, care a venit la putere prin alegeri libere.

— Alegeri, pufni Picu, mă șterg undeva cu ele. Eu am votat contra !

În clipa aceea ușa se deschise violent, clopoțelul de alamă pus în arc deasupra ei clincăni ascuțit.

— Măi oamenilor ! strigă Cloambeș, care era asudat de parcă fugise, veniți mă, că Mitru Moțului l-a țipat din primărie pe Sofron și s-o pus el primariu ! Cu de la sine putere !

În tăcerea care se lăsă, se auzi iar vocea tristă a lui Găvrilă.

— Nu s-o pus el, cu de la sine puiere... Și-l privi atent pe Ardeleanu ; acesta nu zise nimic, sorbi din țuica puturoasă și-și aprinse o țigară, în aparență foarte liniștit.

— Și cum îi cu pămîntul, dară ? — se întinse peste masă Bitușea, cam beat, zîmbind cu gura pînă la urechi.

Din odaia cealaltă se auzi o voce hodorogită :

„Cîte mîndre am avut
Tot alții mi le-or..."

— Taci din gură ! strigă un flăcău cu capul bandajat și aruncă în ușă un pahar gol. Cum îi cu pămîntul, domnule Ardeleanu ?

Găvrilă se sculă încet, cu privirile în pămînt. Se îndreptă spre ușă.

— Stai puțin, îl ținu Picu de mînecă, stai puțin, și veni la masa lui Ardeleanu :

— Atunci, dacă tot se ia, și mie mi se cuvine, căci și eu am fost pe front, unde mi-am mîncat sănătatea...

— Vom vedea, răspunse Ardeleanu, vom lua în considerare. (Era mulțumit că nimeni nu-l întreabă de ce și cum s-a pus Mitru primar.)... Întîi trec văduvele și cei săraci... Pe urmă, după ce vom discuta totul în comisie... și vom vedea ce mai rămîne...

— Vino acasă ! se răsti Găvrilă, dar Picu nu se dădea din loc de lîngă masa lui Ardeleanu și trebui să-l tragă cu sila.

Pe urmă toată lumea se îngrămădi la masa lui, cineva îl întrebă dacă nu s-ar putea face chiar acum comisia ca să se hotărască pe loc ; Cloambeș dădea din cap, ca la comedie și-i spuse Lăbășoaiei :

— L-o luat din casă, de la cină, săracu șogoru Sofron așa s-o spăriat, că și acuma-l scutură frigurile... și pe dom' plotoner l-o gonit din comună...

— Apoi, Mitru aista îi omu dracului, spuse Lăbășoaia cu respect, dacă o avut asemenea corajie...

3

Găvrila Ursului mergea încet, cu capul înfundat între umeri și parcă vorbea singur, ceea ce nu-l mira pe Picu ; nu-l socotea în toate mințile pe așa-zisul său frate dar, cum îi trecea ceva nemaipomenit prin minte, își spuse că trebuie să fie răbdător la toate prostiile celuilalt. Îi puse mîna pe umăr ; Găvrilă nu se întoarse, nu se opri, nu-l privi, întrebă doar încet :

— Ce vrei ?

— Să vorbim. Musai să vorbim, Găvrilă. Acuma.

— Te aud.

— Nu mă chemi la voi ?

— Nu, spuse celălalt blînd.

— De ce, mă ?

— Spune ce ai de spus, urmă Găvrilă tot așa de încet, de dulce.

Picu răsuflă zgomotos ; nu se simțea bine, parcă avea pe ochi o bură roșie. Nu zise nimic, ci merse clătinat lîngă Găvrilă, pînă cînd ajunseră pe podul de peste Răstoacă. Era un pic de lună, înecată în glod, așa că aici putea vedea fața ca de strigoi a lui Găvrilă. Îl sili să se oprească, îl răzimă de balustrada de lemn putred și se propti în fața lui.

— Găvrilă, tu ai bani ? Nu mai putu răbda și începu să vorbească pătimaș, vîrîndu-se în el, scuipîndu-l subțire : Găvrilă ! Toți zic că-s bolund ; poate fi... Nu-mi pasă. Mă, da am cap, mă... Dacă ți l-aș putea da ție împrumut o zi, am fi oameni amîndoi, mă feldi. Oameni... Și apoi, poate veni ce-o veni... Numa ăia, calicii, se tem de ziua de mîine... Găvrilă, cîți bani ai ?

— Am *mulți*, spuse celălalt, dar în așa fel că Picu nu-și dădu seama dacă-și bate joc sau nu.

— Și eu am ceva, nu mulți, poate-mi ajută Iisus să mai găsesc. Acuma, ascultă-mă : hai să cumpărăm moșia lui Papp. Noi doi ! Se răscrăcănă și rămase cu mîinile în șolduri, mulțumit, arătîndu-și dinții rupți. Găvrilă încremeni, încercă să vorbească, se înecă, ceea ce-l bucură nespus pe Picu. Începu să rîdă încet, binevoitor. În clipa asta îi era drag Găvrilă ; îl zăpăcise și nu trebuia să-i lase timp să se gîndească. Se lipi de el, îi cuprinse umerii cu brațul :

— Ascultă-mă, fă bine, te rog ca pe Dumnezeu... Mă, *ăștia* iau moșia... O iau oricum, chiar dacă vine armata și trage în ei. Oricum o iau. Legea-i cu ei, ăsta, Ardeleanu, vezi și tu, are puteri destule... Lui Papp ce-i pasă de moșie ? Nimic, niciodată n-a fost s-o vadă.

— O fost, amu-s cincisprezece ani... într-o vară...

Picu dădu din mînă, nervos.

— Dă-l în... gropi... Găvrilă, fă bine, ascultă-mă... Mergem la Papp și-i spunem : „Comuniștii vreu să ia pămîntul... Vindeți-ni-l nouă, vă dăm bani buni, acuma..." Îi dăm un sfert și apoi Dumnezeu să-l bată... nu te uita că sudui, m-oi dezvăța... Pricepi ? Că el musai să facă actul, cum că o luat toți banii... I-om spune că, dacă se așază vremurile, i-l dăm înapoi, tot cu atîta, poate cu oleacă mai mult, să avem și noi folos... Găvrilă, cîți bani ai ?

Găvrila Ursului nu mai zise nimic ; se dezlipi de pod și o luă încet spre casă, tîrîndu-și picioarele. Picu îl înhăță de mînecă. Gîfîia de neliniște.

— Ești cu minte, Todore — surîse Găvrilă — nu ești prost. Dar am să-ți spun altceva : pămîntul s-o dus... și nu numai al lui Papp, da și al nost. Tot s-o dus. Dacă prinde în capul oamenilor gîndul că pot lua pămîntul baronului, nimeni nu le mai poate scoate de acolo că pot să-l ia și de la noi... Și după aceea și l-or lua de la unul la altul, și s-or omorî, și s-or dușmăni sute de ani... Nu pămîntul lui Papp îmi trebuiește mie, ci rînduială. Rînduială, frate, să n-aibă curajie s-o calce nici cîinii... Și cîinii să știe că-i rînduială... să le fie frică...

Picu începu să tușească pe neașteptate, se încovoie cu mîinile sub piept și nu se potoli o vreme ; apoi își privi palma :

— N-am scopit sînge... Mi-s pe vindecate. Se dădu un pas înapoi și privi umbra lui Găvrilă, de sus pînă jos.

Ascultă-mă : dacă tot se ia, nu-i mai bine să fie a nost ? Cinci sute de iugăre, mă... Pămînt... Tu ai alte păreri, dracu știe, treaba ta... Vrei să faci rînduială... (Și se gîndi : „Bine că ești prost, băga-te-aș de unde ai ieșit ! Dă-mi banii și vezi tu, Croampă !") Vrei să te asculte lumea... Dacă ai pămîntul, te ascultă de frică, de nevoie, da te ascultă... Îi ai în mînă... Cu voarbele numa, niciodată. Îmi dai banii ?

Găvrilă rămase nemișcat ; Picu îi pîndea răsuflarea, să înțeleagă dacă vrea sau nu, dacă șovăie, dacă...

— Poate că ți-i dau, spuse într-un tîrziu Găvrilă... Dar ar fi mult mai bine să rămînă așa cum îi... Oamenii n-or fi nici mai bogați, nici săraci cu patru jugăre, dară li s-a deschide pofta... Bine, Picule, bine. Și amu, hai la Cordiș...

— De ce, mă ?

— Îi vedea.

— Bine.

Porniră alături ; Picu căsca să-și rupă fălcile, îi era somn, dar nu voia să-l supere. Cînd ajunseră în fața casei învățătorului, unde ardea încă lumina și de unde se auzeau glasuri răgușite de bețivi, Găvrilă spuse, privind în pămînt :

— Mi-i inima neagră ca smoala, Picule... Neagră de tot.

În odaia mare fură primiți cu strigăte de bucurie ; în jurul unei mese plină cu farfurii, sticle, pahare năclăite, se găseau Cordiș, palid și asudat, Suslănescu, care moțăia cu nasul pe tăblia mesei, părintele Ioja, înfierbîntat, în cămașă, Culcușea, amețit, cu bărbia udă de vin roșu ; Silvia, nevasta lui Cordiș, înaltă și destul de frumoasă încă, se mișca încet pe la spatele lor, îi bătea pe umăr, îmbiindu-i :

— Luați, mîncați, serviți, beți... Simțiți-vă bine...

Găvrilă se așeză, frînse o felie de pîine și-i privi pe toți, lung. Părintele Ioja se prefăcu însă că nu-l vede : era doar șeful pocăiților și se simțea obligat să-l dușmănească, deși în fundul sufletului îl respecta și ar fi vrut să-l convertească, dar nu știa prea bine la ce credință.

— Adă scîndura ! strigă Cordiș, încruntat, adă Silvie, să vadă și ei cum știm noi să...

Sprintenă, Silvia puse în fața ochilor lui Găvrilă o scîndură destul de lungă, proaspăt geluită, pe care era scris cu catran : AICI ȘADE UN TRĂDĂTOR. Toți se însuflețiră, numai Suslănescu își clătină capul, cu un surîs trist.

— Știi ce-i asta ? spuse Cordiș. Nu știi ! Pe asta o batem încă în noaptea asta pe poarta veneticului, a Teodorescului... O batem așa, ca să n-o poată scoate... Și mai știi că am pus pe cîțiva să-i spargă ferestrele. Să știe cu cine are de-a face...

— Bine, spuse Găvrilă, dînd încet din cap. Cordiș nu se aștepta la această încuviințare, așa că rămase uluit un timp, apoi sări de pe scaun, umplu două pahare cu vin și, clătinîndu-se, veni la Găvrilă, îl îmbrățișă lipicios și-i întinse un pahar :

— Musai, musai, bace Găvrilă, să bei, musai...

— Mulțămesc, eu nu beau, spuse Găvrilă. Cordiș se încruntă ; cu el te puteai certa dintr-un nimic, așa că Găvrilă, cu un zîmbet trist, se apropie de el și-l sărută ușor.

— Trebuie pedepsit, spuse și popa Ioja... Avea o voce nazală, care-l facea să pară îngîmfat. Am să vorbesc în biserică despre vînzător... A, nu știi, Picule și... dumneata bace Găvrilă... Mitru Moțului s-a dus la primărie, a furat cheile de la Sofron și s-a pus singur primar... Trebuie dat în judecată...

— Da, trebuie, murmură Găvrilă... Trebuie băgat la pușcărie, adăugă el cu o rece asprime

Suslănescu îl privi atent : îi vedea ca prin ceață trăsăturile frumoase, ochii albaștri-cenușii, și se simți atras de el. Toată ziua fusese fericit într-un mod ciudat : cu toată beția, simțea prietenia, respectul celorlalți, vorbea puțin, în general obscur chiar pentru el însuși, dar nu ceea ce spunea avea vreo însemnătate, ci sunetul ciudat al cuvintelor ; în realitate vorbise de sute de ori așa cu Vîslan, cu colegii de la liceu, dar niciodată n-avusese sentimentul acesta aprig, neliniștitor, că e înțeles în ceea ce are mai intim gîndirea lui. Și tocmai de acești oameni, care acum două sute de ani ar fi trebuit să-l poarte de subțiori cînd se dadea jos din carîtă... Oamenii aceștia nu făceau acum politică, ci *politica* și revoluția se împlineau firesc, cu ierarhii. O simțea din tonul preotului, care-i spunea „domnia-voastră, domnule profesor", „experiența domniilor-voastre", cu un plural înduioșător de stîngaci. Fusese suficientă ziua aceea încordată cînd, pentru prima oară în viață, nu se temuse să-și înțeleagă menirea ; cuvîntul nu era bun, friza apostolatul și nu era vorba de așa ceva : el se putuse apropia de ei, abandonîndu-se, în

timp ce cu toată lumea de pînă atunci trebuia să fie încordat, pînditor, și să piardă — evident — pentru că nu era destul de puternic ca să poată fi perseverent. De aceea nici nu-l interesa ce discutau ; intuia numai esența preocupărilor lor (vai, cît de modest și de copilăros exprimate, direct, fără aprehensiunea ridicolului) și ele erau de lui, integral : necesitatea rezistenței totale în fața confuziei de valori pe care o aducea epoca. Îi venea să rîdă mimîndu-și „teoriile marxiste" și dorința fricoasă de-a se vindeca, care-l făcuse să fugă la țară, unde găsise — într-o singură zi — ceva diametral opus, o vitalitate națională pură *poporul* față de care era vinovat, el și cei asemenea lui și trebuiau să se răscumpere.

Era bine între ei, bine în mirosul acesta de slănină, de ceapă, de vin acrișor și tulbure, de țigară proastă, de sudoare, de mucegai ; îi auzea vorbind ca de departe și nu-l interesa ce spun ; de aceea tresări cînd Cordiș îi spuse :

— „O scrieți dumneavoastră, dom' profesor ?

— Ce ? surise el larg.

— Scrisoarea.

— Care ?

— Către domnul Papp de Zerind...

— O scriu... Ce să scriu ?

— Păi ce vorbirăm aici, că vor să-i ia moșiuța... Dumnealui — și arătă spre Picu — merge chiar azi-noapte la domnul baron. Dacă ăștia izbutesc, ne ducem dracului în alegeri. Ne suflă voturile *plebeea*.

— Dar nu pot — spuse mereu zîmbind Suslănescu — nu pot fără ochelari...

— Aha, îi drept... Și spre Găvrilă : I-au spart comuniștii ochelarii domnului profesor. Las', că o fac eu. Silvie, dă-mi, te rog, pencala...

În timp ce Cordiș scria, popa Ioja îi vorbi lui Găvrilă — adresîndu-se lui Picu — despre grijile lui cu pămîntul despre boala nevestei. Pe Suslănescu îl cuprinse deodată neliniștea : trebuie să se ducă acasă, nu era cuviincios să se întoarcă la o asemenea oră, beat. N-avea nici un chef și se temea de Teodorescu ; Cordiș îi propuse să locuiască la el, dar asta era imposibil, cel puțin acum : ar fi fost o luare prea vădită de atitudine și voia să se mai gîndească

puțin ; beția îi jucase destule feste : il făcea entuziast, liric și pe urmă nu știa cum să iasă din încurcătură...

— Ia ascultați, zise Cordiș foarte mîndru, și cu o voce complet schimbată, gîtuită de emoție, citi :

Excelența Voastră,

Noi, intelectualii români și fruntașii comunei Lunca vă aducem la cunoștință că agitatori comuniști vor să vă reformeze moșia dumneavoastră, din hotarul comunei noastre. Dîndu-ne bine și de îndată seama de pericolul acestei manevre suptversive care vrea să îndepărteze poporul momindu-l în rîndurile fenedelei, fără neam și Dumnezeu, vă trimitem îngrijați acest mesaj prin săteanul fruntaș Teodor Marchiș zis Picu, om de încredere, care vă va informa și prin viul său grai.

Trăiască domnia-sa domnul Iuliu Maniu
Marele Român ! ! !

— E bine — spuse Suslănescu atent — foarte bine.

Silvia își ștergea o lacrimă ; văzind-o, Cordiș se răsti :

— Da ce credeai, că-s prost ? Mai prost ca regățeanul ?

Întrunirea se sparse tîrziu. Suslănescu plecă împreună cu Găvrilă, urmînd ca mai tîrziu, Cordiș și cumnatul său să vie să prindă scîndura de poarta școlii, spre stradă.

— Să vă țin ? întrebă Găvrilă, cînd ieșiră pe poartă.

— Nu, vai de mine, mulțumesc, nu sînt beat, dar fără ochelari nu văd absolut nimic...

— Nu vedem nimic, îi noapte, spuse Găvrilă. Îi noapte foarte mare și multă.

— Aș vrea să vin pe la dumneata acasă, spuse Suslănescu, pe neașteptate. Să stăm de vorbă. Îmi pari un om deosebit.

— Vi se pare. Poftiți cînd vreți...

— Dumneata ce crezi ? O să izbutească să ia moșia ? întrebă Suslănescu, sigur că e un subiect din care va înțelege mentalitatea omului de lîngă el.

— Poate că da, poate că nu. Totuna-i...

— Cum totuna ? se miră Suslănescu.

Pentru el, într-adevăr era totuna.

— Totuna-i, domnule. Iaca, ați ajuns, noapte bună.

„Va trebui să plec, își spuse înfrigurat Suslănescu în timp ce dibuia sub prețul ușii, acolo unde știa că se află

cheat... E imposibil să stau în casa unui om pe poarta căruia se va prinde o tablă infamantă și eu să știu de asta.. Nu se poate. Nu pot trăi în infamie... Nu vreau, acum, nu mai vreau..."

Trecu pe vîrful picioarelor prin dormitor. Era un frig teribil, toate geamurile erau sparte și afară începuse să bată vîntul. Nu se vedea nimic. Se ciocni de un scaun, de masă, se opri cu inima bătînd. Atunci se auzi vocea Emiliei, înecată de lacrimi :

— V-am mai pus o plapomă și o pătură, domnule profesor. Ne-au spart toate geamurile... țăranii... în urma „activității"... soțului meu...

— O, nu face nimic, doamnă, spuse Suslănescu cu voce încleiată. Și abia în clipa aceea se simți beat, singur și nefericit, ca pe vremuri.

I

Emilia dormi greu, cu treziri nenumărate, ca și cum cineva ar fi stropit-o cu apă ; în clipele acelea tulburi întinse mîna, din obișnuință, spre patul celălalt și, ca în atîția ani, îl găsi gol. Apoi văzu jarul țigării lui George arzînd într-un colț ; ar fi vrut să-l cheme lîngă ea, dar cuvintele nu se auzeau, deși le striga cu toată ființa ei.

Bătrîna o trezi foarte devreme și-i spuse, destul de rautăcioasă :

— Da la porci cine dă ? Da prînzul cine-l face ? Că ne-o trebuit oaspete !... O fost musai să avem în casă pe cineva care să vorbească domnește... Și scoală-te, că o venit poștașul. Ai carte de la Dănuț...

Se sculă, încă buimăcită, aruncînd o privire dușmănoasă spre George, care dormea, cu capul ascuns sub plapumă, ghemuit, ca și cînd s-ar fi luptat cu tusea.

— Poate că-i plin de oftică, spuse bătrîna. Poate că ne umple pe toți.

— Ține-ți gura, mamă ! șerșni Emilia... Cum poți fi așa de fără suflet, doamne, Dumnezeule...

— D-apoi eu mă mai gîndesc cînd și cînd. Alții, mai tineri, n-au grija asta. Au altele. Hai, că așteaptă Vasalia Milionului...

În bucătărie, poștașul, un țăran vioi la mișcări, dar nu prea în toate mințile, de cînd fusese îngropat cîteva ceasuri într-o tranșee la Dalnik, se repezi înaintea ei, fluturînd scrisoarea și rizînd silit.

— Iai, doamnă, curios mi-s ce scrie domnișoru... Nan, Ană o zîs că nu știe unde-i pălinca, altfel mi-ar fi dat

— Cum nu știi, mamă ? Îi în bufet... toarnă-i un paltar.

— N-ajung pînă acolo, mîrii bătrîna. Ori nu vezi că m-am micit ? Pic pe olaltă, se întoarse ca smerită spre Vasalie.

De la primele rînduri, Emilia simți un nod în gît : scrisul acesta, cu litere destul de stîngace, pe o foaie neglijent ruptă din maculator, o separă brutal, pentru o clipă, de tot ce era viața ei de cîteva zile încoace.

— Ar trebui să-i trimit ceva bani lui Dănuț, spuse fără voia ei, pentru că simțea că mamă-sa așteaptă să-i spună ce scrie.

— Pesemne, n-ai vreme să-i trimiți, Milie scumpă, surise bătrîna. Ori poate am sărăcit și eu nu știu... Mai am eu nește bani puși deoparte pentru îngropăciune, dacă ai trebuință... Tu auzi ce zice Vasalia ? Că Mitru Moțului s-o dus asară și s-o pus primar, singur... Și auzi ce zic oamenii din sat ? Că Todorăscu l-o ațîțat, să-și bată joc de sat. Așa se laudă Mitru... No, mărire ție, Doamne, că are satu primar descult și zdrențăros și om cu stare. Mie-mi pare bine.

Emilia făcu ochi mari spre Vasalie. („Ai, că mîndră ești", se gîndi acesta tulburat. Prin capotul descheiat îi vedea gîtul alb, plin. Se înciudă : „Uite că a uitat de pălinca aceea... de bună sană, domni, 'tă-i lorga... și mîncă dimineața ouă...")

— Ce spun țăranii, Vasalie ?

— Multe, doamnă... Eu mi-s zălund la cap din războiu.. Acuma nu că mie nu-mi pasă, Dumnezeu să-i dea sănătate lui dom' derector, că dacă se dă pămînt și eu capăt, că-s învălit, da oamenii, știți... știi dumneata, le umblă gurile... Unii zic cheară că vreu... să mă ierți, doamnă.. că vreu să-l bată !

— Să-i ia dracu, tîmpiți și idioți ! izbucni Emilia. În țelegi ? Idioți ! Și să îndrăznească, numai, că-i înfundă în pușcărie ! Douăzeci de ani am muncit aici, le-am crescut mucoșii, asta-i răsplata ? Bărbatu meu știe ce face !

— Așa zic și eu, Doamne, ține-l. N-aveți oare cumva un clește, doamnă ? .

— De ce ?

— Că... nu te mînia, da știi, or pus pe poartă o tablă cu voarbe de rușine, urîte. Și-i bătută cu cuie din două

ţuţi, că eu probălii s-o scot şi mi-am rupt unghiile... Şi-i duminecă, şi vede toată lumea...

Veni lîngă Emilia şi-i şopti la ureche : Cordiş s-o lăudat că o pus-o... Cu Găvrila Ursului, pocăitul... Şi, doamnă, dumnecata ştii : se dă pămînt ? Ori îs numa minciuni ? Dar Emilia nu-l ascultă. Se repezi în dormitor, smulse plapuma de pe George şi începu să-l scuture, cu ură. El deschise ochii miraţi, cîrpiţi de somn.

— Ce vrei ? strigă Emilia cît putu de tare, fără să-i pese că din odaia cealaltă o aude Suslănescu. Pentru numele lui Dumnezeu, ce vrei ? Să nu mai putem ieşi din casă ? Să trebuiască să ne mutăm de aici ?

În clipa următoare o podidi plînsul, dar nu din pricina încordării, ci pentru că faţa lui era atît de îmbătrînită, dezarmată. Era faţa lui de totdeauna şi totuşi n-o recunoştea şi, ca de fiecare dată cînd îl privea, îi era milă şi era furioasă pe el că s-a schimbat într-atîta, undeva, departe de ea, în împrejurări necunoscute.

— Vino să vezi ! Vino afară, ţi-au pus pe poartă o tablă, te fac de rîsul satului... Îşi şterse ochii cu mişcări apăsate, îşi scutură umerii : Trebuie neapărat să-l dai în judecată pe Cordiş, ticălosul dracului !

Atunci George începu să rîdă şi ochii ei se umplură din nou de lacrimi ; cînd rîdea, îşi dezvelea dinţii albi, puternici şi cam mari, strălucitori pe faţa lui întunecată, bătută de vînt, şi Emilia simţea că orice ar face, va fi totdeauna alături de el, va suferi pentru el, chiar dacă nu-i va da dreptate.

— Hai s-o scoatem de acolo, spuse George, mereu liniştit. Aşa-i lupta politică.

— Şi de ce trebuie politică ? Dan ne scrie că-l neglijăm, că aşteaptă un rînd de la noi... Spune, n-ar fi mai bine să te repezi, să vezi ce face ?...

— Peste cîteva zile, spuse el, în timp ce se îmbrăca.

Ea se uită pe geamul spart, afară (era o dimineaţă încă cenuşie, dar undeva soarele se zbătea şi mai tîrziu trebuia să fie frumos) şi nu-i putu vedea chipul în clipa aceea : s-ar fi speriat de neliniştea şi deznădejdea cu care o privea, de expresia de rugăminte mută pe care nu i-o văzuse niciodată.

Ieşiră amîndoi afară, în stradă, unde Vasalie se trudea, înjurînd, să scoată scîndura prinsă pe poartă cu cîteva zeci de cuie.

Clopotul începu să tragă de liturghie și grupuri, grupuri treceau prin fața școlii, se uitau, citeau și plecau șușotind. Cîțiva nu-l salutară pe George și chiar cei care-și scoaseră pălăria o făceau sfios, uitîndu-se în jur, ca să nu-i vadă cineva.

— Să aveți grijă, dom' derector — spuse Vasalie — că vreau să vă bată.

El tresări o singură clipă, apoi ochii îi străluciră mînios și încercă să surîdă. Emilia veni lîngă el, se lipi de umărul lui, pe nesimțite.

În sfîrșit scîndura fu scoasă și Văsălie le-o întinse surizînd.

— O puneți pe foc. Tot îi de folos.

— Vasile — spuse George — să fii azi la primărie, că o să anunți împărțirea moșiei... Să te duci pînă la Sofron, să-i spui să fie și el...

— Sofron nu mai îi primar, spuse Vasalie, și-i povesti pe larg cum venise Mitru azi-noapte, îl scosese din post și-l gonise pe Gociman din sat.

Mai adăugă că oamenii, adică Gavrila Ursului, Cloambeș, Picu, Marcu Petrii Simii și alții îs foarte supărați și cred că dom' derector îi de vină.

George rîse cu hohote, dar Emilia simți că foarte fals. Cînd îl pofti la dejun, el spuse că n-are vreme și plecă grăbit spre biserică.

Prostia lui Mitru îl scosese din fire : era singurul lucru, după părerea lui, care nu trebuia făcut acum, după nenorocirea din tîrg. Mergea grăbit, nu saluta, nu băga de seamă șușotelile oamenilor în urma lui. În fața bisericii era un grup de flăcăi care nu-i dădură bineți, și, cînd se îndepărtă puțin, auzi un strigăt ascuțit, rău :

— Ciunguu ! Vîndutuu...

Fu cît pe ce să se oprească, să se întoarcă, dar se stăpîni. N-avea nici un rost. Îl copleși, totuși, senzația că greșise undeva. Satul, deasupra căruia strălucea soarele cu dinți, luminîndu-l rece, i se părea străin și ostil ; îi era foame, se simțea neodihnit și nu știa ce vrea să facă. Se gîndise că va sta de vorbă cu Gavrila Ursului, pe care-l prețuia, îi va explica ce înseamnă vremurile care vin, îl va ruga să fie primar, pentru ca activitatea democratică în sat să înceapă oarecum sub pavăza acestui nume respectat de toți, chiar de cei care nu-l iubeau, sau îl invidiau. Știa că o să aibă de furcă mult cu Mitru, dar nu-și în-

dispărut că acesta i-o va lua înainte și lucrul se întîmplase de două ori... Și mai erau în el, ca un spin, cuvintele lui Mitru de atunci, de la culesul porumbului ; se silise să nu se gîndească niciodată la ele, dar nu era vorba atît de cuvinte cît de realitatea dură din dosul lor : el avea pămîntul, Mitru era argatul lui. Pentru toți oamenii, acesta era adevărul. Sinceritatea lui n-avea ce căuta aici ; poate nici nu era vorba de sinceritate, ci de Dumnezeu știe ce deranjament al unei ordini, pe care și-o distrusese în el, dar care, pentru alții, continua să existe, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Era adevărul lor, adevărul altora... necruțător și parțial.

În clipa aceasta ar fi vrut să fie singur, undeva în pădure, oriunde, dar nu singur în mijlocul satului, în drum spre casa lui Mitru, unde nu știa ce vrea să facă, printre grupurile de țărani care se duceau la biserică și nu-l salutau.

Poarta casei lui Mitru era larg deschisă și primul om pe care-l văzu fu Ardeleanu. Gol pînă la brîu, se spăla în jgheabul fîntînii, țipînd de plăcere ; cînd îl văzu, începu să rîdă cu fața udă și strigă :

— Hei, domnule primar ! Ai oaspeți !

— Vin îndată, se auzi din grajd vocea lui Mitru. Ardeleanu începu să se șteargă cu cămașa, o îmbrăcă și veni spre George, sprinten, cu mîna întinsă :

— Ai auzit și dumneata de isprava „primarului" ?

Mitru apăru în prag și, cînd îl văzu pe George, se schimbă la față.

— Mă făcui primar, vai de capul meu, spuse vesel, dar se vedea că se preface.

— Am stat de vorbă pînă tîrziu, spre dimineață, zise Ardeleanu, vorbind repede, poate ca să nu-i dea timp lui George să spună ceva. Bineînțeles, din punct de vedere politic, a fost o prostie...

— Mă pricep eu în politică ? făcu Mitru bosumflat. Nu mă pricep... Dar dacă am văzut că acum poți arunca afară pe domni, ca pe pretor, ce-am zis ?

— ...O greșeală, urmă Ardeleanu nebăgîndu-l voit în seamă. Oricum, Sofron nu putea rămîne, asta e destul de limpede. Prea e legat de toți reacționarii din sat și... în sfîrșit... Va trebui să vorbim cu Găvrilă Ursului, poate reușim să-l convingem...

— D-apoi văd că tot bogătoii îs la preț — spuse Mitru acru — noi sîntem buni de...

— Nu-i vorba de asta, spuse George, îmblînzit. E vorba de sat... Iar satul e cum e el, nu cum am vrea noi.

Din grajd ieșiră atunci Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea, îmbrăcați de duminică.

— Am stat de vorbă toată noaptea, spuse Ardeleanu, dar pe fața lui nu se vedea că n-ar fi dormit, ci o ciudată aținare, un fel de veselie nervoasă. Tovarășii aceștia, urmă el, s-au hotărît să se înscrie în rîndurile partidului nostru. Spusese „nostru" privindu-l atent pe George : acesta dădu din cap, imperceptibil.

— Da, spuse el. Bine. Voiam să te rog, tocmai... dar Ardeleanu nu-l lăsă să termine. Veni lîngă el și-i puse mîna pe umăr.

— Atunci... după „sfînta slujbă" ne vedem la școală și înființăm celula de partid din comuna Lunca.

— Că... domnu' Ardeleanu zice să mă duc la biserică, interveni Mitru, așa zice dumnealui că-i bine, după ce... după ce am făcut... Mă duc, mă duc, spuse el repede, apoi se răsti către cineva nevăzut : Da cum dracu să mă duc cu zdrențele astea de pe mine ? Să rîdă și mai tare ?

— Dacă-ți dau eu hainele mele, ajungi de pomina lumii, vorbi gros Gligor... Că și ieri, parcă erai bohot. Mă mir ce nu s-au luat ciinii după tine...

— Floriță ! strigă Mitru pe neașteptate. Floriță ! Ia vină afară, să te vadă dom' derector cum ești !...

— Mi-i rușine, se auzi din grajd vocea ei. Mi-s ca o...

— Vină afară, să nu te scot eu...

George trebui să-și adune toate puterile ca să-și stăpînească rîsul. Floriţa purta rochia neagră pe care i-o furase Mitru din tîrg și nu știa cum s-o tragă și s-o întindă ca s-o așeze mai bine pe ea ; stătu o singură clipă în prag, apoi fugi înăuntru.

— Păi, vino la mine, să-ți dau un costum, zîmbi George

Mitru îl privi lung, bănuitor, apoi se uită la Ardeleanu, care dădu din cap :

— E bine așa... dom' primar...

— De mine să nu-ți bați joc ! se înfurie atunci Mitru, că întorc foaia, să știi, tovarășe... ori domnule !

Dar Ardeleanu veni lîngă el și-i puse mîna pe umăr, privindu-l în ochi :

— Nu-mi bat, de unde ai scos-o ? Eu niciodată nu-mi bat joc de nimeni...

— Atunci îi bine, zise Mitru, încă înnorat. Și-apoi, dom' director, îți face bine și mi li-ți scădea din grîul de la vară.

George roși imperceptibil și dădu din cap. Ardeleanu îi făcu semn cu ochiul și o clipă George îl invidie, pentru siguranța și simplitatea cu care vorbea și se mișca.

Gligor și Pavăl porniră spre biserică, iar George, Ardeleanu și Mitru spre școală. Mitru păși înbufnat și George se întrebă, curios, ce se putuse petrece în noaptea asta între el și mecanic. Era bine că Ardeleanu venise în sat, se știa descurca mai bine în chestiunile practice ale actului politice. Ideea asta cu mersul la biserică era foarte bună și nu i-ar fi trecut niciodată prin minte. Acasă, Emilia nu spuse nimic cînd auzi că George vrea să-i dea un costum lui Mitru ; scoase din dulap o haină neagră cu dungi, foarte mîncată de molii, pantaloni, vesta și le întinse pe pat, aruncînd o singură privire disprețuitoare lui Mitru, care se uita la lucruri rușinat...

— Cred că-ți vin bine — spuse George — avem cam aceeași înălțime...

— Da de unde, murmură Mitru... Dumneavoastră aveți multă învățătură.

Cuvintele acestea îi făcură pe toți să rîdă, numai Suslănescu tăcea stînjenit și nu îndrăznea să-și bea cafeaua cu lapte ; se prinsese pieliță deasupra și asta-i producea o greață teribilă. Îi promisese lui Cordiș că va merge la biserică să-l audă cum cîntă ; pe urmă îl aștepta un lucru greu, la care se gîndise toată noaptea, tremurînd de frig : nu voia să mai stea la Teodorescu și habar n-avea cum trebuia să anunțe asta fără s-o jignească pe doamna, care fusese atît de amabilă cu el. Îl enerva și faptul că dă atenție unui lucru atît de mărunt ; în realitate ei trebuiau să fie bucuroși că scapă de un intrus ; nu voiseră să primească un ban pentru chirie și hrană. Era hotărît să se achite, dar nu știa cum s-o facă.

Mitru se duse în fundul curții să se îmbrace și, cînd apăru, păși cu stîngăcie, parcă ar fi fost învelit în tinichea.

— Barem de mi-aș fi luat bocancii, mormăi, privindu-și picioarele goale. Cum mă duc pînă acasă, așa ?

— Cum ai venit, spuse Ardeleanu.

Din colțul ei, bătrîna asculta totul, fierbînd de ciudă. Uite, cui își împrăștie Teodorescu hainele cele bune... Țistuia, se foia pe scăunel, tușea, așteptînd s-o întrebe

cineva ce are, să le arunce cîteva vorbe de să n-o uite cît or trăi.

Mitru plecă înainte, apoi Emilia cu Suslănescu. Acesta încercă să înceapă o conversație, dar era foarte intimidat. „De m-aș vedea scăpat odată de ei, de ciudățeniile lor... La Cordiș totul e mai simplu : o să mîncăm mai prost, dar o să fim puși tot timpul, așa că n-o să-mi mai dau seama. Atîta ar trebui, să mă îmbolnăvesc de stomac în văgăuna asta." Emilia era foarte frumoasă, în rochia albastră, cu guler și manșete albe. „E mai bine, oricum, să plec... Atîta mi-ar trebui, să reeditez aici istoria cu Mimi Velceanu — și n-ar fi de mirare. Sînt un bărbat tînăr, am necesități..." Se surprinse deodată foarte fericit : „Judec simplu, omenește, am probleme omenești". Asta-l făcu aproape îndrăzneț. Se lipi ușor, ca din întîmplare, de Emilia : ea era cu ceva mai înaltă decît el, avea brațul tare și sub rochie i se ghicea genunchiul rotund, plin ; asta-i sugeră, nu știa de ce, ideea unei maternități splendide, umilitoare pentru el, într-un mod senzual. „Are ochi umezi, vii și cearcănele ușor albăstrii, pe pielea fără riduri... Oare... în timpul războiului l-o fi înșelat pe Teodorescu ?"

— Domnul Teodorescu e un om minunat, spuse cu subînțelesuri. Sînt atît de fericit că l-am cunoscut !...

Ea îl privi recunoscătoare și-l strînse ușor de mînă.

— A suferit mult — șopti — dar nu vrea să vorbească despre asta... El a avut totdeauna lumea lui.

În fața bisericii, grupurile de flăcăi și fete se dădură la o parte din fața lor. De ce devenise Emilia așa de palidă pe neașteptate ?

— Dumneavoastră intrați pe acolo, spuse ea lui Suslănescu. Eu am scaunul meu, împreună cu femeile...

— Sărut mîinile, doamnă...

Intrînd, îl izbi mirosul insuportabil al unei mulțimi asudate, al fumului de tămîie de proastă calitate, care atîrna peste tot în falduri albăstrii și pișcăcioase, vocea nazală a lui Cordiș : acesta, văzîndu-l, îi făcu un semn exagerat, fără să se oprească din urlete și-l porni lîngă el în strană, unde mai cîntau, scîrțîind, cîțiva moșnegi care-i făcură loc, dînd din cap cu demnitate, distanți. Îndată ce se așeză, buimăcit de strigătele lor sălbatice, care păreau să le producă un fel de extaz religios, căută spre pronaos, unde erau femeile și de unde una cînta subțire, tărăgănat, singuratică, pierzînd măsura ; Emilia

era în față, cu coatele rezemate de balustrada de lemn ; prin fumul de tămîie și aburul respirațiilor încărcate, fața ei i se păru depărtată, ireală și se simți cuprins de regret, fără nici un motiv. N-o cunoștea, n-avea s-o cunoască niciodată și, probabil, chiar dacă ar ajunge aici, ar fi dezamăgit, din această singurătate infirmă se putea, cu timpul, făuri și un motiv de orgoliu *beata solitudo*... Se simțea exact ca după o boală, în urma căreia începi să redescoperi, cu o voluptate de care nu te-ai fi crezut capabil, sunete, culori și idei.

Cordiș, pe care venirea lui îl emulase, zbiera din răsputeri, cu vinele gîtului umflate, într-un fel de duel cu cealaltă strană, de unde Grozuța, cantorul oficial, îl privea cu dispreț ; îl lăsa să cînte două-trei răspunsuri, apoi intervenea el, cu o voce răsunătoare, trezind un murmur de admirație în rîndul cucernicilor ascultători. Și, cu toate că slujba era destul de sălbatică, Suslănescu se simți emoționat. De-a lungul pereților, în scaunele de ctitor, vedea figuri splendide : bătrîni cu mustăți lungi albe, cu chelii auguste, oameni în floarea vîrstei, plini de importanță, ascultînd cu ochii întredeschiși și probabil gîndindu-se la treburile lor. I se refăcu în minte imaginea aceea rotundă, plină de vigoare, a lumii sătești pe care o simțise în tîrg ; aici era cealaltă față, forța obscură și tenace a tradiției. Și, cum i se întîmpla de obicei în fața unui detaliu istoric, pe care îl contempla ceasuri întregi, opac la tot ce se întîmpla în jurul lui, înconjurîndu-se cu fantome uluitor de precise, se întui țăran, trăind viața aceasta de o simplitate perfectă, dorind o clipă, arzător, să fie ca ei, să poată iubi și urî ca ei, să tremure aparent fatalist, de grija recoltei, să-și urmărească copiii crescînd, nu cu pasiunea absolută și devoratoare cu care și-ar fi iubit el copiii, ci cu încrederea inconștientă a acestor oameni ; la fel cum vedeau ei crescînd arborii, grîul sau zăpezile. Da, era o crimă să introduci aici noțiuni străine, valori etice pe care, eventual, oamenii aceștia le-ar putea accepta, dar nu și le-ar putea integra niciodată. „Oamenii aceștia trăiesc, așa cum vin la biserică, dintr-o obligație mai tare decît ei, exterioară lor ; ce pui în loc dacă o distrugi ? Conștiința existenței ?"

Părintele Dobrior Ioja, era tulburat ; cînta mai pe nas decît de obicei, se încurca în fața altarului, rămînea pe gînduri, uitînd să dea răspunsurile și, în clipele acelea, biserica se umplea de tusea oamenilor. Într-o astfel, de

tăcere, ușa grea de stejar, îmbrăcată în tinichea roșiatică, scîrțîi supărător și Mitru intră bocănind pe lespezi. Purta costumul negru la două rînduri al lui George, dar, potrivit obiceiului locului, își legase în față un șorț negru, lung ; obrazul subțire era ras proaspăt, brăzdat de zgîrîieturi vișinii. Păși cu capul sus, își făcu loc printre țărani și ajunse lîngă Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea. Părintele tocmai binecuvînta și cînd îl văzu roși tot și se bîlbîi : era totuși prea mare nerușinarea să te arăți în fața oamenilor, după ceea ce-ai făcut. „Nerușinarea" asta prevestea însă multe lucruri neliniștitoare și părintele își întoarse ochii de la el. În partea rezervată femeilor era același murmur, dar întretăiat de rîsete și chicoteli. Nevasta lui Mitru, în rochia neagră, părea o cioară printre femeile care purtau douăsprezece fuste albe și rochii grele de brocart, salbe de aur și argint și cizme roșii cu toc înalt, subțire. Floriția își acoperi fața cu palmele, prefăcîndu-se că se roagă.

Așteptînd să vină momentul predicii, părintele Ioja avea îndoieli : se pregătise să fie fără milă, să-l rușineze pe Teodorescu pînă la fața pămîntului, să-l facă să nu mai aibă curajul de a apărea în fața satului ; deși înainte de război se văzuseră aproape în fiecare zi, nu-l putuse suferi niciodată (abia acum își dădea seama). Directorul nu se luase niciodată după el, îl contrazicea cu un aer de superioritate liniștită, și culmea era că nu găsea niciodată nimic să-i răspundă și n-avea curajul să provoace un scandal. Odată, cînd venise vorba de domnia-sa domnul Maniu, a spus, nu-și mai aducea precis aminte, „hodorog bătrîn" sau „șobolan politic", ceva în genul acesta... și acum atîția oameni să-și împartă moșia... asta ca să discrediteze pe marele român de la Zerind... Da' de ce nu-și împarte pămîntul lui, că a adunat destul ?

În sfîrșit, Grozuța începu, foarte sus, priceasna : „Să mi se lipească limba mea de gîtlejul meu"... Popa Ioja era foarte emoționat, numai dacă nu s-ar bîlbîi ! A, da, și sabia... Așa se hotărîse să vorbească, cu crucea într-o mînă și cu sabia în cealaltă. (De sabie-i făcuse rost Cordiș de la socru-său, care fusese husar : era un fel de fier ruginit, dar totuși sabie.)

Cînd apăru așa, în fața altarului, toată lumea încremeni : Ioja era mic, gras, roșu, cu o chelie ciudată, într-o parte, ca o calotă albă.

Părintele ridică sus de tot crucea și sabia și strigă

— Cine scoate sabia, de sabie va pieri! De sabia cea fără de greș a Domnului! Iubiții mei fii sufletești! Vremurile cele mai grele sînt deasupra noastră, cînd satana încearcă să dezbine frate de frate, neam de neam, căci mai ales între frații din sînul aceluiași neam încearcă să vîre discordia. Asta-i face plăcere mare!

Vorbi mult despre suferințele neamului românesc; vandalii, goții, gepizii, avarii, pecenegii, cumanii, ungurii, tătarii și turcii s-au năpustit asupra lui, ca niște crocodili. Pe urmă aminti de patimile domnului, care în decursul vieții lui pămîntești spusese nu o dată: „Dați cezarului ce este al cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu. Asta înseamnă că, precum în ceruri așa și pre pămînt, Dumnezeu a lăsat o rînduială anume, ca după ea să trăiască și să moară oile sale, adică oamenii. Căci așa cum a regulat mersul stelelor și al soarelui, să nu se ciocnească unele de altele și să piară lumea, tot așa a rînduit între oameni cinuri și stări deosebite. Dar, în marea sa milă, a dat voie fiecăruia să ajungă cît de sus, primar, prefect, rege, prin muncă și viață cinstită."

Aici se opri și roti priviri scăpărătoare. Cloambeș, care stătea chiar în fața lui, își făcu cruce.

— Dar iată — strigă popa Ioja — că duhul neorînduielii celei diavolești și-a făcut loc printre oameni, de pe urma războaielor. Nu prin muncă și cinste vor să se îmbogățească unii, ci prin jaf și hoție!... Prin vînzare de țară!

În fund, o babă începu să se vaiete:

— Tulvai, doamne, tulvai, doamne, tulvai, doamne..

— Taci! strigă părintele.

Ușa bisericii se deschise și doamna preoteasă Arina apăru, cu șorțul alb prins dinainte, ștergîndu-și mîinile albe de făină în poală. (Cineva fugise după ea — locuiau alături, în casa parohială — și-i spuse să vină degrabă, că părintele vorbește așa de frumos, că plîng și praporii din biserică.)

Înfierbîntat și mai mult, părintele își dădu drumul: aminti de cumplita nenorocire din tîrg, descrise pe larg trădarea unuia, pe care *deocamdată* nu voia să-l numească.

— Momeli! Momeli! Mîncînoase! Eu nu le cred: să se ridice dintre noi un om pe care l-am iubit și să ne

vîndă ? Da, nu vă uitați la mine ! De Teodorescu vorbesc, de directorul școlii !

În clipa aceea nu se mai auzi nici o răsuflare. Încremenit, Suslănescu rămase cu ochii pironiți pe fața albă ca hîrtia a Emiliei. Buzele își pierduseră orice culoare, iar mîinile-i atîrnau peste balustradă, inerte.

— Nouă nu ne trebuiește comunism ! Cui îi trebuiește, ducă-se acolo, unde știm toți ! Acolo, da ! La cazan, la ceaică... Deie-și muierile și fetele poftelor celor rătăciți. Dar nu aici ! Asta vrea Teodorescu ! De ce-o venit atunci ? De ce n-o rămas ?

În focul cuvîntării ochii i se împăienjeniseră de lacrimi, apoi lacrimile începură să-i curgă pe fața grasă, ceea ce văzînd, cîteva muieri începură să bocească. Deodată, pe popa Ioja îl izbi ca un pumn figura lui Mitru. Acesta pășise în față de tot, la doi pași și se uita la el, direct, fără să clipească, palid ca varul.

— Și tu — striga popa — și tu, Mitru Moț ! În loc să muncești și să fii smerit, așa cum se cuvine nimuriciei tale, te-ai pus primar ! Ha-ha-ha ! doamne, iartă-mă că mă uit de mine în fața altarului ! Da ce sîntem noi ? Turmă de animale necuvîntătoare, să ne fii tu în frunte ?... Și voi ! întinse el degetul către țărani. Voi, da ! Voi ! Rîvniți la bunul altuia ? Și la al cui bun rîvniți, mă rog ? La al acelui om care în vremea stăpînirii habsburgului s-a luptat pentru voi, pentru noi, a stat în temnițele cele mai întunecate din Pești și l-au mîncat șobolanii ? La moșia domnului Papp de Zerind, acela care acuma, cînd asupra noastră se învălmășesc norii, se luptă pentru noi ? Nu vă dați seama că sînt și dintre aceia care umblă să vă cumpere cu o bucată de pămînt, ca mai la urmă să ia tot, să vă ducă la sapă de lemn, la ceaică și la cazan ? Nu vă dați seama ?

— Da nici de foame nu-i bine să rabzi ! răsună atunci, uluitor de limpede, de subțire, glasul lui Mitru.

Descumpănit de tot, părintele se uită la el, cu sabia în mînă.

Preoteasa, care pînă atunci plînsese cu hohote, mînjindu-și toată fața cu făină, se îndreptă și ea, uluită.

— Nu-i bine să rabzi de foame, domnule părinte — urmă Mitru tot așa — și-și făcu cruce.

În clipa următoare biserica începu să murmure. Cloambeș spuse, destul de tare : „Rușine !", dar Mitru se întoarse încet și-l privi în albul ochilor, silindu-l să-și co-

boare privirile. Emilia plîngea cu capul culcat pe braţe ; în jurul ei femeile se dăduseră la o parte şi o priveau tăcute, cu o expresie din care nu se putea înţelege nimic.

Tăcerea se prelungi, nefirească, nedumerită.

Cineva ieşi din biserică, lăsînd uşa deschisă : pătrunsese înăuntru lumina crudă de afară, apoi, îndată un vuiet ca de mulţime, punctat de sunetul tobei, bătută cu sălbăticie. Şi se auzi vocea răguşită a Vasaliei Milionului :

— Se aduce la cunoştinţăăă !... Toţi foştii soldaţi ! Adică catanele !... Şi văduvele !... De pe urma acestui război !... Să vie mîne !... La şcoală !... La comisie ! Să se scrie !... Că se dă pămînt ! La oameni ! Trăiască domnul *doptor* Pătru Groza !

Mai bătu o dată, scurt, semn că isprăvise. În biserică, mai ales în fund, oamenii îşi dădeau coate, se foiau, destul de stînjeniţi ; ar fi vrut să iasă afară, dar nu îndrăzneau. Şi era tăcere : popa Ioja se pierduse cu totul ; se auzea numai plînsul înăbuşit al Emiliei, prăbuşită peste balustradă. „Ce-am făcut ?“ se gîndi popa Ioja încremenit. Pălise ; plînsul Emiliei îi spulberă într-o clipă beţia pe care o simţise în timpul predicii. Nu era un om rău, mai mult vanitos şi impulsiv şi foarte impresionabil ; predica era şi urmarea unei socoteli : dacă ies ţăraniştii în alegeri, poate să-l facă protopop în vreo plasă ; după aproape treizeci de ani de popie, merita brîul roşu şi celelalte distincţii, leafă mare, pămînt, consideraţie.

Cîntă cu o voce nesigură : „Amiin !“ şi se întoarse să intre în altar, tîrînd sabia după el. În tăcerea şi mai adîncă ce urmă se auzi foarte limpede o şoaptă de femeie :

— Lăsaţi, doamnă, hai să merem acasă... Ne putem face pocăiţi, dacă aici nu le place de noi...

Era Floriţa Moţ, care se apropiase de Emilia şi o mîngîia sfios pe spatele încovoiat. Mitru o auzi şi, fără să ştie de ce, ochii i se umplură de lacrimi. Păşi în mijlocul bisericii, pe covorul roşu, ros, şi-şi făcu cruce :

— În numele tatălui, al fiului şi al sfîntului duh la revedere şi adio ! Apoi, încet : Haideţi, Gligore şi Pavăle... Şi ieşiră toţi trei pe vîrful picioarelor, urmăriţi de ochi invidioşi.

Emilia se oprise în curtea bisericii ; îşi ştergea ochii şi încerca să se stăpînească, dar nu putea ; nu era numai ruşinea, ci un sentiment dureros de neputinţă, de furie ; în clipa aceasta ar fi fost în stare să-i scoată ochii lui Ioja. Floriţa, lăcrămînd, o mîngîia mereu pe braţ, dar

nu știa ce să-i spună. Oprită la cîțiva pași, lîngă portița de fier forjat grosolan, doamna Arina, preoteasa, o privea cu lăcomie. N-o putuse suferi niciodată, pentru că era mai frumoasă, pentru că se îmbrăca mai bine, pentru că oamenii din sat îl credeau mai bogat pe director decît pe ei, ceea ce nu era adevărat : familia Ioja avea cîteva case la Arad, erau părtași la o prăvălie de coloniale, dar nu spuneau nimănui un cuvînt, *să nu se știe*, umblau prost îmbrăcați, se plîngeau că sănătatea doamnei costă mulți bani, că n-au noroc, că pe ei îi fură țăranii la recoltă, deoarece n-au *tupeu* să-i „inspecteze". Față de George avea o admirație secretă și tulburătoare, pe care și-o mărturisea sieși, rareori, cu mari reticențe, mai ales noaptea, cînd avea insomnie din pricina sforăiturilor lui Dobridor. Cu Emilia se certase rău de cîteva ori ; fusese chiar un an în care timp nu-și vorbiseră, dar, cum se vedeau fără voie, în fiecare zi, de cîteva ori, se împăcaseră.

Ridicînd ochii, Emilia o văzu : preoteasa se rezemase de gard, smerită, cu ștergarul în mînă.

— De ce ? întrebă încet Emilia. De ce a făcut asta ?

Doamnei Arina îi veniră lacrimile în ochi (era bolnăvicios de sensibilă, din pricina tiroidei ; nu putea vedea pe cineva plîngînd, că i se făcea rău) și, pe neașteptate, începu să strige cu voce spartă, nefirească :

— Tu să faci bine și să nu mă întrebi ! Auzi ? Că-ți smulg și părul din cap ! Vreți să ne dați pe mîna comuniștilor, să ne țipați din sat afară ? Da cîtă vreme ai să te crezi cea mai mare ? De ce ? De aia, iaca, na ! Să știți și voi cine-i acela un preot și să nu vă mai bateți joc de noi, că nu sîntem mai prejos decît voi !

Mitru ajunse și el acolo ; o privi mirat pe preoteasa care striga, cu spumă subțire la colțul buzelor. Întinse mîna spre ea, ca și cum ar fi vrut s-o pipăie și spuse grijuliu :

— Tulvai, doamne, doamnă, ai grijă să nu te lovească frasu ! În clipa aceea fața lui era atît de copilărească, încît Emilia zîmbi fără voie. Mitru mai clătină din cap de cîteva ori, în fața preotesei, căreia-i pierise vocea, apoi spuse : Haideți să mergem, doamnă. Asta nu-i biserică, e casă de bolunzi.

Păsiră tăcuți pe șoseaua prăfuită ; Floriția mergea în urmă, cu pași mici, neobișnuită cu rochia prea strîmtă. Îndată ce se depărtară puțin de biserică, le ieșiră în cale

cîteva femei. Emilia le cunoștea pe toate, văduve muritoare de foame, de la marginea satului. Se agățară de ea, voiră să-i sărute mîinile ; vorbeau fără șir, țipau.

— Doamne, ține-l pe dom' derector ! Că-i om bun, ajute-l Maica Precista, doamnă ! Că s-o gîndit la noi...

— Vai de mine, spuse Emilia aspră. Da ce sînteți voi, țigani ? El o făcut ce-i datoria lui !

— Doamne, alduiește-l și pe prunci lui ! Și pe mama lui ! Și pe dumneavoastră...

Se ținură după ea, ceea ce izbuti s-o enerveze. „Bine am ajuns, dacă vom fi prețuiți de urmele satului, iar ceilalți o să ne întoarcă spatele..."

Grăbi pasul, să ajungă odată acasă, să se poată gîndi. Dar, la fîntîna arteziană, îi tăie calea Catița Țuricului, moașa, o văduvă uriașă, cu fața cît o pîine și nasul turtit ; avea gura cea mai ascuțită din tot satul ; fusese vreo cincisprezece ani bucătăreasă la București și vorbea cu „radicale", spre uimirea plină de admirație a bărbaților. Catița îi scutură mîna cu putere, apoi se porni :

Să-i comunicați domniei-sale, domnului director, că are toată stima mea... Căci fiind văduvă, nu voi fi uitată, acum cînd se „iepurează" moșia domniei-sale domnului baron Romulus Papp de Zerind, care nu este altceva decît un boșorog, să mă scuzați. Dacă domnul Teodorescu vrea să se întrevadă cu mine, am să-i spun că sînt gata să mă înscriu la *tovarăși*, fiind o femeie singură și bătută de Dumnezeu...

— Am să-i spun, Catiță, am să-i spun...

— De ce ați plîns, coniță ?

— Da mai ține-ți gura ! se răsti Mitru. Toci ca melița și mă.bîigui de cap...

— Tu să taci, că n-am păscut porcii împreună, spuse Catița.

— Bine, bine, du-te și fă-ți prînzul ! o dădu la o parte Mitru.

Cînd ajunseră la școală, din față, de la pocăiți, tocmai ieșea lumea, neobișnuit de tăcută, în urma Găvrilii Ursului. Mitru îi făcu un semn și strigă :

— Bace Găvrilăăă ! Să știi că ne pocăim toți ! Și rîse tare, dar celălalt nici nu se uită la el.

Emilia intră în curte, aproape fugind. Din bucătărie se auzea vocea hodorogită a bătrînei, care cînta liturghia, și partea popii, și răspunsurile.

— Mamă — strigă Emilia — unde-i George ?

— D-apoi de unde să știu ? Poate-i în pod, spînzurat, după rușinea ce-l mîncă... Fie numeeele Dooomnului ! Bine, bine, binecuvîntat, de acuum șiii pînăăă-n...

— Mamă ! ce-ți iese pe gură ?

— Nimica... Vezi dacă n-am ars rîntașul... „El“ îi în școală, cu celo, mecanicu... Vorbesc cum să-și bată joc de neamul cel românesc... Șiii pînăăă-n veac ! Fiiiee... Daa, cînd ne-or prigoni din sat cu petre, atunci a fi bine... Da. N-a fi rău.

Emilia o privi nemulțumită, mai ales că simțea că bătrîna are dreptate.

— Știi — urmă Ana — o fost pe aici fata Găvrilii Ursului... Frumoasă fată...

— Ce-o vrut ?

— O zis că... da lasă, că-ți spun mai încolo... și chicoti veselă, făcîndu-și buzele pungă.

— Da de unde știi că-i frumoasă, că doară nu vezi ! spuse Emilia, scoasă din fire.

Din zi în zi, mamă-sa îi părea mai străină, mai răutăcioasă și oricît își repeta că e bătrînă, că a căzut în mintea copiilor, nu se putea împiedica să n-o repeadă ; asta o durea îndată, dar nu-și putea cere iertare ; bătrîna ar fi profitat multă vreme ; altfel uita imediat. Uneori, ca și acum, Emilia o privea cu un fel de frică, așa cum i se întîmpla să privească totdeauna ceea ce nu înțelegea. Bătrîna mai amestecă în cratiță, apoi, pe neașteptate, cu pași mici, veni lîngă ea, o cuprinse în brațe și-i șopti, atițată, în ureche :

— Auzi, tu, Milie, vorba mea... Lasă-l... lasă-l păcatelor lui... Tu ești singură și frumoasă, te mai poți mărita.

Nu știa ce să facă : să se supere, să rîdă ; adevărul era că-i venea s-o împingă cît colo. Se stăpîni și începu s-o mîngîie pe cap, ca pe un copil. Îi vorbi cu o voce blîndă, îndurerată :

— Ce-ai dumneata cu el, mamă ? Ce ți-o făcut ? Nu s-o purtat frumos cu dumneata ? Ți-o spus vreodată o vorbă urîtă, ca alți gineri ?

Ana își supse buzele, obrazul i se încreți și mai mult. Emiliei i se umplură ochii de lacrimi.

— De ce aduce în casă oameni străini ? Poate-s spioni... șopti bătrîna, apoi se supără. El îi vineri, tu ești sîmbătă... Îți mai veni voi la vorbele mele... Hai, să așternem masa... Nu știu ce tot fac „aceia“ în școală.

— Mă duc să văd, spuse Emilia.

Dar n-avu curajul să intre în clasa de unde se auzeau, în răstimpuri, vocile groase ale lui Ardeleanu, Mitru și a lui Cula, acarul.

Se simțea ciudat de singură și emoționată ; îi era milă de George, într-un fel matern, niciodată încercat pînă acum. Își dădea seama că tot ce face el, de cînd s-a întors, nu i se potrivește, că nici el singur nu știe ce să înțeleagă din gîndurile lui. Da, desigur, era foarte frumos să lupți pentru țărani, dar nu făcuseră ei amîndoi asta, din prima zi cînd intraseră în școală ? Fuseseră respectați, iubiți, apropiați și sinceri... Pentru ce uita George toate astea ?

Emiliei îi erau la fel de indiferenți și țărăniștii, și comuniștii ; ar fi vrut un singur lucru : pacea, mulțumirea liniștită, fără zguduiri, de odinioară, pe care nimic nu izbutea s-o tulbure. „Doamne, mai avem atît de puțin pînă cînd vom îmbătrîni.“ Și toate astea nu se puteau spune nimănui ; pentru George n-ar fi găsit cuvintele potrivite, mama nu înțelegea nimic... Suslănescu ? N-avea încredere în el, găsea ceva de tîrîtoare în toată ființa lui, ceva nesigur și trădător.

Dinăuntru se auziră scîrțîiturile băncilor și vocea veselă a lui Mitru.

— Dumnezeu să vă deie sănătate !

Atunci, ascultînd un imbold subit, ea deschise ușa și păși înăuntru, zîmbind :

— Ați terminat de pus țara la cale ? Veniți să beți o țuică. Face bine înainte de masă... Domnule Ardeleanu, mănînci la noi, nu ?

— Dacă mă poftiți, cu plăcere, mulțumesc.

— Vai de mine, ați fumat ca turcii ; va trebui să mătur clasa...

— O mătur eu, doamnă, sări Mitru.

Veniră toți în bucătărie și se așezară în jurul mesei, tăcuți. Emilia puse țuică, slănină, castraveți, pîine tăiată mărunt.

— Poftim, mamă, o chemă George pe Ana, dar ea păru că nu-l aude. Stătea lîngă sobă și cînta încet, dar destul de limpede : „Deșteaptă-te române“. Emilia veni lîngă ea, o luă de mînă și o aduse la masă.

— D-apoi, doamnă, — se ridică Mitru cu paharul în mînă — să trăiască tovarășul derector, care s-o zolit pentru noi.

Țuica era bună, tare, de anul trecut. George bău cîteva pahare, fără să zică nimic; Ardeleanu încerca să povestească ceva vesel, dar se vedea că are gîndurile în altă parte. Tocmai cînd Mitru, Gligor și Pavăl se pregăteau să plece, sosi și Suslănescu, foarte grăbit, roșu la față și transpirat. Bilbii cîteva scuze; cînd Emilia îl pofti la masă, se fistici:

— Doamnă... mă simt jenat, deoarece...

— Auzi — sări pe neașteptate bătrîna — a fost pe alci aia, cum o cheamă, Măria Găvrilii Ursului... Zicea că ai fost pe la ei, să vorbești cu tată-său... Și o venit, săraca, să spună ca să nu te duci pe acolo, că Găvrilă o zîs că pune cîinii după tine și-l pune pe Ezechil să-ți rupă oasele...

Emilia rămase cu lingura în aer, ca lovită în piept.

Găvrilă era unul din oamenii pe care-i prețuia cel mai mult în sat; în timpul războiului venea, din două în două zile, să întrebe dacă n-au sosit vești de la domnul director... O privi pe mamă-sa: aceasta părea să fi uitat cele spuse și-și sorbea zgomotos supa. Expresia lui George nu se schimbă defel, numai mușchii fălcilor jucară scurt, de cîteva ori, sub pielea bronzată. Suslănescu, stînjenit, părea că vrea să se ascundă sub masă.

— Apoi, atunci văd că va trebui să ne gîndim la alt primar, spuse Ardeleanu cu gura plină. Nu-i nimic. Dă-l și-n... mă-si, de tîmpit.

Înjurătura, spusă fără înconjur, îi făcu bine Emiliei Cu voce tremurîndă întrebă:

— George, tu știi ce-a fost astăzi la biserică?

— Am auzit. Treaba lor.

— Nu e chiar treaba lor, spuse subțire Suslănescu apoi tăcu brusc.

Dar masa nu se sfîrși așa. Emilia tocmai servea o prăjitură de care era foarte mîndră, cînd văzură în curte un grup de țărani, în frunte cu Marcu Petrii Simii. Se opriseră la capătul coridorului și păreau că se codesc să înainteze.

— Poftiți, bace Marcule, poftiți! strigă Emilia, încîntată.

Era foarte bine că oamenii, și încă cei mai de vază, cum era Marcu, socrul lui Cordiș, vin să-i arate lui

George simpatia lor. Dar îndată ce intrară, fără să-şi scoată pălăriile, încruntaţi, neîndrăznind să înceapă, inima i se strînse, bănuind ceva rău. Marcu tuşi de cîteva ori şi începu :

— Noi, adică care sîntem şi în comitetul şcolii, am venit să spunem că nu ne mai trebuiţi, dom' Todărăscu. Vă puteţi şi să plecaţi de la noi !

George se ridică încet, groaznic de palid, veni pînă lîngă Marcu, făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să-i pună mîna pe umăr. Ardelcanu se sculase şi el în picioare.

— Şi mai departe, bace Marcule ?

— Cum adică, mai departe ? Noi, cît aţi fost om de treabă şi de omenie şi v-aţi cunoscut de lungul nasului, v-am iubit şi v-am omenit... Dară cînd aţi început să ameninţaţi oamenii cu comonism, nu ne mai trebuiţi. Om face şi plîngere la ministru, că alt om ne trebuie.

— Altu, ţîrîi Alexie Mavă... Da, da. Ce mai faci, nană Ana ?

— Domnule director... spuse apăsat Ardeleanu, urmărind mîna crispată a lui George. Domnule director...

— Afară ! strigă atunci cu o voce sălbatică Emilia. Afară, porci ordinari ce sînteţi ! Nu vi-i ruşine obrazului de cîine ? Da cine sînteţi voi, ţărani puturoşi, să comandaţi în casa omului ? Ieşiţi afară, imediat !

— No, doamnă, se burzului Marcu, speriat. Nu ne luaţi în...

— E bine să ieşiţi afară, spuse George rar, foarte moale. Cît despre postul de director, cine m-a pus, acela e în drept să mă schimbe. Hai, marş !

Marcu se zăpăcise de tot. Îşi scoase pălăria şi o învîrti în mîini.

— N-auzi — ţipă Emilia — eşti surd ? Vrei să... te opăresc ?

— Bine... Da să ştiţi că noi la şcoală nu ne mai mînăm pruncii... să înveţe spurcăţenii.

— În cazul acesta o să vă amendăm, spuse Emilia. Bună ziua...

Grupul ieşi de-a-ndăratelea, împiedicîndu-se în prag.

— Ia te uită cine vrea să-l deie afară... se strîmbă Ana. Pîrţiitul de Marcu ? He, he, rîse ea... Pîrţiitul... Trebuia să-i fi dat două palme, să-nveţe respect...

— Emilia, fii te rog aşa de bună şi adu vinul acela, ştii tu, pe care l-ai ţinut pe cînd mă voi întoarce eu, spuse

George. Te rog foarte mult. Am chef teribil să beau. Tonul lui îi făcu pe toți să-l privească atent; nu era nimic schimbat în aparență, dar se ghicea ceva prea încordat, gata să plesnească. În timp ce Emilia se duse în pivniță să aducă sticlele, Suslănescu se chinui să găsească la repezeală un mod de a-și anunța plecarea; ar fi vrut să evite orice discuție, să spună politicos și definitiv că pleacă, dar îi era peste putință. Scena din biserică i se păruse ridicolă, dar își dădea seama că, la nivelul satului, fusese o înfruntare decisivă și orice tergiversare din partea lui ar fi fost încă o dovadă de lașitate iremediabilă... *Par délicatesse j'ai perdu ma vie...*[1] și era destul.

Vinul pe care-l aduse Emilia și din care băură prima sticlă, în tăcere, era admirabil: un parfum vechi, nobil, înduioșător pentru Suslănescu, care în ultima vreme băuse numai alcooluri tari, care-l trăsneau ca o măciucă. O căldură plăcută și adormitoare îl pătrunse și găsi îndată cum trebuie să le spună că pleacă. Cu bunătate, explicîndu-le totul, pe larg, fără patimă. În vălmășagul și încăierarea care va urma, patima va fi, desigur, o trăsătură dominantă, violentă, dar aici nu era nevoie de așa ceva: cu Teodorescu era egal, sau nu, îi era superior, deoarece suferise mai mult, gîndind. Se ridică (ciudat ce grele și ce moi îi erau în același timp picioarele), se înclină spre doamna Emilia, sorbi din vin, și, cu buzele umede, strălucitoare, spuse:

— Vă mulțumesc pentru tot ce-ați făcut pentru mine. Vă părăsesc, adică nu, vai de mine, o să plec.

— Te întorci la oraș? întrebă George liniștit.

— Nu. Nu m-am exprimat corect. Mă mut de la dumneavoastră.

— Dar de ce, domnule profesor? Nu vă simțiți bine? întrebă Emilia. Bătrîna, care stătea lîngă ea, cu nasul în pahar, îi făcu semn cu cotul: „Lasă-l să se ducă dracului, ce, vrei să-l ții de pomană?"

— Am să încerc să mă explic — continuă Suslănescu, cu o volubilitate exagerată — deși pentru mine lucrurile sînt clare: nu vă împărtășesc opiniile, domnule director... Sînt, o, atît de fericit că am venit aici, la țară, în mijlocul poporului. Am căpătat conștiința unor valori imense, nepieritoare, de care noi, intelectualii din generația mea, ne-am desolidarizat, prin dezrădăcinare... Aceste valori,

[1] Mi-am pierdut viața din delicatețe... (fr.)

tradiția, o tradiție intrată în singe, devenită biologie, dumneavoastră... în sfîrșit, gruparea căreia vi se pare că e normal să-i aparțineți, vreți s-o siluiți... cu cele mai bune, cu cele mai sfinte intenții.

— Ascultă, domnule — se răsti atunci Ardeleanu — ce tot îndrugi ? Ai fugit de la oraș, pentru că te temeai ca nu cumva să se afle că ai scris o droaie de articole fasciste pentru fițuica lui Vîslan ? Ce ne împuiezi urechile ? Ce ? Crezi că nu știam ? Nu te socoate nimeni periculos, poți să te duci înapoi dacă vrei, dar nu ne împuia urechile, ca dracu !

Suslănescu, în picioare, încremenise. Toate vechile spaime îl inundară : da, ei știau totul, nimic nu le scăpa : acum singura atitudine posibilă și necesară ar fi fost înfruntarea deschisă, ruperea tuturor punților. Dar în loc de asta se auzi spunînd :

— Domnule Ardeleanu, e o tragică neînțelegere...

— Continuă te rog ! spuse George. E destul de interesant ce spui... Reforma agrară înseamnă siluirea tradiției ? A cărei tradiții ? Țărănești ? Interesant...

— Dacă el mă socoate fascist, bîigui Suslănescu.

— Nimeni nu te socoate, domnule... *Se știe tot* și nimeni nu te socoate nici fascist, nici altceva.

— Dumneata nu mă poți înțelege... Domnule Teodorescu, doamnă !... Știu că, moral, dumneavoastră sînteți cu mult, dar cu mult, deasupra... cum să spun — adversarilor politici, Cordiș, cîțiva țărani înstăriți...

Și brusc obosit, Suslănescu se așeză pe scaun.

— Nu mai pot spune nimic... Sînt român și... în sfîrșit... Nu-i vorba de lupta de clasă, ci de demnitate... De om. De ceva mult mai adînc... Pentru dumneavoastră, comuniștii, demnitatea înseamnă să poți conduce pe alții, pe aceia care sînt... și pe care unii dintre dumneavoastră poate-i simt infinit superiori lor înșile, prin toată suferința lor, prin toată setea de adevăr, prin credulitatea lor...

— Ciudată filozofie, murmură George.

— Nu ! Nu ! strigă Suslănescu, cu un fel de disperare. N-am nici un fel de filozofie... toată viața am crezut că am una... acuma nu mai vreau... Dar *simt* ! Înțelegeți ?

Ardeleanu pufni în rîs. Întărîtat, mai mult pe el însuși, deoarece era atît de nesigur, Suslănescu urmă :

— Din tot haosul războiului... o sete de adevăr... necesitatea unei renașteri... Cum vreți s-o obțineți, pentru numele lui Dumnezeu? Dezbinînd același popor? Da! Clasele există, sînt o realitate teribilă! Și? Nu contopindu-le, sudîndu-le, inoculîndu-le ideea de umanitate, ci azvîrlindu-le una asupra alteia într-o luptă fratricidă, vom putea să... Nu cred.

— Și credeți că aceia care posedă bunuri vor renunța de bunăvoie în favoarea altora? întrebă Ardeleanu, didactic.

— Niciodată! spuse Emilia.

În clipa următoare rămase uluită de schimbarea care se produse pe fața lui George. Roși tot, într-un chip penibil, își mușcă buzele, dar, în afară de Emilia, nici unul nu văzu asta și ea nu înțelegea nimic; îi umplu paharul, apoi îi veni să rîdă: poate i se făcuse greață; vinul era greu.

— Istoria a dovedit (și de la început Suslănescu se irită și începu să se bilbîie)... eșecul inteligențelor crude, individuale sau colective, care vor să schimbe cu rigla fața omenirii, să instaureze domnia Binelui, sau a Răului, n-are importanță... Omul modern nu mai crede în veșnicie... chiar cel mai simplu om modern, un țăran, un muncitor, nu mai crede în veșnicie, normal, așa cum respiră, fără să se simtă stînjenit. Sorbi zgomotos din pahar și începu să rîdă: Ei, și dacă o să împărțiți moșia, și dacă o să egalizați toate averile, și dacă o să elaborați un cod etic imens, oamenii o să fie mai buni, mai răi, mai fericiți? Lor înșile, propria lor stare le e indiferentă, dovadă că o suportă... Numai gîndirea singuratică mai culege fiori din toate astea. Rise trist: Palcative, domnule Teodorescu. Ar trebui un nou Cristos, și nu-l văd venind...

Se ridică, o clipă păru că se clatină, apoi, înclinîndu-se adînc în fața Emiliei, ieși izbindu-se de ușorul ușii.

— Să mă bată Dumnezeu dacă am priceput ce vrea domnul ăsta, spuse Mitru, tare de tot, pentru că-l vedea pe George necăjit.

— Știți ce? Hai să nu ne mai batem capul cu el, spuse atunci Emilia, sînteți aici, poftiți la masă, că se răcește, poftim Mitrule, poftim Floriță, Gligore, Pavele... Domnule Ardeleanu vino și stai lîngă mine.

George o privi de jos, cu o dureroasă admirație: sub pojghița subțire a soției lui trăia îndărătnicia de fier a

bătrînei, convingerea că ce era al ei trebuia apărat în fața celorlalți, chiar dacă nu știa de ce, chiar dacă era împotriva a ceea ce apăra.

Mîncară în tăcere, numai o dată Mitru o întrebă în șoaptă pe bătrînă :

— Nană Ană, dumeta pricepuși ce-a vrut domnul ăcela ?

— Du-te-ncolo, vino-ncoace, lasă-mă și nu-mi da pace, spuse liniștită bătrîna și George se ridică de la locul lui, veni lîngă ea și o sărută pe frunte. Bătrîna lăcrimă imediat, înduioșată. Era un om tare bun ginerele ei, nu-i spusese niciodată o vorbă slabă.

CAPITOLUL VI

1

— Ocupați loc, spuse Ardeleanu. El urcă pe podiul scund, dar nu se așează ; se rezemă greoi, cu amîndoi pumnii pe catedra acoperită cu hîrtie albastră, decolorată. Mitru și Gligor se ghemuiră în bănci, pe vechile locuri, unde stătuseră de mult, cînd erau școlari : unul lîngă fereastră, celălalt în fundul clasei. Teodorescu rămase în picioare, lîngă soba veche de tuci.

— Tovarăși, începu Ardeleanu, și fără voia lui vocea-i tremură ușor, înființăm în comuna noastră, Lunca, prima celulă a Partidului Comunist Român... Pe vremuri, și făcu un gest larg, cine știe cărei amintiri, îmi închipuiam această clipă... altfel... mai sărbătorește...

— D-apoi, sărbătoare-i azi, nu-i duminică ? spuse încet Gligor ; Mitru îi făcu semn să tacă și Gligor se încruntă : ce se bagă, ce prostie a spus ? Și aici face pe deșteptul ?

— Da, spuse Ardeleanu, oricum, e o sărbătoare... Mîine începem înscrierile pentru pămînt, pentru *reformă*, și e bine ca această acțiune să fie condusă de organizația de partid. De comuniști... Și uite, m-am gîndit ca înainte de-a face cererile de primire... fiecare tovarăș să-și povestească viața, să ne arate motivele care l-au adus în rîndurile partidului...

Gligor, care pînă acum stătuse lăbărțat în banca prea mică, se ghemui speriat, Mitru nu-și lua ochii de la Ardeleanu, răsuflă adînc și clipi des din ochi.

„Înțelegerea, se gîndi George, înțelegerea e ceea ce faci... Tot așa, atunci, cînd *știa* că-l vor împușca, omul acela încă tînăr, dar cu părul albit pe frunte, îi spusese : «Povestește-mi viața dumitale» ca să-l facă să înțeleagă, povestind-o, că fusese inutilă ; cinstită, corectă, în lumina a ceea ce toți oamenii ca el înțelegeau prin cinste și corectitudine, dar inutilă în fața responsabilității pe care o are fiecare om de pe pământ, *nu numai pentru propria lui viață*..."

Tăceau toți patru, Ardeleanu, zîmbind mereu, aștepta și George îl privi mirat, ca și cum nu l-ar fi cunoscut de atîta vreme : era un om foarte simplu, șters, poate în realitate timid, cu toată masivitatea liniștită a trupului și acum găsise modul de-a face solemnă această — în fond — formalitate politică : să-i pună pe oameni în față cu propria lor viață, așa cum o știau, așa cum o înțelegeau. Povestea vieții, în public, primul pas spre o solidaritate posibilă...

— Hai, tovarășe Gligor, spuse Ardeleanu și se așeză cu grijă pe marginea scaunului vechi, nu vrei să începi dumneata ?

— Ha, he, rîse Gligor, și le făcu cu ochiul, ce să spun eu ? Parcă nu știți ?

— Zi, mă, dacă-ți spune tovarășul Ardeleanu ! se răsti atunci Mitru încordat, ce faci pe vărgura ? Și scoală-te în picioare !

George îl auzea pe Ardeleanu răsuflînd puternic și-l simți emoționat ; Gligor se ridicase în picioare, lung, masiv și-și troznea degetele, privind mereu spre Mitru, ca și cum ar fi așteptat ca acesta să-i sufle.

— D-apoi ce să spun, domnule derector ? ridică el din umerii rotunzi, că ce-am trăit eu să vă spun, care să nu știți ? Știți doară că n-am prea învățat bine și o dată m-ați certat că n-am avut caiet, dară pe drum, cînd mă duceam la Laboș să cumpăr caiet, cu trei ouă, am alunecat și s-or spart ouăle și iaca... n-am avut caiet... Își șterse sudoarea de pe frunte, deși în clasă era destul de frig. Îi tremurau buzele și-i era ciudă pe el însuși și pe ceilalți că nu-l lasă în pace. Mîncase atît de bine la prînz...

— Pămînt n-am și am fost soldat în regimentul 43 infanterie-Arad și am fost pe front. Am avut noroc că n-am murit. Nici rănit n-am fost, așa mi-a fost norocul, da cîtă lume s-o prăpădit, aceea să ferească Dumnezeu ! Iară la comuniști mă scriu cu plăcere, că se scrie și Mitru cu carele-s preten, face el pe deșteptul, da și el îi bătut de Dumnezeu și eu îs preten cu el, și azi noapte dumneavoastră, domnu Ardeleanu, ați zis că căpătăm pămînt și eu vă cunosc și știu că nu sînteți mîncinos ! Să trăiți cu toții la mulți ani ! spuse el și se așeză brusc, pentru că i se umplură ochii de lacrimi.

Pe neașteptate George începu să vorbească și Mitru și Gligor se întoarseră spre el, deodată : recunoscuseră

voiea cu care le explicase cele patru operații, sau despre Mihai Viteazul, ori geografie, despre țări.

Vorbea rezemat cu spatele de peretele alb al clasei, cu ochii larg deschiși, dar ceilalți simțeau că nu vede pe nimeni și fură și ei cuprinși de încordarea cu care-și căuta cuvintele, deși ele curgeau fără nici o șovăire, ca și cînd s-ar fi gîndit multă vreme, amănunțit, la ceea ce spunea acum :

— Eu m-am născut în 1906, într-un sat din cîmpia Dunării... Tatăl meu a participat la răscoală și a fost închis cîțiva ani... Ne jucam prin ruinele conacului, care fusese ars atunci, prin odăile mari, cu pereții negri, ne ciopleam săbii din picioarele scaunelor și meselor, ne fugăream prin pivnițele unde multă vreme mirosea a vin împrăștiat. Nimeni nu vorbea în sat despre ceea ce se petrecuse atunci, sau poate nu vorbeau în fața noastră, a copiilor. Nici tata, după ce s-a întors, nu vorbea despre asta și nici despre ce a pătimit prin închisori... Un frate al lui fusese căpetenia răsculaților din sat și l-au omorît, îndopindu-l cu pămînt... Toată copilăria mea s-a petrecut sub semnul tăcerii în casă, sau a tăcerii oamenilor cînd se adunau să fumeze țigări răsucite din hîrtie de ziar. Cînd tata s-a hotărît ca din toți frații eu să urmez la școală, a fost prima ceartă în casa noastră, o ceartă urîtă, cu sudălmi, amenințări, bătăi... Pentru că trebuiau să vîndă pămînt. Pentru mine. După o săptămînă groaznică, am început să țip, să plîng, să spun că nu vreau să mă duc la nici o școală, numai să se termine, să nu-i văd urîțiți de ură pe cei pe care-i iubeam... Dar tata hotărîse : am fost intern la școala normală din Tîrgu Jiu, în timpul vacanțelor lucram pe la restaurante, să-mi adun banii de cărți... Despre ce s-a petrecut în 1907 am aflat din romanul lui Rebreanu, tîrziu, după ce am fost numit directorul școlii de aici... Cît e de ciudat ! Trebuia să aflu din cărți, ceea ce se petrecuse în satul meu, cu părinții mei... Mi-am luat concediu, am plecat acasă. Tata era foarte bătrîn, trăgea să moară, se usca pe picioare și n-a vrut să-mi spună nimic. „Lasă, a fost"... Și alți bătrîni cu care am încercat să stau de vorbă ocoleau subiectul acesta, mă priveau bănuitori, ca și cînd cineva, un dușman al lor, care-i învinsese și era foarte puternic, m-ar fi trimis să-i trag de limbă, să aflu lucruri pe care ei nu le spuseseră atunci cînd îi băteau și-i purtau prin închisori sau, pe șleapuri încinse,

pe Dunăre... Mult mai tîrziu am înțeles că trebuia să se întîmple ceva, să vină cineva, o forță politică, un partid, care să-i facă să fie *mîndri* de ceea ce făcuseră atunci, să le arate că *au dreptul* să nu suporte mizeria și nedreptatea... Am înțeles asta tîrziu, dar atunci concluzia mea a fost că nimic nu se poate obține și nu trebuie încercat să se obțină prin violență și am încercat să trăiesc în așa fel, încît să nu fac nimănui un rău, să nu jignesc pe nimeni, să fiu, oricum, împăcat cu mine însumi și cu ceea ce credeam eu despre viață : că fiecare trebuie să-și facă în tăcere datoria acolo unde l-a pus... cine ? Cine ? Începuse să-mi meargă bine, știți, și mă consideram în continuare învățătorul foștilor mei elevi, după ce aceștia crescuseră, după ce viața îi prinsese în angrenajul ei de griji... Datoria... Politica ? Era treaba altora, ce puteai înțelege din ea, atunci cînd însuși Iorga, savantul pe care-l respectam ca pe un sfînt, a scos cele mai aspre și stupide legi împotriva învățătorilor... Dar eu aveam ceva pămînt, curbele de sacrificiu nu m-au atins, era o situație complicată, n-o înțelegeam, va trece... În 1938 am fost concentrat și de atunci...

Camioanele îi descărcaseră la marginea unei porumbiști crude ; strecurîndu-se prin păduricea aceea verde, unde mirosea foarte tare a pămînt și a lapte vegetal, ascultau uimiți mormăitul apropiat al bătăliei ; se împiedicau în bruștii uscați, albi, cu mușchii tăioase ; involuntar își încetineau mersul, strîngeau în mîini armele, ca și cum ar fi vrut să se agațe de ele. Cineva tușea în spate și toți se întorceau spre el, sîsîind, scoși din fire. Pe urmă porumbul începu să se rărească : un cîmp ars, roșcat, pale de fum usturător și undeva, în apropierea unei mori cenușii, cu două etaje, o linie de bulgărași albi de fum, pîrîituri.

— Culcați ! În șanțuri, înainte ! țipă cineva foarte subțire, înecîndu-se.

Chiar mai tîrziu, lipit de pămînt, în timp ce gloanțele bîzîiau prelung și muzical deasupra, simțea că nu se poate, că e absurd, ca un joc tîmpit, că ar trebui ca toți soldații, dintr-o parte și cealaltă, să se ridice ca la un semn și să înceapă să rîdă... Ceva, ca un stol de lăcuste, îi fîlfîi deasupra capului, pe urmă sfîșie scurt frunzele late de dovleac din spatele lui. Soarele îi ardea ceafa, casca i-a căzut pe

frunte, strivindu-i nasul. Un tremur convulsiv îl agita, își auzea dinții clănțănind, îl dureau lovindu-se unii de alții, și zgomotul acesta, intim, lăuntric, acoperi o clipă tot huietul bătăliei. Avea impresia că toată linia de soldați care viermuia la stînga și la dreapta lui auzea cum îi clănțăne dinții. Culese cu buzele pămînt de pe jos și-l mestecă scrîșnind : avea un gust uluitor de bun, afînat, cald, încropit de soare... Îi era foame, hainele de pe el miroseau a urină și a sudoare uscată, rece și tăioasă, țeava revolverului era fierbinte...

O explozie. În față, pămîntul se ridică brusc, ca o coamă uriașă de cal, spulberată de vînt, apoi mormanul greu alunecă într-o parte, se scurse hîrșiind în tufișuri. La stînga, pe cer, se profila silueta unui ofițer mărunt, gras : într-o clipă îi văzu fața roșie, plină de buburuze, dinții stricați, un muc curgînd din nara stîngă, pe bărbie, pe guler. Mai mult îi ghicește glasul decît i-l aude : probabil „înainte", apoi ofițerul se scufundă sub pămînt, liniștit... Își ridică puțin fruntea, spre moara cenușie, cu geamurile împodobite de perdele de fum alb. Acolo sînt ruși... Și cînd vor ajunge față în față ? O nouă rafală mușcă pămîntul, în stînga, în dreapta, în spate. Se lipește mai tare de pămînt, ar vrea să se înșurubeze înăuntru, în răcoarea lui neagră. Chiar sub pîntecul lui, terenul are o încolăcitură moale, ca de femeie adormită pe o rînă, o femeie deasupra căreia se tîrăște gîfîind, ca să n-o trezească... Mii de ace calde îl înțeapă, îl amorțesc : parcă nu i-ar trăi decît degetele picioarelor în bocancii grei... Sub unghiile rupte i-a intrat pămînt. Încă un salt, cade cu răsuflarea tăiată, alături de un trup subțire. Locotenentul Rădaș, tot învățător... Învățătorii, ofițerii de rezervă, sînt „Legiunea morții", așa li se spune. Mor prostește, executînd ordine, ca la școala de rezerviști. Cu Rădaș, nopți întregi... amintiri... Și acum, deodată, alături, minunat. Rădaș îl recunoaște : rîde stins, are fața neagră de noroi, praf lipit de sudoare... Șoptește :

— Mă... Am făcut pe mine...

Într-adevăr, duhnește ca un closet și se tîrăște stînjenit.

Prin aer trece, ca o pasăre grea, ceva. Apoi pămîntul se scutură, moara dispare într-o pălărie cafenie.

— Asta-i artileria germană, strigă vesel Rădaș. Ca ceasu !

Din nou, lătratul sec și neterminat al mitralierelor...

— Înainteee, mă !

Dintre ierburi, din cutele imperceptibile ale terenului sar ca niște mingi spinări verzi. O baionetă lucește scurt, otrăvit.

— Hai, se bîlbîie Rădaș, verde.

Fuge cîțiva pași, apoi se culcă și începe să verse, icnit.

— Mă... mă scapă toate, ce dracu, ce dracu, 'tu-i închinarea mă-sii.

Rădaș îi face o scîrbă ciudată, ca și cum ar fi propriul lui trup, scuturat de vărsături ; fără să știe de ce, se agață de piciorul lui, cu răutate ; îl ține strîns.

— Liniștește-te, ce... mă-ti faci ?

Și tot timpul acesta o curiozitate copilărească : „Cum sînt rușii ? Oare cînd voi fi față în față cu unul, va trage în mine ? Va putea ? Eu voi putea ?"

Dintre brazde se ridică o siluetă înaltă, subțire, cenușie. Scrutează cu binoclul moara, apoi se apleacă, spune ceva unui telefonist care învîrte furios manivela aparatului.

— Nemții, mă, bîiguie Rădaș. Îmi schimb pantalonii... Trebuie... trebuie... să-mi arunc izmenele.

Rădaș se ridică în genunchi, cu degetele însîngerate începe să-și descheie cataramele și, pe neașteptate, cade pe spate ca o piatră.

George se tîrăște lîngă el, îl scutură, celălalt tace. Pe urmă, pe piept, la stînga, începe să se lățească o pată negricioasă, ca cerneala pe sugativă. Ochii deschiși, albi, spre cer. George se întinde pe spate și urmărește și el direcția acestei priviri moarte. Cerul e albastru, ca pretutindeni, o scamă de nor, o pasăre, sus... Miroase a fum, a pulbere arsă, a pămînt. Mîna singură trece peste obrazul nebărbierit al lui Rădaș. Cald. Ochii deschiși, atinși cu degetul plin de pămînt, sînt moi, ca un ou rece. Îl împunge cu unghia în obraz, pe buze, îl pișcă și pe urmă îl privește : seamănă cu pămîntul acesta ars, galben-verzui. Un soldat în goană trece pe lîngă ei, se împiedică, scapă arma.

— Ce... dom'sublent... Teodorescu, ce-i ? Vi-s rănit ?

— Cum te cheamă ? întreabă George.

Moara nu se mai vede. Spre ea înaintează repede ghemotoace verzui. George pornește și el, nu se mai culcă. În goană, ca beat, se izbește de soldați care fug ca

și el, trăgînd la întîmplare ; atunci își dă seama că are revolverul în mînă.

Moara arde, e foarte cald lîngă zidurile ei lipse de flăcări. Împușcături răzlețe, un ofițer cade, ținîndu-se cu mîinile de pîntece.

Și pe urmă, liniște, dintr-o dată. Departe, spre răsărit, pămîntul ieșește în răstimpuri egale. Cota 472 a fost cucerită.

Un soldat bărbos spune, arătînd cu mîna :

— Uite, mă ! Îi împușcă pe prizonieri.

Lîngă un zid pe jumătate dărîmat (foarte alb, cu buza roșie, sîngerîndă) prizonierii ruși, în haine măslinii, înghesuiți. Un ofițer german foarte tînăr, blond, împușcă pe unul în ceafă, apoi fotografiază.

Cineva lîngă George, indiferent :

— Comisarul politic...

Din spate sosesc tancurile : vaiet lung, pămîntul scurmat.

Soldații s-au culcat pe jos, cu fața în soare.

Tancurile trec, șir lung, mugind. Nemții cățărați pe turele fac semne. Și deodată îi vine să rîdă, atît de puternic, încît se culcă la pămînt cu fața în jos, în palme. Rîsul a pierit.

De la liziera pădurii, prin portavoce, cineva strigă :

— Compania a patra ! Regruparea ! Regruparea !

La cîteva luni după aceea, George se schimbase cu desăvîrșire, fără să-și dea seama. Înainte de război avea o înfățișare neobișnuit de tînără (care o supăra uneori pe Emilia) și începuse să se îngrașe : acum devenise uscat, cu fața aproape pergamentoasă, foarte rigid, tăcut și neprietenos, dar niciodată grosolan : un fel de absență, de lipsă de interes ; se silea din răsputeri să n-aibă nici o personalitate, nici o preferință, să execute ordinele și atîta tot. În realitate această atitudine îl costa enorm, mai ales cînd, rareori, se întîlnea cu vreun cunoscut, sau prieten, care începea să se elibereze în fața lui de toate întrebările chinuitoare ale războiului. Dar George nu voia să dea nimic acestor ani, nimic din ceea ce era el cu adevărat : trebuia ca învățătorul și omul normal, plin de bun-simț, să rămînă undeva, departe, iar în locul lui să se miște un fel de automat ; simțea că dacă ar fi fost

altfel, ar fi înnebunit sau ar fi dezertat. El voia să păstreze nealterate acele trăsături omenești, dinainte de război, pe care dacă le-ar fi zdruncinat ceva, s-ar fi prefăcut într-un animal periculos; observa acest lucru la germani, care, pe zi ce trecea, se transformau într-un fel de bestii vesele, dezlănțuite. După șase luni de război, deși înaintau mereu, îi era clar că rușii vor cîștiga; Rusia nu se prăbușise și amenința de undeva, din dosul acelor zări înnebunitor de albastre spre care se îndreptau coloane nesfîrșite.

Noaptea, în liniștea amenințătoare și enormă, îl cuprindea frica: se întreba ce va rămîne din toate la sfîrșit, atunci cînd oamenii vor plăti prețul războiului. Și nu știa. Nici măcar nu putea bănui. Obscur, simțea că aici se înfruntă altceva decît două armate sau două tactici. Între camarazi începu să se șușotească pe seama lui că era nițel într-o ureche: soldații nu-l iubeau, pentru că niciodată nu le spunea o vorbă rea sau bună; îi erau tot atît de indiferenți, pe cît de indiferent își era lui însuși.

După o permisie de trei săptămîni, în care timp trăi o beție lucidă, acasă, pe cîmpiile cunoscute, în care fiecare cot al pămîntului, fiecare movilă îi spunea ceva, îi aștepta piciorul, alături de Emilia, aceeași (și el o mințea lucid, prin tot ce spunea și făcea, prin liniștea lui surîzătoare), se întoarse pe front, la Stalingrad, prin august.

Totul era în urmă: și marșurile fără sfîrșit prin stepa albăstruie, și luptele sub cer, și pămîntul străin, dar cald, de care te puteai lipi să te odihnești o clipă, neliniștit: aici nu era decît un moloz roșiatic, vuiet din toate părțile, case care se scufundau în pămînt într-un huruit imens, sub o cupolă de fum și pe urmă, din mormanul de ruine, rușii începeau din nou să tragă... Și groaznic era fumul acesta acru, mai puternic decît ziduriile, atîrnînd nemișcat, amenințător și fierbinte deasupra capetelor, ca un nor care nu se va mai sparge niciodată; nici un vînt nu izbutea să-l împrăștie, părea că stă acolo de la facerea lumii. Toată lumea, ofițerii și soldații, bărboși, obosiți de moarte, doreau un singur lucru, mai mult decît sfîrșitul războiului, decît o permisie, decît o rană care să-i scoată de aici: să ajungă la Volga și atunci totul se va sfîrși; să vadă apa lată, verde (o bănuiau așa,

de un verde curat și adînc) în care să se culce, să plutească îmbrăcați, ca niște înecați vii. O singură dată plutonul lui George ajunse la două sute de metri de apă : era spre amurg, și o rază sîngerie sparse o secundă perdeaua de fum ; atît de ascuțită era această rază, încît îi orbi, le umplu ochii de lacrimi, îi stoarse de vlagă ; în secunda aceasta, undeva sticli argintiu, ca un tăiș de sabie, linia apei, dar îndată artileria sovietică deschise focul asupra lor și nu se mai văzu nimic. În clipa aceea, George își culcase fața între două cărămizi și izbucnise într-un hohot gîtuit de plîns ; sub țeastă i se zbătea ceva roșu, ca o pînză scuturată frenetic ; îi era groază, ar fi vrut să se ridice, să urle : „Sînt om, sînt om..." Un soldat se tîrî lîngă el și-l întrebă dacă e rănit ; el nu-i răspunse, nu se ascunse că plîngea ; soldatul îl scutură de umăr și-i zbieră în ureche că infanteria rusească atacă ; de dincolo de barajul care se apropia de ei mușcînd hălci mari de pămînt și scuipîndu-le spre cer, sîngerii și negre, se auzeau strigăte multe ; în față, la cîțiva metri, un soldat german mort de multă vreme, putrezit ; uniforma-i plesnise, lăsînd să se vadă cărnurile vinete, dar ce era ciudat era felul în care-i stătea casca, acoperindu-i tot obrazul, ca și cum, înainte de moarte, soldatul ar fi vrut să-și apere ochii de lumina soarelui. Plîngînd mereu, George spuse că trebuiau să mai reziste cincisprezece minute, dar soldatul nu se mișcă de lîngă el, dimpotrivă, se tîrî în adăpostul precar, ca un șicriu prelung din moloz și, lipindu-și fața bărboasă de a lui, îi spuse, duhnind a mahorcă, a murdărie, a cadavru :

— Ne predăm ? Ai ? Ne predăm ?

De la flancul stîng pușca-mitralieră începu să latre scurt, speriat, pe urmă o bubuitură, o ciupercă neagră-verzuie răsări pe locul unde fusese.

George dădu ordinul de retragere și soldații începură să se tîrască înapoi, pe burtă, ca niște raci verzi, cu poalele mantalelor în cap. Soldatul nu se mișcă : rămase culcat pe spate în micul adăpost, răsucindu-și o țigară ; George îl mai văzu cum își aruncă arma departe, cu o forță nebănuită, apoi stă cu țigara în colțul gurii, cu ochii închiși spre cerul de fum.

Din ziua aceea George începu să-și privească soldații cu o curiozitate mirată, dar era prea tîrziu. În fiecare zi plutonul se micșora : unii rămîneau prin vreo casă, de

unde nu mai puteau ieși, alții mureau și nici războiul nu mai semăna a război. George nu mai gîndea, se surprindea numai cu reacții copilărești, rîdea din senin, mult, sau vorbea aiurea despre mîncare. Într-o zi îi trase o palmă unui sublocotenent, întors din atac cu amîndouă pleoapele arse și cu ochii imenși, care vorbea fără șir despre eroism ; în aceeași zi i se întîmplă un lucru ciudat.

Într-un bloc de beton, la colțul străzii unde erau ei, se afla un singur sovietic, pe care nu-l putuseră face să tacă nici brandurile, nici tirul atent al cîtorva ofițeri buni trăgători, nici o incursiune a unui grup german cu aruncătoare de flăcări. Blocul era o schelărie neagră de piatră, cu sute de găuri, de unde rusul trăgea la orice oră, precis. Era destul să apară de după colț o mînă, un umăr, un cap și glonțul îl găsea fără greș. În ziua aceea, grupul în care se afla George nu primise alimentele, pentru că nimeni nu putea trece strada. Un căpitan, leșinat de foame, promise o sticlă de coniac celui care se duce dincolo, de unde se striga în răstimpuri : „Hei, mă, äia ! Veniți și luați hrana, că nu mai stăm." George bău un gît de coniac, își strînse cureaua căștii sub bărbie și porni în salturi mici, clătinate, spre colțul străzi.

Era o după-amiază neobișnuit de liniștită pentru Stalingrad ; sus de tot, deasupra norului de fum, se băteau probabil două avioane de vînătoare, ca două jucării. Ajuns în colțul străzii, George se întrebă de ce venise ; se simțea foarte slăbit, îl scuturau frigurile, ar fi vrut să doarmă aici, în soare. Bulevardul era plin de morți, în poziții ciudate, toți purtînd o găleată, un pachet, o raniță. George ochi o bucată mare de ciment, în mijlocul străzii și, pe neașteptate, se repezi într-acolo. Din bloc porni o împușcătură, mușcînd piatra chiar lîngă umărul lui. Avea vreo cincizeci de metri pînă la o casă din față, de unde cineva îi strigă : „Stai, boule, te omoară ! Nu vezi ?" Ghemuit sub blocul de ciment, stătu să-și tragă respirația. Scoase încet patul pistolului și imediat un glonte i-l zbură din mînă. Un colț al mantalei fu găurit, casca pe care o întinse zbîrnîi sub izbitura unui glonte ricoșat. După un ceas, George simți că nu mai poate. Și începu să vorbească tare, cu rusul care-l pîndea :

— De ce tragi ? Ce ți-am făcut ? Mi-e foame... și ălorlalți le e foame... Lasă-mă să trec...

Vorbea și rîdea pentru ca „ăla" nu-l putea auzi, în schimb îl auzeau cei din casa unde voia să ajungă îi strigau :

— Ce ? Ești nebun ? Ce cauți ? Am trimis niște ostași pe din dos cu haleala. Stai pînă la noapte acolo, mă, ce dracu...

— Nu pot... am amorțit... trebuie să mă scol... Și, apoi, iarăși rusului : Lasă-mă să trec... Și eu sînt om, ca și tine... De ce ? dacă tu ai o poziție mai bună, să. poate sînteți mai mulți... Și cu schimbul, nu-i așa ? Și tu trebuie să dormi. Dacă eu nu te-aș lăsa să dormi ?

Pe urmă nu mai vorbi. Îi venise, pe neașteptate, un gînd : „Cu ce drept îl rog ? Am pierdut războiul. Dar nu numai războiul." Totul i se părea rușinos, faptul că undeva există orașe liniștite... unde ? Habar n-avea, nu-i venea în minte nici un nume, că Emilia trăiește în clipa asta, că Dan e la liceu, sau nu, poate că după-amiaza n-au cursuri... și el, chircit, amorțit, sub ochiul neîndurător al rusului din bloc. Dar oare rusului îi era ușor să stea nemișcat, să-l pîndească, cu degetul încleștat pe trăgaci ? Doi oameni obosiți de moarte, în fantoma unui oraș, și viața lor, necunoscută...

— Hei ! strigă spre casa unde trebuia să ajungă. Mă auziți ?

Tăcere. Nu mai era nimeni. Își scoase iar poala mantalei, glonțele o găuri.

— Hei, ați plecat ?

Ar fi fost bine ca rușii să atace, să-i ia prizonier, ar fi fost extraordinar de bine...

Pe urmă adormi și se trezi noaptea, în mijlocul unui zgomot uriaș ; pe bulevard treceau tancuri germane, legănîndu-se peste morți, zvîrlind din cale grămezile de moloz. Se tîrî din calea lor ; abia mai putea umbla, picioarele-i erau umflate ca doi butuci. Îi trebui aproape o oră pînă să ajungă la bunkerul lui. Căpitanul îi băuse toată sticla de coniac, mîncase și juca pocher cu alți trei ofițeri. Îl priviră ca pe un strigoi, îi dădură niște resturi dintr-o conservă, din care nu putu înghiți nimic, deoarece i se făcu rău, apoi îi povestiră că vreo patruzeci de S.S.-iști au ocupat „blocul morții", dar nu găsiseră pe nimeni viu. Cadavre. Stătu așa multă vreme, privind pe cei care jucau cărți, fără să-i vadă.

Din ziua aceea nu mai purtă armă ; cînd i se dădea ordinul să ocupe o casă, un bloc, sau o hudiță ruinată, își ducea oamenii pînă la primul adăpost, se îngropau acolo și reveneau spunînd că nu s-a putut face nimic...

Peste trei luni, în plină iarnă, un grup de cincizeci de oameni, printre care și George, erau încercuiți într-o pivniță, undeva, în mijlocul orașului înconjurat. Din cînd în cînd, din proviziile pe care le aruncau avioanele germane, cădea ceva și la ei : colonelul Dumitrescu raționaliza totul și împărțea cu pistolul în mînă. Era frig, se încotoșmănaseră cu tot felul de zdrențe, purtau două uniforme, îi mîncau păduchii, nu mai dormeau. Într-o zi trecu prin fața lor un pluton de cavalerie, rușii-l mitraliară : acum aveau carne. În fiecare noapte un ostaș se tîra afară și cu lopata „Linemann" tăia din cadavrele cailor bucăți mari, înghețate. Le fierbeau în cutii de conserve, arzînd tot ce se putea numi lemnărie în casa distrusă, mai tîrziu paturi de armă. Din trei soldați care ieșeau să aducă carne, unul nu se mai întorcea. Atunci cînd rușii atacau, din vecini porneau să tragă tunuri germane de cîmp, mitraliere, aruncătoare de flăcări lingeau strada, ruinele din față ; ei se culcau pe burta și se sileau să ochească umbrele negricioase dansînd prin lumina roșie.

Poate s-ar fi predat dacă n-ar fi fost colonelul Dumitrescu, singurul dintre ei care părea să mai aibă un rost de energie și de voință ; povestea la nesfîrșit anecdote, pălmuia soldații, dădea ordine de zi, pe care le scria singur pe filele unui carnețel, explica soldaților că undeva, în jurul Stalingradului, se grupează blindatele germane, ca să spargă inelul rusesc, ținea discursuri, repetînd la infinit că rușii nu iau nici un prizonier, nu din răutate, sau din sălbăticie, ci pentru că nu au cum să-i hrănească ; într-o zi, cînd un sergent înnebuni, colonelul îl împușcă în frunte și apoi îi închise ochii și-l așeză lîngă peretele negru.

După o săptămînă nu mai aveau ce să mănînce, caii se isprăviseră. Soldații (rămăseseră vreo cincisprezece) dormeau tot timpul încovrigați unul în celălalt și nu se mai ridicau atunci cînd rușii porneau la atac. Numai din blocurile alăturate nemții porneau focul, erau trupe S.S. fanatice și pesemne mai aveau muniții. La început George suferi îngrozitor, ca și ceilalți, pe urmă se petrecu

în el o schimbare ciudată : începu să se roage. Înainte de război fusese ateu, într-un fel amabil și nejignitor pentru nimeni (nici Emilia nu știa) și nici acum nu credea, dar rugăciunile pe care le murmura în minte, fără încetare, îl liniștea, îl legănau și-i dădeau o duioșie interioară. Se tîra uneori lîngă soldați, îi punea să-și povestească viața, și ei spuneau, cu icnituri, niște istorii fantastice despre cîmpuri care erau muncite primăvara, vara și toamna, iarna nu, despre femeile lor cu nume stranii : Maria, Florica, Ana, Silvia, despre copii care erau mici, n-aveau nici un metru jumătate Unii începură să-și mestece centurile, curelele de la armă ; apoi vărsau fiere și sînge. Într-o noapte, George auzi din colțul unde era Dumitrescu un plîns chițcăit și vocea sublocotenentului Văleanu :

— Mi-e foame... ha, hă... mi-e foame... mi-e foame...

Pe urmă glasul de bas, potolit, al colonelului :

— Taci, puiule, taci, taci, taci... puiule, taci.

— Nu mai vreau... foame... de ce... am plecat din lagărul care...

— Taci, puiule...

Sublocotenentul răcni ascuțit, se ridică și căzu, împleticindu-se, începu să se zvîrcolească. Ghemul de soldați mormăi ceva, afară ningea încet. Colonelul se ridică ușor, se tîrî spre ușa pivniței, pieri afară. George aținpi din nou, nu mai putea visa, tot timpul își simțea limba în gură umflată, fierbinte, zvîcnind ca o rană care coace... Se trezi din nou : în colțul unde stătea colonelul, licărea ceva : o lampă de spirt. Sfîrîia zăpada topită, mirosea a carne. Sublocotenentul gîfîia, ca și cum ar fi făcut dragoste. George se tîrî încet spre ei, fără să trezească pe nimeni : pe neașteptate vocea lui răgușită răsună în întuneric :

— Vreau și eu !

— A, tu ești, Teodorescule ? șopti colonelul. Du-te afară... Ia-ți...

— De unde ?

— Afară este... carne...

Era atît de slăbit, încît se tîrî un ceas întreg pînă să ajungă în fața pivniței. Nu se vedea nimic : era îngrozitor de frig, viscolea și trîmbele de zăpadă îi înghețau ochii. Pe urmă o căldură bună îl învălui : știa că înseamnă sfîrșitul, era ciudat de bine, plăcut, nu-i mai era nici foame, ca după o masă îmbelșugată, și cald... Se dezmetici

smucit : cu două străzi mai încolo izbucnise un foc de artilerie ușoară, lumina orbitoare a aruncătoarelor, vuietul. În jurul lui schelete de cai morți și înghețați, nimic și, pe neașteptate, un cadavru cu mîna tăiată din umăr, proaspăt tăiată.

Nu știu niciodată cum ajunse înapoi, în pivniță. Oamenii dormeau, lămpița cu spirt sclipea albăstriu. Încet, ferindu-se să facă zgomot, George își scoase revolverul din buzunar și trase piedica.

— Dom' colonel, șopti.

— Ce-i ? Ai adus și tu ?

Împușcătura plesni pe neașteptate ; soldații săriră în picioare, înghesuindu-se, dînd să-și apuce armele.

— Ești nebun, precista mă-ti ! urlă colonelul. Unde... ești, să nu împușc pe altul, mă !

George căzuse jos, leșinat. A doua zi dimineață un nou atac, nemții răspunseră foarte slab și rușii ocupară poziții la nici o sută de metri de pivniță. George trăia un fel de halucinație, uitase tot ce se petrecuse în noaptea aceea. Ca prin vis, auzi o voce aspră :

— Dom' colonel, să ne predăm... că totuna-i... Apoi zbieretul colonelului : „Te împușc !" Mormăielile soldaților, clănțănit de închizătoare, tăcere.

Mai trecu o noapte. Orașul era nespus de liniștit sub pînza grosă a zăpezii, pe urmă, dimineața, cîteva împușcături și la ușa pivniței apărură rușii, cu armele întinse. Unul cîte unul, soldații se ridicară ; unii n-aveau puterea să-și țină mîinile sus ; colonelul Dumitrescu îl ducea în brațe pe sublocotenent.

Armata de la Stalingrad capitulase.

Orașul alb, pustiu, fumul parcă înghețat pe cer, de peste tot, mute, coloane de prizonieri coborau spre Volga, printre schelete albe de tancuri, mașini, oameni, cai, arme, căști, bucătării, căruțe ; erau ofițeri cu picioarele înfășurate în mantale, soldați cu cearceafuri cenușii înînvelite în jurul capului, siluete de copii, fețe zbîrcite de moșnegi ; pe margini pășeau soldați sovietici, foarte tineri, bondoci din pricina cojoacelor de blană și a pîslarilor ; aveau fețele roșii de ger și semănau a oameni. Volga era înghețată și malurile negre de oameni, un mușuroi neașteptat de cuminte, abia mișcîndu-se.

În spatele lui George cineva mormăi :

— Gata războiul, fraților mei.

Și altul îi răspunse aspru, cu răutate :

— Minți !

Spre apus se rostogolea egal, fără pauze, mormăitul tunurilor.

— Trag ai noștri !

— Nu, rușii.

Mergînd mecanic, cu picioarele tîrșite, George se găsi alături de un învățător, vagă cunoștință : acesta părea mai bine hrănit ; pînă în ultimele clipe fusese cu o grupare germană și avuseseră ce mînca. Îl sprijini pe George și, pe furiș, îi dădu o bucată de biscuit negru s-o sugă. George avea impresia că omul de lîngă el e cald ca o sobă, răsuflarea lui aburindă îi mîngîia obrazul : nu-l auzea ce spune, decît vag, și n-avea nici o putere să răspundă.

În spatele lor, o voce groasă, jovială :

— Nu ne fac nimic, zău, pe crucea mea... Uite, mi-a dat unul o țigară, da n-am cu ce-o aprinde...

— Eram cu italienii, mamă, mamă ! Ce de-a țipete... Mergeau să se pișe și le înghețа aia...

— Ho, ho, veneau cu ea în mînă, ce ?

— Ofițerul rus ne-a spus că la primul popas căpătăm supă de varză caldă...

Mergeau pe o șosea de zăpadă, sub un soare cu dinți care le inflama ochii și lacrimile înghețau pe obraz, în boabe mărunte, tari. George se gîndi la imaginea acestei armate învinse, care plînge și căreia nu-i pasă, ca și lui, de victorie, de nimic. O supă caldă... Tot trupul lui, pe care și-l simțea în sfîrșit, dureros, bolnav, slăbit, se scutura de fiori la gîndul acestei supe de varză, al cărei gust nu și-l putea închipui. Se rezemă mai bine de umărul învățătorului al cărui nume nu și-l amintea și întrebarea nepusă niciodată în acești doi ani izbucni ca un scuipat :

— Ce-am căutat noi aici ? Ce ?

Celălalt răspunse, puțin mirat :

— Nimic... Ne-au trimis...

— A, da, exact. Ne-au trimis... Cine ? Toată gura îi înghețа atunci cînd vorbea, așa că se mulțumi să se strîmbe. Cine ?

Mareșalul ? îl văzuse odată lîngă Odesa. Mic, roșcovan, pripit, cu un baston de trestie subțioară, dînd din picioare...

Cine era el? Și toți cei care dezlănțuiseră războiul, cine erau ei? Știa că tot ce gîndește acum erau prostii, copilării, halucinații ale foamei și frigului, dar toate îi făceau o plăcere ciudată, ca o carte cu poze, răsfoită alături de Dănuț, în seri de iarnă. Închidea ochii, asculta hîrșîitul miilor de pași pe zăpada înghețată, ordinele scurte ale rușilor și știa că undeva, cîțiva oameni mai sătui își plimbă degetele pe hărți; totul era rizibil. O mașină deschisă trecu pe lîngă ei încet; înăuntru cîțiva ofițeri sovietici, unul vorbea românește la portavoce.

— Prizonieri! Din mers coloana se împarte pentru diferite lagăre. Primul se află la cincisprezece kilometri. Acolo rămîne o parte. Ceilalți vor fi îmbarcați în trenuri.

Porni încet; vocea aceasta, vorbind românește, îl înduioșă pe George. Învățătorul de lîngă el murmură fără oprire:

— Cincisprezece kilometri... vai de noi, cincisprezece kilometri... Nu te mai rezema de mine, că nu mai pot, c, cum o să... cincisprezece kilom...

După un timp George începu să se clatine, avea impresia că se înserează, că pe stepă curg umbre roze... Se înpletici, o dată, de două ori, zăpada înghețată i se apropie fulgerător de ochi, nu mai simți izbitura. Numai mai tîrziu se trezi mergînd, sprijinit de o mînă puternică; era colonelul Dumitrescu — de partea cealaltă, sublocotenentul blond și slab atîrna de el ca o cîrpă.

— Ce dracu, locotenente, te lași? Vrei să te curețe? Patria mai are nevoie de noi, ce dracu!

Vorbea mereu și, din pricina aburilor, toată fața îi era acoperită de un fel de mască albă, pe care o sfărîma cu degetele înmănușate, din timp în timp.

— Ai vrut să mă împuști într-o noapte. De ce, dragă?

George dădu din umeri.

— Habar n-am. Vă rog să mă iertați. Cred că dintr-un acces de nebunie.

— Da de unde... Pentru că ești rezervist, de aia. Ce ești în viața particulară?

— Învățător.

— Să trăiești. Lasă-te pe mine, că te duc. Îl duc și pe puișorul ăsta, săracu. Ne dau ăștia ceva haleală, sau ne curăță?

Tocmai trecea pe lîngă ei un soldat rus și George îl întrebă rusește cît mai au de mers. Soldatul îl privi tăcut, încruntat, spoi răspunse scurt :

— Puțin ! Ți-e rău ?

— Nu.

— Știi rusește, dragă ? Teodorescu parcă, nu ?

— Da, domnule colonel.

— Perfect. Trebuie să ne ținem bine. La primăvară sîntem liberi, cu arma-n mînă ! Ala, care te ducea înainte, ți-e prieten ?

— Nu.

— Perfect. N-a mai putut merge, s-a așezat pe marginea drumului și rusul l-a împușcat.

O altă mașină trecu pe lîngă ei, înainte, se opri, răsunară cîteva ordine, pe care prizonierii și le transmiseră din om în om !

— Noi rămînem în lagăr... De acolo, de la soldatul ăla, rămîn o noapte, mănîncă și pleacă... S-a înțeles ? Dă-i drumul în spate...

— Perfect, spuse colonelul Dumitrescu.

Spre seară ajunseră într-un sat cu case de lemn, înfundate în zăpadă ; pe o altă șosea, alăturată, treceau coloane de tancuri albe, camioane pline cu soldați cîntînd. Dumitrescu îi privi lung, scuipă amărît și-l încărcă mai bine pe umăr pe sublocotenentul care părea mort. Se opriră într-un fel de piață, înfundați pînă la genunchi în zăpadă, unii culcîndu-se cu fața în jos. Un ofițer le spuse :

— În seara asta nu dăm decît o porție la doi oameni. Și din pîine, și din ciorbă. Să mîncați puțin, ca să nu muriți.

Din mijlocul colbanei, din întuneric, răsună deodată vocea puternică a lui Dumitrescu :

— De ce ați împușcat pe cei care nu mai puteau merge ? Unde-i dreptul internațional ?

Ofițerul răspunse cu o voce puternică, rece :

— Nimeni n-a fost împușcat. Cei care nu puteau merge au fost încărcați în camioanele ce veneau din urmă.

Dumitrescu scuipă :

— Ai dracului !

La geamurile caselor lumini portocalii, mici. Printre genele umflate, George le privea lacom, dar nu-și putea

închipui ce se petrece în dosul lor. Nu-i mai era foame. Nici somn.

Lagărul se afla în apropiere : cîteva barăci, împrejmuite cu sîrmă ghimpată, cîteva lumini. Cînd trecu pe sub poartă, instinctiv, George își plecă fruntea. În curte o mulțime de oameni se repeziră la ei :

— Mă, din ce unitate sînteți ? De unde veniți ? Gata la Stalingrad ? Slavă Domnului... Haideți, pe aici, o să ne înghesuim, mă... Se fac alte barăci. A venit material. Haideți... Vai, Ionică, cum arată...

— Cine sînt ăștia ? întrebă în șoaptă George.

— Niște nebuni, răspunse colonelul Dumitrescu.

— Pregătiți gamelele ! răsună un glas vesel, țigănesc.

Peste cîteva clipe George era rezemat de un perete de scînduri, cu gamela plină de aburi în brațe și un codru de pîine. Sorbi o dată, frigîndu-se tot, apoi căzu cu fața înainte în zăpada înroșită de ciorbă.

După cîteva săptămîni de lagăr, George simți deodată că îi este peste putință să rămînă așa cum fusese pînă acuma ; tensiunea și groaza, cărora le rezistase cum crezuse că e mai bine, căzuseră ; aici, cu timiditate, oamenii încercau să învețe să trăiască. Dintr-o dată, totul i se păru interesant și proaspăt, apelurile, poveștile celor care se duceau să taie lemne într-o pădure din apropiere, dar mai ales oamenii. Îi pîndea curios, parcă nehotărîndu-se să se apropie de ei ; se temea să nu găsească același gol sufletesc pe care și-l simțea lui însuși, o neputință, ca o oboseală cumplită, cînd singura reacție posibilă e un surîs trist și un gest abia schițat. În baraca ofițerilor erau vreo treizeci de oameni, de toate gradele și din toate armele, majoritatea ofițeri activi, față de care totdeauna avusese un dispreț adînc : îi vedea tolăniți toată ziua, îi auzea povestind fără încetare anecdote scabroase, sau certîndu-se amarnic pentru o nimica toată (cum a fost în ziua cînd unui căpitan de cavalerie îi dispăruseră pintenii și cînd păgubașul făcuse o adevărată criză de nervi). Rareori se încingeau discuții despre război, dar erau de-o stupiditate fără margini : majoritatea credeau ferm în victoria Germaniei, așteptau primăvara cu nerăbdare și odată cu ea tancurile germane, aceiași oameni care cu trei luni în urmă, pe jumătate morți de foame, se tîriseră din adăposturi cu mîinile ridicate. Unii se des-

punau, cu candoare, de toate secretele intime, cu un fel de cinism amabil : era un căpitan de tancuri, om foarte frumos, care povestea la nesfîrșit cum se căsătorise cu o fată din cea mai bună familie bucureșteană, ca s-o salveze de dezonoare, deoarece era însărcinată cu propriul ei tată ; același om lăcrima și scrîșnea de furie cînd se gîndea la „Patrie", la război, adora pe Mihai I, pe Antonescu, pe Hitler, bănuia pe evrei vinovați de dezastrul din iarna aceea, pe urmă revenea la amantele lui, povestea felul lor de-a face dragoste, se înfierbînta pînă rămînea prostit, gîfîind, cu ochii închiși.

George își dădu seama curînd că nu știa nimic ; trăise la țară, într-un mediu curat și sfînt, ceea ce se petrecea în afară îi fusese totdeauna indiferent, sau poate nici nu realizase că se petrece ceva în afară de cercul lui de viață. În timpul campaniei îl jigniseră totdeauna profund aprecierile pe care auzea că le fac nemții despre români ; acum începu să se întrebe dacă ele nu ascundeau un dram de adevăr. Întreaga lui atenție începu să se concentreze asupra lui, începu să-și facă examene de conștiință, dar nu găsea în tot trecutul un singur moment de care ar fi putut să-i fie rușine.

Se ținuse singur la școală, învățase din răsputeri să ajungă învățător, își făcuse datoria, își crescuse copilul... Era ceva mărunt în toate astea, dar nu știa cum ar fi putut fi altfel. Pe urmă începu să se întrebe ce-ar fi vrut să facă după război și nu găsi decît un singur răspuns rezonabil : să reia totul de unde-l lăsase și să uite. Dorința aceasta începu să-l hărțuiască pe nesimțite : era suficient să închidă ochii și totul se răzvrătea în el, îi venea să urle de dorul satului, al primăverilor cunoscute, simțea în nări mirosul claselor proaspăt văruite, toamna, la deschiderea școlii, cînd popa Ioja venea să facă o sfeștanie (și acum i se părea că în clipele acelea popa avea în glas, în gesturi, în cuvinte, ceva emoționant și măreț). Ar fi dat oricît ca în lagăr să fie un om din Lunca, ar fi însemnat pentru el o adevărată salvare să poată regăsi ceva din trecut.

Viața în lagăr se scurgea monoton, iarna se apropia de sfîrșit, dar nici un semn nu dovedea asta ; pînă departe, prin gardul înalt de sîrmă ghimpată, stepa se întindea ondulînd sub zăpada cenușie, vîntul era tăios, hohotea noaptea în pereți și de undeva se auzeau tînguirile lupilor. Un eveniment neașteptat veni să schimbe toate

acestea : într-o seară, ca de obicei, căpitanul de tancuri își povestea o noapte de dragoste ; se vedea limpede că inventează, că-și epuizase tot bagajul de amintiri și ceilalți se plictiseau. Întîmplător, George era prin apropiere și-și cîrpea o cămașă, cînd căpitanul se ridică inciudat, veni la el și-i puse mîna pe umăr :

— Da dumneata, locotenente, de ce taci ? N-ai scos o vorbă de cînd ești aici... Dumneata n-ai nevastă ? Ia scoate poza ici și dă-i drumul.

George îl privi mihnit și nu-i răspunse. Căpitanul se enervă subit și începu să răcnească :

— Ce, bă, locotenente ?... Ești... în urechie de n-auzi ? Noi ne distrăm aici cu povara sufletelor noastre și tu taci și înghiți ? Ia dă raportul.

— N-am nimic de spus..

Căpitanul se făcu roșu. Își frămîntă degetele, ca și cum s-ar fi stăpînit să nu-l pocnească, apoi țipă :

— Măi fraților, să mă bată Dumnezeu dacă ăsta nu-i spion rus. L-am auzit vorbind rusește cu un tătuc... L-au băgat între noi ca să tragă cu urechea...

George sări în picioare, pe neașteptate, și-i puse mîna în piept :

— Dacă mai scoți o vorbă...

— Ce, mă ! se bucură căpitanul. Vrei să te bați ? Păi să-ți fac voia. Și, înainte ca George să se dezmeticească, îi trase un pumn între ochi. Lovitura fusese precisă, grea George se rostogoli printre paturi și nu se mai putu scula. „Am să-l omor — se gîndi — și pe urmă fie ce-o fi." Căpitanul, mulțumit, stătea răscrăcărat, cu mîinile în șolduri. Atunci, din colțul lui, se sculă încet colonelul Dumitrescu, veni lîngă el și-l privi fix în ochi. Căpitanul, uimit, voi să spună ceva, dar n-avu timp, deoarece colonelul îl arse două palme fulgerătoare. Pe urmă, închizînd un ochi, îl întrebă :

— Mai vrei două ?

Toată baraca începu să murmure amenințător.

— Ce dați ? țipă căpitanul, frecîndu-și obrajii învinețiți. Ce vă amestecați ? Hai ? Adică noi n-avem să...

Între timp, George se sculase și veni clătinîndu-se lîngă el.

— De ce m-ai lovit ? întrebă.

În ochii lui cenușii sclipea o flacără mică, rea, și căpitanul se sperie — o cunoștea, o văzuse la soldați, totdeauna înainte de atac. Dădu înapoi.

George întinse mîna foarte încet, îl apucă de pumn și i-l răsuci, pe cînd căpitanul începu să țipe și se lăsă într-un genunchi. Abia atunci cîțiva săriră să-i despartă, dar nu putură desclești degetele lui George.

— Destul ! răcni atunci colonelul. Ați înnebunit ? Rușine ! Ofițeri români, isterici ! Țiganilor ! S-a terminat ! Mîine mă duc la comandantul lagărului și-i cer să ne scoată la lucru, la tăiat lemne... Camarazii noștri sîngerează și îngheață pe front, și voi ? Ați turbat de bine ? La lemne, la muncă, domnilor !

— Ei, na ! făcu un sublocotenent în spatele lui, dar în clipa următoare primi un ghiont în piept, care-l făcu să-și piardă respirația și să-și holbeze ochii, mirat.

— Din clipa asta — răcni Dumitrescu — am luat comanda barăcii. Drepți, domnilor ! Alinierea în fața paturilor !

În lumina săracă, fumurie, a celor trei lămpi de petrol, ofițerii aveau fețe pămîntii, urîte ; se priveau cu coada ochiului, apoi, pe rînd, se așezară la locul indicat.

— Stingerea ! ordonă sec Dumitrescu. Locotenentul Teodorescu vine lîngă mine.

A treia zi, ofițerii ieșiră împreună cu soldații la tăiatul lemnelor, în pădurea din apropiere.

În aparență, în urma discuției pe care Dumitrescu o avusese cu comandantul lagărului, nimic nu se schimbase în baraca ofițerilor ; după ce se întorceau de la pădure, înghețați, cu mîinile vinete și amorțite, se întindeau pe paturile de scîndură și dormeau, sau tăceau ! Ceva încărcat și amenințător plutea în aer, un amestec de neputință și ostilitate surdă împotriva colonelului, care, fără să se sinchisească, ordona, pedepsea sau felicita. Vorbea puțin, se mișca încet și masiv, vrînd parcă să-și economisească puterile ; aproape tot timpul stătea culcat pe spate, cu ochii deschiși și fața imobilă. Dintr-un fel de recunoștință, George încercă să intre în vorbă cu el, dar colonelul îi răspunse numai prin mormăituri și monosilabe, aproape ostil, așa că renunță să-l mai înțeleagă. De altfel, se silea să se gîndească puțin : munca fizică îi făcea bine. Lovind cu securea își spunea că, dacă pomul va cădea în urma unor lovituri cu soț, se vor întoarce acasă încă în anul acela. Noaptea o visa pe Emilia, îi revedea gesturile mărunte, și se trezea rușinat, sleit și

cu nervii aţiţaţi : starea aceasta se accentua odată cu venirea primăverii.

Pe neaşteptate, vîntul îngheţat se încălzi şi toată stepa căpătă o culoare nesigură, tremurătoare, murdară. Noaptea, cei care nu puteau dormi, printre sforăiturile şi gemetele celorlalţi, auzeau un fel de zumzet nesfîrşit, urcîndu-se parcă din adîncuri, transmiţîndu-se aerului, pereţilor, focului neliniştit din sobă. Pădurea, care în timpul iernii fusese îngheţată şi sonoră ca sticla, avea acum foşnete moi, aproape omeneşti, pămîntul se înmuia, devenea clisos şi clipocitor... Lui George îi pierise somnul : se zvîrcolea, muşcîndu-şi pumnii ; simţea că multă vreme n-o să mai poată suporta captivitatea. Iscate de nu se ştie unde, circulau cele mai absurde zvonuri : că trupele germane sînt prin apropiere, că lagărul se găseşte într-o mare pungă care se va închide la vară, cînd trupele lui Rommel se vor uni cu cele de pe frontul rusesc, pe urmă se auzi, vag, de o bătălie cumplită la Kursk, unde întreaga armată germană ar fi fost nimicită. Fără voia lui, George asculta toate acestea, cădea din speranţă în deznădejde ; devenise agresiv, gata să ridice securea asupra unui camarad, dintr-o nimica toată. Uitase toate mizeriile războiului, ar fi vrut să fie oriunde în prima linie, decît aici.

Pe urmă începură ploile nesfîrşite ; totul în jur era o perdea de apă fumurie, lipicioasă, vicleană.

Într-una din nopţi asculta îngrozit şuroitul acela dizolvant, egal, fără pauze, cînd simţi că cineva se strecoară alături de el şi-i trece braţul peste piept ; înainte de-a putea spune ceva, o mînă aspră, mare, mirosind a murdărie, îi astupă gura.

— Taci, auzi şoapta încordată a colonelului. Taci şi ascultă...

Îşi auzea bătăile inimii, înfundate şi rare.

— Tu ştii ruseşte ?

— Ştiu.

— Bine ?

— Binişor.

— Perfect. Fugim.

Avu o tresărire violentă a întregului trup. Colonelul rise încetişor şi-l bătu pe umăr.

— Totul e pus la punct, de la început. Prima dată cînd ieşim la tăiat lemne, ne pierdem de ceilalţi. E uşor. Am să aleg un sector lăturalnic. Înţelegi ?

— Da.

— Acum ascultă aici : dacă scoți o singură vorbă te ucid... Și dacă nu vrei să vii...

— Vreau, gîfîi George.

— În zilele astea începe ofensiva, ai noștri se apropie...

— Nu mă interesează.

— Cum nu te interesează ? Nu vrei să te răzbuni ?

— Pentru ce să mă răzbun ? Pe cine ?

Colonelul tăcu, îngîndurat. După foarte multă vreme, spuse :

— Bine. Atunci, mîine, poimîine, la prima ocazie...

Timp de cîteva zile plouă, așa că nu ieșiră la lucru. George stătea tot timpul întins pe patul de scînduri, cu mîinile sub cap ; din cînd în cînd căuta disperat privirile colonelului Dumitrescu, să vadă dacă acesta nu se răzgîndise, dar acesta trebăluia prin baracă, fluierînd fals. George își dădu seama că planul lor de fugă era irealizabil, dar nu-i păsa : trebuia să facă ceva, orice.

Abia peste o săptămînă ploaia încetă și ieșiră la lucru. De emoție, George nu vedea unde calcă, se clătina, ciocnindu-se de ceilalți. Ca de obicei, colonelul Dumitrescu făcu împărțirea sectoarelor : el, sublocotenentul și George rămaseră la margine.

— Cînd fac eu semn, spuse scurt colonelul. Nu vă obosiți cu lucrul. Dar George începu să lovească în trunchiul pomului, cu o furie rece, concentrată, pînă cînd colonelul se răsti la el :

— Ce ? Ai turbat ? Nu te slei, ce dracu... Avem de mers mult azi. Cruță-te.

Avea fața lividă și-și mușca tot timpul buzele, ca și cum s-ar fi rugat.

Ar fi dat oricît să aibă un ceas. Începu să numere, dar curînd pierdu șirul. Zgomotele pădurii, loviturile seci ale securilor i se păreau insuportabile. În sfîrșit, santinela sovietică își făcu rondul, trecu pe lîngă ei și se depărtă. Atunci colonelul gîfîi :

— Gata, dați-i drumul, voi doi. Eu vă urmez... Nici un zgomot... Dumnezeu cu noi, mila lui peste noi. Mars !

Sublocotenentul își ascunse securea sub manta, își înfundă capela pe ochi și porni în salturi scurte ; George, urmîndu-l, îi vedea spatele îngust, umerii încordați, îi auzea respirația întretăiată. Trebuiră să se oprească însă curînd, deoarece noroiul și frunzele moarte li se lipiseră de bocanci, făcîndu-i grei, imenși. Întorcîndu-se, George

îl văzu pe colonel alergînd aplecat printre pomi fața îi era roșie, hidoasă. Trecu pe lîngă el, îl smuci pe sublocotenent, șuierîndu-i :

— Fugi, măicuța mă-ti... ține spre nord... după mușchi... acolo... se termină... e un sat distrus.

Picioarele se smulgeau tot mai greu din clisa groasă ; sublocotenentul căzuse de cîteva ori, dar alerga mereu, îmboldit de Dumitrescu ; zgomotul securilor se auzea tot mai stins, tot mai departe, pe urmă se trezirá în mijlocul unei liniști amenințătoare, în frig, învăluiți într-o lumină sură.

Colonelul se opri, scoase o pîine de sub manta, o rupse în trei și le-o întinse George mușcă lacom, dar nu putu înghiți dumicatul, i se făcu greață. Parcă tot sîngele i se răzvrătise și curgea alandala prin arterele obosite. Ochii i se închideau și în dosul pleoapelor jucau ace roșii, dureroase.

— Așa, băieți, vorbi colonelul vesel. Am scăpat. Cînd am fost la comandantul lagărului, am văzut o hartă a regiunii... Regiune ? Pfui ! Aștia n-au nici măcar relief... Spre nord e un sat pustiu... Atîta că nu știu cît avem de mers pînă acolo... În fine... În sat stăm, ne odihnim... Dormim ziua, mergem noaptea. În cîteva zile ne întîlnim cu ai noștri.

Ieșiră din pădure abia a treia seară. Se tîrau, morți de foame, de oboseală, uzi pînă la piele, mînjiți cu noroi din cap pînă-n picioare. Pădurea se isprăvea brusc și în fața lor se întindea un întuneric larg, stepa tăcută. Nici o lumină, nicăieri. Sublocotenentul mormăi, furios, apoi pe neașteptate se repezi la Dumitrescu cu pumnii.

— De ce am fugit ? Unde vrei să mergem ? Unde ? De ce ? N-auzi ? De ce ? Spune ! De ce ?

Îl lovea orbește pe unde nimerea, cu o mînă, în timp ce cu cealaltă încerca să-și scoată securea de la brîu Uimit, Dumitrescu la început nu ripostă, pe urmă îl înhățâ de gît și-l doborî.

— Ce, puiule, ai înnebunit ?

— Nu mai vreau, țipă celălalt, cu o voce nefirească, gîtuită. Nu mai pot... Mi-e foame...

Și se culcă la pămînt, cu fața în jos

— Ajută-mă să-l ridic, spuse colonelul.

Sublocotenentul începu să se zvîrcolească, să dea cu picioarele, să-i muște de mîini. Se luptară un timp, tăcuți,

aproape de nebunie, pînă cînd Dumitrescu, înjurînd, spuse :

— Hai, dom'le, lasă-l aici. A turbat.

— Şi noi unde mergem ? întrebă George.

— Nu ştiu, răspunse celălalt după o tăcere lungă. Habar n-am. Trebuie să fie un sat pe aici.

Porniră înainte şi, peste cîteva minute, sublocotenentul îi ajunse din urmă. Se apropie de colonel, îl luă de braţ şi cu o voce sfîrşită îl rugă :

— Iartă-mă, te rog.

— Nu face nimic.

— Spune-mi că mă ierţi.

— Te iert.

— Minţi, de ce minţi ?

În clipa aceea George le strigă :

— Iq tăceţi, măi !

De departe se auzea un lătrat de cîine.

— Ei bine — spuse colonelul — am ajuns. Haidem...

Umblară foarte multă vreme, pînă cînd ajunseră la marginea unui cătun, cîteva case înşirate în lungul unei şosele foarte late, desfundată, în care se afundară pînă la genunchi. Casele erau tăcute, păreau părăsite.

— Pe aici veneau coloanele spre Stalingrad, spuse Dumitrescu. Probabil nemţii au bombardat totul...

— Să intrăm undeva, imploră sublocotenentul. Eu nu mai pot.

— Staţi aici, mă duc în recunoaştere.

George şi tînărul se lăsară pe marginea şanţului, cu capul în palme. George simţi că o să adoarmă îndată, cînd celălalt îl scutură de umăr.

— Ascultă, dumneata de ce-ai fugit ?

— Aşa.

— Eşti prost... „El" trebuia s-o şteargă... Altfel aflau ruşii cine e şi... Eu, prost, idiot, l-am urmat. Idiot rău. Dar tu ?

— Eu vreau să ajung acasă...

Atunci sublocotenentul începu să rîdă ascuţit, să dea cu picioarele în noroi, stropindu-se tot, într-un acces de veselie nestăpînită.

— Asta e excelentă. Una dintre cele mai bune. „Acasă" ? Şi de ce nu la Focşani ? Ori poate eşti din Focşani ?

— Nu. Sînt din Lunca.

— Trebuie să fie frumos pe-acolo.

— Din cînd în cînd. Primăvara.

— Aha, da. Şi pe aici e primăvară. Sîntem în aprilie. Am ţinut socoteala zilelor.

— Mai încet nu puteţi ? se auzi, lîngă ei, şoapta colonelului. De ce nu urlaţi ? Am găsit o casă. Pustie. Totul e praf... Dar putem dormi acolo.

— Şi de mîncare ? gemu sublocotenentul.

— Îţi aduc pînă la urmă. Nici o grijă.

Ţinîndu-se de mîna, îl urmară pe colonel, intrară într-o curte plină de gropi, pe urmă într-o colibă de lemn. Nu se vedea nimic, mirosea îngrozitor a stătut, a excremente, a pustiu. Colonelul aprinse un chibrit : un interior răvăşit, un pat rupt, o masă şchioapă, o laviţă, pe jos zdrenţe murdare, pansamente, cutii goale de conserve.

— Probabil au evacuat satul atunci cînd au fost luptele, spuse George.

Vocea îi răsună ciudat, străină.

— Şi ce-mi pasă mie ? rîse sublocotenentul.

Se trînti pe laviţă, îşi acoperi faţa cu mantaua şi începu să geamă.

Colonelul se apucă să facă aşchii din masă, apoi aţiţă focul în cuptor.

— Şi dacă vede cineva lumină ?

— Ei, na. O vede. Pe aici nu e nimeni.

În clipa cînd focul începu să pîlpîie, gălbui şi vioi, George îşi vîrî obrazul în căldura lui, pînă cînd simţi că barba începe să-i miroasă a pîrlit.

— Trebuie să mîncăm ceva, spuse colonelul. Hai cu mine, mă, să găsim. Trebuie să fie ceva...

George îl urmă supus ; îi era atît de somn, încît nu mai putea să-l întrebe ce spera să găsească. Se poticniră prin şanţuri, îşi agăţară mantalele zdrenţuite, dar nu îndrăzniră să intre în vreo curte.

Pe neaşteptate, din dosul unui gard, un ciine sări asupra lor. Dumitrescu scăpă un ţipăt de durere. Ciinele îl apucase de mînă şi trăgea sălbatic.

— Dă... cu securea... în el.. repede...

George întinse mîna, dădu de părul lăţos al ciinelui, îşi încleştă degetele, apoi lovi din răsputeri, în spate. Auzi trosnetul sec al şirii spinării şi scrîşnetul colonelului.

— Scoate-mi mîna din gura lui...

Cu greu George izbuti să descleștеze fălcile cîinelui. Se năclăise tot de sînge.

Dumitrescu își lingea mîna rănită. Spuse, cu o voce slabă :

— La cîinele !

— De ce ?

— Îl mîncăm. Am sare... De ce rîzi ? De ce, paștele mă-ti, rîzi ? Cred că mi-a zdrobit laba. Ia-l !

Alergară, alunecînd, pînă la colibă. Înăuntru era bine, cald ; sublocotenentul scîncea în somn.

— Pune niște scînduri la ferestre, să nu se vadă lumină, spuse colonelul, privindu-și mirat mîna rănită.

Sîngele îi curgea pe pantaloni, pe bocancii noroioși și el era alb la față, aproape de leșin. Îi spuse lui George să-l caute în buzunar și să scoată de acolo o pungută cu sare, apoi presără jumătate peste rană. Nu scoase un geamăt, deși lacrimile-i șiroiau pe obrazul bărbos, murdar.

George pierdu ceasuri întregi jupuind cîinele cu ajutorul securii. Degetele îi amorțiseră și mirosul aspru al cărnii crude îi întorcea stomacul pe dos. Colonelul ieși afară și aduse apă din șanț în cîteva cutii de conserve ruginite. Petrecură aproape toată noaptea încercînd să fiarbă carnea aceea albă și ațoasă ; colonelul își mușca tot timpul buzele. Cînd în sfîrșit, împungînd carnea cu un băț, socotiră că e destul de moale, îl sculară pe sublocotenent, cu greu, deoarece se prăbușea mereu pe patul de scînduri. Apoi începu să înghită hălci mari, înecîndu-se și sughițind. Era bine, cald, și George își simțea membrele ca de plumb. Colonelul le spuse că vor dormi toată ziua și spre seară vor porni spre apus. Mîna i se umflase, o privea mereu, clătinînd din cap.

George nu-și dădu seama cît timp dormise, cînd colonelul îl trezi. Afară se înserase. Se înseninase, bătea un vînt călduț, și pe cerul palid străluceau, stinghere și mari, cîteva stele.

— Știi, eu n-am dormit, îi spuse la ureche Dumitrescu. Mă simt foarte rău... Cred că la un moment dat a fost cineva la geam. Nu știu, poate mi s-a părut... Așa că e mai bine s-o luăm din loc.

Își umplură buzunarele cu resturile cîinelui, apoi George ieși să vadă dacă nu era nimeni afară. Cînd ieșiră din cătun, sublocotenentul se întoarse și le arătă,

undeva departe, un om îmbrăcat într-un cojoc, cu arma în mînă, care le făcea semn să se oprească.

— Mergem înainte! spuse colonelul, grăbind pasul.

O luară drept prin stepă. Pămîntul se mai zbicise, dar era încă moale și lipicios. Înaintau cu greutate, trebuind să se oprească mereu și să-și curețe tălpile bocancilor. Se înserase repede, dar cerul rămînea străveziu, ca o apă curată. După un timp, cu o voce răgușită, colonelul îi rugă să se oprească puțin, deoarece el nu mai putea merge. Avea febră mare, ochii-i erau sticloși și uscați și mîna i se învinețise și nu-și putea mișca degetele. Se întinse pe jos, în timp ce sublocotenentul îi făcu semn lui George să vie cîțiva pași mai încolo. Aici, lipindu-și buzele de urechea lui, îi spuse că Dumitrescu era oricum pierdut, mai bine să-l lase aici și să-și continue drumul ei doi.

— Am presimțiri că mîine începe ofensiva. Ar fi o măgărie să ne lăsăm prinși... acum...

George nu-i răspunse. Aprinse un chibrit și-i vîri lumina în obraz, ca și cum ar fi vrut să-l vadă mai bine. Surprins, celălalt se dădu înapoi, așa că scăpă de pumnul pe care George i-l repezise.

— Ce, ai căpiat?

— Taci. Să nu mai vorbești niciodată cu mine, fu lepră.

Îl sculară cu greu pe colonel, dar acesta nu mai putea merge. George îl sprijini un timp, apoi îl încărcă în spinare, dar era prea greu și n-avea destulă putere să-l ducă. Se opriră pe marginea unei băltoace și-l întinseră pe jos. Dumitrescu aiura, cerea să-i taie mîna cu securea.

George îi uda mereu fruntea, pînă cînd simți că-i amorțesc degetele. Pe urmă adormi chincit și nu se trezi decît în zori, la zgomotul pe care-l făcu, departe, un foc de armă. Sări în picioare. La orizont, pe linia lui dreaptă și neagră, se detașau, extrem de mici, trei siluete călare. Veneau spre ei.

Îi trezi pe cei doi: colonelul, cu ochii roșii, tulburi, nu scoase nici o vorbă. Sublocotenentul începu să scîncească.

— Să mergem — spuse George — poate găsim o adîncitură de pămînt și ne pierd urma. Așa ne văd ca pe o față de masă... Or fi avînd și binoclu.

— Poftim, am belit-o în mamă — se porni sublocotenentul — poftim, acum dacă nu fugeam... Şi o să ne cerceteze ! Ai să vezi că o să ne cerceteze ! se repezi el la colonel, pe care-l înhăţă de reverul mantalei. Şi atunci, ce te faci ? Aşa, poate aveam o şansă să ne scape ai noştri, pe cînd... Tu ai vrut ! Poftim, acuma scapă-mă... I-ai promis mamei că o să mă scapi, că n-o să mi se întîmple nimic... Uite, uite ! întinse el mîna spre cele trei siluete care veneau spre ei.

— Cît eşti tu de josnic, puiule, spuse încet, obosit, Dumitrescu.

— Domnilor, lăsaţi măgăriile astea, se răsti George. Mergem înainte, ori ce dracu ? Cum te simţi, colonele ?

Acesta-i arătă mîna inertă şi zîmbi.

— Bine, atunci aşteptăm aici, răspunse George şi se culcă pe pămînt.

Cei doi încetaseră să existe pentru el, la fel cu călăreţii pe care-i simţea apropiindu-se. Parcă toată oboseala i s-ar fi strîns în picioare, atît le simţea de grele şi atît era de bine să le ţie întinse, pe pămîntul rece. „În timpul acesta — se gîndea — ruşii se apropie de noi. Probabil o să ne împuşte aici, e mai simplu, nu mai trebuie să ne care nicăieri." Dar gîndul acesta i se părea atît de ireal, atît de imposibil, încît fără voia lui zîmbi şi, cu palmele întinse, mîngîie pămîntul moale. „Sîntem atît de mici, încît poate nici n-o să ne vadă. O să treacă pe lîngă noi, fără să ne bage în seamă." Colonelul gemea încet, mişcîndu-şi capul dintr-o parte în cealaltă. Capela îi căzuse alături şi abia acum, după cîteva luni de cînd erau împreună, George îi văzu chelia care-i dezgolea fruntea masivă, rotundă. Era straniu, umilitor cît de străini erau unul de celălalt şi nici măcar clipele acestea nu izbuteau să-i apropie. „Dar aşa e la război. Nimeni nu se preface. Înainte de asta totul a fost prefăcătorie, pentru că altfel nici eu, nici nimeni altcineva n-ar fi tras un singur foc măcar împotriva unor oameni necunoscuţi... şi nu şi-ar fi părăsit casele..." Îşi spunea că totul e prefăcătorie, dar nu credea pe de-a-ntregul, era doar bucuros că prin mintea lui se înşiră cuvinte, chiar dacă ele nu spuneau nici pe jumătate ceea ce simţea acum, întins pe pămînt, cu mîinile în cruce, ca un mort.

Cerul se însenina ușor și, dinspre răsărit, un soare rotund și roșu făcea să curgă de-a lungul stepei un rîu de lumină, viu și cald, ca sîngele.

George se ridică în picioare. Călăreții erau foarte aproape, le putea deslușì uniformele, armele.

Ridică mîinile și le făcu semn să se apropie. Zîmbea, dar nu-și putea da seama că pe fața lui acoperită de barbă și de o crustă de noroi nu se deslușea decît o strîmbătură jalnică.

Cînd intrară pe poarta lagărului, într-o căruță hodorogită, cu călăreții alături, toți prizonierii care umblau fără rost prin curte se opriră și se strînseră în jurul barăcilor. George avea mîinile legate la spate, altfel le-ar fi făcut semne. Nu-i cunoștea pe nici unul, dar fețele lor slabe, negricioase păreau bune și încrezătoare și semănau cu alte sute de fețe pe care le văzuse de atîtea ori, dar nu știa ale cui sînt.

Fură opriți în fața clădirii comandamentului, despărțiți ; George fu vîrît într-un fel de încăpere mică, joasă, unde nu se afla decît o rogojină. Îi dezlegară mîinile și un soldat îi aduse o strachină de ciorbă și pîine, îl privi un timp mîncînd, apoi ridică din umeri și-l întrebă :

— Unde ați vrut să mergeți, proștilor ?

— Acasă, răspunse George cu gura plină.

Soldatul se strîmbă ca și cum i-ar fi venit să rîdă, apoi fruntea i se acoperi de crețuri și ochii avură o sclipire scurtă, dușmănoasă. Ieși și încuie ușa pe dinafară. Parcă n-ar fi așteptat decît asta, George împinse strachina la o parte, se întinse pe rogojină și adormi.

În prima zi nimeni nu veni să-i spună nimic, în afară de soldatul care-i aduse mîncarea. George voi să-l întrebe ceva, dar soldatul se răsti la el și-l înjură. Încercă zadarnic să doarmă, pe urmă începu să se plictisească și să privească amănunțit pereții proaspăt văruiți. Încerca să alcătuiască în minte un mic discurs pentru ofițerul sovietic care-l va ancheta. „Domnule ofițer, am jucat și am pierdut, sînt gata să plătesc. Cît de mult, oricît, dar repede. N-am vrut nimic rău, am vrut să mă duc acasă, m-am săturat de război... Asta-i tot.“ Nu-și putea însă închipui cam ce-i va răspunde interlocutorul său imaginar și de aceea gîndea de pe acum cu ostilitate : „În fond,

dacă tu ai fi în situația mea, poate ai tremura de frică, te-ai umili. Ei bine, nu, asta n-ai s-o vezi de la mine... Și tu, și eu sîntem prizonierii aceleiași absurdități, dar tu ești mai tare. Asta e tot". Bineînțeles, își dădea seama că toate acestea erau stupide și fără rost și că n-o să spună un cuvînt din toate acestea, pentru simplul motiv că erau stupide și fără rost și el însuși nu credea nimic din tot ce gîndea ; dar trebuia să găsească un mijloc de-a se împotrivi fricii și înduioșării de sine. „Am jucat, am pierdut"... prostie, deoarece nu jucase niciodată nimic, voise numai ordine și rațiune, ca în matematică. Noaptea veni, fără să poată închide ochii, fără să poată judeca obiectiv situația în care se găsea. Își dădu doar seama, cu umilință, că era de doi ani în Rusia, vorbise cu sute de [illegible] omorîse cîțiva, dar nu știa nimic despre ei și era inutil să ghicească acum ceva.

Spre dimineață, pe coridor se auziră zgomote greoaie de pași, apoi un strigăt spart, prelung :

— Fraților ! Adio ! Mor pentru România !

Bruftuluieli, o izbitură înfundată, o ușă care se închide și se deschide și — de afară — din nou vocea colonelului :

— Fraților ! Mă omoară ! Mă omoară !

George sări la ușă, o zgîlții, se repezi la fereastră, dar aceasta era foarte înaltă, așa că nu putu să vadă nimic. Peste un timp se auziră două împușcături repezi, departe.

Știa că-l așteaptă aceeași soartă (în definitiv era la fel de vinovat) și-și spuse că singurul lucru care-i mai rămînea de făcut era să lupte împotriva fricii, singur. O simțea cuprinzîndu-l încet, sigur, tăindu-i respirația, accelerîndu-i bătăile inimii. O, dacă ar fi fost mai mulți în aceeași situație, să se cunoască, cel puțin în clipele astea, să se iubească sau să se urască, să vorbească fără încetare.. Sau dacă i-ar fi împușcat în stepă, cînd i-au prins : era atît de sfîrșit, de gol, atunci, încît ar fi privit cu un surîs obosit în țeava armei îndreptată asupra lui. Nu voia să se gîndească la cei de acasă, dar îi era peste putință ; n-avea alte amintiri, nici altă viață, nici alte gînduri. Și ce era mai groaznic, după cîtva timp, imaginîndu-și-o pe Emilia, pe copil, începu să-i urască : pentru că, neștiindu-i ultimele ceasuri, își vor închipui o moarte anonimă, care se uită. Dacă ar fi putut arunca

asupra altcuiva această frică, această deznădejde, s-o împartă măcar, ar fi fost mai ușor, sau cel puțin așa credea.

Pe la prînz, cînd soldatul tînăr îi aduse ciorba, îi veni să se arunce asupra lui, să termine odată mai repede. dar se răzgîndi în ultima clipă și-l întrebă :

— Pe mine cînd mă împușcă, te rog ?

— Nu știu, răspunse soldatul.

— Astăzi ? insistă George cu buzele crispate.

— V-am spus că nu știu...

Faptul că-i vorbise la plural îl emoționă atît de tare, că începură să-i tremure mîinile ; ar fi vrut să-i ceară ceva tutun, dar n-avu curajul, ca nu cumva refuzul să anuleze acel binefăcător „dumneavoastră".

Spre seară, din nou se auziră pe coridor pași țintuți, paturi de armă se loveau de pereți și se auzi scîncetul sublocotenentului :

— Nu... *Niet, tavarișî ! Niet... prașu... niet ! Niet !*

Pe urmă o zvîrcolitură, bufnetul unui trup, o înjurătură rusească, zgomotul mat al unui trup tîrît cu forța.

— Mori curajos, idiotule ! zbieră George.

După ce ușa se închise (ar fi vrut să-și poată închipui această ușă, coridorul, treptele, dar nu putea) rămase nemișcat, agățat de gratiile geamului, cu răsuflarea oprită ; trecu însă foarte multă vreme pînă cînd, de departe, răbufni ecoul stins al împușcăturii.

Aproape ușurat, se culcă pe rogojină cu „fața în jos". „Cel puțin cu demnitate, cel puțin cu demnitate"... își spunea și repetă aceste cuvinte la nesfîrșit, pînă cînd ele își pierdură orice sens, erau doar cîteva sunete izbite unul de celălalt, dar nu-i spuneau nimic. Și se întrebă mirat ce înseamnă „demnitate". Să nu plîngi, să nu urli în fața gropii, în fața armei îndreptată asupra ta ? Să poți în clipa aceea să înghiți lacom, cu privirea, tot ce vezi, cerul, pămîntul, toate amintirile tale contopite într-o singură imagine ? Dar pentru asta era nevoie numai de puțină stăpînire de sine, și nici chiar de asta. Desigur, sublocotenentul a gemut, s-a zbătut, dar în clipa cînd a ajuns în fața gropii, cînd a auzit în spatele lui clănțănitul sec al închizătorului *n-a crezut.* În clipa aceea *ești* tot atît de veșnic ca pămîntul, ca pomii... Și atunci, demnitatea ?... E ca la atac, cînd știi doar că *și* pe tine te țintesc din tranșee soldații dușmani spre care alergi, soldații dușmani, oameni... frații tăi necunoscuți.

„Doamne, ajută-mă să nu cred în clipa aceea și nici înainte, să pot vorbi pe drum cu soldatul care mă va conduce, să-l întreb știri de pe front, să-l fac să sufere el... Ce măgărie... Sînt un inamic, unul din mulții pe care el îi urăște... O să tragă rece, precis, ca la poligonul de tir, doar ceva mai de aproape.“ Se înșera. Îl cuprinse o toropeală, altceva decît somnul, un fel de beție rece: auzea monstruos fiecare trosnet al podelei, i se părea că de departe, de dincolo de ziduri, deslușește voci, aproape că înțelegea ce spun, dar nu merita osteneala să se forțeze să înțeleagă. Se simțea tot atît de neînsemnat, de nimic, ca ultimul soldat anonim secerat, împreună cu alții, de o rafală de mitralieră și se numea Teodorescu George și asta nu era nici rău, nici bine.

Nu-și dădea seama cît poate fi ceasul, cînd ușa se deschise (de pe coridor venea o lumină slabă, fumurie-galbenă) și soldatul tînăr intră și-i spuse:

— Hai!

George se sculă precipitat, se întinse să se dezmorțească și începu să-și scuture mantaua de noroiul uscat. Își potrivi capela și-și trecu degetele peste obrazul păros, cu pielea parcă prea largă. Porni înainte, mirîndu-se că nu trebuie să se țină de pereți, dimpotrivă, avea parcă un fel de veselie a picioarelor. La capătul coridorului, o ușă de scîndură negeluită, o bucată de hîrtie roșie, decolorată, pe care scria ceva. Soldatul bătu în ușă, apoi îl împinse ușor înăuntru. George se opri în prag, zăpăcit de căldura plăcută, mirosind a brad. O încăpere mare, un dulap, o masă încărcată de cărți, o lampă cu sticla mare, un portret al lui Stalin, aprinzîndu-și pipa, deasupra fum de țigară.

La masă stătea un bărbat încă tînăr, înalt, slab, dar cu părul aproape alb, într-o uniformă fără epoleți; îl privi lung, cu o curiozitate rece, apoi îi făcu semn să se așeze, îi împinse în față o cutie de carton plină cu mahorcă; în timp ce-și răsucea o țigară bucuros că degetele nu-i tremurau, simțea privirea scormonitoare a celui din fața lui ca pe o atingere neplăcută și inevitabilă. Pe neașteptate totul se răzvrăti în el: ce rost avea comedia asta, țigara, căldura din odaie, cînd tot aveau să-l împuște? Ridică fața, agresiv, dar privirea celuilalt era doar amabilă și foarte obosită.

— De cînd îl cunoașteți pe colonelul Dumitrescu ? Ați fost în subordinea lui ?

— Nu. Ne-am întîlnit la Stalingrad, într-o pivniță, unde am ajuns din întîmplare, după ce unitățile se dizlocaseră. Ca și el, probabil... O să-l cunosc mai bine în curînd, dacă există ceva „dincolo", încercă George să glumească, dar imediat îi păru rău : cel din fața lui, desigur ofițer al serviciului de contrainformații (vorbea perfect românește, fără accent, ba chiar cu un ușor iz ardelenesc), o să creadă că vreau să-i cîștig bunăvoința, să-l înmoi cu gluma asta prostească ; n-avea nici un sens. Despre acest serviciu, care se numea SMERS (*Smierti spionam*) auzise destule : era implacabil, ca o mașină, format din oameni bine pregătiți, fanatici, fără contingențe cu măruntele trăsături umane ale celorlalți oameni și mai ales ale dușmanilor. Tocmai de aceea jocul acesta „de-a șoarecele și pisica" i se părea grotesc și inutil. Ce voiau să mai știe despre Dumitrescu, după ce-l împușcaseră ?

Dar ofițerul în uniformă fără epoleți nu zîmbi. Începu să-l întrebe meticulos, aproape pisălog, despre unitatea unde fusese, despre locurile pe unde trecuse și luptase și el răspundea detașat, cu sentimentul că vorbește despre altcineva, despre viața din ultimii doi ani a cuiva care nu prezintă prea mare importanță. Auzea scîrțîitul ușor al tocului pe hîrtia de proastă calitate, ca o sugativă, pe care scria ofițerul fără epoleți și, pe neașteptate, formalitățile acestea dinaintea morții i se părură un timp cîștigat, un timp numai al lui și începu să-și simtă tot trupul ca pe ceva de mult cunoscut și uitat, pe care-l redescoperea acum cu uimire și înduioșare. Apoi înțelese și se crispă : da, formalitățile acestea, timpul răpit morții, erau menite să-l facă să redescopere prețul vieții simple, al propriului său trup, al speranței, oricît de iluzorie ar fi ea, să-l facă să regrete, să-l învingă, înainte de a muri. Dușmanul trebuie să moară cu sentimentul că e învins.

— Vreau să cred că mi-ai răspuns sincer, spuse celălalt și gestul cu care-și îndepărtă de pe frunte o șuviță albă, moale, avu ceva neașteptat și trist : era un gest aparținînd vieții obișnuite, tuturor acelor lucruri care n-aveau ce căuta aici, între ei doi. Dar poate și asta făcea parte din „punerea în scenă".

— În legătură cu ce ? întrebă.

— Mai ales în legătură cu colonelul Dumitrescu.

— Parcă sinceritatea sau nesinceritatea mea mai are vreo importanță !

— Are. Voi verifica. Deocamdată, pentru azi, am terminat.

Se ridică, se întoarse și în clipa aceea pe George îl fulgeră gîndul că celălalt o să-l împuște în ceafă, acum, cu un gest de clemență, pentru că la urma urmei nu era atît de vinovat ca Dumitrescu ; puteau să i se cruțe minutele sinistre ale ceremonialului execuției. Rămase cu degetele crispate pe clanța ușii ; toți mușchii spatelui i se încordară, îi simțea ca de oțel, ca un scut împotriva glonțului ; apoi auzi cu o nemaipomenită claritate scîrțîitul tocului pe hîrtia acea grosolană și se întoarse încet foarte încet, o veșnicie dură întoarcerea aceasta.

Ofițerul ridicase ochii.

— De ce ați vrut să evadați ? întrebă foarte încet.

Luat pe neașteptate, răspunse prostește, ca un școlar.

— Am vrut... acasă...

Ofițerul nu rise. Clătină încet din capul lui tînăr, cu păr alb și moale.

— Acasă... Unde anume ?

— Acasă, *la mine*... În comuna Lunca. O comună din Ardeal.

— Lunca de lîngă Arad ? întrebă ofițerul, și înainte ca George să se poată mira, spuse neașteptat de vesel, de apropiat :

— Înseamnă că sîntem aproape consăteni... Și eu sînt din Arad.

— Doamne apără și păzește, spuse Gligor și se stăpîni să nu-și pocnească palmele pe genunchi. Ia te uită, cum se întîlnesc oamenii, unde nici cu gîndul nu gîndești. Cum îl chema pe domnul acela ? Ce căuta el acolo ?

Îl chemară la un nou interogatoriu, abia peste cîteva zile, în care el trăi o neobișnuită și plăcută amorțeală a simțurilor, cu desăvîrșire despărțit de viața lui anterioară, într-un timp fără neliniști și fără spaimele pe care le dă dorința de-a trăi. Savura casa fără grăsime, ceaiul chior, simțea cu o plăcere înspăimîntătoare cum fiecare îmbucătură se preface îndată într-o substanță vitală ; pe urmă dormea tun, fără vise, cu bucuria oarbă a neființei.

...Din nou în fața ofițerului acela (sau ce era? Cine era?) la fel de obosit și George se simți neliniștit cînd își dădu seama că în fond aștepta întrevederea aceasta, că nu se gîndise la nimic, ca să nu se gîndească la ea.

Aceleași gesturi: împingerea cutiei cu mahorcă, alungarea șuviței de pe frunte. Căldură cu miros de lemn ud, sfîrîind molcom.

— Am verificat. Ați spus adevărul. Sincer, mă bucur, spuse celălalt cu un ton ușor solemn.

— Adevărul? În legătură cu ce?

— Cu Dumitrescu... (Nu-i mai spunea colonel)

Ridică din umeri. „Are vreo importanță?"

— Și... acum? întrebă cu indiferență reală. Omul cu părul alb nu-i răspunse, dar privirea lui cenușie spunea clar „depinde", și George înțelese atunci că nu-l vor împușca, nu-l vor pedepsi pentru încercarea lui de evadare, dar că între el și omul acesta, cindat amestec de forță interioară și de adolescență netrăită sau trăită într-un fel pe care el nu-l putea intui, va urma ceva foarte important: își auzea bătăile înfundate ale inimii, se temea, dar nu știa de ce, ca și cum abia acum urma să dea socoteală pentru lucruri mult mai grave.

— Ce părere aveți dumneavoastră despre acest război?

Brusc își dădu seama că nu poate formula acum, în cuvinte, tot ceea ce încercase să gîndească în acești ani: catastrofă, furtună abătută din senin asupra vieții lui, atît de stabilă, atît de liniștită, atît de liberă, pentru că nu voise niciodată să ceară nimic altora, să fie dator cuiva...

— Din ce punct de vedere vă interesează?

— Din punctul de vedere al unui *învățător român*... Punctul de vedere al unui locotenent de rezervă, fie că veți spune, crezînd că-mi faceți plăcere, că sovieticii o să-l cîștige, fie că veți vrea să mă sfidați spunînd că la primăvară nemții dau lovitura hotărîtoare, sincer să fiu, nu mă interesează. Al *învățătorului* din Lunca însă da. Foarte mult.

George îl privi multă vreme, în tăcere. Ceea ce încercase să salveze, cu orice preț: neaderența lui la o lume înnebunită, lumea unui război total, fără reguli, fără norme, dezlănțuire de frică și de animalitate, se sfărma acum ca o carapace prea fragilă. Știa, știuse tot timpul: odată trebuia să se întîmple, și încercarea de a se păstra

În afara istoriei era în fond tot atît de ridicolă ca evadarea lor. Îl privi în ochi :

— La început, învățătorul care vă interesează s-a bătut cu sentimentul că-și face datoria... Urmă o lungă tăcere, apoi auzi vocea, ciudat schimbată, a celuilalt :

— Și... după aceea ?

— După aceea, cu sentimentul că Antonescu a tîrît țara într-o catastrofă națională.

— Dar v-ați bătut, ați luptat în continuare... (Nu era nimic agresiv sau ironic în cuvintele acestea ; poate doar o constatare tristă.)

Îl privi iritat.

— Ce era să fac ? Să mă predau ? Nu te predai atît de ușor în război, cred că știți asta... Și apoi...

— Da ?

Își dădu seama că nu poate continua : ce era să-i fi spus ? Că indiferent ce credea el despre acest război, mai erau și oamenii pe care-i comanda, față de care avea o răspundere pe care n-o dorise, teama de necunoscut, mai puternică decît frica de moarte... Ridică din umeri.

— Ați continuat să luptați fără convingere... Mai mult : cu sentimentul că participați la ceea ce ați numit o catastrofă națională... Mi se pare ciudat...

George zîmbi : bun, era în regulă, logica celui mai puternic... Adevărata victorie înseamnă să-l faci pe adversar să accepte premizele învingătorului, să se definească în funcție de ele și, pentru că în fața celui mai puternic nu există justificare, să se predea fără condiții.

— N-ai argumente, domnule învățător... Așa cum n-ai avut cînd te-am întrebat de ce ai încercat să evadezi... Colonelul Dumitrescu avea. El *știa* de ce *trebuie* să evadeze de aici...

— Aș putea afla și eu : de ce ?

— Desigur... Fusese, de la începutul războiului, comandantul unui lagăr de prizonieri sovietici... Executa la întîmplare sau îi lega de o motocicletă și îi tîra în goană peste pietre, din pur amuzament sau poate să dovedească, cui ?, că e la fel de dur, de bărbat, ca și ceilalți, care luptau în prima linie... Dintr-un fel de complex de inferioritate, sau dracu-l știe... El, cu junele sublocotenent ca o fetiță... Ce-a făcut acolo, în lagărul acela din jurul Tighinei, i-a scîrbit și pe superiorii lui... Așa a ajuns pe front, de aceea voia să fugă cu orice preț. Dum-

ceata spui că ai vrut pur și simplu acasă... ca un copil sau ca un biet soldat analfabet, care-și trage un glonte în mînă sau în picior, prin pîine... și pe urmă privește cu ochi mirați plutonul de execuție... Ori nu-mi vine să cred că... Înseamnă că nu ești sincer...

— Față de dumneavoastră am fost sincer.

— Știu. Știu despre dumneata mai multe decît poți crede... Că n-ai făcut nici un fel de politică, erai iubit de soldații dumitale și în sat, acasă, de oameni, știu. Ne-am interesat la prizonierii din unitatea dumitale, am găsit în alte lagăre prizonieri din Lunca...

Zîmbi în fața expresiei uluite a lui George : „Da, am găsit timp pentru asta, deși era vorba de un singur om... Trebuia să fii sincer față de noi, ca să-ți salvezi viața, era singura dumitale șansă... Domnule Teodorescu, nu ești sincer față de dumneata însuți... Nu vrei, nu poți, cine știe... Hai să încercăm să aflăm. Împreună. Pentru că vezi, eu, de pildă, știu de ce aș fi evadat dintr-un lagăr de prizonieri și, dacă m-ar fi prins, aș mai fi încercat o dată, și încă o dată, pînă cînd m-ar fi omorît sau aș fi izbutit...

— Al dracului om, spuse Mitru cu admirație, multă voință zăcea în el...

Înțelese curînd că nu va fi pedepsit, dar nu i se dădu drumul să se întoarcă în lagăr și, în timpul lungilor nopți de discuții ce urmară, George află despre omul cu părul alb foarte puține : exact atîta cît voi acesta ca el să știe. Îl chema Petru Olteanu, era comunist, băiatul unui doctor din Arad, luptase în Spania de la începutul războiului civil, iar după înfrîngerea republicii emigrase în Uniunea Sovietică.

Nu-i vorbi despre convingerile lui, nu încercă să-l „îndoctrineze" ; îi ceru doar să-i povestească viața lui și, în mod ciudat, lui George îi veni foarte greu ; nu din pudoare, ci pentru că avea senzația că în fața acestui om (care, era sigur, avusese puterea să hotărască asupra destinului său) banala lui existență de învățător, dintr-un sat destul de înstărit din cîmpia ardeleană, ascundea o carență de ordin moral, ceva ce nu putea fi numit, fără să se recunoască în același timp vinovat ; dar cum putea fi cineva vinovat pentru că încercase să trăiască departe

sau indiferent de tot ceea ce lui i se părea meschinărie sau ticăloșie ? (Și totuși acum, cînd povestea cu cuvinte șterse și tocite, își dădea seama că cei din Lunca îl priviseră tot timpul ca pe un străin, nu pentru că venise din altă parte, din „răgat", ci pentru că nu participa la viața lor. Soția lui era mai vie, mult mai legată de ei, lua parte la micile sau marile intrigi ale satului, se amesteca în certurile lor, lua partea unuia împotriva altuia, înjura autoritățile, era aspră la cîștig, voia ce voia fiecare... Își aduse aminte un citat din Biblie : „Să fii cald sau rece, că de vei fi călduț, te voi scuipa din gura mea". Dar, în același timp, era stupid să se simtă vinovat, răspunzător de acest război : el îl declanșase ? Istoria o fac alții, cei puțini și puternici, conduși de alte legi, misterioase și necunoscute...)

— Iar istoria României, domnule Olteanu... istoria unei țări mici, neînsemnate, ca și viața mea... Cei care au fost chemați s-o conducă...

— Chemați de cine ?

— Cei care au condus-o, după primul război, cînd părea că începe într-adevăr o eră nouă, au fost niște fripturiști sau niște neputincioși... Cel puțin dacă la cedarea Ardealului, Maniu...

Celălalt începu să rîdă și George urmă repede, nervos :

— Sau altul... *Oricine*... ar fi chemat la luptă, la rezistență, ne-am fi bătut, am fi știut de ce ne batem, așa cum știu rușii astăzi... Dar dictatul a fost semnat și singurul gest de protest a fost leșinul domnului Manoilescu, sau cum îl chema... și pe urmă am semănat cu morți stepele românești și probabil vom plăti foarte scump asta. Izbucni pe neașteptate : „De ce toate discuțiile astea ? Cine sînt eu ? Ce importanță are ce cred eu ?"

Petru Olteanu îl privi lung :

Mult mai mare decît crezi... Vezi, într-un fel, dumneata, domnule Teodorescu, ești un simbol al unei „filozofii" pe care eu o urăsc... filozofie tristă care m-a făcut, printre multe altele, să devin comunist... Al „cumințeniei" triste pe care burghezia a reușit s-o sădească în intelectualul român... Slavă celui de sus, nu în toți, dar... Al unui fatalism surîzător : să fim „cuminți"... blîndul nostru țăran, cumintele nostru muncitor, bravul nostru cărturar ! Să fim cuminți și va funcționa la infinit „norocul" nostru

național... Vom fi tîrîți în toate catastrofele istoriei moderne, dar nu sîntem vinovați, nu vom plăti, pentru că în fond toți sîntem cuminți, nevinovați, ne vedem de viața noastră, de sărmana noastră viață... n-am știut, alții au decis pentru noi... N-au judecat așa, dacă e să vorbim de istorie, nici Horia, nici Tudor, nici Bălcescu, nici Iancu... Și vreau să-ți spun ceva : nici badea Gheorghe nu judecă așa... milioanele de Ioni... Poate se prefac, pînă cînd va veni cineva să le spună : e timpul să hotărîți voi, să le dea această încredere...

— Comuniștii ? întrebă George cu un surîs stins.

— Da. Noi... Și atunci, domnule învățător, pentru dumneata, pentru categoria din care faci parte, va veni cel mai mare examen... un examen necruțător... Nu sînt cuvinte mari și... chiar dacă sînt, ei și ? sînt pe măsura evenimentelor pe care le trăim și mai ales a celor ce vor urma ! Mi-ai spus și te cred, că ai încercat să trăiești pe măsura „filozofiei" dumitale despre viață... Ce vei face cînd viața te va pune, mult mai dur decît acum, în fața tuturor acelor întrebări pe care n-ai vrut să ți le pui, nici după infernul de la Stalingrad... Să știi însă că la Stalingrad, cei care erau în față, cei care au rezistat și au învins și le-au pus, într-un fel, fiecare... Sîntem, fie că vrem sau nu, răspunzători, *fiecare*... și vreau să-ți mai spun ceva : vine o epocă în care cei mulți, cei foarte mulți din mijlocul cărora te-ai ridicat și cărora le aparții, nu vor mai admite să fie nici victime, nici călăi, sau și una și alta... Și vor trage la răspundere nu numai pe „cei puțini și puternici" care crezi dumneata că fac istoria, ci și pe cei care aveau datoria să înțeleagă și n-au făcut-o... Va dura mult, va fi foarte greu, mult mai greu decît în război, mulți vor obosi, mulți vor ceda pe drum, mulți vor vrea să profite de noua situație, de răsturnările de clase și de valori, dar cei care vor vrea să merite numele de *om* vor merge, cu orice preț, pe drumul responsabilității... unde nimeni nu se va mai simți vinovat, nu numai pentru ce face el, dar și pentru ceea ce fac semenii lui...

— Frumos știa vorbi domnul Olteanu... Se vede că era prunc de doctor, spuse Gligor, mare lucru-i să fii om înșcolat.

Și-l privi cu ochii lui mari, ușor încețoșați, așteptînd.

— A fost ofițer cu educația politică în divizia de voluntari, spuse George sec. A căzut la Debrețin, purtîndu-mă în spate, după ce am fost rănit.

Și foarte încet, încît nu-și dădu seama dacă ceilalți îl aud sau nu :

— Era un om pentru care cel mai important lucru în viață era să nu existe nici o deosebire între ceea ce gîndește omul și ceea ce face.

— Apoi prin multe ați trecut și dumneavoastră, *tovarășe* director, spuse Mitru. Și noi, adică eu și multă lume am trecut și noi prin multe, dar nu ne-am gîndit atîta la ele... Ne-om gîndi cînd om fi mai bătrîni, dacă om mai avea vreme și putere.

Ieșiră din clasă. Ardeleanu veni lîngă el și-i puse stîngaci palma pe mîneca goală.

CAPITOLUL VII

1

Încă de la șase dimineața curtea școlii se umpluse de lume, deși ședința de alegere a Comisiei de împroprietărire începu abia la opt. Copiii, bucuroși că scapă de o zi de școală, se urcau în pruni, rupeau crengile, se băteau și se fugăreau printre picioarele oamenilor și nimeni nu-i lua în seamă ; fiecare nou-venit voia neapărat să intre în clasă, dar era peste putință. Cîteva bănci, pe care oamenii se urcaseră cu picioarele, se rupseseră în bucăți, cu trosnete ca de pușcă ; antreul școlii era plin, pe pridvorul alb stăteau cățărați ciorchine bărbați și femei ; vreo sută de oameni se împingeau, agățîndu-se unii de alții, să vadă, sau măcar să audă ce se vorbește înăuntru. Deasupra intrării, Ardeleanu pusese o tablă mare, pe care scria cu roșu : *„Trăiască guvernul democrat, care dă pămînt țăranilor !“* Iar noii veniți se simțeau datori să spună cu hotărîre, după ce o citiseră :

— Trăiască !

Din cînd în cînd, se făcea un minut de liniște și atunci se auzea glasul lui George, dar nu se putea înțelege ce spune și strigătele reîncepeau : „Ce zice ? Măi, care stai mai în față, ce zice ?“ Cîte unul din clasă se întorcea, punea palmele pilnic la gură și răcnea : „Zice că se dă pămînt !“

— Cîîît ?

— La cineee ?

— Mai tăceți din gură, că n-auzim nici noi !

În clipa cînd Emilia ieși din bucătărie, îmbrăcată într-o haină albastră, cu guler alb, cîteva femei se repeziră la ea înghesuind-o în ușă.

— Ține-l, doamne, pe dom' derector, că-i ca un sfînt..

— Mare noroc avu satul cu el, doamne, alduiește-l, și pruncii lui, și pe dumneata, doamnă...

Se simțea fericită, pentru George, ca și cum el ar fi putut auzi aceste cuvinte, deși știa că l-ar fi stînjenit. Încercă să potolească femeile, dar se zăpăci de bucuria lor și-i dădură lacrimile. O mîngîie pe una pe obraz, prostește, ca pe o fetiță.

— Da, scumpele mele, acuma se face dreptate... Așa-s vremurile.. Cei săraci îs la preț, să știi... Are să fie bine... Că și eu zic, nu-i drept ca unul să aibă tot și altul nimic. Nu-i așa, nană Valerie ?

— Așa-i, Milie, draga mătușii, spuse baba căreia i se adresase, Lăpoaia, o bătrînă uscată ca o scîndură, cocîrjată și măruntă. Auzi, tu, Milie, eu vă adusei niște ouă de rață.

Și-i vîrî sub ochi un coș de papură, pe fundul căruia erau vreo cinci ouă.

— Luați-le, că mare mult bine ne făcu dom' derector, ține-l înjerii cerului...

— Nu trebuie, nană Valerie, nu trebuie, vai de mine, avem și noi, ce ? Nu știi dumneata că noi nu primim ?

— Din inimă le dăm, din inimă, draga mătușii... Așa să mă bată Dumnezeu dacă mințesc...

Emilia o dădu însă la o parte și se îndreptă spre clasă. Îndată ce se îndepărtă puțin, Ana scoase capul pe ușă :

— Tu. Lăpoaie, ce zici că ai adus ?

— Niște ouă de rață, să faceți ratotă... da doamna...

— Ie, pune-le după cuptor. Vezi să nu le spargi... Coșarca ți-oi da-o mai încolo... Da, auzi, Lăpoaie, vină să bem un păhar de răchie, amîndouă, că mă doare stămacu...

Oamenii voiră să-i facă loc Emiliei să intre, dar ea, simțind valul de căldură și miros acru de sudoare, care venea dinăuntru, clătină din cap și rămase acolo, afară, între ceilalți. Ar fi vrut să-l poată vedea pe George, să-l audă, să-i urmărească trăsăturile și cînd privirile îi se vor întîlni să zîmbească fericită.

Aproape toată noaptea el stătuse într-o sală de clasă cu Ardeleanu, cu Gligor și Mitru și, așteptîndu-l, se simțise foarte tînără, pentru prima dată, poate, mult mai tînără decît el ; ceea-ce făcea George acum era rodul unor gînduri chinuitoare, pe care numai el le putea avea ; ceilalți oameni erau prea meschini și egoiști ca să se simtă răspunzători de soarta țăranilor. Într-un tîrziu adormi

ușor, astfel că-l auzi intrînd, dar nu spuse nimic. Stătea nemișcată, încordată, cu pleoapele strînse ; pe urmă, cînd el intră în pat, întinse mîna și îl mîngîie încet, pe față. Stătură așa, un timp, apoi George spuse :

— Ar trebui să-i scriu lui Dan, să-l chem pentru cîteva zile... Abia am vorbit cu el. Avem un băiat mare... Și pe Andrei aș vrea să-l văd... Trebuie să fie ciudat să...

— Ssst, făcu ea, încet.

Simțea ceva nedeslușit, între duioșie și nemulțumire, apoi se gîndi că și ea trebuia să plătească, într-un fel, anii aceștia — și-i plătea prin vîrsta copilului lor. Nu mai spuse nimic și-l mîngîie pe față, multă vreme după ce el adormise. Acum, în lumina puternică a soarelui, toate nopțile de cînd se întorsese el i se păreau nespus de prețioase, ca și cum ele i-ar fi deosebit pentru totdeauna de ceilalți oameni : ar fi vrut să-l vadă, să-i facă un semn, să nu se mai ascundă.

Deodată în clasă se produse mișcare și zgomot, lumea începu să strige, să bată din picioare.

— Ce-i, mă ? întrebau foindu-se cei de afară.

— S-o ales președintele comisiei... Mitru Moțului !

— Trăiască, strigară cîțiva. Îi om de treabă și iute !

— Nu, nu, iaca pe Mitru Moțului că ține predică !

— Mă, vezi să nu te înec, mă, că nu ești învățat.

Vocea lui Mitru, ascuțită și nefirească, se auzi limpede :

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, și mai ales al Partidului cel comunist, toți foștii soldați, văduvele de eroi or căpăta pămînt.

— Da noi ? strigă atunci de pe gard Puțu, un țigan slab, numai oase și piele măslinie. Era porcarul satului, umbla în zdrențe, cu o pălărie verde, veche, primită de la notar, și cu un bici lung, încins în jurul brîului, de care atîrna și o trompetă. El primise pămînt după celălalt război, dar îl vînduse și-l băuse. Și noi ? strigă el amărît, clătinîndu-se odată cu gardul.

Cîțiva începură să se răstească la el :

— Ce, mă puradeleo, să-l bei și pe ăsta ? Să-l vinzi ? Ce, tu ai fost la Stalingrad ?

— Da cine ți-ar fi grijit porcii, mă ? se supără Puțu. Ha ?

— Așa am auzit, că primesc și oamenii săraci care n-or fost pe front, spuse Emilia.

— Săru' mîna, doamnă, nu mă uitați, că ăștia, dacă mi-s țigan, ce cred ei ?

În cealaltă parte a curții se afla un pătul ; pe scara care ducea în pod ședea Catița Țuricului, înconjurată de un cerc de oameni. Era foarte prețuită pentru vorbirea ei aleasă și pentru faptul că era abonată la un ziar. Vorbea cît putea de tare și-și ștergea fața lată cu colțul broboadei :

— Da, dragi consăteni ! A sosit vremea noastră, cum spune în poezie : *Noi vrem pămînt !* Guvernul adus de Dumnezeu din ceruri, al lu' domnu *doctor*... auziți ? — *doctor* Petru Groza, ne dă pămînt. Degeaba i-au blomat domnii și bogătoii pe dimocrați ! Dimocrații sînt comoniști și țin cu poporul român.

— Da adică, ni-l dau chiar așa, de tot ? sări un flăcău blond și roșu la față.

— Da cum crezi, Iosif al Lapului, că eu, care am ajutat pe maică-ta să te nască, te mințesc ? Guvernul lu' domnul *doctor* Petru Groza nu face cacialme ! Numai domnii își bat joc. Te complimentează cît au nevoie și pe urmă te scuipă unde te doare mai rău. Eu vă spun, că am fost la București în casa lu' domnul senator Mărășescu. Domnul senator venea seara în bucătărie și-mi spunea : „Fă-mi, Cati — așa-mi spunea, pe franțuzește — fă-mi — zice — o cafă neagră". Și tu, măi Iosife, mă înveți pe mine ? Păi, atunci ești cam prost.

— Auzi, nană Catiță — se înfurie flăcăul — mai bine spune ce ești aici · băgătoare de seamă ? Ori vorbești sa te afli în treabă ?

Ca un răspuns, geamul unei clase se deschise și o față roșie, asudată, se ivi.

— Nană Catița ! Catița Țuricului ! Te-o băgat și pe tine în comisie !

Catița se făcu roșie ca jarul, coborî repede treptele, împinse lumea la o parte și se repezi spre poartă.

— Da unde fugi ?

— Mă duc să mă îmbrac !

Înșirați în lungul pereților, oamenii vorbeau :

— Apoi, dacă mere așa, în cîteva zile ne băgăm cu plugurile, că-i păcat să șadă așa pămîntul...

— Ți-i degrabă, șogore...

— Ba nu mi-i... Că pînă amu mă bătu Dumnezeu de bine...

În alt grup, Pavăl Bitușea striga cu spume la gură :

— Ce se bagă popa în treaba noastră ? Să-și vadă de barba lui ! Ce ? Eu îl întreb ce face noaptea cu doamna preuteasă ?

— Mai taci, Bitușe ! îl înghionti un bătrîn. Cîrîi ca gaia. Nici așa nu te alege nime, să știi tu de la mine.

— Da de ce ? se supără Pavăl.

— Așa, mă, de aceea.

Pe poarta îngustă, împiedicîndu-se în prag, apăru Cordiș. Părea bolnav și, într-adevăr, îl durea capul, fiindcă băuse toată noaptea cu Suslănescu. Era încîntat că profesorul venise să locuiască la el, că-i spunea atîtea lucruri din care el nu pricepea o boabă, dar țistuia tot timpul din buze și se înverunta, cu o înțelegătoare supărare pentru prostia oamenilor. Îl culcaseră pe profesor în aceeași odaie cu ei, că alta n-aveau. Se uită disprețuitor la mulțimea din curte, pe care o străbătu mormăind saluturi. Vai de ei, Suslănescu avea dreptate. Domnii comuniști se pregătesc de alegeri și numesc țărănimea. Venise la școală cu gîndul să noteze pe aceia care vor avea îndrăzneală să pretindă pămînt (Cloambeș îl prevenise că vor fi foarte puțini, deoarece el a și început să sperie lumea, spunîndu-le că va fi vai și amar de toți cei aflați pe liste), dar văzînd curtea plină, clasele înțesate și auzind tot timpul laude la adresa lui Teodorescu, îl înecă o invidie dureroasă. Orice se va întîmpla, luncanii vor ține minte că Teodorescu s-a zbătut pentru ei.

— Petre, venișI și dumneata ? îl strigă Cula, fratele său mai mare, acarul, care se învîrtea printre grupuri „făcînd agitație", cum îi poruncise Ardeleanu. Cordiș clipi din ochi, misterios, și-i făcu un semn, care nici el nu știa ce voia să însemne. Se trase în dosul lemnăriei, scoase un caiet îmbotit și începu să scrie cu litere mari și strîmbe pe cei pe care-i vedea îmbulzindu-se în fața clasei. Obosi repede și-și spuse că e mai simplu să-i țină minte : calicii și văduvele.

La un moment dat, cînd își scoase capul după colțul clădirii de lemn, Emilia îl văzu și veni la el.

— Ce faceți aici, domnule Cordiș ? „Lua-te-ar dracu de vacă !" se gîndi el furios. Nu știa pe cine urăște mai mult, pe ea ori pe bărbatu-său, că, desigur, dacă Emilia nu s-ar fi culcat cu tot inspectoratul pe vremea războiului, ajun-

gea el director și, odată aici, nu l-ar mai fi putut scoate nici dracu, s-ar fi înscris și la comuniști, dar postul nu l-ar mai fi scăpat din mînă.

— Poftiți înăuntru, spuse Emilia, descumpănită de tăcerea lui bosumflată. Ce faceți aici ?

— Păi, mă urinai ! se răsti el. Ori, poate, nu-i voie ?

Emilia roși și se fîstîci. „Iar e beat și pornit pe scandal." Se temea de temperamentul imposibil al lui Cordiș, care dintr-o vorbă nevinovată înțelegea tot felul de aluzii ascunse și cu atît mai jignitoare, și izbucnea în înjurături, în insulte. Trebuia să taci, dacă nu voiai să te iei la bătaie cu el.

— Mă gîndesc — începu Cordiș cu o voce groasă, răgușită — ce-are să zică inspectoratul, aflînd ce se face aici, că adică se suspendă cursurile școlare, se transformă școala în adunare politică, ceea ce nu-i voie prin ordinele publicate în *Monitorul Oficial*.

Emilia tăcu intimidată, nu-și dădea seama de ce, dar în dimineața asta ar fi vrut să fie bună cu toată lumea ; dacă Cordiș n-ar fi fost atît de grosolan, l-ar fi poftit în casă, l-ar fi servit, ar fi stat cu el de vorbă despre nevastă-sa, despre copilul lui. Zîmbi, totuși, cum știa mai frumos, și-i puse mîna pe umăr.

— E revoluție, domnule Cordiș... Eu am văzut revoluția din Ungaria în '19 și-ți pot spune că...

Cordiș se trase mai încolo, demn. Se simțea tare, văzînd-o că vrea să-i intre în voie.

— Domnul, sau tovarășul director, face cum poftește, dar eu, iartă-mă, doamnă, țin de a mea datorie să anunț inspectoratul. *La telefon,* doamnă !

Emilia se încruntă, gata să-l repeadă ; se stăpîni însă și îl luă de braț, cu toată opunerea celuilalt.

— Hai, domnule Cordiș, nu te prefă mai rău și neînțelegător decît ești, știu eu... Bieții oameni, au suferit atît de mult pe front !...

— Parcă eu n-am fost ?

— Știu, domnule Cordiș, și tocmai de aceea cred că-l înțelegi pe soțul meu... Hai, vino în bucătărie, avem un vin foarte bun, am făcut prăjituri... Trebuie să veniți într-o zi la noi la masă, cu soția, cu băiețașul... E foarte drăguț, seamănă cu nepotul meu, cu Andrei. Și el era tot atît de zburdalnic, de neastîmpărat și... de inteligent.

Carecum îmbunat, fără voia lui, Cordiș rîse : he, he, he, he și o urmă. Cînd intrară în bucătărie, bătrîna, crezînd că Emilia e singură, spuse apăsat :

— Auzi tu, Milie, eu zic că Gheorghe să vorbească cu comonistu, cu mecanicu, să vă deie și vouă pămînt, că săracu Gheorghe cîte păți el în război. Îi tare bun pămîntu cela din „bodaie", negru, poți scoate după el...

— Mamă, ce-ți umblă prin minte ? țipă Emilia, palidă de furie și rușine.

— Am mai multă minte ca voi !

— He, he, rise Cordiș. Săru' mîna, doamnă bătrînă... și tuși iar, de cîteva ori la rînd, plin de înțeles.

Emilia îi turnă repede un pahar de vin, îi puse înainte tava cu prăjituri. El bău vinul, apoi uitîndu-se la pahar, spuse plin de importanță :

— Eu vreau să vă atrag respectuos atenția că chestiile astea au două fețe, cum ne arată chiar comuniștii în cărțile lor, și chiar în ziare. Din istorie se poate vedea cum că... Nu-i veni nici un exemplu, se supără și se răsti : *Azi ești sus, mîine jos !* „Adică vreți să vă învîrtiți, lua-v-ar dracu să vă ia !" Și-și spuse, plin de ciudă, că s-ar putea ca directorul să ciupească o bucată de pămînt, că ăștia au noroc și cînd se duc la closet. Emilia stătea în fața lui și își strîngea pumnii, pînă simți că unghiile îi intră în palme.

— Să știi, domnule Cordiș, că eu și soțul meu regretăm mult că noi nu ne înțelegem așa cum ar trebui...

— Mde, făcu plin de reproș Cordiș. Mde !

— Mai ales noi doi, consăteni... Dumneata, care ești atît de popular, atît de legat de sat... Te rog, servește-te, domnule Cordiș. Îmi face multă plăcere...

— Vinuțul nu-i rău, zîmbi el strîmb. Deloc. Păi, eu mi-s de vină că nu ne înțelegem ? Poate că n-am atîta *bagaj* ca Teodorescu, deși însă e bine și astfel, fiindcă, nu-i așa, paradă poate face oricine... Îmi aduc aminte cum, pe front, înainte de-a fi fost grav rănit... Uită ce voise să spună și bău încă un pahar. „Uite-o cum mi se căciulește, se dă la mine..."

— Teodorescu e foarte dezinteresat, surîse ironic. Dar ascultă, doamnă Emilia, se poate, hai, se poate ? Spune-mi mie, cum se poate să se dea cu comuniștii, ca să ne asuprească și să ne încalce la momentul oportun ? Să dezbine

pe lunca‍ni la tîrg, cînd se băteau cu boanghinele, să le spună de pămînt, care pămînt, dezinteresat, știm noi... Adică, dumneata mă înțelegi ? Eu sînt român, doamnă.

— Și noi sîntem, spuse Emilia blînd.

— Ma, Cordiș — se mînie bătrîna, de lîngă cuptor — tu pe cine semeni, mă, așa de rău ? Că mă-ta, și tată-to, și frații tăi îs pita lu' Dumnezeu, și de tine nu poate încape nimeni în sat.

— Nană Ană — spuse Cordiș, fără să se supere — dumneata nu pricepi politica.

— Că precepi tu. Multe precepi tu, vai de capu tău ! Nici de la socru-tău nu căpătași ce ți-o făgăduit, cînd ai îmbrăcat-o domnește pe Silvia, că rîde și azi lumea... Multă politică știi tu, mă, tare multă...

— Mamă, nu te amesteca ! țipă Emilia și trase cu ochiul spre Cordiș, să înțeleagă că Ana nu mai știe ce spune.

La început discuția asta umilitoare, avansurile pe care le făcea unui om de nimic, gol, ticălos, invidios și intrigant, o duruseră de-i venea să plîngă ; dar acum, fără să știe de ce, se simțea bine și ar fi vrut într-adevăr să-l îmbuneze pe Cordiș, să-l facă să recunoască superioritatea, bunătatea și noblețea lui George. I se părea că e de datoria ei să-l apropie pe George de cei care nu-l iubeau sau nu-l înțelegeau. Era ca și cum l-ar fi apropiat de ea.

— Cum se simte domnul Suslănescu în noua locuință ?

— Bine, foarte bine ! răspunse Cordiș, superior. Foarte, foarte bine. Mănîncă ce mîncăm noi, bea ce bem noi — și simte românește.

Emilia privi în altă parte.

— Va trebui ca împreună, toți, să muncim, domnule Cordiș... să ridicăm satul, să-i facem pe oameni mai buni.

— Exact. Dar cum ? Ei ?

Văzu pe masă o broșură de Marx, cu coperte roșii, o luă cu vîrful degetelor, ca și cum s-ar fi fript, și se miră :

— Da cine citește asta, mă rog ?

— Eu, spuse Emilia. Vreau să înțeleg ideile soțului meu. Și tot ce scrie acolo e minunat și adevărat.

Nu citise un rînd, dar în clipa aceea ar fi fost gata să se ia la ceartă cu Cordiș, pentru aceste idei, pe care nu le cunoștea.

2

Comisia de împroprietărire fusese aleasă astfel : Mitru Moț, Catița Țuricului, Anatolie Trifan, zis Milionu — deoarece îi plăcea atît de tare acest cuvînt, încît pentru el toate se socoteau în milioane, și locuitorii satului, și peștii din Teuz, și sticlele de țuică pe care le băuse — Lazărea Sabăului, tînăr întors de pe front fără un picior, Lung Saveta, o văduvă cu doi copii, care din clipa cînd o aleseseră plîngea și se văita după bărbatul ei, mort la Cotul Donului, și încă vreo doi oameni mai în vîrstă. Clasa fusese golită cu greu, oamenii codindu-se să iasă, ca și cum în lipsa lor s-ar fi putut întîmpla ceva. În antreu fusese pusă o masă lungă, de scînduri, și începu înscrierea după niște liste aduse de la primărie. Mitru se așeză grav, puse o peniță nouă în toc, se uită în călimară să vadă dacă e destulă cerneală pentru toată lumea, își suflecă mînecile și, cu o voce tremurătoare, strigă primul nume :

— Avram Avram !

— Aici, strigă din răsputeri omul și împinse înaintea lui, croindu-și drum, pe nevastă-sa și cei trei copii.

— Aici mi-s, Mitre dragă, aici.

— Cît pămînt ai ? întrebă Mitru și la mijlocul întrebării vocea i se frînse.

— Un jugăr și jumătate, da-i cu ipotecă la Banca Agricolă.

— Capătă banca un fras ! spuse Mitru cu răutate. Și băncile s-or lua, nu peste mult, de la domni.

— Să deie bunul Dumnezeu, spuse Avram fără prea multă convingere.

— Iscălește-te.

Avram își șterse multă vreme mîinile și se iscăli încet, scriind fiecare literă (și una chiar de două ori) pînă cînd din spate cineva se răsti :

— Da mai gată, că nu ești numa tu !

— Avram Măriuța ! strigă Mitru.

— Eu nu știu scrie ! spuse repede femeia.

— Ți-ar putea fi rușine, că două clase tot ai.

— Am cam zăuitat. Știu scrie numai pe a, pe m, pe s... și pe o, mi se-mpare.

— Cît pămînt ai ?

— În cimitir oi avea, dacă oi muri, că-l vîndui. Și pe ăsta-l vînd cum îl capăt, și-mi fac niște bănuți și-i fac

cruce de piatră lu Trăianu meu, sărac, că cine știe unde se hodinește, bată-i Dumnezeu să-i bată pe care l-or omorît, să-i bată și ziua de mîine.

— Tulvai, tulvai, Miroanea meu, cum murișî tu-n focu greu ! începu să se vaiete și Lung Saveta, de la masă.

— Auziți, muieri ! strigă Mitru. Apoi, deodată se înduioșă : Vai și-amar de capu vost, săracele de voi...

În clasa goală, unde în urma atîtor oameni rămăsese o căldură înăbușitoare, acră, Ardeleanu stătea de vorbă de George.

— Am vorbit azi în zori cu județeana de partid, cu tovarășul Jurca. Zice că în ziarul țărăniștilor a apărut un articol... stai că mi-am și notat... (Scoase o bucată de hîrtie mototolită.) „Încep samavolniciile. Un mic semnal.“ *În satul Lunca, primarul, om gospodar, iubit și respectat, a fost alungat de un comunist inconștient, amenințat cu moartea* etc. etc.

— Mitru ajunge celebru, zîmbi George.

— Tovarășul Jurca a spus că trebuie să fie ales un primar... în sfîrșit, respectat... un mijlocaș... Ce facem cu Gavrila Ursului ?

— Nu știu, spuse George. Habar n-am. Vezi că.. E un om foarte cinstit, foarte prețuit, nu știu ce are... Vrea să facă politică țărănistă ? Ori dracu știe... Dacă aș putea vorbi cu el... dar ai văzut că m-a amenințat, și nu-i în firea lui...

Ardeleanu se scărpină pe frunte.

— De, dacă vorbesc eu, mai rău fac.

— O să găsesc ceva... spuse George. Am să-l caut, totuși... Schimbă vorba și-i spuse că, dacă n-are unde să stea, să vină la ei, dar Ardeleanu nu primi. Se instalase în vechea lui odăiță, la văduva bătrînă, care, văzîndu-l „om mare“, nu mai știa cum să-i intre în voie. Își regăsise o parte din cărți, puține, cu foile rupte și se apucase să le recitească, cu o ciudată plăcere și înduioșare. Seara, veneau oamenii pe la el, se așezau în fața porții, pe marginea șanțului înverzit, și stăteau de vorbă pînă noaptea tîrziu, înghițind fum de tutun și praf. Ardeleanu iubea marginea aceasta a satului, cu case mici, prăpădite ; aici era mediul cel mai revoluționar, oameni care nu erau legați de partidele istorice, nu erau legați de nimic, în afară de sărăcia lor.

Spre ora prînzului, înscrierile înaintaseră foarte puțin. Deși cei mai mulți auziseră tot ce vorbise George dimineața, voiau să mai capete lămuriri, unii chiar îl rugau pe Mitru să-i treacă astfel pe listă, încît să se arate și ce anume bucată de pămînt vor primi, alții (pe care Cordiș îi trăsese deoparte și-i speriase, spunîndu-le că în Arad armata se pregătește să vină împotriva lor) se codeau să se iscălească, întrebau de ce anume trebuie ei să se iscălească, că doar numele lor e acolo, scris de Mitru... Acestuia i se uscase gura și prin mînă îi treceau niște furnicături, de abia mai putea să și-o miște, și-i era foame. Venise flămînd de dimineață, deoarece acasă nu mai aveau nimic; de cîteva zile mîncau zeamă de urzici, fără rîntaș, dar în timpul cuvîntării lui George și mai pe urmă, după ce fusese ales, uitase de toate; nici nu se putea gîndi. Din cînd în cînd, cu o bucurie care-l făcea să tremure, se vedea întorcîndu-se de la batoză cu căruța plină de saci, urcîndu-i unul cîte unul în pod, cu sfințenie, deșertîndu-i, vîrîndu-și mîinile pînă la coate în grămada aurie, răcoroasă. Acum însă foamea îl chinuia atît de tare, încît numele pe care le scria și fețele oamenilor, cunoscute fiecare, îi jucau în fața ochilor și-i era rușine de el însuși că e atît de flămînd. „Crucea ei de viață, mi-s *președinte* și-mi ghiorțăie mațele, ca la cîini.“ În clipa aceea, dacă cineva l-ar fi ghicit, ar fi fost în stare să-l bată, de să nu se scoale o săptămînă. N-avea voie să se arate flămînd, slab; atîta ar mai trebui, au audă Cloambeș și să rîdă de el: „Președintele flămînd!“ Se gîndise să ceară niște bani de la Teodorescu, dar acum nici asta nu se putea; de la Ardeleanu mai puțin, să nu creadă că s-a înscris în partid pentru bani. Pe la două, începu să simtă un junghi în burtă, de se încovoie pe scaun. Barem o țigară de-ar fi avut; nu putea cere de la cineva din comisie, fiindcă cei doi moșnegi fumau pipă și pe urmă mestecau tutunul, iar Lăzarea Sabăului se dusese acasă.

Mai tîrziu, George veni lîngă el și, aplecîndu-i-se la ureche, îi șopti:

— Mitrule, hai să ne oprim puțin, să mîncăm. Hai la noi la masă... Mitru roși tot și-i ghiorțăiră mațele atît de tare, încît de bună seamă că directorul îl auzi.

— Nu pot, tovarășe director (spuse „tovarășe“ cu un fel de sfială, dar simțea că nu se cuvenea să-i spună

altfel). Mă așteaptă săraca Floriţa... că niciodată nu mi-s acasă... azi-mîni nici Fănică nu mă mai cunoaște... Mulţămim frumos, altă dată, dacă v-a face plăcere să mă mai chemaţi. Mulţămim...

— Hai, Mitre, cel puţin o ţuică...

— Mă buiguiesc de cap. Mulţămim. Că... (răsuflă adînc, își ridică ochii și-l privi pe director în faţă) că mi-i așa de foame, că dacă beu un pahar mă îmbăt... și mă așteaptă Floriţa... Da mai încolo... mai încolo, m-oi duce. Poftă bună, vă doresc. Mulţămim.

— Da ce bun îţi face muierea, mă președinte, de nu te duci la doamna, care este o gospodină clasa întîi?... zise Catiţa Ţuricului. Se sculă de pe scaun, își potrivi cele douăsprezece fuste îmboţite și căscă.

— Eu mă duc, voi lipsi o oră. Îmi prepar la iuţeală o omletă.

— Ce? se holbă Mitru.

— O ratotă...

Cei care stăteau în faţa mesei începură să se foiască neliniștiţi.

— Cum adică, nu se mai fac înscrieri? Adică... cum?

— Se fac! strigă Mitru, fiţi cu răbdare. Merem înainte.

— Bine, Mitrule, spuse Teodorescu zîmbind. Îndată ce termin masa, vin să te schimb. Ţigări ai?

— Tocmai mi se gătară...

Și Mitru continuă să scrie numele oamenilor care se perindau prin faţa mesei. Deodată, ridicîndu-și ochii, îl văzu pe băiatu-său, Fănică, încotit pe masă și neîndrăznind să-l tulbure. Săraca Floriţa îl spălase și-i dăduse o cămașă curată; copilul era slab și străveziu. Lui Mitru i se strînse inima.

— Ce-i cu tine aici, mă?

— M-o trimis măicuţa, o zis că să vii, că-i gata prînzul.

— Da maică-ta nu știe că eu pînă mai încolo n-am vreme? întrebă el, dar cu vocea cu care ar fi spus: „Ești un prunc bun și-mi place de tine. Na doi lei, cumpără-ţi bomboane acre...“

— Nu cred că știe...

Cei care stăteau în faţa mesei schimbară priviri.

— Du-te, mă, că-i tîrziu... Îi veni după aceea, spuse unul, dar cam fără voie.

— Nu mă învăța tu care-i datoria mea. Du-te, Fănică, spuse că vine tata mai încolo.

— Mă duc, da să știi că a făcut măicuța rață friptă, spuse copilul cît putu mai tare.

O clipă Mitru se temu că n-are să se poată stăpîni și va începe să bocească, făcîndu-se de rîs în fața tuturor. Nu îndrăzni să se uite în ochii lui Fănică ; mormăi numai supărat :

— Da de ce a tăiat-o, că doar nu-i duminică...

— O zis măicuța că îi fi ostenit, de aceea să prinzi puteri. Că o fost să te vadă și te-o văzut cum scrii.

— Du-te acasă, spuse Mitru cu vocea frîntă. Vin și eu pe la cinci, ori șase. Rața-i bună și rece... Barbură Petre !

— Care ? A lu' Croampa ? Ori Șcătula ?

— Oricare...

Îi scrise pe aceștia, apoi pe alții, parcă nu-i era chiar atît de foame ; se simțea tare slab și-ar fi vrut să doarmă. „Deșteaptă-i Florița ; de aia, barem că-i săracă. Și pruncul ! Nici n-o clipit.“ Nu-i nimic, dacă or avea pămînt, nu va mai trebui să mintă, că i se strică firea și-i păcat. Deveni vesel, începu să glumească ager cu lumea, să-i întrebe, n-a auzit cumva, Cloambeș nu vine să se scrie și el, că i-ar face mare bucurie să-l arunce în fîntîna școlii, care-i destul de adîncă. Glumi și pe socoteala mîinii lui drepte, amorțite și-i întrebă cît îi vor plăti pentru munca asta.

Cînd o văzu pe Florița apărînd în fața lui, aducînd o cratiță acoperită cu un ștergar curat și cu un sfert de pîine albă, proaspătă în cealaltă mînă, se făcu ca varul și puse tocul jos, fiindcă altfel l-ar fi scăpat și ar fi pătat listele. Se ridică încet, dar nici un cuvînt nu-i ieși pe buze. Florița era încruntată, mînioasă și începu să strige la el :

— Bine, mă Mitre, am tăiat rața și mă lași să te aștept ? Și voi, ce ? Vă temeți că rămîneți pe dinafară dacă se hodinește și el un ceas, ca creștinul ? Fă bine și lasă lucrul, și pune-te și prînzește.

Așeză cratița drept deasupra listei și descoperi o jumătate de rață rumenă și varză.

— Noi mîncarăm cu pruncul, că n-om sta după tine, spuse apăsat. Mitru se simți atît de slab, încît șezu iar pe scaun. Îi tremurau buzele, bărbia și mîinile.

— Du-te și mincă, omule, spuse o femeie, nu vezi că-ți cură balele ? Că de astă-dimineață scrii.

Mitru luă cratița în brațe și fugi într-o clasă. Încuie ușa, se așeză în bancă și începu să plîngă chinuit, cu sughițuri, primind în toată ființa lui aburul fripturii. Își mușca buzele pînă la sînge, îi era rușine cumplită de el însuși, dar parcă se rupsese ceva înăuntrul lui și nu se putea stăpîni ; își dădu seama că-l putea vedea cineva pe geam și se ascunse în fundul clasei, cu fața la perete.

Într-un tîrziu începu să mănînce, dar foamea îi pierise. Mușca în silă, rar, din carnea a cărei pieliță trosnea între dinți și lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji. „Mi-s un lud, un bolund, se gîndi. Mi-s cu mințile slabe."

Cineva încercă să intre, apoi bătu în ușa încuiată :

— Eu mi-s, Mitre, eu, Floriția... Doamna trimite niște vin. Zice că să bei.

Își șterse obrajii, ochii, apăsat, cu poala cămășii, înfulecă o bucată mare și, mestecînd, veni să deschidă. Floriția se strecură înăuntru, îi întinse un clondir cu vin roșu și șopti :

— Să nu te mînii pe mine, Mitre, să nu te mînii... Da nu putem fi rușinea satului, acum cînd tu ai ajuns la cinste.. Am vîndut rochia cea neagră... că eram ca o cioară în ea... ca o slujnică...

Mitru își strînse fălcile, pînă își auzi dinții scrîșnind, avu o tresărire, dar răspunse vesel, senin :

— Bine ai făcut, fată. Bine... Ți-oi lua alta...

— Și... știi ?... azi la artizană... doamne iartă-mă, am bătut-o pe muierea lui Cloambeș.

El izbucni într-un hohot de rîs, de-i dădură lacrimile din nou.

— Hai, și mi-i spune pînă mînc... că-s flămînd de-mi sar ochii... Tu, Floriță ? De ce ? Nu mai ești blîndă ?

— Nu, răspunse ea încet, privindu-l cu ochii negri, frumoși.

3

Dis-de-dimineață, femeile veneau la arteziană să-și ia apă peste zi. Cum toate se grăbeau, se făcea o hărmălaie nemaipomenită și fiecare ieșea din înghesuială cu poalele ude și lipite de picioare. Aici se puteau afla toate știrile din sat ; în timp ce-și așteptau rîndul, unele femei purecau pe toată lumea pînă în spița a șaptea.

Cînd Floriţa Moţ ajunse în dreptul artezienei, de acolo veneau strigăte ațițate și leoșcăituri de apă. Împrejurul artezienei pămîntul era ud, rece, și ea se înfioră ; se așează la rînd, rezemîndu-se de gărduleţul ce împrejmuia fîntîna. De la cișmea se auzea glasul răgușit, ca de bărbat, al Aureliei, nevasta lui Cloambeș.

— Da, dragele mele, se adunară la școală toți văndrocii... Trag la pămîntul altuia și nu se gîndesc la al lui... Că are să scoată de pe ei zece rînduri de piele...

— Îs turbați, tune-i crucea ! țipă o bătrînă cu obrazul ca o smochină. Da lu' al nost, lu' Trăian, nu-i spune bătrînul : „Șezi, mă, blînd ! Cu Maniu și cu Papp le tragi tu în degete ?“

— Nu te băga, nană Roză, că dumneta ți-ai trăit traiul... da noi nu vrem să ne mînce foametea, că bărbatu meu a fost pe front și s-o bătut, nu ca Trăianu dumetale, care știm noi... sări în vorbă o nevăstuță tînără.

— Taci, tu, nerușinată ! se răsti baba.

— Da dacă căpătăm pămîntul și-l semănăm, și pe urmă vine Papp cu jindarii și-l ia înapoi ? Ha ?

Floriţa tăcea. Toată viaţa se rușinase să se bage în vorba altora, chiar a femeilor. Avea ea mii de gînduri, unele foarte ciudate, dar nu îndrăznea să le spuie nici măcar lui Mitru, mai ales acum, cînd îl vedea cu atîtea griji pe cap. Dacă l-ar ajuta bunul Dumnezeu să se aleagă cu ceva, să poată și ei păși în rîndul oamenilor, că-i cădea obrazul de rușine de atîta sărăcie. Și acum, vorbele astea răutăcioase o loveau în piept. Îi venea să le strige : „Să ne deie pămînt și apoi poate veni dracu să-l ia, că mai degrabă ne lăsăm beliți, decît...“

Aurelia Cloambeș o văzuse, pesemne, deoarece începu să strige cît o ținea gura :

— Mitru Moțului, orbească-l Dumnezeu de amîndoi ochii de cîine, el i-o învățat ! Că, iacă, i-am luat în casă, mai amu-s două luni, și pe el, și pe fleondura de muiere-sa — și mulțămita ? L-o lovit pe Cloambeș cu bocancu între picioare, de nu-i mai bun de nimic.

— Că și Cloambeș îi bun, îi buuun, spuse nevasta tînără.

— Taci, că-i aici Floriţa, zise alta.

— Da fie ! Că și ei îi spun în obraz, bată-vă Dumnezeu, cu copii cu tot și-n toată rădăcina neamului !

Floriţa puse jos olurile şi-şi făcu loc cu coatele, printre celelalte femei, care o priveau uimit, ştiind-o femeie tăcută, moale şi fricoasă. Cînd ajunse în faţa Aureliei, aceasta se roşi de furie şi-şi puse mîinile în şoldurile late, ca de iapă.

— Da! Să ştii că nu-i lumea a lu' bărbatu-tău! Că amu se pune împotrivă cu legea... cum o făcut cu Sofron, şi l-o mînca ocna, şi iară-i veni la noi să te pui în genunţi şi-i cere milă şi pomană... că nice ruşine n-aveţi!

— Da cînd m-am mai pus cu în genunţi, înaintea voastră? întrebă Floriţa foarte liniştită, cuviincioasă. Şi ştii, nană Aurelie? De Mitru să nu te legi!

Încurajată de lacrimile pe care i le zări în colţul ochilor, Aurelia se legănă încoace şi încolo, îşi dădu capul pe spate, să se audă mai bine ce spune:

— Tu să-ţi ţii gura, că ai mîncat din pita noastră. Pe Cloambeş l-aţi bătut, pe Ioşcuţa meu il puşcară ruşii voştri... şi tu să taci, că eşti o curvă!...

Se auzi un murmur lung, apoi se făcu tăcere; apa din cişmea şiruia parcă mai tare. Floriţa albi ca varul, dar tot nu zise nimic. Fericită că-şi poate răzbuna bărbatul, Aurelia urmă:

— Da! Că şi împrejurul lui Cloambeş le-ai sucit, numai că nu ţi-ai ridicat poalele înaintea lui... Tu, gudă!

Pe neaşteptate, Floriţa înhăţă o cantă de tinichea plină şi o deşertă în obrazul Aureliei, făcînd-o ciuciulete.

— Na! Mai răcoreşte-te, că nu ştii ce scoţi pe gură! De bună seamă Cloambeş nu-i mai bun de nimică în pat, de eşti aşa de turbată! strigă Floriţa ruşinată de moarte de aceste cuvinte. Orbită, Aurelia se repezi s-o înhaţe, dar Floriţa îi trase o palmă, o împinse; alunecînd pe pămîntul ud, Aurelia căzu în fund şi nu putu să se ridice. Muierile începură să chicotească.

— Şi aşa, să ştii — urmă Floriţa, făcînd un pas înainte, cu pumnul ridicat — că Mitru îi omul satului şi pentru sat se zbate! Tu eşti nerusinată şi curvă, că minţeşti! Şi dacă mă mai blestemi, îţi rup conciul şi te las cheală ca oul! Auzitu-m-ai?

Îşi umplu olurile, privind cu coada ochiului pe Aurelia, care nicicum nu izbutea să se scoale; pe urmă plecă încet, cu un surîs mirat pe buzele subţiri şi palide.

— Bine o învaţă bărbatu! clătină din cap baba Roza.

— Da temu-se bolşevicii ăştia de bunul Dumnezeu? se crucі o altă femeie. N-aţi auzit, muierilor, cum i-o

rușinat părintele în sfîntul și preacuratul altar și nici nu s-or ascuns în fundul pămîntului după aceea...

— Și așa să știi, Cloambeșoaie — se întoarse Floriță din mijlocul șoselei — că om căpăta pămînt ! Că nicăierea nu scrie că numai voi să trăiți !

— Așa-i ! strigă o femeie.

Cu greu Aurelia se sculă, zăpăcită. Pe obrazul stîng avea o pată roșie ca focul. Își luă canta și porni spre casă, clătinîndu-se ca beată. În urma ei se scurgea o șuviță tot mai subțire de apă.

4

Ca în fiecare dimineață, Găvrilă se trezi cam pe la șase, asudat, cu toate oasele frînte parcă ; nevastă-sa era de mult în bucătărie, feciorii la treabă ; auzea din curte gălăgia asurzitoare a galițelor, cucurigul răutăcios al unui cocoș tînăr, sforăitul molcom al cailor la fîntînă, scîrțîitul unui car pe uliță, și toate astea la un loc îl neliniștiră, fără să știe de ce. Întins pe spate, cu ochii închiși, își auzea limpede bătăile repezi ale inimii, le simțea pînă în vîrful degetelor și, deodată, hotărî că astăzi lenevește cît i-o plăcea, și gîndul acesta îi alungă neliniștea, îl făcu chiar să-i vie să zîmbească. Peste vreun sfert de ceas nevastă-sa veni, speriată, să vadă ce-i cu el, și-l găsi dormind ; îl scuturâ de umăr și-i spuse repede, mirată, înghițind cuvintele :

— Găvrilă, tu nu te scoli ?

— Nu — răspunse el — nu mă scol, mă doare inima, du-te de aici. Și se întoarse cu fața la perete.

Zăpăcită, femeia ieși în curte, unde lumina crudă o orbi. Îl strigă pe Iosif, cel mai mare dintre feciori, om de treizeci și doi de ani, grăsan, chel și cumpănit, și-i spuse că bătrînul e beteag rău și nu vrea să se scoale. Alți trei feciori, David, Iona și Adam, care se chinuiau la valău cu un tăuraș roșu și furios, auziră și ei, se speriară și scăpară funia din mîini ; tăurașul se smuci, lovi cu fruntea valăul, stropindu-l de sus pînă jos, apoi, boncăluind, fugi la cîțiva pași, se opri și începu să-și scuture capul mare, să scape de belciugul din nări.

— Nu-l lăsați ! strigă Iosif, că face pagubă. Prin deți-l, să nu scape în ogradă !

Sigur că frații lui o să-i vină de hac taurului (îl rugase pe Găvrilă să-l vîndă, că era rău și prea bine hrănit, și într-o zi va face moarte de om într-o curte cu atîta lume ca a lor, dar bătrînul nu voise să audă ; ținea într-un chip ciudat la animalul acesta încăpățînat, care nu cunoștea pe nimeni), Iosif intră în casă pe vîrful picioarelor, se apropie de ușă, o deschise și privi înăuntru încruntat ; nu știa ce să facă, să-l scoale, să-l lase, să cheme moașa. Cît timp stătu acolo mai veniră două nurori și începură să șușotească ; atunci Iosif se supără și le împinse de acolo.

În timpul acesta, în curte, taurul își făcea de cap ; se repezi și răsturnă vreo opt coșuri cu porumb umed, pus la uscat, apoi merse încet, pîndindu-i pe urmăritorii lui pînă la ușa locuinței lui Iosif și se uită pe fereastră înăuntru ; cînd Iona, care se apropiase, voi să pună mîna pe funie, boncălui scurt, scurmă pămîntul cu picioarele și se repezi la el.

— Fugi, mă ! Feri, mă ! țipară îngroziți ceilalți doi.

David fugi cît putu și încuie ușa grajdului, ca nu cumva să scape înăuntru, la vaci.

De pe pridvorul înalt, Iosif zbieră :

— Da prindeți-l odată, și mai încet, că se trezește tăicuța !

În sfîrșit, taurul ajunse lîngă podul cu fîn și izbi atît de tare cu fruntea într-un stîlp, încît toată hardughia se clătină ; atunci la ușa podului apăru obrazul negru, neras, al lui Ezechil, cu ochii cîrpiți de somn. Aseară se îmbătase cumplit, la un cazan cu țuică de porumb, pe datorie, pe urmă voise să se ducă să doarmă la o văduvă rea de muscă, dar erau alți doi înaintea lui și n-avu chef să-i gonească de acolo, spărgîndu-le capetele. Cum stătea pe scara podului, cu mîinile atîrnîndu-i pînă aproape de genunchi, cu spatele încovoiat și falca bărboasă împinsă înainte, era atît de urît, că mama sa, de pe pridvor, simți strîngîndu-i-se inima. Iar cînd îl auzi cum începe să înjure taurul, îi veni să-și astupe urechile ; de doi ani de zile de cînd Ezechil se schimbase pe neașteptate, devenind așa cum era acum, din flăcăul tăcut, posomorît, dar ascultător dinainte, era moartă de groază că într-o zi Găvrilă, care nu putea auzi o vorbă urîtă fără să-și piardă cumpătul, îl va auzi sau va afla că bea, umblă la horă, se bate, se leagă de neveste, își pierde

nopțile la joc de cărți, și știa că ziua aceea va veni pe neașteptate, năprasnic. Încerca din toate puterile și cum o ajuta mintea să facă în așa fel ca tatăl și feciorul să se vadă cît mai rar ; se simțea vinovată și păcătoasă din pricina asta, și singură nu-și dădea seama de care din doi se teme mai mult, de bătrîn ori de tînăr.

— Știți ce sînteți voi ? se răsti Ezechil către frații lui, împrăștiați prin colțurile curții mari cît un imaș. Sînteți niște baligi.

— Prinde-l tu ! spuse rîzînd Daniil. Deși era jignit, nu voia să-l supere pe Ezechil.

— Poți ști că-l prind ! Nu te prind eu pe tine, mă coiosule ? vorbi el taurului, care-l aștepta încordat, cu capul în piept și-n clipa cînd Ezechil coborî ultima treaptă, își luă vînt și se repezi, dar nu apucă să facă nici doi pași, că Ezechil înhățase funia, sărise în lături și smucea din răsputeri ; boncăluitul taurului se prefăcu într-un mormăit dureros ; Ezechil, fără milă, îl făcea să joace la stînga și la dreapta, pînă cînd nările începură să-i sîngereze.

— Ezechil, doar nu te-o bătut Dumnezeu ! strigă mamă-sa. Lasă-l, săracu... lasă-l, n-auzi ?

— Îl învăț minte, rîse Ezechil, dezvelindu-și dinții albi, ascuțiți. Se opri totuși și duse taurul, blînd acum și speriat, spre grajd, îl legă la ieslea lui și-ncepu să-l tesale, vorbindu-i tot timpul batjocoritor. Tu vrei să mă pui jos pe mine, muce ?

I se urî însă repede de lucru și ieși în ogradă, se așeză la soare și se întinse.

— Da eu nu bag nimic în mine, măicuță ? se răsti el, pe neașteptate. (Mînca la masa părinților, împreună cu Măria și cu cei trei mai mici, spre deosebire de ceilalți frați însurați.)

— Amu-ți dau, puiu mamii, amu... Coborî treptele, veni lîngă el și întinse mîna, ca și cum ar fi vrut să-l mîngîie, dar nu îndrăzni. Tăicuța-i beteag, șopti ea și ar fi vrut să-l vadă și pe el îngrijorîndu-se, dar Ezechil zîmbi rece :

— Ce-are ?

— Nu s-o sculat...

— O fi fost la muieri, azvîrli el, din vîrful buzelor, dar îi păru rău îndată ; mamă-sa, fără o vorbă, se întoarse și intră în bucătăria de vară.

Ezechil își răsuci o țigară, nu-și găsi chibrit și văzîndu-l pe Lazăr, un copilandru de opt ani, cel mai mic dintre frați, îi porunci să-i aducă. După ce copilul veni, grăbit și fricos, Ezechil se miră :

— Da tu, de ce nu ești la școală ? Ori și tu ești beteag ?

— Nu se ține astăzi, băciță, că-i adunare.

— Ce fel ?

— Se dă pămînt la oameni.

Ezechil însă nu auzi răspunsul ; țigara nu ardea și, de ciudă, văzu roșu.

— Mă — zise el, încruntîndu-se spre frate-său — vrei să-ți cioplesc oarece ?

— Dacă vrei dumeta ! zise copilul, nesigur.

— Ce vrei să-ți cioplesc ?

— Ce vrei dumeta...

— N-auzi ? zbieră atunci Ezechil. Spune, orice ! Ești...

— O pușcă...

— Las', că de pușcă ai să te saturi tu, cum m-am săturat eu. Altă ceva...

— O cocie...

— Bine... Își scoase briceagul mare, cu prășele de corn de cerb și multe feluri de cuțite, pe care-l luase de la un ofițer ungur prizonier, intră în grajd, se întoarse cu o scîndură și cu o bucată de lemn și se apucă de lucru. Era foarte îndemînatic și Lazăr se uita cît de repede zboară așchiile de sub cuțit ; dar îl mira mai mult bunătatea asta neobișnuită. Chiar ceilalți frați, văzîndu-i alături, se cruciră și-o chemară pe bătrînă să-i arate. Ea se înduioșă, lăcrimă și începu să se sfătuiască pe șoptite cu Irina, nevasta lui David, cît de bine ar fi dacă l-ar însura pe Ezechil. Nora, care-l ura de moarte, pentru că odată, acum un an, Ezechil o prinsese în ogradă, seara, o înghesuise într-o căpiță de fîn și cînd strigase deznădăjduită, o pișcase de pîntec atît de rău încît leșinase, dădea din cap ; știa bine că nu era fată în Lunca, nici măcar în țigănie, care s-ar duce după el și asta o știa prea bine și bătrîna, dar plănuia mereu, căutînd o alinare măcar în socotelile astea. Îi duse afară prînzul și iar o podidiră lacrimile, văzînd capul bălan al lui Lazăr lipit de coama neagră și țepoasă a fratelui mai mare.

— Fă bine și adă-mi niște pălincă, spuse pe neașteptate Ezechil. Că țineți litrele în casă, numai pentru străini.

— Îi păcat, puiul mamei... Știi-că...

— Ce păcat ? Prostii de pocăiți !

— Îți aduc eu, băciță — sări Lazăr — că știu unde-i... Mamă-sa îl prinse de braț și-l scutură.

— Stai blînd, lasă că-i aduc eu...

Îi aduse sticla întreagă și i-o dădu, privindu-l drept în ochi ; Ezechil trase o dușcă, apoi încă una și puse sticla lîngă el. Atunci, de afară se auzi rîsul argintiu al Măriei : venea de la arteziană, împreună cu alte două fete, și tot drumul nu vorbiseră decît de nebunia Floriței Moțului, „oaia cea blîndă". Străbătu curtea cu pașii ei înlădioși, îi strigă lui Ezechil : „Da tu, ce-i cu tine ? Te joci cu pruncii ?", veni lîngă ei și începu să le povestească ce se petrecuse la fîntînă și mai ales despre adunarea de la școală, unde se împărțea pămîntul baronului. Ezechil puse jos briceagul și scîndura, destupă sticla și înghiți un gît ; în clipa aceea Măria se făcu albă ca varul, iceni și-și astupă gura cu amîndouă palmele. Mamă-sa, care văzuse totul de la fereastra bucătăriei, veni lîngă ea și o privi cu luare-aminte.

— Da cu tine ce-i ? se răsti, cu voce seacă.

— Nimica... putoarea... da de cînd pălincă... la noi...

— O avut poftă frate-tău, de dimineață.

Măria simți că puterile o părăsesc sub privirea cenușie, tristă și pe neașteptate îngrozită a mamei sale ; se rezemă de peretele însorit și se încordă toată, ca să nu închidă ochii.

— Se dă pămîntul, adică ? Ce vorbea tăicuța că nu se dă, că nu se poate ? spuse într-o răsuflare Ezechil. De unde le scotea tăicuța ?

Se ridică în picioare și veni în fața Măriei.

— N-auzi ce te întreb ?

— De unde să știu eu ? bîigui ea, apoi, îndată își dădu seama că era cel mai bun mijloc să scape de privirea neschimbată a mamei și, biruindu-și cu greu greața, începu să-i înșire pe oamenii văzuți în fața școlii, să vorbească despre comisie, despre Mitru Moț, iarăși despre bătaia de la fîntînă, dar acum nu mai putu rîde și cînd îl văzu pe Ezechil că pune iarăși mîna pe sticlă i-o smulse din mînă. El nu se supără, nici nu-și dădu seama. Fruntea îngustă i se încrețise, devenind de un deget, parcă fugită în sus, sub părul țepos.

— Băciță — suspină Lazăr — nu mai faci ?

— Ia cară-te de aici ! Fă-ţi singur ! Mie cînd am fost ca tine, mi-o făcut cineva oarece ? Fraţii mei ? Făcut, pe dracu ! S-or purtat cu mine ca cu cînii. De ce să-ţi fac ? Nu-ţi fac nimic. Fă-ţi singur. Na, îţi dau ţie brişca asta. Fie a ta.

Copilul încremeni ; întinse degetele tremurătoare spre briceagul minunat şi nu îndrăzni să-l ia în mînă ; pleoapele îi băteau repede, ca două aripioare.

— Mi-l dai ? Dar cu ce te mai baţi duminică la horă ?

— Cu... ! spuse rece Ezechil cuvîntul de ruşine. Cară-te de aici, să nu te văd.

Copilul ascunse briceagul în fundul buzunarului, se depărtă în fugă, se opri îndată, reveni şi, lipindu-şi umărul de braţul lung al lui Ezechil, şopti :

— Îţi mulţămesc tare frumos.

— Du-te, Lazăre, nu-l mînia pe băciţa ! strigă mamă-sa, dar Ezechil răspunse moale, privind în altă parte :

— Nu mă mînie... Du-te, mă, joacă-te, vezi să nu te tai şi să nu-l pieri.

Nu se atinse de mîncare (slănină, ceapă, pîine albă şi patru ouă fierte) şi începu să se plimbe în lungul şi-n latul curţii, cu mîinile la spate. Mamă-sa şi Măria se uitau după el, ca şi cum nu şi-ar fi putut dezlipi ochii de la paşii lui apăsaţi, lungi ; în sfîrşit fata îndrăzni :

— Da ce-i cu tine ?

Ezechil se opri, se uită la ea, dar n-o văzu ; pe neaşteptate urcă dintr-o săritură treptele şi intră în casa cea mare.

Făcînd cît mai mult zgomot cu putinţă deschise uşa şi intră în odaia bătrînului ; acesta sforăia uşurel, ca un motan. Ezechil stătu un timp cu genunchii lipiţi de marginea patului, apoi brusc îl scutură de umăr pe tatăl său şi-şi apropie obrazul de faţa lui, aşa că atunci cînd Gavrilă deschise ochii, se sperie şi tresări.

— Ce-i... Ce-i, măi Ezechile, cu tine ?... Ce vrei ? De ce nu mă lăsaţi să dorm ?...

— Avem de vorbit, spuse hotărît feciorul.

Tatăl său se foi în pat, nedumerit şi încă buimăcit, îşi frecă ochii, mirosi şi spuse încet :

— Eşti băut.

— Băui o pălincă, astă-dimineaţă, spuse Ezechil cu umilinţă. Nu te supăra pe mine...

— Nu vreau ca în casa mea să folosească băutura pruncii mei. Nici în altă parte.

Ezechil își încleștă mîinile pe spătarul scaunului atît de tare, că degetele-i albiră, răsuflă o dată scurt, apoi trase scaunul lîngă pat și se așeză.

— Tăicuță, eu m-am gîndit. Mie îmi trebuie partea mea de pămînt, și locul de casă în Bujac, și banii care-s ai mei.

Încet, socotit, Găvrilă se ridică în capul oaselor, își potrivi pernele la spate și duna pe picioare și, fără să se uite la Ezechil, ci într-un colț al odăii, se întrebă :

— Dar care, ce pămînt are el, și ce loc de casă, și ce bani ? Clătină mult din cap : Eu nu știu de astea...

Dacă Ezechil s-ar fi uitat mai bine, ar fi văzut însă ruta ce se săpa între sprîncenele tatălui său și mîinile tremurînd ușor, înainte ca Găvrilă să le ascundă sub dună.

— Tăicuță, nu-ți bate joc, mîrîi Ezechil surd.

— Nu-mi bat joc de nimeni. Nu mi-am bătut joc de nimeni, de cînd mi-s pe lume, fătul meu.

— Mie îmi trebuie partea mea ! se răsti Ezechil. N-ar fi vrut să se certe cu bătrînul, dar nu-i putea ține piept la vorbă, așa că-și pierdea cumpătul.

— N-ai nici o parte, pînă mor eu. Dacă vrei partea ta, dă-mi cu toporul în cap. Ochii albaștri, limpezi, sticliră scurt.

— De ce ? șopti Ezechil. De ce ?

— Pentru că așa vreu... spuse rar Găvrilă. Dar în clipa următoare strigă : Nu ! Ascultă aici ! Îți spun !

Sări din pat în cămașa lungă, aspră, care se înfoia ca un clopot, își trase cioarecii, ciorapii de lînă și se așeză pe stinghia patului, genunchi în genunchi cu Ezechil, zăpăcit de această schimbare la față.

— Cît trăiesc eu, Ezechile, rămînem cum sîntem : împreună. Că dacă sîntem împreună, sîntem tari, mai feciorașule fără cap... Pricepi ? Aici noi poroncim, aici nu se poate băga nime... Tu nu vezi ce se întîmplă ? Că au sosit acele vremuri cînd neghina se zice pre sine grîu și vroiește să se dea oamenilor spre mîncare ?

— Nu-mi predica, tăicuță, se rugă Ezechil.

— Bine — se supără Găvrilă — nu-ți mai predic. Comuniștii umblă să dezbine pe oameni, să arunce feciorul contra tatălui, și pe mamă în contra feciorului, și sîngele în contra sîngelui. În casa mea, cît mă mai ține

bunul și înduratul Dumnezeu, nici un fel de dezbinare nu se bagă, priceputu-m-ai ?

Se înroșise tot și vinele de pe frunte i se umflaseră, albăstrii ; Ezechil tăcea și-și frîngea cu genunchii palmele împreunate.

— Tu, nărușinatule ! Care umbli pe căile cele rele și acuma vrei să asmuți pe frații tăi în contra mea ?

— Tăicuță, moșia lui Papp se împarte...

— Minți !

— Du-te atunci la școală și uită-te ! urlă Ezechil și sări în picioare. Du-te și vezi cu ochii, dacă vrei să vezi cu ochii ! Ce ? mugi el de zăngănire ferestrele. Moșia se împarte. Oamenii capătă pămînt, se așază, numai eu să-ți fiu ție slugă ?

— Atunci, du-te unde vrei, ridică din umeri Găvrilă.

— Unde să mă duc ? scînci Ezechil și-și mușcă încheieturile mîinilor. Unde să mă duc ? Am o țoală de duminică și nimica, și mi-s pruncul celui mai bogat om din Lunca !

— Marcu Petrii Simii îi mai bogat, observă Găvrilă, ridicînd un deget.

Afară se auziră pași, șoapte, apoi ușa se deschise și intrară David, Iosif, Adam și mama cu Măria ; cînd îi văzură pe cei doi față în față, rămaseră nemișcați, neîndrăznind să scoată o vorbă. Venirea lor îl îndîrji de moarte pe Ezechil. Se repezi la scaun, îl înhăță și, ridicîndu-l pînă la tavan, îl sfărîmă de pămînt.

— Te-a bate Dumnezeu, tată, că tot cu numele lui ești pe gură și ești mai rău ca satana ! Vreu pămîntul meu ! Auzi ?! Vreu să mă fac om ! Nu mi-s o zdreanță, ca luzii ăștia (și întinse amîndouă mîinile spre frații lui, ca și cum ar fi voit să-i înhațe și să-i zdrobească unul de celălalt). Nu vezi ? Nu vezi că mi-s hîd, că nime nu vrea să se uite la mine ? Că care fată ar veni cu mine și să fie și slugă ? Ha ? Să-mi dai pămîntul meu și încă mai mult, că ți-am muncit de zece ori cît mulele astea de frați !

La colțul buzelor groase, vinete, îi ieșise o spumă subțire, ochii-i erau roșii, năpădiți de sînge, pieptul lat i se sălta.

— Cine vrei să se mărite cu mine, nu vezi cum m-ați făcut ? Nu vedeți ? Dacă n-am eu averea *mea* ! Că

atunci poate că o sărăntoacă și o calică mă ia... Poate... Mie să-mi dai...

Se opri cu răsuflarea pierită, gîfîind, înecat. Găvrilă sta cu capul aplecat, gata să-și atingă genunchii cu fruntea și răsufla și el greoi, încît i se săltau umerii. Într-un tîrziu înălță o față senină, parcă proaspăt spălată :

— Nu pot, spuse. Nu pot, dar oi avea grijă de tine.

— Nu poți — urlă sălbatic Ezechil, fără să se miște de pe loc — nu poți ? De ce ? Nu vrei ! Îți place să ne vezi aci, la mila ta, ca cînii... Să poruncești, să-ți bați joc. Tu ești pocăit ? Tu ești omul Domnului ? Știi ce ești ? Un cîne ! Cîne !

Găvrilă se ridică încet, tuși, întinse mîinile.

— Poți să pleci din casa mea. Du-te, să nu te mai văd dinaintea ochilor. Nu te mai cunosc. Ești Mamona. Ești... un comunist. Să te bată Dumnezeu !

Ezechil se făcu alb ca varul, se repezi la el cu pumnul ridicat, dar în ultima clipă se opri și-l scuipă în obraz, apăsat, cu ură, din belșug. Frații făcură o mișcare, parcă ar fi vrut să se arunce asupra lui, dar Ezechil ieși ca o furtună, aruncîndu-i cu umerii în stînga și în dreapta ușii. Străbătu curtea însorită, trînti poarta și, pentru că nu făcuse destul zgomot închizîndu-se, o crăpă cu o lovitură de picior, de sus pînă jos. Pe băncuța din fața casei, Lazăr cioplea sîrguincios ; își tăiase un deget pînă la os, dar nu-i păsa ; Ezechil trecu pe lîngă el fără să-l vadă și copilul se luă după el, însă nu-l putu ajunge.

În odaie, în urma lui Ezechil, se lăsase o tăcere grea : nici unul nu îndrăznea să răsufle ; Găvrilă nu-și șterse scuipatul de pe față și nu se uită la nici unul, iar mama n-avea nici măcar curajul să plîngă. Numai Măria ieși pe neașteptate, fugi afară și se strînse toată de un stîlp al pridvorului albastru, presărat cu stele verzi.

— Plecați, șopti Găvrilă celorlalți. Davide, du-te cu caii la pădure, la iarbă. Muiere, dă-mi ligheanul să mă spăl, cizmele, hainele cele negre. Unde-i fata mea, Măria ?

— Tulvai, doamne, tulvai, tulvai ! țipă atunci mama, pocnindu-și palmele. Tulvai, tulvai, tulvai !

— Adă-mi ce-am zis, și prînzul ! spuse Găvrilă. Plecați.

Peste o jumătate de ceas, îmbrăcat de duminică, se oprea pe șosea, în fața școlii. Din curte se auzea o hărmălaie de glasuri, cineva cînta subțire, prostește ; pe banca

de piatră de la intrare cîțiva oameni tăifăsuiau, fumînd; îl văzură, îl salutară, îi strigară să vie cu ei, dar Găvrilă, ca și cum ar fi fost surd, nu se clinti. Nu răspunse la bună ziua unui om care trecu pe lîngă el în căruță; într-un tîrziu clătină din cap, se întoarse pe călcîie milităreşte şi se duse acasă; Lazăr era tot pe banca din față și cioplea încordat, cu vîrful limbii trandafirii între buze. Mîinile-i erau roșii de sînge. Găvrilă fu lîngă el dintr-un pas, îi luă briceagul și-l întrebă:

— Da asta de unde-i?

— De la... băciţa Ezechil, tăicuță...

Găvrilă vîrî briceagul în buzunar și dădu să intre, cînd văzu uşa crăpată. Lazăr începu să smiorcăie și să-și sugă degetele rănite, dar nu îndrăzni să-și ceară înapoi briceagul.

— Iosife — chemă Găvrilă — vină, mă, și adă niște cuie și o scîndură... că s-o crăpat poarta...

Apoi intră în curte cu copilul după el. Mama stătea chircită în pragul bucătăriei de vară și-și clătina capul de la dreapta la stînga.

— Muiere — spuse rece Găvrilă — taie-mi clisă, cîrnați, șoancă, fierbe-mi ouă. Mă duc la Arad. Peste două ceasuri îi tren. Davide! Prinde-l pe Șoani la cordie. Mă duc la gară.

— Da cine săracie, doamne iartă-mă, o spart poarta, că azi-dimineață n-avea nici un bai? se cruci Iosif. Găvrilă îl fulgeră cu privirea, apoi încercă să surîdă.

— Vîntul, spuse el.

Cînd voi să pornească din loc, se împiedică și era cît pe-aci să cadă; Lazăr îi înlănțuise piciorul cu amîndouă mîinile și, de jos, se uita la el cu ochi mari, rugători. Găvrilă scoase briceagul din buzunar, îl cumpăni în palmă și, cu o mișcare sigură, îl aruncă în fîntînă.

5

Automobilul lung, jos, un „Pontillac" albastru, aluneca ușor cu un sforăit egal și plăcut; șoferul își cunoștea meseria și evita cu dibăcie hîrtoapele șoselei desfundate. În spate, baronul Romulus Papp de Zerind dormita cu mîinile împreunate pe burtă. Cu o anumită tulburare, Horia Spinanțiu îl privea pe furiș; starea aceasta nu i se potrivea baronului. Din cînd în cînd, temîndu-se să nu-l trezească, îi potrivea în jurul picioarelor pledul

cafeniu, de păr de cămilă, dar bătrînul, ca și cum și în somn i-ar fi plăcut să necăjească pe oameni, se dezvelea iarăși. Fără *pince-nez*, obrazul zbîrcit, flasc, măsliniu era comun, îngrijorător de banal. „Ce voia să facă? Ce spera să rezolve? Singur... *un coup de tête*... Săracul Papp!“ se trezi Spinanțiu spunîndu-și, dar dincolo de mila asta subită și trecătoare, mult mai tenace, se năștea neliniștea. Încet, temîndu-se că foșnetul hîrtiei l-ar putea trezi pe Papp, Spinanțiu scoase din buzunar ultimul număr al *Patriotului*, ziarul comunist județean. O campanie aprigă pornise în jurul moșiei baronului Papp, pe care țăranii din Lunca voiau să și-o împartă. Subtitluri violente: *„Partidul de «stînga» condus de moșieri“*. Partid „țărănesc“ în fruntea căruia stă un latifundiar. „Ce să răspunzi la demagogia asta? se întreba Spinanțiu. Și mai ales cine să răspundă?“ Toată conducerea se eschiva, nici unul nu voia să iscălească nimic, ziarul *Ardealul democrat* apărea cu intermitențe. Baronul spusese: „Este estelent. Publicul are să aibă impresia că asta e din cauza persecuțiunilor celor care gîtuiesc presa liberă.“

Realitatea era că Vîslan lipsea; ce importanță avea că el scria articolele, sau altcineva? În general, tot ce apăruse sub semnătura lui Vîslan era exact la nivelul cititorilor și asta era foarte bine. Dar de la arestarea ziaristului, echipa precară pe care acesta o adunase se risipise: Șendrea trecuse la liberalii guțiști, profesorii de la liceu, care ar fi fost dispuși să colaboreze, se temeau. Și ceea ce era mai grav, după părerea lui Spinanțiu, era partea reală a zvonurilor ce circulau în legătură cu arestarea lui Vîslan, în cercul dirigent al partidului: se spunea că ziaristul voise să-l șantajeze pe Papp, să-i stoarcă o sumă de bani sau o sinecură și, în loc să-și menajeze un om a cărui versatilitate îl făcea indispensabil, se spunea că baronul precipitase arestarea lui, cu toate că, într-adevăr, Vîslan poseda niște documente (nu se știa precis despre ce e vorba) extrem de compromițătoare pentru multă lume din partid. La toate acestea se mai adăuga defecțiunea lui Salvator Varga, care trecuse cu arme și bagaje la fracțiunea alexandristă și fusese numit ajutor de primar.

Potrivind mereu pledul moale, Spinanțiu privea ceafa roșie brăzdată cruciș, a lui Picu; acesta, așezat în față,

nu se uita nici în stînga, nici în dreapta ; privea fix, ca hipnotizat, volanul, indicatoarele și se hîțîna pe scaunul moale de piele.

— Sper că nu-ți face rău mașina, îl bătu Spinanțiu pe umăr, să mai spună ceva, să-și mai uite gîndurile.

— Placă ? se întoarse Picu și se holbă. Îi bine, da.

Apariția lui în locuința baronului, acum două zile, fusese o bombă la care nimeni nu se aștepta. După ce Picu intrase fisticit și beat în mod evident și întinsese hîrtia prin care țărăniștii din Lunca anunțau manevrele comuniste în legătură cu moșia, Papp îl privise multă vreme cu neîncredere ; îl supusese unui adevărat interogator, la care Picu se încurcase din ce în ce mai mult, pentru că nu înțelegea nici un sfert din cele ce i le spuneau domnii. La urmă baronul declarase că „E posibilă și o provocațiune", iar cînd dr. Guiașiu îi atrăsese atenția că moșia de la Zerind-Lunca era perfect expropriabilă, baronul clipise din ochi cu subînțelesuri (care în ultima vreme nu mai înșelau pe nimeni) și declarase că : primo, comuniștii nu vor îndrăzni niciodată să-i facă acest afront ; secundo, lucrurile erau atît de perfect aranjate cu pretorul, cu administrațiile financiare, cu Ministerul Agriculturii, încît din acest flanc „situația era consolidată și toate contemplațiunile comuniștilor, iluzorii". Dar în aceeași zi apăru în *Patriotul* un articol de fond violent, în care erau scoase la iveală toate aranjamentele baronului, spuși pe nume toți „complicii", cerută deferirea lor Tribunalului Poporului ca sabotori ai reformei agrare preconizate de guvern. Atunci, în fața grupului conducător al P.N.Ț., avu loc cea mai penibilă scenă : baronul, care în cele mai grave momente dinaintea lui 23 August manevrase perfect, se descurcase strălucit, insuflase încredere celorlalți, începu să urle. Avea o voce subțire, și, în timp ce zbiera, făcea impresia că plînge. Se zbuciuma atîta, proferînd amenințări de neînțeles, încît i se făcu rău și trebui adus un doctor, dar Papp nu avu răbdare să-l aștepte ci, poruncindu-i lui Spinanțiu — de care în ultima vreme se legase într-un mod inexplicabil și din motive necunoscute — să-l urmeze, sări în mașină și se duse direct la locuința generalului Belega ; acesta, de cînd nu mai era prefect, comanda divizia de cavalerie și în cercurile P.N.Ț. se spunea că știe să întrețină un moral

minunat în sînul trupei. Divizia nu fusese decît foarte puțină vreme pe front, așa că era cu efectivul intact, ofițerii, toți tineri, de familie foarte bună, frumoși, adorîndu-și regele care fusese de față la serbarea ultimei promoții; acest moral excelent se vădise dealtfel la 8 noiembrie, cînd cavaleria șarjă manifestanții comuniști fără să facă uz de arme, iar ofițerii izbutiră să salveze un licean care trăsese cîteva focuri de revolver asupra unui activist comunist, rănindu-l grav. Generalul Belega făcea de asemenea parte din Comisia aliată de control, așa că după calculele grupului conducător, mai avea să treacă destulă vreme pînă cînd va fi molestat din pricina prefecturii sub Antonescu.

Ajuns la locuința lui Belega, o vilă nouă pe care o inaugurase în primăvara aceea, Papp, urmat de Spinanțiu, dădu buzna în salon, unde generalul stătea de vorbă cu doi ofițeri englezi, în trecere spre Ungaria. Speriat de înfățișarea descompusă a baronului, Belega sări înaintea lui, îl așeză aproape cu forța într-un fotoliu și-i oferi un whisky, pe care Papp îl dădu pe gît, înecîndu-se, tușind, în sfîrșit, o adevărată rușine. Generalul îl prezentă în cuvinte pline de cel mai profund respect celor doi englezi impasibili, dar baronul, care nu înțelegea englezește, n-avu răbdare să-l lase și, după ce întrebă dacă cei doi domni aliați știu nemțește (la care i se răspunse printr-o înclinare ușoară a frunții), începu să povestească despre „provocarea comunistă", nerușinată. După cîteva fraze începu să înjure ca un student teuton, turmentat de bere. Bătu cu pumnul în masă, îi ceru generalului cîteva escadroane de cavalerie ca să-i învețe minte, apelă la englezi, le povesti că mai fusese la moșie cu un distins redactor de la *The Times* și arborase în cinstea lui drapelul britanic. Spinanțiu asudă de rușine, mai ales văzînd încurcătura lui Belega. Generalul era însă un bun diplomat și-i explică baronului că intervenția armată ar face un rău imens, atît cauzei cît și armatei, care trebuie prezervată de orice contraacțiune comunistă. Englezii dădeau din cap, la fel cum făcuseră ascultînd discursul descusut al baronului. Acesta, pe neașteptate, devenise foarte rece și rigid și Spinanțiu nu se putu opri să nu-l admire, pentru a mia oară. Adevărul putea fi că bătrînul se ramolise nițel, dar știa să piardă și să cîștige, nu ca un sportiv (ceea

ce era superficial, tinerese), ci ca un abil politician. După un sfert de ceas Papp se ridică, întinse cîte două degete generalului și englezilor și plecară. În mașină tăcu tot timpul, și numai acasă, urcînd treptele, se opri, îl luă pe Spinanțiu de un nasture și-i spuse rîzînd cu amărăciune :

— Domnule Spinanțiu, asemenea oameni nu-s ghinerari, ci căcănari. Din cauza lor vom cîștiga mult mai greu. Te prețuiesc foarte mult. Vină la cină.

Masa fu tristă, tăcută. Guiașiu, care în ultima vreme începuse să bea peste măsură și de la al treilea pahar devenea caraghios, se distra cu Picu, căruia îi turna tot felul de băuturi amestecate și pe urmă îl punea să povestească istorii fără perdea din sat. Picu îl privea cu reproș și cu scîrbă. Pe el îl bătea un singur gînd : cum să aducă vorba cu acest domn bătrîn (cu totul altfel și-l închipuise pe șeful partidului țărănesc) și despre moșie, și despre el și Găvrila Ursului. Dar nu se putea aici, mai ales că baronul era așezat departe în capul mesei și poate să fie și surd ; se întîmplă cu boșorogii, îi lasă toate cele. Cînd, pe neașteptate, Papp îl întrebă care era efectivul partidului în sat.

— Placă ?! se miră Picu și, în sfîrșit, după ce-l dumiriră, luă o înfățișare amărîtă : Îi sat sărac, domnilor, apoi, știți și dumilorvoastre, săracii, dacă le spune comoniștii că le dă pămînt, se scriu la comoniști, că n-au minte, vai de ei. Apoi, mi-s eu un fel de președinte, da îi altu, Găvrila Ursului președinte, că eu mi-s beteag de oftică... și domnu Cordiș, învățător, și părintele Ioja, și Cloambeș, îl știți dumilorvoastre, îl cunoașteți...

— Da... Sînt oameni simpli, care nu umblă pe la dezidențe ! spuse acru baronul și zîmbetul, pe care cuvintele lui Picu îl aduseră pe buzele cîtorva, se stinse ; era jignitoare această bănuială a baronului, dar explicabilă : părăsiseră doar atîția partidul în aceste ceasuri grele !

Baronul, care de obicei se culca foarte devreme, nu-i concedie decît tîrziu ; după miezul nopții îi spuse lui Spinanțiu să vină la el dis-de-dimineață, apoi dădu dispoziție ca Picu să fie culcat într-o cameră de serviciu.

A doua zi, alt articol vehement în *Patriotul* : Spinanțiu îl găsi pe baron citindu-l absent. Se gîndise toată noaptea și ajunsese la concluzia că ar fi cel mai bun lucru dacă

baronul nu s-ar încăpățîna. Ideea reformei nu poate fi atacată principial, iar eventualele manevre n-ar face decît să compromită o mulțime de oameni și partidul în primul rînd, acum, înainte de alegeri. Dificil era numai să comunice toate acestea lui Papp, menajîndu-i orgoliul și, în același timp, dîndu-i primul semnal că a sosit timpul să lase pasul tinerilor; politica asta misterioasă, aluzivă, era sortită eșecului; desigur, divergențele între ruși și Occident se vor accentua, dar nu în cîteva zile, așa cum părea să creadă baronul.

— Ei, ce-ați hotărît?

— Scumpe al meu pretene, te gată, căci vei veni cu mine. Merem la moșie. Bătu cu degetul lung și subțire în hîrtia proastă a ziarului: precepi, dragă? Prestiiiul nostru nu ne poate lăsa să perdem aici, nu, niciodată. Voi cîștiga tot satul pentru cauza noastră. Plecăm într-o jumătate de oară. Spinanțiu primise pentru că nu știa cum să-l refuze și pentru că spera ca în timpul acestei călătorii să poată descurca ceva din intențiile baronului; dar îndată ce ieșiră din oraș, speranța aceasta i se risipi: baronul închise ochii și începu să doarmă.

După două ore de drum, mașina părăsi șoseaua și se angajă pe un drum mai îngust, foarte bine îngrijit, pietruit cu pietriș mărunt; pe margini erau sădiți pomi tineri. Baronul deschise ochii, zîmbi înviorat și-l îngrijonti pe șofer să meargă mai repede.

— Nu știi, dragă Spinanție, satul aista îi ortodox au uniat?

— Nu știu, ridică din umeri Spinanțiu, furios: „Încă una din ideile bătrînului! Că despărțirea bisericilor are și azi același caracter politic ca la 1700. De plîns!"

— Scumpe Spinanție — îl împunse Papp cu degetul în coaste — tu mai știi latină?

— Nu... adică atîta cît...

— Frumoasă-i! Zice că... *Gallia omnia divisa est in partes tres... Divisa!*

Cu nasul turtit de geamul mașinii, Picu privea hămesit drumul drept, pomii, pămînturile. În închipuirea lui erau chiar atît de întinse și de aceea, acuma, parcă nu-i părea bine. „Cum o să lase boșorogul din mînă atîta avere?" Și cumva, nici el nu știa prea bine cum, se simți de partea luncanilor: „Adică de ce să aibă

el atita?“ Pe urmă îi veni alt gînd și zîmbi strîmb; ce noroc avea că era deștept!

La capătul drumului se ivi conacul, o clădire masivă, roșie, străjuită de un donjon îndesat cu simulacre de creneluri. Cînd ajunseră în fața porții înalte, de fier ruginit, aceasta se deschise și un omuleț, roșcovan, gras se cățără sprinten pe scara mașinii, bîiguind ceva de neînțeles. Era Pințea, administratorul. Hainele din stofă groasă i se răsuceau, boțite, semănate ici-colo cu fire de pai și pleavă. Spinanțiu, care flămînzise, îi făcu un semn prietenesc. La urma urmei, moșia s-a dus; cel puțin să se odihnească, să mănînce și să bea bine. Poate s-o găsi și o țărăncuță pietroasă, cu obrajii roșii; parcă știa vag că în jurul moșiei era un fel de cătun moțesc. Pințea ăsta pare a fi *bon vivant;* trebuie să fi făcut o selecție. Își alungă din minte toate întrebările grave: ce are de gînd să facă Papp, ce urmări ar putea avea o eventuală acțiune...

Automobilul se opri în fața scărilor largi, galbene. Spinanțiu coborî precipitat, ocoli mașina și, cu infinite precauții, îl ajută pe bătrîn să coboare, luîndu-i pledul și o geantă galbenă, cu lacăt, pe care Papp i-o smulse din mînă. Baronul făcu vreo trei pași gemînd ușor și ținîndu-se de șale; roti o privire investigatoare: strălucirea curții mari era superficială, se vedea că totul fusese făcut în grabă; pietrele care mărgineau rondurile de flori erau inegale, iarba netunsă, soarele bătînd în geamurile conacului scoteau la iveală dîrele spălatului făcut la repezeală.

Pințea stătea, umilit, la o parte.

— Mde, zise baronul. Sufițient. În clipa aceea, pe ușa mare de stejar afumat, ieși grăbit un om înalt, osos, îmbrăcat țărănește. Părul blond, lung, părea păios. Spinanțiu tresări speriat. Era Baniciu! De cîteva luni acesta dispăruse din oraș și baronul nu voise să dea nici o indicație. E drept că nimeni nu se interesase: acest legionar notoriu, fost comandant S.S. după cîte spuneau unii, primit cu surle în partid, făcuse mai mult rău decît o sută de lovituri de ale comuniștilor.

— *Servus, homo ruralis!* rîse baronul, încîntat, neobișnuit, jignitor de vesel. *Servus, carissime!*

Baniciu, luîndu-i mîna, se înclină scurt, tăios, nemțește. „Cine l-o fi anunțat că venim? Sau poate o fi

fost ascuns aici? Asta ar mai trebui să se afle, că să mai mîncăm și ocnă!" își spunea tulburat Spinanțiu. Pe el, Baniciu nu-l învrednicise măcar cu o privire, în schimb îi făcu lui Picu un semn scurt, un fel de salut roman oprit la jumătate.

— Să trăiți, să trăiți! spuse bucuros țăranul; veni lîngă el, îi luă amîndouă mîinile și i le scutură cu grijă, închinîndu-se. Să trăiți! Ai, ce bine-mi pare!

Baronul îl luă de braț pe Baniciu și urcară cele cincisprezece trepte ale intrării. Lui Spinanțiu i se păru că deslușește o undă de milă în ochii mici ai lui Pintea și înfuriat, se luă după cei doi.

Conacul baronului Papp (fost pavilion de vînătoare al arhiducelui Franz-Ferdinand și amenajat pe urmă de Papp) era un fel de amestec între un pavilion de vînătoare, casă de chiabur sas și moară romantică. Curentul trăgea peste tot, sobele răsuflau, saltelele erau ca scîndurile, iar din pologul paturilor curgea praful și pînzele de păianjen. Peste tot miros greu, acru, de mucegai și cuiburi de șoareci. Tablourile negre, afumate, de pe pereți — pictură ungurească din secolul trecut — erau hidoase.

Spinanțiu se simți însă emoționat: el era obișnuit cu odăi mari, luminoase, cu mobile vesele, moderne, și aici totul părea din alt veac. Baronul și Baniciu mergeau înainte: în fund de tot era o odaie cu pereții de plută în care Papp se retrăgea în momentele de cumpănă. Văzîndu-i că vor să intre, Spinanțiu se repezi după ei:

— Aveți nevoie de serviciile mele? întrebă cu un ton mustrător. Baronul se întoarse și-l privi drăgăstos

— Nu, scumpule. Du-te și caută-ți o cameră, care-ți vrea tu. Pihenește-te. Am de convorbit cu pretenul Banici, să contemplăm niște laturi împreună. Și, auzi, scumpule, dă dispoziții pentru *frühstück*... Știu că ești un fin *gourmand*. A, fii bun și îngrijește-te și de hrana fratelui Marchiș, de carele vom avea mare nevoie în curînd. Spune-i să nu plece. Am să-l chem la mine.

Spinanțiu îi porunci lui Pintea să-i amenajeze o cameră în care se găsește și cămin și să se facă foc.

Grăsunul se înclina mereu cu capul într-o parte, ca să nu duhnească a alcool în obrazul musafirului.

— Meniul pe astăzi? întrebă Spinanțiu sever.

— Zupă, pui paneu, șelată, purceluș la tavă, plăcinte și, bunînțeles, cele cuvenite ca udeală.

— Bon, rustic, aprobă Spinanțiu. Și deodată se aplecă spre Pințea grav : Da vreo slujnicuță, ceva...

— Este — se învioră Pințea — este...

Spinanțiu își găsi o cameră în stil țărănesc, cu mobile grele de stejar afumat și cămin de faianță, olandez. Patul era, bineînțeles, ca un catafalc. Ligheanul și vadra de porțelan îl indispuseră la început, pe urmă se gîndi că era totuși inedit să pui pe o țărăncuță în fața ta să... Da, distractiv.

Se așeză pe un scaun tare, cu spătarul înalt, de tron, scoase o sticlă de whisky, un sifon, paharul înalt și le puse pe masă. Un pachet de Pall Mall — și odaia căpătă personalitate, sau cel puțin așa i se păru lui. Ușa se deschise și intră o fată de vreo optsprezece ani, cu ochii triști. Spinanțiu o privi cu plăcere ; sîni pietroși, în sfîrșit, mîinile cam mari și roșii, dinți albi, gîtul rotund, plin, ten curat. Perfect.

— Cum te cheamă ?

— Luța... (Luța ? nu-i rău... Un nume picant... Luța... Luța...)

— Despachetează, Luța, geamantanul acesta.

Fata se aplecă. Fusta de stambă roșie îi fugi în sus, dezvelindu-i pulpele albe, rotunde, pline.

— Stai, dragă, să-ți ajut, sări Spinanțiu și-și încurcă mîinile printre fustele ei. Atunci, ea se întoarse repede, îl împinse cît colo cu putere și-i spuse cu o voce surdă :

— Alină-te. Purtați-vă cumsecade !

— Ce zici ? încercă el să glumească, dar îi pierise tot cheful.

6

Baniciu nu se schimbase mult ; doar părul blond, uscat, i se mai rărise puțin. Deși pe vremea puterii legionare umblase tot timpul în costum național, cu suman negru, acum, în hainele țărănești, părea deghizat. La începutul primăverii comuniștii porniseră o adevărată ofensivă împotriva partidului țărănist, în urma tratativelor lui Maniu cu Comaniciu, iar după ce în oraș fusese arestat grupul „Sumanelor negre". Baniciu hotărî

că e mai prudent să dispară. Papp îl sfătui să se refugieze în colonia de moți de lîngă moșia lui, un loc uitat de oameni, unde nu-l va prinde nimeni și mai ales n-avea să se teamă că va fi denunțat.

„Colonia" era un cătun prăpădit, cîteva zeci de case de pămînt, cu acoperișuri putrede de șindrilă, o ulicioară plină de gropi adînci pînă la brîu — și o istorie ciudată. Stabilirea celor șase familii de moți în pusta ardeleană data cam de pe vremea Mariei Tereza; aceste familii veniseră din Apuseni, li se dăduseră locuri de casă și ceva pămînt, conform unui plan de întemeiere a unei regiuni grănicerești, ca în Năsăud sau în Banat, dar pe urmă, din pricini necunoscute, planul acesta nu se mai realiză. Pierduți în pustă, moții au rezistat, continuîndu-și și aici felul de viață din munți: făceau fluiere, ciubere, donițe și trăiau într-o sărăcie cumplită, fără vite, fără unelte de lucru, aproape sălbatici. Pe vremuri, pînă cînd nu se construise o cale ferată prin pustă, „Colonia" era socotită un fel de loc blestemat și ocolită cu grijă de trecători, de căruțe, de diligențe, care făceau un cerc larg să nu treacă prin apropierea cătunului de unde se auzeau totdeauna lătrăturile înfiorătoare ale unor cîini mari, suri, slabi, care adulmecau de departe orice miros străin. „Moțoganii" aveau tot felul de datini ciudate, pe care și le treceau din tată-n fiu, din ce în ce mai schimbate, mai de nerecunoscut. Dacă erau mai mulți feciori într-o familie, îndată ce împlineau cincisprezece ani erau duși la gară, suiți în tren și trimiși în lume, de unde nu se întorceau niciodată; numai primul născut rămînea în „Colonie". Copiii nu puteau umbla la școala din Lunca, aflată la cîțiva kilometri, deoarece iarna, de-a lungul pustei înzăpezite, cutreierau haitele de lupi. O dată sau de două ori pe an moții veneau în Lunca, la biserică, pe urmă se îmbătau în crîșmă și tăiau pe cineva; morții îi îngropau cînd cu popă, cînd fără, mai mult fără. După primul război au fost împroprietăriți, dar și-au vîndut îndată loturile baronului Papp, deoarece nu aveau cu ce să le lucreze. Erau oameni stranii, închiși, răi, mulțumindu-se cu puțin, muncind pe rupte tot anul. Pe cît le erau de nenorocite, de murdare și de dărăpănate casele, pe atît de frumos își ciopleau porțile, stîlpii tărnațului, frontispiciul, crucile din cimitir. Baniciu locuia în coliba unuia, Gozaru, un

moțogan înalt, chior, cam într-o ureche, credincios ca un cîine baronului, care-l scăpase din închisoare, unde era să intre fiind bănuit că și-ar fi omorît nevasta. Baniciu i-a spus doar atît: „Domnul baron vrea să mă ții la tine. Umblă să mă omoare comuniștii."

Gozaru a ridicat din umeri, a spus „bine" și i-a făcut un culcuș de fîn în pod, pe urmă a cotrobăit între niște tulei de porumb, a scos o pușcă-mitralieră și i-a dat-o, spunîndu-i că are și el una, rămasă de la unguri, așa că pot să se apere.

Baniciu stătea toată ziua tolănit cu mîinile sub ceafă și privea grinzile putrede; se obișnuise să nu gîndească absolut la nimic, să nu-și amintească de nimic; moleșit de mirosul tare al fînului, dormea aproape toată ziua. Noaptea ieșea să se plimbe, se îndepărta de cătun și singur, în mijlocul pustei, sub bolta înaltă a cerului, făcea cîteva ore la rînd gimnastică și exerciții militare. Știa că Gozaru are o fată, îi auzise de cîteva ori glasul plin, plăcut, fără accentul grosolan al moților. Într-o noapte, întorcîndu-se de pe pustă se ciocni în ograda buruienoasă cu fata, care se întorcea de la privată.

— Tu ești fata lui Gozaru?

— Îhî...

O înhăță de umeri și voi s-o trîntească jos, dar fata era puternică și se luptară multă vreme gîfîind, gemînd, dar fără să scoată o vorbă. Într-un tîrziu, Baniciu îi prinse amîndouă mîinile în palma dreaptă, i le răsuci cu sălbăticie la spate și-i ridică fustele în cap. Fata se mai zvîrcoli, plînse, apoi rămase nemișcată ca un lemn; cînd el îi lăsă mîinile, îl zgîrie pe ceafă, pe obraz, apoi plînse încet, sleită.

— Ce dracu — gîfîi Baniciu — că doar nu te omor... Și după aceea, în timp ce-și încheia pantalonii, se răsti: Ei, ce-i? Te-am omorît? Ți-a plăcut și ție... Cum te cheamă?

— Luța...

— Bine...

Adormi satisfăcut. A doua zi îi dădu ceva bani lui Gozaru și-l întrebă unde-i este fata.

— Îi slujnică la conac. Vine numa noaptea.

— Bine.

În seara aceea o așteptă la marginea cătunului, bătîndu-se cu cîinii care voiau să-l sfîșie, îi spuse să nu

fie tîmpită, că el e un domn mare și bun, și să vie la el în pod în fiecare noapte. Luța tăcea și pășea cu capul în pămînt.

— Cîți ani ai ?

— Optsprezece.

— Bine. Ei, vii ?

— Și dacă rămîn grea ?

— Nu rămîi.

Din ziua aceea Baniciu începu să se simtă aproape fericit ; ziua dormea, noaptea făcea dragoste cu Luța pînă în zori, neobosit, apoi adormea cu creierul golit. De cîteva ori se neliniști ; el n-avea voie să se lipească de nimeni și de nimic și traiul bun te face fricos. Cu Luța nu vorbea aproape deloc ; o singură dată, îmbătîndu-se, îi povesti despre Germania, dar ea nu înțelese o iotă, deoarece nu știa că sînt și alte țări pe lume. Din cînd în cînd, își lua inima în dinți și-l mîngîia repede, timid, pe frunte, cu mîna ei mare și bătătorită. Gozaru se purta ca înainte, numai o dată, ametit, îi spuse lui Baniciu, privindu-l ciudat cu singurul lui ochi :

— Eh, domnule, îmi înveliși fata ?

— Ei !

După bătaia din tîrg, Baniciu deveni și mai prudent. Îi spuse Luței că dacă scoate o vorbă despre el, oriunde, o omoară și începu să-l întrebe pe Gozaru ce fel de oameni sînt în cătun. Acesta se miră :

— Oamenii cu două mîini și două picioare... Cum să fie ?

Venirea baronului îl învioră. Nu era orgolios, de aceea atențiile și politețea exagerată a bătrînului îl lăsară rece. Nu ascultă nici una din considerațiile politice ale lui Papp ; nu-l interesau. Pentru el nimic nu mai exista după înfrîngerea Germaniei ; pînă cînd ultimul soldat neamț rezistase, se mai putea nădăjdui, dar așa vor trebui să treacă mulți ani pînă să apară un alt Hitler. Baronul e un bou bătrîn, cu englezii și americanii lui. Acolo e plutocrație, francmasonerie și putregai... El primise ordin să se pună în întregime la dispoziția baronului și asta făcea.

— Comuniștii trebuiesc a fi readuși la respect, spunea baronul. Adică socotesc că dumeta ești ecspert, n-ai nevoie de consiliile mele... am intenția să lucrăm mînă în mînă, eu politicește, dumeta... prin mijloace speșifice.

Principalul este să nu cîștige comuniștii. Nu-i vorbă de ivutul meu, pe care îl poci da oricînd naţiei, ce de un prinţipiu, şi de... adică, precepi ? Dacă se face spolierea, am perdut în alegeri. Ai ceva camerazi, în Lunca ?

— Unul Blotor. Bou. Stă ascuns în casa pădurarului. L-am folosit în lupta din tîrg. Ceilalţi trei au dispărut.

Îl chemară pe Picu şi-l puseră să facă o listă de oamenii pe care se puteau bizui în Lunca.

— Dumnealui va merge în sat, dar nimeni nu trebuieşte să afle...

— Am înţeles, să trăiţi ! Poate şedea la mine...

— Ai copii ?

— Am... o fată.

— Atunci altundeva, spuse Baniciu.

— Apoi, la Cloambeş... Îs avuţi, au casă mare... Singuri, feciorul lor l-or puşcat rușii.

— Bine — zise Baniciu — tu mergi în sat, vorbeşti cu ăla, cum... îl cheamă, vezi ce se mai aude, p-ormă vii să mă aştepţi la noapte. Pleacă !

Picu se uită încurcat : „Va să zică nu se putea vorbi cu baronul, acuma. Poate era mai bine, mai încolo. Ce dracu vor ei să facă în contra satului, cîţiva oameni ?“

Baniciu se înapoie în cătun, îi porunci lui Gozaru să se ducă după Blotor, învăţîndu-l cum să fluiere ca să nu-l împuşte sau să tragă în el, apoi se apucă să-şi cureţe pistolul automat. Pe Blotor îl ştia din '41 : fusese singurul luncan care luase parte la rebeliune, în oraş. Se întîlniseră apoi în iarna lui '44 ; Blotor lucra la fabrică, dar îi dăduseră de urmă, şi de cîteva zile se ascundea pe sub poduri, în zdrenţe, mort de foame, aproape nebun de frică. Baniciu îi dăduse bani ca să se poată înapoia în sat, ordonîndu-i să stea ascuns.

Gozaru veni cu el, pe la zece seara. Blotor purta barbă şi un cojoc de oaie groaznic de puturos. Se putea vedea că singurătatea îl sălbăticise de tot : arunca mereu priviri piezişe, nu-şi putea stăpîni tremurul mîinilor şi se ameţi cu un singur pahar de rachiu. Baniciu îi spuse că vor pleca amîndoi în sat, la treabă, apoi îl aşeză pe un scaun şi-l puse pe Gozaru să-i radă barba. Sub briciul prost, Blotor nu scoase nici un cuvînt, deşi îi curgeau lacrimile într-un şuvoi neîntrerupt, făcîndu-i obrazul lucitor, în lumina chioară a lămpii. Plecară însoţiţi de privirile rugătoare ale Luţei ; nemaiputînd

răbda, fata se luă după ei, îl trase pe Baniciu la o parte și-i spuse, încet, că la conac a venit un domn care de azi-dimineață se ține după ea, o pipăie, o mîngîie prin colțuri, pe paturi.

Baniciu ridică din umeri, se uită în buzunare îi întinse o hîrtie de o mie și îi spuse că are să mai vie înapoi, peste o săptămînă, apoi o porni cu pași mari, milităresti. Blotor, om mic și bondoc, trepăia pe urmele lui, silindu-se să-l ajungă, să-i poată vorbi. Dar la toate întrebările lui, Baniciu răspundea printr-un mormăit. Blotor vorbea mereu, dezlînat; îi povesti că de multă vreme n-a văzut o femeie, că pădurarul îl tot roagă să plece de la el, să nu-l bage în belea. La un moment dat, Baniciu se opri, îl aștepta să vină lîngă el și-l înhăță de piept

— Ascultă, măi vită! Eu sînt comandantul Mișcării pe județ! Cum îndrăznești să vorbești cu mine, cînd nu te întreb? Hai? Să nu se mai întîmple niciodată!

Ajunși la marginea satului, din tufișurile din jurul crucii se ridică o umbră.

— Eu mi-s, Picu. Să trăiți... Îi bine Îți sta la Cloambeș... Uite-uite, tu ești, Blotore? Vai de tine mă! Oamenii is ca bolunzi, stau la crișmă, vorbesc... Mai sînt trei zile de înscriere, apoi vine un hotarnic și oamenii se bagă cu plugurile în moșie...

— Se bagă în... rise Baniciu. Pe unde mergem?

— Apoi, prin răstoci.

— Blotor, ai armă?

— Am, să trăiți. Iacătă-o, și scoase din turea ul pantalonilor o carabină cu țeava și patul retezate.

— Cu asta poți să-ți împuști... zise Baniciu.

— Îi dau eu. Am un automat nemțesc și plumbi, cît vreți... Tot satul are... zise Picu.

Ocoliră cîteva uliță, apoi coborîră în albia răstocii. Umblau greu, poticnindu-se în rădăcinile ascunse, în gropi, încurcîndu-se prin stufărișul uscat care le șfichiuia fața. La un moment dat intrară într-un ochi mocirlos, moale ca mămăliga. Blotor se împotmoli și nu mai putu ieși, pînă cînd Baniciu îl scoase de acolo de ceafă, ca pe un cățel. În sfîrșit, ajunseră. Urcară dolma, străbătură, tupilîndu-se, ograda mare și îngrijită, intrară în curte Nu era nici o lumină. Picu urcă pe țărnat, bătu de cîteva ori în geam, ușa se deschise și Cloambeș îi trase înăuntru.

Pe masă ardea o lampă cu fitilul scăzut; ferestrele erau astupate cu pături.

Cloambeș era alb, gușa lăbărțată, flască îi tremura ca la gușteri. Baniciu îi întinse mîna, i-o scutură, apoi se așeză la masă.

— Tulvai, Blotore, că nu te văzui de cîțiva ani de zile, zise Cloambeș. Am auzit cum te-ai prăpădit, sărac de tine, vai, vai...

— Bade, nu lungi vorba. Mîncăm și ne culcăm, unde?

— În odaia cea mare, domnule. Am astupat geamurile cu pături.

— Bine, bade. Mîncare. Picule, du-te prin sat. Vii mîine, la raport. Eu mă culc.

— E voie să stau o leacă de vorbă cu vărul Cloambeș? întrebă sfios Blotor.

— Poți.

După ce Cloambeș îi duse lui Baniciu cina în odaia cea mare, veni și se așeză lîngă Blotor.

— Și tu, vere?

— Iacă. Vai de mine, cum ziseși. Da amu s-o gătat. Își puse degetul la gură și șopti: dumnealui, camaradul ăsta, e cel mai mare peste toți... „Cineva"... Dă-mi să beau, că-s mort...

Blotor era ceva neam cu Cloambeș, după mamă. Crescuse de capul lui, mai argățind prin sat, mai lucrînd cu ziua la oraș, unde a intrat în legătură cu legionarii. Cînd aceștia au ajuns la putere, Blotor s-a întors în sat, primar. Era însă prost ca bezna și încrezut de-i plesnea pielea, așa că notarul Meliuță a făcut cu el ce a vrut. Era mai toată ziua la crîșmă, unde plătea tuturor și striga: „Omul și pogonul, fraților! Asta vrea Căpitanul. Un om, un pogon, un pogon, alt om". Ca să facă ceva, s-a hotărît să bată sau să împuște pe Iuhoș Gyussy, fierarul, singurul „străin" din sat. Dar l-au îmbunat oamenii cu ceva bani, că altfel le rămîneau caii nepotcoviți și cărușele fără rafuri. La rebeliune Blotor s-a dus singur și nu s-a mai întors pînă în '44, iarna, cînd s-a ascuns la pădurarul Bîrgău, care îi era de asemenea ceva neam. Cloambeș nu dăduse niciodată doi bani pe el, dar căutase să nu și-l facă dușman. Acuma, privindu-l cum bea și se îmbăta singur, se gîndi amărît că slab trebuie să fie partidul de pune preț pe asemenea ciurucuri. Poate, însă, că celălalt e mai de soi; se și vede după cum se poartă,

după cum porunceşte. Şi se gîndi că n-ar strica să stea de vorbă cu el, despre Mitru Moţ. Atîta vreme cît zdreanţa va fi în sat, el n-o să aibă linişte.

7

Se înserase de-a binelea, dar cei cărora nu le venise încă rîndul la înscriere nu voiau să plece ; se foiau neliniştiţi prin curte, veneau în faţa mesei, unde Emilia îl schimbase pe Mitru ; în sfîrşit, ea puse tocul jos, adună hîrtiile şi, ca şi cum ar fi fost în clasă, spuse distantă :

— Gata pentru astăzi, oameni buni ! Mîine de cu zori începem... Şi noi sîntem oameni şi trebuie să ne hodinim...

Un murmur surd de nemulţumire se ridică, dar ea repetă cu hotărîre :

— Gata ! Am spus ! Mergeţi şi dumneavoastră acasă.

— La ce oră om putea veni mîne ? întrebă un ţăran, descumpănit şi necăjit.

— Cînd vreţi, rîse Ardeleanu. Şi la trei în zori... Noi începem la opt... Mîine cred că isprăvim...

— Să dcie Dumnezeu ! suspină cineva, că eu mi-s chiară la coadă, şi mă tem că nu mi-o rămîne nimica.

Codindu-se, nemulţumiţi, oamenii începură să plece, Emilia se duse să pregătească cina, iar Ardeleanu, George, Mitru, Gligor a Habăului, Pavăl Bituşea şi Cula Cordiş rămaseră în clasă, pentru o şedinţă.

— Tovarăşi — spuse Ardeleanu — vă văd foarte mulţumiţi...

Într-adevăr, ochii lui Mitru sticleau, ca şi cum ar fi avut febră : era atît de fericit de tot ce se întîmplase azi, de bucuria oamenilor, de faptul că nevastă-sa fusese înţeleaptă şi curajoasă ; îi plăcea şi şedinţa asta de partid — a doua ; faptul că Ardeleanu vorbea altfel decît peste zi, serios, ca la şcoală, îl ridica în propriii lui ochi.

— Asta e bine, avem şi de ce fi... Nu trebuie să uităm un singur lucru : că Papp n-o să se lase uşor... Să ştiţi : nu-i vorba numai de „pagubă", de pierderea pămîntului, ci mai ales de pierderea influenţei (Mitru nu pricepu cuvîntul, dar dădu din cap, grav)... asupra satului nostru, a satelor învecinate. Nu uitaţi încă ceva : cele ce s-au petrecut în tîrg, simbătă, şi cum s-au purtat luncanii... (Mitru, pe neaşteptate se făcu pară şi-şi plecă fruntea

pînă la scîndura băncii. George, care era lîngă el, îl bătu ușor pe genunchi și astă mări tulburarea lui Mitru). Ce învățămînt trebuie să tragem noi din asta ? Că sînt în sat mulți care nu văd cu ochi buni împroprietărirea, din diferite pricini... Ei vor fi gata să dea ajutor țărăniștilor, împotriva noastră... Trebuie să fim vigilenți...

— Adică cum ? zise moale Gligor.

— Cu mare băgare de seamă. Tovarăși, mai avem o sarcină. Satul nu are primar... (Mitru roși din nou, dar oarecum și din mîndrie.) Deocamdată nu putem pune un primar, membru de partid...

— Da de ce ? se minună Cula, ca să se afle în vorbă.

Pentru că ne trebuie un om cu greutate... și voi abia de acum înainte trebuie să vă cîștigați această greutate. Cum ? Sfătuindu-vă împreună, aici în celulă, asupra tuturor celor ce vreți să înfăptuiți, nu făcînd fiecare de capul vostru, ca tovarășul Moț. Vorbind cu tovarășul director, ne-am gîndit că omul cel mai potrivit ar fi Găvrila Ursului...

— Adică tot un bogătoi ? sări Mitru. Ce pricepe el din necazurile oamenilor ? El își are ale lui, poate tot necazuri, dar nu ne privesc.

— Da, dar cuvîntul lui are greutate... Noi trebuie să facem în așa fel, încît cuvîntul lui să fie cuvîntul nostru, să vorbim noi prin gura lui...

— Cînd o face plopul pere ! se strîmbă Mitru. El îi „sfînt"...

— Tovarășe Moț, te rog, sîntem în ședință. Ai să ceri cuvîntul, la urmă, dacă ai ceva de spus.

— Am aceea că nu-mi trebuiește Găvrila Ursului ! Cu cine a ține el ? Cu mine, ori cu Cloambeș ?

— Poftește, tovarășe Teodorescu, spuse Ardeleanu, văzînd că George vrea să spună ceva.

— Uite, tovarășe Moț — începu George — ce părere ai : Găvrilă îi un om cinstit, sau nu ?

Mitru tăcu, își mușcă buzele.

— Ei ?

— Apoi, tovarășul Ardeleanu o zis să nu vorbesc pînă-mi dă cuvîntul, spuse el serios. Ardeleanu își ascunse zîmbetul cu palma. Înainte ca George să poată continua, ușa clasei se deschise și Ezechil se opri în prag : avea obrazul răvășit, ochii roșii și se mișca greoi, parcă fără viață.

— Fii bun și așteaptă oleacă — spuse Ardeleanu — că avem puțin de lucru.

— N-am vreme să aștept, domnule, zise încet Ezechil.

Veni în mijlocul clasei, îi măsură pe toți cu privirea, apoi se îndreptă spre George ; fără un cuvînt, își scoase cămașa, dezgolindu-și pieptul puternic, păros, cu pielea negricioasă sub care mușchii se încolăceau ca niște frînghii.

— Am fost rănit aici, spuse chinuit, arătînd o dîră albicioasă, lată cam de două degete, care cobora de la umăr pînă mai jos de cot. Și aici, spuse, ridicîndu-și pantalonii murdari și bătîndu-și cu degetul mare pulpa, cu pielea brăzdată de cicatrice adînci. Să-mi dați și mie pămînt...

— Dar... înscrierile se fac mîine, încercă Ardeleanu.

— Dumnealui e feciorul lui Găvrila Ursului, spuse George.

— Ce, mă — sări Mitru — nu ți-e destul cît ai acasă ? Mai vrei și de la noi ?...

— Dați-mi ce mi se cuvine... Am fost rănit, v-am arătat, mormăi surd Ezechil.

— N-ai auzit ce-am spus ? se înfurie Mitru. Nici atita obraz n-aveți...

Ezechil își înfrînă o tresărire de furie ; răspunse încet umilit, așa cum vorbise azi de dimineață cu tatăl său

— Omul sărac... n-are obraz... Se întoarse spre George . N-am nimic. M-o țipat tăicuța de acasă, cînd i-am cerut partea mea... O zis că pînă moare... Ce să fac ? țipă el subțire, cu glasul înecat de lacrimi înăbușite. Ce să mă tiu face ? Să-l omor ? Să-i dau cu săcurea in cap ?

— Tată-tău te-a mînat să faci țircus aici ? Întrebă Mitru batjocoritor. Vrea să mai ciupească o bucată de pămînt ?

— Taci, tovarășe Moț ! se răsti Ardeleanu. Cobori de la catedră, veni lîngă Ezechil.

— Uite ce-i... Gîndește-te și dumneata... Ești feciorul celui mai bogat om din sat...

— Marcu Petrii Simii îi mai bogat, murmură Ezechil. Și ce haznă am ?

— Poate că n-ai — recunoscu Ardeleanu — dar nu te putem împroprietări... Eu nu zic ; ai dreptate, e așa cum spui. Dar dacă ți-am da pămînt, mîine toți feciorii bogătanilor s-ar certa cu tații lor... Reforma se face pentru cei săraci...

— Dar nu-i nimeni mai sărac decît mine, scînci Ezechil.

Aşteptă un răspuns, dar acesta nu veni. Atunci buzele i se crispară, avu o tresărire a braţelor, ca şi cum ar fi vrut să se repeadă asupra lui Ardeleanu ; Gligor se sculă încet din bancă şi-şi jucă umerii uriaşi ; dar Ezechil se stăpîni. Îşi băgă mîinile în buzunare şi urmă să se uite drept în ochii lui Ardeleanu, fără să clipească. Văzînd că acesta tace se îndreptă spre uşă, o deschise, se întoarse : Poate... vă mai gîndiţi... poate... şi ieşi. Se duse pînă la lemnărie, se rezemă de peretele de scîndură şi rămase acolo, clătinînd din cap. Se simţea bolnav, secătuit pe dinăuntru : în viaţa lui nu se rugase de nimeni, ceruse şi dacă acel cineva spusese nu, îl călcase în picioare... Nici nu se putea gîndi ; tot timpul se ruga : „Doamne, ajută-mă să-mi ţin firea... să nu... să nu cumva... doamne, nu mă lăsa, doamne". Nici el nu ştia de sta aici, chinuit de pofta de o ţigară, de cît timp sta, cînd o văzu pe Măria ivindu-se după colţul şcolii ; părea nehotărîtă, o dată se întoarse, apoi veni iar, se opri în faţa intrării.

— Da tu ce faci aici ? o chemă el încet, Mărie, fată ! Ea tresări, se sperie şi voi să fugă, dar Ezechil venise lîngă ea, apucînd-o de braţ.

— Tu ce cauţi aici ?

— Pe tine, şopti ea încet. Pe tine, Ezechil.

— Dar ce treabă aveţi cu mine ? se răsti el. Pe urmă, gîndindu-se că poate Găvrilă o trimisese, începu să răsufle ăţîţat.

— Ezechil, spuse fata cu greutate... Vină acasă... Tăicuţa nu-i şi...

— Da unde-i ?

— S-o dus... la Arad, mi se pare.

— După ce ?

— Nu ştiu... Hai acasă...

— Nu mă duc, am treabă...

Ea şopti după un timp :

— Şi eu... am...

— Cu cine ?

— Cu doamna directoare.

— Bine... Treaba ta... Şi deodată toată ura adunată în ziua asta izbucni în el : Să ştii că-l omor... Vin într-o noapte... cu toporul... îl tai în bucăţi. Face pe pocăitul... şi noi... ca robii. Da şi fraţii mei, luzi şi... se lasă... îi

mînă... pe mine nu m-a mîna... îl tai... să știi... Da, să-i spui. Așa să-i spui : „Ezechil a zis ca nu cumva să te întîlnească în drumul lui, că te face una cu pămîntul. Te zdrobește..." să-i spui... Să nu te temi... și dacă te-a bate, să vii să-mi spui mie...

— Tăicuța nu m-o bătut niciodată...

— Poate te bate amu, dacă-i spui și dacă pune mîna pe tine... atunci Dumnezeu să-i fie milostiv... Mărie ! se răsti el, văzînd că fata sta cu ochii în gol și nu-l aude. Nici nu mă asculți ? Tu cu cine ții ? Tu...

— Cu nimeni, Ezechil. Cu nimeni și nimeni nu se ține cu mine...

— Ești o bolundă... Vai de voi, dacă n-oi mai fi eu acasă... că de mine s-o mai temut...

Ușa clasei se deschise, oamenii își strînseră mîinile, George îi conduse pînă la poartă.

— Du-te de aici, șușoti Ezechil. Du-te, n-auzi ? și se luă după ei. Se ascunse în umbra neagră a școlii pătulului, văzu pe Ardeleanu că o ia către primărie, iar pe Mitru și Gligor în jos, în cealaltă parte. Așteptă pînă cînd directorul încuie poarta și dispăru după colțul școlii, sări gardul și o luă la fugă în lungul șoselii, apropiindu-se de cei doi. Îi auzea vorbind încet, potolit, ca doi oameni obosiți. Răsuflă adînc cînd ajunse lîngă ei.

— Bună seară, spuse rugător. Mitre, nu fi mînios pe mine, mă, nu fi mînios. Ți-oi fi feldi... pînă la moarte.

— Omul lu' Dumnezeu, tu nu pricepi că nu se poate ? Cheară așa de rău te-i sfădit cu bătrînul ?

— Îl omor, scrîșni Ezechil. Îl tai.

Gligor își chinuia mintea să găsească o ieșire : n-ar fi vrut să-l supere pe fratele Măriei ; poate că prin el s-ar putea apropia de ea. Spuse, nesigur, dibuindu-și gîndurile :

— Mă Mitre, mă, poate că...

— Nici un poate !

— No, lasă-mă să zic oarece ! Că tu pe mine nu mă lași să vorbesc oarece ! Auzi, da dacă el ne dă o hîrtie pe cum că, dacă moare Găvrilă și-și capătă partea lui, dă înapoi dărabul care...

— Mă, ce deștept ești ! rîse Mitru. Să nu-ți pomnească capul de atîta minte... Da ce, ne jucăm ?

Ezechil îl luă pe Mitru după umeri ; o dată să-l fi strîns, și-i zdrobea oasele ; încercă să rîdă :

— Rău te făcuși, mă ! Da ce ! Îi pămîntul tău ?

— Tocmai de aia, că nu-i ! Calcă-ți și tu pe fire. cere-ți iertare de la taică-tău...

— Tu ți-ai călcat pe fire, cu Cloambeș ? îl întrebă Ezechil, dureros. Ți-ai călcat ?

Descumpănit, Mitru tăcu ; nu-i păsa de necazul celuilalt nici cît negru sub unghie : „Uite colo, crapă de bine și-i trebuie pămîntul altora. Nu-i satură Dumnezeu."

— Nu ești tu prost — zise mai domol — dar nu se poate.

— Nicicum ? Gligor zice...

— Gligor nu știe ce zice...

Ajunseseră în fața crîșmei ; de dinăuntru se auzeau voci, strigăte, ca în fiecare seară în ultima vreme, cînd oamenii simțeau nevoia să se adune, să fie cît mai multă vreme împreună, ca și cum singuri i-ar fi apucat frica.

Brusc, Ezechil îi înhață pe amîndoi de mînă.

— Mă, faceți bine, mă, hai să intrăm oleacă... Plătesc eu... Mă, să bem un vin, ori o pălincă, mă, ori bere, ce-ți vrea voi...

— Hai, zise Gligor. Mi-e sete.

Mitru rîse ascuțit.

— Ezechile, nu mă cumperi cu vinul.

— Nici nu vreau ! spuse celălalt întunecat, clocotind Mă, să bem un vin, mă...

— Haidem, zise Gligor și-l trase pe Mitru : Ce ești așa scorțos, mă ? Nu se poate, nu se poate, dar un vin putem bea...

8

Cînd George coti după colțul școlii, se pomeni piept în piept cu Măria ; fata tremura atît de tare, încît nu era în stare să scoată o vorbă ; își frămînta doar degetele deznădăjduită. În sfîrșit, cu o voce falsă, pe care nu izbutea să și-o stăpînească, zise

— Nu mă mai cunoașteți, dom' director... Eu sînt Măria Ursu, care a fost elevă la dumneavoastră... Nu mă mai cunoașteți...

— Ba da — răspunse el vesel — cum să nu ? Te-am văzut și duminică... Te-ai făcut fată mare, frumoasă... Ce dorești, dragă ? Poftește înăuntru...

— Nu... Nu... spuse ea convulsiv, eu... am venit să... vorbesc numai cu dumneavoastră, dom' director...

Intimidat, George murmură ceva, dar ea îl apucă de mînă și-l trase după colțul școlii. Aici, fără să-i lase o clipă de răgaz, începu să-i povestească întretăiat, ce se petrecuse la ei, astăzi, pe urmă amenințările lui Ezechil. Și-n timp ce vorbea își simțea trupul rece, de sus pînă jos, ca mort, înghețat. Toată ziua auzise de la unu și de la alții numai laude despre Teodorescu; și-l amintea bine și din școală, cînd se temuse de el, dar într-un fel ciudat, tulburător, nici ea nu știa cum, era un om foarte aspru, odată știuse atît de bine la matematică și ei îi zîmbise și o mîngîiase pe cap; fusese fericită toată ziua, povestise lui Găvrilă de zece ori cît de bine a știut și parcă-i era ciudă că nu poate spune nimic altceva, nici ea nu știa ce. Gîndul îi venise pe neașteptate să se ducă la el, să-i ceară ajutorul. Multă vreme nu se va mai putea ascunde; de cîte ori, azi, privirea cenușie și tristă a mamei o scormonise și i se păruse că citește în privirea aceasta că mama a înțeles sau bănuiește ceva. Și acum... după ce s-a spart casa, cînd tata era scos din fire (și-i știa cum macină în el toate necazurile, cît se gîndește la ele, cum nu-l lasă să doarmă), ar fi omorît-o sau, mai rău, nu știa ce i-ar fi făcut... N-avea prietene, fetele n-o puteau suferi, pentru că toți feciorii umblau după ea, era doar frumoasă și bogată — și n-avea pe nimeni căruia să-i ceară un sfat.

George asculta gînditor povestea certei între Gavrilă și Ezechil; în același timp în vocea fetei, șoptită mătăsos în întuneric, era ceva ciudat; nu se simțea bine aici, nu știa ce să facă cu mîna, își aprindea mereu țigara care nu se stingea.

— De ce... l-ați căutat pe tăicuța... atunci cînd... o zis el... nu vă supărați... cînd o zis să nu veniți pe la noi? Eu... să știți, dom' director... tot satul vă laudă ca pe un om sfînt... și toată lumea vă iubește...

— Mă gîndeam — zise George foarte serios, simțindu-se pe un teren mai sigur — să-l rog să fie primar... democrat... Găvrilă îi un democrat, nu știu dacă știi ce înseamnă aceea...

— Știu de la istorie, din clasa a V-a... democrat înseamnă cine-i cu poporul, cum era la Atena, în Grecia și mai erau și aristocrații, adică boierii... Știți... mie... tare mult mi-o plăcut la școală, tare, tare mult... Aș fi vrut să mai învăț... Țineți dumneavoastră minte, dom' director, că mi-ați spus să mă duc la liceu? Și ați vorbit și cu tăicuța,

și el n-o zis nu, numai că a început războiul și dumneavoastră v-ați dus... și altele multe... Da eu, să știți, dom' director, și azi țin toate cărțile de la școală, toate și citesc... Le iau și le citesc de la început, și istoria, și aritmetica...

George n-o putea vedea în întuneric ; își amintea însă o fetiță de doisprezece ani, subțire, frumoasă, inteligentă... Emilia îi povestise (și se străduia acum să-și aducă aminte limpede, dar fără să izbutească) despre o poveste de dragoste între Măria și un flăcău, Petrea Marcului, care fusese omorît într-o noapte, nu se știe de cine, ancheta neajungînd la nici un rezultat.

— Lasă, Mărie... Mulțumesc că ai venit... Să știi, tatăl tău este un om minunat ; dacă ar fi mulți ca el, ar fi bine... O să ne înțelegem noi... O să vin odată la voi, făcîndu-mă că nu știu nimic de supărarea lui... și ai să vezi c-o să ne înțelegem. Nu se poate să nu ne înțelegem noi doi...

— Da, că... sînteți și cam asemănători, să știți...

— Cum ? întrebă el mirat.

— Nu știu... Nu știu, dom' director.

Tăcerea se lăsă între ei : George nu știa ce să mai spună ; de aceea, rîzînd, glumi :

— Spune, Mărioară dragă, pe cînd îți jucăm la nuntă?

— Poate îmi mîncați pomana, spuse ea brusc, cu vocea înăbușită de deznădejde. Pomana, dom' director. Pomana.

Stînjenit, el își aprinse repede o țigară și încercă să-i vadă fața la lumina chibritului : obrazul îngust, fin, era alb ca varul și ochii mari aveau o privire fixă, în gol.

— Nu vorbi prostii, fată, spuse nesigur. Ce-s prostiile astea ?

Ea se strînse lîngă el ; George îi simți pe obraz răsuflarea caldă, proaspătă și apropiată.

— De ce să trăiesc, dom'director ? Mi-s ca o slujnică la tăicuța, mai apoi oi fi la bărbatul pe care mi l-o alege... și mai rău, poate... Petrea, domnul Dumnezeu să-l hodinească... vroia să mă fure... să mergem la oraș. Oriunde... să fim noi doi... Eu n-am fost ca altele... bucuroase... Tăicuța m-o ținut tot în ocol... Numai la școală mi-o plăcut... și acum... am toate cărțile... le citesc... geografia...

Izbucni într-un plîns chinuitor...

— Și acum mi-s grea... Mi-s în a treia lună...

George lăsă țigara să-i cadă. Îi era ciudă pe el însuși, se simțea slab, nevrednic, pentru că nu știa ce să-i spună. „Mai trebuie plătit, tot ce a fost înainte, toată viața liniștită și fără griji, calmul..." Întinse mîna la întîmplare și palma lui nimeri obrazul ud al fetei. Voi să și-o retragă repede, dar Măria se încleștă de degetele lui, le strînse cu putere în mîna ei mică, subțire și bătătorită, apoi, cu o mișcare convulsivă, îi duse mîna la sînul rotund, tînăr...

— Nu mă lăsați, dom' director... Ajutați-mă... Faceți bine... Nu mă lăsați... Nu vreau... nu pot să ajung de rîsul satului... Mai bine mă arunc în fîntînă...

— Nu vorbi prostii, ce-s prostiile astea, de ce spui prostii ? vorbi el repede, fără să-și poată trage mîna. Fata plîngea mereu, acum mai potolit, și-i strîngea mîna la sîn...

— N-am pe nimeni, nu mă lăsați...

George răsuflă adînc.

— N-am să te las, spuse apăsat, ca unui copil. Ai încredere în mine. O să fie bine, ai să vezi, Mărioară. Nu te teme. N-am să te las. Dar, uite, acum nu-ți pot spune nimic, nici eu nu știu... să....

— Să nu-i spuneți nimic la doamna... Vă rog, faceți bine... Dacă-i spuneți... mă arunc... în fîntînă.

— Nu-i spun. Îți făgăduiesc... Mă voi gîndi, și mîine... mîine îți voi spune ce cred că e de făcut... E bine, hai, lasă-mi mîna.

— Unde-mi spuneți ? Că eu nu pot veni aici.

— Uite, spre seară, o să ne întîlnim la pod... doamne, fată dragă, în ce...

Măria îi lăsă mîna.

— Dacă nu vreți, eu...

— Tu, ce tot vorbești ? Mîine. Du-te frumos acasă... Du-te, fii liniștită. Are să fie bine... Noapte bună... Mîine, totul are să fie bine.

După ce ea plecă, rămase în pragul porții, gînditor. Măria Ursu ar fi trebuit să urmeze la școala normală, să fie învățătoare... Mitru Moț ar fi putut fi... Și el însuși, oarecum prin ei, sau, cine știe...

Zvonurile satului se stinseseră ; cîte un cîine mai hămăia din pricina urîtului. George nu putea gîndi acum nimic, îi treceau prin minte frînturi de cuvinte și ele îl îmbătau,

ciudat : dacă oamenii, înțelegerea... bucuria... Atunci cînd oamenii...

Încuie poarta și veni în bucătărie. Sub lampa de petrol Emilia citea *Manifestul comunist*, și cînd îi văzu capul frumos, cu părul negru, strălucitor, aplecat asupra filelor, contractarea atentă a buzelor, genele lungi, zbătîndu-se încet, își simți ochii umezindu-se. Veni încet lîngă ea și-i puse mîna pe umărul rotund.

— Nu ți-e foame ? Îl întrebă Emilia. E foarte interesant ce scrie aici, nespus de interesant. Marx a fost un om foarte mare.

George dădu din cap, apoi, pe neașteptate, se aplecă și o sărută pe obraz.

9

În crîșmă era o fumărie acră și deasă ; cînd se deschidea ușa, fumul se mai risipea și se ivea obrazul rotund, roșu al lui Laboș, care nu mai prididea să umple ieguțele cu pălincă. În capul unei mese lungi, slinoase, Pavăl Bitușea răgușise de atîta cuvîntat ; se cam afumase și simțea că arde sîngele în el ; tocmai povestea că însăși maiestatea-sa regele Mihăiță e cam comunist de felul lui și ar fi fost chiar mai demult, dar l-au sfătuit rău mă-sa și unchiu-său. Alături de el, Milionu se răstea din vreme în vreme la feciorul său, tobosarul satului, porunc indu-i să-i mai aducă pălincă.

— Îi cam moale, se plîngea... Nu mă ascultă, de leneș ce-i. Numai să bată pielea aia de cine îi place, rușine... Bate de un milion de ori pe zi și nu se satură !

În sfîrșit, Culcușea, ai cărui pistrui străluceau, ajunse și el la vorbă și strigă :

— Așa să știți, ca eu îl cunosc pe baron, pe Papp Romulus ! Îi un domn mare, cum se uită la tine, te și înghează... După cum am auzit eu, Papp Romulus ar fi fost drăguțul Mariei Tereziei, împărăteasa curvă. Ea l-o făcut domn, baron, ca mulțumită.

— Nu vorbi luzii, te-ai îmbătat ! strigă cineva. Maria Terezia a fost împărăteasă în vechime...

— N-o, că Papp Romulus îi deodată cu tine ! Ați făcut împreună șapte clase, nu ?

Ezechil căpătase cu greu, pe datorie, trei kile de vin (avea încă vreo douăzeci și două, trecute la catastiful

fără greș al Lăboșoaiei) ; îi îmbia pe ceilalți să bea, dar nu știa de ce. Pricepuse de la început că nu se poate ce vrea el ; se încăpățînă prostește și, de fiecare dată cînd îi umplea paharul, căuta slugarnic privirile lui Mitru. Acesta nu mai putu răbda de la o vreme și, aplecîndu-se spre urechea lui (deși nu era nevoie, tot satul aflase că Gavrila Ursului își gonise feciorul de acasă și l-a blestemat ca pe șerpi), îi spuse :

— Omule, nu te zdrumica degeaba... mă, ție nu ți-o fost rău la tată-tău, mă. Aveți de toate. Știți voi ce e nia foamea, mă Ezechile ? Mi-i și ciudă pe tine, mă. Alții se întind... Eu mînc zeamă de urzici...

— Minți ! Azi ți-o adus muierea rață !

Mitru roși de plăcere. Va să zică se aflase : atunci nu era rău. Dar văzînd obrazul necăjit și urît din fața lui, spuse zîmbind :

— Și-o vîndut muierea rochia neagră... care i-am furat-o din tîrg, mă... Ce știi tu ?

— Dar tu ce știi ? Voi ce știți ? Nu-i dreptate pe lume. Cînd pentru unii-i bine, cînd pentru alții... Mereți în mumele voastre.

Ce să-i spună ? Că turba de dorință să aibă o femeie a lui, una tînără (și numai gîndul acesta făcea să i se umfle vinele de la tîmple), albă, supusă, să-l încolăcească noaptea cu mîinile și cu picioarele... Că nu mai putea, că fugeau toate de el, și trebuia să se mulțumească, atunci cînd nu mai putea, cu o văduvă stricată, la care veneau și alții o sută, și chiar aia-și bătea joc de el, îl gonea cînd n-avea bani. Și nici asta, dar ar fi vrut să fie la casa lui, să nu se căciulească în fața nimănui, să nu fie silit să se ducă la templu, unde să-l vadă pe frate-său Solomon, frumos ca o icoană, cîntînd la armoniu, de plîngeau fetele ascultîndu-l... Îl privi pe Mitru cu scîrbă și-i umplu paharul.

— Bea, mă. Să bem, mă. Și Gligor, cîne și el. Îl știa că umblă cu limba scoasă după soră-sa și uite, nici o vorbă bună nu pune.

— Beți, mă ! se răsti el deodată cu vocea lui veche și cu privirea rea. Beți, umflați-vă. Da să nu care cumva... Tăcu.

Mitru se ridică atunci în picioare.

— Uite, Ezechile... Ce-am băut plătesc eu, mîne. N-am trebuință de vinul tău. Dacă te gîndești bine, îi vedea

că n-ai nici o dreptate. Bună sara, mă duc acasă. Bună sara, la toată lumea! strigă, rotind o privire încruntată.

— Bună sara... să trăiești... bună sara...

— Eu mai stau, zise Gligor. Las', că plătesc eu... Ocoli masa și veni lîngă Ezechil, trecîndu-i brațul după gît: Mă feldi, fii și tu mai blînd.

— Taci și-mi dă pace! se răsti Ezechil. Și Gligor nu mai îndrăzni să-i spună nimic; începu să umple el paharele.

Pe la miezul nopții, cînd toată lumea răgușise și numai Pavăl, neobosit, îngîna o frîntură de cîntec, se ivi Picu: venise să audă ce se mai vorbește. Își luă o jumătate de chil și bău însetat. Culcușea, lîngă care se așezase, îl înghionti.

— Da unde fuseși, mă? Că nu te-o văzut nimeni... Ai auzit ce-i în sat?

— Da, mă, auzii. Vă-mbulziți la pomană, ca porcii la valău. Vorbise tare, să-l audă calicii: „Uite-i cum se umflă în pene, pe nimica toată. O să pupe un... nu pămînt". Îi veni să rîdă și se gîndi cît ar fi fost de bucuros dacă le-ar fi putut spune că pămîntul pe care-l doresc o să fie al lui, tot, sau măcar jumătate.

— Ce pomană? se supără Pavăl. Pomană-i cînd îți dă cineva, nu cînd iei singur...

— Atunci îi hoție... Păi, dacă-ți place mai mult să fii hoț decît cerșetor, treaba ta. Și auzi, mă Pavăle — spuse, începînd să se roșească — știi ce-ți căpăta voi? Asta! și-i arătă degetul mare, petrecut între alte două degete. Uite-o, vezi?

— Da de ce zici așa? întrebă Pavăl încet, destul de speriat. Era cam fricos și mai ales cu Picu n-ar fi vrut să se încurce.

— Apoi nu mi-i voie cum să zic? Mi-i porunci tu cum să zic? Ha? Sări în picioare și se îndreptă spre Pavăl: Tu mi-i porunci? Voi, mă? Ia du-te tu acasă!

Se auzi un tîrșîit de scaune, apoi nimic.

— Ce-ai zis? întrebă cu voce tremurătoare Pavăl. Încerca să-și deschidă briceagul în buzunar, dar nu izbutea.

— Să te duci acasă! Marș!

— No, lasă-te mai moale, nu te întrece, se sculă Culcușea. Nu-i crîșma ta.

— Du-te *tu* acasă! strigă Pavăl, văzînd că sînt cîțiva care-i țin partea. Îți pare rău pe noi?

Picu întinse mîna, îl prinse de piept și-l trase pînă în mijlocul crîșmei.

— Stai, mă Picule ! mugi Laboș, și-și suflecă mînecile.

— Mă impilitule ! rîse Picu. Îl smuci pe Pavăl încoace și-ncolo, apoi îi dădu un brînci în piept. Pavăl se izbi cu spatele de tejghea. Înhață o sticlă de sifon și, cu ea ridicată, se repezi asupra lui Picu.

— Stai, că te învăț eu, ofticosule !

Dar nu lovi, deoarece Picu începu să rîdă cu hohote, plesnindu-se cu palmele pe coapse.

— Te-ai supărat ? Nu vezi că m-am mîncat cu tine ? Păi, crezi tu că nu-mi pare mie bine că capătă luncanii pămînt ? Păi, și eu trebuie să capăt, că fusei pe frunt... Mi-o mîncat plămînii fruntu, mă... Mi-s învălit...

Nedumerit, Pavăl stătea cu sticla în mîna ridicată, dar celălalt rîdea vesel și-i făcea cu ochiul.

— Am vrut să văd, mă, că sînteți și voi oameni, nu cîrpe... Bravo, Pavăle, să trăiești !

— Căpătăm un drac, noi, nu pămînt, zise atunci Ezechil fără să se întoarcă, uitîndu-se mereu la Gligor. Numai comoniștii capătă...

Picu se întoarse :

— A, tu ești, mă ? Am auzit că te-ai sfădit cu taică-tău.

— M-am. Și ce-ți pasă ?

— Să te rogi de iertare, mă, auzi ?

— Taci, Picule, nu mă năcăji, că eu, dacă pun mîna pe o sticlă, nu rămîn cu ea către ceriuri !...

— Ești un prost, mă. Ce-ai băut ?

— Trei kile.

— Le plătesc eu... Na, mă Laboș, aruncă el o hîrtie pe tejgheaua udă. Și hai cu mine, Ezechil. Hai, mă... Hai, că te împac eu. Fără să-i lase timp să zică nu, îl trase afară din crîșmă.

În urma lor, nedumeriți, oamenii tăcură multă vreme.

— Cred că i s-o fi suit oftica la creiere, zise Milionu într-un tîrziu.

10

Mitru își strecură mîna sub trupul cald al Floriței. Femeia, care adormise, se trezi și răsuflă adînc.

— N-am somn, mărturisi el, rușinat că o deșteptase. Mă bat gîndurile.

— Vezi să nu te bolunzești, șopti ea.

— Nu te teme. Noi plugarii am trăit în mare prostie. De aceea or făcut ce-or vrut cu noi. Amu, musai să căpătăm pământ, să putem trăi ca oamenii. Că, dacă ești sărac, ți-e rușine și de tine. Or, acuma a fi dreptate. Și eu m-oi bate pentru dreptate, în sînul partidului nostru, cel comunist.

— Tu-i face cum crezi de cuviință. Ești bărbat și știi mai bine.

— Da, îi drept. Dar îți spun să știi ce feluri de gînduri mă bat. Eu, Floriță, nu vreau să mă mai căciulesc în fața nimănui, că nu-i asta firea mea. Firea mea îi alta, care tu poate că știi. La vară, din grîul de pe pămîntul directorului, ne-om lua plug și o vacă. Că din pămînt nu doresc să vînd. Și cui aș putea eu vinde ? Lu' Cloambeș ? Auzi, să nu uit : tu cum gîndești cu mintea ta, ar fi bun de primar Găvrila Ursului ?

— Nu știu, Mitre, șopti ea speriată. Vezi să nu-l trezești pe Fănică... Barem să doarmă...

— Adică, nici ție nu-ți place. Ei, dară politica îi altfel. Nu face omu numa ce-i place, ci și altele, care nu-i plac, da trebuiește să le facă. Politica îi așa. Că de aceea se adună oamenii într-un partid, să fie mai mulți, altfel fiecare ar face partidul lui și s-ar omorî oamenii pentru un pahar de apă. No, dară acuma dacă Găvrilă îi primar și face ce zicem noi, oamenii or zice : „Nu-s comoniștii chiar cei de pe urmă, dacă și Găvrilă îi cu ei". Precepi ?

— Precep. Doamne, ține-l pe don' director, că mult bine ne-o știut face... Și, doamne, dă să fie cum zici tu... Auzi, tresări ea deodată.

Afară cineva bătea în poartă și striga :

— Mitreee ! Mă, dormi, mă ?

Mitru își trase repede nădragii și ieși.

— Care-i ?

— Eu, feldi dragă, eu, mă, Picu. Fusei azi la oraș cu niște treburi de-ale mele... Nici n-am auzit ce-i prin sat...

Mitru se sili să străpungă întunericul, bănuitor.

— Da, dragă ! strigă Picu. La ce literă ați ajuns azi cu înscrierile ? N-ați trecut de „M", de Marchiș adică.

— Da ce te privește ? întrebă Mitru rece.

— No, de ce ? Eu n-am fost cătană ? Îmi mîncă războiul sănătatea, mi-or înghețat amîndoi plămînii la Cotu Donului, că dracu m-o pus să fug, să nu mă dau

prins odată cu alții. Pricepi, tu ? Gîndesc că, dacă ați trecut de „M", nu m-ați uitat.

Mitru se înfurie : așadar s-au vorbit. Întîi Ezechil, acuma ăsta. Bogatul nu-i sătul niciodată, ca porcul.

— Îți trebuiește pămînt ? întrebă curios.

— Da.

— Ce să faci cu el ? Să-l duci în groapă la toamnă ?

Picu se rezemă de ușorul porții, ca să-i arate că nu se lasă, că are vreme.

— Am fost pe front, zise încăpățînat.

— Și ? Și Antonescu o fost. Pămîntu-i pentru săraci.

— Că mare te ții !

— Tu ai peste douăzeci și cinci de iugăre...

— Și ? Îs ale tale ? Am fost pe front, pricepe, nu te fă mai prost decît ești...

— Du-te și te culcă, Picule. Nu mă fă prost.

Picu începu să chicotească.

— De ce te pui rău cu mine, Mitrule ? Fii cuminte, mă, nu te pune rău cu mine, tu-ți dumnezeii mă-ti...

— Mă, nu-ți răci gura, că mi-i somn... Du-te acasă !

— Mitre, cu binele, ascultă-mă. Că cînd îi ajunge acolo de să te uiți la pămînt dintr-o creangă de pom, n-a fi bine...

Mitru îi apucă umărul, îl răsuci și-i dădu un brînci pînă în mijlocul uliței. Pînă să se dezmeticească Picu, poarta clănțăni sec.

Se repezi, bătu, strigă :

— Hai, mă, că mai am două vorbe ! Să nu-ți pară rău!

Dar nu-i răspunse nimeni. O luă spre capătul uliței, unde-l aștepta Ezechil. O să-i placă de Ezechil domnului comandant, de bună seamă. Patru oameni pune jos cu o singură mînă.

— Cine-a fost ? întrebă în șoaptă Floriția, cînd Mitru se urcă în iesle, alături de ea.

— Ah, nimeni. Picu. Beat. Vai de el. Ultimul om...

Floriția aștepta multă vreme ca el să-i spună mai departe gîndurile lui, dar Mitru tăcea. Cloambeș, Picu, Laboș, Marcu Petrii Simii, Găvrila Ursului... De ce erau ei altfel de oameni ; parcă nici nu erau oameni, ci Dumnezeu știe ce. Dintre toți, pe Cloambeș știa că nu-l va ierta pînă la mormînt, dar parcă ceilalți erau mai buni ? Stătu așa multă vreme, cu ochii în tavanul găurit, prin care se vedea, departe, sus, o stea verzuie și rotundă, ca un ochi de găină.

CAPITOLUL VIII

1

Lui Suslănescu nu-i venea să iasă din pat, deși își spunea că trebuie să fie tîrziu și va face impresie proastă asupra lui Cordiș, lenevind. Nu izbutea să se încălzească sub plapuma subțire, murdară, mirosind acru a trup străin ; afară era o dimineață cenușie, friguroasă, neliniștitoare. Azi-noapte băuse mult, și acum îi era foame și greață în același timp și ar fi vrut să nu-și aducă aminte de tot ce făcuse la beție ; se mira de căldura interioară pe care-o simțise, ca pe-o binefacere nemeritată, alături de oamenii aceștia grosolani, cu porecle ciudate : adevărul era că la un moment dat ar fi vrut să-i îmbrățișeze pe toți, pe rînd, cu un fel de umilință ; asta îl ridicase în propriii lui ochi, ca și cum și-ar fi descoperit pe neașteptate o noblețe necunoscută. Și în același timp se temuse ca nu cumva vreunul din ei să simtă adevărul : că el încearcă doar să se apropie, că vine de departe, și că totul nu e decît un teatru, jucat cu ultima sinceritate, cu ultima deznădejde.

Se sculă și rămase așezat pe marginea patului, strîngîndu-și la piept pijamaua veche, fără nasturi, clănțănind din dinți. Își căută pe pipăite pantofii, dar nu-i găsi. Odaia era lungă, nepodită, masa plină cu sticle goale și resturi sleite de mîncare, ferestrele mici și pistruiate, perdelele gălbui, mîncate de molii. „Aștia nu-mi dau nimic de mîncare ? se întrebă iritat, în timp ce se îmbrăca. Ei, drăcie !“

Ieși în curtea înmuiată de ploaie, plină de ierburi și buruieni, și se învîrti nehotărît, pînă cînd auzi glasul răgușit și stins al lui Cordiș, venind dintr-un fel de gheretă de lemn ; se îndreptă într-acolo, dar nu intră, deoarece auzi că se vorbea despre el.

— Spune, poți să spui ? Așa că-ți place de el ? Vă știu eu cum sînteți voi, muierile... cum vedeți un domn,

pe loc vi se aprinde... Ei, Silvie, Silvie, slabă muiere ești tu, dacă uiți cine ai fost și ce-am făcut eu din tine...

— De ce l-ai adus în casă ? Eu l-am adus ? Că avem tare mult loc să mai bagi un străin, cine știe cine îi, ce hoț — și tu de ce l-ai adus ? Și eu să-l hrănesc pe degeaba, să mă spetesc să-i fac mîncări bune, că-i domn, cu mațe subțiri...

Încremenit, Suslănescu veni mai aproape de bucătăria de vară ; se lipi de o grămadă de lemne. De aici îi putea vedea pe amîndoi. Cordiș, legat la cap cu un prosop ud, stătea pe un scăunel cu trei picioare și-și apăsa palmele pe stomac ; nevastă-sa bătea niște ouă într-o farfurie. Avea un obraz lătăreț, șters, și brațele goale îi erau roșii-vineții, ca opărite.

— Nu te prefface, fie-ți rușine că te prefaci, urmă Cordiș, cu o voce egală, răutăcioasă. Gata ouăle acelea, că mă doare burta și capul, nu vezi ? Lasă, că știu eu. Te-am văzut asară cum îți curgeau ochii după el, curge-ți-ar amîndoi, că și mă-ta n-o fost mai bună decît tine, vai și amar în ce familie m-am băgat !

— Dă-mi lingura aceea !

— Na !... Poate v-ați și vorbit ? Cînd eu voi fi la datorie, să vă băgați în patul meu amîndoi... Domn îți trebuie ție ! Și ce ? Îi mai deștept ca mine ? No, fă bine, spune : îi mai deștept ?

— Acuma îi gata mîncarea, Cordișel...

— Schimbi vorba ? începu să rîdă el, ascuțit. Nu-ți place că-ți citesc gîndurile ? Te rușinezi de gîndurile tale ? N-o, dacă vrei să știi, l-am adus ca să te ispitesc. Să văd, avea-vei obrazul de gudă, că cheară supt ochii mei să mă rușinezi cu el ? Crezi că nu știu că ai trăit și cu alții ? Vrei să ți-i înșir ?

— Înșiră-i, spuse ea, liniștită.

— Ei, iaca că nu vreau.

— Gătatu-s-or înscrierile acelea, să te duci la școală, că m-ai amețit de cap ? întrebă ea, așternind un ștergar murdar pe colțul mesei. Hai, și umple-te... Și pe Suslănescu ăsta să nu-l mai văd la noi, m-ai auzit ? Să-i spui să se ducă...

— Acuma pot să-i spun, după ce ați pus la cale cînd și unde să vă întîlniți, mormăi Cordiș cu gura plină. Ai, că bune-s ouăle astea. Nu-i prost Dumnezeu... Ce de lucruri minunate a făcut pe pămînt... Găini, ouă și alte chestii...

— Mîncă încet, nu te grăbi, că iară te-a durea burta. Auzi, Cordiș, crezi tu că, dacă ies țăraniștii la alegeri, te face director ?

— No, că l-a face pe Suslănescu ! Poți ști că mă face...

Uluit, Suslănescu nu știa cum să se ducă de acolo, ca nu cumva să-l vadă și să știe că i-a auzit. Îi venea să rîdă și să plîngă, dar mai ales îi era atît de foame că amețise. Se depărtă pe furiș, incapabil să se gîndească ce-ar fi de făcut. Plecase de la Teodorescu într-un moment de prostie, de exaltare și acum nu știa cum să se descurce, nu înțelegea nimic. Azi-noapte, Cordiș îl sărutase tot timpul, îl numise „Sandule, frate scump", și, dintr-o dată...

— Bună dimineața și sănătate bună să deie Dumnezeu, auzi în spatele lui vocea plăcută, binevoitoare a lui Găvrila Ursului. Se întoarse bucuros, îi strînse mîna și voi să-l întrebe ceva, nici el nu știa ce, numai să scape de impresia de absurd și uluială, dar Găvrilă nu-i lăsă timp. Unde-i domnul Cordiș ?

— Acolo, făcu un semn Suslănescu spre ghereta de scînduri.

— No, poftiți, vă rog, și dumneavoastră, că avem de vorbit lucruri serioase.

Intrară amîndoi. Cordiș îngînă ceva, cu gura plină, morocănos, dar nevasta îi pofti :

— Veniți și mîncați cu noi.

— Mulțumesc, spuse Suslănescu repede și se așează alături de Cordiș, dar ea nu-l servi cu nimic ; îi îmbiase numai după datină.

— No, ce-i, bace Găvrilă ? Și ce te îmbrăcași de duminică, pe o vreme ca asta ? se miră Cordiș.

— Am fost plecat din sat, acuma venii, domnule învățător. Am venit cu lucruri serioase.

— Apoi, dumneata ești totdeauna serios. Muiere, da niște ceapă-cepșoară nu-i ? Eh, cum ai dormit, mă Suslănescule ? Bine, cc ? Mai bine decît la ăla, la... dă-l în mîțe !

— Da, excelent, spuse Suslănescu cu gura plină de salivă.

— Ei, ce pot eu să-ți fac atunci ? rîse gros și mulțumit Cordiș. Să mă bucur, àsta pot... Mai dă-mi ceva, muiere, că parcă mi-s surpat pe dinlăuntru... Și, zi, bace Găvrilă...

— Vin de la hodaie, de la domnul baron, spuse calm Gavrilă. Am vorbit cu dumia-sa, multe toate.

— Ei ! se miră Cordiș. Ei, ei ! Dă-mi apă, Silvie... Mi-e sete.

— Domnul baron ne poftește la dumia-sa după-amiază... Să stăm de vorbă. Se face mare manifestație, poate mîine ori poimîne, cum om hotărî noi. Se întoarse spre Suslănescu : Domnul baron a auzit și de dumevoastă și s-a bucurat că sînteți aici. O zis că trimite mașina, automobila după dumevoastă... cam pe la cinci, așa către seară.

— Numai după el ? întrebă Cordiș, posomorîndu-se brusc.

— Nu, și după dumneavoastă... Noi, Picu, eu, Marcu, om mere cu căruțele...

— Să-mi calci hainele cele negre, spuse Cordiș și rîgîi, mulțumit. Așa se schimbă chestia.

Găvrilă era palid, cu cearcăne adînci și albăstrii sub ochi ; Suslănescu se simți din nou atras spre el și-i zîmbi ; ar fi vrut să-i ceară ceva, o țigară, deși avea un pachet plin în buzunar și știa că Găvrilă nu fumează.

Cordiș se ridică, își șterse buzele unsuroase.

— No, mă duc să mă întind două minuturi, că altfel mă apucă stomacul și nu mai sînt bun de nimic. Bace Găvrilă, fii bun și vină cu mine, că am să-ți spun niște lucruri, numai dumitale... Îl luă de braț și-l trase afară din bucătărie. Nevastă-sa începu să spele vasele, fără să arunce nici o privire lui Suslănescu ; acesta, stingherit, bătea cu degetele în tăblia jegoasă a mesei, uitîndu-se în tavan ; căuta să nu vadă mîinile ei mari, roșii, care-l făceau să se scuture de un fior ciudat. Pe urmă se hotărî :

— Stimată doamnă... aș dori să punem la punct unele lucruri, nu-i așa, deoarece atunci cînd oamenii...

Ea se întoarse o clipă și-i aruncă o privire fără expresie, apoi își văzu mai departe de treabă.

— Sînt recunoscător domnului Cordiș că m-a invitat să stau la dumneavoastră... nu-i așa, nu puteam rămîne în casa unui om ale cărui convingeri politice nu le împărtășesc, și împotriva căruia va trebui să desfășor, alături de domnul Cordiș, o luptă politică...

Își aduna cuvintele cu atîta greutate, încît începu să transpire ; tresări speriat cînd ea îi puse înainte o farfurie plină cu lapte și pîine dumicată și-i spuse repede, gîfîind :

— Hai, mîncă repede, să nu te vadă.

Cu un gest indignat, Suslănescu împinse farfuria, gata s-o arunce de pe masă.

— Dar, stimată doamnă, nu e vorba de așa ceva! Pentru Dumnezeu, sper că nu vreți să-mi dați pomană! Sînt profesor, doamnă, am leafă, am ceva bani... Vă rog, să stabilim împreună cît să vă dau pe lună ca să... în sfîrșit...

Ea îl privi mirată : avea ochii gălbui, ca pisicile.

— A! așa nu se poate... Adică, vorbește dumneata cu Cordiș... poate vă înțelegeți... Hai, mîncă laptele...

— Mersi! strigă el și ieși furios.

Cordiș era la poartă, unde-l condusese pe Găvrilă și-i strîngea mîna, apoi ieși după el și-l urmări multă vreme cu privirea.

— Știi tu, Suslănescule, ce cap are țăranul ăsta? se întoarse în sfîrșit. Grozav! Brr, se zgribuli, cum s-a stricat și vremea asta, bat-o Dumnezeu... Nu-i bine pentru semănături.

Suslănescu simți o dorință nebună să se repeadă la el și să-l ia la pumni, pe neașteptate, să-l doboare în noroi și apoi să-i spună : „Da, ai dreptate, e ceva cu vremea, nu-i în regulă". Se apropie de Cordiș cu un zîmbet silit și-l luă de braț. Îi spuse și lui, ca nevestei, cît era de mulțumit că stă la ei, ce bine se simțea, mai ales că de acuma înainte vor lupta împreună și-i propuse să rezolve problemele bănești, masa, locuința.

— Da ce nevoie ai? se miră Cordiș. Stai cît vrei, ți-a cerut cineva ceva? Mă supăr, mă... ce dracu! Dormi la mine, mănînci la mine, lasă, ai să găsești tu cum să te revanșezi, n-am eu grija asta... Să-i spui nevestei ce vrei să mănînci dimineața, la prînz, seara, poate ai și tu gusturile tale, și ea-ți face. Suslănescule dragă, să știi că mă jignești dacă insiști cu banii... Nu știi tu cum e la țară? Se găsesc de-toate... E, acolo un pui, o slăninuță... Îl bătu pe braț prietenește. Iar diseară, la domnul Papp... Știi tu ce vinuri are? Prima. Mi-a povestit, nu-i mai mult de două săptămîni, un tip, medic de felul lui, că a fost odată și el invitat și... ce să-ți spun?... Auzi tu — zise pe neașteptate — ce-ar fi să te duci la școală să vezi ce se mai petrece? Or fi terminat cu înscrierile alea? Știi, pe urmă ne așezăm noi doi și facem un raport la inspectorat, de să-i meargă fulgii... să vezi că din afacerea asta ne alegem eu cu direcția școlii și tu, că ești cu școală mai multă, cu un post *ceva*, poate chiar inspector școlar... Nu ți-ar plăcea?

— Nu-i vorba de asta, dădu din mînă Suslănescu, plictisit.

— E, să știi că mă supăr... Du-te, dragă, du-te pe la școală. Eu mă întind puțin, să-mi adun gîndurile... Servus.

Se trezi pe uliță, chinuit de foame și de frig. Sub cerul apropiat, spălăcit și dușmănos, satul era urît, sărac și necunoscut; plimbarea lui, fără țel, îi apăru simbolică. În fond, n-avea ce căuta aici și nu-l interesa nimic, pămîntul, oamenii, socotelile lor încîlcite. Matahala aia de mecanic comunist avusese dreptate: numai de frică a venit aici, și-a părăsit cărțile, orașul, obișnuințele. Îi era dor de un manual gros, franțuzesc, cu pagini mătăsoase și ușor prăfuite, de căldură, de intimitate, de o femeie. Ar fi mai bine să se lase în voia primului impuls, să se întoarcă la oraș; poate, așa cum îi era obiceiul nenorocit, exagerase „primejdia" în care se găsea. Ce-ar fi să vorbească deschis cu Ardeleanu? El era un practician, nu un fanatic și un refulat politic și social ca Teodorescu. Alcătui, la iuțeală, un mic discurs posibil: „Domnule Ardeleanu, situația stă așa. Eu sînt vinovat față de mișcarea de stînga prin faptul că înainte de 23 August am scris o serie de articole în care credeam sau nu credeam, asta n-are nici o importanță. Ziarele în care au apărut sînt și așa puse la index, așa că ideile mele nu pot primejdui activitatea dumneavoastră, cu care eu pot sau nu pot fi de acord în forul meu intim, dar împotriva căreia mă angajez să nu duc nici o acțiune prin scris sau viu grai. Dealtfel, erau niște măgării, scrise cea mai mare parte în stare de beție și asezonate de bunul-gust stilistic al lui Vîslan. Știu că, la un moment dat, aș putea avea neplăceri din pricina lor, mai ales dacă veți pune mîna pe putere, ceea ce poate să se întîmple sau să nu se întîmple. Prin ce aș putea să mă răscumpăr? Sînt un om cu o oarecare cultură, în fine, cu un oarecare prestigiu, sînt gata să vă fac orice serviciu, evident... pînă la limita principiilor mele etice... (Care limită? Cea de sus, sau cea de jos? ar putea fi întrebat. El se gîndea însă ca nu cumva să i se ceară să devină delator, sau așa ceva.) Să vă mai spun ceva, domnule Ardeleanu: eu sînt un om slab. Foarte slab. Nu mă pot schimba. E o chestie de glande, de educație, de ereditate, în sfîrșit de mulți factori asupra cărora nu se mai poate acționa. În fond, dacă nu sînt antrenat *personal*, înțeleg prin asta

integritatea mea fizică... cariera mea, pe care dacă o pierd pot să mă sinucid, deoarece nu sînt în stare să fac nimic altceva... eu am o capacitate impresionantă de adaptare la orice idee, pot să mă entuziasmez sincer, pot chiar să cred în ea. Nu vreau însă și nu pot să acționez. Asta e tot, domnule Ardeleanu. Te rog să ici legătura cu șefii dumitale, să le expui acest caz și să-mi dai un răspuns."

Evident că asta era soluția cea mai simplă, dar, ca de obicei, îi era imposibil s-o aleagă. Simplă ? Poate, pentru moment. Complicațiile s-ar ivi după aceea cu duiumul... Nu există partid politic cinic la modul absolut, cu care să poți trata comercial : asta dau, asta cer, mai lăsați voi, mai las eu, și pe urmă facem un contract pe care nici una dintre părți nu are dreptul să-l modifice sau să-l calce. Mai există iluziile lirice necesare, da, mitizarea necesității și toate dramele care decurg din asta...

Prin fața școlii, unde oamenii se îngrămădeau gălăgioși, citind un fel de afiș pus pe poartă, trecu repede, raspunzînd mecanic la saluturi.

Dincolo de primărie, vîntul rece și umed care sufla peste pustă îl îmbrăcă într-o cămașă înghețată ; părul aspru, netuns, i se ridică, dureros, în creștetul capului, pantalonii începură să-i fîlfîie în jurul picioarelor subțiri ; nu se întoarse, urcă pînă la podul sub care Teuzul umflat, cafeniu, bolborosea mîlos. De aici, nimic nu agață privirea pe pusta cenușie ; dincolo de imașul comunal, pe care păsteau vacile, ogoare negre, proaspăt arate ; avea impresia că, dacă ar putea să ajungă pînă acolo, pămîntul l-ar înghiți ca o mlaștină ticăloasă... România... Asta era adevărata ei semnificație, bucăți de pămînt negru, priveliști sterpe. Tot ce era frumos era inutil : munții, marea... Rezemat de balustrada șubredă a podului, privi apa murdară, pînă cînd ameți. Ar fi vrut ceva care să-l lege în mod permanent, cîteva valori — altele decît cele pe care le știuse pînă acum — ceva trainic și brutal ca o dorință, ca o obsesie ; or, în el nu era nimic din toate astea, ci numai cîteva concesii făcute cărnii, educației sau prejudecăților...

Vîntul șuiera încet, încrețea urît fața apei, îl străpungea ca un sfredel. „Mi-e milă de mine, șopti, și-i veni să rîdă. Ei și ? Dacă i-ar fi altcuiva milă de mine, lucrurile s-ar schimba pentru puțin timp. Pe urmă aș avea nevoie să mă respecte cineva, pe urmă să se teamă de mine, pe urmă ca alții să simtă că le sînt indispensabil ca aerul,

ca apa. Ca pămîntul. Cei care vor pămînt sînt că Teodorescu le e necesar și cînd el o să-și dea seama de asta, va fi absolvit de tot ceea ce el consideră ca o vină față de oameni."

Coborî de pe pod și porni de-a lungul digului, privind absent cîmpia sură ; totul era monoton, amărît, minor, și se plictisi curînd. Se hotărî să se ducă la crîșmă, să vadă dacă nu cumva va putea să mănînce acolo. Ar fi dorit un pui rumen, cu mujdei de usturoi, un vin acrișor și un țigan bătrîn să-i cînte la ureche și descoperi, uimit, că asta nu era deloc imposibil ; trebuia să se ducă doar pînă acolo, să ceară și să plătească. Crîșmarul — omul acela gras, cu mustață patriarhală — îi va zîmbi, se va foi în jurul lui și, cu un pic de bunăvoință, el își va putea închipui că toate astea nu se fac pentru cîteva sute de lei.

O luă pe o ulicioară îngustă, spre șosea, cînd îi văzu pe Teodorescu și pe Găvrila Ursului stînd pe o bancă în fața unei case mari, arătoase, împrejmuită cu salcîmi. George purta o manta militară cu gulerul ridicat, părea gînditor și bătrîn.

2

— Îmi dați voie să stau o clipă lîngă dumneavoastră ? Am fost să mă plimb, dar e frig, spuse Suslănescu, surizînd politicos.

— Poftiți, dragă domnule profesor, zise Găvrilă și Suslănescu avu impresia că bătrînul e foarte bucuros de sosirea lui.

— Ce mai faci ? se interesă George, absent.

— Nimic. Aștept.

— Îi vremea urîtă, clătină din cap Găvrilă. Nu-i bună...

— Pentru recoltă, știu, îmi dau seama de asta. Dar poate dă Dumnezeu și se schimbă. Pînă azi a fost doar atît de frumos, de primăvăratic...

George tuși, apoi se ridică de pe bancă.

— Îmi pare rău, bace Găvrilă, că nu ne-am înțeles. Am crezut că dumneata o să mă înțelegi.

— Poate că nu mă ajută mintea, dom' director...

— Nu mintea, bace Găvrilă, altceva... Pînă la urmă, ai să vii la vorbele mele...

— Nu-mi vine a crede, dom' director. Să deie Dumnezeu, cum a zis și domnul profesor, să nu fie cum cred eu, să fie altfel.

— Cum să fie ?

— Bine...

— Ei, am plecat, bace Găvrilă... Bună ziua, Suslănescule.

— Vin cu dumneata, dacă nu te deranjează. La revedere, domnule Ursu.

— Mereți sănătoși, domnilor...

Găvrilă intră repede în curte și trase zăvorul cu zgomot. Abia acum Suslănescu se gîndi că poate a făcut o prostie : ce va crede despre el Găvrilă, cînd după-masă urmau să se ducă la baron ? Să nu-și închipuie cumva că e „agentul" lui Teodorescu... Lucrul i-ar fi fost neplăcut. Teodorescu mergea grăbit, cu capul în pămînt, ca și cum ar fi fost singur ; asta-l făcu pe Suslănescu să zîmbească ironic : în fond, George nu era cu nimic deosebit de el și acum se mira că fusese un timp, foarte scurt dealtfel, în care pusese atîta cont pe prețuirea lui.

— Ei, cum v-a primit Găvrilă ? Nu v-a gonit cu flăcăii, așa cum se lăudase ?

— Vezi că nu, răspunse George încet. E un om foarte...

Nu găsi cuvîntul și ridică din umeri.

— „Foarte, foarte", dar nu se poate face nimic cu el, nu ? E ușor să-ți dai seama : Găvrilă e un prizonier al părerii pe care o au alții despre el. Satul, cei de seama lui, înstăriții. Sînt puțini care o pot rupe cu asta și îi costă. Sper că nu ești supărat pe mine.

— Nu.

— Sigur ? De vreme ce o spui, probabil că e așa. Dar dacă ai vrea să fii consecvent cu dumneata însuți... cu „luarea definitivă de atitudine", ar trebui să mă urăști și să vrei să mă distrugi.

George se opri și se întoarse spre Suslănescu. Acesta se strîmbă : aici, la țară, oamenii nu puteau parcă gîndi în mers ; ori de cîte ori începea o discuție serioasă, se opreau în drum : din lipsa noțiunii de spațiu, probabil.

— Noi nu vrem să distrugem pe nimeni.

— O, la, la, pentru acest „noi"... Cît ne zvîrcolim, domnule Teodorescu, pentru a putea la un moment dat să ne retranșăm îndărătul unui „noi", cu care să-i speriem pe ceilalți.

— Eu nu vreau să te *sperii* pe dumneata.

— Ești chiar atît de sigur ? Dacă ai gîndi ca mine, n-ai avea dreptul să mă sperii, nici să mă urăști. Dar dumneata ești un angajat.

Se auzea cu plăcere vorbind și-l bucura iritarea pe care simțea că o trezește în celălalt. Într-adevăr, George începea să se înfurie ; cunoștea acest fel provocator de a începe o discuție, cînd vrei să reversi asupra altcuiva un necaz, o umilință sau o grijă proprie.

— Un angajat, repetă Suslănescu, încet. Își dădu capul pe spate și privi gînditor acoperișul de șindrilă al unei case. E ciudat — spuse — cît de slabi sînt aceia care mizează totul pe libertatea lor... și cît de grăbiți sînt oamenii s-o piardă. Atîta că unora le trebuie argumente tari, zguduitoare, ca să consimtă. Asta le dă sentimentul valorii lor... Așa cum dumitale ți-a trebuit războiul, ca să cedezi.

— N-am cedat... Am înțeles. E altceva.

— Poți s-o numești cum vrei. Aș vrea... aș vrea să te întreb : ce părere ai despre mine ? Dar să fii sincer.

— N-am nici o părere, răspunse George, răstit. N-am timp de așa ceva acum.

— Trebuie să te ocupi de fericirea oamenilor, nu ? Se simțea jignit și de aceea continuă, acru : De împroprietărire. Îți pot spune un lucru : dacă baronul ar fi un adevărat politician, ar face-o el, la repezeală, și v-ar da peste cap toate socotelile. Țăranilor le e complet indiferent cine le dă pămînt, iar pe dumneavoastră nu vă cunosc și nu vă înțeleg.

Teodorescu își aprinse o țigară.

— Faci sofistică. Știi doar, sau cred că nu știi, că e vorba de niște relații materiale care trebuiesc schimbate. Transformările conștiinței vor veni, după aceea.

— Cît vă deranjează „conștiința" ! rîse Suslănescu, veninos. A dracului marfă ! Rebelă rău ! Și ce ușor rezolvați această dilemă ! Transformările vor veni după aceea... Îmi permiteți să vă pun o problemă de conștiință ?

— Te rog. Am să încerc să...

— Problema de conștiință se enunță astfel : și dumneavoastră și Mitru sînteți comuniști... mă rog, cu diferențierile respective, de calitate. Dumneavoastră aveți pămînt, el n-are. Ca să nu crape de foame, e nevoit să vă lucreze pămîntul... Ce zic eu ? Nevoit ? E fericit, asta a fost *salvarea* pentru el. Dar dumneavoastră înțelegeți, știți, teoretic, că îl exploatați... Plusvaloarea — și așa mai de-

parte... Pentru dumneavoastră, ca om care ați *aderat* liber, lucrul acesta e imoral, toată activitatea dumneavoastră se bazează pe dogma desființării exploatării. Cum vă împăcați cu această contradicție ? Nu cu cea etică, mă lasă rece, dar cu cealaltă : cu faptul că un lucru imoral, exploatarea, a fost salvarea absolută a lui Mitru ? Exploatare ! Pentru mine, termenul e susceptibil de interpretări, dar într-o revoluție noțiunile se încarcă teribil cu dinamită... Noțiunile ucid ca și cum ar fi fiare... Ei ? Mi se pare că am expus chestia asta destul de clar, într-o formă aproape frumoasă, nu găsiți ?

George era nemișcat în mijlocul drumului ; mîna cu care ducea țigara la buze nu-i tremura, dar Suslănescu se sperie de goliciunea privirilor lui, devenite brusc fără expresie. Spuse repede, regăsindu-și pe neașteptate vocea veche, nesigură, parcă plîngăreață :

— E o dilemă... ca la șah. Atît, nu e nimic altceva...

George răsuflă adînc, cu greutate.

— Ce crezi că ar trebui să fac ? întrebă încet, oprindu-se, parcă pipăind fiecare cuvînt.

Suslănescu îl admiră pentru stăpînirea de sine ; simțea că-l lovise teribil, dar nu se bucura, nu încerca nici o satisfacție. Era ca și cum ar fi spart, cu piciorul, un lucru la care altul ținea și lui îi era perfect indiferent.

— O, e o copilărie să luați în tragic lucrurile astea... Eu voiam doar să vă fac să înțelegeți că fiecare om are dreptate. Fiecare. Toți oamenii. În bloc, sau individual. În fiecare clipă, chiar cînd se contrazic, ori mai ales cînd se contrazic.

— Și Hitler, de pildă, a avut dreptate ?

— Dar e evident, pentru Dumnezeu ! Și dumneata ai dreptate și atunci cînd faci ce faci, politic, și atunci cînd îi dai lui Mitru să lucreze. Îl ajuți pe el, nu ? Ar fi imoral ca, dintr-o rigiditate teoretică, să-l lași să moară de foame. Ar fi îngrozitor un specimen uman care să aibă dreptate absolut totdeauna, deși ăsta e un vis vechi... l-a născut pe Dumnezeu... și setea noastră bolnavă de a ne apropia de el, de a-i semăna și, bineînțeles, neputința.

George oftă :

— Contradicția asta e născută de societatea bazată pe exploatare... *Ea se poate înlătura.*

— Cum ?

— Prin raţiune activă.

— Asta e altă formulă pentru „activitate revoluţionară", nu-i aşa ?

— Da.

„Vai de tine", se gîndi Suslănescu. Se înclină uşor, ca într-un salon :

— Şi tot nu mi-aţi răspuns la problema de conştiinţă pe care v-am supus-o.

— Nu-ţi pot răspunde acum. Dar dacă vei rămîne mai mult aici, vei vedea că există un răspuns. Şi acum, la revedere.

— Nu mă mai puteţi suporta... pentru că am fost şi eu cinstit în felul meu ? întrebă Suslănescu, blînd. Celălalt nu răspunse : îi întinse mîna (şi ca totdeauna Suslănescu se fîstîci, se înduioşă ; nu ştia cum să-i ia mîna stîngă) şi se depărtă grăbit. În urma lui, Suslănescu porni încet, abătut. Repurtase o victorie asupra unui om pe care nu-l dispreţuia şi nu-l ura în ascuns, aşa cum se întîmplase cu atîţia din vechii lui prieteni — şi parcă se simţea mai singur acum, vag neliniştit. Îşi spuse că el avea în fond două vîrste, şi, din neîncetata lor înfruntare, nu putea ieşi nimic viu, nimic cald, proaspăt şi nou, ci numai o înţelegere uneori plictisită, alteori înspăimîntată, a celorlalţi. Intuia că undeva trebuie să existe un teren comun, ceva care să-ţi dea acelaşi sentiment de fraternitate pe care-l încearcă soldaţii în marş, atunci cînd unii pot dormi, mergînd, numai pentru că simt, prin somn, un umăr sau un cot de care să se sprijine, dar, probabil, pentru ca să ajungă aici ar fi fost necesare altfel renunţări, traversarea rapidă şi febrilă a atîtor experienţe, încît nu-i rămînea decît să se consoleze şi să încerce, din cînd în cînd, să se apere lovind uşor şi necruţător, aşa cum făcuse astăzi, la urma urmei, cu Teodorescu.

Se duse la crîşma lui Laboş, unde se instală în cămăruţa curată, rezervată „domnilor", şi-şi comandă tot ce dorise de dimineaţă să mănînce, deşi acum nu-i mai era foame. Peste cîtva timp sosi şi notarul Meliuţă să-şi bea porţia de secărică şi, după ce se afumă puţin, începu să-i povestească lui Suslănescu tot felul de lucruri banale, despre căsătoria lui fericită, despre planurile mari pe care şi le făcuse în viaţă şi dintre care unele-i reuşiseră,

altele nu. Suslănescu îl auzea vag și se silea, plin de bunăvoință, să-l înțeleagă.

Stătu aici pînă tîrziu, cînd apăru și Cordiș, nervos, și-i spuse, răstit, că a venit după ei o mașină de la conac.

3

— De s-ar termina odată istoria asta cu pămîntul, spuse Emilia, ridicîndu-se de la masă și mergînd la sobă, unde puse cîteva lemne pe foc, scuzîndu-se : Am făcut focul ca să te simți mai bine în casă. Ai îndurat tu destul frig, săracul de tine. Mama e supărată, să știi. Zice că sînt o risipitoare... că cine a mai văzut foc în casă, primăvara... E înghețată și ea, dar n-ar veni în casă să se încălzească, pentru nimic în lume... Te simți bine ?

— Da — răspunse George — mulțumesc. Foarte bine. Ai avut o idee bună.

Deși era încă devreme, în odaia mare se întunecase cenușiu și gura roșie a sobei licărea intim. George îi urmări un timp mișcările sigure, apoi oftă zgomotos.

— Ce ai ? tresări ea și, cum stătea ghemuită în fața sobei, se aplecă puțin pe spate, astfel că se rezemă de genunchii lui ; era neașteptat de grea.

— Nimic... Mă cam doare... mîna... Se schimbă vremea.

— Da. Probabil. Emilia își mușcă buzele. Ar fi vrut să-l poată întreba liniștită cum de e în stare să vorbească despre „asta“ cu atîta răceală. Ești îngîndurat, îi spuse. Nu te frămînta atîta... Ardeleanu îmi pare foarte priceput... în meseria de comunist. Tu prea le pui toate la inimă. Nu vrei să fumezi ?

— Ba da, mi-ar face plăcere... Să știi... că am să încerc totuși să mă las. Sînt un fel de...

Nu mai urmă. Se așeză mai bine pe colțul canapelei și-și propti bărbia în palmă. Obrazul lui subțire era atît de frumos, ușor rumenit, încît Emilia își simți răsuflarea grea. „El va fi tot așa și peste cîțiva ani, se gîndi. Asta nu e drept. Oricîte griji trec deasupra lor, bărbații îmbătrînesc mai greu. Sînt atîtea lucruri pe care ei nu le bagă în seamă, tot felul de mărunțișuri.“

— Ar trebui să-i scrii lui Dan să vie pentru cîteva zile, murmură George.

Ea se sperie :

— Pentru Dumnezeu, îmi spui a doua oară asta... S-a întîmplat ceva ? L-ai visat cumva ?

— Nu, ce vorbești ?... Aș vrea să stau de vorbă cu el, mult... Își luă palma de pe ochi și o privi în față : Știi, Emilia, mă gîndesc mult la el, la viitorul lui... și, e ciudat, dar mi-l închipui tot copil mic... așa cum l-am lăsat...

— Te temi că el nu-ți împărtășește părerile ? întrebă ea, foarte serioasă.

— Ce păreri, Emilia ?

— Astea, comuniste... Să nu-ți fie frică... E un copil foarte deștept.

O clipă el nu știu ce să facă ; adevărul era că nu-i putea spune nimic ; l-ar fi înțeles în felul ei realist, imediat, practic. Distanța dintre ei îl obosea și bănuia efortul ei de a o străbate cu un fel de încăpățînare plină de dragoste. Se simți deodată stînjenit de faptul că ea stătea cu tot trupul rezemată de genunchii lui osoși. Cel mai cinstit lucru ar fi fost să-i spună : Dragă, în clipele astea, pentru mine sînt importante niște lucruri care pe tine te-ar îngrozi, sau, în cel mai bun caz, nu le-ai înțelege. Spune-mi tu ce e de făcut în asemenea situație...

Își opri gestul cu care voia s-o mîngîie pentru a o îndepărta, pe urmă, cum în mintea lui, la toate mișcările, participa și mîna pe care n-o mai avea, într-un fel ciudat, astfel încît îi simțea degetele și senzația pe care ți-o dau unghiile netăiate de multă vreme — rămase speriat. Spaima aceasta, îndoită totdeauna de o fulgerare de speranță și de bucurie, și pe urmă de o liniște interioară, de o împietrire, îl încercă și acum, și uită ecoul pe care-l deșteptaseră în el cuvintele lui Suslănescu, răspunzînd unor gînduri mai vechi, discuției pe care o avusese cu Mitru la cîmp, atunci cînd acesta îi prinsese un pește, ca să fie iertat. Emilia se ridică oftînd, se așeză la masă și-și reluă andrelele și puloverul de lînă groasă, aspră, pe care-l croșeta pentru Dan.

— O să se schimbe foarte mult în anii care vor urma, spuse el, nesigur.

Ea îl privi cu ochi mirați și ridică din umeri cu un fel de politețe.

— Nu vrei să dormi George ? Întinde-te puțin.

Veni lîngă el și-l acoperi cu o pătură moale, veche, roasă pe alocuri, foarte călduroasă. George închise ochii repede, sperînd că o să adoarmă. Suslănescu avea dreptate : duplicitatea asta nu se putea accepta. Acțiunile lui de acum n-aveau nici o semnificație, atîta timp cît erau niște simple gesturi, prin care îndeplinea un *program*.

Gesturile acestea le putea face și un escroc inteligent, care a înțeles că pe cartea comuniștilor se poate miza serios, multă vreme. Ce importanță aveau însă toate acestea pentru Emilia? Dacă aș avea mai mult timp, se gîndi, poate ar fi mai ușor... Mai mult timp...

Rămase multă vreme într-o stare de amorțire: vedea toate gesturile repezi ale Emilici, sclipirea subțire a andrelelor, jocul complicat și fără sens al degetelor ei, auzea dinduitul stins al focului și multe zgomote de afară, din ulță, se gîndea că ar fi cinstit să vorbească deschis cu Ardeleanu și să-i spună în ce contradicție se zbate, să-i ceară sfatul. Suslăncscu și ideile lui n-aveau nici o importanță, nu era nici măcar un „biet" om, își spuse; cît ar fi de bine dacă Găvrila Ursului ar accepta să fie primar. Pe urmă, brusc, își aduse aminte de fata lui Găvrilă, de Măria, care-l aștepta în seara aceea lîngă pod și sări de pe canapea, buimac.

— Ce-i cu tine, dragă? Ai visat ceva urît? surise Emilia.

— Nimic. Trebuie să plec. Avem ședință... Ezită, întrebîndu-se dacă n-ar fi mai bine s-o întrebe pe ea ce e de făcut, dar se răzgîndi.

Emilia îi aduse bocancii, îl ajută să-și îmbrace mantaua și-l întrebă dacă o să întîrzie mult; după ce închise ușa în urma lui, George se opri să-și aprindă o țigară și o auzi spunînd bătrînei:

— Bat-o Dumnezeu de politică, nu era mai bine fără ea?

Era frig, nu se vedea nici o stea și, din cînd în cînd, cădea cîte un strop singuratic de ploaie. „Dacă ar fulgera — se gîndi George — ar veni și primăvara." Merse grăbit spre pod, gîndindu-se ce-ar putea să-i spună fetei. Îi era ciudă pe el însuși că venise și pe ea pentru încrederea oarbă pe care i-o arătase. De ce? Poate din respectul prostesc pentru „oamenii cu școală", atît.

Drumul spre pod urca și era foarte alunecos; de cîteva ori George își pierdu echilibrul; nu era încă obișnuit să umble și purta cu el o nesiguranță umilitoare în corpul mutilat. Nu se vedea nimic, luminile satului erau opace și numai după mirosul rece, înputit, al bălții, știu că se apropiase. Încercă să străbată bezna. Se rezemă de balustrada umedă a podului, pe urmă fluieră încet. Nu-i răspunse nimeni și asta-l mulțumi. Era straniu de bine aici

și faptul că nu vedea apa sub el îi dădea senzația că se află undeva foarte sus, într-o mare singurătate. O singură dată, pe front, mai încercase acest sentiment de eliberare, într-o noapte, în stepa calmucă.

Mergea călare de la un post la altul și picioarele calului se afundau moale în nisip, speriindu-l și făcîndu-l să sforăie, neliniștit și obosit. Un timp, George fusese atent, cu mîna pe armă, temîndu-se să nu fie surprins de una din patrulele-fantomă ale rușilor, despre care se vorbea atîta la comandament; i se părea că în jurul lui aerul greu, parcă unsuros, e plin de foșnete precise — oameni, cai, zăngănit stins de arme; pe urmă adormise cîteva minute, legănat de mersul calului, și cînd se trezi, simți, pe neașteptate, ca și cum s-ar fi scufundat într-o apă binefăcătoare, după o zi de arșiță, că trăiește, că nimic nu i se putea întîmpla și că nimic n-are importanță în afară de această stare de fericire scurtă, fără rost.

Dar acum era altceva. Avea din nou de ales — și în clipa aceasta lucrurile i se păreau atît de simple, încît n-avea nici un rost să-i vorbească lui Ardeleanu, să le complice, mărturisindu-le altuia, indiferent că-l prețuia și avea încredere în el sau nu. Revoluția nu se făcea numai pentru alții, ci și pentru el.

Auzi pași mărunți bocănind înfundat pe scîndurile ude ale podului. Tuși.

— Ați venit, dom' director? întrebă foarte încet, de departe, Măria. Ați venit, dom' director. Nici nu trebuia să veniți... eu mi-s o proastă... Fata se oprise la cîțiva pași de el și nu îndrăznea să se apropie. Trecu multă vreme pînă cînd el o chemă, cu același glas șoptit ca și al ei.

4

În automobil, Cordiș nu-și găsea locul, se foia pe pernele moi de piele, pipăia portiera, geamul, mînerul argintiu și se uita mereu spre Suslănescu, așteptîndu-se să-l vadă și pe el că dă semne de admirație. Pe urmă își spuse că celălalt, ca boier, a mai văzut de astea și-l dușmăni pentru siguranța și nepăsarea lui. Căruța în care se aflau Clăvrilă, Cloambeș, Picu și părintele Ioja plecase cu vreo oră înainte, ca să ajungă la timp. Șoferul înjura tot timpul șoseaua desfundată, noroiul și ploaia asta măruntă; le spuse de cîteva ori celor doi că el are să-și piardă o zi

întreagă curățind caroseria și insista atît de mult asupra acestui lucru, încît, la un moment dat, neștiind ce spune, Cordiș se oferi să-i ajute, ceea ce-l făcu pe șofer, să-i arunce o privire dispreţuitoare și să-i spună „dumneata".

Cînd intrară pe aleea prelungă care ducea la conac, crengile ude ale pomilor stufoși măturară geamurile și în mașină se făcu și mai întuneric. Deși nu voia să recunoască, Suslănescu se simţea totuși foarte emoționat : în definitiv, orice s-ar fi putut spune despre el, baronul Romulus Papp de Zerind era o figură care aparţinea istoriei. Dacă ar fi izbutit să-l convingă, ar fi fost minunat ; în general, în cercurile țărăniste pe care le frecventase înainte, se spunea că baronul e rău sfătuit, că se înconjoară cu tot felul de incompetenți, care-l lingușesc și se prefac că leșină de admirație ori de cîte ori bătrînul scoate un cuvînt. Papp era un politician excelent, dar de școală prea veche. Dacă l-ar putea face să înțeleagă că printre comuniști nu se găsesc numai aventurieri, ci și fanatici, oameni puri, pentru care ideea era totul, ar fi fost primul punct cîștigat : aceștia erau periculoși și trebuiau neutralizaţi. Tresări și se sperie în clipa cînd șoferul frînă și aprinse farurile. În raza lor aurie, tăioasă, văzu spatele căruţei și pe Picu întors spre ei și rînjindu-le amical ; mașina nu putea să-i ocolească, din pricina drumului îngust, așa că trecu o jumătate de ceas pînă cînd ajunseră la conac. Cu toate ferestrele luminate, clădirea părea impresionantă și Suslănescu fu încîntat ; se simţi un participant nu lipsit de importanță în bătălia pentru apărarea acestei cetăți. Coborîră. Pinţea le ieși în cale, îi pofti, făcîndu-le temenele, mai ales lui Suslănescu, ai cărui ochelari îl impresionaseră. Străbătură o mulțime de camere, mobilate cu cel mai perfect prost-gust, ceea ce micșoră oarecum entuziasmul lui Suslănescu, pe urmă Pinţea deschise larg o ușă înaltă, cu un fel de blazon pe ea, și îl văzură pe baronul Papp așezat la o masă încărcată cu hîrtii. Purta o redingotă neagră, guler înalt de celuloid și cravată îngustă, cu picățele.

— Intraţi, iubiţii mei, le spuse, fără să se ridice de pe scaun. Dragă Spinanţie, așază-i pe dumnealor... Iată oamenii pe care ne putem bizui.

— Vă puteți, să trăiți ! strigă Picu, care era afumat. Ne dăm și viețile pentru măria-voastră.

Bătrînul rise încîntat, dar Suslănescu băgă de seamă că Picu îi face cu ochiul lui Găvrilă.

— Dumeta ești profesorul de istorie care ai fugit aici de teama hoardelor anarhiste ? zise baronul, întinzîndu-i lui Suslănescu trei degete uscate, verzui. Am fost informat că te trecură pe lista neagră... De ce n-ai venit să-mi spui ?

— O, domnule baron... Mă prezint : profesor Suslănescu.

— Cum ai zis ? își puse mîna la ureche baronul.

— Suslănescu...

— Aha, din regat, precep. Ședeți, dragilor mei, le mai spuse inutil, deoarece toți se așezaseră.

Spinanțiu căsca plictisit și fuma țigară din țigară.

— Poporul, îi spuse baronul, arătîndu-i cu un gest larg pe cei din față. Ce-ți face mosafiriul ? se întoarse el spre Cloambeș. Te împaci bine cu dînsul ?

— Doamne, ține-l zile îndelungate... fie domnul lăudat.

— E, ce se aude ? Se înscriu ? Se înscriu ?

— Zdrențele, zise Picu, liniștitor. Numai ele.

— Cam cîți ?

— Păi, să tot fie o sută, excelența-voastră, spuse Cordiș cu o voce sufocată. O sută și ceva.

Baronul se posomorî ; el fusese tot timpul convins că în această regiune, unde numele lui era un simbol, țăranii nu se vor înscrie pe liste și-i vor lăsa pe comuniști cu buzele umflate. Începu să răsfoiască hîrtiile de pe masă, o parte din opera vieții lui, pe care voia s-o lase ca testament politic : un proiect amănunțit de autonomie a Ardealului.

— Eu, sfătuindu-mă cu fratele Spinanție, ne-am gîndit că cel mai bun lucru de făcut în aceste circumstanțe... împrejurări, este o mare manifestație în Lunca, în care să esplicăm temeinic politica noastre și să înfierăm pe aghitatori. Reforma agrară este un lucru serios, nu putem să ne jucăm cu ea. În regat, unde erau multe mari moșii, e altăceva, și nice acolo nu trebuiau aiestea metoade care tulbură mințile oamenilor și încurajează anarhia, pe cînd la noi în Ardeal, unde reforma s-o făcut după celălalt rezbel, din moșiile ungurilor inimici, orice încercare de a pune pe tapet această cestiune este pură demagoghie, care încurajează turbulența unor elemente decla-

sate și le împinge pe calea exproprierilor de tip comunist, la violențe și inichitate.

— Să trăiți, la mulți ani ! spuse Picu. Mîndru ați putut vorbi. Așa cetiți în noi, ca într-o carte.

Găvrilă tăcea îngîndurat și-și privea mîinile.

— Dumeta nu ne spui nimic ? se întoarse spre el baronul. Am avut impresiunea, din cele ce am discutat înainte, că dumeta ești unul dintre fruntașii satului...

— Îi multă sărăcie — spuse Găvrilă încet — și strică mintea oamenilor. Flămîndul, ce dorește el ? Să mînce. Și atunci, cum să-i spui „nu mînca", dacă ești omul lui Dumnezeu ?

— Dar pînă acum cum au trăit ? Scuzați excelența-voastră... strigă Cordiș supărat. Acum s-or trezit că-s flămînzi ? Îi mînă din spate Teodorescu, asta e tot, să știți de la mine părerea mea.

— Cine este acesta ? se interesă baronul, deși știa.

— Directorul școlii, ăla, comunistul, îi șopti Spinanțiu mirat, deoarece mai vorbiseră despre el.

— Aha, el. Da... da. Îl vom izola.

— Știți — continuă Spinanțiu — v-am mai spus... are multă influență...

Suslănescu se foia pe scaun. Ce lucruri stranii se vorbesc aici, cît de departe de realitate... În toată ciocnirea asta de cuvinte, Teodorescu e singura ființă vie. Îl privi atent pe baron : oare ar înțelege dacă i-ar povesti despre ducele d'Enghien, atît de bun, de nobil, de cinstit, care apăra o cauză pierdută... și Napoleon, acest monstru al inspirației geniale, l-a împușcat, fără proces, ca pe un ciine ? Evident că nu putea spune nimic : ar fi fost oribil și l-ar fi repudiat pînă și bătrînul... Îi auzea, ca prin ceață, cum pun la cale o manifestație — ce ridicol ! — și se gîndea, încercînd să retrăiască spaima și admirația pe care o simțise în tîrg, atunci cînd mulțimea oarbă s-a înăierat... Acelei mulțimi îi trebuia un țel și aici stăteau pe scaune cîțiva oameni și vorbeau aiurea.

— ...manifestațiune ce ne va aduce pe toți oamenii de bine.

— Acuma, nu vă supărareți că eu mi-s prost și neînvățat, sări Picu. Îi bine să veniți în sat și să vorbiți oamenilor, că ei se gîndesc toți la dumneavoastră, ca la Dumnezeu. Da dacă turbații săr și vă bat, atunci ce ziceți ?

— Domnule Marchiș ! se indignă Spinanțiu, dar baronul ridică un deget :

— E foarte iuditios. Escelent. Lăsă o pauză și declară vesel : M-am gîndit la aceasta. Vom merge însoțiți de moții mei, români de-ai noștri și devotați mie trup și suflet. Și atunci, numai să îndrăznească careva... he, he...

Părea atît de încîntat de ideea lui, și mai ales de faptul că avea o forță alături de el, încît Suslănescu se strîmbă de ciudă.

— Nu trebuie zvîrcoală în sat, spuse atunci apăsat Găvrila Ursului. De ce să-i aduceți și pe ciovîrgăii aceia ? Trebuiește cu binele.

— Ce bine, bace Găvrilă, ce bine ? se supără Cordiș și baronul îl întrerupse.

— Ai dreptate, domnule Cordiș, le vom da, dacă e neteșar, o lecțiune. Da, domniilor-voastre, cît credeți că va dura această debandadă ? Mult ? Nu. Din informațiunile mele, demne de crezare, vă pot spune că dezmățul comunist se va sfîrși curînd, mai curînd decît credeți. Eu vreu ca toate să decurgă în ordine, fără... de astea... dar, la nevoie, voi chema armata ! Să știți...

— Cred că ar fi cea mai mare greșeală posibilă, spuse atunci cu voce subțire, emoționată, Suslănescu și toți se întoarseră spre el.

— Ce ai binevoit să spui, domnule profesor ? se interesă, baronul, foarte politicos.

Spinanțiu, care știa ce ascunde această liniște subită a bătrînului, se încruntă : asta mai trebuia, să-l înfurie acest mucos cu mutră de jidănaș.

— Eu sînt profesor de istorie, domnule baron, și din această perspectivă aș dori să mă fac înțeles de dumneavoastră. Nu cunosc țăranul ardelean, dar asta n-are nici o importanță. Un singur lucru e clar pentru mine : marea proprietate a devenit un anacronism istoric și cramponarea de ea nu poate decît să aducă apă la moara comuniștilor. Momentan, în această chestiune, *ei* au dreptate și de aceea vedeți țărănimea, această clasă atît de refractară revoluției, adunîndu-se sub steagul lor. Gîndiți-vă, domnule baron... de la revoluția franceză încoace, în conștiința oamenilor, în conștiința civilizației moderne, marele latifundiu e sinonim cu sclavajul... și asta e imoral.

— Nu precep prea bine, îl întrerupse baronul, mereu atent, deși degetele începuseră să-i tremure neliniștitor. Or trăit oare rău oamenii, înainte de primul rezbel ? »

— Dar nu-i vorba de asta !

— Dumeta spune-ți părerea și nu mă contrazi pe mine.

— Dar domnule baron, vă rog, nici prin gînd nu-mi trecc... E vorba de altceva însă... Cum credeți că veți putea opri pe oameni să vrea pămîntul, atunci cînd, în conștiința contemporaneității, pămîntul e deja al lor. Pentru Dumnezeu, dar se petrece o revoluție și ea trebuie luată în mîinile noastre ! Nu înțelegeți ?

— Te prea întinzi, domnule Suslănescu ! sări Spinanțiu rece, văzînd că baronul caută, orbește, după paharul cu apă. „Poate vrea să i-l arunce în cap. N-ar fi de mirare ! Bietul bătrîn a trecut prin atîtea... și cite-l mai așteaptă..."

— În locul dumneavoastră — strigă atunci Suslănescu, văzîndu-se silit să renunțe la toată argumentarea pe care o pregătise și să ajungă la concluzie — în locul dumneavoastră *eu* aș împărți pămîntul ! Înțelegeți ? (Se pare că acest „înțelegeți" îl supăra mai mult pe baron, deoarece se făcu roșu-vinețiu.) Aș aduna satul întreg și solemn, cu preotul în frunte, binecuvîntînd, l-aș împărți. Vă garantez că niciodată comuniștii n-ar mai...

— Dumneata, domnule, ai o perspectivă cu totul falsă ! se răsti Spinanțiu. Lupta pentru putere se va decide în următoarele cîteva luni, patru sau cinci, și îmi place să cred că nu te îndoiești că se va decide în favoarea partidelor istorice, acelea care reprezintă poporul român.

— Să trăiți, la mulți ani ! strigă Picu, iar Cordiș, care stătea cu scaunul lîngă Suslănescu, începu să-i dea cu cotul, să-l facă să tacă.

Roșu la față, asudat, Suslănescu își spunea că se angajase pe o pantă greșită : „Dumnezeule ! Aceeași obtuzitate din totdeauna, și cînd ? Acum... cînd... patru-cinci luni ! Ce măgărie ! Țăranii nu vor uita niciodată că aceia care au vrut să le dea pămînt au fost comuniștii, chiar dacă aceștia vor pierde !"

— Domnule baron ! În cazul cînd dumneavoastră ați fi autorul reformei...

— Adică, mă — se supără Picu — să-l împartă la vandroci ? Da ce ? Îi orz ? Îi pămînt, domnule, ce precepi dumeta ?

— Brava, frate Marchiș ! se ridică baronul. Tuși, își pipăi nodul mic al cravatei și, privind într-un colț al odăii, se întrebă : Ascultă, tinerule, nu ești dumeta acela care ai colaborat la foaia naționistă a lui Vîslan, actualmente

în pușcărie ca criminal de rezbel? Și pe urmă, nu ești dumeta acela care la liceul „Michail Goldiș" ai avut o ieșire comunistă care a indihnat elevi și profesori de-a valma?

Tăcu, se înălță mai mult pe vîrful picioarelor și voi să urle, dar vocea i se frînse: Ești on aghent!

— Domnule baron, vă rog, domnule baron, înțelegeți-mă...

— Prezența dumetale aici nu mai este de dorit. Luă un clopoțel de pe masă, sună nervos și, cînd Pințea se ivi, cu o tavă pe care erau sticle de vin și pahare, îi porunci: Pințea, îl conduci pe dumealui pînă la poarta esterioară a domeniului meu, pe care o vei încuia cu grijă în urma dumesale. Afară!

Clătinîndu-se, Suslănescu se îndreptă spre ușă, dar ajuns aici, nu se putu stăpîni și se întoarse:

— Îmi pare rău... Dacă judecați așa, o să pierdeți, și asta va fi cea mai mare vină istorică... pe care n-o s-o mai puteți răscumpăra niciodată... Ceasul de față vă cere doar puțină înțelegere...

Pințea îl împinse binișor de spate și, în timp ce-l conducea prin odăile mari și luminate, îl întrebă compătimitor:

— De ce l-ai supărat, mă? Îi pita lui Dumnezeu, dacă nu-l calci pe coadă, dacă lași după el, că-i om bătrîn și bătrînii îs ca copiii... Și acuma cum dracu ai să te duci la Lunca, că sînt zece kilometre și plouă de te umflă... Stai, să-ți dau un sac, să-l pui pe cap, că te bate Dumnezeu, cum e drumul și prost...

Îi aduse un sac, pe care Suslănescu îl luă fără să-i mulțumească. La poartă Pințea îl bătu pe umăr și-l sfătui să se grăbească, dacă nu vrea să stea în pat o lună, apoi încuie cu grijă poarta în urma lui.

5

Pentru că nu-l vedea — simțea doar că e undeva pe pod, dar nu-și dădea seama unde anume — Măria întrebă:

— Ce mă fac eu, dom' director?

Se sperie; era ca și cum ar fi vorbit singură, ca nebunele. Se auzea clipocitul apei împrejurul picioarelor podului și aceeași apă mai încolo, unde Teuzul se lărgea într-un fel de bîltoacă stătută, plescăia moale, neputin-

cioasă, de-a lungul malurilor mîloase. Atunci George își aprinse o țigară și, o clipă, fața lui se văzu roșiatică și tremurătoare ; chibritul licări lung și subțire și se stinse înainte de a ajunge în apă.

— — Vino mai aproape, spuse el, aspru. De cîtă vreme ești însărcinată ?

— De două luni... și mai bine... și mama știe...

— I-ai spus ?

— Parcă trebuie să-i spun ? Știe.

— Atunci... începu el aproape nemulțumit. Dar fata se grăbi să-i explice :

— Se face că nu știe. Mă lasă... singură...

— Vino mai aproape ! Cînd Măria se rezemă de balustrada podului însă, George se dădu în lături. Broboada ei mirosea a lînă udă și a lapte. De ce... nu te duci la un doctor... să-ți facă ceva ? întrebă el brutal. Era stingherit, nervos și se temea, fără să știe de ce anume.

— Dumnezeu să mă ferească, șopti ea rece... Și prea-curata. M-am gîndit... Aș putea să mă mărit, că umblă mulți după mine... dar după aceea... o viață de cîne, că care bărbat te rabdă... cînd ai fost cu altul înaintea lui... ca o... curvă... Șopti cuvîntul într-un chip uimitor de curat, care-l tulbură pe George. Iară de tăicuța mă tem foarte tare.

— De ce te temi ? Îi un om bun, înțelegător...

— Mă tem de aceea, că nu știu ce-ar face...

— Poate te-ar ierta...

— Și de aceea mă tem.

— Ți-o fost drag... Petrea ? (El însuși se auzea cu mirare, totul era ciudat, n-avea putere să pună capăt acestei discuții fără rost, în fond rușinoasă pentru vîrsta lui.)

— Nu mai știu...

— Să nu plîngi, spuse el repede.

— Nu mai am lacrimi... Ce mă fac eu acuma ?

— Găsim noi ceva pînă la urmă...

— Așa ați spus și data trecută.

El închise ochii ; în clipa aceea auzi limpede cum trece vîntul peste pustă și parcă-l văzu : un abur ușor, străveziu și rece, atît. Miroase a ploaie. Nu știa ce să-i spună fetei, își simțea numai propria lui neputință, dar cu totul în alt fel decît atunci cînd se gîndea la pămîntul lor și la felul în care ar trebui această... cum zicea Suslănescu ?... „simplă problemă de conștiință". Acum era trist și măsura uimit singurătatea oamenilor. „Fiecare om ar trebui să

știe cum să-l ajute pe celălalt, tot așa cum știe să respire", se gîndi, dar, bineînțeles, asta era o prostie. Întinse mîna, apucă brațul fetei și o trase spre el, cu greutate, căci ea se împotrivea fără să facă o mișcare anume.

— Și de ce ți-e frică? întrebă și încercă să rîdă. Ce drept are tatăl tău asupra ta, spune?

— Doamne, dom' director, ce știți vorbi?

— Ce drept are, ia gîndește-te, să te tragă la răspundere? Ce rău ai făcut?

— Am... păcătuit, spuse ea, nesigură.

— Împotriva cui?

— Nu știu...

— N-ai păcătuit! Auzi? continuă George, vorbind foarte tare, apăsat, n-ai păcătuit. Ai dreptul să faci ce vrei, ești om... Tatăl tău e vinovat față de tine, că nu te-a dat la școală... Îmi aduc aminte, erai o fată bună, inteligentă... știi? Trebuia să te fi dat la școală, nu să te țină acasă și să aștepte un cumpărător, să-și mai mărească averea... Asta-i!

— Doamne, dom' director!

— Să nu te temi! Nimeni n-o să-ți facă nici un rău... Uite, dacă vrei, poți să vii să stai la noi... Se opri brusc, speriat: „Și ce-o să facă? O să fie slujnică?" Tu nici nu știi, fată, cîte o să se schimbe în sat curînd de tot, mă auzi? Habar n-ai tu...

— N-am, dom' director... mi-s proastă...

— Tot răul vine de la faptul că oamenii nu umblă decît după avere, că nu le pasă de nimic altceva... Așa-i și tatăl tău, oricît de... sfînt se face că-i...

Ea rîse încet, chicotind parcă.

— Cîți ani ai?

— Optsprezece, dom' director...

— Și ți-e frică? Ascultă: peste trei ani ai să rîzi singură de tine... O să înveți, uite, îți făgăduiesc eu... poate o să ajungi chiar învățătoare... aici, în Lunca... Tăcu, așteptînd parcă ceva, dar cum ea nu-i răspunse, o întrebă: nu mă crezi?

— D-apoi... dom' director, dacă aveți plăcere să vorbiți așa...

— De ce te miri?... Uite, nevastă-mea... Ea nu-i fată de țăran? Ea cum a putut ajunge? Și au fost mult mai săraci decît voi...

— Așa-i, spuse Măria dintr-o dată gînditoare, apoi rîse iar, încet.

— O să se deschidă școli multe, statul o să țină la învățătură pe cei care merită, mă auzi ?... O să vie o vreme — și nu peste mult — cînd oamenii n-o să se mai teamă unii de alții...

Se simțea ușurat, îi era ciudă numai că trebuie să-și aleagă cuvintele și nu bănuia neîncrederea ei, nu-i vedea surîsul strîmb. Cîteva picături de ploaie plescăiră pe fața apei.

— Doamne — șopti Măria — plouă... Mă duc acasă. Tăicuța nu-i acasă, așa că am fugit... Îi la moșia lui Papp... Stau acolo, de vorbă.

— Nu mă crezi, spuse George încet și, cu un fel de furie neașteptată, îi înconjură umerii cu brațul.

— Tulvai, doamne, lăsați-mă, dom' director ! strigă ea.

— Ascultă — urmă el fără s-o lase — să nu-ți fie frică. Poate va fi mai bine să te duci la oraș, să-ți găsim acolo un rost... pînă cînd... ai să naști.

— Unde ? Că la oraș moare lumea de foame, vai de ei...

— Nu știu acum. Vedem noi.

— Bine, dom' director, vedem, spuse ea deodată și încercă să se desfacă din strînsoarea lui. În clipa următoare, amîndoi încremeniră : o căruță zdroncănea pe pod și George abia avu timpul să se dea puțin la o parte.

— Hooo !... strigă omul din căruță și, aprinzînd un chibrit, îi lumină : Care sînteți, mă, pe vremea asta... Pe urmă chibritul îi căzu din mînă : Tulvai, doamne, dom' derec... tovarășe derector... că eu nici n-am... Era Cula Cordiș, fratele dascălului. Rămăsese în picioare, pe capră, cu gura căscată. În sfîrșit, încercă să se dezmeticească : Mă duc pînă la Vădas, la moară, că m-am vorbit cu Létay să-mi macin nește cucuruz... că... Bună sara vă dorim și... Bună sara, dom' derector...

Biciui repede caii și se îndepărtă în goană.

George rămase un timp nemișcat, apoi se întoarse.

— Unde ești ? întrebă.

Dar nu-i răspunse nimeni. Se auzeau numai niște pași grăbiți prin noroiul dolmei.

— Măria ! strigă el. Măria ! Dar fata nu se opri.

6

Cînd Suslănescu ajunse la șosea, ploua cu găleata și, de pe sacul cu care încerca zadarnic să se acopere, apa șiroia pe spate, pe genunchi. Nu vedea nimic ; își scoase

ochelarii, ca să nu-i piardă cumva ; îi era frică. Încă pe cînd se afla pe sub arborii întunecați dorise cu ardoare să ajungă undeva la larg, să n-aibă senzația că în fiecare clipă cineva l-ar putea lovi din spate, dar acum, zăpăcit și dezorientat, se oprise în mijlocul șoselei. Apa îi intrase în pantofi, ciorapii uzi i se strînseseră ghem și-l tăiau ; singurul lucru pe care l-ar fi dorit acuma ar fi fost să aibă tăria să se întindă în drum și să nu-i mai pese de nimic.

— Destul ! urlă la un moment dat, ca să acopere țîrîitul aspru al ploii și vocea lui îl sperie și mai tare. Sacul greu, îmbibat cu apă ca un burete, îi apăsa umerii ; cu o mișcare furioasă îl scutură și-l călcă în picioare, întipărindu-l în noroi. Voi să-și aprindă o țigară, dar chibriturile și pachetul se udaseră de tot și se destrămară, ca putrede, între degetele lui. Acum nu trebuia să se gîndească ; trebuia să facă un efort, să meargă, să ajungă... unde ? La Cordiș ? Desigur, acesta îl va da afară și, pe urmă, ce să caute acolo ? Se scuturâ, încercă să-și șteargă fața, ochii, cu mîinile ude. „Doamne, ajută-mă, doamne, fie-ți milă de mine", scînci. Nu, așa nu se putea. Trebuia altceva, cu totul altceva — curaj ! — altfel va muri aici, înecat în noroi.

Totul era noroi, sus, jos, și satul era o mocirlă, dar caldă, pluteau paturi albe... Paturi albe, femei. Un fior fierbinte îi fugi de-a lungul spinării : se bucură, i se umplură ochii de lacrimi : „Trăiesc". Pe urmă șopti : „Mimi"... „Sărmana femeie... Velceanu e desigur arestat, și ea, singură, fără bani, *singură*". Cuvîntul îl tulburâ ca o imagine lubrică. În fond, de ce venise ? Ce singurătăți nădăjduise că va uita aici, între niște ființe străine, care aveau pasiuni clare ? Își cuprinse fruntea în palme, strîngînd tare, zgîriindu-și pielea cu unghiile netăiate de multă vreme. Gîfîia. Nu se mai temea. N-avea ce căuta aici. Încercă să-și aducă aminte unde se află : desigur de aici pornește un drumeag spre gară. Trebuia să existe un tren, azi sau mîine ; asta era tot. Își scoase ochelarii și încercă să vadă prin sticlele lor ude, năclăite de tutun mărunțit. Satul e în față, la dreapta era conacul de unde venise, la stînga gara. Cîțiva kilometri. Își făcu o cruce mare și începu să rîdă de inutilitatea gestului, apoi porni într-acolo. Totul ar fi fost altfel, dacă ar fi văzut o licărire cît de mică, de înșelătoare. După cîțiva pași, începu să se înfunde în noroi, să alunece, dar trecu multă vreme

și căzu de cîteva ori, pînă cînd își dădu seama că face o prostie, că n-are să ajungă niciodată, că abia acum s-a rătăcit definitiv. Alunecă, se întinse cît era de lung, mîinile i se înfundară în noroi pînă la coate. „Pămînt... iată, în sfîrșit, pămînt", scrîșni, scos din fire. „Asta e! Clei! Noroi!" Și totuși nu se întoarse. „Am să ajung — își spuse de cîteva ori — am să ajung. Chiar dacă nu nimerese la gară, am să dau undeva de linia ferată, de un canton, o să mă adăpostească cineva."

Începu să plouă din nou, dar nu-i păsa; se încălzise atît de tare luptîndu-se cu clisa aceasta lipicioasă, încît asudase tot, era învăluit ca într-un fel de abur, dezmorțit de propria lui căldură. „Dacă Mimi e liberă, am să mă căsătoresc cu ea. Ei, și ce-i dacă-i mai bătrînă decît mine? Scumpe domnule Teodorescu, ce fericit ești... orice ți s-ar întîmpla, ai un pat unde să te strecori, o femeie de care să te lipești, poți să alegi între a o minți sau a-i țipa toată deznădejdea dumitale... Restul? Ce măgărie, scumpe domnule, toate răscumpărările noastre... Vrem să ne vindem cît mai convenabil undeva, atîta tot. Atîta tot, atîta tot, atîta tot. Nu mai pot merge... Îți înțeleg, iubite domn al meu, dorința de a intra într-o colectivitate guvernată de norme... dorința de a fi demn de această colectivitate, ca să nu fii singur și liber... Uite, abia acum cu sînt liber, liber..."

Drumeagul care ducea la gară o lua la un moment dat de-a lungul unui șanț plin cu apă, dar Suslănescu nu știa acest lucru și, pe neașteptate, se scufundă pînă la genunchi într-o apă rece ca ghiața; instinctiv se agăță cu mîinile de stufărișul de pe margini și se smuci afară; atunci auzi foarte aproape pufăitul unei locomotive: gara era la cîteva sute de metri, grămadă întunecată de umbre; în mijlocul ei izbucni deodată un incendiu roșu, violent care se stinse în clipa următoare; era o locomotivă. De aici încolo drumul era desfundat de tot, dar lui Suslănescu nu-i mai păsa; porni în goană, gîndindu-se abia acum că se va îmbolnăvi grav, că avea plămînii destul de slabi și totul era o nebunie. Înainte de a ajunge în gară își pierdu un pantof și, punîndu-se în genunchi, scormoni multă vreme prin băltoacă pînă-l găsi. Gara era întunecată, pesempe șeful se culcase, așa că se îndreptă spre locomotiva care pufăia, dar n-avu curajul să se apropie, se întoarse, străbătu peronul și veni să-și lipească fața de geamul biroului.

Înăuntru ardea focul, umplînd încăperea cu o lumină roșiatică, pîlpîitoare ; se auzea sforăitul greoi al cuiva. Fără să stea pe gînduri, Suslănescu bătu ușor cu unghia în geam, apoi cu pumnul și în sfîrșit cu piciorul în zid, scos din fire.

— Ce-i ? Tu ești, Culă ? mormăi o voce răgușită de somn.

— Nu. Nu-i Culă...

— Da cine-i ?

— Cineva din... din satul Lunca...

— Da în... mă-tii n-ai putea să te duci ? Ce dracu vreți ? Fire-ați ai dracului, cu neamul vostru cu tot, că nu se poate omul... Du-te, că ies și-ți rup oasele, fire-ai al dracului...

— Am venit... din partea domnului... Papp de Zerind !, zbieră Suslănescu.

— Să fie al dracului ! Cine ești ?

— Sînt din Lunca... Profesorul cel nou... cel ti-tînăr...

— A ? Păi ce nu spui ? Ce doriți ? În birou scăpără un chibrit, o lampă se aprinse și obrazul neras, roșu, al șefului de gară Turculeț, se lipi de geamul ghișeului. Ce doriți ?

— Un bilet...

— Nu trece nici un tren pînă mîine seară... Numai de ale militare.

— Domnule șef, vă rog, vă implor, dar nu se poate ! Îi venea să urle la gîndul că s-ar putea ca celălalt să nu-l lase să intre, să stea puțin lîngă soba aceea de tuci, al cărei miros îl simțea parcă în nări ; cărbune încins, vopsea, lemn ud care sfîrîie.

— Da ce s-a întîmplat, domnule profesor? întrebă Turculeț. Nu vă recunoscusem.

— Se petrec lucruri teribile...

— Da ? Mie îmi pare rău că nu ne-ați onorat pînă acum cu o oarecare vizită, așa oricum, între intelectuali... Pe vremuri veneam și eu mai des în Lunca, la prietenul meu, domnia-sa domnul părinte paroh Ioja. Dar însă acum e ceva... Vai, în ce hal sînteți, domnule !

— Neapărat, trebuie să plec...

— Ceva grav în familie ?

— Da, dădu din cap Suslănescu. Căldura sobei îl pătrunsese tot și, de plăcere, îi lăcrimau ochii.

— Ei, știți ce ? Stați aici pînă la dimineață și vedem noi... Cu trenurile e o grozăvie, nu se poate omul urca.

Chiar ieri a tăiat pe vreo doi, care au căzut de pe acoperiș. Scoateți-vă hainele, să se usuce... Vai, în ce hal sînteți !... Nu se poate, vă îmbolnăviți... Vă dau o manta... Hai, domnule, dezbracă-te, ce dracu, ești doar intelectual...

Suslănescu începu să scoată de pe el totul și să-și înșire hainele ude pe spătarul unui scaun, lîngă sobă. Rămase în pielea goală, fără rușine, tremurînd de frig ; îi clănțăneau dinții atît de tare, că lui Turculeț i se făcu milă și-i dădu o manta aspră de ceferist, mirosind a tutun prost și a cărbune. Nu voia totuși să-i dea impresia că îl scuzase de tot pentru nepolitețea lui, așa că-i spuse :

— Știți, ne pare rău că n-ați venit să ne vizitați... Nu de alta, uzanțele... Noi cu soția sîntem oameni mai simpli, nu-i așa, pentru că ar fi și de mirare... Dar fetița mea, Liviuța, e aici... e liceistă, dar nu i-am dat voie acum, pînă poate se mai normalizează timpurile, căci, să bat în lemn, pe harababura asta oricînd o poate viola cineva...

— Doamne ferește, zise Suslănescu. Îi ardeau ochii și tot trupul și în răstimpuri credea că se scufundă podeaua cu el și-l lasă să alunece ușor, într-o apă foarte-foarte caldă.

— Ei, și să dormim puțin, spuse șeful gării, întinzîndu-se pe un birou... Cu ce ocazie pe la noi, așadar ?

Suslănescu adormise pe scaun.

7

Gligor a Hahăului se temea puțin de Mitru, pe care, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut bate cu o singură mînă În cîteva zile, Mitru devenise atît de înfipt și de bățos, încît mulți dintre oamenii de vază ai satului se uitau altfel la el decît pînă acum, și asta încurca totul în capul lui Gligor. De aceea, aproape toată ziua era la Mitru, tăia lemne, deși nu era nevoie pentru cît ardea Floriția cu gătitul, sau ajuta la încheierea acoperișului casei, dar mai ales îl pîndea pe Mitru cu ochi veșnic mirați : încuviința tot ce zicea el, simțind că asta-i face multă plăcere, sau tăcea, chinuindu-se cu gîndurile lui. Dacă Găvrila Ursului i-ar fi dat-o pe Măria, lui nu i-ar fi trebuit nici un iugăr de la el : o să primească acum trei sau patru și, cu ajutorul lui Dumnezeu, o să le înmulțească. Ajungînd aici cu socotelile, își privea pe furiș mîinile mari, bătătorite cu scîndura, și-și încorda umerii

și pieptul pînă simțea atîta putere adunată în el, că se temea să nu-i plesnească pielea și răsufla adînc, să se potolească. Dacă ar fi avut pe un sfert atîta curaj ca Mitru, ar fi încercat să vorbească cu Măria, dar cînd o vedea îl apuca un fel de amețeală, se înneca și abia de izbutea s-o întrebe, în clipa cînd ajungea lîngă ea: „Da tu, cu ce te mai lauzi?“ Apoi își scotea cu o mișcare pripită clopul vechi și unsuros și trecea mai departe, arzînd de dorința să se întoarcă și s-o vadă. Pe urmă nu mai era bun de nimic toată ziua; stătea și lîncezea prin ograda lui Mitru, oftînd întruna, pînă cînd Floriței — care știa totul — i se făcea milă de el și-l certa:

— Mă Gligore, nu te fă de rîsul satului! Aia-s nește bogătoi, nu-s de tine!

La care el se supăra groaznic, dar răspundea moale și necăjit:

— Da ce! Eu nu mi-s om?

În dimineața aceasta, după ploaia lungă și rece de peste noapte, cerul se înseninase: era soare mult și cald și toate frunzele și ierburile sticleau ca oglinda. Venind spre casa lui Mitru, tocmai din celălalt capăt al satului, unde locuia, Gligor se întîlnise iarăși cu Măria, ceva mai încolo de artizană și, pe neașteptate, îi venise să se pună în genunchi în fața ei. I se făcu o rușine atît de mare din pricina acestui gînd slab, încît, cînd trecu pe lîngă ea, era roșu la față și nu izbuti să îngaime nici măcar „Bună ziua“.

— Nu vezi oamenii, motoflete? îi strigă Măria și el rămase în mijlocul drumului, cu gura căscată. Bine cel puțin că nu fusese nimeni de față.

Îl găsi pe Mitru sculat, în curte, tăind cu un ferăstrău ruginit și neascuțit niște scînduri ude și drăcuind. Veni lîngă el și începu să-l încurce, pe tăcute, pînă cînd Mitru se supără:

— Du-te, mă, de aici, că ți-oi tăia vreun deget. Ce bai ai de dimineață?

— Îs prost, aia am! spuse Gligor gros.

— Asta cam așa-i, dădu din cap Mitru. Cum de știi? Avea chef să glumească puțin, dar Gligor era foarte serios.

— Iaca, băgai de seamă, spuse încruntat și începu să se joace cu niște bucățele de scînduri. Mitru puse jos ferăstrăul, își șterse mîinile de turul nădragilor și se uită

drept în ochii lui Gligor, care nu-și plecă privirea, ci dădu numai din cap, de cîteva ori, în sus și-n jos.

— Da ce-i cu tine, omul lui Dumnezeu ?

— Ce să fie ? strigă Floriţa din grajd, iară o fi văzut-o pe aia, pe fișneaţa lui Găvrilă, și o venit la noi, că nu poate omul închide poarta de el, ca de pruncii cei răi.

— Zi să-mi deie pace, se rugă Gligor.

— Ţine-ţi gura, Floriţă, că intru la tine ! strigă Mitru.

— Mînci zamă de urzici, Gligore ? întrebă femeia dinăuntru.

— Dacă-mi dai... Se întoarse spre Mitru și, cu glas rugător, ca și cum ar fi fost vorba despre cine știe ce lucru mare, îi spuse : Mă, hai, fă bine să duhănim o ţigară... la de la mine.

— Tu nu ești întreg la minte, doamne iartă-mă... zise Mitru și începu să răsucească tutunul negru într-o foaie de ziar vechi.

— Da ce ? Eu nu mi-s om ! strigă deodată Gligor, furios. Auzi tu, Floriţă, de ce rîzi de mine ?

— Rîd că umbli după cai verzi pe pereţi și ești mare cît o bică, da n-ai minte... Caută-ţi și tu una pe potriva ta, că-s destule fete cinstite în sat...

— Ţine-ţi gura, muiere, nu te băga tu peţitoare ! strigă Mitru. Și gată pișălăul cela de zamă, că nu-mi place să duhănesc pe inima goală.

— Puteţi veni, că-i gata de mult...

Intrară în grajd și se așezară pe laviţa de scînduri, bătută în pămînt, alături de masă — o ușă proptită în patru pari. Gligor se juca o vreme cu lingura de lemn în fiertura verzuie, pînă cînd Floriţa se supără :

— Te umpli, ori te joci ?

— Bine, bine, spuse Gligor repede și începu să soarbă cu zgomot ; după cîteva clipe se opri și se strîmbă : Că bine trăim ! Da dacă ar fi iarnă, ce-am mînca ?

— Mulţi au ce mînca și iarna, zise Floriţa, privindu-l în așa fel ca el să înţeleagă la cine se gîndește, ceea ce se și întîmplă și Gligor roși. Cînd cineva îl vorbea de rău pe Găvrila Ursului în faţa lui, se simţea stînjenit, ca și cum acela ar fi putut afla că a fost înjurat în faţa lui și el nu i-a luat partea. Încercă să schimbe vorba și se adresă lui Mitru :

— Auzi tu, am auzit că Ezechil a Ursului s-a alipuit la Picu... ori la Cloambeș, s-o fi băgat slugă, săracu... Și

tu ziceai că s-o vorbit cu taică-său să se sfădească împreună și să pișie nește pământ.

— Da mai dă-i și-n urzici ! se supără de-a binelea Floriția. Faci ce faci — și tot la ei vii, bată-i Dumnezeu, doamne iartă-mă, că bine zice de aceea Mitru că nu-i trebuiește asemenea primar...

Gligor zîmbi ușor. „Nu-i trebuiește lui Mitru primar pe Găvrila Ursului". Se mai gîndi de două ori la același lucru și-l umflă rîsul, pe față.

— Mă, tu ești sărit rău — zise Mitru — tu ești tare sărit. Poți lua leoarca asta de aici, muiere... las' că nu peste mult om coace pită albă. Trebuie să meșteresc oarece și la cuptorul cela... Tot s-o stricat pe aici, cît am fost eu cătană. Doamne ferește să lași ceva pe seama muierilor...

— Că doară n-ai fi vrut să prind plumbul de tun cu mîna ! se zborși Floriția. Mitru o privi curios.

— Tu ți-ai aflat gura, muiere, spuse destul de vesel. Știi ce, Gligore ? Om merge la treburi, că trebuie să se ducă tovarășul Ardeleanu la Arad, după un inginer de cadastre, să vină să facă măsurătoarea...

În clipa aceea ciuliră amîndoi urechile : pe uliță se auzeau claxonul unei mașini și strigăte de copii.

— No, drace ! făcu Mitru.

— Mitru Moțului ! Mă președinte ! Hai, că te caută un domn ! strigă baba Valeria, vecina lor. Hai, mă, că-i cu mașina !

Lui Mitru începură să-i clipească ochii, parcă speriați.

— Domnule Moț ! strigă cineva de afară.

— Gligore, ia scoate capul și vezi cine-i !

Gligor se sculă încet, greoi, ieși în ușa grajdului, se uită afară, apoi se întoarse și spuse cu o voce foarte puternică :

— Îi un domn...

— Aici stă domnul Moț ? Dumneavoastră sînteți ?

— Nu, zise Gligor. Eu sînt Gligor Barbură.

— Vin imediat ! strigă Mitru și se repezi la lada cea mare din colț, scoase costumul negru primit de la George și începu să se îmbrace cu mișcări pripite și stîngace. Gligor, după un timp, se așeză liniștit pe prag. În sfîrșit, Mitru ieși în curte ; în poartă stătea Nicușor Spinanțiu și se uita atent împrejur ; afară, în uliță, o mașină mare, albastră, stropită toată cu noroi și în jurul ei, liotă, toți copiii din împrejurimi.

— Faceți casă ? se interesă Spinanțiu. Bună ziua. Eu sînt domnul Spinanțiu, secretarul domniei-sale domnului baron Romulus Papp de Zerind.

— Aveți onoarea să vorbiți cu tovarășul Mitru, președintele comisiei de împroprietărire, spuse Mitru, și, din pricina efortului pe care-l făcu să găsească și să lege aceste cuvinte, palmele începură să-i asude. Ce doriți ?

Spinanțiu îl privi lung, plictisit. Ideea baronului de a-l trimite dis-de-dimineață să stea de vorbă cu acest dobitoc și să-l aducă la sentimente mai bune i se părea de un ridicol pe care nu-l egala decît perfecta ei inutilitate. „Dragă Spinanție, dacă însuși prezidentul comisiunei se va șterge primul de pe lista infamă, aceasta va produce o escelentă impresiune", spusese bătrînul, după care-i dăduse amănunte despre felul cum trebuia să stea de vorbă cu vita ; într-un sens, inițierea asta, în metodele lui proprii de activitate, era de bun augur. Surise larg și veni spre Mitru cu mîna întinsă.

— Dragă frate, domnul baron a avut vorbe bune despre dumneata.

Mitru își încreți fruntea ; pricepea un singur lucru : că ăsta vrea ceva de la el, cum voia prea multă lume în ultima vreme.

— Cum să aibă, dacă nu mă cunoaște ?... Îl lăsă pe Spinanțiu să deschidă gura ca să-i răspundă și, exact în clipa aceea, adăugă : Dragă frate...

Spinanțiu rămase cu gura căscată și se făcu roșu la față, iar Gligor rise gros.

— În fine, domnule Moț... am ținut să stau de vorbă cu dumneata, am ținut mult.

— Poftiți, domnule...

— Bine... aici ? se miră Spinanțiu, care se simțea cam descumpănit.

— Casa nu mi-i încă gata. Acolo-i grajdul, unde gătim deocamdată, spuse Mitru din vîrful buzelor.

Strîmbătura lui îi plăcu foarte mult lui Gligor, care spuse Floriței cît putu de tare :

— Muiere, auzi tu ! Bărbatu-tău îi dat dracului !

— Domnule Moț, am venit la dumneata fiindcă ești președintele unei comisii ilegale. I-le-ga-le, și noi înțelegem că, înșelați de o propagandă periculoasă, mergeți pe un drum și mai periculos.

Aşteptă ceva, un răspuns, sau ca Mitru să-l contrazică, dar acesta stătea drepţi în faţa lui, cu buzele strînse.

— Comisia e ilegală ! spuse Spinanţiu, hotărît.

— Gligore, sucește-mi o ţigară ! se întoarse Mitru spre uşa grajdului. Poţi s-o şi lipeşti.

— Vai, dar poftim, scoase Spinanţiu tabachera.

Mitru refuză.

— Nu-mi plac astea... Mi-s învăţat cu de-alea mai tari.

— Aşadar, domnule Moţ, comisia e ilegală, şi deci toate hotărîrile ei sînt de asemenea ilegale. Noi însă nu vom ţine cont de aceasta.

— Nici noi... zise Mitru încet.

Şoferul claxonă de cîteva ori. supărat, să alunge copiii, dar sunetul strident le plăcu foarte mult şi-şi turtiră nasul de geamurile portierei să vadă de unde cîntă trompeta asta. Cîţiva oameni se apropiară şi ei de poarta lui Mitru, dar, văzînd un domn bine îmbrăcat înăuntru, se opriră acolo. Spinanţiu începea să se enerveze : crezuse că va intra într-o casă, fie cît de sordidă, unde va putea vorbi între patru ochi şi uite, trebuia să stea de vorbă în curte şi se mai adunau şi curioşi.

— Domnule Moţ, totuşi aici nu putem sta de vorbă... Ştii ce ? Ce-ar fi să vii la o plimbare cu maşina ?

— Nu cred să pot, răspunse Mitru.

— Cum ? De ce ?

— Aşa. Am şi nişte treburi. Spune, domnule, de ce ai venit — şi să stăm de vorbă...

— Comisia este ilegală, zise Spinanţiu, cu vocea tremurînd de indignare. N-are nici un temei. Aşa că vă pierdeţi vremea de pomană şi...

— Nu ne-o pierdem, îl lămuri Mitru. Nici aşa n-avem ce face, că n-au început încă muncile de primăvară.

Spinanţiu simţi că nu mai poate :

— Uite ce-i — strigă el — vă jucaţi cu focul, înţelegi tu ? Domnul baron e răbdător şi nu vrea să-şi pună mintea cu voi, să aducă armata şi să vă bage minţile-n cap... Voi vreţi să faceţi reforma ? Voi ? Reforma agrară este un lucru complicat şi, dealtfel, ea a şi fost înfăptuită în Transilvania, aşa că, de aceea îţi spuneam dumitale că n-are nici un temei juridic tot ce faceţi dumneavoastră aici.

Gligor se sculă încet, ţinîndu-se de şale, veni la Mitru şi-i întinse o ţigară cît un cocean de porumb :

— Na, mă.

— Mulțămesc, dragă.

Pe Gligor îl bufni iar rîsul. Fugi în grajd, de unde se auzi hohotul lui gros, mulțumit.

— Noi dorim să ne înțelegem, să stăm de vorbă, să găsim o modalitate de a rezolva problemele politice care...

Mitru își pierdu răbdarea :

— Gligore ! strigă el.

— Ce-i ? ieși flăcăul din grajd.

— Cum îi comisia ?

— Cum să fie ?... Comisie !

— No, atunci, domnule, noi n-avem vreme de pierdut. Duceți-vi-ți cu bunul și înduratul Dumnezeu unde vi-i voia. Scrie în lege că să dă pămînt, legea-i bună.

— Reforma se va face după alegerile libere, atunci cînd poporul își va fi spus cuvîntul, încercă Spinanțiu să aducă în discuție altă ordine de idei.

Mitru ridică însă din umeri.

— Una-i albă, alta-i verde, așa că : ce poftiți de la mine ?

— Cheară, mă Mitre, ce vrea ? întrebă un țăran de la gard. Poate că vrea oarece, da n-ai priceput tu !

Mitru se făcu roșu de ciudă, se întoarse smucit și se răsti :

— Da pe tine cine te-o întrebat ?

Omul se cam fistîci, pe urmă se supără și el și voi să-l suduie ; totuși se gîndi că nu se face cu un domn de față, așa că se trase de la gard și porni bombănind pe uliță ; ceilalți însă se înghesuiră și mai tare, să nu piardă o iotă.

— Adică te pui împotrivă ! strigă Spinanțiu. Am crezut că ești om de înțeles și văd că ești un inconștient.

Cuvîntul acesta Mitru nu-l cunoștea. Se supără și făcu un pas înainte.

— Ce sî-î-înt ?

— Nu-ți dai seama, asta am vrut să spun, cu cine te pui...

Gligor, care ardea de dorință să spună și el ceva, prinse momentul și, înecîndu-se de emoție, întrebă :

— Nu vă supărați că intru și eu în voarbă... Numa Mitru, săracu, capătă pămînt ? Că așa vorbiți... Sînt mai mulți, și eu mi-s, așa că de ce vă supărați numa pe el ?

Spinanțiu azvîrli țigara abia începută și ridică din umeri.

— O să trageți consecințele... Am vrut să ne înțelegem cu binele, să stăm de vorbă împreună ca românii...

— Sănătate bună, îl salută Mitru.

Voi să-și scoată și clopul din cap, dar își aduse aminte că e în capul gol și făcu o mișcare caraghioasă cu mîna.

Din poartă, Spinanțiu, care tremura de ciudă că trebuie să plece astfel și să-i raporteze baronului cum se sfîrșise discuția asta idioată, fără sorți de reușită, se întoarse și, strîmbindu-se cît putea mai disprețuitor, aruncă din vîrful buzelor :

— Va să zică nu vă e teamă, hai ?

— Nuuu, spuse Mitru și, într-adevăr, era foarte mirat de această întrebare, cu totul fără rost, după părerea lui. De cine ?

După ce Spinanțiu se urcă, mașina porni repede, aruncînd în lături valuri de noroi gălbui. Copiii săriră la o parte ; unul dintre ei ridică o piatră, dar n-avu curajul s-o arunce.

8

După ploi, pămîntul era negru, umed, strălucitor și aburea ; în șanțuri, un fir de apă verde, în care se culcau bălarii prea grase ; ici și colo, cîțiva pomi păreau că izbucnesc fericiți spre cer, plini de păsări. Nu era nici un nor și totuși cerul nu se limpezise, razele soarelui treceau, mai fierbinți, printr-o pînză subțire, vag cenușie și tremurau peste tot. Cîte-o băltoacă țipa de lumină.

„În zile de astea ar trebui să se întîmple ceva minunat", se gîndi Emilia și se întoarse spre George ; el mergea cu capul în pămînt, parcă fără voia lui. Cînd o întrebase : „Nu vrei să ieșim puțin pe cîmp ?" Emilia simțise că totul abia începea. Abia acum, dar era bine și așa. Era o copilărie că el se lasă dominat de infirmitatea lui, că nu se silește să o uite. Poate că n-o putea face singur și ea era puțin vinovată că nu încearcă să găsească în ce fel l-ar putea ajuta. Era bine aici, în cîmpul fără margini și voia, dealtfel, să vadă și în ce stare se aflau jugărele din Grinduri, cum le arase Mitru. Văzîndu-l atît de „ocupat" cu comisia, se gîndise să-i spună, pe ocolite, că toate astea sînt bune și frumoase, dar și pămîntul pe care-l luase în parte trebuie muncit, fiindcă altfel și ei și el vor avea pagubă. Dimineața se certase cu bătrîna :

ea o chemase deoparte și-i șoptise că n-ar fi rău să stea de vorbă cu George, să-i spună că și el a luptat pe front și s-a chinuit, așa că are dreptul la un lot ca și ceilalți, că doar nu-s ei mai cu moț decît el.

Se scuturâ ; nu voia să se mai gîndească la nimic ; erau împreună, singuri după atîta vreme, și numai asta avea importanță acum. Întinse mîna și-l luă de braț :

— De ce ești tu necăjit tot timpul, George ?

— Dar nu sînt necăjit... De unde ai scos-o ?

— Preocupat, atunci... Lasă, dragă... Toate o să se rezolve... Nu trebuie să te obosești atîta... Tu ai nevoie de odihnă.

— De ce, Emilia ?

— Ca să uiți, își luă ea inima-n dinți.

El o privi într-un fel ciudat.

— Tu crezi că eu vreau să uit ?

— Sigur că vrei... Orice om vrea să uite, să trăiască numai pentru ziua de mîine. Nu știi asta ?

El rise, pe jumătate amuzat, pe jumătate trist.

— Poate... Și ridică din umeri.

Ajunseră la cotul șoselei. Aici era un stejar foarte bătrîn, pe pămîntul lui Găvrila Ursului ; nu voise să-l taie, deși rădăcinile adînci secătuiau pămîntul în jur, pe o rază destul de mare ; zicea că poartă noroc satului. Între ramurile lui păsările făceau o gălăgie asurzitoare. Emilia se simți, brusc, foarte fericită. Ar fi vrut să se așeze sub stejar cu el, să stea acolo și să tacă împreună.

— Știi, George, m-am gîndit mult de tot... Tu ai dreptate, în tot ce faci... În tot, mă înțelegi ? Țărișoara asta...

— Ssst, se întoarse spre ea și-i puse palma pe buze. Mîngîierea asta aspră o tulbură. Roși, ca și cum el ar fi putut ghici.

— De ce nu mă lași să-ți spun ? Uite, bieții țărani... Noi sîntem în sat de atîta vreme, îi cunoaștem... Cine s-a gîndit vreodată la ei, așa cum... faci tu ?

— Emilia, te rog...

— Mă întreb : oare o să-ți fie recunoscători ?

— Taci, spuse el destul de aspru acum. Te rog...

— Știu că n-o faci pentru recunoștință, dragul meu. Știu. Te cunosc atît de bine...

Deodată Emiliei i se păru ciudat că vorbea despre el, după atîția ani de cînd erau căsătoriți, pentru prima oară. Îl strînse și mai tare de braț.

— Ești bun, murmură. Bun... pînă la prostie... Eu n-am știut asta niciodată... Mi s-a părut că... Știi, George, ai să rîzi, dar eu am impresia că m-am cam temut de tine multă, multă vreme... Iar acum, cînd mă gîndesc prin cîte ai trecut...

Din nou privirea lui se întunecă. Încercă să-și scoată brațul de sub al ei, dar Emilia nu-l lăsă.

— Nu mai vorbi despre asta, fii bună... Lasă...

— Bine... dacă vrei tu... Și, nenorocitul acela pe care l-ai adus în casă... să nu înțeleagă... Cît de ticăloși și de proști sînt oamenii... Să-l prefere pe un Cordiș... Îmi pare rău de mîncarea pe care i-am dat-o... N-o merita.

— Nu te mai gîndi la el. E un nefericit...

— Cum nefericit? se supără Emilia. E un trădător...

— Da, este — dădu din cap George — dar nu așa cum crezi tu. E cu totul altceva și el nu-i vinovat... Nu-i cu nimic mai vinovat decît am fost eu, de pildă...

— Ce vorbești? strigă Emilia. Cum poți să te compari cu... N-o interesau nici comparațiile lui, nici lucrurile stranii pe care le gîndea George despre sine: era frumos pămîntul, era cald și dacă el avea chef să vorbească, sunetul vocii lui era mai însemnat decît tot ce spunea.

— Emilia, noi toți sîntem vinovați... fără vina noastră... Suslănescu nu înțelege nici acum...

— Ce nu înțelege? E un boier scîrbos, se dă cu dușmanii poporului... Spuse cuvintele acestea cu atîta hotărîre, încît George o privi mirat și ea se simți încîntată. „Trebuie să creadă că eu am preocupările lui. Trebuie. Deși..."

— Ai dreptate... Dar își închipuie că face bine... Spui „boier"... Nu uita că n-am ajuns pînă acolo, încît oamenilor să le fie rușine de faptul că sînt boieri sau burghezi... Rușine sau frică, tot acolo e...

Ei îi venea să rîdă, să-l apuce de păr și să-i tragă fruntea spre buzele ei. Ce legătură aveau toate astea cu ei, cu viața lor, cu bucuria de a se fi regăsit?

— Și, dacă vor ajunge comuniștii la putere, cum o să fie? întrebă serioasă. Crezi că ei nu sînt oameni?

— Ba da... Tocmai...

— Și, atunci? Oamenii sînt oameni... Fiecare vrea să-i fie bine lui, nu se gîndește la alții.

George se opri. Se aplecă spre ea și o privi drept în ochi:

— Emilia! Mă uimești... Crezi tu sincer că e greșit să trăiești numai pentru tine?

— Desigur! Uită-te la popa Ioja... Noi am trudit, am învățat generații de copii, iar el? Ce folos aduce un popă? Că îți cîntă acolo duminica, la o îngropăciune sau la un Paști? Și capătă pămînt, și nu face nimic... Știi tu că în vreme ce tu luptai, el se îmbogățea? Dreptate-i asta?

— Îți mulțumesc, șopti George.

— De ce? întrebă ea — și se abținu să nu rîdă.

— Pentru că... mi-e mai ușor...

— Eu voi fi totdeauna alături de tine... Îi veni să plîngă cînd văzu că ochii lui se umezesc. „Asta e tot ce-am așteptat, tot ce-am nădăjduit, se gîndi. Acum e parcă nu s-ar fi întîmplat nimic... nu mai există anii aceia, ne-am regăsit... Aceiași, puțin schimbați, mai bătrîni, mai fericiți..." Nu mai spune nimic, șopti, văzînd că el vrea să vorbească. Vino... Să mergem acasă...

Îl trase după ea și porniră spre sat. Nu-i păsa că el știe de ce se grăbește, nu-i păsa de nimic. Ca și cum ar fi ghicit-o, el umblă tăcut, pînă cînd Emiliei, mersul acesta alături, muți, îi deveni apăsător. Își spuse că, totuși, acum ar fi rîndul lui să găsească ceva; undeva răsări din nou neliniștea aceea, îndoiala că totul ar putea să nu fie decît o iluzie a ei și George se supune pasiv, pentru că e foarte departe. „Oare, dacă l-aș lăsa de braț *acum*, el ar simți?" Îl privi pieziș: fața lui uscățivă, încordată i se părea nedrept de atrăgătoare; avea un surîs crispat în jurul buzelor. Se hotărî:

— George, de ce ești tu atît de preocupat tot timpul? De ce nu-mi spui? Să știi... eu sînt foarte... democrată... Sînt de acord cu părerile tale, cu tot, cu tot...

El se opri atît de brusc, încît Emilia se sperie și-l lăsă de braț.

— Emilia, eu nu mai pot trăi așa... Acesta e adevărul... Trebuia să ți-o spun mai demult, dar n-am avut... Se scutură și ochii-i luciră scurt, rece: Mi-a fost greu... pentru tine...

— Doamne, Dumnezeule, șopti ea, pălind foarte tare.

El zîmbi cu tristețe și oarecare oboseală.

— Nu e ceea ce crezi tu... E... e mai grav într-un fel.

Obrazul îi tremura; ar fi vrut să închidă ochii și să strige: „Taci, nu spune!" Îi era o teamă cumplită și, într-o

frîntură de secundă, se gîndi că în fond ea știa totul, știuse din prima noapte. Cunoștea și alte cîteva istorii de acest fel, din celălalt război : oameni care s-au legat acolo de vreo femeie, au venit acasă, poate să facă o ultimă încercare și s-au întors după aceea.

Avu o tresărire de furie : numai o femeie putea să-l schimbe atît de definitiv — și el a mințit-o... poate toate poveștile lui din război erau inventate... Da, își dădea seama, prea descusute, prea fără sens...

— Spune, zise încet... Eu... eu pot asculta orice. M-am obișnuit.

— Nu mai pot trăi așa, spuse el întunecat și se vedea că e ceva care-l împiedică să meargă mai departe. Emilia, noi... trebuie să dăm pămîntul...

În prima clipă îi veni să rîdă ; era atît de caraghios ! Ea așteptase un lucru înspăimîntător, o destăinuire care s-o doboare, iar el îi spusese cîteva cuvinte stupide.

— De ce ? zise, silindu-se să pară serioasă și atentă. De ce să-l vindem acum, cînd banii încep să n-aibă nici o valoare ?

— Nu m-ai înțeles, o întrerupse el surd. N-am spus să-l vindem. Am spus să-l dăm...

— Cui ? întrebă ea prostește...

— Oamenilor... țăranilor...

— Da de ce ? repetă Emilia, nedumerită. De ce să-l dăm ?

El ridică din umeri.

— N-ai înțeles nimic, murmură. Emilia... ți-am povestit tot prin ce-am trecut... și n-ai înțeles un singur lucru... că am ajuns la un moment al vieții mele cînd mi-a fost atît de rușine de mine însumi... că... Am trăit pînă la jumătatea vieții... într-un mod meschin și orb... *Am adunat*... asta ne-a despărțit de oameni... de tot pentru ce merită să trăiești...

Ea îl privea în față, cu ochi mari. Nu înțelegea nimic.

— Emilia — repetă el, parcă deznădăjduit — ce-o să lăsăm în urmă... după noi ?

Ea tăcea, cu buzele întredeschise.

— Am putut trăi așa, am fost mulțumit, pentru că nu știam. Acuma știu și nu mai pot. Am vrut să-ți spun de multă vreme asta... Am vrut și ieri seară, dar știam că n-ai să mă înțelegi... Întinse mîna s-o prindă de umăr și ea se feri, instinctiv. Emilia, nu pot suporta gîndul că Mitru,

a cărui gîndire, a cărui raţiune se trezeşte acum, e sluga mea. Nu pot suporta. Îmi vine să ţip.

Nu-l înţelegea ; reţinea numai, cu o cumplită nelinişte interioară, tonul vocii lui : ceva chinuit, sincer, aşa cum nu-l auzise niciodată.

— Peste cîţiva ani, ai să înţelegi... Cred în asta. Acum nu poţi, ştiu. Acum... şi vocea lui coborî pînă la şoaptă, ar trebui să ai foarte multă încredere în mine... pentru că am suferit...

Pe neaşteptate, Emilia se înfurie ; George văzu cum sîngele îi năvăleşte sub pielea subţire a feţei şi ochii primesc o strălucire neobişnuită. Îşi plecă fruntea, înainte de a o auzi :

— Şi eu n-am suferit ? Singură... femeie... neobişnuită... Cu toate umilinţele vieţii, cu singurătatea... Uite, numai tu ai suferit !... Şi pentru că tu ai suferit, trebuie să ne despărţim de tot ce-am adunat... să împărţim rodul muncii noastre... Cui ? Gîfîia. Ţi-au cerut asta ca să te primească în partid ?

— Nu, răspunse el îndată. Nu mi-a cerut nimeni aşa ceva.

— Eşti nebun ! ţipă Emilia şi, în mijlocul cîmpurilor pustii, luminate de soarele fierbinte, vocea ei se pierdu. N-am muncit ? L-am furat ? N-am adunat leu cu leu ca să avem o bătrîneţe liniştită ?

— O să avem o bătrîneţe liniştită... Dar tot atît de importantă e şi bătrîneţea liniştită a altora... În orice caz eu n-aş mai putea fi liniştit niciodată... O luă de mînă şi ea se smuci, deznădăjduită ; Emilia... vei simţi asta... poate mai curînd decît crezi... Viaţa merge într-acolo... Viaţa creează o nouă morală.

— Ce-mi povesteşti aici ? Cum ? Ce spui ? Pămîntul nostru ? Viitorul lui Dănuţ ? Da vrei să trăim din leafă ? Să murim de foame ? Pentru Dumnezeu... Ce ? Ţi-e jenă de Mitru ? Dacă nu-i dădeai să lucreze ar fi crăpat de foame, ar fi plecat la oraş, în mizeria aceea... cu familia... I-ai făcut un bine şi te ruşinezi ? Asta e comunismul ? Atunci îi înţeleg pe...

El se uita în altă parte, absent.

Îi veni să se repeadă şi să-l lovească. Să-i strige în faţă că o minţise tot timpul şi că *ei* îi e ruşine de slăbiciunea de a-l fi crezut.

— Minți ! Și mințiți ! Voi, comuniștii ! Dați pămînt la țărani... De ce dați dacă e o rușine să ai pămînt ?

— Ei îl muncesc... spuse George plictisit. Noi nu. Nouă ne muncesc alții... Pricepi ? E o diferență.

— Dacă te-ar auzi mama, strigă Emilia. Doamne... n-am să-i spun... Ar fi în stare să te omoare, sărmana bătrînă care a trudit, care a fost slugă la grof, să avem. Ar fi în stare să te opărească...

— Cred că și tu ai fi, dragă, surîse el. Pe urmă se posomorî. Eu nu vreau să trăiesc așa, repetă.

— Atunci, spînzură-te ! țipă Emilia, scoasă din fire. Îi păru rău îndată ; dar văzu că el nu se supărase.

— Spune-mi, Emilia, cum ți s-ar părea dacă ar trebui să dai jumătate din leafă... unui inspector, să zicem... numai pentru că el e inspector...

— Pe mine să nu începi să mă convingi ! Așa ceva nu există ! De ce să-i dau ? Vrei să faci aluzie la pămînt, la Mitru ? Dacă nu-i place, să se ducă dracului ! Știi, am să mă duc și să-i spun că n-avem nevoie de el, de munca lui... Dacă vrea să fie domn, comunist, să se ducă dracului !

— E urît și trist ce spui...

— N-ai să te atingi de pămîntul meu ! Știi ? Nu ! Și porni spre sat, fără să se uite dacă el o urmează.

Totul i se părea anormal, idiot, fără sens. Îi fu ciudă că se simțise atît de impresionată de poveștile lui. Parcă alții n-au trecut prin aceleași lucruri... Milioane de soldați, de ofițeri și nici unul nu venise cu „idei" de astea... Bietul Suslănescu ! Un om atît de cult și de sensibil și-l nedreptățise. El știa ce știa. De aceea s-a și mutat de la ei, să nu-i fie obligat unui... Se întoarse. George venea la cîțiva pași în urma ei, fumînd.

— Are să te arate lumea cu degetul ! Au să rîdă de tine și cu fundul... Pînă și țăranii cărora ai să le dai pămîntul au să-ți sărute mîna și au să rîdă de tine pînă or plesni !

— S-ar putea să ai dreptate, încuviință el.

— Atunci... de ce ? întrebă Emilia nedumerită.

— Nu pentru ei... *pentru mine*...

— Vorbe goale...

Cînd ajunseră în capul satului, el o luă spre stînga.

— Unde te duci acuma ? strigă Emilia.

— Am treabă. La Ardeleanu...

— Aha, urmă ea pe un ton foarte ridicat, fără să-i pese că o putcau auzi. Să nu-l prind pe banditul ăsta în casă la mine ! Să nu-l mai văd ! Auzi ?

Și plecă fără să se mai întoarcă.

Ajunse acasă leoarcă de sudoare, cu inima zbătîndu-i-se dureros. Se opri înainte de a trece colțul casei, să respire, și încercă să se mai liniștească. Bătrîna nu trebuia să afle nimic, ar fi înnebunit de durere. Nici așa nu-l iubea prea mult. Desigur, instinctul ei sănătos, țărănesc, îl ghicise.

Își rezemă fruntea de peretele zgrunțuros, încălzit de soare. George nu insistase, nu încercase s-o convingă, dar ea îl cunoștea prea bine și știa că era încăpățînat ca un animal, că dacă și-a băgat ceva în cap... Mai bine nu i-ar fi spus acum. Dacă ar fi avut un pic de bun-simț, ar mai fi așteptat... Nu trebuia acum, nu trebuia. Chiar dacă nu vor mai vorbi niciodată, ea va bănui că el se gîndește mereu la asta, chiar dacă nu va fi adevărat. Își șterse ochii uscați și intră în bucătărie, încercînd să rîdă. Aici, pe un scăunel, era așezat Cula, acarul, care, cînd o văzu, se fîstîci și scăpă chipiul soios de pe genunchi. Bătrîna stătea în fața lui și-l privea cu o expresie de bucurie răutăcioasă pe obrazul mic, zbîrcit. Cînd o auzi pe Emilia, se aplecă spre Cula, îl bătu cu palma pe genunchi.

— Ei, Culă, eu îți mulțămesc că *ne-ai* spus. Îmi pare tare bine, că eu așa mi-s învățată, să știu de la fiecare om la ce să mă aștept. No, amu, du-te, Culă... du-te — și mulțămesc... Lasă, că vorbesc eu cu fata... Îi spun eu cum știu eu mai bine...

— Sărut mîna, sărut mînurile, se încurcă acarul și ieși zăpăcit, speriat. Abia la poartă își puse chipiul pe cap.

— Da ăsta ce drac' mai vrea ? se răsti Emilia.

— Cum vorbești tu ? Îi un vecin de treabă... cinstit... Ține la noi, la unoarea noastă... Ține tare... De aceea o venit și, doamne, bine o făcut...

— Da ce ți-a spus ?

— Nimica... Bătrîna oftă, se prefăcu a-și șterge ochii cu o batistă pe care o ținea împăturată în mînă. Vai, vai, bine-i cînd oamenii îs cinstiți, de treabă... Doamne, bine-i...

— Ce-i, mamă ? făcu Emilia, destul de speriată. Cunoștea obiceiurile bătrînei și știa că va auzi ceva foarte neplăcut.

— Da nimica... Poate că nu-i nimica... Cula nu-i el prea deștept... da-i un om de treabăăă... Zice că asară... l-o văzut pe cela... pe cum il cheamă, bărbatu-tău, sub pod cu... cu fata Găvrilii Ursului, cu poalele-n cap...

— Minte ! zbieră Emilia și se repezi la mamă-sa.

— Poate fi — încuviință aceasta — poate fi, poate fi, cu nu zic nu, doamne ferește... Era și noapte tîrziu... Acuma-i drept că Cula are ochi buni. Știi tu, Milie, la gară... trebuiesc ochi buuuni, să vezi tu toate trenurile cum vin și să le îndrumi, să nu se întîmple nenorocire, că altfel ocna te mîncă.

— Minte !

— Nu ți-am spus că poate fi ? se supără bătrîna. Nu m-ai auzit ? Ori ești surdă ? Poate fi. Tu știi mai bine...

— Minte... Mai bine... mai bine ar fi adevărat...

— Tulvai, doamne, ție nu ți-i bine ? Adică pînă aici te-o bătut Dumnezeu, că nu-ți mai pasă să ajungi de risul satului ? Popa te rușină în sfîntul altar, satul îți pune pe poartă table, ca la curvele cele mai rele, lumea nu-ți dă bună ziua... ție nu-ți pasă. Rău te-o știut îmbăta de cap...

— Fă bine și taci, mamă dragă. Taci... Vezi de mîncare, să nu dea în foc.

Se duse la masă, se așeză și-și prinse fruntea în palme. Nu se putea gîndi la nimic. O auzea pe mamă-sa cum ridică de pe oale capacele, cum amestecă în supă, auzea sfîrîitul focului și-i simțea căldura neplăcută. Nu și-l putea închipui pe George cu alta și, deci, nu credea.

— Auzi, supăra-ti-i pe mine, dacă ți-oi spune oarece ? întrebă bătrîna, mieros.

— Spune... da scurt, n-am chef de povești !

— De ce crezi că i-o trimis vorbă Găvrila Ursului... dacă i-o fi trimis, că dacă stau să mă gîndesc mai bine, poate că nu i-o trimis, ce i-o venit fata singură să-i spună să nu mai treacă pe la ei, că pune pe Ezechil să-i rupă oasele ? Oare de ce ?

Emilia nu răspunse. Tăcu multă vreme, cu fața înfundată în palme.

Apoi deodată :

— Mamă... George vrea să dea pămîntul nostru la țărani... Zice că lui, ca comunist, nu i-i voie să aibă avere...

Asta mi-o spus azi. Auzi ? Auzi ? No, mai zi ceva... Bucură-te acuma !

Bătrîna puse jos lingura, se șterse pe mîini.

— Unde ești tu, Milie ? scînci. Vină aci, vină, că pic jos...

Emilia sări repede de la masă, luă un pahar, îl umplu cu apă și fugi lîngă mamă-sa. I-l întinse.

— Nu-mi trebuiește... Răsufla scurt, sufocîndu-se. Da, horcăi, așa-i... Știu eu că și în Ungaria cînd o fost revoluție, tot așa or vrut ei să ia tot de la oameni, da nu i-o lăsat bunul Dumnezeu... De asta mi-o fost mie frică... da nu ți-am spus...

Căută un sprijin cu mîinile și fu cît pe ce să le pună pe plita încinsă.

— Mamă, ți-e rău ?

— Nu. Nu mi-i. Du-mă în pat... du-mă să mă culc, să mă poci gîndi oleacă...

Emilia o duse în odăița ei, o culcă, îi fricționă tîmplele ; simțea sub vîrful degetelor vinele umflate, zvîcnind, ale bătrînei.

— Îl omor, șopti aceasta după un timp. Bag cuțitul în el.

— Sst, taci, mamă !... Liniștește-te... N-a fi cum vrea el.

— Ba a fi — clătină bătrîna capul pe pernă, încoace și-ncolo — ba, zău, aceea a fi... Te cunosc...

Emilia stătu lîngă ea multă vreme. Auzi cum bate ceasul în bucătărie, unu... două... trei... Bătrîna nu zicea nimic, își clătina numai capul. Fruntea i se făcuse roșie-vineție.

Pe la trei jumătate, cineva intră în bucătărie. Era George ; îi cunoștea pasul, felul de-a închide ușa. O năpădi furia și se repezi afară. El se uită pe cuptor, ridicase capacul de pe un castron. Asta o scoase și mai mult din fire.

— La ce ai mai venit ? zbieră. De ce n-ai rămas la Ardeleanu ? Să-ți dea el de mîncare ! Ce ? Voi comuniștii și mîncați ? Nu sînteți sfinți apostoli ?

El o privi trist.

— E vulgar, Emilia, fără rost...

— Vulgar ? Tu vorbești ? Tu ai dreptul să vorbești ? Nu-ți dai seama că... Nu înțelegi ? Tu vorbești ? Te-am așteptat cu toții, eu, copilul, mama...

— Ba eu nu ! strigă bătrîna de dincolo.

— ...te-am așteptat cu drag... și tu vrei să ne nenorocești ? Pentru ce ? Nu-ți dai seama că... (în clipa aceea își aduse aminte de Cula și de ce spusese și ochii i se umplură de lacrimi)... că ești un biet infirm ! Că din milă m-am prefăcut că... Sînt tînără... Da ! Sînt încă tînără și-mi petrec viața lîngă un olog ! Care vrea să ne ruineze... pentru ce ?

El păli înspăimîntător, apoi, fără un cuvînt, se întoarse și ieși pe ușă. Mai avea capacul cratiței în mînă și abia în mijlocul curții îl lăsă să cadă.

Cîteva clipe Emilia simți o satisfacție neobișnuită, apoi îi revăzu fața albă ca varul, privirea mirată, parcă oarbă și dureroasă, și fugi după el.

Cînd ajunse la poartă și o deschise larg, voind să-l strige, îl văzu pe pod, stînd de vorbă cu doi țărani. Se retrase încet, ca și cum el ar fi putut auzi zgomotul porții închizîndu-se.

În bucătărie o găsi pe bătrînă țopăind fericită :

— Vină să te sărute măicuța ta, doamne, da bine i-ai spus... Da ce crede el, că așa mere ?...

— Lasă, mamă... Te rog, lasă-mă puțin... Mai stai și odihnește-te...

Bătrîna rămase în mijlocul bucătăriei ; de pe față i se șterse expresia de încîntare ; rotea capul în toate părțile, parcă ar fi vrut să vadă.

— Mă tem... auzi, Emilia ? Eu mă tem, spuse cu un glas înăbușit, gros. Barem dacă eu aș vedea mai bine...

9

Multă vreme Emilia nu putu crede că tot ce s-a întîmplat între ei doi fusese real : auzea cuvintele lui George venind parcă de departe, întretăiate și fără înțeles, îl revedea pe Cula mort de rușine, frămîntîndu-și mîinile negricioase, chipiul soios de ceferist și, pe urmă, fața lui albă, speriată și nedumerită, cu buzele strînse, tresărirea scurtă de furie...

Stătea la masă, cu mîinile întinse pe mușamaua umedă ; tic-tacul apăsat al ceasului din perete o supăra și aștepta cu un fel de neliniște sunetul ruginit al clopoțelului care bătea orele. Bătrîna nu-și găsea locul ; se plimba prin bucătărie, ciocnindu-se de scaune, mormăia întruna și vinele i se umflaseră atît de tare pe frunte, încît Emilia, speriată, îi spuse aspru :

— Da mai stai jos, mamă, află-ți un loc! Vrei să te lovească guta?...

— Ba să-l lovească pe el, bată-l Dumnezeu! voi să strige Ana, dar vocea i se frînse și o podidi o tuse seacă, chinuitoare. Emiliei i se făcu milă.

— Mamă, pentru Dumnezeu, nici n-ai mîncat... Șezi la masă, să-ți pun supa...

— Nu-mi trebuiește! Uită-te, la ce se gîndește ea! La supă! Dă-o la porci, din partea mea... Tulvai, că năsimțită ești... Numai la stomac te gîndești... Bată-l Dumnezeu, acolo unde a fi și crucile din cimitir, că mai bine rămînea pe undeva pe acolo, ca Pavelea meu, că atîția oameni de cinste și de omenie s-or prăpădit și iacă, alții vin bolnavi, mînce-i lepra!

Emilia se ridică cu greutate, deschise bufetul și umplu un pahar cu țuică:

— Bea, mamă, ți-a face bine, spuse, punîndu-i paharul în mîna care tremura atît de tare, încît bătrîna se umplu pe degete de țuică. Bău păhărelul pînă la jumătate, pe urmă i-l întinse:

— Nu poci. Na, ia-l de aici... Tulvai, doamne, de ce m-am trudit eu și taică-tău... pentru un bolund... Tulvai, tulvai... Se vedea că se silește să plîngă și nu putea: ochii ei acoperiți de pojghița albă, sticloasă, o căutau pe Emilia. Atunci, zguduită de frămîntarea bătrînei, mai mult decît de propria ei durere, spuse printre dinții strînși (și-n clipa aceea semăna ciudat cu maică-sa):

— Nu te teme, nu se atinge el de pămînt... Să știu că...

— Că ce?... întrebă repede Ana și veni lîngă ea. Că ce?

— Că orice!

— Jură-te, șușoti Ana, găsindu-i în sfîrșit mîna și agățîndu-se de ea cu degetele ei subțiri și noduroase.

— Mă jur, mamă, da cum crezi că...

— Ce știu eu? Că ai fost oarbă toată viața, că n-ai știut nimica, Dumnezeu te știe și pe tine pe cine semeni... Pe taică-tău poate, că și el a fost o zdreanță și un bețiv... Că dacă nu eram eu, putcați culdui și tu erai țărancă, auzi-mă?

— Da, mamă... știu... știu... Hai să mîncăm.

— Erai țărancă — urmă bătrîna, tremurînd toată — auzi tu? Erai măritată cu un puturos, cu oarecare ne-

mernic... N-ai fi avut tu vorbă în casă... că cînd ți-ar fi tras un pumn peste gură... Auzi, Emilie ?

— Doamne, mamă, da ce-i cu dumneata, potolește-te... Vrei să pățești ceva ?

— Ai fi fost țărancă ! strigă bătrîna... Și cînd ai fi ajuns bătrînă, ți-ar fi căzut dinții... ca mie... și nu mi-o pus nimeni dinți la loc ! Jură-te că nu lași după el...

— Mă jur, mamă ! șopti Emilia. I se umplură ochii de lacrimi și-i era în același timp frică.

— Jură-te pe sănătatea și pe viitorul lui Dănuț, spuse bătrîna și se făcu albă. Toate ridurile mărunte de pe față păreau trase cu cerneală, numai fruntea îi era roșie, parcă spuzită.

— Mamă ! ești nebună ? țipă Emilia. Ia șezi jos și mănîncă, și să nu mai aud o vorbă !

Așternu masa, umplu farfuriile și începu să se joace cu lingura, să creadă mamă-sa că mănîncă. Dar bătrîna stătu nemișcată : într-un tîrziu, întrebă cu voce plîngăreață :

— De ce mă forțirezi să mînc, dacă mie nu mi-i foame ?

— Fă ce vrei atunci, ridică din umeri Emilia, obosită. Nici cu dumneata n-o scoate omul la un capăt, niciodată.

Tăcură amîndouă. O pisică veni să se frece de piciorul Emiliei și ea o lovi cu răutate. I se făcu rușine.

— Trebuie să spăl vasele, spuse, dar nu se ridică.

— Mai lasă-le dracului, mormăi bătrîna. Oi chema o țigancă și i-oi da o bucată de pită uscată și le-a spăla... Nu-ți strica tu mînurile, că ești doamnă...

— Știi ce ? Du-te și te culcă, mamă, odihnește-te... o rugă Emilia, deși n-ar fi vrut să rămînă singură. Pe urmă nu se mai putu stăpîni : Ascultă... dumneata crezi... ce-a spus porcul de Cula ?

În clipa următoare îi păru rău că o întrebase ; se temea atît de tare de răspunsul ei, pe care-l bănuia, încît se simți pe neașteptate golită parcă de sînge.

— Știu și eu ? zise bătrîna moale... Că dacă i-o luat Dumnezeu mințile ?... Dacă aude Găvrilă pune pe Ezechil să-l omoare... Găvrilă îi blînd el, la formă, da să te ferească Dumnezeu... Îi on neam tare hoscocorat ca taica-său... Teofil...

— Așadară, crezi ? întrebă Emilia cu ură.

— Da de ce nu l-ai întrebat pe el ? se răsti bătrîna.

— Ce să-l întreb?... Mi-e și scîrbă să... Bine, mamă... Dumitale, în afară de dumneata nu-ți pasă de nimeni... Du-te și te culcă, nu mă încurca...

Bătrîna se strîmbă batjocoritor, se sculă de la masă și se duse în odăița ei; abia acum își dădu seama că era tare flămîndă și-i păru rău că nu mîncase nimic. Începu să se roage, dar curînd o apucă durerea de burtă. Îi era ciudă pe Emilia că nu vine s-o mai întrebe o dată dacă nu vrea cumva să mănînce. Se culcă, bodogănind și trase cu urechea să audă bătăile ceasului și să-și dea seama cît mai este pînă la cină.

Rămasă singură, Emilia n-avu putere să se apuce de lucru. Mașinal întinse mîna și luă oglinda de pe masă, se privi fără să se vadă. Într-o străfulgerare, își aduse aminte de nopțile ei cu George, de cînd se întorsese — și i se făcu rușine. „E un ticălos", se gîndi, dar cuvîntul acesta nu se lipea de George și ea se simți din nou descumpănită. „Oare trăiește cu țăranca aceea?" Încercă să-și închipuie ce s-a petrecut între ei, dar nu izbuti nici asta. „Eu am fost totdeauna cinstită, nu-mi pot închipui murdăria... Și, oare, în anii aceia de război, departe de casă..." Se opri. Voise să spună: „săracul..." Simți că nu mai poate să rabde, se repezi în odăița mamei sale și strigă:

— Nu ne fură el pămîntul, să știi! Auzi, mamă? Să nu-ți fie frică.

— Și ce folos îi avea dacă-i devorța? răspunse bătrîna, cu o voce subțire, străină, somnoroasă. Toată lumea a zice că tu ai fost o stricată, nu el.

— Am să vînd tot! Am să plec la oraș să-mi găsesc post acolo... Dan e singur, vai de el și...

De afară cineva bătu în ușă de cîteva ori, nesigur. „E el!" se gîndi Emilia, cu o tresărire a întregii ființe, și se repezi în bucătărie. Cu fața lipită de geam, Suslănescu privea înăuntru. În prima clipă, Emilia nu-l recunoscu: fața palidă, cu barba albăstrie, nerasă, părea de mort. Hainele, părul, mîinile îi erau acoperite de noroi uscat, privirea năucă, mărită anormal de ochelari, o înspăimîntă.

— Ce dorești? strigă.

Suslănescu deschise ușa, se împiedică în prag, și nu-și găsi echilibrul decît rezemîndu-se de perete.

— Sărut mîinile, spuse ușor, șoptit, copilărește. Nu vă deranjați. Trebuie să vorbesc cu domnul Teodorescu.

— Nu-i acasă ! se răsti Emilia.

— O, nu-i acasă ? se miră Suslănescu și întinse mîna spre ea. De ce nu-i acasă ? Zîmbi strîmb și clătină de cîteva ori din cap. Vă rog, mult de tot, să mă iertați...

— Da ce-i cu dumneata — nu se putu stăpîni Emilia să-l întrebe — ce-ai pățit ?

— Nnnimic, spuse el, penibil, printre dinții încleștați ca de un spasm. Nimic. Mi-e foame. Își scoase ochelarii, îi vîrî în buzunarul de sus al vestonului și începu să plîngă, suspinînd mărunt și des.

— Domnule profesor, vai de mine, dar ce-ați pățit ?... Veniți, stați jos... stați să vă dau un pahar cu apă. Vă încălzesc imediat ceva de mîncare... Ocupați loc...

Pipăind, Suslănescu ajunse la pătuțul de lemn de lîngă perete, se trînti cu fața în jos, înfundîndu-și obrazul în cuvertura veche, puturoasă, de lînă și rămase nemișcat.

Zăpăcită, înspăimîntată Emilia se învîrti în jurul lui cu paharul, îl puse pe marginea cuptorului, ațină focul să încălzească supa.

— Nu s-a întîmplat nimic, spuse după un timp Suslănescu, înăbușit. Ceea ce trebuia și... meritam. Vă rog să mă scuzați. Vă rog mult. Trebuie să plec. Fața murdară îi era umedă, năclăită de lacrimi și, cum Emilia nu putea suporta să vadă pe cineva plîngînd, i se umeziră și ei ochii, nervos. Fără ochelari, Suslănescu părea un copil și era mirată că e atît de bărbos.

— Te rog, liniștește-te, spuse. Trebuie că ți s-a întîmplat ceva grav... Te... putem ajuta cu ceva ? Uite, fii te rog bun și așază-te la masă... N-am cine știe ce... dar...

Mișcîndu-se dezarticulat, cu voința anihilată, el se supuse ; luă lingura, dar de la prima înghițitură îl podidiră din nou lacrimile ; se sili să le rețină și-și aplecă fața deasupra supei aburinde, ca Emilia să nu-l vadă.

— Te-ai certat cu Cordiș ? întrebă ea, fără curiozitate. Știi, nu trebuia să pleci de la noi. Ne obișnuisem cu dumneata și... poate *ar fi fost mai bine* să nu pleci.

El tresări și-și șterse ochii cu mîneca vestonului ; văzîndu-i gestul, Emilia voi să-i ofere o batistă, dar se reținu la timp.

— Cred că ți-ar face bine să bei ceva, spuse ea bucuroasă că-și adusese aminte. Îi puse în față sticla cu țuică, dar Suslănescu nu se atinse de ea. Nu izbuti să mănînce nici supa, deoarece începu să sughită atît de violent, încît toată fața i se acoperi de o sudoare rece.

— Pentru Dumnezeu — zise Emilia, speriată de-a binelea — întinde-te puțin... Să nu-ți vie rău...

Mereu supus, el se culcă pe pătuț și-și acoperi fața cu brațul ; icnelile îl scuturau tot, își simțea trupul ca sub șfichiurile unui bici interior ; nu-i fusese rușine să plîngă, dimpotrivă încercase o ciudată bucurie, dar acum se încorda tot să se stăpînească. Auzi ușa închizindu-se ușor și se ridică într-un cot. Emilia ieșise. Ar fi vrut s-o strige, însă n-avea curajul.

Abia acum, în bucătăria asta curată, cu unghere întunecoase, unde luceau stins cîteva oale de aramă, oboseala îl năpădi, ca o băutură călduță și amăruie. Ar fi putut să se lase în voia ei, dacă n-ar fi știut că amorțeala asta nu va ține, și din nou... singurătatea și consolările ei îi fuseseră răpite pentru multă vreme și i se părea uimitor că accepta asta ca pe un fapt divers, nici măcar cu resemnare. Își strecură mîna sub cămașă, să-și simtă pielea subțire, întinsă pe oase ; avea temperatură, nu-i păsa. „Cum se poate — se gîndi — că tot ce mi-am dorit de cînd eram mic să-mi devină de nesuportat, în urma gestului unei brute ?“ Dar nu era numai asta și, la amintirea celor întîmplate, aceeași furie neputincioasă îl zgudui. „Sînt silit *să aleg* ca să mă pot răzbuna“, își spuse, și faptul că asta suna atît de copilărește nu-l deranja, dimpotrivă.

— Poftiți înăuntru, domnule profesor, zise Emilia intrînd.

O urmă supus și emoționat și, ca să ascundă asta, întrebă din nou :

— Unde-l pot găsi pe domnul director ?

— Nu știu, răspunse ea, dură. Nu mă interesează.

— Doamnă, e rîndul meu să vă întreb ce s-a întîmplat ? Veniseм... și dacă ați ști cît mă costă... să-i spun : iartă-mă, pentru că am fost orb și n-am vrut să cred că, atunci cînd se înfruntă două forțe, trebuie să te gîndești cu tot ce ai mai bun în tine, cu tot ce e cu adevărat nobil în tine, de care parte te așezi... Voiam să-i cer iertare că n-am înțeles sensul hotărîrii sale.

— Ce vorbești ? zise ea și-l privi atentă, să vadă dacă nu e beat.

— Voiam să-i spun : iată un om care-și recunoaște înfrîngerea. Ai să-l lovești ?

— S-ar putea s-o facă. Pentru el nu contează nimic acum.

Suslănescu ridică din umeri, plictisit.

— V-am admirat, doamnă, pentru că l-ați înțeles... Eu aveam în urmă altceva ; niște ruine...

— Dumneata ești atît de tînăr, cum poți vorbi așa ? Și ce-ai admirat la el ?

— Nu știu cum se numește asta, doamnă, voință, forță, dealtfel puțin importă... Cred că puritate... Să poți rupe cu tot și asta nu pentru că te-au inflamat niște idealuri sau cuvinte sforăitoare... ci pentru că *știi*, doamnă, cu trupul... după ce ai străbătut suferința, că altfel nu-ți poți salva un echilibru, tot atît de necesar ca aerul.

Se zgribuli și-și strînse umerii. Vag, se gîndi că va trebui să vadă un doctor, dar gîndul acesta nu era real acum, ci un fel de răbufnire. Vedea limpede că ea nu numai că nu-l înțelegea, dar îl privea cu ostilitate și nerăbdare. Nu voia s-o lase să vorbească (presimțea o neînțelegere familială meschină) fiindcă, ascultînd-o, *și-ar fi adus aminte* și nu trebuia. Mai tîrziu va uita întîmplarea care l-a împins să aleagă și va rămîne numai satisfacția și bucuria unei hotărîri pe care ai știut s-o iei... oarecum liber.

— Văd că nu te simți bine, domnule profesor. Nu vrei să...

— Nu. Vreau să-l văd pe domnul director.

Încăpățînarea asta o scoase din fire. Se ridică de pe scaun, veni lîngă el și, aplecîndu-se asupra lui pînă să-l atingă aproape, spuse, apăsat, cu răutate :

— A plecat... L-am dat afară, înțelegi ?

Suslănescu făcu ochii mari și mai mult șopti decît spuse.

— Nu...

— Dumneata ai plecat de la noi, n-ai avut timp să ne cunoști... Noi am pornit foarte de jos, nu mi-e rușine să spun asta... Părinții mei au muncit, au fost slugi ca să poată... să avem și noi... și pe urmă noi, eu și cu el... am muncit, am adunat, n-am risipit, nu ne-am permis nici o bucurie... Spune dumneata, că ești un om inteligent, e o rușine să nu curgă zdrențele de pe tine ? Să n-ai uneori ce pune pe masă, ca în casa notarului ? Ce socialism e ăla, ca să niurim de foame ? E o crimă să ai și tu acolo asigurată ziua de mîine ?

Suslănescu zîmbi, cu totul absent. Pe neașteptate, poate încurajată de acest zîmbet, ea strigă :

— Vrea să dea pămîntul ! Pricepi ? Vrea să-l împartă ! Pămîntul nostru, și nu se gîndește la...

Suslănescu nu auzi mai departe decît niște cuvinte disparate : copilul... viitorul lui... la Paris, studii... pămîntul... și mama, săraca, aproape nebună de durere... pămîntul...

I se făcu frică. O frică îngrozitoare, la fel de intensă, deși pe alt plan, decît în fața lui Baniciu, a rînjetului celorlalți, în clipa cînd se întorsese spre ei, implorîndu-i... și din nou amețeala aceea, irealitatea subită a lucrurilor dimprejur. Începu să gîfîie și voi, ca și atunci, să-și acopere fața cu palmele, dar, ca și atunci, nu se putea.

10

Nu-și dădu seama cît dormise în gară, pînă în clipa cînd Turculeț îl scuturâ de umăr și-i oferi o felie mare de pîine cu slănină. Focul ardea mereu, vesel, în soba de tuci, dar lui îi era foarte frig ; văzu că era gol, învelit doar cu o manta neagră, aspră și păroasă.

— Domnule, și mie-mi place să chefuiesc, dar de cînd m-a făcut mama n-am văzut om beat ca dumneata azinoapte ! E ceva, zău, ca la Vintileanca ! Dom'le, unii plînge, alții cîntă, alții-s bătăuși, dumneata ai boala umblatului. Să vii din Lunca pînă aici, pe un noroi pînă la burtă, e ceva... Noroc că n-ai căzut, să fi rămas acolo. Te aduna rece, peste cîteva zile...

Suslănescu îl privi mirat.

— Ei, uite, vezi, nu-ți aduci aminte ! Păi, să facem cunoștință : Turculeț Avram, șef de gară, da ne-am mai cunoscut. Îmi pare rău că n-ai venit în vizită, știi, ca între intelectuali, chiar dacă noi stăm departe, în cîmp. Fetița cîntă la pian, e liceistă. Bea din sticla asta, să te dregi, iar eu mă duc afară, pînă te îmbraci, poate te jenezi... Aseară te-ai făcut gol pușcă. Doamne, dom'le cîte nu face omul cînd e ajustat ! Cînd îi spui pe urmă, se miră.

Suslănescu se îmbrăcă repede ; se simțea ciudat de bine, proaspăt, viol ; numai ochii-i ardeau și-i lăcrimau ușor. Turculeț reveni și-i spuse că e o căruță din Lunca aici, care poate să-l ducă înapoi și, înainte de a putea refuza, Suslănescu se trezi pe o banchetă de piele, cu

picioarele învelite într-o bundă puturoasă de oaie. În definitiv, e mai bine așa, își spuse, n-avea nici un rost să dezerteze. Baronul era un ramolit bătrîn, nu se poate ca ceilalți să nu înțeleagă ; se gîndea mai ales la Gavrila Ursului, la acest om atît de plin de bun-simț. Nu pămîntul și orgoliul baronului însemnau ceva în momentele de față. În definitiv, își spunea, oamenii îl respectă destul ca să-l asculte, să-l lase să vorbească și să le explice. Obtuzitatea conducătorilor partidelor istorice a făcut destul rău, ca să li se poată permite să ducă aceeași politică desuetă, de care numai comuniștii pot profita.

Nevasta lui Cordiș îi spuse că bărbatul ei nu era acasă, ci la Cloambeș, unde se ținea întrunirea politică, și-i explică unde era casa acestuia. Fără să stea mult pe gînduri, Suslănescu se duse acolo, bătu foarte multă vreme pînă cînd o femeie grasă veni să-i deschidă și, înainte ca el să poată spune ceva, îl întrebă :

— Veniți de la moșie ? și-l conduse în casă. În clipa cînd intră într-o odaie mare, plină de fum de țigară și de miros de trupuri asudate (geamurile erau acoperite cu pături bătute în cuie), se făcu o tăcere totală. În jurul unei mese, pe care ardea o lampă afumată, îl văzu pe Cordiș, pe Picu, pe Cloambeș și încă doi oameni pe care nu-i cunoștea. Unul dintre ei, înalt, cu un obraz neras și părul galben-cinepiu, se sculă și se răsti :

— Da ăsta ce vrea ?

— Sînt profesorul Suslănescu, spuse el. Și, înainte ca ceilalți să poată spune o vorbă, începu : Am venit să vă explic. Ieri a fost o neînțelegere, n-am fost lăsat să-mi expun punctul de vedere... Se opri brusc, pentru că nu știa cum să li se adreseze. „Fraților" ar fi sunat prost, ca o scuză umilă. Domnilor, trebuie să privim totul foarte serios... Domnul baron nu înțelege situația... (Cordiș se uita la el cu gura căscată.) Sîntem obligați să-i explicăm... dacă ținem cu adevărat la cauza noastră, că nu prin încăpățînare se poate rezolva o situație atît de gravă.

— Mă Cordiș, ce vrea limbricul ăsta ? se ridică Baniciu cu nările fremătînd. Și cine l-a adus aici ? Hai, cine ?

— Toanta de nevastă-mea, se scuză Cordiș, roșind. Dumnealui îi ăla de l-a dat domnia-sa domnul baron pe ușe afară...

Baniciu își dădu scaunul la o parte cu un gest măsurat, veni lîngă Suslănescu și luîndu-l de bărbie, spuse :

— Mă tovarășe, pe mine vrei să mă duci tu ?

— Domnule ! voi să protesteze Suslănescu, dar celălalt îl pișcă atît de tare de bărbie, încît de durere îi dădură lacrimile.

— Va să zică ăsta-i spionul comunist care v-a dus de nas ca pe niște vite. Și voi vă lăsați... Deșteptți ! Clipi din ochi, șmecherește... Păi, ce să fac cu el ? îl lăsă de bărbie, își legănă umerii ca și cum ar fi vrut să-i facă vînt, apoi spuse scurt :

— la dezbracă-te !

Suslănescu nu înțelese, îl privi cu ochii rotunzi și zîmbi.

— Pardon ?

— Dezbracă-te ! răcni Baniciu pe neașteptate. Ai să mergi pe stradă în pielea goală, să te înveți minte. Chicoti și trase cu ochiul.

Suslănescu simți că-i vine rău. Se întoarse rugător spre Cordiș, ca și cum ar fi vrut să-i ceară sprijinul, dar acesta rînjea vesel și-și freca mîinile... Picu se scobea în nas, liniștit, iar Cloambeș privea absent...

— Să nu-ți spun de două ori ! îl îndemnă Baniciu cu voce moale.

— Zicea că-i *boier* ! pufni Cordiș. S-a tras în degete cu domnul baron... Și eu l-am ținut în casă și l-am umplut cu mîncare și băutură, și el a vrut s-o rușineze pe soțioara mea...

— Dezbracă-te, murmură Baniciu. Te rog, mult, prietene... Și cum Suslănescu nu se mișca, pe neașteptate îi trase o palmă răsunătoare.

Urechile îi țiuiră ciudat. Nu fusese bătut niciodată ; i se păru ciudat cît de dureros i se încălzește obrazul lovit.

— Domnule, te rog, afară e frig... șopti, nemaiștiind ce spune. (Cordiș se distra de minune, se strîmba, îi înghiontea pe ceilalți, scotea limba.)

— Dacă mă silești să te dezbrac eu, te și jugănesc, zise Baniciu, apoi se înfurie de-a binelea și-i mai cîrpi o palmă din toate puterile. Suslănescu se izbi de perete ; ca printr-o ceață roșcată îl văzu pe Baniciu venind spre el cu pumnul ridicat ; avu senzația că i se rupe ceva în burtă ; se încovoie. Sări la o parte și cu degetele tremurătoare începu să-și descheie nasturii ; își scoase vestonul murdar și rămase cu el în mînă. Făcu un gest, ca și

cum ar fi vrut să-l pună pe spătarul unui scaun, apoi îl lăsă să cadă jos. Continuă să se dezbrace, meticulos și cînd rămase gol îl privi drept în ochi pe Baniciu. Avea senzația îngrozitor de precisă că ochii lui sînt goi, că singura goliciune e acolo.

Cei de la masă se prăpădeau de rîs, mai ales Picu ; se înecase și obrazul i se făcuse violet.

Lui Cordiș i se pusese un nod în gît ; se sculă și se duse la fereastră, ridicînd un colț de pătură să se poată uita afară.

— Uite, dom'le, pufni Baniciu... Ia te uită... Nu e !

— Ce mai dorești ? întrebă Suslănescu, făcînd un efort...

— Îmbracă-te ! Uite, dom'le ! Și aș fi jurat !

Nici unul nu se mai uită la el, pînă cînd Suslănescu puse mîna pe clanță.

— Poți să spui ălora de te-au trimis că nu le merge cu noi ! se încruntă Baniciu.

— Nu m-a trimis nimeni... Singur...

— Ieși afară !

Tîrziu, Suslănescu își dădu seama ce se întîmplase. Mergea mecanic pe o uliță oarecare, tîrîndu-și picioarele prin noroiul care începea să se zbicească. La un moment dat îi veni să se trîntească pe jos, să urle ca un copil, să dea din mîini, să cheme pe cineva lîngă el. „Ce trebuie să plătesc ?" se întrebă mirat, pentru că acum cuvintele erau penibile, ca într-o limbă prost știută, pe care te încăpățînezi s-o vorbești cu orice preț.

Emilia vorbea mai departe, aplecată spre el, și volubilitatea ei i se părea omenească și demnă de milă ; ar fi fost bucuros să găsească în clipa asta un limbaj comun, însă nu merita.

— Nu puteți judeca, doamnă, niște oameni care au cunoscut ultima umilință posibilă...

— Dar cine l-a umilit pe el ? M-am silit din toate puterile să-l fac să se simtă bine, să nu sufere din pricina infirmității... („Doamne — se gîndi — cum am putut să-i spun cuvintele acelea ?") De ce zîmbești ?

Suslănescu se întinse peste masă, îi luă mîna și-și lipi buzele uscate de degetele ei subțiri, neașteptat de moi și de flexibile.

— Dacă nu l-aș fi cunoscut pe... George, spuse el, cred că m-aș sinucide astăzi... Și simplul fapt că a salvat

viața unui om... Se opri, n-avea rost. Ea îl privi indulgentă și puțin ironică (sau i se părea?). Își adună toate puterile să-i poată vorbi. Doamnă, vine o epocă în care noțiunile despre bine și rău se inversează și lucruri care au fost normale timp de secole devin rușinoase... Ori înțelegem asta, ori sîntem zdrobiți... și n-o să ne putem reface niciodată... E greu, știu, e mult mai ușor să vorbești despre toate acestea, decît să acționezi...

— Dar cu ce drept vrea el să risipească munca mea? Nu-și dă seama că îmbătrînim și... Spuse cu o voce complet schimbată: Are tîmplele cărunte... Ce importă că *avem* pămînt! Spune-mi dumneata, ce importă?

— Nu vă pot spune... Nu m-ați înțelege...

— Vezi?

Suslănescu se liniștise puțin; o ținea mereu de mînă, fără să-și dea seama: îi plăcea această femeie frumoasă, sănătoasă și îngrijită — și într-un sens îl bucura faptul că ea nu putea să înțeleagă; asta stabilea între ei un fel de fraternitate tulburătoare și-l făcea să nu-i mai fie rușine că plînsese.

— Și dacă ți-aș spune că... trăiește cu o... țărancă...

Suslănescu tăcu multă vreme, apoi zise:

— Vai, doamnă, e într-adevăr groaznic... Se ridică repede, îi mai sărută o dată mîna. Unde-l pot găsi... pe George?

— Cred că e la Ardeleanu, la mecanicul acela nenorocit... Și-i explică pe unde trebuie să meargă ca să ajungă acolo. Dar, nu te supăra, ce-ai cu el?

Suslănescu se înclină, politicos:

— Vreau, doamnă, să mă înscriu în partidul comunist! Și ieși, înainte ca ea să poată spune ceva.

11

Îi găsi pe amîndoi într-o odăiță săndă, cu pămînt pe jos, așezați la masă: brînză, un pui fript, vin. Într-un colț, un pat de lemn, înalt ca un catafalc, acoperit cu o cuvertură de lînă verde, cărți pe jos, de-a lungul pereților.

— Trebuie să vă spun ceva foarte important, începu el înghițind cuvintele... Mîine... vor să facă o mare manifestație... să vă atace... Baronul vrea să aducă moții de la moșie, beți...

— Ce vorbești? spuse Ardeleanu. Stai la masă cu noi.

— Vă rog foarte mult să mă credeți...

— De unde știi ? întrebă George.

Suslănescu se așeză, luă o țigară din pachetul de pe masă, o aprinse, trase un fum adînc în piept.

— Pentru că am fost la ședința unde s-a pregătit asta... la baron acasă ! spuse foarte limpede, săltăreț.

George îl măsură de sus pînă jos. În clipa asta Suslănescu ar fi vrut să-l îmbrățișeze, umilit, să se ascundă la pieptul lui ca un copil, fără nădejde, să fie răbdat, așa, foarte puțin. George părea bătrîn, avea multe fire albe și se întrebă cum de nu le văzuse pînă acum.

— Și... de ce ai venit să ne spui asta ? îl întrebă Ardeleanu, bănuitor.

— Pentru că mi-am dat seama... pentru că am înțeles... că *aveți* dreptate... spuse Suslănescu penibil, uitîndu-se spre George, ca și cum ar fi vrut să-l roage să-l ierte și să-l facă să înțeleagă că lui Ardeleanu nu-i poate spune altceva.

— Asta nu e rău, clătină din cap mecanicul, fără să-și ascundă neîncrederea.

Suslănescu își adună toate puterile să le poată povesti, cît mai rece și mai impersonal, tot ce se discutase la conac ; se bucură văzînd că Ardeleanu se încruntă : *îl credea*. După ce isprăvi de povestit, întinse mîna și trase spre el farfuria cu puiul, își tăie o bucată și începu să mănînce, cu sentimentul că merită și că e bine să le arate lor asta. Ardeleanu împinse spre el sticla de vin, dar Suslănescu refuză. În timpul acesta, George nu-și lua ochii de la el : și privirea aceasta cenușie, pe care o crezuse de atîtea ori nepăsătoare și inumană, îl intimida. Brusc, le povesti și cum fusese dat afară și pentru ce.

George nu spuse nimic și Suslănescu se gîndi că n-are nici un drept să se simtă jignit de tăcerea asta, care nu era bănuitoare, nici uimită, ci ascundea cu totul altceva, poate un fel de bucurie.

— Eu n-am unde locui, spuse, încercînd să fie vesel... Am fost gonit și de la Cordiș... Și, deodată, încet, cu un fel de duioșie : George... te rog, iartă-mă... Dumneata știi... cît e de greu... și poate nici acum nu-mi dau seama de realitate... În fond, fiecare trebuie să plătim într-un anume fel.

Ardeleanu, care se ridicase de la masă și se plimba cu mîinile la spate, mușcîndu-și mustața cenușie, se întoarse spre George :

— Asta-i ! Tovarășe director, acuma-i acum... Trebuie să luăm măsuri... să adunăm celula de partid... să transformăm manifestația țărănistă într-o manifestație a noastră...

— George — urmă Suslănescu — eu nu puteam face altfel. Am vrut să fiu consecvent, dar, poate... nu știu de ce, n-am izbutit niciodată... Se întîmplau totdeauna lucruri care mă aruncau în altă parte decît acolo unde aș fi vrut eu să fiu...

— Nu te supăra... domnule profesor, zise Ardeleanu. E... e tare important ce spui acolo, dar noi...

— Eu doresc să mă înscriu în partid ! spuse Suslănescu. Ce trebuie să fac ?

— Păi, să dai o adeziune... Dar... nu e nici o grabă... Lasă, tovarășe profesor, mai vorbim... Îți mulțumesc că ne-ai spus... nu-i bine să ne lăsăm luați pe neașteptate, tocmai acum... Lasă... Te mai gîndești și dumneata...

— M-am gîndit... Și se întoarse iar spre George : Mie... mi-este... într-un sens... mult mai ușor decît dumitale... Am să fiu... un...

Ardeleanu țistui impacientat, dar Suslănescu nu-i dădu nici o atenție.

— George... iartă-mă că-ți spun așa... E foarte greu să ne lepădăm de ceea ce sîntem... chiar dacă... uneori ni se face scîrbă de noi înșine.

Aproape imperceptibil, George dădu din cap.

— Uite, dom'le, hîrtie și toc, dacă vrei să-ți scrii adeziune, spuse Ardeleanu aproape răstit. Treci acolo... Tovarășe Teodorescu... trebuie să mobilizăm pe toți cei care vor fi împroprietăriți... toți oamenii cinstiți... să le dăm bandiților o lecție. Rise scurt, cu o oarecare superioritate : Asta e mai important... decît... niște frămîntări, tovarășe... care...

— Totul e important, vorbi atunci George, pentru prima oară și cuvintele lui, poate mai mult felul în care fuseseră spuse, îl dureră pe Suslănescu : așteptase altceva, ceva apropiat, care să-i despartă pentru o secundă de Ardeleanu. Trase în față hîrtia albă : nu știa ce trebuie să scrie și n-avea curajul să-l întrebe pe Ardeleanu ; îi auzea pe cei doi șușotind și preferă să-și spună că o fac ca să nu-l deranjeze pe el. Totul era să înceapă. Nu trebuiau cuvinte mari, evident, ci lucruri simple, bine simțite... „Bine simțite", ce măgărie !... Ori, poate, ade-

vărul ? Gol, acest adevăr ar fi sunat astfel : „Vreau să fiu cu voi, pentru că singurătatea mea mă umilește și-mi joacă renghiuri tot timpul. Vreau să capăt conștiința că există ceva în spatele meu, o forță care să mă apere în schimbul supunerii mele, o forță care să-mi poruncească și să-mi redea sensul supunerii fericite... Cîștigînd-o sau plătind-o, totuna, poți să-ți făurești o demnitate particulară, definitiv adevărată interior... Numai conștiința libertății lipsite de sens te face las... Istoria și legile ei n-au nici un amestec."

Din nou accesul de febră. Ochii i se tulburară și mîinile începură să-i tremure. Starea asta de agitație fizică, de fierbere interioară, desfășurîndu-se în el, fără voia lui, îi producea o exaltare încă neîncercată. Dar nu-și putea scrie adeziunea. Fără nici o legătură, își aminti de Mimi Velceanu și de clipele în care simțise că ea-l înțelege, dincolo de toată murdăria dintre ei, într-un fel feminin, fricos, pe care nu-l știuse păstra, care-l îngrozea atunci mai mult decît tot ce era într-adevăr vulgar și nedemn.

— Mi-e foarte rău, spuse încet, cu solemnitate și se uită la cei doi, așteptînd ceva.

— Da, dom'le, ești roșu ca focu, spuse Ardeleanu. Veni lîngă el, îi puse mîna pe frunte și plescăi : Tii, arzi... ce dracu ai făcut ? Ia întinde-te acolea, puțin... lasă că rezolvăm noi toate... Noi sîntem ăia care schimbăm fața lumii, adăugă stînjenit. Lasă, hai, culcă-te...

Suslănescu se întinse cu fața la perete ; nu trebuia, nu avea în fond dreptul să aștepte mai mult de la nimeni. „Toată nenorocirea a fost că am vrut să înțeleg fiecare lucru în parte... și așa, fiecare lucru poate fi înțeles... chiar faptul că individul acela m-a pus să-mi scot pantalonii, chiar rîsul dobitocesc al lui Cordiș... chiar spaima... E nevoie de altceva. Nici George nu știe, nici Ardeleanu și nimeni nu știe... Dar, poate, o să știm, nu peste multă vreme." Se întoarse spre cei doi și le spuse :

— Eu vă mulțumesc.

Iar ei clătinară din cap, în același fel, binevoitori.

CAPITOLUL IX

1

Pe cerul spălăcit mai licărea secera știrbă a lunii și cîteva stele; toată curtea era scăldată într-o lumină argintie și praful de pe frunzele tinere ale prunilor părea făină proaspătă. Încă era liniște, numai de departe se auzea trîmbița dogită a lui Puțu porcarul și tropăitul surd al ciurdei care se aduna.

Bătrîna își ridică fața spre cer și simți că s-a făcut lumină; mai demult îi plăcea răcoarea asta fragedă a dimineții, dar acum o pătrundea toată și știa că pe urmă n-o să mai poată să se încălzească ziua întreagă. Peste noapte poate dormise, poate nu; își adusese aminte de atîtea chipuri și de atîtea lucruri, cum se întîmplă numai în somn. Era mirată și puțin speriată, pentru că nu izbutise să se roage. De cînd nu mai vedea ca să citească Biblia, își făcea ea singură rugăciunile din frînturi de amintiri și din dorințele ei pentru alții, bineînțeles; pentru ea nu mai avea ce să ceară: poate numai un sfîrșit fără prea multă durere, însă nu-i plăcea să se gîndească la asta, încă. Nu se putuse ruga fiindcă, de fiecare dată cînd voise să înceapă, își adusese aminte de ginere-său și de nebunia lui amenințătoare și, de furie, o apucau căldurile. Știa că nici Emilia nu dormise; o auzise răsucindu-se în pat și chiar plîngînd și asta o supărase și mai tare: „Femeile de astăzi nu mai au mîndrie, se leagă de un bărbat parcă ar fi Dumnezeu și nu un porc leneș și nesimțit, care, uite ce-i trece prin cap!“

De cu seară frămîntase aluatul și acum aștepta să vie Lung Saveta, văduva care o ajuta să bage pîinea în cuptor, de cînd nu mai vedea. Emilia o rugase de nenumărate ori să nu se mai trudească, dar ea nu putea să lase pe cine știe ce nespălată să frămînte aluatul și pe urmă să iasă pîinea clindoasă și să cadă greu la stomac. Acum doi ani, în iarna cînd a căzut în curte de și-a rupt

mîna, a fost silită să aducă o vecină, dar vai și amar de munca ei !

Tăie aluatul și umplu coșurile de rafie, pe urmă ieși iar în curte și o strigă pe Lung Saveta. Știa că trebuie să fi venit, dar n-are curaj să intre în casă pînă n-o poftește. Văduva era într-adevăr în fața ușii și-i spuse „sărumîna", ceea ce-i plăcu foarte mult bătrînei.

— Hai, Savetă, că cuptorul îi încins... Ne-o rămas și două langoșe... Ție cum îți plac ? Cu unsoare, ori în cenușe...

— Cum vrei dumneata, nană Ană, răspunse văduva, cu o voce foarte slabă, obosită și cam plîngăreață.

— Le-om face în unsoare de gîscă, că o mai rămas pe un fund de ulcică... Ție trebuie să-ți fie greu, că ești văduvă... am auzit că umblă după tine Iosif a Lapului, inașul... Îi drept ?

Femeia nu răspunse și Ana se gîndi cu plăcere că o făcuse să roșească : „Îi muiere rușinoasă și cinstită, da îi greu fără bărbat, poate zice lumea ce vrea".

Șonticăi pînă la cuptor și-și apropie obrazul : dogoarea plăcută, cu miros de coceni de porumb, arși bine, îi făcu multă plăcere. Îi spuse Savetei să aibă grijă cum răstoarnă aluatul pe lopată și-i povesti a suta oară despre una care trebuia să lege aluatul cu funia ca să nu curgă. O auzi de cîteva ori pe Savcta oftînd și-i fu milă de ea. Dacă n-ar fi fost așa de molatică, poate că ar fi vorbit cu ea despre nebunia directorului, dar așa n-avea nici un rost ; Saveta ar fi ascultat-o în tăcere, neștiind dacă e mai bine să zică și ea ceva, sau să tacă.

— Nană Ană, băgai pita, zise Saveta...

— Hai să ne facem langoșe, să prînzim...

— Nană Ană, cînd se scoală dom'derector ? Că stau afară cîteva muieri, văduve... după el...

— Da ce bai au ? se răsti bătrîna. Ce le treabă ?

— Vreu să se șteargă după listă... după lista cu pămîntu... Și eu, nană Ană, mă șterg.

— Poate ești bolundă ! se cruci bătrîna și se gîndi că lumea-i bolundă de totului... Unu vrea să-și dea averea la sărăntoci, celuilalt nu-i trebuie pămînt. Ești bolundă ! se răsti supărată.

— Nu-s, nană Ană, vai de noi... Numai că... și tăcu.

— Că ce ?

Saveta oftă iar.

— Or umblat astă-noapte prin sat... niște oameni... Doamne iartă-mă... și... ne-or împlătit... Or bătut la poartă și, cînd m-am dus, m-or bătut, ca pe un cîne, nană Ană, m-or călcat în picioare... Mi-s toată vînătă... și pe burtă... și o... țîță mi-i toată zdrobită... și le-or bătut și pe altele... tare rău...

— Da cine-s aceia ?

— Știe-i sătana, că erau cu obrazul legat cu cîrpă neagră... Nu-i cunosc...

Bătrîna se apropie de ea și o întrebă în șoaptă :

— Nu te-or rușinat ?

— M-o ferit Dumnezeu... da mi-s vînătă toată...

Atunci bătrîna se supără de-a binelea :

— Și voi v-ați lăsat ? Să vă bată-ă ? Da nu v-ați sculat cu furcile ? Iai, să fi ridicat mîna la mine, oricine, că... Se făcu toată roșie. Saveta, mirată de această furie fără rost, nu mai avu curaj să zică nimic.

— Și unde-s ludele acelea ?

— La poartă !

— No, hai cu mine !

Saveta o luă de braț și o ajută să străbată curtea, să treacă pragul înalt al porții. Afară, înșirate de-a lungul gardului de sîrmă al grădiniței, stăteau tăcute, parcă ghemuite, cîteva femei ; bătrîna le simți și, întorcîndu-se spre ele, le întrebă, de sus, cu dispreț :

— Da voi ce bai aveți de dimineață ?

— Ne-or bătut și or zis că...

— Cine, muiere ?

Nici una nu răspunse : stătură așa, destulă vreme, tăcînd și privind pe bătrînica mărunță care aștepta, pe urmă una din ele începu să smiorcăie :

— Ni-s bătute de Dumnezeu... că singure...

Atunci, din mijlocul uliței, se auzi o voce răgușită nedîndu un început de cîntec : toate se întoarseră într-acolo, ulind de Ana. Cordiș, foarte beat, venea clătinîndu-se și încercînd să se ție drept. Picioarele nu i se supuneau, iar pe față avea întipărită un fel de expresie mirată, ca și cum n-ar fi înțeles ce se întîmplă cu el, cine-l împinge încoace și-ncolo, de la spate. Petrecuse toată noaptea cu Baniciu, cu Blotor și cu Picu, după ce Găvrila Ursului se duseșe acasă și Cloambeș la culcare. La început rîseră aproape un ceas pe seama lui Suslănescu și de fiecare dată cînd venea vorba de el, Cordiș se scula și-și scotea pantalonii, încercînd să-l imite, cum

stătea lipit de perete, cu ochii goi, ca de nebun. Pe urmă, după ce ameţiseră, Baniciu îl luase la refec, făcîndu-l tîmpit, idiot, dar s-au împăcat ceva mai încolo, cînd Cordiş i-a cîntat *Sfîntă tinereţe legionară*, cu emoţie. În realitate, îi venea tot timpul să plîngă de ciudă şi de ură faţă de acest Baniciu, care se purta cu el mai rău decît cu o slugă. Nu-l putea înţelege pe omul acesta care-şi bătea joc şi de domnul baron, spunea că manifestaţia de a doua zi — pe care Cordiş o aştepta cu nerăbdare niciodată încercată — e un rahat cu perje. Aflînd că fratele lui Cordiş, Cula, e comunist, Baniciu l-a sfătuit să-i spună să se potolească dacă nu vrea să-l pupe mămiţica lui rece. Cordiş, care n-avea un suflet rău, îl iubea şi-l respecta pe Cula, mai ales că datorită lui ajunsese ceea ce era, aşa că îndată ce se sparse cheful, spre dimineaţă, se porni spre locuinţa părinţilor, să-i spună lui Cula să stea acasă astăzi, să nu care cumva să se bage în manifestaţie. Dar afară, la aer, în loc să se trezească, îl păli beţia de tot, aşa că, deşi ştia că merge la Cula, nu-şi putea aduce aminte ce treabă urgentă are cu el. Îi era şi greaţă, gura i se umplea tot timpul de salivă sărată şi, ca să nu se lase biruit şi să-şi dea puteri, cînta : „Bate vîntul trestia !"

Muierile, toate, se dezlipiră de lîngă gardul şcolii şi se repeziră la el, înconjurîndu-l. Începură să vorbească deodată repezit şi plîngăreţ :

— Dom' văstor, faceţi bine şi ne ştergeţi... că noi...

— ...proaste, dom' văstor... n-am ştiut...

— ...mai bine săraci...

— ...mi-s vînătă...

— ...derector nu s-o sculat, că şi dumncalui...

— Iaca, ne scriserăm şi noi, că n-am ştiut că nu-i voie...

— O scris şi în gazetă, dom' văstor...

— Şi o zis dom' derector...

Îl trăgeau încoace şi-ncolo, el nu prea înţelegea decît pe jumătate ce spun, dar îi plăcea foarte tare.

— Femei ! strigă, ridicînd o mînă. Eu am să vă... spun vouă...

— Spuneţi, dom' văstor...

— Să fim cuviincioşi ! Da... femei !

— Lasă-l în plata domnului — şopti unu — nu vezi că-i mort de bat ?

Cordiș o auzi, se supără, dar îi trecu în clipa următoare, fiindcă nu-și aduse aminte ce ar fi trebuit să-i răspundă.

— V-ați dat cu comuniștii... cu derectorul ! Și acuma o pățiți ! Da ! Cuviința și Românismul, asta ne trebuie ! Adică... mă muierilor cu bube-n cap !... Vă trageți de buric cu dom' baron, mă ? Păi, cînd... să știți... Daaa ! Să vă deie derectorul pămîntul lui, că are !... Ha ! Ce ziceți la asta ? Lui să nu-i umble gura... că, ascultați : vrea să...

— Așteptați ! strigă cineva dinspre crîșma lui Laboș. Se întoarseră și o văzură pe Catița Țuricului, care alerga din răsputeri. Cîrpa i se desfăcuse și părul cărunt, rar, i se despletise pe umeri, ceea ce pentru o femeie văduvă era mare rușine, dar ei nu-i păsa. Podul de lemn de peste răstoacă bubui sub picioarele ei. În sfîrșit, se opri în fața lor și, fără să mai aștepte să-și recapete răsuflarea, începu să strige cu o voce asurzitoare și schimbată din pricina gîfîielilor :

— Da ce-i cu voi ? Mi-o spus mă-ta, Irină, că ai venit să te ștergi de pe listă ! Îi drept ?

— Naná Catiță...

— Îi drept ? răcni Catița și o înhățâ de piept pe femeia căreia i se adresase și începu s-o scuture. Îi drept ?

— Nană Catiță... astă-noapte... or vinit... ne-or bătut... vai și amar... ne omoară...

— Și te-ai spăriat ? urlă Catița. Ha ? Te-or scuturat olecacă și tu te-ai spăriat ? Pe mine nu m-or bătut ? Ha ? Ia, uitați-vă numa... Se dădu doi pași înapoi, și, cu o mișcare bruscă, își dădu poalele peste cap și-și arătă pîntecul alb, gras, vrîstat de dungi vinete-verzui, de urme de bocanci țintuiți... Ha ! mai strigă și de ciudă și furie îi curgeau lacrimile pe fața roșie, parcă spuzită, arsă... Și na ! adăugă, smulgîndu-și bluza de cînepă. Sînii lăptoși și căzuți îi erau acoperiți de pete negricioase ; pe umăr se întindea o rană acoperită de sînge închegat. V-ați spăriat, nănorocitelor ? Da ei ce vreu, nu să ne sparie ? Să rămînă baronu cu pămîntu ! Bată-l Dumnezeu să-l bată.

— Fii cuviincioasă, zise atunci Cordiș, care o vedea ca prin ceață și era supărat pe strigătele ei, ca și cum i le-ar fi aruncat lui.

— Du-te și te culcă, că toată noaptea te-o căutat muierea, vai de tine ! îl repezi Catița Țuricului și, cum el se îmbulzea în ea, îi dădu un brînci de era să-l azvîrle în șanț. Fie-ți rușine, că zici că ești domn și nu ții cu satul !

Cordiș se strîmbă de uimire : așa ceva nu-i spuse nimeni, niciodată, și lui însuși nu i-ar fi putut trece prin minte că el nu e cel mai bun prieten și sfătuitor al luncanilor, învățătorul lor iubit și prețuit.

— Ce spui tu, curvă bătrînă ? zise, aproape plîngînd de ciudă. Își dădu seama că dacă n-ar fi atît de beat, ar ști cum s-o pună la punct pe nebuna asta : dar așa nu-și putea aduna cuvintele și începuse să-l doară și stomacul.

— Curvă-i mă-ta ! răcni Catița. Auzi, cum mă blomează...

Asta-l dădu gata pe Cordiș. Se clătină pe picioare, pe urmă se întoarse spre clădirea școlii și, văzînd-o pe Ana în prag, începu să urle :

— Mă Teodoresculeee ! Ciunguleee ! Bată-ți Dumnezeu și cealaltă mînă, să te văd cerșind ! Uite, mă... unde ai adus tu satul... și tu, vacă bătrînă și oarbă, poți să-i spui... Teodoresculeeee ! Vino, mă, afară, să scot mațele din tineee ! Că-și bat joc femeile de noi, de intelectuali... și tu ești de vină...

— Ce-ai zis ? strigă Ana din prag. Ce-ai știut zice ? Întinse mîinile și încercă să coboare cele două trepte de piatră. Nu ieșise însă din curte de ani de zile, așa că-și pierdu echilibrul și, dacă n-ar fi sărit Lung Saveta s-o prindă, ar fi căzut. Atunci Catița se repezi la Cordiș și-i lipi o palmă răsunătoare pe față.

— Tu sudui pe dom' derector, rușinea pămîntului ? Tu ? Apoi, na ! Celelalte femei, ca la un semn, săriră asupra lui și începură să dea în el, pe unde-l nimereau. Nici una nu zicea nimic : loveau cu dinții strînși, într-o tăcere oarbă ; una îi smulse un smoc din puținul păr pe care-l mai avea și voi să-i umple gura cu el.

— Na !

În primele clipe, Cordiș, zăpăcit și orbit de durere, se clătină între pumnii lor, care-l zvîrleau de la una la alta, pe urmă se sperie de moarte și începu să mugească :

— Ajutor... Vai de mine, nu mai dați... Auleu, măicuță...

Catița Țuricului își dădu prima seama că femeile îl omoară pe dascăl și, cu o lovitură de picior, îi făcu vînt din mijlocul grupului care viermuia. Cordiș o luă la fugă. Se trezise dintr-o dată, ca și cum l-ar fi stropit cu cîteva găleți de apă înghețată. Simțind ceva cald pe obraz puse mîna, privi și, văzînd că era sînge, începu să urle din răsputeri, fără să se oprească însă din fugă.

Cîfîind, muierile începură să-și potrivească poalele, cămășile. Nici una nu se uita în ochii celeilalte ; pe neașteptate, Catița Țuricului începu să rîdă, un rîs ascuțit, fără veselie, plin de ușurare.

Cordiș ajunse acasă la frate-său cu respirația tăiată, năclăit de sînge pe față ; Cula era la gară, iar cumnată-sa, cînd îl văzu, se porni pe bocete, ca la mort, de se adunară într-o clipă cîteva vecine care începură să se foiască în jurul lui Cordiș, să-l șteargă pe față, să-i toarne țuică pe frunte. Mirosul alcoolului îi făcu rău. Începu să verse.

— Moare — spuse una — tulvai, doamne, ar trebui să mînăm după Cula. Dar cumnata, recăpătîndu-și sîngele rece, clătină din cap.

— Lăsați-l pe Cula la slujba lui... Dom'văstor îi cam bat... L-oi culca în soba cea mare... Cordiș, alb ca varul și tremurînd tot, se lăsă dezbrăcat ca un copil și, îndată ce puse capul pe perna tare, umplută cu paie proaspete, adormi. Nu se trezi toată ziua, așa că habar n-avu de ce se petrece în sat și cum s-a sfîrșit manifestația țărănistă în care-și pusese astă-noapte atîtea nădejdi.

Puțin timp după plecarea lui, în timp ce femeile erau acolo, în fața școlii, neștiind ce să facă, de la primărie porni prin sat Vasalie Milionu cu toba. Îl însoțea și Bicașul, cu o trompetă veche și verde de cocleală, și Ardeleanu, care se despărți de ei după cîțiva pași. La prima încrucișare de uliță, Vasalie începu să bată toba, însă cu totul altfel decît o făcea de obicei, cînd avea o anumită măsură, așa cum învățase pe vremea armatei, cînd fusese în muzica militară. Acum dădea din răsputeri în pielea de cîine, iar Bicașul sufla lung în trompetă și, cum nu se pricepea, nu izbutea să scoată decît un fel de muget lung, ascuțit, ca de sirenă. În cîteva minute ulițele se umplură de lume : oamenii ieșeau din case, punînd la repezeală pe ei laibărele ; ca la un semn, toți cîinii, stîrniți, începură să latre ; Vasalie nu se opri însă, parcă ar fi vrut să nu rămînă suflet de om în case, așa cum îi poruncise Ardeleanu. Oamenii își pierdură răbdarea, începură să-l îmboldească :

— Hai, mă, zi, mă, zi odată...

În hărmălaia asurzitoare a tobei și a trompetei, un bărbat slab, cu înfățișare bolnăvicioasă, zbieră pe neașteptate :

— O început iar războiuuu, oamenilooor...

Dar Vasalie, fără să se oprească, dădu numai din cap, în semn că nu. În sfîrșit, vîrî bețele în centura lată de piele și-i făcu semn Bicașului să nu mai trîmbițeze. Acesta se opri, pe urmă, făcîndu-se alb la față, se clătină de cîteva ori și se așeză pe o piatră de hotar. Amețise.

O tăcere nefirească se lăsase asupra adunării. Vasalie scoase încet de tot o hîrtie din buzunar, o despături tacticos, tuși, își dădu capul pe spate, își pironi privirea într-un punct al cerului și, deodată, începu, cu vocea lătrătoare pe care lunganii i-o cunoșteau atîta de bine:

— Se-aduce la cunoștință! Astăzi! Poate dimineața! Poate după-amiazăzi! Vin în sat! Oamenii lui Papp! A baronului!

Aici se opri și, cu o voce schimbată, s-ar fi zis că plină de îngrijorare, începu să citească apăsînd pe fiecare cuvînt:

— Vin să ne spună tot felul de minciuni și să ne îmbete de cap, ca să n-avem curajie să luăm pămîntul!

— Vvvvuu, vui răsuflarea oamenilor.

— Poate că vin și oamenii baronului, să facă bătaie.

— Să vie! strigă un flăcău roșcat și plin de pistrui. Că-i luăm cu furcile!

— Comisia de împroprietărire cheamă pe toți cei înscriși pe listă, în față, la primărie, la ora zece.

— Venim! strigară cîțiva. Venim, da! Poți ști că venim!

— Se aduce la cunoștință! Să veniți! Să nu vă temeți! Că or trecut! Acele zile! Cînd să se teamă! Oamenii!

— Veniți, fraților, spuse moale și Bicașul, care se mai adunase și se sculase de pe piatra de hotar.

2

Cu o zi înainte, prin ploaia mărunță și deasă, Spinanțiu umblase de dimineață pînă seară prin cătunul moților, cu Pințea, care gonea cîinii cu un par. Intrase din casă în casă, se așezase pe lavițele soioase, amețit din pricina mirosurilor înspăimîntătoare, și comunicase fiecărui cap de familie că domnul baron îi așteaptă la conac, să stea de vorbă cu ei. După cîteva case, nu se mai gîndea la ce spune: își debita automat micul discurs și, din pricina accentului ardelenesc pe care se silea să-l aibă, îl dureau fălcile. Baronul hotărîse că manifestația va fi condusă de

Spinanțiu : întocmiseră împreună discursul de demascare a comuniștilor (lui Spinanțiu nu-i plăcea : avea certitudinea că aici cuvintele nu mai aveau ce căuta și numai o acțiune hotărîtă, așa cum preconiza Baniciu — „cîteva piei găurite“ — ar putea opri pe luncani). Ud, acoperit de noroi, îngrețoșat, îl cuprinse o deznădejde rece, dureroasă fizic. Toate i se păreau fără rost, pînă și viața lui, amantele cupide, lecturile, ambițiile deșarte ale tatălui său, un protopop senil și zgîrcit. Se întrebă dacă n-au avut dreptate prietenii lui care au fugit cu nemții ; acum erau pe undeva prin lagăre, dar în scurt timp, cînd viața europeană se va normaliza, își vor găsi un loc, vor uita că au fost români. Acasă, în cabinetul lui elegant, de avocat fără prea multe procese, se putea entuziasma sincer de misiunea lui, dar aici, vorbind cu acești oameni primari, ale căror sentimente se exprimau prin interjecții neclare, ori pășind prin noroaiele seculare, se năștea în el, tenace, un sentiment de dușmănie activă ; nu era disprețul snob care se putea satisface prin cîteva observații spiritual-amărui, ci o ură efectivă, directă, personală. Își isprăvi „turneul“ pe la cinci după-amiază. La șapte, urma ca moțoganii să vie la conac, dar cînd Spinanțiu ajunse acolo, cei pe care-i vizitase de dimineață veniseră deja ; stăteau sub scări, în ploaie, fără să vorbească unii cu alții. Baronul, încîntat, îi pîndea de la fereastra biroului, își freca mîinile și-i spuse lui Spinanțiu :

— Niculae, vezi ce energhie e în ei ? Solizi bărbați !

Și începu să-i explice ce se va petrece a doua zi : discursul lor va produce comuniștilor o asemenea furie, încît vor sări la bătaie. Atunci moții îi vor fărîma. În cazul cînd împotrivirea va fi totuși mai serioasă, va interveni și Baniciu, va izola pe șefi și-i va neutraliza. Spinanțiu îl asculta, dînd mereu din cap. Îi era frică și milă. Nu-și dădea seama de ce și asta-l deruta, îi dădea un fel de tremur nervos al întregii ființe. Baronul, îmbujorat, se plimba prin odaie, își freca mîinile, mîngîia cu vîrful pantofului ascuțit covorul gros de lînă. Niciodată Spinanțiu nu-l văzuse așa, dar, în loc ca entuziasmul acesta să-i dea încredere, năștea în el numai niște reflecții sumbre : baronul își apără avutul. Asta era tot. Probabil vrea să-și menajeze un refugiu, în caz de eșec politic. Se va retrage și va muri aici, își va scrie memoriile și-și va definitiva proiectul de autonomizare a Transilvaniei, cu harta, diferit colorată, a fiecărui district, ori comitat, cu statistici

din care va reieși că Transilvania are un relief suficient de variat și toate bogățiile solului și subsolului, astfel încît autonomia e posibilă. Ca rol politic : mediatoare între România și Ungaria. Principala sursă de venituri : să devină o nouă Elveție. Deși Papp nu le vorbise niciodată în amănunt despre această idee, toți membrii consiliului județean o cunoșteau ; o considerau însă un fel de *passe-temps*. Acum, privindu-l pe bătrîn cum se plimbă, cum își flutură cu amîndouă mîinile la spate pulpanele redingotei, Spinanțiu înțelese că Papp credea în ideea lui. Îi venea să plîngă de furie. Tatăl său — „potropopul" cum îi spunea disprețuitor, deoarece bătrînul nu izbutise niciodată să-și pronunțe corect titlul — ar prefera să moară decît să-și lichideze averea și să-i dea lui jumătate, în aur, ca să poată emigra. Era convins că oriunde și-ar fi putut face o carieră, luînd totul de la început, dar, cînd se gîndea la miile de dificultăți mărunte, se înspăimînta și căuta să găsească argumente care să justifice rămînerea lui în țară, activitatea la țărăniști. În clipele acelea, Papp redevenea pentru el Omul miraculos, posesorul unor soluții neașteptate și geniale, iar atitudinea Angliei și Statelor Unite îi mai oferea prilejul să spere în ceva vag, frumos și bun.

Cînd cei șaptezeci de capi de familie se adunară, baronul dădu ordin să fie introduși în hol. Oamenii se supuseră, fără mirare, fără să se sfiască : intrară și se rînduiră în jurul pereților, ca la biserică. Nici unul nu-și scoase clopul. În lumina gălbuie a lumînărilor și a lămpilor de petrol păreau ciudați, te-ai fi așteptat să-i vezi năvălind, spărgînd totul în jur, cu o furie primitivă ; nerași, zdrențăroși și cenușii, așteptau ca baronul să le spună ce vrea de la ei. Bătrînul ținu o cuvîntare glumeață (nici unul nu zîmbi măcar), le spuse că, mulțumit de munca și devotamentul lor, le-a ridicat leafa și tainul de grîne (aici citi o listă plină de cifre și socoteli, care nu-i învioră cît de cît pe moțogani), după care, în sfîrșit, le spuse că nerușinații de comuniști din Lunca vor să ia pămîntul, să-l împartă între ei, așa că moții vor rămîne pe drumuri. Aceeași nemișcare. Spinanțiu, din spatele baronului, se întrebă dacă oamenii aceștia înțeleg limba română. După ce Papp le spuse că a doua zi va fi manifestație în Lunca și-i așteaptă pe toți, dimineața la 6, ca să mai stea de vorbă, unul dintre ei, mai în vîrstă, se dezlipi de lîngă perete, veni încet pînă la treptele pe care

stătea Papp, își atinse clopul cu un deget bont și zise, gros :

— Viniin. Apoi se întoarse către ceilalți : Haideți către casă. Sănătate bună, bace Romi...

Apelația îi plăcu atît de mult baronului, încît la cină nu vorbi decît despre asta, o repetă pe toate tonurile, spunînd că e cel mai mare omagiu ce i s-a făcut. Bău chiar un pahar de vin, rîzînd vinovat și implorîndu-l pe Spinanțiu să nu spună nimic medicului curant. Avocatul dormi greu și avu visuri triste și neclare ; nu-și dădu seama cît putea fi ceasul cînd Pințea îl scutură respectuos de umăr.

— Vă cheamă escelența lui... Is oamenii jos... Le-am dat pălincă...

În curte, în jurul unui butoi cu țuică, foiau moții. Fiecare ținea în mînă o ceașcă ruginită de tablă, un servitor le-o umplea și ei o dădeau peste cap, apoi o întindeau din nou. Baronul se plimba printre ei și făcea tot timpul gesturi, ca și cum ar fi vrut să-i atingă cu vîrful degetelor, dar se sfia.

— Știți *Trăiască regele?* întrebă deodată. Și cîțiva îi răspunseră, mormăind :

— Îhî, cum drac' nu ?

— Îl veți cînta în momentul intrării în sat. Apoi, spre Spinanțiu : Totul e bine ; la margine vă așteaptă preotul, învățătorii, fruntașii, copiii cu flamuri. La sfîrșit, listele de pe care oamenii se vor fi șters le veți arde, cu pompă. Pe urmă, vii iute'napoi ca să compunem articolul pentru gazetă : *O intrigă comunistă s-a prăbușit...* Pințea ! Ai umplut sticlele ?

— Da, să trăiți !

— Împarte-le !... Oameni buni ! Fraților ! Plecarea !

— Puneți-vă în rînd, zise moale Gozaru. Spinanțiu îl văzuse cu ochii lui golind cîteva căni de țuică ; era ca și cum ar fi băut apă și totuși ceva se schimbase pe fața lui aspră, nerasă, butucănoasă, cu nasul mare și buzele aspre, strîmbate : avea o frumusețe sălbatică, neliniștitoare, poate unde clipea vesel.

— Îi bețim pe luncani, spuse unul din rînd și-și suflă nasul în degete, apoi și le șterse de poalele cămășii.

— Să vă ajute Dumnezeu ! strigă baronul. Spinanțiu văzu că bătrînul avea ochii plini de lacrimi și bărbia-i tremura îngrijorător. O, frații mei ! mai adăugă Papp subțire.

— Valea ! zbieră atunci Gozaru, cumplit. Moții porniră în coloană. Opincile lor grosolane fleșcăiau prin noroiul

abia zbicit. În clipa cînd ieșiră pe poarta de fier a conacului, Spinanțiu scoase din buzunar sticla de țuică și trase un gît. Ca și cum ar fi fost un semnal sau un ordin, toți mocanii făcură la fel. Răsună, la unison, un gîlgîit scurt. Țuica era foarte tare. Spinanțiu se simți și el pătruns de un fel de beție lăcrimoasă, de o emoție patriotică. Se apropie de Gozaru, care mergea și el în rînd, și-i puse mîna pe umăr.

— Ce bai ai, domnule ? îl întrebă acesta, rece.

— Nimic... Și spuse prostește : Comuniștii vor să ne distrugă.

Ajunseră pe șosea. Atunci, din rînduri, o voce subțire, femeiască, zgîriind urechile, începu :

„Ca bine-mi taie cuțituuu,
Ca l-am ascuțit amuuu !
Că nici jindariu nu-i da hier
Și nu tune brișca-n el !
Diri di și diri di !
Hîtu-i dunga ceterii !"

— Cum te cheamă ? se lipi Spinanțiu de Gozaru.

— Gozaru mă cheamă. Poate nu-ți place ?

— Ba da, mult. Nu vreți să începem *Trăiască regele ?*

— Nu. Zi, mă, Avrame !

— Ce, bace Gozarule ?

— Diri di !

Și omul luă cîntecul de la început ; acum îl inginau și ceilalți, veseli. Spinanțiu voi să se simtă liniștit, să-și spună că alături de acești „pui de lei" nu i se putea întîmpla nimic ; se gîndi însă la discursul lui, vorbe în vînt, prostii, și se întrebă ce ecou vor deștepta ele în aceste suflete amorțite sau necunoscute.

Se adresă iar lui Gozaru :

— Frumos cîntec, dar, cînd intrăm în Lunca, trebuie să zicem *Trăiască regele* ori *Deșteaptă-te, române.*

Omul îl privi cu un fel de mirare supărată și nu-i răspunse. De la un timp, le strigă celorlalți :

— Mai beți ! Și ei băură iarăși, toți deodată, fără să se oprească, încetinindu-și doar pasul, puțin.

De pe șosea, Lunca nu se vedea din pricina pomilor, dureros de verzi ; numai turnul bisericii, roșu-coclit, părea un deget cu unghie ascuțită, ridicat a mirare. În jur, pusta

părea vie : sute de ochiuri mărunte de apă sticleau în soare ca niște oglinzi de oțel. Pămînt negru, rotocoale de iarbă crudă. Sîrmele de telegraf bîzîiau stins. Altfel, o liniște fără margini... Și pașii moților, pe șoseaua pietruită și zvîntată, răsunau măcinînd mărunțel. Se opriseră din cîntat. Se uitau în toate părțile, parcă mirați de lărgimea locurilor. Mulți dintre ei nu fuseseră niciodată la munte, în locurile aspre și sălbatice și sărace de unde veniseră strămoșii lor și totuși parcă aici, pe pusta largă, mîngîiată de vînt, se simțeau străini, oarecum sfioși și, în același timp, întăriîați. Spinanțiu îi simțea beți, deși pe nici unul nu se vedea nici un semn. „Eu sînt comandantul lor", se gîndi, dar asta nu-i făcu nici o plăcere. De aceea îi spuse lui Gozaru :

— Poate că, dacă am merge mai repede, ar fi mai bine.

— Poate, răspunse moțoganul.

„E timpit", își spuse Spinanțiu. Nu se lăsă însă.

— Văd că nu-i prea iubiți pe luncani, de...

— De ce să-i jubim ? se miră atunci altcineva, mai din spate. Îs „domni". Au pămînt, noi nu... Și amu zic că ne țip de pe hodaie, să merem care încătrău.

— Țîpă ei pe cine-or mai țipat, mogoroci Gozaru. Și deodată ieși din rînd, veni drept la Spinanțiu și, duhnindu-i în față mirosul de țuică, de tutun prost, spuse rar, cu un fel de patimă încordată, greoaie :

— Noi ni-s zdrențele lumii... nici la celălalt rezbel nu căpătarăm nimic, că zice că nu ni-s de aici. Zice că noi ni-s din altă parte... nu știu de unde zicea că ni-s... și amu să ne țipe... Niceodată...

— Să trăiești, iubite frate, zîmbi Spinanțiu. Să nu ne lăsăm, că altmintrelea (cuvîntul i se păru foarte caraghios, îl repetă), *altmintrelea* va fi rău de țară...

Tocmai atunci ajunseră la cotitura șoselei ; de aici se vedea cimitirul, ulița dreaptă a satului cu crucea din cap. La cruce, cîțiva oameni și copii cu steaguri. Spinanțiu făcu semn cu mîna, vesel, apoi se întoarse spre Gozaru.

— Ei, și acuma, hai să-i înnădim un cîntec...

— Păi, spargeți-vă, mă — se întoarse Gozaru — că dumnealui îi place hangu nost. Aia mă, cu „Vine Horia", mă...

Dar, posomoriți dintr-o dată, moții nu-l ascultară.

Erau aproape de cruce. Aici îi așteptau ; popa Ioja, în haine de sărbătoare, negre, cu pantalonii suflecați pînă aproape de genunchi să nu-i stropească din greșeală cu

noroi ; notarul Meliuță, dîrdîind ; avea o criză de malarie, dar popa nu-l lăsase în pace : „Nu avem dreptul... azi... lupta"... iar Meliuță, slab din fire, n-avusese curajul să-i spună că funcționarilor le este interzisă orice activitate politică, așa că-și pusese smokingul, singura haină mai de dă-i doamne, verzuie, acoperită parcă cu un strat foarte subțire de mătasea-broaștei, și venise ; Cloambeș, tăcut și fleorțăit, cîțiva bătrîni afumați bine și, cîțiva pași mai încolo, trist, îmbătrînit și cu o căutătură nelinîștită în ochii albaștri, încercănați și cam opaci, Găvrila Ursului. Patru copii țineau cu greu niște steaguri decolorate de la primărie, cu prăjinile groase și grele.

— Bună ziua, bună ziua, începu Spinanțiu, dar Picu nu-l lăsă să urmeze :

— Or adunat comuniștii pe oameni. Stau cu furcile și ne așteaptă... Spinanțiu se zăpăci și, cum privea de la unul la celălalt, ochii lui se opriră asupra lui Găvrilă. Acesta avea un surîs șters, sau poate o strîmbătură atît de ciudată, încît avocatului îi pieri graiul. Se întoarse spre moți și șopti :

— Ei !

— Merem, dădu din mînă Gozaru. Îi batem. Dumneavoastră țineți predica.

— Așa-i ! se însufleți Spinanțiu... Nu putem da înapoi... Mulțumesc, domnule părinte, domnule notar, că ați ținut să ne onorați cu prezența dumneavoastră... Nu-l văd pe domnul Cordiș...

— Lipsește, zise Picu, cu subînțeles.

— Am onoarea să te salut, domnule Ursu... Sînt bucuros...

Privirea lui Găvrilă era însă rece, absentă.

— Ei, să ne rînduim, urmă Spinanțiu, agitîndu-se... Copilași dragi, treceți în față... Desfășurați steagurile... Roșu, galben și albastru, e frumos drapelul nostru, ați învățat asta la școală, nu ? Da ? Bine... Pe urmă dumneavoastră, părinții spirituali, fruntașii satului... pe urmă noi, eu și dumnealor... Hai să ne rînduim...

Supuși, mai ales boșorogii, care se clătinau pe picioare de plăcere și de cinstea care li se făcea, se așezară cîte patru, cu pumnii lipiți de coapse, ca la armată. Popa loja părea nerăbdător, jenat, iar Meliuță clănțănea din dinți. Numai Găvrilă rămase pe marginea șanțului, nemișcat.

— Domnule Ursu... zise Spinanțiu, cam enervat.

— Eu m-oi duce pe mărgini, zise Găvrilă, încet. Fusese însă hotărît ; nu mai încăpea altă discuție.

Spinanțiu se enervă : „Altul care face pe tîmpitul !“ Voia să zică ceva, dar Picu i se alătură și-i șopti :

— O zis dom' căpitanul că dacă e... adecă... precepeți, să n-aveți grije... că el... e aici... știe tot, vede tot... Îi belim, dom'fiscarăș... Îmi pare rău că nu veni și măria-lui...

— Cu Dumnezeu înainte, spuse Spinanțiu și porniră.

Găvrilă mergea pe marginea șoselei, prin iarba udă care-i înmuie pielea cizmelor. Trăgea cu coada ochiului. Pe moțoganii din hodaie îi știa. „Vai de ei, calici, și gata cu cuțitul. Vărsare de sînge, asta le trebuie... Și baronul, și avocatul, vai de ei ! Vai de sat, vai de toată lumea...“

Ceva se rupsese în el și-și dădea seama. Își dăduse seama încă de astă-noapte, la Cloambeș. El n-avea cuvînt, Baniciu îl asculta numai pe Picu, se bătea pe burtă cu el, plănuiau cum să spînzure pe comuniști, cum să bată și să sperie pe cei care s-au înscris pe listă. Azi-dimineață auzise prin sat că, spre crăpatul zorilor, toate văduvele care se înscriseseră pe lista de împroprietărire au fost bătute și călcate în picioare. Satul nu știa cine ar putea fi făptașul, dar el știa, și asta-l făcu să-i sîngereze inima. Se simțea slab, bătrîn, prost, netrebnic, un fel de nimenea Unde erau dorințele lui : pace și înțelegere — și frica lui ? Frica mergea spre sat, cu picioarele moților, frica și dușmănia între oameni și popa în frunte, iar el, predicatorul baptist, pe margini. Își gonise feciorul numai ca să apere rînduiala și, acuma, mergea cu niște oameni, care poate peste un ceas ori două or să fie ucigași. Și la baron Picu fusese mai prețuit, iar profesorul gonit ca un cîine și Găvrilă știa că bietul om a avut dreptate. Ar fi vrut să-l vadă după aceea, să-i spună cîteva vorbe bune, dar a auzit că locuiește la mecanic, la Ardeleanu, cu directorul pe care l-ar fi alungat doamna Emilia din casă. Unde era rînduiala în toate astea ? De zile întregi nu se mai putuse ruga, așa cum știa el s-o facă, de se simțea după aceea ușurat și curat ca după o baie... Oftă.

Intrară în sat. Pe cele dintîi uliță nu se vedea țipenie de om. Copiii obosiți aplecau steagurile mari. Pînza decolorată se tîra cu un capăt pe jos. Lui Găvrilă îi era milă de bieții copii.

3

Cam la un sfert de ceas după ce Vasalie Milionu străbătuse satul, oamenii se adunară în fața primăriei ; mulți veniseră cu furci și cu coase. La început, toți erau foarte veseli, glumeau pe socoteala baronului, pe care nici unul nu-l cunoștea, pe urmă, în așteptare, între ei se făcu liniște. Se uitau în lungul șoselei, așteptînd să se ivească moțoganii și, cum aproape jumătate din sat, cei înscriși pe liste, familiile lor și mulți curioși veniseră în păr, șoseaua pustie, strălucind neagră în soare, casele de pe margine, cu porțile închise, aveau ceva ciudat de neprietenos. Cei care veniseră „înarmați" se rușinară și-și rînduiră coasele și furcile în lungul zidului roșiatic, de piatră, ce împrejmuia curtea primăriei. Părea că, înainte de-a se duce la lucru, s-au oprit cu vreo treabă și așteaptă. Văduvele bătute azi-noapte povesteau a suta oară cum veniseră oamenii cu fețele acoperite și cît de sălbatici au fost ; ascultătorii își dădeau cu presupusul cine anume din sat ar fi putut fi atît de cînos, încît să se lege de niște muieri singure. Nu se înțelegeau.

În clădirea primăriei, în afară de Bicaș, care era și un fel de paznic, nu se găsea nimeni. Notarul se făcuse nevăzut, nu se știa unde poate fi. Ardeleanu, George și Mitru stăteau în jurul telefonului, așteptînd să capete legătura cu județeana de partid, iar Suslănescu, care se ținea după ei, tăcut, privind mereu în jos, se întinsese pe bancheta de piele scorojită și puturoasă. Îi era foarte rău și nu voia să se plîngă : își simțea toate oasele vii ca o rană. Nici George, nici Ardeleanu nu dormiseră toată noaptea, vorbiseră. Suslănescu nu știa despre ce ; își amintea doar că fuseseră cuvinte, idei foarte frumoase — și un fel de căldură, de simplitate.

Din cinci în cinci minute, Ardeleanu învîrtea furios manivela telefonului și un clinchet vesel răsuna în biroul murdar. Nu răspundea nimeni. George, tăcut, se plimba în lung și-n lat, fumînd. Se simțea foarte stingherit, ca în primele zile ale mobilizării, cînd, din pricină că-și dădea seama că poate să facă aproape orice, nu știa ce să facă. De cîteva ori, noaptea, voise să-i spună lui Ardeleanu totul, dar se oprise în ultima clipă ; ceva îl despărțea totuși de omul acesta, exact lucrurile pe care nu i le putea explica.

Pe geamul mic, nespus de murdar, se vedea un colț de stradă, cîțiva oameni în mijlocul șoselei, fumînd. Ieși repede din birou. În clipa cînd păși în curte, în uliță se auzi o hărmălaie, apoi strigăte : „Iacătă-i ! Vin ! Tulai, că-s mulți... Cu steagul ! Cîntă..."

Îl înconjurară pe George, agitați. Unii-și luau coasele, furcile ; toți își stinseră țigările.

— Tovarăși ! strigă sec, milităreste. Liniște ! Ascultă la mine, bace Petre, n-avem timp.

— Ascult, să trăiți ! zise omul — și stătu drepți.

— Jumătate dintre dumneavoastră treceți pe partea cealaltă a uliței... Așa... hai, bace Culcușe, ia comanda...

— Hăptac ! zbieră bătrînul. El, care de obicei era roșu ca o sfeclă opărită, pălise, vocea-i tremura...

— Vă înșirați pe marginea șoselei, cam pînă la școală... Așa cum v-am mai spus... Nu răspundeți, chiar dacă ei se leagă de voi, s-a înțeles ?

— Dom' derector — întrebă Bicașul din spate — să nu scot taurii și să-i aznut pe ei ? Într-o minută îi păfug...

Din celălalt capăt al satului, procesiunea înainta. Steagurile aduceau a prapori. Părea o înmormîntare, mai ales din pricina cîntecului tărăgănat, ce se auzea în răstimpuri, nedeslușit.

— Hai, mișcați-vă. Bace Culcușe, ce stai, ai adormit ?

— Hăptac ! strigă Culcușea.

Ieșise și Ardeleanu și încerca să împingă oamenii, să se înșire pe marginea stîngă a șoselei. Cît era de mare se pierdea între ei, îl astupau, nu-l luau în seamă. Femeile începură să țipe.

Ardeleanu se gîndi că poate greșiseră creînd această atmosferă prea încordată. În sfîrșit, oamenii se rînduiră pe amîndouă părțile șoselei, de la școală pînă la primărie ; grosul se înghesuia pe imașul din față, iar de pe ulițele lăturalnice veneau alți țărani, în fugă. Ardeleanu se urcă pe o piatră de hotar și începu să urle :

— Oameni buni ! Îi lăsăm să vie pe imaș... atunci începem adunarea noastră ! Să vedem ce vor... Hei, mă, ăia cîntăreții ! Unde sînteți ?

— Aici, răspunseră vreo opt oameni, mai bătrîni și mai tineri, care stăteau ciopor în spatele lui.

— Știți cum să strigați ?

— Știm ! Petru Groza și poporul !

— Să strigați !

— Om striga !

— Ei, și acuma, gura, muierilor !

— Tulvai, tulvai, Miroanea meu, cum murișI tu în rezbel ! începu să plîngă Lung Saveta.

Catița Țuricului se foia printre oameni, îi îmbărbăta, înjura ca un plutonier, nici ea nu știa pe cine ; era supărată.

Suslănescu veni și el ; îl găsi cu greu pe George, prin mulțime. Îi ardeau mîinile, ochii, tremura. Se agăță de el și spuse, încet, obosit, trist :

— Cît te admir... dacă ai ști...

— De ce ? se întoarse George mirat, pe urmă-i păru rău. Îi întinse mîna : Nu trebuie... lasă... dumneata ești prea impresionabil... Să știi, e așa de simplu... Trebuie să spulberăm o manifestație a adversarilor noștri politici... E simplu...

— De ce mă minți ? întrebă încet de tot Suslănescu. Pe urmă, fără șir, îmbrățișînd cu un gest nesigur mulțimea : Sînt frumoși... știu ce vor...

— Nu idealiza. Sînt interesați acum. Un interes de clasă... Fii calm... Ce vrei, Mitrule ?

— Dom' derector, da dacă încep ei cu bătaia ?...

— Nu încep !

— Da dacă ?

— N-auzi că-ți spun că n-o să înceapă ? N-o să fie nici o bătaie... De ce nu stai, tovarășe, la locul tău ?

— M-or întrebat oamenii, că ce să facă dacă...

— Să fie liniștiți... să nu se lege... Du-te !

Slab, neras, infirm, îi părea măreț lui Suslănescu și cu toate acestea știa că și George joacă un fel de teatru. Fără să-și dea seama. Mai tîrziu, ceea ce se întîmplă aici va avea un nume în istorie. Într-un fel sau într-altul. Iar faptul că el, istoric, se găsea aici i se părea comic, răpea ceva evenimentelor, le punea — subiectiv — în rîndul întîmplărilor personale. Era bolnav, avea temperatură. Avusese pe vremea studenției un infiltrat foarte romantic. Paloare, sensibilități, grija politicoasă a prietenilor. Acum, din pricina febrei, vedea măreț mulțimea, „dușmanii", apropiindu-se ; erau în dreptul crîșmei lui Laboș acum. În ceea ce-i mișca pe acești „dușmani" crezuse că crede ani de-a rîndul, și acum era dincoace și se simțea mult mai în siguranță, nu pentru că aceștia erau mai mulți, sau aveau dreptate, sau erau mai bine organizați, ci pentru că, dacă ar fi fost bătuți, el n-ar fi

suferi după aceea. Oamenii înșirați în lungul șoselei nu puteau sta liniștiți, așa cum li se poruncise; fiecare se apleca înainte, împiedicîndu-l pe vecin să vadă și rîndul următor, ca și cum toți oamenii ar fi fost înșirați pe o sfoară și cineva o scutura de un capăt.

Se întoarse. Aici, la primărie, se sfîrșea satul; de aici începea pusta. Cerul senin, cîțiva nori se frecau de boltă, o pace teribilă. Moțoganii, apropiindu-se, se auzeau cîntînd, groaznic, nu se înțelegea ce.

— Petru Groza și poporul! Petru Groza și poporul! începură să urle oamenii aleși de Ardeleanu. Pe imaș, femeile se porniră și ele, dar nu se înțelegea ce spun. În fața școlii, popa și notarul ieșiră repede din rînduri și intrară în curte fugind. Picu și Cloambeș luaseră steagurile de la copii și le filfîiau deasupra capului. Pe margine, aproape atingînd pe oamenii înșirați acolo, venea încet, cu pasul lui măsurat, Găvrilă Ursului, cu mîinile în buzunare și capul în pămînt.

Dincoace, pe neașteptate, Gligor a Hahăului începu să rîdă ca un zărghit. Cînd George se întoarse spre el, își astupă fața cu palmele, fără să se poată opri.

— Ce ai? îl întrebă cineva.

— Nimic... răspunse el și se potoli.

Moții cîntau mereu *Bine-mi taie cuțitu!* Spinanțiu tremura tot; nu știa de cine-i era mai frică, de cei ce veneau în urma lui, de cei din față și, peste cîteva minute, trebuia să vorbească. În clipa cînd trecură prin fața primăriei, înainte de a coti spre imaș, Spinanțiu își scoase pălăria și salută pe toată lumea, apoi făcu un semn cu mîna spre pînza filfîitoare a steagurilor tricolore și decolorate.

— Uraa! uraa! zbieră Picu.

Ardeleanu fugi, aplecat de șale, spre „agitatori", le șopti ceva — și ei începură:

— Vrem pă-mînt! că ne-am lup-tat! Vrem pă-mînt! că ne-am luptat!

Pe imaș, coloana se opri. Picu și Cloambeș înfipseră în pămînt steagurile, bătrînii se rînduiră într-un semicerc în fața moților, iar cei care se luaseră după ei se așezară mai la o parte, mulți pe jos. În timpul acesta, oamenii care făcuseră gardă în lungul șoselei veniseră și ei și, la un semn al lui George, se postară într-un fel de arc. Spinanțiu se enervă. Nu se gîndise că ar fi mult mai bine să

vorbească de pe ceva înalt. Așa se pierdea. Păși în fața coloanei și începu :

— Frați țărani !

— Frate ești cu domnii, nu cu noi ! răcni Mitru și un cor de glasuri îi răspunse :

— Așa-i !

— Lăsați-mă să vorbesc, ori vi-e frică de adevăr ? ! țipă din toate puterile Spinanțiu. Glasul i se pierdea. Nu era un orator bun în aer liber.

— Vrem pământ, că ne-am luptat! strigă Catița Țuriculuí, ca o trompetă. Mitru se întoarse :

— Mai taci, nană ! Unde te-ai luptat ? În pat cu bărbatu ?

— Frați țărani, iubiți români ! urmă Spinanțiu. În ultima vreme, aici, în satul dumneavoastră, s-au petrecut multe lucruri care...

Se fîstîci, îngrozit. Totul era pierdut de la început. Ei erau vreo sută și aici se adunaseră peste trei sute de bărbați și femei : Baniciu, cu Blotor se strecuraseră prin grădini, erau undeva prin apropiere, dar ce puteau face ? Să tragă în mulțime, la întîmplare ? „Tu-ți parastasul mă-ti de rahat bătrîn ! se gîndi, ușor amețit. De ce n-ai venit tu ? Lucruri care..."

— Vrem pământ !

— Petru Groza și poporul !

— Bine — zise Ardeleanu — undeva printre oameni, foarte bine.

Nici Picu nu era în apele lui. Stătea lîngă steag și, drept în fața lui, o mulțime de ochi. Parcă ar fi fost gol, plin de bube. Cloambeș se mistuise. Se temea de Mitru, poate. Îl cuprinse ciuda. „Și Găvrila Ursului, tras deoparte, tot cu mîinile în buzunare, se uită, curge-i-ar ochii amîndoi. Și boul ăsta cu glas subțire, ce îndrugă ?"

— ...frați români, dacă ne lăsăm duși de nas de comuniști, ajungem rău, că ei vreau să ne momească...

— Cu ce ? Cu pămînt ? Momiți-ne tu cu pămînt, se răsti Pavăl Bitușea, care ieșise în față de tot, singur, și era încîntat că-l vede toată lumea.

— Am să vă lămuresc. Pămîntul nostru iubit, românesc, care de veacuri... udat... cu sînge...

— Fugi iute în primărie și adă un scaun — îl împinse Ardeleanu pe un flăcău de lîngă el — dar repede, mă !

Rîdea, era bine ; Jurca o să fie mulțumit. Oamenii încep să-și piardă răbdarea. Îi făcu un semn lui George și, cînd flăcăul veni cu scaunul, Ardeleanu, liniștit, îl luă, veni aproape pînă în fața lui Spinanțiu, îl puse jos, se urcă pe el, și, făcîndu-și palmele pîlnie, strigă :

— Oameni buni ! Domnul director Teodorescu...

— Trăiască ! țipă Pavăl Bitușea.

— ...o să vă spună el... Poftiți.

George se urcă liniștit pe scaun. De jos, Spinanțiu se uită la el cu gura căscată, uluit.

— Reforma agrară hotărîtă de guvernul democrat prevede că orice moșie, peste cincizeci de hectare, se expropriază. Moșia „Hodaia" are patru sute treizeci și opt de iugăre. Ea nu mai este a cetățeanului Romulus Papp, ci a foștilor soldați, a văduvelor de război și a săracilor din satul Lunca, în al cărui hotar se găsește.

— Urraaa ! zbieră Ardeleanu și, după el, toți.

— Toate vorbele sînt de prisos ! Listele s-au întocmit ; astăzi vom trimite după un inginer hotarnic să facă măsurătorile. Se intră cu plugurile în moșia baronului !

Atunci se petrecu ceva neașteptat. Din rîndurile moților care ascultau mohoriți, așteptînd un semn să se repeadă cu cuțitele, se desprinse Gozaru. Se repezi cu tot trupul în scaunul pe care era George, îl răsturnă și George zbură la cîțiva pași, în pieptul lui Pavăl, care-l prinse să nu cadă. Gozaru își rupse cămașa, dezvelindu-și pieptul păros, cu mușchii încolăciți ca frînghiile. Era leoarcă de sudoare, avea ochii tulburi și vocea spartă, parcă-i scormonea o gheară gîtlejul.

— A luncanilor ? De ce ? Și noi ? Slugi ? De ce ? A voastră ? Cine s'nteți voi ? Ne mîncă păduchii ! Bolile ! Nu-i nici popă ! Ha ? De ce ? Voi ? Vă îmbuibați ! De ce, ha ? urlă el spre Spinanțiu. Și noi ? Unde să merem ? Pe lume, să colduim ? Bată-vă Dumnezeu, luncani ! Unde să merem ? Unde ? Unde să merecem ?

Gozaru își rupea cămașa, fîșii, îi curgeau balele din gură. Răcnea mereu, pe același ton :

— Unde să merem ? Unde ? Cu pruncii ? Ha ? Să fim slugi la voi ? Ha ? Unde să merem cu pruncii ?

Ardeleanu și George schimbară o privire fulgerătoare : amîndoi erau albi ca varul. În clipa următoare putea să înceapă bătaia. Gozaru se zbuciuma pe loc, opincile lui făcuseră două gropi în pămîntul moale al imașului.

— Nu luați pământ ! Mă, moțoganilor ! Mă, pă ei !

Cu niște mișcări încete, moțoganii își scoaseră cuțitele, unii din carîmb, alții din brîu. Spinanțiu sări la o parte din calea lor.

În secunda de tăcere care urmă se auzi un țipăt subțire :

— Nu ! Apoi Găvrilă se repezi în fața lui Gozaru, care horcăia încă :

— De ce ? Unde să merem cu pruncii ?

Dintr-o mișcare, Ardeleanu puse scaunul pe picioare, se urcă pe el și strigă :

— Și dumneavoastră primiți pămînt !

Cîțiva moți și porniseră ; țineau cuțitele cu tăișul în sus, și degetul mare pe tăiș.

— Primiți pămînt ! strigă Ardeleanu, cu un fel de deznădejde în glas, primiți pămînt, ca și luncanii ! Primiți pămînt !

Gozaru părea că se potolise, era ud de sudoare pe obraz.

— Unde să merem cu pruncii, domnule ?

— Toți veți fi trecuți pe listă ! urină Ardeleanu și vocea lui, de obicei foarte răsunătoare, era acum chinuită.

Făcuse o greșeală de neiertat, nu cunoștea condițiile locului, nu se interesase. „Și Teodorescu ! Se ceartă cu nevasta în loc să..."

Moții se opriseră.

— Veți fi trecuți pe listă acum, în minuta asta ! urmă Ardeleanu.

Atunci, din mijlocul luncanilor izbucniră strigăte furioase ; se dușmăneau cu moții din hodaie, îi disprețuiau, și gîndul că din loturile lor va fi ruptă o bucată pentru acești venetici îi scoase din fire. Cîțiva agitară furcile.

— De ce ? Ei nu-s de aici, nu-s în hotarul comunei...

— Nu se poate !

— Nu-i dreptate...

— Să stăm de vorbă ! urlă Catița Țuricului... Mitru Moț ! Mă ! Că te-am ales președinte... Ce stai cu mălaiu-n gură ! Ce stai ?

Posomorît, Mitru se uita în pămînt. George se întoarse spre luncani, furios. Întîlni privirile lor dușmănoase, guri căscate, pumni ridicați. În clipa aceea îi urî atît de tare, încît ar fi fost în stare să tragă în ei...

— Gura ! strigă, dar nu se auzi.

În mintea lui Mitru se încălecau cu o iuțeală de neînchipuit niște socoteli : cam cu cît se micșora lotul lui

dacă primeau și moțoganii pămînt, ce însemna asta pentru el, pentru casa lui care trebuia să se ridice pînă în toamnă. George era lîngă el. Îl înhață de umăr cu putere și-i strigă în ureche :

— Vorbește tu ! Vorbește, n-auzi ? O singură secundă ochii negri ai lui Mitru putură înfrunta privirea aceea cenușie, tăioasă, scormonitoare ; apoi simți că se rupe ceva în el și, într-adevăr, îl duru trupul pe dinăuntru. Se scutură ca de apă, se smulse din mîna lui George și, întorcîndu-se spre luncani, zbieră :

— Nu vă pică obrazul de rușine ? Nesătuilor ! Dacă n-ar fi partidul nostru comunist ați primi un căcat, și mai faceți gură ? Partidul nostru comunist vă dă pămînt și voi faceți gură ? Pentru partidul nostru toți oamenii îs pe o formă ! Nu te strîmba, Catița Țuricului, că-ți dau un picior în foale, uită-te la ea, și te arunc afară din comisie ! Ce ? Vreți să fie ei slugile voastre ? Ei nu-s frați, nu-s plugari ? Nu-s bătuți de Dumnezeu ?

Se întoarse spre George să vadă dacă zice bine : fața acestuia era ca de piatră, oasele-i jucau sub pielea obrazului. Mitru se sperie de el. Ceva mai încolo, Ardeleanu respira greu, ca după o goană lungă.

— Sînt frați ! Și de ei și-o bătut joc baronul, ca de mine Cloambeș ! Noi ni-s de vină că nu ne-am gîndit. Acuma, în minutu' aista, îi trecem pe listă ! Făcu stînga împrejur, merse la Gozaru și-l luă în brațe. Celălalt tremura ca varga în mîinile lui și Mitru auzea cum ceva-i cloncăne în gît. În sfîrșit, Gozaru se smulse, se întoarse și spuse încet oamenilor lui : „Cîntați".

Ei începură *Trăiască regele.*

4

Pe ințeles era o vînzoleală de parcă ar fi izbucnit încăierarea. Se strîngeau toți în jurul lui Mitru, care scosese listele, le întinsese pe scaun și, în genunchi, scria cu un capăt de creion chimic numele moților. Ei veneau pe rînd, își scoteau clopul, își făceau cruce și răspundeau nespus de sfioși la întrebările lui Mitru. Nici unul nu știa carte ; își udau buricul degetului mare, Mitru îl freca cu vîrful creionului, apoi îl apăsau pe hîrtie.

Brad Ion.

Brad Ion.

Brad Ion.
Curz Ioan.
Curz Petre.
Avram Iancu.
Jurj Ioan și alții.

Alături de imaș era o casă mare, galbenă. O despărțea un șanț adînc, plin de buruieni tinere. Găvrila Ursului era acolo, ghemuit și plîngea, își frămînta obrazul cu unghiile și durerea asta nu-i era de ajuns. Îl putea vedea cineva, ciucit aici. Nu-i păsa. Pe urmă se liniști, suspinele îi încetară și, cu ochii curați, se uită la oameni ; erau tot acolo, într-un loc, iar pe buza șanțului, Gligor a Hahăului. Găvrilă roși, se ridică în picioare.

Gligor își scoase clopul, măsurat.

— Bună ziua, bace Găvrilă. De ce ți-i dumetale greață de oamenii săraci ?

— Cum poți vorbi așa, dragu' bacii ?... se sperie Găvrilă. Doamne, apără-ne... Gligor coborî în șanț. Era cu clopul în mînă.

— Dumeta ai avut noroc ; poate și mai multă minte. De ce nu vrei să căpătăm și noi pămînt ? Cînd Găvrilă vru să zică ceva, Gligor se încruntă. Nu se încrunta niciodată și îl duru pielea frunții. Simțea mult curaj în el. De ce te dai cu boierii, cînd nu-ți are nime baiu ? Dom' derector te-o întrebat : n-ai vrea să fii primar ? Ai zis că nu. De ce, bace Găvrilă ? Care-i dragostea dumetale față de sat ? Mie, să știi, îmi pare rău.

— Gligore, dumeta ești tînăr. Nu mă judeca pe mine... Pe mine nime nu mă poate judeca, că puțini mă cunosc.

— Îmi pare bine atunci, spuse Gligor, că nu ți-i scîrbă de omul fără avere. Mie mi-i dragă Măria dumetale, să știi. Îți spun, dacă zici că nu ți-i greață de omul sărac. Mi-i dragă, da. Amu oi primi și eu pămînt și o ieu și-ntr-o cămeșe, dacă ții cu dinții de pămîntul dumetale. Că nici lui Ezechil n-ai vrut să-i dai partea lui și el s-o dus în lume. Îi ascuns undeva și mi se pare că o bătut azi-noapte muierile văduve care s-or înscris pe listă.

Vorbea întins, fără să se poticnească și avea ochi curați. Nu se uita însă la Găvrilă, ci pe deasupra lui, la zidul galben al casei. Cum celălalt nu spunea nimic, Gligor începu să surîdă, cu subînțeles.

— Știi — urmă — nu-i om în sat să nu știe că Măria dumetale o trăit cu Petrea Marcului, da mie nu-mi

pasă. Atunci mi-o păsat și, dacă nu-l tăia altcineva, poate că-l tăiam eu, așa mălai mare cum mă vezi. Mie nu-mi pasă că o trăit cu el. Nu, nu-mi pasă. Și iar se uită să vadă ce zice Găvrilă. Acesta părea să nu-l fi auzit. Gligor se miră cît părea de tînăr. Poate nu știa ce să-i răspundă. Se bucură. Îl luase pe neașteptate, îl încurcase și lui Găvrilă nu-i era greață de el, altfel l-ar fi suduit sau și-ar fi bătut joc.

— Bace Găvrilă...

— Nu acuma, Gligore, nu acuma... Să poftești la mine, să stăm de vorbă, așa cum se cuvine... Așa cum se cuvine — șopti — nu-i așa ? Să vii.

Fața mare a lui Gligor înflori parcă. Zîmbi larg.

— Adică, zici că să viu ? Cînd ?

— Cînd vrei... Găvrilă îi întinse o mînă mică, moale și asudată. Și ceea ce zic răii de Măria mea îi minciună.

— Minciună, bace Găvrilă.

— Sănătate bună... Găvrila Ursului ieși din șanț, se opri și, de sus, se aplecă spre Gligor : Dacă-l vezi... pe Ezechilu meu... spune-i să vină acasă.

Gligor mai rămase un timp, nu prea mult, în șanț. Mirosea tare a ierburi grase, călcate în picioare, a nămol verzui. Nu-i venea să creadă că Găvrilă îl primea. Ieși din șanț și veni cu pași mari spre mulțimea care se înghesuia încă în jurul scaunului lui Mitru. Știa că Măria se va supune tatălui ei, chiar fără voie. Asta avea bun Găvrilă : știa să poruncească pruncilor, nici unul nu îndrăznea să crîcnească în fața lui. Și, la urma urmelor, de ce să se ia Găvrilă după toanele unei fetișcane fără minte ?

Abia gîndurile acestea îl liniștiră. Cînd se vîri între oameni zîmbea și părea, ca totdeauna, cam prostănac.

5

Cînd Picu se ivi în curtea conacului, călărind pe deșelate și răcnind ca un zănatic, vreo cîteva femei care grăpau aleea de prundiș fugiră din calea lui, țipînd speriate ; Pințea alergă să vadă ce s-a întîmplat ; dădu mai întîi cu ochii de calul ud de spumă, cu picioarele subțiri tremurînd, apoi de Picu, crăcănat, frecîndu-și furca picioarelor și gemînd încet. Scuturat de cal își mușca buzele, însîngerîndu-și-le.

— Du-mă la barău ! Nu te holba, ați dat-o dracului ! scrîșni el. Mișcă, mă, să nu mă răstesc la tine !

Speriat, Pinţea bîigui ceva : domnul baron doarme sau citește, nici el nu știu ce spuse. Picu ridică pumnul.

— Mă, n-auzi ? Una-două, că-i rău ! Vine să vă deie foc !

Pinţea nu mai zise nimic. Porni înainte, urmat de Picu, bătu cu sfială la ușa baronului, apoi îl împinse pe ţăran înăuntru. Papp colora o hartă, meticulos. Ţinea vîrful limbii între dinți.

— Ce-i ? se miră el, văzînd-l pe Picu în fața lui.

— Fugiiiți ! țipă acesta pe neașteptate, plîngăreț. Vin moţoganii, să vă deie foc ! Fugiiiți ! I-o momit comoniștii. Fugiți, vă spun... Mare nănorocire s-o adunat pe capul dumneavoastră... Nu știu cum îți scăpa din ea...

— Ce vorbești, frate Marchiș ! își ţuguie baronul buzele pămîntii. Ce sînt aceste vorbe nearticulate ?

— Vine ei, acuma, să vă articuleze, spuse Picu, umil, prefăcîndu-se foarte agitat și uitîndu-se spre ușă, ca și cum s-ar fi așteptat să dea buzna moții, dintr-o clipă într-alta.

Baronul se sperie. Picu își dădu seama îndată și, luîndu-și fruntea în palme, începu s-o clatine de la stînga la dreapta, cu disperare.

— Nu precep ! Lămurește-mă ! porunci bătrînul.

— D-apoi ce lămurire mai încape ? Luați-vă ce puteți lua, suiți-vă în otomobilă și fugiți... vă rog cu lacrimi în ochi, că altfel vă omoară și se duce nădejdea noastră cea scumpă...

— Cine să mă omoare pe mine ? se ridică pe jumătate de pe scaun Papp. Nu știi ce spui !

Picu își împreună mîinile. În colțul ochilor îi apăruseră lacrimi.

— Faceți bine, să nu perdem vremea... Am venit cu calul, că-i slab, nehrănit și n-o putut fugi mai repede și... ei... vin...

— Cine ? Te rog să te liniștești...

Picu răsuflă adînc.

— D-apoi, mănifestația s-o dus dracului... Nu vă supărareți pe mine, că eu sînt om prost, dar cu sinceritate... da domnu Spinanţie îi cu multă școală... da nu știe vorbi cu plugarii... Și oamenii erau aţiţați... Cu furcile așteptau, vai și-amar... Și moţoganii dumneavoastră, că eu

am spus că-s neşte loaze, cu cît bine le-aţi făcut, numai Dumnezeu ştie şi recunoştinţă, ioc ! Cînd le-o spus bolşevicu, Ardeleanu, că şi ei capătă pămînt din moşiuţa dumneavoastră, pe loc s-or dat de partea comoniştilor... Mitru Moţ i-o scris pe listă, aşa că şi ei capătă...

— Ei !

— Mă jur pe ochii mei din cap ! Şi derectorul ciungu s-o apucat să facă nişte socoteli, că cu cît... să mă iertaţi, i-aţi păgubit dumneavoastră din 1920 şi cît li se cuvine să le daţi... Calicii stăteau, deşertau ieguţele, tăceau. Îs ca boii, să mă iertaţi. Numa că cuvîntă. Şi, cînd derectorul le-o făcut socoteala, unul mai bătrîn o zis : „Haideţi, să ne cerem socoteala !“ Şi s-or pornit încoaci, cu comoniştii din Lunca şi cu alţi oameni...

— Şi Baniciu, ce păzeşte, mama lui ? ! zise baronul furios.

Lui Picu îi veni să rîdă. Uite că şi domnii mari ştiu să suduie.

— Dom' Baniciu o fost acolo, cu Blotor, sub răstoacă, în tufişuri ; cu otomatele... da în cine să fi tras ? O zis să vă dau beletu ista.

Papp luă hîrtia şi o citi, ţinînd-o foarte aproape de ochi :

„Mierleală S. P. cretin. Ţăranii montaţi. Aici nu vorbe. Citeva gloanţe. Eu pr. zis gata. Aştept aprobarea dv. dacă din pt. de v. al politicii ce cu onoare conduceţi e bine. În acest caz, potolesc mulţi“.

B

Papp rupse hîrtia în bucăţele mici de tot. Degetele lungi, fine, îi tremurau. Pe urmă, pe neaşteptate, se făcu palid, o sudoare rece îi îmbroboni fruntea, tîmplele. Se lăsă să cadă pe scaun şi-şi culcă ceafa pe spătar.

— Tulvai, doamne, moare ! strigă Picu şi, ocolind biroul, veni lîngă el, unde se opri în poziţie de drepţi. Nu muriţi, faceţi bine, se rugă. Obrazul subţire, prelung ca o pară, al baronului, se făcuse verzui, lentilele pince-nezului aveau o lucire stinsă, moartă.

— N-am nimic, şopti printre buzele crispate. Fii liniştit, lasă-mă puţin...

— Ce să vă aduc, sufletu meu ? scînci Picu, cu ce să vă folosesc ?

— Sst, taci.

Mîinile atîrnau fără vlagă, osoase. Picu se lăsă în genunchi lîngă scaun și, luînd dreapta baronului, o sărută cu evlavie. Asta-l dădu gata pe bătrîn. Două lacrimi gălbui i se scurseră de-a lungul obrajilor.

— Și aceste simțiminte vor să le distrugă veneticii, șopti. Mulțumesc, frate...

Pe urmă, furia îl năpădi din nou, îi umflă vinele frunții.

— Am să le vorbesc ! Am să le țin o cuvîntare ! Spinanțiu, sacrament, *der Teufel soll ihm buserieren* !

— Faceți bine, nu... Noi îi cunoaștem pe moțogani... cînd îs beți, îs ca lupii... păzește, doamne, să nu se întîmple ceva nenorocire...

— Am să plec ! Am să vin cu armata ! Am să le bag în minte respectul, dacă altfel nu se poate !

— Asta-i foarte bine... Știți, vreu să intre cu plugurile în pămînt... poate luni, poate marți... Și dacă intră, atunci... s-o dus. Țăranul, măria-voastră, știi... unde pune gura... nu mai mișcă... Sîntem răi...

Baronul se uită lung la el. Picu avea o față hidă, desfigurată de lovituri și de boală. Oase mari, diforme. Papp se scutură ca de un fior.

— Măria-voastră — spuse atunci Picu, socotind că a venit clipa — puteți scăpa moșia...

Baronul păru să nu-l audă. Scutură un clopoțel, nervos, pînă cînd Pințea apăru. Îi porunci să-l caute pe șofer, să-i spună să pregătească mașina de drum.

— Escelența-voastră pleacă ?

— Binevoiește a nu mă inoportuna cu cestiuni, acuma. Plec. Dumneata vei rămîne aici. Asta e tot.

Pințea se rezemă de ușă. Își făcu cruce.

— Marș și execută ce-am spus ! țipă baronul. Marș ! Ai să primești instrucțiuni !

Pe urmă se repezi la birou și începu să adune febril hîrtiile, hărțile, statisticile și să le înghesuie într-o geantă burduhănoasă. Cînd le vîrî pe toate, cumpăni geanta în mînă și o aruncă într-un colț al odăii, cu scîrbă. Picu îl urmărea atent, cu ochi strălucitori.

— Măria-voastră... puteți rămîne cu moșia... Pînă vin vremurile noastre... Pînă facem alegeri... Că răspund eu cu capul, că cîștigăm sută la sută...

— Ce spui ? ! se miră Papp. Te-ai zăpăcit, Marchiș ?

Picu se întrebă dacă ar trebui sau nu să se mai pună o dată în genunchi. Hotărî că nu. Veni în fața baronului și, privindu-l în ochi, cu voce domoală, începu :

— Puteți scăpa moșia... Facem un act, cum că mi-ați vîndut mie... că mi-ați vîndut, să zicem, cît credeți... Iară peste mine nu trece nime... Mă pun cu mitraliera pe pămîntu meu și omor tot satu.

Papp își privi un timp vîrful pantofilor, surîse, apoi cu o mișcare bruscă îl înhăță pe Picu de bărbie, cu degete puternice, ca niște clești. Îl tîrî aproape pînă lîngă fereastră și, aici, își apropie obrazul de fața lui, gata să-l atingă. Picu simți în nări un miros greu, ca de mort, și încă un miros, de trandafir. Măriți de lentile, ochii baronului erau rotunzi și aveau culoarea gheții de pe baltă.

— Marchiș, tată, pe vremea cînd tu aveai burta umflată de lubenițe, eu l-am contrazis în Parlamentul din Pesta pe contele Appony Albert, carele, după bunul Dumnezeu, a avut mintea cea mai luminată din lume... Ai priceput această parabolă ?

— Am priceput, zise Picu cu hotărîre. Voi spune că eu am destul pămînt al meu, că mi-s ofticos și că la toamnă zice doptoru că mă curăț. Faceți bine și mă lăsați de barbă, că mă doare, de cînd mi-o zdrobiră ungurocii cu care m-am bătut. Sănătate bună să vă deie Dumnezeu.

— Ei, frate Marchiș — rîse Papp, înveselit — stai, stai... Ai puțină paciență.

Picu se opri. Papp se întoarse cu spatele la el și se uită multă vreme în perete. Atunci, stins, se auzi murmur de mulțime, de afară. Peste puțin intră Pințea, roșu, agitat :

— Mașina-i afară, dom' Dumitrașcu zice să vă grăbiți...

— Încuie poarta ! zise sec baronul. Mișcă-te ! Frate Marchiș, mult aș da eu să pot ceti acuma în tine.

— Și eu aș da mult ! răspunse Picu, destul de răstit. Baronul se duse la fereastră, se uită afară. Pe alee veneau buluc moții, urlînd.

— Păcat că nu-i Spinanție aici ! zise Papp. Ar fi putut să ne ajute...

— La ce ? rînji Picu. Poate să plîngă... No, cu bine, domnule Papp, mă duc, că aiștia-s puși pe rele mari... și am o fată, n-aș fi avut-o.

Papp se așeză la birou, scoase dintr-o mapă o hîrtie. În clipa aceea Picu se temu că va începe să rîdă. Îl

durea tot trupul. Baronul scrise cîteva rînduri, apoi îi întinse foaia.

— O dai domnului Baniciu. Sînt neşte ordine.

De afară se auzea ceva nedesluşit. Baronul scria mai departe, aplecat pe spate. Părea că se uită în altă parte, parcă n-ar fi vrut să vadă ce scrie. Cînd Pinţea, palid, vîrî capul pe uşă, Papp îi spuse rece :

— Ieşi !

— Da... maşina-i afară... Poate o s-o strice, doamne păzeşte...

— Dumitraşcu n-are revolverul la el ? Ieşi ! Şi scrise mai departe.

— Este în regulă, spuse de la un timp. Ascultă :

„Între subtiscălitii Romulus Papp şi Teodor Marchiş a intervenit următorul act de vînzare-cumpărare : subtiscălitul Romulus Papp vinde subtiscălitului Teodor Marchiş din satul Lunca 100 iugăre din latifundul cunoscut sub numele «Hodaia» care se află..."

Picu nu mai auzi nimic. Odaia începu să se învîrtă cu el. Îi venea să rîdă atît de tare, că-l dureau muşchii fălcilor.

— A doua hîrtie, zise baronul.

„Subtiscălitul Teodor Marchiş recunosc prin prezenta că, neplătind nici un leu asupra celor 100 de iugăre, n-am nici un drept asupra lor şi le voi restitui proprietarului lor legitim atunci cînd acesta mi-o va cere. Cînd circumstanţele politice vor fi de aşa natură".

— Vină şi iscăleşte.

Picu iscăli amîndouă hîrtii le, înpătură una şi o vîrî sub cămaşă, pe piele, unde o secundă îi simţi răcoarea plăcută, ca de frunză. În clipa aceea o piatră sparse un geam şi căzu în mijlocul odăii.

— Să mergem, spuse Papp. Maşina e în doş. Dumeta faci cum crezi, să ajungi în Lunca. Lui Spinanţie îi spui să vie cu trenul, cînd o putea, că n-am vreme să mă duc după el în sat.

În hol aştepta Pinţea, cu geamantanele. Tremura tot.

— N-ai de ce să te temi, iubite al meu pretene, zise Papp. Vei fi răsplătit pentru devotament. Bună ziua, Marchiş, ţine-mi pardesiul.

Se îmbrăcă încet, își încheie toți nasturii, apoi întinse mîna lui Picu. Acesta i-o strînse tare, plugărește. Papp începu să rîdă, mulțumit.

— Frate Marchiș, ești un om cinstit... Eu nu mă înșel niciodată... Dacă mi-ai fi sărutat mîna... he, he, însemna că ești un mincinos... Bine, lasă... Să vii cît poți mai repede, la mine, să legalizăm actul. L-am datat cu trei luni înainte. Nelegalizat, n-are nici o valoare... Am eu avocații mei. La bună vedere...

Străbătură o bucătărie mare, apoi ieșiră pe o ușă dosnică. Pințea aranjă bagajele în mașină. Papp flutură mîna. Închise portiera cu grijă.

— Amice — îi spuse lui Dumitrașcu — pornește în cea mai mare viteză și treci peste oricine vrea să te oprească. Ai pistolul la îndemînă ?

— Da. Ne regulară ?

— Nu — zise Papp — e cu totul temporar, *mein lieber*. Nici două zile.

Mașina puternică demară, ocoli conacul. În fața treptelor, moții, în masă compactă, strigau ceva, aruncînd cu pietre în geam. Mașina dădu buzna în ei, aruncîndu-i în lături, ca pe niște manechine, apoi intră pe alee. O singură piatră nimeri caroseria, la spate. În fața porții se întîlniră cu un grup care venea foarte repede, aproape în pas alergător : Papp recunoscu pe Suslănescu, un militar infirm (trebuia să fie directorul), un om mai gras, cu mustață cenușie — pesemne agitatorul.

Mașina ajunse pe șosea.

— Trebuia să-i fi slobozit un glonte, spuse calm șoferul.

— Nu e nevoie... Sînt ca și aranjați. Toți.

Peste cîteva minute, privind în oglindă, Dumitrașcu văzu că Papp adormise. Ochelarii îi căzuseră de pe nas și-i pendulau pe burtă. Cerul se acoperise iarăși de nori și curînd începu să plouă mărunt.

CAPITOLUL X

1

Duminică seara, Laboș, ajutat de nevastă-sa, fiindcă el se încurca, număra mai mulți bani decît în toate zilele săptămînii la un loc și nu se mira ; tineretul joacă, asudă, se repede să bea un șpriț și n-are vreme să simtă cît e apă, cît e vin. Noroc de frăgarul cel mare de lîngă arteziană, chiar alături de zidul crîșmei ; în jurul trunchiului, Laboș a pus să se întocmească un fel de bancă pe care se suiau muzicanții, iar la peretele galben al crîșmei o laviță foarte lungă, ca să aibă mumele de unde-și păzi fetele. Iarna, în schimb, fierbea de ciudă, deoarece hora se ținea în grajdul cel mare al lui Marcu Petrii Simii, în celălalt capăt al satului : Marcu aducea de la tîrg zeci de sticle de bere și vin, așa că în afară de obișnuiții cîrciumei, nimeni nu venea la Laboș. Voise să-și prefacă și el grajdul în „sală", dar n-a mers ; satul se obișnuise așa : vara la frăgarul lui Laboș, iarna în grajdul Marcului unde, de praf, nu se vedea om cu ōm și flăcăii puteau pipăi fetele în toată voia.

Alături de frăgar, pe un tăpșan, înclinat, se afla locul unde jucau flăcăiașii care nu împliniseră încă cincisprezece ani. De la ei nici dracu nu aștepta cîștig ; lor le ardea numai să se frece de fete și, din cînd în cînd, vreun feciorel, care adunase cu chiu cu vai cîțiva bani, venea la muzicanți și-l ruga pe Puțu, cel cu trîmbița : „Iaca, fă bine și zi mai tare, să auzim și noi."

În duminica asta, după slujbă, în care popa Ioja ținu o predică încurcată, vorbind de neam, de rege, dar și de democrație și de noul guvern (se speriase groaznic cu o zi înainte, cînd văzuse cum s-a stricat manifestația și spera că nu-l văzuse nimeni), lumea se adună mai devreme, să poată vorbi în liniște despre cele ce se întîmplaseră ; acum, după ce primejdia trecuse, se mirau de înțelepciunea directorului și a lui Ardeleanu. Fără ei, de bună seamă că ar fi început să se taie cu moții și ar fi

ieșit rău, că ăia erau încăpățînați și mai degrabă s-ar fi lăsat tăiați pînă la unul, decît să fugă. Pavăl Bitușea se și așezase în capul unei mese și începuse o cuvîntare.

— Da, fraților, Mitru s-o dus la oraș după inginer. Nu voia să se ducă, zicea că se pierde pe acolo, dar însă tovarășul Ardeleanu, mecanicul nostru mult iubit, s-o răstit la el ! „Du-te — zice — ia legătura cu partidul !“ Mitru că nu și nu. Atunci, i-o spus și tovarășul director, și Mitru n-o mai zis o iotă. O stat drepți și o zis : „Am înțeles“. Poate încă azi — așa zicea tovarășul mecanic Ardeleanu — vine cu inginerul hotarnic. Ăla face măsurătorile și ne băgăm cu plugurile în moșie. He, hei, cu plugurile, măi !

Vreo doi îl și întrebară cum ar face să se înscrie în partid. Pavăl se gîndi multă vreme, apoi le spuse să mai aștepte. În partid nu intră oricine, e nevoie numai de oameni foarte aleși...

— Poate de hoți ! sări Laboș, de la tejghea. Tu taci, Pavăle, că știe o lume ce-ai făcut în tîrg... Taci...

Pavăl începu să rîdă cam albastru. Nu peste multă vreme sosi și Cordiș, plin de vînătăi pe față, la braț cu frate-său, Cula. Ceru voie, umilit, să se așeze la masa țăranilor și plăti un rînd pentru toată lumea. Fusese în vizită la Teodorescu acasă, stătuse de vorbă cu Emilia, îl lăudase pe George din răsputeri și acum voia să se pună bine cu oamenii, dar cei mai mulți îl priveau cu neîncredere și el simțea asta.

Afară, Puțu-Țiganul, cu obrajii gata să-i plesnească, sufla în trîmbița lui galbenă. Bobocuț, băiatul lui cel mare, scărpina înflăcărat cele trei coarde ale viorii, iar Sprenți, ginerele său, lovea în tobă. În jurul frăgarului se ridicase un nor de praf, din care răsăreau fețe asudate, cizme tropotind, fuste învălurindu-se în jurul pulpelor rotunde ale fetelor. Pe laviță, mamele sporovăiau, fiecare ascultîndu-se pe sine. Catița Țuricului, nelipsită din asemenea locuri unde era mulțime, povestea cum a fost bătută de „oameni mascați pe obraz“, își arăta cu mîndrie vînătăile și se lăuda că luase parte la izgonirea baronului. Copiii, în cămăși lungi pînă la călcîie, se vîrau în mijlocul horei și în fiecare clipă se auzeau zbieretele cîte unuia călcat pe picioarele goale, sau înbutușit zdravăn.

La marginea băncii, ca o mogîldeață de ceară, stătea nevasta lui Picu și alături Rigo, fata ei, rîsul satului. Picu

venise în zori, mort de beat, le sculase din somn și le poruncise să-i aștearnă masă, să-i frigă pui și să-i facă supă. Se uitase la Rigo cu un fel de milă care o înspăimîntă de moarte pe fată, obișnuită numai cu bătaia, și-i spuse, chemînd-o lîngă el și pișcînd-o de coapse :

— Mă nănorocită, mă... Am făcut din tine cea mai bogată fată din România, nănorocită ce ești... Ia stai tu în genunți înaintea mea și-mi mulțămește.

Rigo se puse în genunchi, dar nu găsi nici un cuvînt potrivit. Picu o privi cu scîrbă, apoi o scuipă.

— Du-te, să nu te mai văd.

Se înfurie că mîncarea nu era gata în cinci minute și-și bătu nevasta, înjurînd-o că nu-i făcuse un băiat, un fecior zdravăn și deștept ca și el, să aibă cine moșteni averea lui. Nevasta se temu că bărbatul a înnebunit și începu să plîngă, ținînd isonul lui Rigo. Atunci Picu le goni pe amîndouă din casă, în curte. Dimineața a venit la ei domnul Spinanțiu și Picu a întors toată casa cu dosul în sus pentru el. A chemat-o pe Rigo și i-a spus, răstit, uitîndu-se în altă parte :

— Să te porți frumos. Îți fac norocul, vacă — și nu meriți.

Pentru Rigo, fiecare duminică era un chin fără margini, dar pentru nimic în lume n-ar fi lipsit de la horă. Avea cea mai frumoasă rochie de brocart verde, cu flori late, aurii, și pe pieptul mare, lăptos, i se înșira o salbă de ludovici. Nimeni n-o cerea la joc. Ea stătea pe bancă, alături de mă-sa, pînă seara tîrziu, cînd perechile se risipeau înlănțuite, iar cei mai zurbagii feciori chefuiau și se băteau ca orbeții ; stătea nemișcată, cu mîinile în poală și bătea pămîntul cu vîrful cizmelor roșii, sub cele două-sprezece poale care-i acopereau picioarele. De la o vreme nu se mai gîndea la nimic, nu vedea pe nimeni, deși era cu ochii deschiși ; auzea numai muzica și o învăluia un fel de beție mohorîtă. Rareori își putea aduce aminte de cîte ori i se întîmplase una ca asta în viață ; cîte un fecior, care băuse în crîșmă și rămăsese fără fată, se oprea în fața ei, o trăgea de mînă și o ducea în joc. În jurul ei feciorii și fetele începeau să facă — muu... muu... hu-huu... dar ea nu simțea nimic. Se strîngea toată în fecior și o treceau sudori calde și reci. Pe urmă, cînd acesta îi întorcea spatele fără o vorbă, dușmănos, îl ura de moarte pe taică-său. De cîtva timp se gîndea să-l opă-

reasca în somn cu o vadră de apa clocotita ; îi spusese și má-si ce vrea să facă și aceasta a început să plîngă și s-o roage să mai aștepte, că tot îl ia dracul azi-mîine. Pe urmă, cînd se uitau una la alta, știau amîndouă că le trece prin cap același gînd ; bătrîna se înfiora și-și făcea cruce ; frica ei o bucura pe Rigo și se ținea după mă-sa mereu, să-i vadă ochii, să citească spaima și rugămintea mută din ei.

„Iacătă-o și pe Măria Ursului... Cum de-o lasă la horă taică-său, sfîntu, pocăitu, milogu ? Face pe sfînta Fecioară, și toata lumea știe că s-a ținut cu Petrea Marcului și că nu-s cîteva zile de cînd a prins-o Cula Cordiș cu directorul, cu ciungul, sub pod, cu poalele ridicate în cap. Toată lumea știe și feciorii se înbulzesc în jurul ei, ca muștele pe baligă, bată-i Dumnezeu ! Trag la averea Găvrilii, la aia trag... Parcă-i mai multă decît a ei, dar știe-i Dumnezeu... Numai Gligor a Hahăului stă deoparte și-și strînge pumnii în buzunare. Parcă-și dă Găvrilă fata după un calic, se gîndi cu mulțumire Rigo. Paște, murgule, iarbă verde... Are fața albă, Măria, și zice că nu folosește lapte de castraveți. A întrebat-o într-o dimineață la artizană și a zis că nu folosește. Se laudă, curva. Se laudă, bat-o Dumnezeu, mînce-o sfrenția, să-i cadă nasul în jos, ca la baba Fogmegoaia, aceea de a trăit cu satana pînă ce, într-o noapte, satana a prins-o cu un jandarm și i-a mușcat nasul, cu dinții lui ca briciul."

Maria se oprise departe de frăgar, pe podețul de lemn de peste șosea, și surîdea nimănui. Tatăl ei o rugase să vie la horă, poate-l găsește aici pe Ezechil și să-l cheme să se întoarcă la el acasă, să fie liniștit, că nu se poate să nu se înțeleagă ei doi. Îi spusese toate astea Măriei, în șoaptă, cu o liniște și o tristețe neobișnuite, și atunci, în clipa aceea, ei îi veni să-i povestească totul. N-o putuse face pentru că, prima dată în viața ei, tată-său i se părea un om ca toți oamenii. Dimineața, la templu, citise pilda fiului risipitor și Măria o știa pe dinafară, deoarece Găvrilă le-o spunea de multe ori și în casă. „Și a zis cel mai tînăr dintre ei tatălui său : „«Tată, dă-mi partea de avuție ce mi se cade». Și le-a împărțit avuția..." Aici Găvrilă închisese ochii și prin toată adunarea trecu ceva, ca un fior ; pe fața albă a lui Găvrilă curgeau sudori bogate. Nu și le ștergea. Tăcu mult timp și pe urmă citi cu voce liniștită, străină, toată pilda. Apoi, ca de obicei,

se cîntă un psalm. David, feciorul lui Găvrilă, care cînta la armoniu, simțise și el zbuciumul tatălui și cîntă așa de frumos, încît din nou oamenii simțiră că în casa lui Găvrilă s-au petrecut lucruri neobișnuite. Cînd veni rîndul predicii, Găvrilă se sui la amvon și începu :

— Astăzi, eu n-am să vă spun nimic vouă despre fiu, despre fiul risipitor, ce despre tatăl lui. Căci păcatele fiilor din păcatele părinților se trag, din cele știute sau ascunse tuturora. O, vai ție, tată, care nu ți-ai știut păzi fiul de ispită, care l-ai depărtat de tine prin dărnicia ta prostească, prin supunerea ta față de el. Dar însă, vai și ție, tată, care n-ai răsădit întru fiul tău dragostea, căci zice apostolul : „Fără dragoste sîntem aramă lucitoare și chimval răsunător".

Se oprise pe neașteptate, el care vorbea cel puțin două ceasuri și, deschizînd Scriptura, citi : „Luați jugul meu asupra voastră și învățați-vă de la mine că sînt blînd și smerit cu inima și veți afla hodină sufletelor voastre. Că jugul meu este bun, și povara mea este ușoară.». Așa au zis domnul. Doamne, dă dară hodină sufletelor noastre, învață-ne."

Cîteva muieri plîngeau. Nu înțelegeau nimic, dar plîngeau, ca și cum Găvrilă și-ar fi luat rămas bun de la ele. Se gîndeau la mulți oameni care muriseră.

...Și Măria, oprită pe podeț, se uita drept la frăgarul înconjurat de praf și nu-l vedea. Era frumos, soarele se culca încet, devreme, prin pomi se furișau raze, și o căldură bună îi mîngîia umerii. Ezechil nu era acolo. Știa că dacă va veni, o să-l poată duce acasă. Tresări. Ion Sofron Poțocu se oprise în fața ei, mieros : era urît, puțin ghebos, cu mîini subțiri și lungi și se ținea după ea de doi ani de zile. Gurile rele spuneau că el l-ar fi înjunghiat pe Petrea în noaptea aceea fără lună, dar Măria nu credea. Nu credea nici că Petrea a fost omorît : asta nu se putea, deși era adevărat.

Poțocu o luă de mînă, ușor, cu grijă, el care era spurcat la gură și-i plăcea să spună numai porcării fetelor, să le rușineze și să rîdă de ele.

— Vină, mîndră, vină să te joc !

Cînd intrară în horă, feciorii se dădură puțin în lături, să le facă loc. Mai toți erau feldii cu Ion, care le plătea de băut cît doreau, că avea veșnic bani, îl știa duce de nas cum voia pe taică-său, Sofron, fostul primar.

Măria juca lin ; mîinile lui Ion, puse ușor pe mijlocul ei, îi simțeau fiecare mlădiere a trupului și, cînd o răsucea cu pricepere, țîțele ei tari îi atingeau ușor pieptul coșcovit ; atunci îi venea să urle și s-o sfîșie. Încercă să spună ceva, dar Măria parcă nu-l auzea ; obrajii i se îmbujoraseră. Își trecu repede, ca un șarpe, vîrful limbii peste buzele roșii. Poțocu știa că n-o poate dovedi la joc ; el se ostenea foarte repede, îl treceau nădușelile și-l biruia o tusă seacă.

Gligor se apropiase, mereu cu mîinile în buzunare și stătea nemișcat, uitîndu-se la ei cu un zîmbet prostesc. „Nu-i nimic — se gîndea — nu-i nimic. Dar în fundul sufletului îi era ciudă pe Măria : Joacă, uite, cu ucigașul lui Petrea și se bucură de plăcerea jocului. Femeile n-au suflet ; îs un fel de mîțe rele.“ Ion Poțocu aruncă lui Puțu cîteva sute, să zică mai departe, și toți feciorii strigară în cinstea lui. Asta-l făcu să se umfle în pene și să-i mai treacă slăbiile.

Gligor, întîmplător, dădu cu ochii de Rigo ; fata se uita drept la el și rînjea urît. O clipă vru să se ducă la ea, s-o cheme la joc. Se opri la timp și-i zîmbi, cu toată gura. „Prostule“, făcură buzele fetei, drăgăstos de data asta. Îi plăcea trupul lui mare, pietros. Dar Gligor nu mai avea ochi pentru ea. Se întoarse iar spre horă.

În crîșmă, Cordiș plătise al doilea rînd. Suferea. Altădată, după atîta băutură, ar fi spus : „Ei, și să mai lăsăm lumea, să zicem un cîntec de-al nost“. Acum nu îndrăznea. Îl asculta pe Pavăl cum se laudă și cum îi laudă pe comuniști, și știa că o face în contra lui, parcă i-ar fi dat cu tifla. Îl aproba din cap, îi repeta cuvintele și celălalt prindea și mai mult curaj. Cula se pilise și moțăia. Așa era el : cînd nu era de serviciu, dormea tot timpul, frînt.

Pe geamul mic, din spatele lor, se vedea fundul curții lui Laboș, răstoaca plină de apă verde, strălucitoare, răchitișurile tinere, roșcate. Deasupra apei pluteau scaune alburii. Lui Cordiș îi venea să plîngă. Ar fi vrut să spună : „Nu-i pe lume sat ca al nost“, și n-avea curaj.

Puțu ridică trompeta în semn că vrea să se odihnească. Feciorii îl suduiră, fetele țipară. Puțu se întinse pe bancă și Bobocuț începu să-i facă vînt cu pălăria verde, soioasă.

Fetele se luară de braț și, în șiruri lungi, începură să se plimbe pe uliță în jos, să le mai iasă praful din

nări ; feciorii umplură crișma. Numai Gligor veni lîngă Măria și, cînd ea vru să se ducă cu celelalte fete, o luă de braț atît de tare, încît ea își înăbuși un strigăt.

— Stai aici — zise el — de ce joci cu Poțocu ?

— Nu mi-i voie ?

— Ai putea avea atîta obraz, să nu joci cu el, spuse Gligor cu răutate.

— Gligore, vezi-ți lungul nasului, se supără Măria. Cu ea nimeni nu vorbea în felul acesta.

— Mi-ești dragă și am să te iau. Am vorbit cu bacea Găvrilă.

Înlemnită, ea se întoarse spre el. Trebui să se uite în sus, era prea înalt. Roșeala o năpădi atît de tare, că-și duse amîndouă palmele la obraji. Gligor se uita mereu înainte, peste acoperișul casei din față, unde, pe coș, clămpănea o barză costelivă. Atunci se opri lîngă ei Marcu Petrii Simii, întinse mîna și o mîngîie pe Măria pe cap :

— Ei, fată dragă, azi erai nora mea... dacă Dumnezeu nu-mi lua feciorul... smiorcăi el. Că, doamne, tare te-am iubit eu pe tine și tare-am vrut să-mi fii noră.

Altă dată Măria ar fi căzut jos la asemenea cuvinte, sau ar fi plîns. Acum îl privi pe Marcu cu ochi curați și se simți stingherită din pricina lui Gligor.

— Dumnezeu să-l ierte, bace Marcule. Și se uită în altă parte.

Marcu, jignit, se depărtă bodogănind. Numai el știa de dragostea celor doi, pe care o încurajase, deoarece nădăjduia să pună mîna pe ceva pămînt de la Găvrilă, cu care se dușmănea de vreo zece ani, dintr-o nimica. Îi plăcea și fata : era bună, frumoasă, cinstită. Pînă acum vorbiseră de nenumărate ori despre Petrea. Măria venea la ei să plîngă cu toții împreună și uite. l-a uitat.

Măria se întoarse spre Gligor ·

— Să nu-mi mai spui niciodată așa ceva. Auzi, niciodată.

Se depărtă de lîngă el. Gligor voi să se ia după ea, pe urmă se răzgîndi. „Las' că-ți bagă Găvrilă mințile în cap, zăludă !“ își spuse, furios.

Puțu începu din nou să cînte. Tocmai atunci, de peste drum, din casa lui Cloambeș ieși Picu, îmbrăcat în negru, apoi Spinanțiu, cu ochelari de soare pe nas ; la urmă Cloambeș și nevastă-sa. Grupul străbătu ulița cea mare și se apropie de frăgarul unde Puțu încremenise de curio-

zitate. Spinanțiu își scoase pălăria și, înclinîndu-se spuse cu glas subțire :

— Bună ziua, petrecere frumoasă, fraților !

Feciorii, dintre care cea mai mare parte fuseseră ieri pe imaș, la adunare, tăceau fistîciți și numai cîțiva răspunseră cu jumătate de gură.

— Petrec tinerii, zise Cloambeș. Îndată lăcrimă : aici ar fi fost și al nost dacă nu-l omorau păgînii. Al nost, să știți, o fost în Gărzile lu' domnu Maniu, spuse el încet.

Aurelia plînse puțin.

— Da, datinele, splendidele noastre datini, murmură Spinanțiu.

— Întocmai, zise Picu. Cum ați binevoit a spune...

În realitate, Spinanțiu se temea. Fuga baronului îl năucise. Nu mai înțelegea nimic și trecea de la furie la deznădejde. Se hotărîse : îndată ce ajunge la oraș, își dă demisia din partid, cu zgomot, și se înscrie la social-democrați. Ceea ce făcuse Papp era monstruos. Să-l lase aici, în satul acesta, unde oamenii îl urau ! Nu putea pleca înapoi cu trenul, n-avea curaj, așa că aștepta să trimită Papp mașina după el : totuși, atît de nesimțit nu putea fi încît să-l părăsească definitiv. Ce ? El era de vină că nu reușise manifestația ? Papp era de vină. Profesorul Suslănescu avusese dreptate. Dacă era vorba de viitorul politic, baronul ar fi trebuit să-și împartă moșia, să facă o festivitate imensă — și lunganii nu l-ar fi uitat niciodată. Acum, faptul că ieșise la horă se datora lui Baniciu care primise, prin Picu, un bilet de la baron : *„Fă cum crezi. Ai mînă liberă"*. Baniciu rîsese mult, bine dispus.

— Dacă mă lăsa pe mine, rezolvam, spuse încîntat. Acuma, micuțule, o să faci foarte bine și o să te prezinți la horă, cu camaradul Picu, o să vorbești cu oamenii prietenește, o să plătești de băut, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. La noapte o să fie un dans nemaipomenit și e bine să fii văzut între oameni.

— Ce dans, ce vorbiți ? se sperie Spinanțiu. Dacă aveți intenția să... în sfîrșit, eu nu mă bag, dar e mult mai bine ca eú să nu fiu văzut.

— Nu ! Cum am zis. Și nu te uita așa la mine, răcni pe neașteptate Baniciu, că te tund ca pe o oaie. Crucea și dumnezeul mă-ti de avocățel. O luați cu vorbe, cu palavre și pe urmă să dreg eu ! Nici o vorbă, că-ți fac boiangerie la nas !

— Bine, bine, acceptase Spinanțiu, speriat... Nu-i nevoie să fii grosier, pentru asta... În regulă...

— Ești bun... rise Baniciu. Ești bun și deștept. La horă, nene, cu țăranii, în mijlocul poporului, altfel vi-i fură comuniștii și pe urmă puteți să vă regulați între voi.

— Haide, Puțule ! strigă Picu. Domnu atvocat vrea să vă vadă flăcăi...

— Haidee ! strigă cineva.

— Da ce ni-s noi, bohoți, să se mire la noi ? strigă pe neașteptate Gligor, și Spinanțiu încremeni. Bine că țiganul începuse cintecul, așa că în curînd norul de praf se ridicase iar în jurul frăgarului. Spinanțiu îl urma pe Picu, ascultînd mereu.

— Asta-i muierea mea, zise Picu tare. Și asta mi-i fata...

Spinanțiu se înclină și le strînse mîinile asudate, pe urmă, fără să se gîndească prea mult. se aplecă în fața lui Rigo, care se uita în pămînt, topită.

— Nu vreți... în sfîrșit, domnișoară, să-mi acordați un dans ?

Rigo își ridică fața și rămase cu gura căscată. Picu roși ca un curcan și zbieră :

— N-auzi ? Domnu atvocat zice ca să joci cu domnu atvocat !

Pe banca muierilor se lăsă o liniște nefirească. Nevasta lui Picu, înlemnită, se uita în jur fără să vadă și să priceapă nimic. Atunci Rigo sări în picioare și-și potrivi fustele, bătîndu-le cu palma. Buzele-i murmurau ceva, nici ea nu știa ce.

Cînd dansatorii văzură cu cine joacă domnul, mulți se opriră pe loc. Cîțiva chicotiră și Spinanțiu se dădu la toți dracii pentru imprudența lui. Departe de Picu, a cărui violență îl liniștea, îi era frică și mirosul de praf, de trupuri asudate, de picioare, îl făcu să pălească. Întinse mîinile, cuprinse mijlocul fetei și ea îi strînse umerii cît putu și-și puse sînii grei, plini, pe pieptul lui. Spinanțiu începu să dea din picioare ; din stînga și din dreapta feciorii îl izbeau, îl călcau pe pantofii de antilopă. Vedea, ca într-un panopticum, fețele lor roșii, cefele groase, frunțile înguste, ochii tulburi, roșii. Rigo, dezlănțuită, sărea, se frămînta, îl răsucea ca pe un fus. Nu-i păsa că se aud rîsete, mugete, nu-i păsa de nimic. Se jură, în gînd, că nu mai vine niciodată la horă acum, după ce a fost feri-

cită în văzul lumii. Spinanțiu se lăsă în voia ei. Avea senzația că, brusc, se împuțise, contaminat de duhorile din jur. Feciorii aruncau mereu bani țiganilor. Fără să-și ia trompeta de la gură, Puțu îi prindea cu mîna cealaltă. Pe Spinanțiu îl dureau urechile, parcă-i sîngera creierul. Problema țărănească ? O mitralieră, o ladă de cartușe, de fiecare sat, asta-i !

S-a terminat. Ieși zdrobit și încercă să zîmbească.

— Fetița dumneavoastră dansează ca o balerină, îi spuse lui Picu. Acesta nu se supără.

— Așa-i. Îi cam curvă, spuse gînditor. O pișcă pe Rigo de bărbie și-i făcu cu ochiul. Ai ? Oi vedea ce mulțămită mi-i ști da, mai încolo, nu acuma.

Rigo nu-l auzi. Se repezi și, luînd mîna lui Spinanțiu, o sărută. Acesta se pierdu de tot, trase aer în piept ca și cum s-ar fi înecat.

— Îi bine crescută, rîse Picu mulțumit. I-am dat o creștere foarte drăguță. Îl podidi tusea și aprinse o țigară, s-o potolească.

La începutul dansului, Ion Poțocu umblase s-o caute pe Măria. Gligor îi tăie calea și, cu vocea lui obișnuită, moale, îi spuse :

— Mă Poțoace, găsește-ți tu alte fete, mă, dragă...

Poțocu înlemni. Se uită lung la Gligor. Poate înnebunise, nu știa că el are cei mai mulți prieteni din sat ?

— Da, da, Poțoace — repetă Gligor, apăsînd asupra poreclei — fă așa cum te sfătuiesc eu. Ca un părinte-ți sînt.

— Gligore, vrei să te găuresc, poate ?

— Du-te-n treaba ta, îl sfătui Gligor, plictisit.

— Bine, zise liniștit Poțocu. Acuma ascultă și tu : Cară-te frumos acasă și te culcă că, altfel, la spartul horei, te împung. Gligor începu să rîdă, întunecat.

— Meri din calea mea, că te pișc de nas și ți-l rup jos, Poțoace, taică. Meri, dragă... Și fă cum zic eu, că mi-s mai cuminte.

Poțocu îi întoarse spatele. Peste puțin timp își adună toți prietenii la o parte și, cu capetele apropiate, începură să șușotească.

Măria umbla încoace și-ncolo, întrebînd pe toată lumea dacă nu-l văzuseră cumva pe Ezechil. Nimeni nu știa de el : cîțiva îi spuseră că au auzit de la cineva că s-ar fi dus din sat, acum trei zile, Dumnezeu știe unde.

Picu îl lăsă pe Spinanțiu cu muierile, spunîndu-i că dacă mai vrea să joace cu fata lui, el n-are nimic împotrivă. Fata nu prea are chef să joace, dar de plăcerea lui o să se supună. Intră în crîșmă și, văzîndu-l pe Cordiș, îi făcu semn să intre în odaia „domnilor".

Aici nu venise încă nimeni. Era răcoare, plăcut.

— Eu nu mă pun împotriva satului ! îi spuse Cordiș, de la început.

Picu îl privi lung, cu ochii lui răi.

— Ți-i frică, ce ? Nici ieri nu venișI.

— M-or bătut muierile, am fost beteag.

— Am auzit.

— Unde locuiește acuma derectorul ? se aplecă deodată Picu spre el și-l prinse de mîneca hainei cu degete de fier.

— Nu știu, ce-mi pasă mie unde locuiește el ?

— Am auzit cum că la baba Fogmegoaia, cu Ardeleanu și cu jidovul.

— Poate fi...

Picu începu să rîdă.

— Dascăle, ești prost și fricos...

— Cum îți permiți ! strigă Cordiș, făcîndu-se vinăt. Așa-i ! Așa-mi trebuie, dacă mă bag între voi și nu păstrez distanța !

— Taci, dracului ! Uite ce faci : te duci la derectoreasă și afli de la ea dacă Teodorescu îi la mecanic. Și vii să-mi spui.

— Da cine ești tu, să-mi poruncești mie, Picule ? Ți-ai luat nasul la purtare. Ia te uită la el, că...

— Vorrba ! A zis dom' căpitan să te duci.

Cordiș începu să se scarpine pe frunte.

— Cu mine să vorbești respectuos, spuse moale, fără convingere.

— Bine, domn învățător, faceți bine și duceți-vă, vă rog foarte mult și tare...

— Asta-i altceva... Tu nu ești om rău, Picule, da prea ți-ai luat nasul la purtare. Da ce vrea dom' căpitan ? Mă duc, sigur... acuma chiar...

Cînd Cordiș ajunse în ușă, Picu îl opri :

— Iertați vă rog. *Duceți-vă,* eu așa am vrut să zic.

Ca să scape de Poțocu și de Gligor, Măria trecu de cealaltă parte a uliței și se așeză pe banca din fața casei lui Cloambeș. Era obosită, o supărau și praful, și muzica. Pînă nu de multă vreme, cum venea duminica, începea să

tremure de dorul horei, să poată juca cu Petrea. Pleca de acasă pe furiș, cu inima ticăind, se strecura prin albia secată a răstocii. Bucuria-i era înjumătățită de frică: dar dacă cineva o spune lui Găvrilă că a fost la horă? Acuma se mira singură cît de străine i se par toate astea și fără rost. Ar fi vrut să fie singură pe cîmp, s-o bată vîntul, să-și scoată cizmulițele și să umble desculță prin iarbă... Să se culce pe spate, pe malul Teuzului și să se uite la norii roșii ai înserării. Auzi parcă vocea groasă a directorului și ceva dulce și cald o năpădi pe dinăuntru — nici ea nu știa ce — și i se făcu rușine. Se gîndi că dacă el i-ar fi spus, ca odinioară Petrea, să meargă cu el în lume, s-ar fi dus, fără să se uite înapoi. „Săracu, îi olog, da atîta de bun!" Dacă n-ar fi fost războiul, ar fi vorbit cu Găvrilă și, azi, ea era învățătoare...

Ezechil nu era nicăieri... Îi părea bine aproape. Fără el în casă, nu se temea.

De ce ai zis să nu-ți spun că mi-ești dragă și că vreau să te iau? Ți-i scîrbă de mine? auzi vocea rugătoare a lui Gligor.

— Tu nu mă poți lua, Gligor, spuse încet...

— Da de ce? Te iau, Măria, că mă mistui... Se așează grijuliu la celălalt capăt al băncii și-și strînse mîinile mari între genunchi. Mărie, eu capăt pămînt, acuma. Mîine, ori poimîine. Nu-mi trebuiește nimic de la taică-tău. Mi-s lucraș bun... și mi-s destul de frumos... Îs mare, zdravăn... Te-oi ține bine, nu-i răbda de foame. Nu te-oi bate. Eu știu că... Se înecă și roși.

— Ce știi? șopti ea.

— Știu că... ți-o fost drag fie iertatu. Își întoarse spre ea fața mare: Da ce putem face, dacă o repauzat? Am vorbit cu taică-tău. O zis că...

— Ce-o zis?

— O zis că... binc. O zis că nu i-i scîrba de mine.

— Nici mie, Gligore, doamne iartă-mă, de ce să-mi fie?

— Atunci cînd punem actele?

— Gligore, dragă, eu mi-s însărcinată, spuse atunci Măria, foarte limpede și nu se mai uită la el. Ai să-mi spui curvă, toată viața.

Dincolo de drum, flăcăii chiuiau. Cîțiva se și păruiseră, dintr-un nimic, așa cum se întîmpla în fiecare duminică

și se spălau la artizană de sînge. Pavăl Bitușea intrase în [illegible] și nu se auzea decît vocea lui :

„Bată-te Dumnezeu, nană,
Și cîrpa ta cea cu nană !
Și cîrpa și zadia !
Că mîncași inima mea !"

Pe ulița mare se plimbau flăcăii cu fetele. Se țineau de batistă. Așteptau să se însereze, să se strecoare prin stufărișul răstocii.

Clopotul bisericii bătea de vecernie, babele se grăbeau.

— Mințești, șușoti Gligor.

Măria ridică din umeri.

2

Se înserează. Cerul e uscat, încremenit, depărtările pustii, vinete ; Laboș a scos cîteva lămpașe și le-a atîrnat de crengile frăgarului ; roiuri de țînțari flutură în jur, ca o pînză verzuie, subțire. Cu cele din urmă puteri, Puțu suflă în trîmbiță, împrăștiind o ploaie de scuipat ; Bobocuț a făcut scurtă la mînă, îi curg lacrimile și, în timp ce trage cu arcușul pe strune, vorbește cu tată-său !

— Mai bine m-ai fi omorît cînd m-am născut, să mă fi țipat în fîntînă. Să mă fi dat la porci. Să mă fi pus pe foc...

Dacă s-ar opri acum, flăcăii i-ar sparge vioara. Cîntă și înjură. Mîine iese cu porcii și poate dormi cît vrea. Și nici banii nu-s răi... Se adună destui, duminică seara.

Au venit și o mulțime de moțogani și moțogance tinere : unul care părea un fel de șef s-a înclinat cu pălăriuța în mînă în fața luncanilor și le-a spus :

— Am venit să jucăm și noi. Plătim. Faceți bine și nu vă legați de noi, că ni-s tare bucuroși. Ne dă pămînt și nouă.

Sînt bine simțiți. Nu se bagă, joacă la margine, într-un fel ciudat, poate de unde au opinci și nu cizme.

— Bată-ți Dumnezeu trîmbița, tată, că mi-ai spart urechile. Și cînți prost, nu știi cînta, ce te bagi ? geme fără încetare Bobocuț. Puțu nu-l aude. În fiecare duminică seara, deși nu bea nici un pahar, e surd ca peretele și beat de atîta suflat, se clatină pe picioare ; dacă nu l-ar

duce doi feciori, ar cădea în șanț. Abia joi, pe la prînz, începe să audă și atunci e foarte bucuros, rîde toată ziua.

Cîțiva feciori au venit la Gligor și i-au spus să meargă acasă, pe furiș, pentru că prietenii Poțoculuí vor să-l taie. Gligor nici nu i-a auzit. S-a învîrtit printre feciori și fete, ametit, pe urmă s-a dus la Rigo și a cerut-o la joc. Ea l-a privit semeață :

— Nu joc cu tine. Ești marhă mare, nu știi juca.

— No, atunci mă iartă. Serbus.

În crișmă, prin fumăraie, oamenii cîntă :

„Pe marginea gropii mele
Sămănați-mi viorele..."

Vasalie a Milionului a venit de la primărie și a spus că a vorbit cu Mitru Moț, la telefon : zice că sosește acasă astă seară cu inginerul și cu un șef al partidului. Oamenii s-au bucurat : în cîteva zile pot să se bage cu plugurile în moșie.

De la templul pocăiților se aud acordurile armoniului, prelungi și triste : templul e crișma și hora lor.

Seara, pe pustă, e o tăcere atît de mare, că se aude uneori fluieratul unui tren de foarte departe, ori țipătul cucuvelei din turnul bisericii, ori radioul părintelui, dacă uită vreun geam deschis.

Dinspre pădure se naște o lună ca un dovleac ; alunecă puțin deasupra pomilor, îi părăsește și se ridică.

Puțu începe marșul de plecare ; cîțiva feciori se reped la el, îi umplu buzunarul cu bani și-l amenință că, dacă nu mai cîntă, îl aruncă în răstoacă. Bobocuț nu mai poate vorbi. Geme :

— Aoleu, la ce mă făcuși ? La ce, la ce, la ce, la ce, di, ri, ri, și di, ri, ri, și di, ri, ri...

În clipa cînd Măria, văzînd că Ezechil nu se ivește, voi să pornească spre casă, Gligor îi aținu calea.

Nu-l vedea, era în afara luminii de la frăgar ; îl simțea numai gîfîind, ca după o alergătură.

— Mărie, mie nu-mi pasă. Oi spune că-i a meu. Nu l-oi bate niciodată.

Ei i se făcu milă. Se gîndi, mirată, că-i era milă și de taică-său, și de Gligor. Întinse mîna și puse palma pe

pieptul lat al feciorului ; inima lui bătea așa de aproape, de parcă o ținea între degetele ei.

— Gligore, eu vreau să mă duc la oraș... Poate că... Eu aș vrea să ajung dăscăliță.

— Aha, precep. Vrei să fii doamnă.

— Nu. Dăscăliță.

— Cine ți-o băgat asta în cap, tu, fată ?

— Domn derector...

— Aha, spuse el cu respect. Și cînd te duci ?

— Nu mă duc niciodată, Gligore. Îi numai un gînd.

— Și ce faci cu pruncu ? În care lună ești ?

— Întorc în a treia. Cu pruncu ? Nu știu acuma, Gligore. Să văd ce zice tăicuța.

— Nu te temi de el ?

— Nu. De ce să mă tem ? Îi bun.

— Poate că-i bun. I se rupea inima, dar se silea să vorbească, să mai întîrzie Măria lîngă el.

— Mărie, tu om ca mine nu găsești...

— Știu, Gligore dragă.

El își aprinse o țigară, cu mare greutate.

— Dară nu găsești, spuse amărît. Îs ca gunoiul. Plină-i lumea.

Nu-și dădea seama de ce nu pleacă fata, ce mai are de împărțit cu el. Nu-i era drag. Poate că se tulburase la minte din pricina morții lui Petrea.

Într-un tîrziu ea îi întinse mîna.

— Vină pe la noi, Gligore...

El tresări.

— Îți mulțumesc pentru această vorbă. Oi veni mîine. Du-te cu Dumnezeu, sănătate bună.

Se întoarse la frăgar să se mai uite la feciori și la fete. Atunci îl înconjurară prietenii lui Ion.

Acesta păși înainte, se crăcănă și începu să-și croiască tureacul cizmei cu vîna de bou.

— Ce-ai zis tu, azi, către mine, Gligore ? întrebă răutăcios. Cum ai știut tu zice ?

Gligor se uită la el, parcă nu-l cunoștea, pe urmă-și aduse aminte și rîse.

— Cum ai știut tu vorbi cu mine ? Știi tu cine mi-s io ?

Atunci se petrecu un lucru neașteptat : Gligor urlă atît de tare, că încremeniră toți, iar muzicanții se opriră. Nici nu era un glas omenesc.

— Mă, Poțocule ! Tu vezi mînurile mele ? Le vedeți, mă, feldii Poțocului ? Cîți vi-s voi ? Opt ? Nouă ? Mereți dinaintea mea, că vă omor pe toți ! Mă Poțocule, uită-te, mă, la mînurile mele !

În lumina chioară a lămpașelor acoperite de țințari, Gligor părea uriaș. Întindea sub nasul Poțocului un pumn cît un cap de copil.

Vocea-i scăzu, dintr-o dată. Urmă în felul lui obișnuit :

— Dragă Ioane. Eu te prind într-un pumn. Te prind de gît și te răsucesc și-i dobor pe toți cu tine. Dă-mi pace, că mi-s cătrănit și vreau să mă duc acasă.

Poțocu întoarse capul, fulgerător. Trei din prieteni se și mistuiseră. Și el se speriase de zbieretul acela ca de taur.

— Bine, zise, și încercă să rîdă. N-am nimic cu tine... Mă — îi veni un gînd — nu vrei tu să fii feldi cu mine ? Dă mîna și hai să bem.

— Mîna ți-o dau, de băut nu beu. Bună sara, bine că ți-o dat Dumnezeu minte, să nu te agați de mine.

Îl dădu la o parte pe Ion, înlemnit, și se îndepărtă cu pași mari. Voia să stea de vorbă cu Ardeleanu, ca în fiecare seară. Mecanicul îi citea din cărți ; el nu pricepea nimic, dar se făcea că pricepe.

3

Duminică, dupa prînz, Suslănescu scuipă sînge. Îl podidise o tuse chinuitoare, seacă, fără sfîrșit, și deodată avu senzația unei mari ușurări. Ceva cald, străin și totuși intim îi umplu gîtlejul, ca o băutură catifelată. Își simți bărbia umedă, și cînd își luă palmele de acolo, le văzu roșii. George și Ardeleanu erau cu spatele la el, la o măsuță, aplecați asupra hărții satului. Îl auziră strigînd înăbușit și se întoarseră. Suslănescu se clătina, cu fața și mîinile năclăite întinse spre ei.

— Ce-i asta ? întrebă cu o voce ciudată, gîlgîitoare. Uitați-vă... Ce-am pățit ?

Abia acum, cînd sîngele începea să se răcească pe pielea lui, nedumerirea lui se schimbă în spaimă, îi urîți brusc fața palidă, nerasă.

Cei doi săriră, îl dezbrăcară, îl spălară, îl culcară în pat, cu mișcări stîngace, greoaie. El le spunea tot timpul „Lăsați, de ce ?... S-o fi rupt o arteră", și-u tot timpul

acesta se gîndea că *asta* se întîmplă cu *el*. Aștepta zadarnic durerea ; în mintea lui sîngele era asociat cu suferința ascuțită, cu o inconștiență subită, ca prăbușirea bruscă într-un coșmar, și acum nu simțea nimic. Își deschise ochii : George era în picioare, lîngă pat și, pentru că părea sincer nefericit, Suslănescu îi surîse cu bunătate.

— Ai răcit... în noaptea aceea... pe cîmp, spuse penibil, numai pentru că trebuia să spună ceva.

— O, da de unde ! Nu atunci... sînt bolnav mai demult... Acuma a plesnit. Se strîmbă, strengărește : Am rupt-o-n fericire. Nu-și aducea aminte cînd auzise expresia asta golănească, dar fu nespus de fericit că i-a venit acum. Își dădu seama că George îl privește cu milă. Nu bravez, spuse rece... E... ciudat.

— Trebuie să plecați numaidecît de aici ! interveni Ardeleanu. E serios, cum să nu fie... Începu să se plimbe cu pași mari prin odăiță. Cu trenul nu se poate, e o nenorocire... Trebuie să vă vadă un doctor, să vă internați în spital... Tu-i mama ei de treabă... Cum facem, dom' director ?

George nu răspunse. Suslănescu rîse :

— Dumneata ești un om practic, Ardeleanu. E m numai. Da, ai dreptate... trebuie să plec. Păcat.

— Poate că mașina... Mitru a telefonat că vine și tovarășul Jurca, și atunci...

— E splendid... O mașină comunistă, ducînd un bolnav... Face de-un articol la ziar, înainte de alegeri, nu ? Se rușină. Iertați-mă... n-am vrut să spun ceva urît... Se înecă și fața i se congestionă.

— Încearcă să nu tușești, spuse repede George. Reține-te...

Suslănescu dădu din cap, ascultător. Își mușcă buzele. Îi vîjîiau urechile, parcă ceva-l gîdila în piept. Pe urmă se liniști.

— O victorie, spuse gîfîit. George îi puse mîna pe frunte : avea palma aspră și rece ; ca sub o mîngîiere, Suslănescu închise ochii. „Doamne, Dumnezeule, se gîndi. Fraternitatea virilă, tandrețea stîngace a acestor oameni... ce lucruri necunoscute.“ Voia să fie singur și pentru asta nu trebui decît să închidă ochii și să respire încet, regulat.

— Sst ! făcu Ardeleanu, să-l lăsăm să se odihnească...

Ieșiră amîndoi, în vîrful picioarelor.

Își simțea corpul ușor, ca într-o baie dezmorțită, și putea gîndi detașat; trecîndu-și palmele peste pieptul slab le apăsă îndelung, încercînd să ghicească tactil procesul misterios de distrugere dinăuntru. Nu credea, era fericit că nu crede, ca de-o dovadă neașteptată de curaj, de vitalitate. „Ce-ar mai trebui să mi se întîmple, ca să mă descopăr — se întrebă — și ce valoare ar avea descoperirea asta?“ Nu știa măcar dacă dorește să dea un sens acestei descoperiri; era adevărată, era a lui, ceilalți le aveau pe ale lor, tot atît de importante, unice și primordiale. În realitate, singurul lucru adevărat era carnea lui, care murea fără să sufere și, dincolo de asta, întrebări de o tristă banalitate, care nu-i aparțineau și nu-l angajau cu nimic. Îi venea să rîdă de lipsa lui de curiozitate, de indiferența cu care-și privea viitorul, numai pentru că scuipase puțin sînge, o cantitate infimă, care se refăcea în clipa asta.

Prin geamul mic al odăiței pătrundea, de afară, o lumină prăfuită, confuză; mobilele modeste, cărțile înșirate în lungul pereților căpătară un luciu nou și viu. Îi părea rău că n-a înțeles niciodată muzica; acum, dacă și-ar fi putut lega starea aceasta sufletească de un crîmpei de melodie, ea l-ar fi ajutat să reziste mai tîrziu, în spital, cînd spaima egoistă a celorlalți și sănătosul egoism primar, necesar luptei împotriva morții, îl va cuprinde și pe el.

În clipa asta ar fi vrut să aibă alături de el pe părintele Potra: să stea cu el de vorbă despre Dumnezeu, despre credință și despre toate alegoriile poetice ale religiei, născute din teamă și din febră, din dorința violentă a oamenilor de-a se simți unii pe alții, de-a se dărui, ca să nu mai fie singuri.

Mai tîrziu, cînd afară începu să se însereze, George se strecură înăuntru să-l vadă ce face. Suslănescu, cu ochii mari deschiși, părea să aștepte ceva. Îi făcu un semn să se apropie și să se așeze pe marginea patului.

— Cum te simți? întrebă George și din nou îi puse mîna pe frunte.

— Bine, mulțumesc.. și adăugă repede: Dacă ne-am putea înțelege, cel puțin acum... Nici n-ar fi nevoie de prea multă osteneală:.. Știi, cred că nu mai vreau să mă înscriu în partid... În nici un partid...

— N-ai vrut niciodată... dar asta n-are importanță.

Umerii obrajilor lui Suslănescu se acoperiseră de două pete roșii. Spuse, gîfîind :

— Am vrut. Mă umiliseră... Cînd îmi aduc aminte... de de umilința aceea, aș fi în stare să ucid... Dar în realitate sînt mii de lucruri mărunte, practice, care trebuie realizate pentru demnitatea umană... așa cum faci dumneata cu Ardeleanu, dar pentru asta nu e neapărată nevoie de mine... și, pe urmă, eu m-aș pierde în aceste mărunțișuri... n-aș putea cultiva nealterate... în sfîrșit, niște idei. Totul e confuz.

— Vrei să te las singur ?

— Nu. Aș vrea să-mi explici... de ce ai plecat de acasă ?

— E prea lung, Alexandre... Nici eu nu știu prea bine. Am să mă întorc, dealtfel. Sînt infirm și...

— Știi bine că nu ești. Dar ai să suferi... (voia să spună „ai să te prăbușești") pentru că vrei să realizezi o unitate absolută între voința și actele dumitale, o armonie... Crezi că are importanță faptul că dumneata ai pămînt și ești comunist, în același timp ?

— Pentru mine, are...

— Dar pentru ceilalți ? Oamenii de aici nu vor uita niciodată ce ai făcut pentru ei... iar pentru alți oameni dumneata nu exiști, indiferent ce-ai face... Și, pe urmă, să-ți spun ceva : chiar dacă ai fi făcut din interes personal ce-ai făcut, nici asta n-ar fi avut nici o importanță.

George se ridică nervos :

— Uiți un lucru — spuse — că *eu* n-am făcut nimic. Nici revoluția, nici împroprietărirea... că ele sînt rezultatul unei activități comune... de care vreau să fiu demn. Asta e tot. Nu se poate raporta totul la eu, mine, mie. De aceea te chinui dumneata.

— Probabil... Dar asta e realitatea *mea*.

— Atunci n-ai înțeles nimic, ridică din umeri George. Îmi pare rău... Ar trebui să-ți spun cuvinte mari... nu mă interesează cuvintele...

Suslănescu îi întinse mîna :

— Îți mulțumesc... e clar. Dumneata *crezi*... Iar să crezi în om e măreț, după ce ai făcut războiul și ai citit cel puțin o carte de istorie... Da, e bine. Comunismul e un entuziasm științific... Da, și într-adevăr soarta mea individuală n-are nici o importanță, nici a dumitale... Dar asta mi se pare cam trist... După toate prin cîte am trecut, iubesc totuși valorile sterile... Valorile poetice.

Acelea care mă exaltă pe mine, chiar dacă nu merit... Le-am căutat și nu le-am găsit. Dumneata ai impresia că ai găsit un adevăr durabil și s-ar putea, dacă ai noroc, să păstrezi impresia asta pînă la moarte.

George îl bătu ușor pe umeri.

— Ești foarte încapățînat... Ar trebui să luăm totul de la început, să ne spunem lucruri pe care le știm amîndoi foarte bine...

— Și ce-ar trebui să fac, după dumneata, ca să ne putem înțelege... nu dumneata și cu mine... ci eu cu ceilalți.

— Să renunți la *proprietatea* dumitale, oricît te-ar costa. Indiferent de ce-ar zice alții, chiar cei pe care-i iubești...

— Marxist vorbind, să renunț la tot ceea ce, pe plan suprastructural, proprietatea particulară asupra mijloacelor de producție a generat în mine, nu ? Ar trebui să devin altul. Mi-ar fi frică de mine... Ar trebui să hulesc ce-am adorat și invers... în fond n-am adorat nimic. Tăcu, închise ochii... Îți urez multă fericire, șopti.

— Vrei să dormi ?

— Nu. Sînt trist. Să fii demn de ceilalți... ce frumos sună... Asta se poate realiza însă și prin ipocrizie, prin o doză bună de cabotinism, nu crezi ?

— Bazele pe care este organizat partidul comunist — spuse George grav — exclud asta.

Suslanescu se ridică în capul oaselor, îl privi atent.

— A, da, spuse, clipind din ochi cu veselie. Natura umană nu e eternă. Are un caracter istoric.

— Nu crezi asta ?

— Ba da, ba da, cum să nu...

Afară se înserа albastru.

4

Cînară tîrziu. Baba Fogmegoaia, despre care satul spunea că fusese țiitoarea dracului în tinerețea ei, era zăpăcită că are atîta lume în casă și le făcea toate pe dos. Se și lenea să stea cu atîția bărbați, și dormea la o vecină. Suslănescu avea iar febră mare ; nu putu mînca nimic, i se părea tot timpul că se scufundă într-o apă caldă și roșie ca sîngele ; era leoarcă de sudoare și, cu mîinile ca de cîrpă, își pipăia mereu pieptul. Simțea că Ardeleanu e nemulțumit de faptul că el era aici și

voia să se scuze tot timpul. După ce mîncară, George ieși în curte să fumeze ; de departe se auzea zvonul stins al horei, țipete.

— Eu am să mă duc acasă, spuse încet.

— E mai bine, tovarășe director...

Ardeleanu nu-l întrebase niciodată de ce s-a mutat la el. George voise să-i spună de cîteva ori, dar nu știa cum să se facă înțeles și n-avea nici un chef să explice.

Așa cum stăteau alături, privind întunericul plin de umbre vinete, pîndi obrazul mare al celuilalt : cînd trăgea din țigară i se luminau buzele mari, mustața aspră, prost potrivită ; părea bătrîn.

— Cîți ani ai, Ardeleanu ?

— Patruzeci și doi...

— A, da ? Îi păru rău că-l întrebase și într-un sens, tăcerea asta greoaie dintre ei doi îl supăra ; era sigur că ar fi avut ce să-și spună, trebuia doar început

— Ești membru de partid de mult ?

— Din '37. Din octomvrie.

— Nu ești căsătorit ?

— Nu, răspunse Ardeleanu, leneș.

Lui George i se păru că simte o ușoară stînjeneală în vocea lui și nu mai insistă ; pe neașteptate îl năpădi o senzație de amărăciune : spațiul dintre ei nu putea fi umplut cu cuvinte, erau încă singuri amîndoi, stîngaci, nu intuiau efortul care ar trebui făcut ca să se apere de singurătate ; poate de aceea le era mai ușor să vorbească despre tot felul de lucruri exterioare. Nu știa nici măcar dacă ar fi bine să-i spună acum că-l chinuie niște incertitudini... Acum sau altă dată, lui sau altora. Oftă fără voia lui, și Ardeleanu se întoarse spre el, dar tocmai atunci intră pe poartă Gligor a Hahăului, așa că nu-și spuseră nimic. Gligor văzu jarul celor două țigări, veni lîngă ei, își aprinse și el una și fumară tăcuți ; abia după un timp flăcăul își dădu seama că a fost neciopliț.

— Bună sara, să dea Dumnezeu...

— Vii de la horă ? întrebă Ardeleanu. Cum a fost ?

— Nicicum. Niște luzi care-și zdrumică măruntaiele. „Are s-o silească Găvrilă, n-a fi după capul ei cel prost... Mă duc la ei mîine și-i spun lui Găvrilă că fata e «în stare» și dacă nu se mărită iute o rîde tot satul..." Știa că mîine, la lumina zilei, n-o să aibă curajul să se ducă și astfel înfuria mai tare.

— Or vorbit oamenii despre pămînt? se interesă Ardeleanu.

— Nu știu, că nu fusei în crîșmă. Nu mă bag în crîșmă, căci nu-i obicei frumos. Trase aer adînc în piept, și pe neașteptate spuse cu o voce schimbată: Vreau să vă spun ceva, nu știu dacă nu vi-ți supăra. Eu mă însor.

— Bravo, Gligore, zise George. Cu cine?

— Cu fata Găvrilii Ursului, răspunse el arțăgos. Am vorbit cu el de mai multe ori, mai demult. Mi-o dă. Poți ști că mi-o dă, repetă și încercă să rîdă, dar nu izbuti.

— Cu chiaburița? întrebă Ardeleanu. Îl prinse pe Gligor de mînă: Da alta n-ai fost în stare să-ți găsești? Tocmai aici, la reacționari tragi?

— Da de ce să-mi găsesc alta? Asta-mi place. Îi fainâ. Îi cu stare. Și... îi place de mine... Încă mai demult... de cînd ne-am ridicat...

Ardeleanu își aprinse o nouă țigară; după felul cum aruncă chibritul, departe, făcîndu-l să sfîrîie subțire, George își dădu seama, mirat, că Ardeleanu e într-adevăr necăjit din pricina asta; lucrul i se păru comic; pe urmă, brusc, o vagă neliniște îl pătrunse: oare Gligor știa de starea fetei, sau vorbea numai așa, ori era cam pilit?

— Haideți să intrăm în casă, zise. S-a făcut răcoare.

Intrară. Suslănescu, cu fața la perete, dormea greu. Micșorară fitilul lămpii. George știa că ar trebui să plece acasă, dar n-avea putere. Emilia va crede că venirea lui acasă înseamnă că a renunțat.

— Gligore, faci rău, spuse gînditor Ardeleanu.

— Da de ce fac rău? se supără feciorul. Spune-mi, de ce fac rău? Ce, dacă m-am scris la partid, musai să-mi poroncești dumeta pe cine să ieu?

— Tragi la bogăție, Gligore, n-am știut.

— Trage aia, a nevoii... Nu mă vezi cum îs? Îmi trebuiește nevastă, mi-s ca cînele, singur. Fă bine și mă precepe. Fata-i bună, *cinstită*... se opri să vadă ce zice celălalt și, pe sub masă, își strînse pumnii.

— Găvrilă îi dușman! începu Ardeleanu. Nu l-ai văzut? I-am spus să primească să fie primar democrat — și el? Cu Maniu, cu Papp... Tu mi-ai povestit că, odată, cînd ai vorbit despre reformă, o sărit la tine, el, blîndu! Și cu cît ne-om întări noi, cu atît o să ne fie mai dușman... Și tu te bagi între ei? N-ai văzut cine-i? Și-o gonit feciorul, numa să nu-i dea partea lui de avere!

Ai să te strici între ei, Gligore, tu care ești așa de cinstit, de bun... Omule, și apoi fata...

— Să faci bine să nu zici o vorbă asupra ei. Cunosc eu mai bine... Dacă nu trebuiesc în partid, cu muierea mea, mă duc...

— O iubești ? întrebă încet George.

Gligor se întoarse, mirat că era și el aici.

— Nu știu. Îmi trebuiește... Cunosc eu toate... și că dumneavoastră i-ați spus să se facă dăscăliță... Rîse batjocoritor : că nu-s altele de dăscălițe... Amu s-a apuca de școală, cu un prunc în brațe !...

Se opri, speriat că se dăduse de gol.

— A, aici ați ajuns ? surise Ardeleanu. Atunci eu nu mai zic nimica.

— Aici am ajuns, cu ajutorul lui Dumnezeu ! spuse Gligor, silindu-se să zîmbească larg, în felul lui cam prostesc. Dar George văzu că pe sub masă își strînge din toate puterile mîinile între genunchi și că fruntea i s-a acoperit de sudoare. Îl privi atent, ca și cum nu l-ar fi cunoscut. Era ceva schimbat în toată înfățișarea lui Gligor, nu-și putea da seama anume ce și se simți oarecum intimidat de fixitatea dură a privirilor lui.

— Mie nu-mi trebuiește pămîntul Găvrilii, că ține de el ca cîinele cel rău. Eu oi avea pămînt... O iau că-i cuminte, că-i bună și n-o avut nici un fel de noroc, bat-o focu ei...

În lumina chioară a lămpii, lui George începură să i se închidă ochii de somn ; tîrziu, Ardeleanu se uită la ceas :

— Oameni buni, a trecut de douăsprezece... e timpul să ne culcăm... Am vorbit cu Fogmegoaia, ne lasă în pod, e fîn, nu-i frig, luăm o pătură-două...

— Iertați-mă — spuse atunci Suslănescu — vă fac un deranj teribil... Mă simt...

— Nu-i nimic, domnule profesor, sîntem învățați... Gligore, du-te și tu și te culcă...

— Nu mă duc, spuse Gligor, senin. Nu mi-i somn. Poate-mi cetiți ceva din cărți, că, doamne, tare-mi place.

George se ridică greoi, se duse la geam și-și lipi fruntea de sticla rece : atunci, prin curtea vag luminată de lună, văzu o umbră lungă întinzîndu-se de la poartă pînă la zidul casei, bălăbănindu-se pe jos, o clipă, dispărînd.

— A intrat cineva în curte, spuse. Poate s-a întors Mitru.

— N-am auzit mașina, se învioră Ardeleanu și se îndreptă spre ușă.

— Stai! zise George, stai puțin. Văzuse, într-o frîntură de secundă, pe cineva sărind gardul și străbătînd, din cîteva salturi, curtea. Ardeleanu, cu mîna pe clanță, îl privea mirat. De afară se auziră pași furișați, apoi un obraz se lipi de geam și se trase îndată înapoi.

— Baniciu! țipă Suslănescu. Căpitanul!

Mai mult reflex, George suflă în lampă. În întunericul brusc, li se auziră respirațiile greoaie.

— Cine? șoșoti Ardeleanu.

— Un șef legionar... omul baronului... se ascundea aici, la un țăran...

— De ce paștile mă-ti n-ai spus? scrîșni Ardeleanu.

Dincolo, la ușa odăiței în care dormea Fogmegoaia, se auzi o izbitură puternică, un zgomot de lemn crăpat. Dintr-un salt Ardeleanu fu la ușă și puse zăvorul, exact în clipa cînd o mînă apăsa de dincolo pe clanță.

— Ieșiți pe ușa cealaltă! șopti. Ne omoară aici. Ai armă, Teodorescu?

— Nu... E acasă.

Cineva se azvîrli cu toată greutatea în ușă.

— Tulvai, tulvai! țipă spart Fogmegoaia.

— Taci, că-ți crăp capul! răsună o voce aspră de dincolo.

— Ieșim... o luăm la fugă, ne împrăștiem prin ogrăzi, șoșoti Ardeleanu, rapid. Haidem!

În clipa cînd Gligor deschidea ușa cealaltă, un om scund se repezi să le taie calea. Gligor îl lovi cu amîndoi pumnii, simți trosnitura înfundată a oaselor.

Zăngănitul cioburilor fierbinți ale lămpii, răsuflarea gîfîită a cîtorva oameni, raza albăstrie a unei lanterne.

— Pe aici! răcni Baniciu și străbătu din doi pași odaia. Se împiedică de trupul lui Ezechil, care gemea, acoperindu-și fața cu mîinile.

— Acuma săr gardul... uite-i! gemu, împrăștiind o duhoare de țuică. Mă dor ochii...

— Mișcă-te, scoală-te, îl smuci Baniciu.

În patru labe, Ezechil începu să-și caute revolverul prin praful negru. Picu, năvălind în odaie, dădu peste el, îl înjură și-i spuse să se grăbească, dacă nu vrea ca

„ăia" să intre în vreo casă. În cîteva salturi sărăbătură ogrăditța Fogmegoaiei, se cățărară peste gardul de spini, zgîriindu-se, și săriră într-o curte netedă ; dincolo, cei trei tocmai urcau peste gard și se vedeau limpede pe cerul luminat de lună. Baniciu se opri scurt, își culcă revolverul pe cotul mîinii stîngi și trase două focuri, dar inima-i bătea prea tare din pricina alergăturii și nu nimeri. În clipa următoare, toți cîinii din împrejurimi se porniră să latre ; undeva se deschise o poartă și o voce răgușită și supărată întrebă :

— Care tragi, bat-te Dumnezeu ?

În vecini se aprinse o lampă, la un geam se ivi un cap zbîrlit.

— Haideți ! zbieră Baniciu și, aplecat de spate, alergă pînă la gardul înalt, pe care nu putu să-l sară. Ezechil, care smiorcăia pe nas și-și ștergea cu mîneca obrazul de sînge, îi făcu o scară cu palmele, apoi se sălță și el.

Casa vecinului Fogmegoaiei dădea în dolmă ; auzeau pașii înfundați ai celorlalți, de partea cealaltă și brușii de pămînt care se scurgeau odată cu ei.

— I-am prins ! țipă Baniciu, sărind de pe gard.

Dolma se încolăcea ca un șarpe gras, urmînd credincioasă toate meandrele Teuzului, spre pădure, unde se isprăvea. Ezechil voi s-o urce, dar Baniciu, liniștit dintr-o dată, îl opri.

— Nu te sui. Mergem pe partea asta și, cînd ajungem în dreptul lor, o trecem și-i luăm ca din oală. La trap !

Și începu să fugă, cu pași regulați, cu coatele lipite de corp.

— Să nu scape în pădure, gîfîi Picu, care se ținea cu greu după ei ; îi ardeau plămînii și se temea : dacă i-ar fi prins în casă ar fi fost altceva, dar așa... Cu cît se depărta de sat, parcă auzea mai tare lătrăturile cîinilor și de la un timp parcă și bătaia în dungă a clopotului. Fugind, Blotor vorbea vesel :

— Dacă se bagă-n pădure... e bine... cunosc pădurea... tu-i lemnu ei...

Baniciu alerga neobosit în frunte, cu părul în vînt. Respira normal, nu-și pierduse forma ; simțea în tot trupul o atîțare nebună, vecină cu plăcerea. Din cînd în cînd trăgea cu urechea : dincolo, ceilalți nu puteau fi departe...

Fogmegoaia, despletită, în cămașă, cu picioarele goale, ieși în stradă, se puse jos, să aibă mai multă putere și începu să zbiere ca tăiată. Nu era nevoie, deoarece, auzind împușcăturile, oamenii începuseră să iasă din case, înspăimîntați și gălăgioși. O înconjurară, o ridicară, intrară în casă, unde-l descoperiră pe Suslănescu, acoperit de sînge de sus pînă jos. Acesta se zăpăci cînd oamenii umplură odăița și nu izbuti decît cu foarte mare greutate să le spună ce se întîmplase, pe urmă leșină.

Pavăl Bitușea, care locuia prin apropiere, o luă la fugă spre biserică, să tragă clopotul și străbătînd ulița, striga cît îl ținea gura :

— Sculați, luncanilor ! Tulvai, doamne, sculați-vă !

Dădea cu pumnul în geamuri, sparse cîteva, tăindu-se tot. Curînd își pierdu puterile. Îi vîjîia capul. Cînd ajunse pe ulița mare, plină de oameni, văzu nu departe de biserică, o mașină mică, verde ; în lumina farurilor, oamenii apăreau și dispăreau ca umbrele. Nu se putea înțelege nimic, deoarece toți strigau. Nu putu ajunge la mașină, din pricina cioporului din jurul ei și începu să lovească pe unde nimerea cu picioarele, să zgîrie, pînă își făcu loc. Fără nici un șir îi povesti lui Mitru, care stătea prostit înăuntru, lîngă un tînăr cu ochelari, că niște necunoscuți îi omoară pe director și pe Ardeleanu, undeva la marginea satului.

Atunci, ca împins de-un arc, Mitru se repezi cu capul înainte, străbătu cercul de oameni și, ajuns la larg, zbieră :

— Bitușe ! Du-te la primărie, scoate armăsarii... Fraților, după ei...

— Or luat pe dolmă în sus, către pădure ! țipă Bitușea. Îi și Gligor acolo.

— Mașina poate merge pe acolo ? întrebă tînărul.

Mitru nu-l auzi. Sări șanțul și fugi pînă la casa popii Ioja. Luminile erau stinse. Lovi cu pumnul în geam și zbieră ceva, niște sudălmi, pînă cînd se ivi obrazul buhăit de somn al popii.

— Cheia de la biserică, mugi Mitru. Iute !

— Da de ce îți trebuiește ?

— Taci și dă cheia, că te omor ! Vă judec pe toți... tulvai, doamne, dacă pățește ceva dom' derector... ce vă fac la toți !

— Da ce pățește ?...

— Dă cheia ! răcni Mitru și întinse mîna spre fața lui, ca și cum ar fi vrut să-i rupă nasul.

Popa se ivi peste o clipă și-i întinse cheia mare, ruginită. Mitru strigă celor adunați în jurul mașinii :

— Luați caii, fraților ! Luați și armele, care aveți !

Descuie cu greu poarta bisericii — îi tremurau degetele — năvăli înăuntru. Nu vedea nimic. Pe pipăite nimeri scara putredă care ducea în pod, urcă în patru labe, lovindu-și fruntea de trepte și, în sfîrșit, ajunse. Prin beznă începu să dea cu mîinile în toate părțile, pînă apucă funia unui clopot.

Dangătul plîngăreț, în dungă, îl asurzi. Pe urmă funia clopotului cel mare îl smuci pe neașteptate în sus, îl aruncă cu putere în perete. N-o lăsă din mîini, nici n-ar fi putut, degetele-i fuseseră apucate de un zgîrci, care le ținea încleștate. Trase așa, un timp, pînă cînd socoti că e de ajuns. Se repezi pe scări în jos, se împiedică și se rostogoli înainte. Îi trecu prin minte un singur gînd : „Nu mă doare", apoi se trezi în uliță. Cîțiva oameni sosiră cu caii, peste o clipă se ivi și Pavăl cu cei patru armăsari ai primăriei și cu Bicașul, care se ținea de cămașa lui și se ruga :

— Nu-ți dau caii, nu-ți poci da caii, mă nănorocești, dacă pățesc ceva, mi-s om sărac, am prunci, Pavăle, nu-ți dau caii, îs blăstămați, te mușcă, cum vrei să te sui pe ei, fără căpestre, Pavăle, fă bine...

Mitru smuci automatul din mîna cuiva — nu văzu din a cui — apoi sări pe spatele lui „Ionel", un armăsar negru, tînăr.

— Cîți sînteți ? întrebă.

— Vreo nouă.

— Dă-i drumuu ! Spre pădure !

Oamenii din mijlocul drumului abia avură vreme să sară în lături. Un copil, lovit de armăsar, țipă prelung.

Pe urmă, după tăcerea ce se lăsase, se auzi din nou dangătul clopotului. Altcineva se suise să-l tragă, într-o dungă, fără oprire, prelung. Din case ieșeau mereu alți oameni.

Emilia citea în bucătărie, bătrîna se culcase cînd răsună clopotul.

— Arde undeva — spuse Ana — trage clopotul în dungă. Doamne, multe necazuri pe săracii oameni.

— Taci, mamă, șopti Emilia.

Cînd fusese mică arsese o casă în sat, și ea, împreună cu alți copii, s-a dus să vadă ; cînd țăranii au izbutit să stingă focul, au scos dinăuntru două bucăți de cărbune, cu formă omenească : le-a simțit mirosul groaznic de carne pîrlită și de atunci nu putea auzi clopotul în dungă, fără s-o scuture frica și scîrba.

Mai stătură așa un timp, apoi Emilia se sculă.

— Mă culc, mamă. Mă simt rău, mă doare capul.

Dar nu ajunse să se dezbrace că în curte năvăliră o mulțime de oameni și de femei, sparseră aproape ușa bucătăriei. Parasca, nevasta lui Cula, se repezi la Emilia și o luă în brațe, plîngînd.

— Tulvai, doamnă, vai și amar... Îl omoară pe domnul derector.

Emilia o privi mirată. Nu înțelegea nimic. Pe neașteptate se făcu palidă ca varul și se rezemă de masă.

— Cine ? îngăimă.

Toți cei ce intraseră se porniră să vorbească deodată, hărmălăind. Muierile se văietau, ținîndu-și capul cu amîndouă mîinile, una se făcuse ghem și-și bătea genunchii cu fruntea.

— Liniște ! țipă Emilia, cu o voce albă, ca la școală.

— Doamnă... or... venit... niște tîlhari... or pușcat după ei... amu îi fugăresc către pădure... îi omoară... Tulvai, doamne... pentru pămînt, doamnă...

— Îs oamenii lui Papp, ori a dracului... Îi omoară...

Emilia se repezi la Parasca, o înhăță de piept și începu s-o scuture, cu sălbăticie :

— Ce-i ! Spune... mama voastră !

De lîngă ușă, ascuns de cei ce stăteau în fața lui, un flăcăiaș povesti ce auzise. Emilia ascultă un timp, apoi se repezi spre odaia bătrînei. Se izbi de Ana, care încerca să se dea jos din pat gemînd, o luă în brațe și hohoti :

— Mamă... eu l-am omorît... Eu ! Eu ! Eu !

— Doamnă ! Dragă doamnă ! strigă Parasca din bucătărie, s-o dus Mitru și oamenii, cu caii, cu *armăsarii* de la primărie... Îi ajung, dragă doamnă... să mă bată Dumnezeu și pe pruncii mei, dacă nu-i ajung, că nu-s aceia mai iuți ca caii...

Emilia înhăță de pe umerii bătrînei o cîrpă mare, neagră, de lînă, se repezi printre oameni și o luă la fugă

prin curte, ajunse în stradă și, alergînd mereu, începu să strige :

— Oameni buni ! Nu-l lăsați ! Nu-l lăsați ! Haideți, oameni buni ! Oameni buni ! El îi directorul școlii ! Bărbatul meu, luncanilor, bată-vă Dumnezeu pe toți !

Îi curgeau lacrimile pe față, pierdu cîrpa, un pantof îi căzu și simți pe talpa goală, subțire, tăișul pietrelor ascuțite ale șoselei.

— Scăpați-l ! țipa mereu, cu vocea din ce în ce mai pierdută. Cum puteți sta ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Nu-i lăsați să-l omoare !

Cîțiva încercară s-o potolească, dar ea îi lovi cu pumnul în față și fugi mai departe, de-a lungul uliței colcăind de oameni care se izbeau orbește unii de ceilalți. Clopotul trăgea mereu. Se opri o secundă și atunci, de departe, se auziră cîteva împușcături seci. Liniște. Din nou clopotul.

Emilia ajunse pînă în fața bisericii, unde nu putu trece mai departe. Înăuntru cineva aprinsese cîteva lumînări și oamenii intrau și ieșeau fără rost. În mașină, tînărul cu ochelari, ghemuit pe pernele de piele, privea năuc salturile pe care le făceau țăranii, trecînd prin tăișul de lumină al farurilor.

Din uliță, Emilia se uita cu ochi mari, goi, la icoanele slab luminate din biserică, ciudat de mici, văzute de aici. Popa, în izmene, stătea prostit în poarta casei și scîncea. Dinăuntru răsuna vocea ascuțită a preotesei :

— Hai, Dobrică, vină, Dobrică, să nu pați ceva...

„Eu l-am omorît... eu l-am omorît", repeta Emilia. Cuvintele nu-i spuneau nimic. Se uită în jur, năucă.

5

Pădurea nu putea fi departe. În răstimpuri o pală de aer rece îi lovea în obraz ; în jurul lor tot cîmpul părea să vuiască ; auzea acest zgomot și sîngele în urechi, ca o sirenă. La început se ținuseră alături, apoi Ardeleanu, mai greoi, rămăsese în urmă. George îl simțea, deși nu se putea întoarce : ar fi căzut. Limba i se umflase și ciotul mîinii îl durea ca o rană deschisă. Înțelegea planul urmăritorilor : voiau să le-o ia înainte, pe partea cealaltă a dolmei, să le taie calea, înainte ca ei să ajungă la pădurice. O clipă se gîndi să încerce să treacă Teuzul, dar

își dădu seama că dacă ceilalți ar fi auzit clipocitul apei, s-ar fi urcat îndată pe dolmă și i-ar fi împușcat ușor. Spre pădurice apa se îngusta, putea fi trecută dintr-o săritură. Gligor fugea în față, icnea greoi la fiecare pas, dar nu încetinea. George îl ajunse și gîfîi :

— În pădure... ne risipim... Nu ne... mai prind...

— Așteptați-mă ! se auzi din urmă țipătul răgușit al lui Ardeleanu și îndată, de dincolo de dolmă, un fluierat scurt.

Pe neașteptate Gligor se împiedică și căzu ; George îl lovi cu piciorul în spate, puternic. Știa că dacă celălalt mai stă o singură clipă întins, nu se mai scoală. Pe urmă, cînd George începu din nou să alerge, se gîndi că poate ar fi mai bine să se întindă toți trei la pămînt, să se lase depășiți. Nu putea însă risca.

Curînd o boare rece îi răcori obrazul încins, ud. În față se ghiceau umbrele pădurii. Încercă să se grăbească. Nu putu. Nu știa încă să fugă fără o mînă.

În spate se auzi o detunătură de armă. Cineva, la vreo două sute de metri în urmă, se urcase pe dolmă și trăgea, la întîmplare, în lungul ei. Glontele le țiui pe la ureche, muzical. Teuzul se strîmtase, curgea mai repede, le acoperea zgomotul pașilor. Gligor îl sări primul, dar nu mai avea putere. Căzu greoi în apă și, de spaimă, începu să se zbată și să zbiere. Ardeleanu se prăbuși și el cu fața în apa puțin adîncă și, în patru labe, alunecînd în noroi, ajunse la malul celălalt, unde nu mai putu să se urce. Își înclești degetele în iarba care se rupea. Îl tîra apa. Foarte aproape îi auziră pe ceilalți, urcîndu-se pe dolmă, pe urmă lumina firavă a unei lanterne se pierdu printre frunze. Ajunși dincolo, uzi, stătură o clipă. Ardeleanu bolborosea :

— Gata... tu-i lumina... ne-au prins.

George voi să-l roage să meargă înainte. După cîțiva pași s-ar fi înfundat în pădure și s-ar fi risipit, dar nu putu vorbi. I se părea că i se umflase capul, urechile-i vîjîiau, să plesnească.

Teuzul clipoci din nou, ceva mai jos. Treceau ceilalți. Cineva încercă să lumineze cu lanterna.

Ardeleanu se dezmetici primul. Le făcu semn să pornească. După primii pași însă genunchii i se îndoiră și căzu. Pe jos numai frunze moarte, de crengi uscate care trosneau. Lui George îi venea să țipe de furie : trosnetul acesta mărunt, sec, i se părea insuportabil.

Urmăritorii începură să tragă la întîmplare, printre pomi. Gloanțele se înfigeau în trunchiuri cu un mic zgomot sec, altele fîșîiau printre frunze sau bufneau scurt în pămînt.

George nu vedea nimic, se izbea de pomi. Pe stratul de frunze nu se putea fugi și, cu cît își încetinea goana, simțea oboseala și o căldură ciudată, binefăcătoare, cuprinzîndu-l. Știa că și ceilalți simt la fel și îi urî pentru faptul că n-au obosit, că n-au renunțat. O clipă se gîndi că acuma e totuna și voi să se întoarcă, să le facă față. Intrară orbește într-un tufăriș tînăr, cu crengi subțiri, spinoase, care le agățară hainele. Durerea zgîrieturilor îi învioră puțin. Se smuciră furioși. Gligor înjură chiar. „Cineva... trebuie să cedeze... își spuse George. Ori ei, ori noi... Nu se poate să ne prăbușim în aceeași clipă..."

Pădurea foșnea calm. Nu era vînt.

Ardeleanu se întinse deodată, cît era de lung și, în timp ce-l ridicară, George auzi, doar la cîțiva metri, trosnetul crengilor rupte sub picioarele celorlalți. Ardeleanu ținea ochii închiși. Avea fața umflată și nu mai putea să respire.

George scînci :

— Hai... hai... te rog... hai...

Gligor îl luă de subsuori și îl tîrî după el.

În clipa aceea pătrunseră într-un luminiș, în mijlocul căruia se ridicau urmele unei capele de piatră, roasă de vremi. Razele lunii luminau albăstriu, le lungeau umbrele ; în față zidul negru al pomilor.

— Acolo, scrîșni George... Acolo... Știa că există o ravină, acoperită cu o perie de pomi tineri. Dacă ajungeau pînă în margine, se putea rostogoli și jos nu i-ar mai fi găsit. Se întoarse. Dintre pomi apărură patru umbre. Raza palidă a unei lanterne mătură o parte din luminiș, se opri o secundă pe cămașa albă a lui Gligor. Apoi trosni o împușcătură, Gligor icni, se opri, il scăpă pe Ardeleanu, care căzu în patru labe, încercă să se ridice, dar nu mai putu. Gligor se lăsă greoi, la pămînt, se întoarse pe o rînă.

În clipa aceea George se afla chiar lîngă rămășițele capelei unde fusese îngropat fiul arhiducelui ; le ocoli, se azvîrli cu capul înainte, printre pomi și, după cîțiva

pași, pămîntul îi fugi de sub picioare. Încercă să se agațe de ceva, arbuștii subțiri ca niște nuiele se rupeau. Cu fața în jos, alunecă zdrobind în cădere tufișuri mici, ierburi, bălării. Un ciot îi sfîșie palma, altul îl lovi în coaste și-l răsuci pe loc. În sfîrșit se opri. Nu se mai putea mișca, sîngele îi vuia atît de tare în cap, încît nu auzea nimic. O liniște stranie, izvorîtă din el, ca la surzi. Acum puteau să vină. Era totuna.

La început își simți sîngele zvîcnind în ciotul brațului, pe urmă mirosul putred al frunzelor și mai tîrziu (i se păru că trecuse foarte multă vreme) durerea surdă, totală, a trupului întreg. Atunci se auzi răcnetul lui Gligor :

— Auuauuauu...

Pe urmă voci, gîfîind, sfîrșite și ele :

— Alalalt unde-i ?

— Or fost numai ei... atîta (recunoscu glasul lui Picu). În întunericul foșnitor, însuflețit de zvîcniturile inimii, i se păru monstruos de cunoscut. Își reținu strigătul prin care voia să-l cheme.

Aici, în fundul gropii, era întuneric ; mișcările, zgomotele celorlalți i se păreau atît de apropiate, încît, instinctiv, își încordă toți mușchii, să nu facă vreun gest și să le atingă picioarele.

Pe neașteptate, făcîndu-l să zvîcnească scurt, ca sub o lovitură, plesniră trei împușcături înfundate : pădurea vui, ca o apă grea, și în tăcerea care urmă se auzi deslușit cum cineva icnește și varsă.

— Ți-am spus să nu bei, gîfîi o voce obosită. Nu ți-am spus ?

— Lasă-mă nevoii mele...

Din nou tăcere ; pe urmă, de departe, tropăit de cal, strigăte vagi.

— Vin, dom' căpitan... vin din sat...

— Păi, vezi bine, ce-ai crezut ? Acu ne despărțim... Unde duce rîul ?

— Spre Vînători, să trăiți...

— Asta e. Voi vă întoarceți. Dă-mi niște țigări... Parcă era și ciungul cu ei...

— Nu era dom' căpitan... nu l-am văzut... Unde să fie ?

— Bine. La revedere.

— Să trăiți. Săru' mîna lu domnu baron...

Pașii se depărtară grăbiți, în locul lor intră în pădure tropotul cailor, plescăitul apei.

Pe burtă, alunecînd ca un bolovan, George începu să se tîrască din groapă, trosnetul asculțit al crengilor pe care le rupea îi spărgea parcă timpanele. „Vin oamenii, se gîndi. Ardeleanu *știa* că sînt aici...“ Nimeri cu fața într-un tufiș des, spinos, își rupse haina la umăr. În sfîrșit ieși, se clătină o clipă, apoi își rezemă tîmpla de zidul mucegăit, rece, al capelei. În luminiș nu se vedea nimic și, după ce făcu greu cîțiva pași, se împiedică de cele două trupuri. Îngenunche și le pipăi grijuliu, cu degetele țepene. Ardeleanu căzuse peste Gligor, încovrigat, cu gura încleștată în umărul celuilalt. Încercă să-i despartă, să-i întindă alături, dar erau prea grei și rămase chircit, alături. Caii treceau Teuzul pleoscăind; se ridică și strigă :

— Hei ! Unde sînteți ! ? Veniți aici !

I se păru că vocea e prea slabă și începu să lovească cu picioarele în trunchiul unui copac.

Luminișul se umplu de umbre agitate, raza fumurie a unei lanterne linse cîteva trunchiuri, se opri asupra celor două trupuri pe jos — în jurul lor o baltă de sînge neverosimil de largă — apoi, pe obrazul lui George, care-și astupă ochii cu brațul. Mitru se repezi la el, îl înlănțui hohotind :

— Dom' derector... dom' derector... scăpărăți... scumpul meu... scăpărăți...

— Îi Gligor și Ardeleanu Baci, spuse Pavăl Bitușea, care îngenunchease lîngă cei doi. Îs morți. Amîndoi. I-o pușcat.

— Dom' derector... dragă dom' derector — repeta Mitru în neștire — pe unde s-or dus ? Pe unde ?

George nu răspunse. Se îndreptă, clătinîndu-se, spre unul din cai, dar nu izbuti să se urce.

— Ajută-mă ! îi spuse lui Mitru sec. Pe urmă altuia, de lîngă el : dă-mi pistolul.

Omul i-l întinse mirat.

— Pe cai ! țipă atunci George. Au luat-o în lungul Teuzului. Nu-s departe... Tu rămîi aici ! îi porunci el

omului căruia-i luase calul — nu știa cine era. Te luăm la întoarcere.

Omul încercă să spună ceva, dar George pornise fără să se uite dacă ceilalți se țin după el sau nu. Trecu Teuzul, urcă dolma și lovi cu călcîiele în burta armăsarului, care porni într-un galop neregulat, furios.

Cerul începea să se lumineze. George știa că ceilalți nu pot scăpa; pădurea se sfîrșea curînd, iar pe pustă i-ar fi văzut. Se silea să străbată întunericul, să-i descopere, asta era singurul lucru important acum; în urma lui auzea mormăielile lui Mitru, care înjura fără încetare. Cînd dolma coti larg, lăsînd pădurea în urmă, i se păru că zărește ceva mișcîndu-se în răchitișurile de pe malul apei.

— Aprindeți lanterna! strigă.

În fulgerarea scurtă de lumină văzu pata albă a unei cămăși, apoi o înghițiră frunzișurile. Probabil „el" se încurcase acolo, deoarece se auzea cum se zbate să iasă, cum trosnesc crengile sub picioare. Mitru opri calul, sări jos și, proptindu-și automatul de burtă, începu să tragă în rafale. Lătrăturile metalice cuprinseră toată pădurea, o treziră. George își îndemnă armăsarul să coboare dolma, spre apă și aici, deși picioarele calului se înfundau în pămîntul clisos, îl lovi mereu cu călcîiele pînă cînd îl auzi nechezînd de durere, de mînie și de neputință. De pe malul celălalt ceva plescăi greoi în apă; un om se rostogoli de pe povîrniș.

Apa nu era adîncă, dar fundul era clisos, aluneca și George îl ajunse îndată. Ezechil făcu o săritură deznădăjduită, căzu pe burtă, pleoscăind, și, cînd se ridică din nou, o singură secundă se întoarse cu fața spre George, care era chiar deasupra lui, apoi icnind greoi vru să sară pe mal. George se lăsă pe o parte și cu țeava pistolului aproape lipită îl împușcă în ceafă. Ezechil se prăbuși, stropii ridicați în cădere udară fața și umerii lui George; își pierdu echilibrul și se rostogoli și el în apă, peste celălalt.

Armăsarul, ușurat, se scutură, pufăi și, aplecîndu-și botul, bău lung, sforăind de plăcere.

Bătură pădurea toată noaptea, trăgînd focuri la întîmplare, dar pesemne ceilalți izbutiseră să iasă dintre pomi, ori să se ascundă pe undeva, așa că nu i-au găsit.

Spre dimineață se întoarseră uzi, înghețați, încărcară morții pe cai și se îndreptară spre sat. Cînd ajunseră aproape de pod, auziră clopotul pe care-l trăgea încă cineva, în dungă.

6

Ulițele erau pustii și sure : în lumina aspră a dimineții satul părea mic și bocsnic. Copitele cailor obosiți scăpărau scîntei mărunte, verzi. Din urmă, cineva întrebă

— Unde-i ducem pe morți ?

— La școală, răspunse George. Avea mîna încleștată în coama armăsarului ; cu picioarele îi simțea fierbințeala trupului asudat.

— Da de ce mă-sa mai trage ăla clopotul ? se înfurie Mitru. Mă dor urechile !...

Tocmai treceau prin fața salcîmiștii care ascundea casa lui Găvrila Ursului. Mitru le ceru să aștepte, trecu podețul de peste șanț și opri calul în fața porții. Nevasta lui Găvrilă se și sculase și mătura ocolul pustiu. Văzu capul lui Mitru trecînd peste gard și rămase încremenită.

— Bună dimineața, zise Mitru și începu să bată cu piciorul în gard și să zbiere : — Găvrila Ursului ! Găvrila Ursului, scoală-te, mă ! Ce dormi, mă, atîta, că averea nu se face dormind ! Sculați-vă, mă, a Ursului !

Îndată se deschise o ușă și se ivi Măria, numai în cămașă și despletită ; țipă scurt și se trase înapoi. Mitru striga mai departe, cu ură și batjocură :

— Găvrila Ursului ! Dormi, mă ? Hai, mă !

Din casele celelalte apărură feciorii, nevestele lor și, în sfîrșit, Găvrilă, cu ochii cîrpiți de somn.

— Găvrilă ! strigă Mitru. Fecioru tău, Ezechil, o omorît pe Gligor a Hahăului și pe tovarășul Ardeleanu... No, vină și-ți ia feciorul, că ți l-am adus !

Împinse de pe cal trupul lui Ezechil și bufnitura surdă răsună neobișnuit de puternic. Găvrilă se împiedică pe trepte, căzu în patru labe, se ridică și se repezi spre poartă, dar nu putu deschide zăvorul greu.

— Aci-i — urmă Mitru — ia-l și săturați-vă de avere ! Să vă fie, să aveți destulă, să plesniți !

Întoarse calul și plecă în galop, săltînd caraghios pe crupa netedă, lucioasă și udă.

Găvrilă își înșfîngeră degetele într-un cui. Neputincios, se dădu un pas înapoi, pe urmă se zvîrli în poartă, cu capul.

— Tăicuță, stai, tăicuță ! țipă David. Sări, îl dădu la o parte și deschise poarta. Ezechil zăcea în praful rece, cu fața în jos și cu mîinile lungi adunate sub el. Cînd frații îl ridicară, pe jos rămase urma trupului, întipărită din pricina apei care se scurgea de pe el. Era greu ca pămîntul, abia-l puteau duce cinci frați. Femeile începură să țipe, să-și muște mîinile ; mama, cu mătura în mînă, mai dădu de cîteva ori pe jos, apoi, fără s-o arunce, veni încet spre poartă. Îl văzu pe Lazăr, alb ca varul, plîngînd cu bulbuci și-i porunci :

— Du-te în casă, că-ți rup oasele...

— Puneți-l jos, aici, șopti Găvrilă. Cu fața în sus.

Îl așezară binișor și se dădură înapoi îngroziți : murise cu dinții rînjiți, lungi și gălbui, cu ochii închiși, înfundați ; obrazul îi era neras de mai multe zile și mirosea a rachiu și a nămol.

Găvrilă se clătină încoace și-ncolo, se agăță la întîmplare de un cais subțire, care se rupse sub greutatea lui. Se uită în jur : feciorii, nurorile nu se mișcau, așteptau, cu ochii la el, să-l vadă ce face.

— Doamne, da mulți sînteți voi, murmură el. Și, pe neașteptate, se aruncă în genunchi lîngă Ezechil, începu să-l sărute pe obraz, pe gît, să-i pipăie pieptul păros, năclăit de sînge și să se vaiete, subțire, prelung, ca o femeie :

— Dragul tatii fecior, dragul meu, scumpu meu, fecioru tatii... cum ne lăsași tu pe noi, sufletu meu !

Ca la un semn, ceilalți începură să strige și ei : nevasta lui David se puse în genunchi și lovi pămîntul cu fruntea ; numai mama, rezemată în mătură, nu se mișca.

— Tăceți ! porunci Găvrilă. Gura ! Că voi nu l-ați iubit pe feciorul meu ! Și continuă, atît de ascuțit, încît toți tăcură speriați, aproape uitînd de mort : De ce nu m-ai luat pe mine, doamne, mai bine, doamne, să nu prind

ziua care zice și-n Apocalips. „Cădeți peste noi, munți și stînci, și ne ascundeți de fața celui ce șede pe tron și de mînia Mielului... Căci a venit ziua cea mare a mîniei lor și cine poate să stea ?“ Ezechilu meu, Ezechil, fecioru tatii cel mai drag... care te-ai dus... hu, hu, hu...

Măria se strecură printre frați, veni lîngă el și, aplecîndu-se la urechea lui, îi spuse :

— Tăicuță dragă... lasă... tăicuță... nici așa nu-l învii...

— Du-te de acolo, tu, blăstămată, tu, curvă ! zbieră atunci mama, nestăpînită. Că-i neam blestemat !...

Se repezi la Găvrilă, mereu îngenuncheat, și începu să-l lovească fără oprire cu mătura peste cap, peste obraz, din răsputeri.

— Na ! Că ai fost „sfînt“ și numai din scripturi ai vorbit, și tu l-ai agonit, și acuma tot tu plîngi și tu spurci sfintele scripturi !

Îl mai lovi de cîteva ori peste față, vrîstîndu-l.

— Că gură în casă nime n-o avut și pămîntu nu i l-ai dat, că tu ești Dumnezeu... și cu mine n-ai vorbit niciodată... ai numai poroncit... sfîntule... ești sfînt !

Înnebunit de usturime, Găvrilă își acoperi fața cu palmele. Nu găsi în el atîta putere să se ridice. Măria voi să smulgă mătura de nuiele din mîna mă-si, dar femeia, cu o putere nebănuită, o șfichiui și pe ea.

— Du-te din cale, curvă nărușinată, care te-ai tăvălit cu Petrea Marcului și l-ai omorît, că ești blăstămată de Dumnezeu, ca tot neamu și am auzit că joci cu Poțocu, care l-o junghiat...

Azvîrli mătura și o luă la fugă, țipînd :

— No, eu mă țip în fîntînă... și vă blestem înainte !

David și Adam săriră la ea. N-o putură ține. Le dădu cîte un brînci și se mistui în fundul curții.

Găvrilă se ridică încet, fără să-și ia mîna de pe ochi.

— Luați-l — spuse — pe scumpul dispărut și duceți-l în casă... Chemați pe Fogmegoaia să-l spele... și pe Gyusi să-l radă, și aprindeți lumini...

Nu așteptă să vadă dacă fac ce le spusese, intră în casă și, peste cîteva minute, îl văzură ieșind, îmbrăcat în haine negre, cu obrazul dungat, ochii roșii și capul gol. Pînă la poartă merse încet, măsurat, dar în uliță o luă la fugă, spre primărie. Nu putu rezista multă vreme ;

era bătrîn și obosit. Începu să se roage : „Miluiește-mă, doamne, după mare mila ta... Nu mai este cale, ci numai pietre și spini... doamne... unde ești ? Că ești aici, și nu te văd... și te-am văzut în tinerețele mele și acuma te-ai ascuns... Ai, fecioru meu, Ezechil... ce păcate plătesc eu, oare ?“

Ajunse la locuința notarului, bătu în geamuri și, pentru că nu venea nimeni, se izbi cu umărul în poartă, făcînd-o să sară din țițîni. Străbătu coridorul plin de grămezi de cartofi încolțiți, sparse gemulețul ușii și intră înăuntru, lovindu-se de mobile, de scaune.

— Vai de mine, cine-i ? țipă notăreasa. Dormea goală, alături de Meliuță, mic, chircit. Găvrilă n-o văzu. Se duse drept la Meliuță și începu să-l scuture, sălbatic, de umăr :

— Scoală, dom' notăraș, că am trebuință de tine ! N-auzi, să te scoli ?

— Ce, ce s-a întîmplat ? se bîlbîi Meliuță, căutînd după ochelari.

— Scoală-te ! răcni Găvrilă. Am trebuință ! Și-l smuci din pat, afară.

— Grăbește-te, n-auzi ? Iaca bani, te cumpăr tot ! Și azvîrli pe pat o grămadă de hîrtii mototolite.

— Da ce s-a întîmplat, domnule Ursu ? întrebă notăreasa, curioasă. El nu-i răspunse.

Meliuță, îngrozit, se îmbrăca, nu-și nimerea hainele, nu putu desface șireturile de la pantofi. Găvrilă i-i smulse din mînă și rupse șireturile, apoi, îngenunchind, îl încălță pe notar, repetînd înfrigurat :

— Mai repede, dom' notăraș, mînce-te nevoia, mai repede !

— Scumpi, fă-mi cafeaua, scînci Meliuță și, spre Găvrilă : Nu pot face nimic pe stomacul gol, am ulcer, înțelege-mă, ce dracu, doar ești om. Nu fuge treaba, ce dracu...

— N-am vreme, n-auzi, ori ai surzit, bețivule ! se răsti Găvrilă. Las', că-ți dau la mine, să te îndopi pînă-i plesni... Îi pomană la Găvrila Ursului, i-o murit fecioru !

În sfîrșit, Meliuță isprăvi cu îmbrăcatul. Tremura ca varga și arunca priviri îndobitocite spre nevastă-sa care, căscînd lenește, netezea banii și număra.

— Da, poate-mi spui despre ce-i vorba, bace Gâvrilă...

— N-ai trebuință să știi. Îi vedea! Ia nește hîrtii și pecetea de la primărie, că știu c-o ții în casă...

Tot mai speriat, Meliuță se supuse.

— Da, bace Gâvrilă, mai bine lasă-mă să mănînc ceva. Mi se face rău...

— Haidem! se răsti Gâvrilă și îl trase de mînecă. La bunavedere, doamnă...

Pe drum, Meliuță încercă să-l mai întrebe care-i necazul. Gâvrilă se făcea că nu-l aude. Buzele i se mișcau, albe-vineții. Murmura ceva.

Curtea era plină: femeile scoteau apă din fîntînă, feciorii o cărau în casă, lăsînd în urmă o dîră lată, neagră.

— Unde-i mumă-voastră? îl întrebă Gâvrilă pe Iona.

— Îi în fundul curții... te blastemă pe dumneata...

Gâvrilă străbătu ocolul; lîngă o grămadă de tulei de porumb, în genunchi, femeia își făcea cruci:

— Și... să nu poată dormi noaptea, că el l-o gonit, că eu numa de asta m-am temut... și l-o gonit... și să-l bată Dumnezeu, în vecii vecilor, amin, că mi-o mîncat viața, că cu mine nu s-o sfătuit niciodată și m-am uitat la el ca la Dumnezeu și mi-o plăcut de el... Și, cînd a cădea țărîna pe copîrșeul lui, să-și aducă aminte cum omorî el pe săracu fecioraș... că o fost hîd și nănorocit...

— Femeie — spuse Gâvrilă, venind lîngă ea — taci, nu huli.

Ea îl privi de jos, continuînd să închipuie cruci.

— Nu te cunosc, zise.

— Ești slabă — șopti Gâvrilă — și bătută de Dumnezeu. O lăsă acolo și, venind în mijlocul curții, strigă cu voce răsunătoare: Feciori! Puneți pe voi hainele cele negre și veniți în casa cea mare, repede, trăsnească-vă Dumnezeu din senin, că am trudit pentru voi și îmi sînteți datori cu ascultarea... Să nu zic de două ori, că vă rup în bucăți!

În odaia din mijloc nu se vedea nimic, din pricina aburilor. Pe Ezechil, gol, îl culcaseră în albia cea mare de pîine și, în timp ce Gyusi cel tînăr, frizerul satului, îl săpunea pe față, să-l radă, Fogmegoaia, cu un șorț de piele de viței pe burta țuguiată, îl freca peste tot cu niște șomoioage de paie și vorbea singură:

— Ai de mine, că fain fecior se prăpădi... are carnea ca piatra și bărbăția lui, care-o țin în mînă...

— Taci, babă, că mă rușinez și tai fața mortului ! se răsti Gyusi.

Meliuță, simțind că i se face rău, se apropie de copaie și înghiți în sec, apoi se întoarse spre Gâvrilă :

— Sincerele mele condoleanțe. A fost asasinat.

— Mărie — porunci Gâvrilă fetei, care stătea rezemată de perete, cu ochii închiși — du-te în cămară, taie slană, cîrnați, șuncă, pită proaspătă ; adă și pălinca, să-l hrănim pe dom' notar.

— Mulțumesc, bîigui Meliuță, nu mai am poftă de nimic. Sînt sensibil...

— Da un păhar de pălincă nu bei ? Știu că-ți place. Beu și eu.

— Atunci, cu plăcere...

Măria aduse sticla, paharele, le turnă.

— Dumnezeu să-l ierte și să mă ierte și pe mine ! se închină Gâvrilă. Bău dintr-o înghițitură și mai ceru unul.

Între timp, feciorii începură să intre în casă.

— Da nevestele nu le-ați adus ? se înfurie Gâvrilă. Și cu ele am treabă. Și aduceți-vă toți cîte un păhar, să închinăm întru hodina fratelui vost' și să plîngem. Mărie, așterne fața de masă, dincolo, aprinde lampa, că nu văd !

Cînd se adunară toți, odaia deși mare, păru neîncăpătoare.

— Așezați-vă, zise Gâvrilă. Unde-i micul Lazăr ? Nu-l văd.

Îl aduseră și pe el. Cînd, în sfîrșit, toți se așezară și priveau roată, speriați, Gâvrilă se sculă, luă sticla de țuică în mînă și, făcînd ocolul mesei, umplu toate paharele.

— Dumnezeu să ne ierte, spuse — și lacrimile începură să-i curgă pe obraji. O noră gemu prelung. Gâvrilă o fulgeră din priviri și ea își șterse cu batista ochii uscați.

— Îmi pare rău că nu-i și măicuța voastră aici, cu noi, zise Gâvrilă și clătină din cap. Ea o să rămînă cu mine, neajutorată...

Descuie un dulăpior din lemn afumat, cu crestături, scoase o cutie de fier și de acolo un teanc de hîrtii îngălbenite, grijuliu împăturate, și le întinse notarului.

— Aici este scris tot pămîntul meu, care l-am avut și care l-am adunat, începu Gâvrilă, domol, silindu-se să

surîdă. L-am ținut tot la un loc, să păzesc rînduiala și să nu-l risipiți voi, că nu sămănați cu mine. *Acuma îl împart.*

Nu se putură stăpîni. Murmurară nedumeriți.

— Ori, poate, nu vă place ? rînji Găvrilă. Vi-l împart, căci rînduiala n-o fost bună și azi-mîine închid ochii și atunci o să vă rupeți ca cîinii, că sînteți sînge rău, blăstămat. Taci, Lazăre, nu plînge, nu moare încă tăicuța... Mai încolo, peste o vreme... Dacă nu vă place cum vi-l împărțesc, să spuneți, să nu mă suduiți după aceea, în lipsa mea.

Vorbea liniștit, căuta privirile feciorilor și nu le întîlnea ; ei se uitau în podele, să nu-i vadă că se bucură. Gavrilă însă simțea. Ridică din umeri.

— În totul sînt una sută douăzeci și șepte de iugăre. Scrie, dom'notăraș. Mai toarnă-i, Mărie, domnului notăraș, pălincă, să aibă puteri, să nu greșească și să vă trageți prin judecăți, după aceea... *Ca cîinii.* Voi sînteți opt...

— Numai șepte, tăicuță dragă, îndrăzni David. Că săracu Ezechil își dădu duhul său.

— Dacă ai tăcea, mai mult ai prețui ! Sînteți opt ! Nu vrei să mă-nveți tu cîți pruncі am, boule ?

De dincolo se auzea clipocitul gros al apei în albie.

Găvrilă își turnă încă un pahar de rachiu. Îl bău.

— Pămîntul îi bun, da nu pe o formă — și-i împrăștiat. Fiecare căpătați cincisprezece iugăre. Mai rămîn șapte. Scrie, dom'notar, scrie, dragă ! Davide, în Grinduri sînt șase iugăre la un loc. Îs a tale, cele mai bune și atunci îți mai dau patru în Cosalău, cu nisip, și patru la Hodaie... Cu tine am gătat. Înseamnă, dom'notar, să facem acturile. David se foi pe scaun. Pe sub masă, nevasta îl pișca de pulpă, să nu uite că mai are de căpătat un iugăr. Gavrilă o văzu.

— Ai muiere bună, Davide, eu ți-am ales-o... Un iugăr mai tăiem din pămîntul lui Adam.. are patru la Grinduri, da om tăia de altundeva, să nu vă omorîți după aceea, ca cîinii...

— Mulțămesc, taică, zise Adam și rîse.

— Să trăiești, puiu meu ! Gavrilă întinse spre el paharul, ciocniră.

Atunci Lazăr își culcă obrazul pe brațe și începu să plîngă chinuit.

„Pruncu simțește, se gîndi Găvrilă. Nu precepe, da simțește."

— Nu plînge, fătu meu. Tu îi rămîne cu noi, cu mine și mă-ta și cu Măria, dacă ea a vrea să stea cu noi, pînă se mărită. Dacă nu, pe aici îi drumu. Îi fac și casă...

Împărți totul și la urmă făcu socoteala. Ieșea.

— Lui Ezechil îi rămîn opt iugăre în Cosalău... Nu-i pămînt bun, dară el l-ar fi lucrat și l-ar fi îngrășat, că era muncitor. Cu trei în Pădureți, unsprezece, cu patru lîngă gară, pont, cincisprezece. Acelea îmi rămîn mie.

Oftă, își șterse fruntea, mai bău un pahar. Apoi se ridică. Feciorii voiră să-l imite, dar se zborși :

— Ședeți ! V-am spus eu să vă sculați ? Începu să facă ocolul mesei, începînd cu David, căruia-i întinse mîna.

— Să faci ce vrei cu el. Domnul să te ajute.

— Tăicuță dragă — spuse feciorul sărutîndu-i mîna — nu știu de ce te grăbișI, că noi și aici am fi tare fericiți...

— Mințești, spuse Găvrilă, zîmbind. Nu-i sfîrși bine. Norei îi băgă mîna sub nas, și ea i-o sărută lipicios, țocăind.

— Mulțămesc, zise Iona cînd îi veni rîndul.

— Bine, răspunse Găvrilă. Tu să ai grijă, că ești puturos și numai moartea te schimbă.

Cînd ajunse la Măria se opri, îi puse mîna pe umăr.

— Tu, lasă, că noi om fi împreună și ne-om *înțelege*... Și tu, Lazăre, lasă. Ți-oi cumpăra alt briceag, să nu mă dușmănești. Plîngînd mereu, copilul se agăță de mijlocul lui și-l strînse din toată puterea, ascunzîndu-și obrazul.

Biruit, Meliuță își scoase ochelarii și începu să suspine în batistă. Găvrilă se îndreptă spre ușă și de acolo le spuse :

— Dom'notar îi mai bine simțit ca voi. Dați-i să beie.

Dincolo, Fogmegoaia și încă vreo cinci babe, venite între timp, încercau, chinuindu-se, să-l îmbrace pe Ezechil. Gyusi îl ținea în picioare și ele voiau să-i îndoaie mîinile ca să-i poată trage cămașa.

— A fi greu, bace Găvrilă — suspină Fogmegoaia — că-i țapăn și a ieșit tot sîngele din el și mă grăbesc, că-i musai să-i spăl și pe săracu Gligor a Hahăului și pe Ardeleanu, și cu aceia m-oi trudi că mi-s bătrînă și încă nime nu m-o îmbiat cu un pahar de răchie.

— Unde-s... ce-i doi ? șopti Găvrilă.

— La ișcoală, pe laviță, că n-au pe nime.

Găvrilă se duse la fîntînă, își scoase cămașa și se spălă pe obraz și pe cap cu apă rece, apoi plecă. În uliță, soarele îl orbi ; strălucea fierbinte, a ploaie. În fața școlii foiau oamenii și, încet, Găvrilă se îndreptă într-acolo. Cînd îl văzură se dădură la o parte din calea lui, murmurînd.

— Unde se află răposații ? întrebă Găvrilă, închinîndu-se adînc în fața unuia pe care nu-l recunoscu. Omul arătă cu mîna spre clase și, cînd Găvrilă îi întoarse spatele, scuipă scîrbit.

Pe coridor, în antreu, țărani cu pălăriile în mînă, tăceau. Găvrilă își făcu loc cu coatele, se zbătu, lovi ; cînd îl vedeau, toți se dădeau la o parte, parcă speriați ori scîrbiți și el se închina în fața lor, cu o mînă pe piept.

În clasă toate băncile fuseseră strînse una peste alta, lîngă perete, iar în mijloc, pe cele două table, trupurile lui Gligor și Ardeleanu, acoperite cu cîte-o hartă. În jurul lor, Mitru, Pavăl Bitușea și alții, cu arme. Într-un colț, Emilia, cu părul despletit și rochia cenușie de praf, se uita la George : acesta, întors cu spatele, fuma la fereastră.

La căpătîiul celor doi o luminare groasă, rămasă de la botezul lui Dan. Mai avea cîteva flori de hîrtie, albastre.

Găvrilă se opri lîngă George, dar nu îndrăzni să-i spună nimic. Simțea parcă, între umeri, privirile aprinse ale lui Mitru și i se făcu frică.

— Dom' derector, murmură. Dom' derector, dragă.

George se întoarse :

— Ce vrei ?

Nu mai găsea cuvintele, deși pe drum își pregătise tot ce voia să-i spună.

— Dom' derector — oftă — am venit...

George îl privea ciudat, ca și cum ar fi văzut prin el.

— Dom' derector... rînduiala mea n-o fost bună... O fost a satanii și nu a domnului... Îmi pare rău.

— Acuma, degeaba... bace Găvrilă.

— Dom' derector... cine o mai fost... în pădure..., cu al meu ?

— Picu și doi străini, răspunse George, sec.

Găvrilă își pleca fruntea.

— Și unde-i Picu ? Știți, dom' director... lumea zice că mi-i... frate vitreg.

— A fugit.

— Nu ți-i rușine ? începu atunci să strige Mitru și, de furie, scăpă automatul din mînă. Ce cauți aici ? Mă mir că n-ai fost și tu, că în suflet ești în stare să spînzuri oameni, numai să nu-ți steie în cale !

— Poate fi, răspunse Găvrilă, pierit. Poate fi... Eu însă nu știu de asta...

— Și ce cauți aici ? Mitru veni pînă în fața lui și-i scutură pumnul sub nas. Du-te cu Lădoiu, cu ai tăi, nu mă zădări, că-ți bag un plumb în burtă... Că, cînd te-am îmbiat să fii primar, n-ai vrut — și s-ar fi luat oamenii după tine... Da acuma poți fi tu și înger, că nime nu te mai ascultă. Că ești lacom, Găvrilă. Acuma te cunosc și eu, și alții. Și fă bine și ieși de aici, pînă nu ne uităm de noi!

— Dom' director... se rugă Găvrilă. Dom' director...

George se uita pe geam afară, în uliță. Veneau oamenii din toate părțile, spre școală.

— E mai bine să pleci, spuse încet, cu un fel de duioșie care-l răscoli tot pe Găvrilă. Se uită împrejur, parcă ar fi cerut ajutorul cuiva, un semn, o vorbă, dar nu întîlni decît privirile încruntate, rele, necunoscute, ale oamenilor pe care-i știa. Un timp nu se putu mișca. Simțea ceva greu pe umeri, ca și cînd cineva s-ar fi cățărat acolo și-l apăsa. Își adună toate puterile să nu se aplece și mai mult și să rămînă cocoșat ; întorcîndu-se spre Emilia, care stătea tot acolo în colț, spuse tare, răspicat :

— Bine, atunci mă duc să ar... Și din ușă se întoarse, smucit : Pămîntul lui Ezechil..

7

George ciocănea cu degetele în geam, cu ochii închiși din pricina soarelui. Din toată noaptea asta, Emilia nu-și aducea aminte decît de clipa în care Cordiș intrase urlînd în casa popii : „Îi viu ! Directorul îi viu ! Sosesc acuma ! O scăpat !“

Alergase pînă la școală, desculță. N-avu curajul să apară așa în fața lui și, intrînd în casă, își luase o pereche

de pantofi negri, puțin folosiți. Bătrîna dormea și sforăia. N-o trezi. Se strecură în clasă, privirile li se întîlniră ; ale lui erau pline de ceva necunoscut și Emilia nu îndrăzni să se apropie. Se furișă în colț și rămase acolo, în picioare, neștiind ce ar putea face cu mîinile. Nu îndrăznea să se uite la cele două trupuri, se temea de morți. Pînă la urmă, nu se putu răbda. De sub hartă ieșeau picioarele lui Gligor, în cizme de box, murdare de pămînt și de noroi, cu un ghem de frunze uscate lipit de călcîiul stîng. Îl acoperiseră cu harta Americii de Sud ; sîngele străbătuse hîrtia pînzată și acoperea jumătate din Brazilia.

Emilia era frîntă de oboseală, dar știa că nu se va mișca de aici, oricît ar fi stat George. Căuta pe fața lui trăsăturile cunoscute, pe care el nu le mai avea ; voia să-l vadă așa cum era în gară, acum patru ani, cînd plecase pe front, cînd alergase de-a lungul trenului, încleștată de mîna lui care atîrna pe fereastra vagonului. În ultima clipă își lipise buzele ude de ea. Încercă să-și aducă aminte care mînă era. Nu reuși. Ar fi fost fericită acum dacă nu era dreapta, aceea pe care o pierduse. Dar nu-și putea aduce aminte. La ce se gîndește acum ? De ce se gîndește ? N-avea nici un rost să se gîndească la nimic. Tresări cînd auzi glasul lui Mitru :

— Dom' derector... faceți bine și vă hodiniți... Vi-s galbăn ca moartea, iertați-mă de voarba slabă. Noi stăm aici, îi priveghiem... Și după masă i-om băga în biserică pe amîndoi.

El dădu din cap de cîteva ori. Pe urmă se întoarse spre ea.

— Emilia... Vino...

Ea veni lîngă el, sugrumîndu-și nodul de plîns. Îi văzu parcă pentru prima dată părul cenușiu la tîmple, ridurile mărunte, foarte multe, de la colțul ochilor, al buzelor, gîtul slab, neras.

— Emilia, aș dori să mă culc.

— Bine, dragul meu. Vino.

Îi fu recunoscătoare pentru că se rezema de ea, cu toată greutatea. În antreu, țăranii le făcură loc, iar muierile se porniră pe plîns :

— Tulvai, doamne, cum arată... Doamne, mulțam, care l-ai scăpat.

Emilia, ținîndu-l cu amîndouă mîinile, șoptea :

— Vă mulțumesc... vă mulțumesc...

Cînd ajunseră în fața bucătăriei ea se opri. Se înclestă de brațul lui, cu unghiile :

— George — spuse, încercînd să-i găsească ochii — cu pămîntul... vei face cum vrei tu... Cum ai tu dreptate... El dădu din cap și Emilia se gîndi că ar fi bine să-i dea ceva de mîncare. Dar spuse cu totul altceva : George... să nu ceri niciodată de la oameni... mai mult decît pot da.

El încuviință din nou, absent.

Emilia oftă și-l ajută să treacă pragul înalt al bucătăriei.

CAPITOLUL XI

1

Trenul făcu patruzeci și cinci de kilometri în opt ore jumătate; acum era spre prînz și, cînd în depărtare se văzură coșurile fabricilor orașului și ciuperca lățăreață de fum deasupra, garnitura se opri în cîmpul care strălucea festiv. Suslănescu își scoase capul pe geamul spart al vagonului, ca să respire aer curat. Înăuntru era fum, duhoare de trupuri, de mîncăruri ardeiate și mirosul acela de fier ars al trenurilor de după război. Pe acoperiș dansau niște tineri; se întorceau ori plecau la armată. Era slăbit, dar se simțea mult mai bine; criza trecuse și vedea lucrurile altfel, mai simple, apropiate: își va lua un concediu lung, se va interna într-un sanatoriu bun, curat, doctorii îl vor simpatiza pentru că va încerca să se apropie de ei cu sinceritate, acceptîndu-le părerile. Se va vindeca, toată viața va trebui să fie grijuliu, oamenii-l vor ști suferind și asta-l va ocroti.

Acum, cît timp trenul pufăia nemișcat, ca și cînd s-ar fi odihnit, știa că se afla între două coșmaruri, trecute amîndouă, și nu-i păsa ce lăsaseră în el, cu ce-l îmbătriniseră. Era stupid să tragi concluziile unei experiențe; rămîneau numai niște formulări fără legătură cu emoțiile secătuite, și Suslănescu știa cîte feste îi jucaseră formulările lui și capacitatea de incantație pe care le-o bănuia sau o aveau. Totul era să fii bun, o bunătate leneșă, pasivă, puțin curioasă, ca a unei mătuși bătrîne, singură și bogată. Se mai întorsese odată în oraș, din refugiu, privise orașul din același loc poate, cutremurat de spaimă și deznădejde, cu sentimentul groaznic că acele case fumurii năvălesc spre el, într-un flux neliniștit. Atunci era toamnă și vînt. Poate și război. Și de atunci s-au petrecut multe lucruri.

— Nu stați la geam, domnule profesor, să nu răciți cumva. Timpul acesta însorit e extrem de periculos, spuse un domn gras și chel, cu care Suslănescu stătuse de vorbă în timpul drumului, pentru că George dormise de

cînd plecaseră. Domnul cel gras era dentist și-i povestise despre un medicament miraculos, penicilina, care distrugea toți microbii și a cărui aplicare va face să dispară, într-un timp neverosimil, toate bolile infecțioase. Se întoarse și-i zîmbi.

— E atît de frumos, spuse, alintîndu-se. E minunat.

Îi făcea plăcere să spună banalități; conversația dentistului îl încîntase; din păcate acesta își istorisise viața foarte repede. N-avea fantezie.

În fond, Suslănescu sperase că, în aceste ore, știind că n-o să-l mai vadă poate niciodată, George se va apropia de el, i se va destăinui și se vor despărți egali, iar el îl va putea uita, sau clasa, ceea ce era totuna; îi era drag George, deși își dădea seama că ar fi putut tot atît de bine să-l urască și ar fi fost tot atît de ridicol, ca pe vremea cînd ura generalii care-l învinseseră pe Napoleon. George o învinsese pe biata Emilia, numai pentru că întîmplarea îl pusese în fața morții, în prezența Emiliei, *fără ea*, și oamenii au ciudata capacitate de-a se simți responsabili de suferința sau primejdiile prin care trec cei dragi lor. George visa însă o altfel de solidaritate, și aceasta era posibilă, atît timp cît gruparea comuniștilor va putea respira nestînjenită, într-o perioadă revoluționară de lungă durată. Iar dacă se va crea acea atmosferă de fraternitate virilă, necruțătoare, sinceră și gingașă în același timp, se va împărtăși și el, din afară. Dar, propriu-zis, reușita sau eșecul îi erau indiferente. Voia să creadă că boala îl împăcase cu destinul lui mediocru, pentru multă vreme; era o absență necesară și fericită, un capitol alb, pentru care nimănui nu-i va trece prin minte să-i ceară socoteală.

Diseară îl va vizita pe părintele Potra și-i va spune rîzînd: „Iată-mă. Încearcă să mă convingi. Sînt dispus, dar te previn că vreau miracole.“ Iar Potra se va osteni, se va gîndi noaptea la argumentele pentru a doua zi, sau poate se va ruga lui Dumnezeu să-i dea putința să facă o singură minune. Bieți oameni intransigenți!

Se retrase de la geam, se așeză lîngă George și cum acesta deschisese ochii, îl întrebă încet, abia perceptibil:

— Spune-mi... crezi că toate... sacrificiile acestea... merită să fie făcute?

George rămase gînditor și Suslănescu își spuse indulgent că era o prostie să iei toate întrebările altora atît de serios. Voi să-i pună mîna pe braț, dar se stăpîni.

— Oamenii nu le-ar face, dacă n-ar merita să le facă, răspunse George, și Suslănescu se strîmbă amabil. Într-un fel... trebuie să ai sentimentul vieții, al creației...

— Anonime ?... Pentru că cei care pun în practică o morală... bună sau rea... rămîn totuși niște anonimi...

Celălalt ridică din umeri.

— Ți-am mai spus că nu raportez totul la mine.

— Ci la unitatea absolută între idee și faptă, știu. Individul nu contează. Și asta știu.

Ezită, roși, ca și cum celălalt i-ar fi putut citi gîndurile ; se simți foarte prost, enervat că trenul nu mai pornește odată, să se despartă, fiindcă altfel îl va întreba. După cîteva clipe își plecă fruntea.

— Ai să te superi pe mine, sau... Mai bine tac.

— Vrei să-mi spui ceva ?

— Da. Vreau să-ți pun o dilemă.

Își dădu seama că-l lovise. Obrazul lui George se contractă, ca de un tic, apoi se sili să zîmbească încurajator.

— Primei dileme pe care mi-ai pus-o am încercat să-i răspund.

— Lasă, te rog. Dacă dumneata nu contezi, de ce... Nu pot.

—Spune, omule ! se răsti George.

— Atunci cînd... l-au omorît pe Ardeleanu și dumneata erai alături... la cîțiva pași... n-ai simțit că ar trebui să fii alături de el, să fii egal cu el ? Pentru bietul Ardeleanu, poate, clipa aceea ar fi egalat eternitatea, cel puțin așa cred... Aș vrea să mă înțelegi bine... Știi, identitatea pe care o visezi, armonia... sînt atît de imposibile... Și setea după așa ceva naște atîtea cruzimi...

George îl privi tăios, cu răceală, și Suslănescu se sperie.

— Totul e doar în teorie... un joc gratuit... Nu mă lua în serios...

— Sînt lucruri pe care dumneata n-ai să le înțelegi niciodată — spuse George rece, — așa că e inutil să ne înveninăm.

Și, ghemuindu-se în colțul lui, închise ochii.

Trenul încetini. Disperat, Suslănescu se gîndea : „Nu ne putem despărți așa, e urît, nedemn... Cu ce drept vreau să-l prind cu mîța-n sac, de ce ? La ce bun ? Și atît de banal... scolastică pușteasca..."

Pe urmă își spuse că, de vreme ce nu se despărțeau împăcați unul cu altul, George nu-l va uita. Și parcă asta avea vreo importanță ?

Casele mărunte și jupuite ale mahalalelor începură să treacă prin fața geamului.

În clipa cînd trenul se opri lîngă peronul distrus și o mulțime pestriță îl părăsi urlînd, de parcă ar fi deraiat, nu găsise încă nimic care putea restabili, pentru secunda cît își vor strînge mîna cel puțin, precarul echilibru al ultimelor zile.

George îi luă din plasă geamantanele — pe cele cu cărți nici nu le deschisese măcar cît timp stătuse „la țară" — și se vedea că-i era greu să le coboare cu o singură mînă, deoarece îi cădeau în cap. Așteptară să se golească vagonul, găsiră un hamal bătrîn, scheletic, acesta le duse bagajele în piața unde, printre caroserii ruginite, schelete de tancuri și de tunuri, se instalase tîrgul negru al gării, le aduse o birjă și le ceru un preț uriaș, pe care trebuiră să-l plătească.

— Eu merg pe jos, zise George, privind în altă parte.

Lui Suslănescu i se umplură ochii de lacrimi.

— Iartă-mă — spuse — eu, într-adevăr, nu voi înțelege niciodată... pentru că am să mor în curînd.

Sări în trăsură și strigă birjarului, cu un glas ascuțit de copil :

— Repede ! Mînă repede !

George își luă geamantanul — era plin cu de-ale mîncării pentru Dan — și porni încet, spre oraș. Era ciudat. Nu se grăbea, voia să ajungă la liceu la sfîrșitul orelor, să-l ia pe Dan ; la cinci îl aștepta Jurca la județeana de partid : vorbise cu el la telefon. Credea că ar fi cazul să fie dați în judecată baronul Papp și Nicușor Spinanțiu, un proces de demascare, ca instigatori ai crimei din Lunca. La început asta nu-i plăcuse lui George, pe urmă-și spuse că e normal ca ucigașii să fie pedepsiți, și se opri numai asupra acestei laturi. Avea de discutat și problema pămîntului, dar nu voia să se gîndească la asta, acum. Îi era dor de Dan. Lăsase un băiețandru stîngaci și timid, și, după ce se întorsese, fuseseră împreună doar o jumătate de zi, în atmosfera aceeea de zăpăceală în care fiecare încerca să spună, în cîteva cuvinte, tot ce se petrecuse în anii cînd nu se văzuseră.

O porni pe malul Mureșului și se pomeni zîmbind. Îi bătea inima. Apa i se părea luminoasă, orbitoare, poate din pricina oboselii, a nopților nedormite. Cum era copilul lui ? Cum se dezvoltase ? Ce gîndea ? Nu știa, și toate astea erau nespus de importante. Îl cuprinse o ciudată

stinghereală, cu cît se apropia de liceu : se vedea clădirea înaltă, cenușie, austeră, terenul de sport acoperit de zgură sîngerie. Se opri puțin, întoarse fața spre soare și închise ochii. Pe front primise doar cîteva scrisori de la băiat, stîngace, goale. Le știuse pe dinafară, în lagăr, le repetase, căutînd în dosul cuvintelor ceea ce băiatul lăsase să-i scape : trăsăturile micii lui personalități.

Urcă treptele intrării principale, largi, roase de vreme și de miile de elevi, și pătrunse în holul întunecos. Pașii îi sunară asurzitor pe lespezi, se trezi mergînd în vîrful picioarelor. Era un liceu bun, cu tradiție : îi plăcea atmosfera sobră, de studiu.

Pe neașteptate, se pomeni că nu știe în care clasă e Dan ; se opri, puse jos geamantanul și începu să facă socoteli : îl dăduseră la școală cu un an mai devreme, acum avea șaptesprezece, deci era în clasa a VIII-a... La toamnă, facultatea. Pe coridor se ciocni cu un profesor bătrîn, care se plimba cu mîinile la spate, fumînd un trabuc puturos.

— Nu vă supărați... la ce oră iese... clasa a VIII-a...

— Științifică sau literară ?

George roși, se bîlbîi. Profesorul, văzînd impresionat de uniforma lui și de invaliditate, surise cu dinții cariați:

— Pe cine căutați dumneavoastră ?

— Pe fiul meu... Teodorescu Dan...

— A ! La științifică... nu știați ? Vai de mine, ce să caute el la latiniști, la mortăciuni ? Elev eminent... Mă prezint : profesor Grădeanu Tiberius, de fizică... sînt încîntat. Ne mîndrim cu Teodorescu... De pe front ? Din spital ?

— Da, spuse grăbit George.

— Mai avem cîteva minute pînă sună... Veniți... Îl luă de braț, strîns, și-l duse de-a lungul coridoarelor proaspăt spoite.

— Da... frontul... Și, mă iertați, în viața civilă ?

— Învățător...

— Colega... Mă bucur... Se vede, educația... Și începu să explice : încă din clasa a IV-a s-a văzut că e ceva de capul lui Teodorescu. Foarte serios, aplicat... O curiozitate rece, obiectivă, rară la vîrsta asta... O sănătoasă incredulitate... De unde conflicte cu religia... I le aplanăm noi, cei de la științe... Rîse. Tatăl lui Teodorescu îi plăcea. Urmă, antrenat : În general războiul... măgăriile oficiale din

vremea lui Antonescu, toată propaganda au stricat copiii... Și acum, excesul de libertate... Li se propovăduiește libertatea de gîndire celor ce nu știu încă gîndi, da, domnule Teodorescu, e trist. Prin toate acestea Teodorescu Dan trece impasibil, curios și nițeluș ironic... Ce să vă mai spun ?

— Mulțumesc, mulțumesc, spuse George stînjenit. Dan i se părea acum și mai departe. Dar Grădeanu nu se lăsă :

— Material... cum stați ? Mă iertați, indiscreția, știu, e deplasată. Dar țin mult la băiat...

— Bine... Adică... salariul...

— Aha, făcu celălalt decepționat...

— De ce, domnule profesor ?

— Mă gîndeam... facultatea în Anglia... acum că nemții s-au dus pe rîpă. Păcat de ei, totuși, popor serios... În fine...

— Vă mulțumesc că vă interesați atît de mult de Dan... E frumos să faci planuri pentru alții... știu din proprie experiență... Pe scară redusă, rurală, bineînțeles. Grădeanu se opri mirat :

— O, de ce planuri ? Lucruri realizabile... Războiul s-a terminat... Vine pacea, ordinea... Iar studiile în străinătate sînt extrem de importante... Maturizează imens. Dau simțul proporțiilor. Mă rog, de aici se naște adevărata iubire de țară... aceea pe care o generează comparația...

Atunci sună și, într-o clipă, coridoarele se umplură de copii gălăgioși, care se rostogoliră urlînd pe trepte.

— Aici e a VIII-a științifică. Mi-a părut bine... La revedere, domnule Teodorescu.

George era foarte emoționat. Își aprinse cu greu o țigară. Ușa clasei se deschise, ieși un profesor cu ochelari și un umăr împins agresiv înainte, apoi cîțiva tineri exuberanți. Pe urmă, cînd hărmălaia se înteți, apăru Dan și, în prima clipă, George rămase uimit. Era uluitor de elegant ; un costum cenușiu, fin, care-l făcea să pară înalt, cravată argintie, pantofi de antilopă, o geantă de diplomat sub braț și purta ochelari fără ramă. Ochii i se umeziră, se repezi la băiat și-i înconjură gîtul cu brațul. „Scumpul meu, gîndi... Dragul meu..."

— Tu ești, tată ! Cum de-ai venit ? Și... în uniformă !... Nu te-ai săturat ?

— Ți-am adus... maică-ta... a pus o mulțime de lucruri bune, de acasă... pîine proaspătă, prăjituri... ceva afumat... Să ai...

— Mulțumesc, făcu Dan și George observă că-și reține un zîmbet. Mă bucur foarte mult.

Se aplecă și ridică geamantanul greu. Se strîmbă.

— Lasă că-l duc eu, se grăbi George. Să nu-ți strici hainele... De ce vii cu ele la școală ? Cînd ți le-ai făcut ? Mama nu mi-a spus nimic...

Și dădu să-i ia geamantanul.

— Tată, fii serios.

— Lasă, Dan. Mi s-a întărit stînga... ceva, nu-ți poți închipui... Ar putea tata să spargă piatră.

Ieșiră din liceu. George voi să-și aprindă o țigară, dar Dan i-o luă înainte.

— Ce fumezi mahorca aia ? Ia de aici... și-i întinse un pachet de țigări americane.

— Fumezi, Dan ? Cam devreme... Eu numai pe front m-am obișnuit și trag nădejde să mă las în curînd... Pipăi pachetul învelit în celofan.

— Trebuie să fie scump. Pe astea-ți cheltuiești tu banii pe care ți-i trimitem ?

— I-am primit... Nu te neliniști. Sînt de-o economie gigantică. Nici nu fumez, deallfel. Poți să-l păstrezi.

George îl privea cu admirație : se temuse, cînd era copil, că va fi timid, neajutorat, era și cam prea gras pe atunci, și acum zvelt, degajat. Îi fu rușine că nu observase nimic cînd se întorsese de pe front. Avea fruntea înaltă, părul blond-auriu, meticulos pieptănat.

— Și Andrei ? întrebă. El... nu-i la școală ?

— Nu. Dă în particular. Acum e la București, la ceva chestie politică.

— Da ? îmi pare bine. Și unchiul Octavian ?

— Prin ceva crișmă, la gară. Beat. S-a întors azi din Ungaria... cu bani, pe care o să-i mănînce curvele...

— Vai de mine... așa a decăzut ? Tot nu s-a împăcat cu Andrei ? spuse George zguduit.

Trecuse peste limbajul verde al băiatului.

— Bătrînul e încăpățînat și ăla e fanatic și neuman... Păcat, că nu-i prost... Dacă ar asculta de *cîteșurile* mele !...

— De ce să asculte, Dănuț ?

— De sfaturile mele...

— Cum vorbești tu... Tot mai există jargonul elevilor ?

Dan se opri, îl privi stînjenit. Puse geamantanul jos.

— Ai obosit, Dan ? Lasă că-l duce tata, ți-am spus... Începu să rîdă : Maică-ta mi-a dat niște bani, să-i aduc nu știu ce... am uitat... Mergem la restaurant... tu trebuie

să știi, lasă, nu te prefă, și eu am fost tînăr... Ceva, totuși, nu exagerat de scump... Vă dă voie de la liceu?... Dar, în sfîrșit, ești cu mine și...

Dan făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut să se uite la ceasul brățară, dar se opri și începu să-și privească pantofii.

— Ce-i, Dan?

Băiatul se hotărî și spuse cu o voce nesigură:

— Tată... îmi pare foarte rău... n-am știut că vii... trebuia să mă fi anunțat...

George simți ceva ciudat, o senzație de gol, ca o ameteală.

— N-am știut că vii... am fost invitat... la masă... la... profesorul de matematică, un tip extraordinar... Vine și fratele său, profesor universitar la București, la politehnică... Profu voia să mă prezinte... Acuma... aș putea să nu mă duc, dar n-am cum să-l anunț, n-are telefon și mă tem că ar fi o necuviință.

George răsuflă ușurat.

— Du-te. Sigur că trebuie să te duci, mai încape vorbă? Nu-i nimic, Dănuț... Mai avem timp. Dă-mi cheia de la locuință să mă duc să mă spăl, să mă schimb... Am și eu treabă la partid... Ne vedem pe urmă... Cam la ce oră crezi că scapi?

— Pe la șase-șapte...

— Perfect... Atunci cinăm împreună... Fie ce-o fi, la „Pallas".

Dan se sili să zîmbească; îi reuși o strîmbătură nesigură.

— În regulă, tată. La șapte, juma, la „Pallas". Poftim cheia.

Plecă repede, în direcția liceului. George îl urmări un timp: se dezvoltase armonios, poate face și sport... „Sînt bătrîn, se gîndi... Bătrîn și prost..." Dar era fericit. La colțul străzii, Dan se întoarse și, văzîndu-l tot acolo, îi făcu un semn cu mîna.

2

— Emilie! strigă bătrîna. Unde ești, Emilie?

Știa că nu era acasă, de aceea o striga, să se încredințeze. Intră prin toate camerele, chemînd-o mereu și, cînd fu sigură că nu era, începu cu voce tare:

— Lasă, Emilie... îi mai plînge tu după mine... mi-i mai jeli tu pe mine... Daa... Piinc cum fac eu ți-a mai face maica dracului, că aștea fac un fel de tină. Nu-i bună... Nu. Îi grea la stămac. Lasă, Emilie, îi mai plînge tu, mult... Și are să te lase, asculta voarba mea, are să te lase, că nu mai ești fată... A lua-o pe a Ursului, care l-or văzut cu ea pe pod, noaptea. Ce-or făcut ei pe pod, Emilie?

Începu să plîngă, fără lacrimi, chinuit. Peste puțin timp încetă, își șterse nasul cu cîrpa. Se duse în antreu unde era dulapul ei; pe pipăite, găsi cheia, îl descuie și mirosul de busuioc stătut, greu, îi plăcu atît de mult, că începu să strănute.

— Asta-i secrinu meu, spuse.

Pipăi pe rînd toate hainele, pînă dadu de rochia neagră de clot, neîntrebuințată; o scoase și o căută peste tot, să afle dacă dăduseră moliile în ea. Pe urmă bluza, cîrpa, ciorapii, ghetele cu nasturi. Le așeză pe spătarul unui scaun. Ar fi vrut să plîngă, dar nu putea, și-i fu rușine, pînă se gîndi că puține ar fi acelea care n-ar plînge acum, în această împrejurare. Se îmbrăcă repede. Era învățată. Nu-i trebuia ei ajutorul nimănui, că nu era oloagă. Avea numai albeață pe ochi. Și tatăl ei avusese, și unchiul Miculae. Mai greu fu pînă izbuti să afle scrisorile lui Palli: erau într-o cutie de lemn, împreună cu alte hîrtii, actele asupra pămîntului ei; pe acelea n-ar fi vrut să le ia, dar nu putea alege scrisorile dintre ele. Sărută hîrtiile, le vîrî în sîn și atunci își simți bătăile inimii. Într-un colț era bastonul de lemn scump al lui Mihai, luat în tîrg la Békéscsaba; cînd puse mîna pe el simți că era acoperit de praf, așa că luă un ciorap vechi și-l șterse. Cît timp îl frecă, o năpădi mînia și sîngele începu să-i vuiască în cap.

— Lasă, Emilie, tu, nănorocită, care te-ai jurat pe ce ai avut mai scump că nu-i lăsa după venetic... Doamne, îndurate, fă bine și n-o asculta, că-i minte slabă, de găină. Ascultă-mă pe mine, doamne, și iart-o... Vai de ea, vai de ea, bine că l-ai luat pe Mihai, să nu ajungă ziua asta. Mulțămescu-ți, doamne, bine faci ce faci!

Închise dulapul, puse cheia pe masă, s-o găsească fata; pe raftul de sus erau ștergările pentru popă și dieci și banii mărunți, legați în fișicuri.

Inima-i bătea atît de tare, că se temu să nu-i rupă vreo coastă. Bocănind cu talpa care nu se îndoia a pan-

tofilor și sprijinindu-se în baston, intră în dormitor și începu să cînte, încet, să n-o audă cineva și să creadă că-i bolundă :

„Rămîneți și voi, pereți,
Că pe mine voi nu mă mai vedeți...
Cît îi lumea și vilagu..."

În odăița ei nu găsi nimic de spus, așa că intră în bucătărie.

„Rămîi și tu, bucatarie,
Că mult m-am trudit eu cu tine..."

Se opri în prag :

„Rămîi cu Dumnezeu, prag,
Că eu, pe tine, mai mult, nu mai calc..."

Încuie ușa, să nu intre cineva să fure, și așeză cheia sub o cărămidă, dar la vedere. Pe urmă, încet, cu pași măsurați, străbătu ocolul, ieși pe poartă și ajunse în ulița mare. „Îi soare, se gîndi. Îi cald. Bine că nu bate vîntul, ori nu plouă..." Undeva sfîrîia un car, în răstoacă rațele se zbenguiau, măcăind. O porni încet spre marginea satului. Nu se grăbea. Se mira cît de bine merge, pe cît nu mai era învățată cu ulița. Dar o cunoștea, știa fiecare casă pe lîngă care trecea : Aici îi covăcia lui Arpad Sandor, adică aici a fost mai demult și avea o firmă mare, de fier, făcută la Arad, pe care era închipuit dracul scoțînd flăcări pe gură și pe nas. Părintele Aavram a venit într-o zi și l-a luat la bătaie pe Arpad, că atrage pe Mamona deasupra satului, dar covaciul n-a vrut să audă de aruncarea firmei : atunci părintele Aavram, care era om hamiș, a venit noaptea, cu securea și cu o scară, și a scos-o de acolo. Părintele Aavram a fost în oastea măriei-sale Iancului, regele munților, și cînd își aducea aminte de măria-sa plîngea gros, ca un bivol, de se înspăimîntau oamenii de moarte ; pe urmă se închidea în odaia lui, se îmbăta, și-și curăța pistoalele și sabia. Toate astea i le-a povestit Anei unchiul Miculae, că atunci cînd ea s-a mai ridicat în vîrstă, părintele Aavram era un bătrîn puțintel, cu barba foarte lungă, ca a domnului Dumnezeu din ceruri. Păcat că unchiul Miculae nu s-a înțeles cu el ; unchiul Miculae era

spiritist, vorbea cu duhurile regilor și ale sfinților și scotea multe învățăminte, pe care le spunea apoi oamenilor, îi învăța cu cine să voteze la alegeri, să aibă județul deputat român la Pesta, și, cînd a fost Goga în sat, a dat mîna cu unchiul Miculae. Pe Goga l-a văzut și ea ; parcă avea barbă albă, parcă nu. Versurile le știe și acum : *Dorurile mele n-au întruchipare...* și *Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte...* Goga a vorbit în fața crișmei lui Lăboșoiul cel bătrîn, care a avut patru neveste și, cînd a vrut s-o ia pe a cincea, în vinerea patimilor domnului nostru Iisus Cristos, l-a lovit guta. Lăboșoiul nu prinzea ca oamenii : cum se scula dimineața, înghițea cîteva linguri mari de unsoare de porc, fără pîine, numai cu paprică. Cam pe aici, unde e ea acuma, era casa Lăboșoiului, alături de a lui Teofil a Ursului. Frumos om și nebun ! Îl vede de parcă ar sta în fața ei, înalt, subțire, cu ochi mincinoși și țigara în colțul gurii. Nu așa arăta Mihai, bărbatul ei. Teofil era altfel, dar tot frumos. Cînd l-au scos din fîntînă, după ce s-a înecat, l-a văzut și ea : era verde, cu ochii ca porțelanul : dar dacă nu i-ar fi fost teamă — că era destul de tînără — s-ar fi uitat mai mult.

Ulița-i mai largă decît era atunci ; cînd trecea Miklos călare, trebuia să sari în lături dacă nu voiai să te calce pe picioarele descuițe sau să te croiască.

Acuma a ajuns pe locul unde era primăria cea veche, în curtea căreia ea l-a văzut cu ochii ei pe Sofron Brișcălăul, omul lui Rozsa Sándor, cu lanțuri la mîini și la picioare, trîntit jos, plin de sînge, că se bătuse cu jandarmii : cinci zile au umblat după el prin pădure și, cînd nu se așteptau, atunci pușca pe vreunul și la urmă l-au doborît. Fișpanul a plătit din buzunarul lui drumul pînă la Dobrițin la cinci lunCani, să vadă cum l-au spînzurat pe Sofron ; cînd s-a suit pe scăunel, Sofron a început să cînte bisericește și a cîntat două ceasuri și a fost musai să-l lase că asta a fost dorința lui cea de pe urmă. Se mirau domnii de el, că-i mai înșeolat ca un popă, iar Brișcălăul cînta de răsuna Dobriținul. Atunci au pus pe jandarmi să tragă clopotele să nu se audă ; degeaba, că Sofron a ridicat glasul și clopotele nu s-au auzit. Cînd au trecut două ceasuri a pus capul în pămînt, hoherul a venit, i-a sărutat mîinile și i-a cerut iertare, apoi a zvîrlit cu piciorul scaunul de sub el. Oamenii spun că de aceea a cîntat Brișcălăul două ceasuri, ca să-i dea vreme lui Sobri Iosca să vie să-l scape. Sobri n-a putut veni, dar

a călcat după aceea casa judecătorului și l-a tăiat. Săracu Brișcălău, era om hamiș. Lui Goga i-ar fi plăcut de el.

Obosise. „Multă apă-i în om, de asudă atîta, se gîndi. Asudă, se lipește praful. Or trebui să mă spele de mai multe ori, da nu-i bai, că mi-s ușoară ca pana... Satul s-a lungit. Altădată, pe aici era imaș. Acuma sînt case, de-ale necunoscuților."

— Tulvai, doamne, nană Ană, da dumeta unde meri ? se auzi strigată de o femeie. Doară nu la biserică, că te-ai îmbrăcat așa ?

— Da cine ești tu ? se supără bătrîna.

— Io mi-s Livia a lui Păpucelu.

— Treaba ta. Nu te știu. Cîți ani ai ?

— Douăzeci și șase întorc la toamnă.

— Eu mă duc să mă preumblu, la aer curat. Sănătate bună.

— Săru' mîna, nană Ană.

Asta o înduioșă. Nu zise însă nimic.

„Oare Dumnezeu ce griji o fi avînd ?" se întrebă mai încolo.

Pe urmă ieși din sat. Aici cunoștea și mai bine. O bătea vîntul și o răcorea. Dacă ar fi fost tînără i-ar fi plăcut să tragă cu plugul o brazdă-două. Asta a fost pofta ei și mai demult. Mihai n-o lăsa, zicea că-i păcatul bătăii de joc să dai plugul pe mîna muierilor. Îi păru bine că a ieșit din sat. Putea vorbi.

„Emilie, Emilie, te-am crescut și te-am ținut la școli și n-o ieșit nimica-nimica din tine. Ești covor sub picioarele ciungului. Să nu te pedepsească Dumnezeu, să nu te pedepsească. Da mă tem, că el are multă tinere de minte, nu uită, nu bate cu bîta "

Din nou o cuprinse mînia aceea pe care o cunoștea așa de bine : îi părea că i se umflă capul, să plesnească, parcă-i săreau ochii din cap și, dacă ar fi avut putere, ar fi omorît om, femeie, pe oricine i-ar fi stat în cale. „Mai bine mă stingeam cînd am avut gălbinare, demult — își spuse — mai bine era."

Aici e pămîntul Găvrilii Ursului. Bun pămînt.

„Cum te-ai lăsat Emilie, cum te-ai putut lăsa tu, fata mea, să arunce el pămîntul care l-ai adunat ! Să-l arunce la vîndroci. De ce să-l arunce ? De ce să arunce pămîntul ? Și tu, Emilie, în loc să chemi doctorii să-l lege și să-l bage la bolunzi, în casa galbenă, tu te ici după el, și-i dai dreptate. No, atunci nu-i bai. Nu-i bai, bată-vă

Dumnezeul și neamul vost! Care risipiți! Care vă băteți joc și-l dați la vândroci. Da cine-s vândrocii, să-l dați? Da au ei bani să-l plătească? Da îi pământu ciungului?"

O clipă se gîndi să se întoarcă și să spargă tot în casă, să-l aștepte pe ciung și să-l doboare la pămînt, să-l calce cu călciiele pe ochi.

— Mă grăbesc, spuse, și, părăsind șoseaua, porni peste brazde. Dincolo de iugărele Ursului era o bucată a lor, cea mai bună : douăzeci de măji de grîu la iugăr.

După ce a murit Mihai și a rămas singură, ea urca sacii cu grîu în pod ; un sac îi mai greu decît un om, te apasă și, cînd îl deșerți, grăunțele țîrîie, ca ploaia.

Mergea tare greu acum, se împiedica în brazde, îi venea să întindă mîinile înainte, să nu cadă ; bastonul se afunda adînc în pămînt, parcă voia s-o tragă după el. Abia putea să-l scoată ; de fiecare dată oboseala o înmuia, o învelea în cearșafuri fierbinți. Căzu. Mîinile și genunchii se înfundară în brazda moale și sfărămicioasă, se lovi și la frunte. Acum o birui plînsul și i se păru că tot sufletul se scurge din ea, odată cu lacrimile. Ghemuită, se zbuciuma, gemînd încet ; îi era nespus de milă de ea, bătrînă, oarbă, după ce a muncit o viață de om, să moară, aici, singură ca un cîine. De cîteva ori încercă zadarnic să se scoale ; poate ar fi izbutit, dacă ar fi avut bastonul, dar nu-l găsea ; îi zburase din mînă și era scump, căpătat de Mihai în dar de la măria-sa Esterházi. Decît să-l piardă așa, mai bine l-ar fi dat unchiului Miculae, căruia îi plăcea tare, la bătrînețe, cînd nu mai vedea din pricina cetitului peste măsură.

— Aci-i capătul, spuse. De pe pămîntul meu, nu mă ia nime...

Își luă rămas bun, în gînd, de la nepoți și de la Emilia, pe care nu mai găsi putere s-o mustre în clipa asta. Ea era vinovată că n-a știut-o crește și, cînd s-a mărîtat, i s-a suit domnia la cap, și a citit prea multe cărți. Le spuse tuturor, plîngînd mereu, „bună ziua" și închise ochii.

În jur nu se auzea nimic, numai pămîntul.

Cînd se trezi, se răcorise de-a binelea și parcă tot trupul îi ruginise ; nu-și putea mișca nici mîinile, nici picioarele. Știa că dacă cineva adoarme pe ogor proaspăt arat, primește aprindere de plămîni, că pămîntul are o putere care te trage pe dedesubt și te bagă în pămînt. I

se făcu frică și, încordîndu-se, se ridică în șezut. Deodată i se păru că vede niște pomi. Teuzul sticlind, oameni cu plugul. Se uită mai bine : erau numai păreri. Cînd se tîrî mai încolo, dădu de baston și se bucură foarte tare. Îl șterse de pămînt cu poala rochiei, îl înfipse iarăși în brazdă și, agățîndu-se de el, se sculă în picioare.

Se uită împrejur, doar dacă o mai zări ceva ; văzu biserica, alți pomi, niște viței și ceva nedeslușit. De foame o apucară slăbiile, se clătină și toate vedeniile începură să joace împrejurul ei. Se ținu bine, cu amîndouă mîinile încleștate pe măciulia bastonului.

— Nu pic, zise, laca, că nu pic !

Și fu atît de bucuroasă că e zdravănă și în puteri, că nu se mai gîndi la nimic, în afară de faptul că nu trebuie să cadă, fiindcă altfel aici rămîne și nu-i pămîntul lor încă, e numai al Găvrilii Ursului.

Dacă n-ar fi fost așa de flămîndă, toate ar fi fost bine : ar fi rămas aici, în picioare, pînă va veni ciungul cu vîndrocii lui și i-ar fi pus pe fugă. Iar norocul cel mare, mîna lui Dumnezeu, era că nu cădea.

Spre seară o găsi aici, dormind în picioare, Mitru Moț, pe care Emilia îl rugase deznădăjduită s-o ajute să dea de bătrînă ; el scotocise tot satul, întrebase în stînga și-n dreapta, pînă cînd o nevăstuță îi spuse că a văzut-o mergînd spre pod ; Emilia pornise spre cealaltă parte a satului.

Veni spre ea, fugind și, cînd ajunse aproape, rămase încremenit : bătrîna avea fața atît de albă, de netedă și senină, încît părea o fetiță.

— Nană Ană, pentru numele lui Dumnezeu, da unde te-ai dus, muiere bătrînă și neputincioasă ? Te căutăm de la prînz, ca bolunzii și eu, și doamna învățătoare... Da ce cauți dumneta aici, maica mea, doamne ?

Bătrîna se întoarse spre el și scînci :

— Mi-i foame, și-s ostenită...

— Poți ști că ești, Iisuse doamne, cum să nu fii, cînd umbli pe cîmpuri, muiere neputincioasă... Hai să te duc acasă, că doamna mai că nu și-o perdut mintea !

O luă în brațe și porni încet spre șosea. Nu pricepea de ce făcuse bătrîna asta ; doamna Emilia nu-i spusese nimic, venise pe neașteptate, plîngînd și frîngîndu-și mîinile. La șosea opri un car cu boi și, ținînd-o mereu pe bătrînă în brațe, o duse acasă. Ea dormi tot timpul și nu

se trezi nici cînd Mitru o culcă în pat. Emilia tot nu venise și Mitru plecă după ea.

Bătrîna se prefăcuse numai ca doarme ; era bucuroasă că o duce acasă și nu voia să stea de vorbă cu el. Nu era treaba lui să se amestece. După ce-l auzi închizînd ușa, își adună puterile și se dădu jos din pat.

— Nu mi-s eu cîne — spuse — să mor pe drumuri. Oamenii cinstiți mor în patul lor, acolo li-i locul...

În sertărașul de lîngă pat avea două lumînări neîncepute : le ținea acolo să fie la îndemînă, dacă, doamne ferește, o lovește moartea pe neașteptate. Le aprinse, picură puțină ceară pe spătarul înalt al patului, le lipi acolo, apoi se întinse peste acoperitoare și-și puse mîinile pe piept.

Simțea cum toate o lasă, cum urcă răceala de la picioare spre piept, încet-încet. „Primește-mă, doamne, întru împărăția ta, în loc cu verdeață... să mă întîlnesc cu prunci mei răposați, cu Todor, cu Anuța, cu Palii, cu Măria, cu Viorica, cu Petrea, cu Fănică cel mic, care i-am născut în durere..."

Începu să vadă din nou ulița mare, mulțimea de oameni mergînd încet, cu praporii oprindu-se la fiecare colț ca cu să-și poată lua rămas bun, popa în odăjdii de aur, popa Aavram cu barba albă cîntînd *Cu sfinții hodinește*, Grozuța, începînd cu glasul lui ascuțit hora mortului, nepoții mici, plîngînd după bunica lor. Începură să-i curgă lacrimile în jos, spre urechi și s-o gîdile.

Din bucătărie, ceasul ei cu lanț ticăia foarte tare. „Nu l-a tras nimeni, că merge anapoda, nu le trebuie lor lucru vechi, ei îs domni, au ceasuri mici."

Mai tîrziu, mereu nemișcată, i se făcu poftă de slănină prăjită la flacără, cu untura stoarsă pe o felie mare de pîine, cu ceapă. „Gata, s-a isprăvit cu slănina prăjită... Nu era rea nici aceea cu castraveți murați, mari, moi, care se topesc în gură. În cămară mai e o sticlă cu castraveți, neîncepută... Ei — se gîndi cu necaz — a fi bună și la pomană. Doamne, că rău put lumînările astea și am dat șaptesprezece lei pe bucată... Laboș îi un tîlhar..."

Emilia se întoarse destul de tîrziu, alergînd, cu ochi strălucitori. Cînd intră în odăița bătrînei și o văzu cu ochii închiși, cu mîinile pe piept și lumînările aprinse la creștet, dădu un țipăt ascuțit și rămase încremenită în prag.

— Mamă ! Mamă dragă ! îngenunche lîngă pat și-și puse fruntea pe mîinile ei zbîrcite. Erau calde. Miroseau a pămînt. Îi văzu pieptul cum se ridică în ritmul respirației, apoi rochia mînjită, pantofii acoperiți de noroi.

— Mamă, ce ai ? Doamne păzește, mamă, scoală-te !

Fără să-și deschidă ochii, bătrîna se răsti :

— No, nici muri nu mai poate omul în casa asta ?

Emilia începu să rîdă printre lacrimi :

— Vai de mine, mamă, da ce-ai făcut ? Femeie bătrînă... ce-ți trece prin minte ?... Și hainele de îngropăciune... în ce hal... toată ești plină de noroi, cum se poate, mamă ?

Stinse lumînările, le aruncă sub pat și curăți grămăjoarele de ceară. Apoi o luă pe Ana de umeri, o ridică.

— Lasă-mă — mormăi bătrîna — mi-s ostenită, mă dor toate...

— Hai, mamă, ajută-mă să te dezbrac... Stai puțin, fug să pun apă caldă, să te spăl... Am vorbit cu George la telefon...

— Nu-l cunosc, n-am auzit de el, cine-i acela ?

— Mamă, mamă ! Nu trebuie pămîntul ! La partid l-au certat... au spus că-i nu știu cum... ceva cu „ist"... Săracu ! El e naiv, mamă, ți-am spus eu... Și dumneata...

— Pe mine nu mi-i spăla tu ! strigă bătrîna. Nu mi-s moartă ! Prăjește-mi clisă și ceapă. Mi-s flămîndă !

— Acuma, uite, acuma... Doamne, n-ai mîncat nimic toată ziua... Ești ca un copil, nu te supăra că-s sinceră. Îți fac slănină... Din care vrei ?

Bătrîna era încruntată, vorbea cu buzele țuguiate, rece :

— Din aceea macră !

— Un pahar de rachiu, mamă... cred că ți-ar face bine...

— Beu ! Dă-mi ! Și deschide iaga aceea cu castraveți...

— Bine, mamă... Hai, scoală-te... Stai, să-ți scot pantofii... În ce hal i-ai adus !... Și rochia... Dacă ai vedea...

— Văd ! Pune-mi apă caldă, să mă spăl... Și dă-mi sopon bun... „Cheia". Adică *aceea* îs mai cuminți decît ciungul.

— Decît cine, mamă ?

— Decît al tău... Am știut eu.

În timp ce frigea slănina în fața cuptorului, ghemuită, Emilia vorbea fără încetare, veselă :

— Dănuț îi bine... Toți profesorii îl laudă, îl iubesc. Sigur, mamă. George a trecut prin multe, el nu înțelege... El e idealist... niciodată n-a fost practic.

— Mai taci, că mă doare capul de prostiile tale. Ba are pe cineva, vreo curvă, și vrea să-i deie ei averea și tu, ca o proastă. Lasă-l! Lasă-l în plata domnului, pînă-i vremea...

Emilia n-o auzea. I se făcuse și ei poftă de stăpînă: avea chef să se apuce acuma să facă o prăjitură, ceva bun, repede. O întrebă pe Ana ce crede și bătrîna începu să înghită în sec.

— Fă. Cu vișine. Scoți vișine din iaga de beciu. Îs bune. Eu, cînd nu ești acasă, scot într-un pahar și le mînc, cu sîmbure cu tot... Mi se pare că am răcit, mă trage la spate... D-apoi, poți gîndi că nici comuniștii aceia nu-s ei bolunzi... Nu văzuși că or dat pămînt la țărani? Și lu' Mitru Moțului și Catiții Țuricului și...

— Știu, mamă...

— Știi, pe dracu... Tu știi numa de ciung... Omul olog îi rău la suflet, păgîn... Într-o zi mi-o spus unchiu-tău Miculae, fie iertat, că... No, am uitat, că mă doare capul... Bine amiroase clisa friptă... Poate mînci și tu oleacă... Hai aici, la masă, mai aproape...

— Întîi vino să te speli, mamă. Îi gata apa.

3

Restaurantul era mare, o eleganță greoaie, multă catifea roșie și aurării afumate, cavaleri nemți deșertînd butoaie de bere sau frigînd porci în sulițe. Aproape pustiu. Într-un colț, cîțiva domni roșcovani, cu mustăți de focă și lavalieră, jucau domino și se certau, chelnerii se plimbau plictisiți, membrii orchestrei începuseră să se adune și beau rom, grăbiți, cu instrumentele pe genunchi. Geamul de cristal lîngă care stătea George fusese găurit de cîteva gloanțe. Niște raze capricioase ca brațele unei stele de mare. Afară strada vuia surd. Lui George îi era foarte somn și începu să-l cuprindă iritarea împotriva lui Dan. Ar fi putut să spună acolo că a sosit tatăl lui și să plece mai devreme. Îl aștepta neliniștit, cu o emoție insuportabilă și, ori de cîte ori ușa turnantă scîrțîia, tresărea și se întorcea spre ea. Mai tîrziu se resemnă, încercă să-l justifice și nu reuși. Dan era o fire rațională, așa-i spusese profesorul de fizică și nu mai era copil: George era

dispus să-i primească observațiile. Ar fi fost posibil ca el să nu vadă aspectul real al lucrurilor, să exagereze din pricina educației, a vîrstei. Partidul n-avea nevoie de frămîntări sterile, de intelectualisme gen Suslănescu, ci de-o sănătoasă activitate practică, rațională și accesibilă oamenilor. Poate că fraternitatea pe care o visa — destul de neclar, de altfel, ca pe un fel de necesitate personală — să nu se poată clădi pe niște zbuciumări și nesfîrșite probleme de conștiință, ci în timp, răbdător și calm.

Dar în realitate discuția cu primul secretar, Jurca, îl jignise. Acesta-i spusese, destul de aspru, că ideile lui în legătură cu pămîntul propriu, cu „împărțirea", erau tipic narodnice și ar fi făcut mai mult rău ; s-ar fi spus în sat : uite, comuniștii trebuie să-și împartă tot ce au, așa o să fie mai încolo cu toată lumea. „Problema dumitale, tovarășe Teodorescu, o să se rezolve la timpul potrivit. Important e faptul că ai muncit bine, că v-ați dus sarcina la capăt, nu că soția dumitale a avut ceva zestre. Lucrurile astea ți le-ar fi spus Ardeleanu, dacă ai fi vorbit cu el..."

Se simțea zăpăcit, cam obosit și trist, cu senzația dureroasă că nu înțelege ; știa că liniștea lui ar putea izvorî numai dintr-o înțelegere totală, fără rezerve, din acea armonie, fără compromisuri, de care rîdea amărît Suslănescu și pe care el o credea posibilă, sau în orice caz o dorea pentru sine. Poate că trebuia să învețe răbdător, să gîndească totul de la început și că restul nu erau decît niște elanuri, niște descoperiri tîrzii. Important era că avusese putința să aleagă și că alesese. Iar încurcătura lui venea din faptul că trebuia să joace un rol pentru care nimic nu-l pregătise și care-l depășea ; iar de acum înainte tot ce vor face oamenii, toate gesturile lor aparțin — într-un sens — istoriei, capătă o altă gravitate.

Atunci sosi Dan. Purta un costum albastru-închis, părea mai matur și George îl privi intimidat.

— Așa de mult a ținut ?

Dan luă un scaun, se așeză lîngă el, își scoase ochelarii și-i vîrî în buzunarul de la piept ; fața-i păru din nou copilăroasă ; întinse palma și acoperi mîna fierbinte a lui George.

— Tată... Te-am mințit. N-am fost la nici un profesor... Mi-a părut foarte rău, am avut remușcări... N-am avut dreptul să te mint, a fost ceva foarte urît, meschin. M-aș simți prost să-ți cer iertare...

Din toate George nu reținu decît siguranța cu care se exprima ; la treisprezece ani își căuta cuvintele, nu le găsea și din pricina asta avea tot timpul un surîs crispat, la un pas de plînsul nervos.

— A trebuit să mă întîlnesc cu o fată...

Chemă chelnerul și comandă o sticlă de vin înfundat. Puse un nou pachet de țigări americane pe masă, își aprinse și el una, trase stîngaci cîteva fumuri, apoi aplecîndu-se spre George îl privi în ochi.

— Mă însor.

Chelnerul sosi, desfundă sticla, le umplu paharele și așteptă.

— Deocamdată atît, spuse Dan. Mai tîrziu mîncăm ceva.

— Am înțeles...

În prima clipă lui George îi veni să rîdă, pe urmă se sperie. Dan spusese asta calm, ca pe un lucru de multă vreme rumegat și definitiv.

— Ce vorbești, băigui și se simți prost, încurcat, străin.

— Iată — surise Dan — nu mai sînt copil... Am optsprezece ani...

— Încă n-ai...

— Peste o lună jumătate... Orașul e plin de curve, toți colegii mei au avut boli venerice. Am oroare de așa ceva... E, bineînțeles, stupid, deoarece cu panaceul universal care se numește penicilină nu mai e grav. Iartă-mă că-ți explic atît de mult, tu ești un om modern, ai vederi înaintate, o spun fără ironie, așa că mă înțelegi.

— Dan, ești prea tînăr... Ce-o să zică mama ?

— Deci tu ești de acord... dacă o invoci pe ea. Te cunosc bine, nu ești omul care să te ascunzi în dosul opoziției materne...

George bău încet paharul de vin, îi tremurau degetele.

— Dan, am vrut să fim prieteni totdeauna... În concepțiile mele, între tată și fiu...

— Da, înțeleg. O prietenie bărbătească.

George puse paharul jos, cu un gest brusc.

— Mă simt copil eu, în fața ta. E dureros...

— Nu vorbi prostii. Iartă-mă. Tu ești un om minunat... te-am admirat întotdeauna... Vreau să-ți semăn...

— Ce-i asta, Dan ?

— Nu-i *captatio benevolentiae*. E foarte sincer. Eu nu știu să mint.

— Și azi ?...

Dan își trecu mîna prin păr, șuvițele blonde, moi îi căzură pe frunte.

— N-am să mi-o iert niciodată.

George întinse mîna după sticlă, își umplu paharul. Se uită lung în altă parte, fără să vadă nimic.

— Nu știu nimic despre tine, spuse într-un tîrziu. Nu poți să înțelegi asta... Caut în tine băiețașul pe care l-am lăsat...

— Și tu crezi că ești același, tată ?

— N-ai de unde ști, Dan.

Orchestra se sui pe podium și începu un vals trist ; Dan se strîmbă.

— Muzica proastă îmi calcă pe nervi.

— Trebuie să te mai gîndești, spuse George, nesigur. Dan clătină din cap.

— N-are rost, îți datorez prea mult. Nu-ți pot explica.

— Dar nu-ți cer să-mi explici nimic ! Ești tînăr, bine-înțeles...

— Nu. Te rog să nu spui nimic... Și încă ceva : e esențial. Tu, ca internaționalist proletar, nu poți avea prejudecăți, nu ?..

Lui George i se părea că pășește pe un teren necunoscut, primejdios. Era încordat și încerca să se stăpînească. Răsuflă adînc.

— Spune-mi tot...

Dan zîmbi din nou : era ceva neplăcut în surîsul acesta. George ar fi vrut să închidă ochii ; își umplu iar paharul.

— O cheamă Edith Wielder. E frumoasă. Părinții ei au murit la Auschwitz... Rămăseseră în Ardealul cedat și știa ca acolo s-au petrecut lucruri groaznice. N-au mai putut trece dincoace... Edith era aici la o mătușă bătrînă care n-are pe nimeni și o adoră... Teribil de bogată... Aur, dolari și un mare magazin care pînă la 23 August i-a fost dat de C.N.R. unui avocat escroc, care o să plătească acuma de-o să-i sară ochii din cap.

— Dan, mie-mi spui toate astea ? întrebă George surd.

În clipa aceea Dan întinse mîna după pahar, manșeta albă a cămășii îi fugi și George văzu un ceas de aur pe mîna lui. Îl apucă de încheietură cu degetele crispate.

— Și asta ? Ce-i cu asta ? Și hainele de pe tine ? Îi lăsă mîna, cu repulsie.

— Ce e ? Ce ai, tată ?

— Nimic, spune mai departe...

— Nu-mi cere să-ți explic sentimente. Nu mă pricep. Onorabilul Andrei e as în așa ceva. Despică firul în patru și găsește în fiecare bucată tot felul de lucruri nostime. Sociale, psihologice. Lui Edith îi datorez mult. Asta e. Banii și celelalte n-au nici o importanță.

Vorbea cu o ușoară ostilitate, poate pentru că nu se putea explica.

— În sfîrșit, una secundară... Vreau să călătoresc mult, să studiez... Uită-te în jur... totul e primitiv, oamenii, sentimentele lor arhaice. Trebuie un suflu modern, ceva american... Industria, afaceri, țara e bogată, oamenii leneși. Prea multă latină și poezie la cei deștepți... Nu știu dacă mă înțelegi...

— Nu, spuse George mașinal. Nu te înțeleg.

— Mă mir. Pe foarte mulți oameni războiul i-a vindecat de sentimentalism.

Puse mîna pe umărul lui George, dar acesta i-o scutură violent.

— Iartă-mă... Vom avea timp să discutăm...

— Ce să discutăm, Dan? Spune, ce să discutăm? Te pierd.

— De ce să ne încurcăm cu vorbe mari?

— Dan, cum te-ai putut apropia... de ființa asta?

Dan începu să rîdă, nervos.

— „Ființa asta"! Și-a pierdut părinții... toată copilăria petrecută în spaimă și-n umilință... la paisprezece ani să fii silit să porți un semn infamant și să fii femeie... să privești lumea, oamenii, cu sentimentul hăituitului...

George își propti fruntea în palmă. Îi ardea.

— Dacă crezi, nu e nevoie să-i spui mamei că e evreică...

— Crezi că ea are nevoie de o minciună?

— Poate că nu. În orice caz tu poți să-i explici, mai bine ca oricine, că nu există decît oameni. Și suferință.

— Da. Multă. Și fără nici o legătură. Cînd îi aduci?

— Aș vrea să o cunoști pe Edith. Azi. Vreau să venim împreună, cît de curînd

— Și școala?

— Ei, să fim serioși. Poți să-i [illegible] aici?

— Dă-i.

Dar Dan nu se mișcă de pe scaun. Era vizibil că ar vrea să spună ceva, și nu găsește, și-i pare rău.

Atunci ușa turnantă se deschise și se învirti multă vreme, împinsă de o mînă puternică. Un om înalt, subțire, cu mustață neagră, scurtă de piele și cizme bürger intră, se uită împrejur, țistui enervat și la urmă îl văzu pe Dan. Surîse larg și veni repede, apoi dînd cu ochii de George, rîse stînjenit, mormăi ceva și-și atinse borul pălăriei cu un deget împodobit cu inele.

— Salut, dom' Dan, salut... Am sosit... Am primit telefonul și venii... vorbim mai încolo...

— Poți să spui.

— A ieșit foarte bine. Teribil, dom' Dan, să fiu al naibii. Scuzați — se întoarse spre George — scurt de tot, nu vreau să vă deranjez... Au sărit pe noi, moarte de om. Dom'le, sarea e ceva !... Pentru un chil de sare, cea mai mișto unguroaică își dă poalele în cap... Se aplecă spre urechea lui Dan : Am adus *două* de becuri... Desfacem într-un ceas... Don' Tavi e la „Pintenul negru" cu o fufă... Vine și el imediat, dacă vine... Asta e. Vă găsesc mîine, să trăiți, mă duc să beau un *and soda*... Se întoarse sprinten, se așeză cîteva mese mai încolo și îndată un cheiner veni la el aplecat și respectuos.

— Cine-i ăsta, Dan ?

— Un tip.

— N-auzi, cine-i ăsta ?

— Un tip. Afaceri.

Fără să ridice vocea, silindu-se chiar să zîmbească, George insistă :

— Ce afaceri ?

Dan îl privi rece : avea și el ochii cenușii, limpezi, cu mici firișoare aurii.

— Te interesează ? Trimitem sare în Ungaria, acolo nu se găsește deloc. Se aduc becuri, mărfuri. Unchiul Octavian e mare specialist la C.F.R. Răspunde de garnituri cu cărbune. Două vagoane se aranjează totdeauna. Mai e asociat fratele unchiului Octavian, unul Gavril, trebuie să-l știi. E un geniu în materie de afaceri. Puțin prea violent. Nu prinde momentul, vrea s-o facă mare și încă nu se poate, înțelegi ? În cinci ani Gavril e mai ceva decît Malaxa sau decît Neumann.

— Și tu... ce ești în povestea asta ?

— O parte din capital... L-am împrumutat de la mătușa lui Edith. Dolari și *eițesuri*.

— Ce-e ?

— Idei. Totul trebuie calculat, matematic. Probabilități și celelalte, știi ? Mai ales că unchiul Octavian face boacăne, altfel e util, cunoaște pe toată lumea, pe toți feroviarii din țară și pînă la Budapesta.

— Și te mîndrești cu asta ?

— În fine, e pasionant...

George întinse mîna, ca și cum ar fi vrut să ia paharul și nu-l ajungea. Dan se întinse peste masă să-i ajute. În clipa următoare, cu pumnul strîns, George îl lovi din toate puterile în față. Simți cum i se stîrcește ceva sub pumn ; sîngele izbucni pe nas, violent. Cu dosul palmei îl mai lovi o dată peste obraz, de răsună toată cafeneaua.

Dintr-un salt omul în haină de piele fu lîngă el, îl înhață pe George de gît cu o mînă și-l ridică de pe scaun, ca și cum ar fi fost un copil.

— Lasă-l... făcu Dan surd. Își ținea palmele pe obraz și printre degetele subțiri și foarte albe, transparente, sîngele îi curgea pe bărbie, pe gît. Lasă-l... E tata... Du-te de aici !

Celălalt îl lăsă pe George, cu regret.

— Ce dai, dom'le, ca în sac, ia te uită ce maniere, uite, dom'le, cum îl poceșteș... Luă un șervet, îl înmuie în frapieră și începu să-l șteargă pe Dan pe obraz.

— Nasul nu-i rupt, spuse... Mă mir. Tăticu dete ca-n fasole... putea să vă nenorocească, ce părinți, dom'le...

— Du-te de aici — scrîșni George — că te împușc...

Omul clipi din ochi, șmecher.

— Fii serios, nene... Stai așa, dom' Dan, cu capul în sus, se oprește îndată...

Și se duse la masa lui, gonind chelnerii care se pregăteau să intervină. George răsufla greoi, era roșu la față. Nu vedea nimic ; o durere chinuitoare îi strîngea inima. Pe urmă, se uită la Dan : stătea cu capul dat pe spate, cu servetul apăsat pe obraz. Se liniști cu greu, pentru că-și înghițea lacrimile și spuse încet :

— N-a avut nici un rost...

— Mai bine te omor cu mîinile mele, zise liniștit George. Înțelegi ? O să faci ce am să-ți ordon eu ! Așa cum am să-ți ordon eu !

— Fii serios, răspunse Dan, la fel de încet, aproape imperceptibil. Nu trebuia să mă lovești. Inutil și urît...

În fața restaurantului se opriră două trăsuri. Într-una, răsturnat pe perne, Octavian Sabin, cumnatul lui George,

în frac, cu un guler tare, soios, înalt pînă la urechi și plastronul stropit cu sosuri, ieșit din cămașă. Era beat turtă, părul rar, cîteva fire, îi stătea zburlit ; în cealaltă trăsură patru țigani cu viori care săriră jos și-i ajutară să coboare ; Octavian le împărți niște hîrtii, apoi, clătinîndu-se încoace și-ncolo, zbieră :

— Lați, Pișta, Sándor, Mihai ! Drepți ! După mine înainte 'arș ! Cîntă, mă, aia a mea. Țiganii începură și din gură, acompaniindu-se :

„Dacă-n douăzeci de toamne
Zi senină n-am avut,
O, atuncea, spune-mi, Doamne,
La ce bun m-am mai născut ?"

Chelnerii săriră să-l primească ; Octavian se încurcă în ușa turnantă, care-l azvîrli afară, în brațele lor. Mîngîie pe obraz pe cîțiva, se încruntă la unul tînăr (i se păruse nerespectuos), apoi, văzîndu-i pe George și pe Dan, veni bătos spre ei, rîzînd cu gura pînă la urechi :

— Iar mi-i bine, iar mă-mbăt ! Servus, Gheorghe, servus, Dan... Servus... Îl sărută pe Dan, strîngîndu-l tare în brațe, apoi începu să plîngă.

— Eu n-am copil... Tu ești copilul meu... Copilul meu s-o dat cu ungurii și cu jidanii...

— Și nepotul, nu ? întrebă ironic George. Nu-l prea iubea pe cumnatul său, îl obosea.

— E, asta-i altceva... Edith e o micuță scumpă.

Era roșu la față, lacrimile i-o poleiau ; simțindu-și obrajii uzi se înduioșă și mai mult și începu să hohotească. Țiganii, care-l cunoșteau, începură, solemn : „Deșteaptă-te, române !" Octavian tresări, își umflă pieptul și aruncă în jur priviri scăpărătoare. Domnii care jucau domino veniră la masă, zgomotoși :

— Servus, Tavi !

— Reținproca, Cornelius ! Ce faci, Bandi ? Servus !

— Reținproca !

— No, mereți la masa voastră, comandați ce vreți ! Plătește Tavi baci ! Am treabă cu nepotul meu... cu el... că eu n-am copil... Nu mai am...

Domnii plecară, fără să se simtă jigniți. Îl cunoșteau.

— Dănuț, data viitoare te duce unchiul Tavi și pe tine... Se întoarse spre George, aproape dușmănos : Voi ! Ce,

meritați voi un copil ca ăsta ? E un sfînt... să-i dea Dumnezeu sănătate... Vino să te pupe unchiul Tavi, scumpul meu iubit. Îl sărută lipicios.

Dan surîdea puțin stînjenit.

— Și unchiul Gavril te pupă dulce... Cu becurile aranjează el. Poate cu Neumann, ori cu Andrény... Vedem... Dacă merge așa, într-o lună îmi realizez visul... Știi tu, mă Gheorghe, care-i visul meu.

— Nu știu.

— Vreau să fac un schit... pentru mine singur, lîngă Budureasa... Mă călugăresc... acolo... și mor cu gîndul la soția mea... Care nu mai e... care nu mai este între noi. Țiganii porniră repede :

„Călugărul din vechiul schit
O zi la el m-au găzduit..."

Octavian își șterse lacrimile.

— Ea a fost o sfîntă... A, să nu uit, Dan, te salută domnul Bozgovici, șeful gării. Te prețuiește. Va trebui să-i faci o vizită.

George îl pîndea pe Dan. Cum se putea simți bine în mocirla asta ? Părea să nu-i facă nici o impresie. Se întrebă uluit : „E insensibil ?"

— A găsit unchiul Gavril și locuință... Ne mutăm, dragă George, din magherniță... Da... casă nouă... patru camere... *tutalegu*... Mă — se ridică el și plesni cu palma fruntea lui George — știi tu ce mintiuță are copilul tău... ce copilul tău ? Al meu... că eu nu mai am. Am avut... L-am iubit ca pe ochii din cap...

— Lasă, unchiule — spuse atunci Dan, plictisit — o să vă împăcați, răspund eu...

— Să-mi cer iertare de la el ? Care a omorît pe mama lui prin purtările sale ?

— Fii serios, nu vorbi aiureli, se răsti Dan. Are să-ți ceară iertare... Aranjez eu...

— Vino să te sărut.

— Ei, ce bem ?

— Nimic. George se sculă. Eu plec.

— Și eu, zise Dan. La revedere, unchiule. Vezi și vino acasă... Ești obosit...

— Vin, puiule drag, vine unchiul Tavi. Beau o sticluță de Minișel, că mi-i cam sete și sosesc... Jucăm o partidă de șnapsli și te bat, iau pielea de pe tine...

— Ei, asta mai vedem, făcu Dan vesel. Se aplecă și-l sărută pe obraz și asta-l dădu gata pe Octavian. Își puse capul pe masă. Umerii i se scuturau.

— Eu n-am... avut... noroc... niciodată... Țiganii cîntară :

„În fînul de curînd cosit,
Gîndind la tine-am adormit..."

— Mă — zice Octavian — voi sînteți prietenii mei... Veniți, ședeți la masă cu mine... Și voi, îi strigă pe jucătorii de domino. Veniți, mă... Bandi, să-ți zică ție una de pe pustă... Nu-mi place de voi, ungurii, dar știți cînta. Suflet, mă, suflet mare, păcat că-i păcătos... Haide. Lați, dă-i drumul :

„Hulló levél, sarga levél
Vigyen szerte széjel e szél...
S mond el kün a temetöbe
Hogy most van anap lemenöbe..."

Domnul Bandi, amploiat la poștă, îl îmbrățișă pe Octavian.

Mergeau alături, tăcuți, bulevardul era plin de lume ; pașii se auzeau ca și cum o singură talpă mare s-ar fi tîrșit pe asfalt.

— Tată, vreau s-o cunoști pe Edith. Îi dau un telefon și ne întîlnim. În parc, e frumos... și trist... Nu așteptă încuviințarea, intră într-o cofetărie violent luminată.

George se rezemă de o vitrină. Totul i se păru inutil, obositor și lung. La cîte lucruri ar fi trebuit să se gîndească acum... Nu numai el și cei înghețați în tranșeele Stalîngradului făcuseră războiul, ci și copiii, femeile ; ceva rău, murdar și deznădăjduit li se strecurase în suflet... Nu erau de ajuns cuvintele frumoase, pîine, libertate, dreptate. Oboseau, se demonetizau. Se gîndi la Emilia, la reacția ei. Ar fi vrut să poată pleca acum, departe, pentru multă vreme... Dan veni, spuse simplu : „Ne întîlnim peste o jumătate de oră" și porniră iar, alături

— M-aș simți înjosit dacă aș încerca să-ți explic, începu Dan cînd părăsiră bulevardul și o luară pe străduțele liniștite și pustii care duceau spre Mureș. Mie lucrurile mi se par simple.

— Lasă, Dan — dădu din mînă George, plictisit — mai avem vreme... Eu n-am să te las singur... Vom sfîrși prin a ne apropia unul de celălalt.

— Nu sînt singur, tată.

— A, da... Ți se pare că nu ești. Să știi însă că n-am să te las să ajungi să-ți fie rușine de tine însuți.

Își dădu seama că nimerise; Dan mergea cu capul plecat, încruntat.

— N-ai nici o justificare.

— Îmi face impresia că privești printr-o prismă veche, deformată și sentimentală vremurile în care trăim. Totul e admirabil ca intenții, pur. Și atît.

— Nu-i adevărat! Și nu face pe cinicul, că te plesnesc din nou!

— Ar însemna să abuzezi, totuși, răspunse Dan serios. Pe mine ideile nu mă încălzesc. Avem prea multe idei, noi, românii. Foc de paie... Pasiunea măgăriilor în sine. Trebuie creat, produs, biciuită lenea orientală... Călcat în picioare tot ce e moale, conformist și sunător. Pentru asta trebuiesc bani și matematică.

George nu-i răspunse. N-avea rost acum, după părerea lui. Totul era ciudat, dragostea băiatului (nu și-o putea închipui și de aceea era curios și neliniștit ca în fața necunoscutului), setea aceasta de acțiune, în care nu era nimic aventuros, ci ceva rece, rău și profund sceptic. Urcară treptele digului; apa neagră, sfredelită departe de un șirag de lumini timide, curgea tăcută, lingînd malurile; de departe venea un miros de pămînt umed și gras. Pomii foșneau, ca și cum s-ar fi furișat, speriosi, odată cu valurile.

— Ce-mi poți oferi în schimb? întrebă Dan, ascuțit.

— Eu nu sînt nici negustor, nici afacerist. Am să te oblig. Nu eu, viața. Și ceea ce e bun în tine. Ceea ce spui că ai moștenit. O cinste și o severitate față de tine însuți. O altă latură a matematicii...

— Cred că am să plec în străinătate, spuse Dan, încet.

— Mă îndoiesc.

— Ai curajul să-ți iei răspunderea asta?

— Am. Am mult mai mult curaj decît crezi tu, băiete.

Dan păru să nu-l audă. Tresări, începu să meargă mai repede. Sub un felinar, pe digul pustiu, stătea o fată zveltă, în uniformă de școlăriță, cu părul negru-albăstriu, lung, revărsat pe umeri; își frămînta degetele, neliniștită.

— Hai, tată, îl îndemnă Dan.

Ajunseră lîngă ea. Fata avea ochii uimitor de mari, negri, adînci, strălucitori ca de lacrimi, cu gene întoarse; era foarte palidă, îi tremurau buzele.

— Edith, îţi prezint pe tatăl meu.

Fata întinse mîna şi se sili să zîmbească; dezveli un şirag de dinţi albi, mărunţi, regulaţi. George îi simţi degeţele subţiri, calde, uşor asudate, zvîcnind vii în palma lui. Nu putu spune nimic în prima clipă.

4

— Ni-s vecini, amu, zise moţul şi porni spre Mitru. Mie îmi zice Avram Iancu. Şi ţie?

Mitru nu-l auzi. Bătea un par roşu în pămînt, cu atîta grijă, parcă ar fi fost de sticlă, apoi se puse în patru labe şi se uită în lungul lanţului care era legat de celălalt par, la capătul ogorului, să vadă dacă e bine întins.

— No, gată, mă, odată! strigă de departe Pavăl Bituşea, să încep şi eu.

Avram Iancu se oprise la cîţiva paşi, încurcat.

— Nu vrei să vorbeşti cu mine? întrebă. Oi fi greun fudul?

Mitru se ridică, îşi frecă multă vreme palmele una de alta, să le cureţe de pămîntul lipicios.

— Vină, Bituşe, poţi veni să iei lanţul! zbieră el, mult mai tare decît ar fi fost nevoie pentru depărtarea unde stătea Pavăl, tropăind de nerăbdare. Pe urmă se întoarse spre Avram Iancu. Nu mi-s fudul, pretene. Mi-s bucuros.

— Te cunosc, zise celălalt. Tu eşti Mitru Moţ. Veni mai aproape, îngrijorat: N-ai să te bagi cu plugul în pămîntul meu, mă? Zi!

— Nu, răspunse Mitru cu gravitate. Aşa să-mi ajute Dumnezeu!

— Amin. Asta-i muierea ta? arătă Avram Iancu spre Floriţa, care stătea la cîţiva paşi mai încolo cu palma pe buze şi cu cealaltă mînă pe ceafa lui Fănică.

— Da, zise Mitru. A mea.

Omul nu ştiu ce să mai spună.

— Hai să duhănim, făcu, într-un tîrziu.

— Bine zici, Avrame, hai. Se aşezară jos, cu picioarele sub ei, ca turcii, rupseră o foaie de ziar, o stîrciră între degete să se înmoaie, dramuiră tutunul şi începură să pufăie, încet, cu plăcere.

Tăcură [illegible]. Era [illegible]. Era [illegible]. Era

— Poate că tot porumb, și eu. Îi mai cu spor.

— Și-i bun... Dacă semeni cu porumb, parcă ai pămînt mai mult... Eu te cunosc. Tu ești președintele la comisie.

— Nu mai este comisie, îl lămuri Mitru. 'Amu, dacă s-o împărți pămîntul, nu mai îi nevoie de comisie...

— Păcat, clătină din cap Avram Iancu.

Nici după ce-și termină țigara moțul nu se mișcă. Mitru începu să dea semne de nerăbdare ; i-ar fi plăcut să rămînă singur, cu muierea și cu pruncul.

Se sculă și, punîndu-și palma streașină la ochi, privi în toate părțile : de-a lungul și de-a latul moșiei, peste pămîntul negru, arat, mișunau oamenii ca furnicile ; alții, cărora nu le venise încă rîndul, tropăiau nerăbdători în urma inginerului care măsura, zorindu-l, ca și cum s-ar fi temut că socotelile nu fuseseră bine făcute și la urmă lor n-o să le rămînă ; îndată ce unul își primea locul și bătea parii, începea să strige pe ceilalți, deși n-avea nimic să le spună, dar dorea să fie *văzut*, băgat în seamă ; măsura brazdele primei arături și-l înjura pe baron că-și bătuse joc de pămînt. În altă parte, aproape de șosea, era Teodorescu și cineva de la partid, un tînăr slab, cu ochelari, care scria tot timpul ceva într-un carnețel ; înainte de începerea împărțirii ținuse și o cuvîntare, dar după primele cuvinte oamenii și-au pierdut răbdarea, au început să se foiască, să murmure, pînă cînd Culcușea și-a luat inima în dinți, a pășit înainte cu pălăria în mînă și l-a rugat pe „domnul tovarăș" să facă bine să le țină predica după ce se împarte pămîntul, nu de alta, dar să nu-i prindă seara pe cîmpuri, nemîncați și cu inima îndoită. Holțman a rîs, a făcut un semn inginerului și acesta a început să măsoare, ajutat de Vasalie a Milionului, de Bicașu și, la început, și de Teodorescu. Moții se amestecaseră printre luncani, destul de sfioși ; nevestele lor stăteau undeva pe margine, adunate în ciopor, și nu vorbeau.

— Avrame, tu știi cine ți-a dat ție pămînt ? întrebă pe neașteptate Mitru, aducîndu-și aminte că în ședința de aseară Teodorescu spusese că toți comuniștii trebuie să stea de vorbă cu oamenii, să-i lămurească, să-i atragă spre partid.

— Știu, zise celălalt. Bunul Dumnezeu...

— Ce Dumnezeu, mă ? Cum poți vorbi așa ? Partidul comunist, ai înțeles ?...

— Păi, așa am auzit... Dar partidului cine i-o dat gîndul cel bun ? Nu domnul ? El...

— Partidul Comunist Român — urmă Mitru — ca și cum n-ar fi auzit. Și încă mare mult bine va mai face, fiindcă el este partidul oamenilor săraci și luptători. Tu, Avrame, ar trebui să te înscrii în partid, mă, ascultă-mă pe mine.

— Bine, răspunse celălalt, fără să stea pe gînduri. Numai că eu nu știu carte.

— Îi învăța...

— Parcă nu cred... și se lovi cu degetul pe frunte. Nu se bagă nimic aici...

— Crezi tu. Se bagă.

— Păi, poate. Da cum să mă scriu, dacă nu știu carte ?

— Îi învăța, n-ai auzit ?

— Da pînă să învăț, cum să mă scriu ?

— Pui degetul ! strigă Mitru scos din fire.

— Îi bine și așa ?

— Îi bine.

— No, atunci pun degetul. Tu ești președinte ?

— Nu-s eu. Să vii în Lunca mîine. Și să stai de vorbă cu moțoganii, să-i lămurești, cum te-am lămurit eu pe tine.

— Și ce să le spun, ha ?

— Păi, ce ți-am spus eu ție : că partidul comunist a dat pămînt țăranilor săraci, care s-au luptat... Că se gată cu domnia domnilor...

— Poate că se gată... Dară pămîntul, Dumnezeu mi-l dàdu, să știi.

— Bine, mă, și Dumnezeu... Da el n-are partid, așa că trebuiește să te înscrii la noi.

— Dar la biserică îi slobod să umbli ?

— Slobod.

— Atunci îi tare bine... Poate face partidul biserică și la noi în colonie, că murim ca țiganii, fără popă.

— Omule, lasă acuma... Om sta de vorbă, om vedea...

Avram lancu păru să înțeleagă că Mitru vrea să scape de el, se sculă cu părere de rău, supse cel din urmă fum din țigară, apoi dezlipi chiștocul de pe unghie.

— Sănătate bună, zise el. Sănătate bună și ție, muiere... Și încet, cărăcănat, parcă să cuprindă mai mult loc cu pasul, se depărtă spre bucata lui.

Cînd îl văzu mai încolo, Mitru se întoarse spre Floriţa, dar fără să se scoale de pe jos.

— Fată, murmură. Vină aici. Ea se apropie, cu copilul. Ședeți și voi, aici, zise Mitru încet. Ședeți lîngă mine. Se

așezară. Nu-și vorbiră. Copilul se plictisi și spuse că el se duce să se joace.

— Mai încolo, spre pădurice, îs și ceilalți prunci, umblă după ciuperci.

— Du-te, încuviință Mitru. Poți mere. Și cînd rămaserăm singuri: Tu ești cam golișeauă, Floriță... Nu-mi place...

— Lasă, șopti ea. Lasă acuma...

— Nu las... Întinse mîna și-o prinse de umăr. Ea îl auzi suflînd greu și se rușină fără nici o pricină.

— Nu te uita încoace, făcu el, surd... M-o biruit o slăbie...

— Te-ai trudit mult...

— Nu m-am trudit, ce m-am trudit?... Mi-o venit în minte săracu Gligor și Ardeleanu... Și mă doare sufletul... Dacă pun mîna pe Picu...

— Mai potolește-te... Te faci prea rău, Mitre...

Tăcură iar. El nu-și lua mîna de pe umărul ei slab, cam osos.

Nu putură sta în liniște, așa, pentru că se ivi Cordiș, călcînd împrăștiat printre brazde. Venea întins spre ei, făcîndu-le semne largi.

— Salut, salut dragă Moț... Te felicitez din inimă. Azi îi o zi mare pentru sat, bine că am ajuns s-o văd și pe asta...

Mitru mîrîi ceva, nu se sculă de jos și nu se uită la el.

— M-am înscris în Frontul Plugarilor, urmă Cordiș cu o veselie silită. Acolo m-am înscris. La centrul județean... Mă... tu ești mînios pe mine. De ce?

— Auzi tu, Floriță — spuse Mitru — acuma-i musai să ne deie frate-tău plugul și boii... I-om plăti poate după aceea, acum ne-om înțelege...

— Mitre, tu nu-l vezi pe dom'văstor? îndrăzni femeia.

— Nu, răspunse el. Frate-tău, Floriță, nu-i el om rău, numa că l-a stricat ceva, știe dracu ce. Oi sta de vorbă cu el și l-oi lămuri.

Cordiș scosese o sticlă de țuică din buzunar și stătea cu ea întinsă; pe obraz i se zugrăvise un fel de mirare, de neînțelegere; strînsese mîna oamenilor, îi felicitase, de bucuria unora îi dăduseră chiar lacrimile și uită că ăsta nici nu se uită la el. Îl cuprinse frica.

— Da ce ți-am făcut ? bîigui.

— Nimica, Petre. Numai să știi ceva de la mine : n-ai fost cu satul la greu și pentru asta îi plăti odată și ți-i mușca unghiile și a fi tîrziu. Acuma fă bine și lasă-ne, că am de socotit cu muierea multe. N-am avut vreme să vorbesc cu ea zilele astea, cînd tu ai uitat de sat, și de părinții tăi, și de frate-tău, tovarășul Cula.

Cordiș plecă, dar nu se mai duse spre șosea, acolo unde era Teodorescu și cea mai mare parte dintre oameni ; o luă peste brazde, spre pădurice și de acolo străbătu imașul cel mare, se sui pe dolmă și, încet, porni spre sat ; o vreme se văzu cît o vrabie pe cer.

— Om mere și noi — zise Floriția — om mere să mulțumim lu domnu derector...

— Nu. Lasă... Altă dată. Este vreme multă. Hai, zise Mitru cu o voce ciudată și o ridică de jos, ținînd-o strins de mînă. Hai spre pădure, acolo îi pruncu... O privea pieziș, nările subțiri i se zbăteau. Ea se temu. În capătul ogorului, Mitru se întoarse ; Pavăl, care se așezase pe pămînt cu alți doi lucani și beau pe nerăsuflate dintr-o sticlă verde, îi făcu semn, chemîndu-l.

Mitru ridică din umeri și porni repede către păduricea de salcîmi ; dincolo de ea erau alte pomiști și se vedea acoperișul roșu al conacului. „Și pe ăsta l-om lua, se gîndi. Cît de iute, că așa-i bine. Cît de iute."

Prin salcîmiște trecea o cărăruie neumblată, năpădită de buruieni grase, care țiuiau parcă sub talpă.

— Unde-o fi Fănică ? întrebă, cu voce înăbușită, Floriția.

— Lasă-l. Se joacă. Și fără nici o legătură : Acuma ni-s și noi în rînd cu oamenii, fată. Doamne, ajută-ne !

De pe pămînturi se auzeau, pînă aici, murmurul oamenilor, strigăte stinse : treceau prin foșnetul frunzelor.

— Hai să ședem, zise Mitru. Eu mi-s ostănit. Și o trase lîngă el, pe iarbă.

— Nu — șopti ea — nu... Dacă ne vede cineva...

El rise puțin batjocoritor și-i puse mîna aspră pe sîn.

Nu-l văzuse niciodată așa, parcă era altul, cu niște ochi [illegible] lacomi și fericiți. Zări deasupra cerul zdrențuit de frunze și de crengi și închise ochii, străbătută de [illegible] sub mîngîierile lui sălbatice...

Emilia nu vedea nimic din pricina pîclei de lacrimi ; stătea la cuptor, cu obrazul dogorît, scotea tăvile cu prăjituri : cu nucă, „*non plus ultra*", cornulețe cu mac ; ridica îngrijorată capacul de pe friptura de pui tînăr și nu-și aducea aminte dacă pusese sare destulă. Îi venea să țipe de durere, să se ascundă în dormitor, să tragă perdelele și să plîngă pe întuneric. Și George era nefericit, știa asta, deși el se silea din răsputeri s-o ascundă. Îl auzise oftînd și răsucindu-se în pat toată noaptea și n-avusese puterea să se strecoare lîngă el, să-și pună capul pe umărul lui, să găsească ceva cu care să-l consoleze.

— Îi frumoasă... spuse bătrîna, care stătea pe pătuț, cu picioarele atîrnînd. Știu că-i frumoasă... Are o voce ca o pasăre...

— Taci, pentru Dumnezeu — țipă Emilia — că arunc cu toate vasele de pămînt ! Ești în stare să te și bucuri...

— No, doamne, da ce-i cu tine ? Te doare burta ? Dănuț îi bărbat, ce te bagi tu ? Ca doară nu-i fi vrînd să se însoare cu tine !

— E un copil...

— Ce copil ? Are optsprezece ani. Pe vremea mea, la optsprezece ani oamenii aveau și un prunc-doi !

— Să-mi dai pace cu vremea dumitale, ai auzit ? Ești... ești o țărancă bătrînă ! Nu te-ai cizelat și dumitale puțin, deși stai cu noi de douăzeci de ani !

Bătrîna începu să chicotească, încîntată :

— M-o ferit bunul Dumnezeu, dragă Mil... dau mulțămită. Cum îi fătuța ? Frumoasă ?

— Dă-mi pace ! Taci și dă-mi pace !

— Auzi tu — urlă atunci bătrîna pe neașteptate — să nu mă scol de aici și să-ți dau una peste gură, de să-ți zboare dinții ! Cum vorbești tu cu mine, nu ți-i rușine, tu, vacă ! Cînd te întreabă mă-ta ceva, apoi să răspunzi, că eu nu știu multe, că eu și după ce te-ai măritat te-am lovit peste gură, nu știu dacă îți minte ! Că nu mă hrănești din milă și ți-am lucrat, și grîul meu la voi în pod mere, și faceți ce știți cu el și nu vă întreb !

Începu să gîfîie și se sufocă ; Emilia se sperie veni lîngă ea și îi luă amîndouă mîinile :

— Mamă... iartă-mă... vai de mine, mamă...

Trecu un timp pînă Ana să se liniștească. Fusese rău bolnavă două zile, după ce Mitru o adusese de pe rîm-

puri ; chemaseră pe doctorul Hălmăgeanu de la Chișinău și acesta spusese că doamna bătrînă e sănătoasă tun, să dea Dumnezeu și altora asemenea forță vitală, dar că are arterioscleroză și trebuie să i se evite orice enervare Poate că bătrîna simțise asta, deoarece se purta ca o tirană cu Emilia. Ieri, la masă, în timp ce George povestea ceva, Ana întrebase pe neașteptate :

— Tu, Milie, da cela... bărbatu-tău, cînd vine acasă să prînzească ?

— Dar sînt aici, mamă... Nu mă auzi ?

— Nu-i frumos să prînzești fără stăpînu casei, spusese bătrîna apăsat. Eu așa știu, așa am făcut la viața mea..

— Unde-i Dănuț cu fetița ? se miră bătrîna deodată. Unde-s scumpii mei ? Să vie aici, la mine...

— Vin îndată, mamă... Dan s-a dus... să-i arate *ei* grădina, satul...

— Da... Lui nu-i rușine că-i de la țară...

— Fă bine, șezi liniștită, pînă fac prînzul, spuse Emilia cu vocea înecată în lacrimi.

Se duse din nou la cuptor. Era vlăguită, abia se mișca Încercă să și-l închipuie pe Dan în brațele acestei fete și simți un junghi ascuțit în inimă — era ca și cum ar fi înșelat-o cineva foarte drag, în care a avut prea multă încredere. Nu-i putea spune bătrînei că fata e jidancă — ar fi murit îndată, desigur. Dar și ea cînd se gîndea mai bine nu era disperată din pricina asta : era ceva ciudat, și un fel de mîndrie totodată, pentru că Dan crescuse și se dovedea atît de sigur pe sine (se temuse totdeauna că va fi un timid incorigibil, un neajutorat), atît de curajos Ce îndrăzneală din partea lui s-o aducă aici, în fața ei !

— Mamă... șopti... Crezi dumneata că... e bine așa ?

— Poți ști... Amu eu nu știu încă : are fata asta ceva avere ?

— Nu știu nici eu. (George nu-i spusese nimic)

— Gîndesc că Dănuț îi prea cuminte, să facă o prostie.. Cu mintea lui și cît îi de frumos, găsește fată de ministru... Și tu nu pișorcăi ca o ludă ! Așa sînteți voi, doamnele... Vă gîndiți că dacă faceți un prunc acela-i a vost pînă moare... Ți-am spus, Milie, să nu zici că nu ți-am spus : mai fă un prunc-doi, că atunci ai bucurie... Dacă n-ai mai mulți prunci, ești prost, ești legat... Vezi ia-āla unul, care-l ai, pe Dumnezeu și el poate-i prost și lîd, și tu-i spui că-i cuminte și frumos și va de viața

lui, că nimeni altu nu-i mai spune vorbe bune și nu-l drăgălește.

— Fata-i frumușică, așezată, de familie foarte bună...

— No, ce-ți mai trebuiește ?

— E prea tînăr...

— Bine, bine... Milie, bine amiroase friptura aceea... Ie, încinge-mi o strîjeauă de piine in unsoare, că mi-i poftă...

— N-ai să mănînci la masă, mamă...

— Nu-mi purta grija ! N-ai auzit ce-am poroncit ?

George sosi ceva mai tîrziu, de la cîmp, obosit, asudat, plin de praf, cu o înfățișare atît de tristă, încît Emiliei i se făcu milă.

— Dragă, spală-te, îmbracă-te și tu ca oamenii, cu costumul cel gri... Mai lasă hainele astea militare. Nu ți-a fost de ajuns ?

— Ba da, încercă el să rîdă.

— Ai cămașă curată, cravată... Copiii sînt în grădină.

El se spălă, se rase, se îmbrăcă și se duse să-i caute. Ograda mare, plină de ierburi proaspăt crescute după ploile de acum o săptămînă, i se păru neîngrijită, în paragină. Un stup ruise desigur, deoarece la gura lui nu se mai vedea atîta agitație, ca de obicei. Se gîndi că după masă o să vie cu un cocean aprins să le cerceteze pe celelalte. Nu-i plăcea în hainele civile, cam demodate, din stofă englezească, foarte bună, „dinainte de război" ; aveau un miros aparte, știut și uitat și... Se opri puțin, totuși, lîngă stupi. Îi plăceau, era ceva misterios și emoționant în viața lor zumzuitoare, un fel de secret, o anumită forță. Emilia spunea, demult, că el ar fi trebuit să se facă stupar ; albinele nu-l înțepau niciodată ; bîzîiau mai tare atunci cînd le scotocea stupul, dar atîta tot.

Era foarte obosit, bucuria țăranilor, mulțumirile lor îl întristaseră puțin, într-un fel aparte ; avusese tot timpul un sentiment de inferioritate și de jenă. Pe drum, spre casă — îl adusese Holțman cu mașina pînă la crucea din capul satului — se întîlnise cu Măria Ursului ; fata era îmbrăcată în negru, palidă, parcă îmbătrînită. Venise spre ea și-i întinsese mîna ; nu știa dacă în familia Ursu se aflase că el l-a împușcat pe Ezechil ; și de aceea era încurcat.

— Mărie... m-am gîndit la tine și...

Ea nu văzuse mîna lui întinsă. Îl privise puțin, o frîntură numai, apoi se uitase în jos, la bulgării de pămînt alb, uscat de pe șosea.

— Lăsați dom' derector, nu vă îngrijiți de mine... am spus tot tăicuții meu.

— Și ? întrebase el, neliniștit.

— Nimica... Tăicuța nu mai îi acasă...

— Cum ? A plecat undeva ?

— Nu... unde să poată pleca ? Da nu mai îi acasă... Eu vă mulțămesc mult. Sănătate bună.

Se îndreptă spre malul răstocii. Aici păpurișul crescuse sălbatic, învolburat și neliniștitor. Dan cu Edith stăteau pe marginea răstocii, el arunca în apa verde, nemișcată ca o bucată de tablă, bulgărași de pămînt. Îl auziră apropiindu-se și fata se sculă în picioare și roși. Purta o rochiță albă, cu picățele verzi, veninoase, și pentru că bătea vîntul își ținea tot timpul poalele cu amîndouă mîinile, înspăimîntată.

— E gata masa, veniți... spuse George.

Dan rîdea cu dinți albi ; părea neverosimil de tînăr.

— Tată, aici am săpat cu Andrei un adăpost... cînd se auzea de bombardamente... Pe urmă l-am îngropat pe Pufi în el, și gata...

— Dumneata, Edith, îl cunoști pe Andrei ?...

— Îl cunoaște, cum să nu, rîse Dan. Se teme de el ca de dracu.

— Edith, dumneata de ce taci tot timpul ?

— Pentru că-mi spuneți „dumneata", răspunse ea.

Avea vocea plăcută, foarte puțin guturală.

— Bine, am să-ți spun tu...

— Minte, tată. O intimidezi... de asta tace.

Fata roși iar foarte tare și-l fulgeră cu privirea.

— Își dă seama că mama e foarte nenorocită că ne căsătorim.

— Taci ! țipă Edith și se agăță cu unghiile de brațul lui.

— Eu îi spun că nu-i adevărat — urmă Dan —, că tu ești comunist și deci...

— Mai taci din gură ! se răsti George. Veni spre fată și o prinse de bărbie :

— Edith, nu știu nimic despre tine... Am auzit că ai suferit mult...

— Tata crede în fraternitatea suferinței... în dialectica suferinței, spuse Dan, serios.

— Veniți la masă, hai să lăsăm complicațiile... Sînteți copii, amîndoi. Puțin prea copii. Asta e tot.

Mîncară în bucătărie. Aici, îndată ce soarele trecea de amiază, se făcea întuneric și pe polițe începeau să sclipească cratițele ; totul părea vechi, afumat și trist. George povesti, lungind peste obiceiul lui, cum a fost împărțirea pămîntului, cum a început Catița Țuricului să cînte *Internaționala*, pe care Dumnezeu știe de unde-o învățase, cum au primit telefon de la Sepreuș că Picu a fost găsit în pădurea de acolo, mort, ținînd în pumn o hîrtie mîncată de umezeală ; nimeni nu putuse descifra ce scria acolo.

Edith nu îndrăznea să ridice ochii din farfurie ; simțea asupra ei privirile ascuțite și scormonitoare ale Emiliei și de cîteva ori i se umplură ochii de lacrimi. Bătrîna mînca zgomotos, lăudînd fiecare fel.

— Auziți voi, să gălească ca fata mea, nu-i alta pe lume ! Tot ce face ți se topește în gură și alta nu... Nu-i femeie aceea care nu știe găti...

Îi dădură și ei vin și bău doua pahare, unul după altul.

Dan o privea cu admirație, de la un timp nu se mai putu stăpîni :

— Bunică dragă, ești cea mai grozavă femeie de pe pămînt... Dacă noi am fi pe jumătate ca dumneata, am întoarce lumea cu dosul în sus.

Bătrîna începu să smiorcăie.

— Numai atîta sănătate să-mi deie bunul Dumnezeu pînă să-mi văd eu strănepoții... Copilașii voștri... să-i cresc eu în frica lui Dumnezeu, să le povestesc eu cu Pipăruș Pătru... Eu știu multe povești, de la unchiul Miculae...

Emilia îi șopti lui Dan, care stătea lîngă ea :

— Nu știu ce-i cu bunica... De cîteva zile nu mai vorbește decît de unchiul Miculae...

— Și cum era unchiul Miculae ? întrebă Dan. Îi plăcuseră totdeauna poveștile bunicii și ea îl iubea pentru că avea răbdare s-o asculte...

— Lasă, îți spun eu altă dată... Vorbiți-vă voi ale voastre, nu mă băgați în seamă...

Emilia se sculă și puse pe masă prăjiturile.

— Nu știu dacă domnișoarei îi plac... Poate e obișnuită cu de alea, de la cofetărie...

Edith se făcu palidă, nu e nu zice un cuvînt.

— De ce o intimidezi, mamă? De ce-i spui „domnișoară"?

— Dar îmi da voie să-i spun altfel!

Edith se sculă de pe scaun, ocoli masa, veni lîngă Emilia și-i sărută mîna. Gestul i se păru deplasat, totuși dovedea bună-creștere. O mîngîie pe cap.

— Ce păr frumos ai, draga mea...

— Lasă, mamă, că nici tu n-ai de ce să te plîngi... Eu am început să chelesc... Și Dan își dădu la o parte șuvițele de pe frunte, ca să arate că părul i se rărește în față.

— Apoi de aceea musai să te-nsori, puiu meu — sări bătrîna — că pe urmă, chel, te mai ia mama nevoii. Numai o babă ca mine îți găsești!

— Mamă! Ce vorbe-s astea? Femeie bătrînă, doamne, doamne, tot mai slabă ți-e judecata...

— Te iert, că nu știi ce zici, spuse bătrîna din vîrful buzelor. Vină lîngă mine, fata mea... Vină, Florică...

— Mă cheamă Edith... bunică...

— Vină lîngă mine... Ce mînă mică ai... Nu ești muncită... Nu-i bai, dragă... nu-i bai, să fii frumoasă... îi făcu semn să se apropie cu urechea la buzele ei: Esti negruță?

— Da, șopti Edith. Puțin prea mult...

— Nu-i bai, așa-i frumoasă o fată...

Emilia îl întrebă ceva pe Dan despre Andrei, despre Octavian și el începu să istorisească o mulțime de istorii ciudate, cam nepotrivite. Atunci, profitînd de asta, bătrîna o luă pe Edith de gît și o trase lîngă ea:

— Fătuță dragă, să nu te mînii, că mi-s bătrînă și curioasă... (Vocea-i coborî, încît Edith o auzi cu greu.) Ceva avere... ai tu?

— Da, bunică...

— Da bani ai? De trusău? Că noi am cam prăpădit tot ce-am avut cînd or fost pe aici ungurii..

— Am, bunică... La mătușa mea.

— Mulți?

— Nu știu. Dan știe... Cred că mulți...

— Aha... Vină să te sărut, scumpa mea. Îmi place de tine, nu ești grasă... Te iubesc... Cum ai zis că te cheamă? Nu mi-s învățată cu nume de astea domnești, de prin cărți... Eu știu cum le cheamă pe fete la noi, da ai nume frumos... Și în Biblie este nume de ăsta ca al tău...

— Edith... spuse fata cam stînjenită.

— Aha, Iudita. Frumoasă femeie o fost. I-o scris mulți psalmi apostolul Solomon... Auzi, să nu prăpădiți banii... să vă cumpărați casă frumoasă și ceva pămînt... Pămîntu-i bun... Orice îi, orice nu-i, pămîntul stă la locul lui, acolo unde l-o pus bunul și înduratul Dumnezeu... Nu ți-i scîrbă de mine dacă te-oi săruta ?

Îi atinse ușor obrazul cu buzele și-l simți umed de lacrimi.

— Da tu de ce plîngi, fătuță dragă ?

— Sînt așa de fericită, bunică... Eu n-am avut... nici tată... nici mamă...

— Lasă... Emilia are să te iubească. Îi fată bună... Fata mea... Numai să-i știi tu intra în voie, oleacă... la început...

Se lăsă pe spătarul scaunului.

— Da voi ce tot vorbiți acolo ? La noi nici nu vă uitați ? Ei, Dănuț... așa-i, dragă, știu eu... Mi-o spus mie odată unchiul Miculae : „Anuță — zice — cît ești tînăr și în puteri, toată lumea se uită la tine în ușa c... și pe urmă, sănătate bună ! Sapa și lopata..." Ei, să trăiți voi cît am trăit eu... să știți voi... Ce știți voi !... Cînd o fost Goga în sat, eu l-am văzut. Am dat mîna cu el...

— Mamă dragă — sări Emilia — pe copii îi plictisesc istoriile astea. Dănuț le-a auzit de cînd avea cinci ani...

— Dimpotrivă, mă interesează foarte mult...

— Dănuțu bunicii... știi tu cînta ?

— Da de unde, bunică ! Nu știi că am un' glas de clapon ?

— Da, Dumnezeu nu te-a hărăzit cu acest har, ți-o dat altele, multe. Milie, mai dă-mi tu un pahar de vin... fără apă acră... Fără... Aceea-i bună pentru pui de găină...

— Ai să te îmbeți, mamă dragă...

— No, și ? M-oi îmbăta ! Ce-ți pasă ? Mă Gheorghe, mă, hai să ciocnesc eu cu tine un pahar.

— La mulți ani, mamă...

Pe neașteptate, bătrîna începu să cînte, cu o voce neobișnuit de tînără, parcă nu era a ei :

„Pe marginea gropii mele
Sămănați-mi viorele,
Viorele flori adînci,
Cînd le vezi, stai pe loc și plîngi..."

— Asta era a lui moșu-tău Mihai, fie iertat în pace și hodină, că o fost om bun... Cam moale... Tu, Milie, pe el semeni, dacă n-aș fi fost eu, vai și amar era de tine... Umblai în poale... Da, da... Dănuț, miculețu bunicii, ții tu minte aceea care ți-o cîntam eu, cînd erai tu mic și nu puteai să dormi ?

Cîntă iar, de data asta trist, încet, cu pleoapele lăsate :

„Curge Bistrița în valcee,
De ce oare-au fi curgînd ?...
Toate plîng în a ei calc..."

— Stați ! făcu Emilia. Ce se aude ?

Din uliță venea zvonul unui alt cîntec : nu se înțelegea nimic, părea să fie o mulțime care zbiară din răsputeri, ceva ciudat.

— A, se întorc țăranii de la cîmp. S-au terminat împărțirile, spuse George.

Tăcură toți. Bătrîna se legăna pe scaun.

— Mie mi-i somn — spuse — mi-i tare somn. Am băut prea mult. Nu mi-s învățată... că în casa asta eu n-am parte de un păhar de pălincă... ca omul, înainte de prînz...

— Cum vorbești, mamă ?

— Adevărul, cum să vorbesc... Ce faci tu de cină, Milia mamii ?

— Apoi, ce se găsește în casă... Pui rece, cartofi prăjiți.

— Să-i faci subțiri, auzi ? Și moi, să se topească...

— Mamă, nu vrei să te culci puțin ?

— Ba... da nu mă poci scula de pe scaun... M-am îmbătat... Iartă-mă, Iudita, drăguță...

Emilia se ridică, jenată, o luă de subsuori și o duse în odaia ei. În timp ce o dezbrăca nu se putu stăpîni și-i spuse la ureche, cu răutate :

— Te bucuri... Da știi că-i jidovoaică ? Știi ? Ai ? Ce zici?

Bătrîna se uită spre ea.

— Milie, dă-mi obrazul tău...

— Doamne ferește... Da de ce ?

— Să-l pipăiesc...

Îi trecu mîinile peste frunte, ochi, buze.

— Proastă ești tu... Ba nu... Te faci că ești... Tu ai vrea să facă toată lumea cum vrei tu, și Gheorghe, și Dan, și nici unul nu face... Și atunci te cătrănești... și ce dacă-i jidovoaică ? Aceia nu-s oameni ? Da domnul

nostru Isus Cristos ce-o fost? Îi fată bună, frumoasă, bogată... Taci... Du-te și poartă-te frumos, că de la ea îi avea tu nepoți, nu de la alea care le vrei tu... Du-te... Doamne, mă făcui de rîs... M-o amețit vinu. Îi bun. De unde l-ați cumpărat?

— De la Marcu Petrii Simii...

— Aha. Știu... Și la unchiu vost Miculae îi plăcea... No, acoperă-mă și du-te... Și poartă-te frumos.

După ce bătrîna se duse să se culce, în bucătărie se lăsă liniștea. De afară, din stradă, răsuna tot mai tare cîntecul acela nedesluşit al mulțimii care se întorcea și poate din pricina lui nu puteau găsi un subiect de conversație. Emilia se așeză lîngă Edith și începu s-o mîngîie pe mîini. Ar fi fost fericită să poată fi cu ea, numai ele două, și să plîngă puțin împreună, apoi să facă planuri.

— George, de ce fumezi tu atîta? întrebă nemulțumită. Are să-ți facă rău... Doamne, cîte obiceiuri proaste ați adus voi din război...

Dan bătea cu degetele în masă; părea somnoros și prost dispus.

— Ce-i cu tine, Dan? Nu te simți bine? Poate am gătit cu prea multă grăsime.

— Nu... a fost foarte bun... Îmi pare rău că s-a dus bunica. Nu trebuia să-i dăm să bea, să mai fi stat cu noi...

— Lasă... începu să rîdă Emilia, cînd — se posomori brusc — cînd o să ai casa ta... o s-o iei cu tine... dacă te distrează...

Zgomotul de afară păru să se apropie; curtea se umplu de oameni. Veneau clătinîndu-se, cîntînd, toți erau destul de afumați. Se opriră în fața ușii. Aduseră cu ei pe Puțu și pe Bobocuț; Mitru strigă:

— Dați-i drumu, mă! Un, doi, trei, haide-e!

Puțu își umflă obrazul și slobozi „Mulți ani trăiască!"

— Are să cadă școala, ca zidurile Ierihonului. spuse Dan.

George, mișcat, își potrivi cravata și ieși pe prag.

—Vă rog să poftiți înăuntru, la un pahar de vin...

— Da de unde! strigă Mitru, da de unde, tovarășe director! Că doară nu v-om *deranja* și în sfînta dumi nică... Am venit numa să vă spunem la mulți ani, că azi îi ziua noastră și ați fost cu satul... Și la toată familia!

— La mulți ani! strigară ceilalți în cor, cam prea pe multe glasuri.

Dan privea cu ochi mari; era ceva neliniștit, întrebător și nesigur în privirea asta și Edith simți. Se sculă repede, veni lîngă el, ocolind masa și-i puse ușor mîna pe umăr. Emilia își făcu de lucru cu farfuriile.

George strînse mîna tuturor, apoi veni înăuntru. Se așeză și nu putu scoate o vorbă, mîngîie numai paharul gol din fața lui.

— Da... tu vrei să dormi după-masă?

— Nu. De ce?

— Trebuie să stăm de vorbă noi *doi*...

— Bine... Voi să se ridice de pe scaun, dar se răzgîndi. Încă puțin, tată, vrei? Mă simt așa de bine... Păcat că nu e bunica aici, să fi văzut manifestația... Cred că i-ar fi plăcut... Dacă ar fi mai tînără, bunica ar ajunge ministru, sînt sigur...

Țăranii ajunseră în stradă și aici își dădură drumul; nu cîntau însă numai ei, ci și alții, care veneau spre primărie de pe ulițele lăturalnice. Probabil și jucau, deoarece deasupra acoperișului roșu al școlii apăru coama sură a unui nor de praf.

Emilia, care se uita îngrijorată la George — simțise ceva aspru, neobișnuit de hotărît în tonul cu care vorbise cu Dan — oftă, încercă să rîdă.

— Ei, Dănuț... Dacă vrei atît de mult să stai cu babă-ta... mă duc s-o scol... Are vreme să doarmă la noapte, nu-i așa? Și intră repede în odaia bătrînei.

George își aprinse o nouă țigară, de la mucul celeilalte, umplu două pahare, întinse unul lui Dan.

— Să trăiești, copile...

Cîntecul oamenilor umpluse parcă ulița mare; numai în răstimpuri trîmbița răgușită a lui Puțu izbutea să-l acopere.

Atunci ușa odăiței învecinate se deschise foarte încet și Emilia, palidă, apăru în prag; se rezemă de perete. Îi tremurau buzele și spuse încet, cu o nemărginită mirare:

— Veniți... a murit mama...

1954—1957

În *Setea* se înfăptuiește o amplă frescă a mișcării maselor țărănești chemate la o nouă viață de revoluția populară, condusă de partid, se dezvăluie transformările uriașe determinate în existența țăranilor, în etica lor, de această revoluție.

Setea, este astfel, implicit, romanul unirii țărănimii sărace în jurul partidului, *Răscoala* e „romanul gloatei" (G. Călinescu). *Setea* este romanul aderării conștiente a maselor țărănești la revoluția declanșată de clasa muncitoare [...]

Construite pe temeiul celei mai riguroase scrutări a realității, situațiile din *Setea* infirmă prejudecata setei atavice de pămînt a țăranului. Cu putere artistică, romanul relevă recunoașterea dreptății procesului istoric petrecut în primăvara lui '45 chiar de către unii din aceia care la început au încercat să i se opună. Năruirea planurilor lui Găvrilă a Ursului, țăranul bogat care propagă „rînduială", adică menținerea vechilor stări de lucruri, marchează, odată cu surparea unei lumi, falimentul unei înțelegeri învechite a lumii. Pînă și în mintea îmbîcsită de prejudecăți a unei bătrîne pe ducă, Ana Moț, aprigă acaparatoare de pămînt odinioară, disprețuitoare a „sărantocilor", străfulgeră parcă un moment înțelesul grandios al săvîrșirilor menite să dea societății altă înfățișare.

Asemenea celor mai izbutite creații epice inspirate din istoria contemporană a satului, *Setea* pătrunde, cum se vede, în însăși inima realității, în fibrele ei cele mai intime. Începutul prăbușirii lumii clădite pe exploatare și al edificării lumii noastre noi, cu teribila înfruntare de interese, concepții și mentalități ireductibile, e urmărit în pagini dense, de o mare autenticitate, dăruite cu o vigoare epică proprie naratiunilor menite să stalornicească în mintea cititorilor impresiunea adîncă a spectacolului epocal și să-i lumineze superb semnificațiile.

D. Micu

Contemporanul, nr. [illegible] 11 [illegible] 1963

În funcție de problema pămîntului, [illegible] romanul lui Titus Popovici apar două mari categorii de eroi,

unii pentru care pămîntul înseamnă însăşi posibilitatea de a exista biologic, alţii pentru care pămîntul ridică întrebări şi pretinde răspunsuri în ordinea eticului, cristalizînd conştiinţele, determinîndu-le să se decidă, într-un fel sau altul, asupra relaţiilor pe care le vor adopta faţă de noile realităţi. Această problemă a pămîntului, pretinzîndu-şi în mod categoric soluţionarea, impune existenţelor personale coordonate de evoluţie precise, apropiindu-le sau depărtînd eroii după o geometrie a cărei luciditate este în egală măsură a existenţei în genere, cît şi a concepţiei despre lume adoptată de autor. În această încercare de a realiza o frescă a satului românesc de după al doilea război, autorul a angajat în acţiune şi personaje pe care le cunoaştem din prima lui carte, *Străinul*. Întîiul roman al lui Titus Popovici cunoaşte prin *Setea*, nu o continuare, ci o completare necesară pe alt plan. Asistăm, de fapt, la o împlinire a viziunii scriitorului şi asupra unui alt mediu, cel rural, în care pătrund şi se concretizează aspiraţii politice pentru care la oraş se dăduseră bătălii sîngeroase. În cartea lui Titus Popovici satul face politică. Dar nu ca odinioară, prin unul sau altul dintre cei care se considerau conducătorii lui. Ne acceptînd pasiv una sau alta dintre alternativele oferite de demagogia vechilor partide. Reîntoarcerea din război a constituit, pentru nenumăraţi soldaţi anonimi, nu o continuare a vechii existenţe, ci o zguduire şi o schimbare a acesteia, care în alternativa unei opoziţii s-ar fi desăvîrşit prin convulsii sîngeroase. Transformările sociale deveniseră inevitabile, fiind consfinţite de consensul unanim al aspiraţiilor claselor productive spre un alt fel de existenţă. Pentru mediul rural, Mitru reprezintă un caz între atîtea alte zeci de mii. Clarificările ce se produc în conştiinţa lui, drumul pe care îl străbate de la ura devorantă, anarhică, exercitată la început împotriva unor adversari care l-au afectat personal, pînă la cristalizarea sentimentului că aparţine, prin condiţiile existenţei sale, la o imensă majoritate de oameni, care îşi pretind dreptul la existenţă ; ridicarea pe un plan etic superior, în funcţie de care Mitru devine un cetăţean conştient de menirea sa, de perspectivele sale într-o lume ale cărei destine urmează să le conducă, reprezintă în parte însăşi evoluţia înregistrată de societatea noastră în deceniile de mijloc ale acestui secol. Înregimentarea lui sub flamura partidului comunist se petrece şi are sensul unei integrări conştiente în marele efort social, care, numai el singur, putea duce spre realizarea aspiraţiilor sale.

A l. C ă p r a r i u

Tribuna, nr. 26 28 iunie 1958

Romanele, spuneam, trăiesc prin eroii pe care autorii lor izbutesc să-i creeze şi figurile lui Mitru Moţ şi a bătrînei Ana sînt din acelea pe care oricare cititor şi le aminteşte cu emoţie, pentru plenitudinea realizării, pentru farmecul originalităţii lor, pentru umanitatea, cînd ursuză şi cînd duioasă, dintr-înşii. Peripeţiile unui roman, fie ele oricît de palpitante, cu timpul se estompează, se încîlcesc, se uită. Dar se gravează pentru totdeauna în memorie făptura eroului care ne-a cucerit cu un gest, cu o vorbă adîncă, cu o acţiune susţinută.

Perpessicius

Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1957—1969)

E.P.L., 1964.

În Titus Popovici critica a recunoscut imediat un urmaş al lui Slavici şi Rebreanu. Ana, s-a zis, pe drept cuvînt, e o Mara în noi condiţii, Mitru Moţ un Ion, care a avut norocul să întîlnească Partidul. *Setea* intră însă în această clasificare literară, după opinia mea, mai mult din punct de vedere al problematicii decît ca structură artistică, aşa cum şi *Morometii* sînt o replică la *Ion*, Marin Preda rămînînd însă mai aproape de Dostoievski decît de Rebreanu. Romanul lui Titus Popovici e o continuare a „dramei pămîntului" în condiţiile noi, apărute după ultimul război. N-avem aici o simplă ilustrare a evenimentelor istorice şi cine vede în *Setea* doar o frescă socială, greşeşte aşa cum ar greşi dacă ar reduce la atîta *Răscoala*. „Drama pămîntului" ordonează cartea şi împrumută o aură simbolică Anei, a cărei existenţa închide un ciclu. Ea moare odată cu sfîrşitul pe plan istoric al umanităţii pe care a încercat, o viaţă, să o întruchipeze. La o observaţie superficială — personajele lui Titus Popovici pot părea aduse în carte numai de tumultul evenimentelor oarecum în afara „dramei pămîntului". Dar aceasta — cred eu — la o observaţie superficială. Mai adînc se constată că fiecare e actor în „drama unică a pămîntului". Mitru Moţ, ţăranul cel mai sărac din Lunca, omul care lucrează iugărele altuia, învăţătorul comunist Teodorescu, pentru care aceleaşi iugăre se întind ca un pustiu străin şi ameninţător între el şi nevastă-sa, baronul Papp de Zerind, cu moşia căruia aşteaptă să-şi stingă setea seculară de pămînt „vîndrocii", Găvrila Ursului, smuls din neutralitatea lui „pocăită", biblică, de satul împărţit, Suslănescu însuşi cu foate entuziasmele şi laşităţile lui, venit aici „la brazdă" să descopere un izvor de energie naţională. Prin „drama pămîntului" înţeleg însă o întreagă

problematică moral-socială. Pe Mitru chiar, nu-l interesează în primul rînd, ca pe Ion, strict pămîntul. În el războiul a trezit un sentiment al demnității omenești, o îndîrjire și o dorință obscură de schimbare. Mă îndoiesc că ar accepta să plătească pentru cîteva ingăre pretul plătit de Ion. La Găvrila Ursului problema împroprietăririi sărăcimii ia mai ales un aspect politic. Teodorescu traversează o criză de conștiință. Datele morale noi, cu care s-a încărcat „drama pămîntului", țin tocmai de condițiile revoluționare în care se desfășoară. Ele dau și distanța de *Ion* și de *Morometii*, definind în ordinea problematicii comune originalitatea cărții.

Ov. S. Crohmălniceanu

Viața Românească, nr. 6, iunie 1958

Setea e romanul luptei țărănimii împilate pentru victoria spiritului de dreptate, în condiții care au făcut posibilă obținerea acestei victorii. El e, nu mai puțin, romanul unei revelatorii încleștări de clasă care angajează nu numai forțele tradițional interesate în chestiunea agrară (țărănimea săracă și moșierimea), ci toate categoriile sociale existente în România în iarna lui 1944—1945. Sub acest aspect *Setea* este și romanul cimentării alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea partidului comunist. În alari împrejurări, un sat ca Lunca nu mai rămîne teatrul unor dispute de rezonanță și importanță strict locale, ci expresia simbolică a unor realități contradictorii tipice pentru intreaga țară. Reforma agrară însăși capătă valoarea unui act concret, esențial, al cărui gen proxim este revoluția populară. Concentrînd, ca într-un focar, o problematică de însemnătate socială, economică și politică națională, *Setea* nu este numai un roman al cîtorva destine umane, ci și un roman al epocii, un roman-frescă, așa cum pînă la un punct era și *Ion* al lui Liviu Rebreanu. Faptul implică abordarea simultană, în planuri multiple, a unor chestiuni diverse, subordonate însă problemei cardinale, asamblarea armonioasă a tuturor acestora, popularea acțiunii cu un număr de personaje adecvat, chemate fiecare să joace un rol bine determinat. Individualități dintre cele mai diferite și, în felul lor, mai interesante, definite prin temperamentul, caracterul, antecedentele, poziția socială și politică, limbajul și idealurile lor, evoluează sau involuează potrivit unei legități obiective supreme, dar și conform unei structuri sufletești proprii, într-o acțiune complexă, bine gîndită compozițional. Fie că se numesc Ana Moț sau Mitru Moț, Găvrila Ursului sau Papp de Zerind,

George Teodorescu sau Suslănescu, Andrei sau Octavian, Emilia Picu sau Cordiș (pentru a-i cita numai pe unii), ei se impun memoriei ca întruchipări sociale cunoscute în epocă. Dar nu numai sociale, ci și morale, căci *Setea* e concomitent (și poate mai ales) o operă în care se confruntă mentalități și pasiuni, puncte de vedere principiale în legătură cu natura demnității umane și rolul averii în dobîndirea și păstrarea acestei demnități, etica nouă fiind opusă spectaculos celei vechi înrobite setei de posesiune etc. Tentativa de a înfățișa pe plan multilateral o realitate socială, politică și morală ca aceea evocată în *Setea* echivalează cu un gest de mare temeritate artistică. Ea presupune existența unor însușiri în stare să înlesnească realizarea în condiții optime a operei : inteligență creatoare, mobilitate spirituală, culturală, memorie afectivă și lexicală, simț de observație, putere de selecție, capacitatea de relevare a complicatelor mecanisme psihologice, stăpînirea tainelor meșteșugului scriitoricesc și, firește, o bună pregătire ideologică și politică. După experiența încercată cu *Străinul*, Titus Popovici întrunea toate condițiile de a izbuti. Și precum se știe, a izbutit, oferind cititorilor, prin *Setea*, o remarcabilă evocare a unuia dintre momentele de răscruce ale istoriei noastre.

Aurel Martin

Luceafărul, nr. 17, 19 august 1964

Regăsim în *Setea*, amplificate, calitățile datorită cărora *Străinul* a cunoscut la apariție un succes din plin meritat. Titus Popovici pictează cu o putere de plasticizare sporită portrete individuale (ca acelea ale țăranilor Mitru Moț, Găvrila Ursului, Picu, Gligor al Hahăului și mai ales al bătrînei Ana Moț (un Ion în variantă feminină) și tablouri de mase în mișcare, fixează cu mai multă siguranță situații dramatice și comice, întreprinde mai întinse și mai adînci sondaje în psihologia eroilor, dispune, în genere, de o forță epică superioară celei din primul roman. Oricît ar depăși însă *Străinul*, *Setea* se integrează în aceeași sferă de preocupări ca și prima narațiune de mari proporții a lui Titus Popovici. *Străinul* era romanul anilor de război și teroare fascistă, *Setea* zugrăvește viața dintr-un sat ardelean în primul an de după război, cînd, sub conducerea comuniștilor, țăranii purced la înfăptuirea revoluționară a reformei agrare.

D. Micu — N. Manolescu

Literatura română de azi, Editura Tineretului, 1965